

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)

ANABİLİM DALI

ETİYOPYA HARAR BÖLGESİNDE YENİDEN İSLAMLAŞMA

(XVIII-XX. YÜZYILLAR)

Doktora Tezi

IBSA AHMED HASSEN

Ankara 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

ETİYOPYA HARAR BÖLGESİNDE YENİDEN İSLAMLAŞMA
(XVIII-XX. YÜZYILLAR)

Doktora Tezi

IBSA AHMED HASSEN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Ankara 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

IBSA AHMED HASSEN
ETİYOPYA HARAR BÖLGESİNDE YENİDEN İSLAMLAŞMA
(XVIII-XX. YÜZYILLAR)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Prof.Dr. Durmuş ARIK

Prof. Dr. Levent Öztürk

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Yedek Üyeler:

Doç. Dr. Halide ASLAN

Dr. Öğretim Üyesi İlhami Ayrancı

Tez Sınavı Tarihi: 04.05.2018

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Seyfettin Erşahin danışmanlığında hazırladığım “Etiyopya- Harar Bölgesinde Yeniden İslamlaşma (XVIII-XX. YÜZYILLAR)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 30.03.2018

Ibsa Ahmed Hassen

ÖNSÖZ

Etiyopya Çarçer-Harar Platosu'nun İslamlaşması hakkında bilimsel çalışma yapma fikri ilk olarak 1990'lı yılların sonu 2000'li yılların başında Addis Ababa Üniversitesi'nde lisans öğrencisi iken, konu hakkında herhangi bir yazılı kitap, tez veya makale bulamadığım zaman aklıma gelmişti. O günden itibaren çalıştığım lisans ve yüksek lisans tezlerim bu bölge ile ilgilidir. Zira bölge çok farklı etnik köken ve kültüre sahip olduğundan onları birleştirecek tek şeyin İslam olması ilgi çekicidir. Fakat bu birleştirici unsurun tarihi, konuyla ilgili yazılı kaynaklarının bulunmaması ve sözlü kaynakların da derlenmemesi sebebiyle yazılamamıştır. Bu sebeple bölgenin tarihinin belgelenmesine katkıda bulunmayı içinde yetiştiğim kültüre ve tarihe karşı bir sorumluluk olarak gördüm.

Bu tezin amacı, özellikle İslam Tarihi ve Müslüman topluluklarının incelenmesine katkıda bulunmak için Etiyopya tarihinin araştırılmasında bir boşluğu doldurmaktır. Etiyopya'da İslamiyet'in tarihini Türk bilim ve kültür hayatına birinci elden kaynaklar aracılığıyla tanıtmak da amaçlanmıştır.

Tez, ağırlıklı olarak yukarı Hararghe bölgesini içermekle beraber XIX. yüzyılın sonlarında Hararghe'de illerin kurulmasından dolayı bölgenin tamamını dâhil ettim. Tez, XVII. yy ile XX. yy arasındaki zamanı kapsamaktadır. Tezin birinci bölümü, Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'in tarihinin yazımı, İslamiyet'in yayılma süreci, İslamlaşmanın metotları, teorileri ve etkenlerini içermektedir. Tezin ikinci bölümünde XVI-XVII. Yüzyıllarda Etiyopya bölgesinde Oromoların yükselişi ve üçüncü grubun hâkimiyet mücadelesinde ortaya çıkışı, Çarçer-Harar Platolarının Oromoları, Emir Nur'un ölümünden sonra Çarçer-Harar Platosu'nun durumu gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Doğu Oromoları arasında İslamiyet'in yayılması ve Harar Emirliği'nin ortaya çıkışı konusu konu edilmiştir. Ayrıca Emir Ali Davud, Abdüşşükür, Emir

Muhammed gibi öne çıkan Müslüman idareciler ve yönetimlerinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölüm, 1875'ten 1887'ye kadar Çarçer-Harar Platosu'nun İslamlaşmasını konu edinmektedir. Bu bölümde ayrıca Harar Platosu'nun Mısırlılar tarafından ele geçirilmesi ve İslamlaşma süreci, Rauf Paşa'nın Afran Kallo Oromolarını İslamlaştırma Siyaseti, Harar'da misyonerlik faaliyetleri, İslamiyet'in Hararghe'de pekişmesi, Çalenko Savaşı'nın sonuçları gibi hususlar ele alınmıştır. Beşinci bölümde işgalden İtalyan yönetimine kadar Çarçer-Harar platoları (1887-1941) incelenmektedir. Bölgede Oromoların toplu halde İslamlaşması, İslami kültürün Oromolaşması, İslamlaşmada mevlit törenlerinin, tasavvuf ve tarikatların önemi, yeni rejim altında (1900-1942) İslamiyet, İslamlaşma ve Sosyal-Politik Durum da bu bölümde incelenen konular arasındadır. Altıncı ve son bölümde 1941-1991 tarihleri arasında Doğu Etiyopya'da Haile Selassie'nin diktatörlüğü ve Müslümanlar ele alınmaktadır. 1941-1974 döneminde hükümetin Müslümanlarla ilgili politikaları, Kulub Hannolato hareketinin başarısız olmasından sonra meydana gelen sosyal-politik gelişmeler de bu bölümde ele alınan hususlardandır.

Tezde konuyla ilgili, mevcut birincil ve ikincil kaynakları kullandım. Birincil kaynaklar ilgililerle birebir görüşmelerime, belgelere, mektuplara ve anlaşmalara dayanmaktadır. Fakat bölge hakkında XIX. yüzyıla kadar olan birincil kaynaklar yeterli değildi. Etiyopya Ulusal Arşivi, İslamlaşma konusunda sınırlı kaynağa sahipti. Addis Ababa Üniversitesi Etiyopya Çalışmaları Enstitüsü, çoğu mikrofilm halinde birçok eski el yazması ve seyahatnamelerden oluşan iyi bir koleksiyona sahiptir. Şerif Müzesi'ndeki Abdullah Şerif'e ait özel koleksiyon bu çalışmanın çok önemli kaynaklarından biridir. XIX. yüzyılın sonundan bu yana olan süreçle ilgili Harari bölgesi yetkililerinden ciddi belge desteği aldım. Bunlar sadece Doğu Etiyopya'nın tarihiyle ilgili değil, aynı zamanda Etiyopya Tarihi'ne ilişkin önemli vesikalar hükmündedir.

Bu çalışmanın tamamlanmasında sözlü kaynakların hayati önemi bulunmaktadır. Bu çerçevede son 15 yıldır sözlü kaynakları toplamakla meşgul oldum ve bunları yazılı belge azlığından doğan boşluğu doldurmak için kullandım. Türkiye örneğinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde (BCA) Osmanlı Türkçesi ve Amharca dili ile yazılan Etiyopya'yla ilgili birçok mektup buldum ve bazılarını bu çalışmamda kullandım.

Tezimi tamamlamak için ilk ve en çok, bana yol gösteren, destek olan ve hayatımı bereketlendiren yüce Allah'ıma şükrediyorum. Bu çalışmada, bana çok şey kazandıran kişilere ve kurumlara teşekkür borçluyum. Özellikle tez danışmanım Prof. Dr. Seyfettin Erşahin'e, konunun seçilmesinden bu yana tavsiyeleri, teşvikleri ve rehberliği için en derin şükranlarımı sunarım. Onun paha biçilemez öneri, yönlendirme ve açıklamaları olmadan bu tez ortaya çıkmazdı. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Mehmet Özdemir ve Prof. Dr. Durmuş Arık'a da tezin geliştirilmesine yaptıkları katkılar için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mezuniyet sonrası çalışmalarımda hem lisansüstü eğitimime hem de bu tez çalışmasına katkıda bulunan bazı kurumlara da teşekkür etmek istiyorum. Mizan-Tepi Üniversitesi'ne, araştırmam boyunca, moral, materyal ve finansal destekleri için teşekkür etmek istiyorum.

Addis Ababa Üniversitesi'nden mezun olduğum günden bugüne kadar pek çok sosyal, entelektüel tartışmalar yaptığımız ve özellikle bu tezdeki yapıcı ve profesyonel tavsiyeleri için meslektaşım Dokuz Eylül Üniversitesi Karşılaştırmalı Tarih bölümü doktora öğrencisi Seid Ahmed Muhammed'e, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Yasin Meral'e, Hitit Üniversitesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Ar. Gör. Muharrem Samet Bilgin ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dinler Tarihi Dr. Öğretim Üyesi Cemil Kutlutürk'e katkılarından dolayı çok teşekkür ederim. Ayrıca arkadaşım Abdi Muhammed Usmael'e teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Doktora tezim sırasındaki destekleri ve sınırsız sabırları için annem Buşu Koço'ya, babam Ahmed Hasan'a, eşim Ayhalim Hassen'e ve iki güzel kızım Heranii ve Kulan Ibsa'ya en içten ve en derin minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Dr. Nuradin Ahmed, Hindiya Muhammed, Faxxana, Hayat Hassen'e teşekkürlerimi iletiyorum.

Son olarak Harari bölgesinin Turizm ve Kültür Ofisi'nin başkanı Eyüb Ebubekir, Batı Hararghe Kültür ve Turizm ofis müdürü Bay Mesfine ve Kurfa Çale valisi Muhammed'e teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Bu arada arkadaşlarım Hüseyin Yimer, Leykun Asfaw, Muhammed Ali, Seid Muhe, Abdulatif, İdris, Abebaw, Lemma ve Muhammed Afif'e uzun süren dostlukları ve doktora tezim sırasında verdikleri manevi destekten ötürü müteşekkirim.

Ibsa Ahmed Hassen

İçindekiler

Önsöz.....	i
GİRİŞ.....	1
Araştırma konusu, sorunu ve önemi: Etiyopya Harar bölgesinde yeniden İslamlaşma (XVIII-XX. Yüzyıllar).....	1
KONU İLE İLGİLİ TEMEL SORULAR.....	5
Kaynaklar Hakkında Değerlendirme	6
Araştırmalar ve Kitaplar	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	18
ETİYOPYA BÖLGESİNE İSLAM'IN GELİŞİ: TARİH YAZIMI VE TEORİLER....	18
1.1 Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslam Tarihinin Yazımı.....	18
1.1.1 İslam'ın Gelişinden Önce Afrika Boynuzu.....	19
1.1.2 Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki İslamiyetin Yayılma Tarihinin Yazımı .	23
1.2 Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslamlaşmanın Metotları, Teorileri ve Etkenleri	33
1.3 İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu Bölgesine Gelişi.....	62
İKİNCİ BÖLÜM	94
XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA VE XVII. YÜZYILDA ÇARÇER-HARAR PLATOSU	94
2.1 Etiyopya Bölgesinde Oromoların Yükselişi ve Üçüncü Grubun Hâkimiyet Mücadelesinde Ortaya Çıkışı.....	94
2.2. XVI. Yüzyıldan Sonraki Yerleşkeler ve Demografik Durum	100

2.2.1 Harar ve Harar Halkları.....	101
I. Afoça Yapılanması	106
II. Mugad Yapılanması	107
2.2.2 Çarçer-Harar Platosu'nun Argobbaları.....	108
2.3 Çarçer-Harar Platolarının Oromoları	114
2.3.1 Doğu Oromo Yerleşkeleri	114
2.3.2 Shawa'nın İşgalinden Önce Doğu Oromolarının Sosyo-Politik Durumları. 120	
2.3.2.1 <i>Gada</i> Sistemi	120
2.3.2.2 Mogas Sistemi ve Guddifacha Sistemi	123
2.3.2.3 Askeri Yapılanma.....	125
2.4 Emir Nur'un Ölümünden sonra Çarçer-Harar Platosu.....	125
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	132
DOĞU OROMOLARI, İSLAM VE HARAR'IN EMİRLİK OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI (1600-1875).....	132
3.1. Harar Platosu'nun 1577-1647 Yılları Arasında İslamlaşması.....	133
3.2 1647-1783 Yılları Arasında Harar Platosu'nun İslamlaşması (Emir Ali ibn Davud'un Döneminden Emir Abdüşşükür'un Dönemine Kadar)	135
3.2.1 Evlilik İttifakları.....	135
3.2.2 Ticaret.....	137
3.2.3 Eski ve Yeni İnanç Benzerlikleri	138
3.2.4 Azizlerin veya Velilerin Saygı Görmesi	139
3.3 Abdüşşükür'den Emir Muhammed'e Kadar Olan Dönemde İslamiyet ve Oromolar ile Harar Emirlikleri Arasındaki İlişkiler	145

1. İslamlaşmaya Karşı Direnç	148
2. Harar’da Taht Kavgaları.....	149
3.4 Emir Muhammed (1856-1875) ve Oromoların İslamlaşması	159
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	165
1875’TEN 1887’YE KADAR ÇARÇER-HARAR PLATOSU’NUN İSLAMLAŞMASI	165
4.1. Harar Platosu’nun Mısırlılar Tarafından Ele Geçirilmesi ve İslamlaşma Süreci (1875-1878).....	165
4.2 Rauf Paşa’nın Afran Kallo Oromolarını İslamlaştırma Siyaseti.....	173
4.3 1878 Yılından 1885 Yılına Kadar Harar Platosu: Rauf Paşa’nın Gidişinden Mısırlıların Bölgeyi Terk Edişine Kadar.....	179
4.3.1 Harar’da Misyonerlik Faaliyetleri	179
4.4 Shawa’nın İşgali ve Doğu Oromoları (1880-1886).....	183
4.5 Harar’ın İşgal Edilmesi ve İslamiyet’in Hararghe’de Pekişmesi	197
4.5.1 Çalenko Savaşı’nın Sonuçları	209
BEŞİNCİ BÖLÜM	217
İŞGALDEN İTALYAN YÖNETİMİNE KADAR ÇARÇER-HARAR PLATOLARI (1887-1941) (Hristiyan Yönetimi ve Baskı Altına Girme)	217
5.1 Doğu Etiyopya’daki Oromolarının Toplu Halde Müslümanlaşması	217
5.2 Geleneklerin ve Kültürün İslamlaşması ve İslamî Kültürün Oromolaşması... 233	
5.2.1 <i>Wadaja</i>	235
5.2.2 Kallu Oromolarının İslamlaşması	238

5.3 Çarçer-Harar Platoları'nın İslamlaşmasında Mevrit Törenlerinin, Tarikatların ve Evliyalığın Önemi	241
5.4 Doğu Etiyopya'nın İslamlaşmasında Mevrit Törenlerinin Rolü	251
5.5 Yeni Rejim Altında (1900-1942) İslamiyet, İslamlaşma ve Sosyo-Politik Durum	258
5.5.1 Lic Iyasu ve Doğu Etiyopya'nın Müslümanları	261
5.5.2 İkili Krallık Altında (1916-1931) Doğu Etiyopya Müslümanları	277
5.5.3 İtalyan Yönetimi Altında (1935-1941) Doğu Etiyopya	282
ALTINCI BÖLÜM.....	295
1941-1991 TARİHLERİ ARASINDA DOĞU ETİYOPYA: HAİLE SELASSİE'NİN DİKTATÖRLÜĞÜ VE HÂKİMİYETİ ALTINDA MÜSLÜMANLAR	295
6.1 1941-1974 Yılları Arasında Hükümetin Müslümanlarla İlgili Politikaları	295
6.2 1941-974 Yılları Arasında Doğu Etiyopya Müslümanlarının Durumu	302
6.2.1 Çarçer'daki Direniş	305
6.2.2 1941 Yılından Sonra Hararghe'nin Doğu Kısımındaki Direniş.....	310
6.3 Kulub Hannolato Hareketinin Başarısız Olmasından Sonra Meydana Gelen Sosyal-Politik Gelişmeler	322
6.4 XIX. Yüzyıldan Sonra Meydana Gelen Sosyal Gelişmeler ve Diğer Topluluklarla İlişkiler.....	345
6.4.1 Eğitim	345
6.4.2 Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının Diğer Dinlerle Olan İlişkileri	349
SONUÇ.....	354
KAYNAKLAR.....	358

Arşiv Kaynakları	358
Kitaplar ve Makaleler	375
Yayınlanmamış Çalışmalar	393
ÖZET	398
ABSTRACT	400
EKLER	402
TEZDE ÇALIŞILAN BÖLGENİN HARİTASI	402
FOTOĞRAFLAR	405
MEKTUPLAR.....	412

GİRİŞ

Araştırma konusu, sorunu ve önemi: Etiyopya Harar bölgesinde yeniden İslamlaşma (XVIII-XX. Yüzyıllar)

Tez, Etiyopya'nın genel tarihi ve İslamlaşma tarihi açısından önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, Etiyopya tarihi çalışmalarında büyük kavramsal boşluklar vardır. Çünkü tarihçiler sosyal ve kültürel tarihe fazla yer vermemektedirler. Biz bu tezde söz konusu alana metod, menba ve muhteva bakımından önemli katkılar sunacağımızı düşünüyoruz. Bunun yanında bu çalışma Etiyopya tarihinin bütünleşme sürecine de yardımcı olacaktır. Etiyopya çalışmaları bir disiplin olarak dünyanın farklı bölgelerinde XVI. Yüzyıldan sonra başlamıştır. Ancak, bu çalışmalar daha çok ülkenin kuzey kesimine odaklanmıştır.

Ülkenin güney kesimi ise hâkim grupların sistematik baskıcı ve ayrımcı tutumundan ve güneyde yetişen nitelikli tarihçilerin olmayışından dolayı göz ardı edilmiştir. Güney bölümündeki tarih yazıcılığı ile ilgili bir diğer problem ise Afrika'nın okuma yazma bilmeyen ve yazılı kaynakları olmayan bölümlerine daha az önem verilmesidir. Afrika uluslarının XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasıyla birlikte, Afrikalı tarihçiler, Afrika'nın ve dünyanın okuma yazma bilmeyen ve yazılı kaynakları olmayan insanlarını çalışabilmek üzere yöntemler geliştirmek için çok çaba gösterdiler. Afrika'yı tarihi olmayan bir kıta olarak gören Avrupalı tarihçiler bu çalışmalara güçlü bir şekilde muhalefet ettiler. Ama bu konu zaman içerisinde çözüldü ve şimdi dünyanın en iyi üniversitelerinde sözlü kaynaklar da tarihin muteber kaynakları olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmenin ve üniversitelerin genişlemesinin bir sonucu olarak, Afrika kökenli veya Afrika dışından birçok Afrika tarihçisi genelde Afrika özelde, Etiyopya ve Somali Yarımadası ile alakalı çalışmalar yayınladılar. Afrika'da birçok ulus, etnik unsur ve kabile bu gelişmelerden yararlanmıştı.

Bu arada tarihçilerin büyük çoğunluğu sosyal tarih yerine siyasi tarihe odaklanmıştı. İlâveten sosyal ve kültürel tarihin önemli bir unsuru olan İslam, Müslüman tarih literatüründe Habeşistan olarak geçen Etiyopya tarihinde göz ardı ediliyordu. Hâlbuki Etiyopya'daki Müslümanlar ülke nüfusunun, CSA tarafından % 34'ü olarak gösterilse de yerel tahminlere göre %40'ını oluşturmaktadır. Etiyopya'da İslam ve Müslümanlar konusu 1970'lerde bir kaç yabancı araştırmacının ele almasına kadar mevcut değildi. Habeşistan/Etiyopya'daki Müslümanlar dünyadaki en eski Müslüman toplumlarından birisidir. İslam, Etiyopya ve Somali Yarımadasına tarihteki birçok Müslüman hatta Arap ülkesinden önce gelmiştir. İlk Müslüman hicreti 614 yılında Habeşistan Aksum'a gerçekleşmiştir. İslam ve dünya tarihi açısından oldukça önemli insanlar olan Cafer bin Ebi Talib, Osman bin Affan ve onun eşi onun Rukiye bunlar arasında yer almaktadır. Bu cümleden olarak Etiyopya veya Aksumite kralı da tarihte İslam'ı benimseyen ilk kraldır.

Hicretten sonra İslam, Etiyopya platosunun iç kesimlerine doğru ilerlemeye başladı. İlk Müslüman Sultanlık ve Müslüman Devlet Etiyopya'nın merkezinde yer alan Shewa ilinde *Makzumi Shewa Sultanlığı* adıyla VIII. Yüzyılda kurulmuştur. İslam doğu Etiyopya'ya ve Somali Yarımadasına ise IX-X. yüzyıllarda ulaşmıştır. Bu yayılma doğudan Zeyla limanı tarafından ve merkezden Ifat Sultanlığı yönünden olmuştur. Bölgenin önemli coğrafyalarından olan Harar Platosunun çoğu İslam'ın etkisine X-XI. yüzyıllarda girmiştir. Bu süreçte Harar önemli bir İslam merkezine dönüşmüş, X. yüzyıldan itibaren bir İslami eğitim ve irşad merkezi haline gelmiştir. Ifat Sultanlığının yerini almasıyla Harar, Walasma ailesine mensup yöneticileriyle tüm sultanlıkların başkenti ve en büyük şehri konumuna yükselmiştir. Daha sonra Adal Sultanlığının başkenti olmuştur. Harar "Medinetu'l-Evliya" unvanına kavuşmuştur. İslamlaşma XVI. yüzyılda doruk noktasına çıkmıştır.

Bu arada bölgede yaklaşık üç yüzyıllık bir mücadele dönemi yaşanmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren Hristiyan dağlılar ile ovalarda yaşayan Müslümanlar arasında sürekli savaşlar olmuştur. Bu savaşların sebebi hala tartışmalıdır. Kimileri Hristiyan akınlarına karşı Müslümanların direnci derken bazıları iki halk kesimi arasında egemenlik için bir mücadele olduğunu iddia ederler. Halen bir takım tarihçiler bunların dini savaşlar olduğu kanaatindedir. Bu tartışmalar günümüzde tarihçiler, politikacılar ve hatta dindarlar arasında devam etmektedir.

Bu süreçte XVI. yüzyılın başlarında, Afrika Boynuzu/Somali Yarımadasında muazzam bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Özellikle bu coğrafyadaki Müslüman toplum ve devlet, göçebelerin saldırılarına maruz kalmıştır. Oromo göçebeleri ve Somali göçebeleri bu ilerlemede başı çeken kabilelerdi. Afar ve diğer Kuşitik (Cushitic) dilini konuşan Oromolar ve Somalililer Afrika Boynuzu'nun halkları arasında yer almaktadır. Oromolar, bir yüzyıl içinde Adal Sultanlığı ve diğer yerleşik Müslüman sultanlıklara saldırdı ve onları yerlerinden ederek bölgenin etnik yapısını tamamen değiştirdi. Günümüz Etiyopya'sının Müslüman topraklarının çoğunu işgal etti ve Müslümanları *Wakaffata* olarak bilinen yerel Oromo dinine inanmaya zorladı. Bu durumdan en zararlı çıkanlar Müslüman sultanlıklar oldu. Hristiyanlar geri adım attılar ve bir şekilde Oromolara karşı Müslümanlardan daha iyi mücadele ettiler.

Doğu Etiyopya'nın durumu da farklı değildi, Amir Nur ibn Mücahid ordusu Barentuma veya Doğu Oromo'ya karşı 1559 yılında yapılan Hazillo savaşını kaybetti. Bu savaş Etiyopya ve Somali Yarımadası tarihinde bir dönüm noktası olarak ele alınmaktadır. Müslüman sultanlıklar Oromolara karşı direnemediler. Amir Nur başkenti koruyabilmek şehri surlarla çevirerek Oromoları şehrin dışında tutmaya çalıştı. Başkenti kurtarmakta başarılı olsa da bölgenin geri kalanını koruyamadı. Tüm Oromo etnik grupları *Gada* sistemi olarak bilinen yönetim şeklinin altında birleştirdi. Gada sistemi Oromo sosyo-politik organizasyonudur ve *Wakaffata* ile çok yakın ilişki içerisindedir.

Sonuç olarak, XIX. yüzyıldaki yeniden İslamlaşma sürecine kadar Müslümanlar varlıklarını sadece Batı ve Doğu Hararghe ve diğer Oromo bölgelerinin ücra yerlerinde sürdürebildiler. İslam bir din olarak, batı ve doğu Hararghe'deki çoğu bölgeden silindi. Bizim bu araştırmamızın konusu XVIII-XX. yüzyıl arasında özellikle doğu Etiyopya olmak üzere Etiyopya'da İslam'ın yeniden ortaya çıkışıdır.

Etiyopya bölgesi dünyadaki en eski yerleşkelerden birine ev sahipliği yapmaktadır. Devlet oluşumu MÖ. birinci yüz yıla kadar gider. Punt Devleti, Afrika Boynuzundaki ilk devlet olarak kabul edilmekle birlikte bu devletin tam olarak nerede kurulduğu bilinmemektedir. Punt Devletinden sonra kuzey Etiyopya'da birçok küçük devletler kurulmuştur. Bu devletin yerine geçen en önemli devlet Aksum Devletiydi, Aksum Devleti MÖ. birinci yüzyıl ile MS. birinci yüzyıl arasında kurulmuştu, fakat Afrika Boynuzunda kurulan tek devlet Aksum Devleti değildi. MS. XI. yüzyıldan önce Afrika Boynuzunda birçok devlet ve halklar vardı.

Etiyopya bölgesi Hristiyanlığın ve İslamiyet'in ortaya çıktığı ilk bölgelerden birisiydi. Aksum Kralı Ezana Hristiyanlığa geçen ilk kraldı. Benzer bir şekilde, Necaşi, İslamiyet'e giren ilk Aksum kralı oldu ve bu onu İslamiyet'i dünya üzerinde kabul eden ilk Müslüman kral yaptı. Bununla beraber, Afrika Boynuzu'nun tarihi sadece İslamiyet'in ve Hristiyanlığın tarihi olmayıp, aynı zamanda da üç evrensel dinin ve sayısız Afrika din türlerinin arasındaki ilişkinin de tarihidir.

Günümüzün modern Etiyopya'sı bu sayısız devletten ve farklı din ve dillere sahip olan birçok etnik gruptan meydana gelmiştir. Etiyopya'nın nüfusu hâlihazırda yaklaşık olarak 104 milyon kişiden ve farklı dillere sahip 85 farklı etnik gruptan oluşmaktadır. En büyük iki etnik grup sırasıyla nüfusun yüzde 35 ve 27sini oluşturan Oromolar ve Amharalardır. En büyük iki dini grup ise Ortodoks Hristiyanlar ve Müslümanlardır. Bu dinlerin mensuplarının sayısı tartışmalı olmakla birlikte, CSA'ya göre (Central Statistical

Authority of Ethiopia – Etiyopya Merkezi İstatistik Müdürlüğü) Ortodoks Hristiyanlar (% 43.5), Müslümanlar (% 34), Protestan Hristiyanlar (% 18), Geleneksel Dinlere İnananlar (% 2.6) ve diğerleri (yaklaşık olarak % 1 civarında) ülkenin dini yapısını oluşturmaktadır. Bununla beraber, bu sayılar resmi Etiyopya Devlet istatistik rakamlarıdır ve birçok insan bu yüzdelerinin doğruluğu hakkında şikâyet etmektedir. Müslümanların oranının % 40'tan fazla olduğuna inanılmaktadır.

İklim yapısı olarak Etiyopya bölgesi farklı özelliklere sahiptir. İklim ve coğrafya açısından Etiyopya, Afar'daki en sıcak bölge olan Eratale'den kuzey ve güneydoğudaki sıradağlarda bulunan en soğuk yerlere kadar farklılık göstermektedir. Etiyopya'nın iklimi genel olarak ılıman ve yaşamaya elverişli olarak kabul edilir. Etiyopya aynı zamanda, Nil, Wabe Shabelle Omo, Baro, Awash ve diğerleri gibi hinterlandından birçok ırmağın çıktığı ve komşu ülkelere aktığı Afrika'nın su kulesi olarak kabul edilir.

Yüzölçümü olarak, 1.1 milyon kilometre karelik alanıyla Etiyopya, Afrika Boynuzu'ndaki en büyük ülkedir. Etiyopya'nın kuzeyde Eritre, batıda Sudan ve Güney Sudan, güneyde Kenya ve doğuda da Somali ve Cibuti ile sınırları vardır.

KONU İLE İLGİLİ TEMEL SORULAR

1. Doğu Oromo neden İslam'a hızlı bir şekilde dönmüştür?
2. Osmanlı'nın Mısır'ı ele geçirmesinin Afran Kallo dönüşümü üzerindeki etkisi nedir?
3. Doğu Oromoların İslamlaşmasında ana araçları kimlerdir?
4. Etnik farklılığı ne olursa olsun, Doğu Etiyopya halkını bir araya getirmekte İslam'ın rolü nedir?
5. Doğu Etiyopya'da İslami hayatın şekillenmesinde tasavvufun, özellikle Kadiriliğin rolü nedir?
6. Doğu Etiyopya İslamlaşmasında dış dünyanın etkisi nedir?

7. Gençlerin son zamanlarda tasavvufun hızla uzaklaşmasının sebepleri nelerdir?
8. Tasavvuf gençlerin saldırıları karşısında bölgede varlığını sürdürebilir mi?

Bu çalışma söz konusu sorular ve sorunlar ışığında Etiyopya Harar bölgesinin XVIII. ve XX. yüzyıllarda yeniden İslamlaşması sürecini incelemiştir.

Kaynaklar Hakkında Değerlendirme

Tezde kaynak olarak belgeler, yazılı-basılı eserler ve sözlü malzeme kullanılmıştır. Belgelerin temininde Etiyopya Ulusal Arşivi, Addis Ababa Üniversitesi Woldemeskel Arşivi, Addis Ababa Üniversitesi Etiyopya Çalışma Enstitüsü Batı Hararghe ve Doğu Hararghe bölge arşivi ve Harar Şehir Belediye Arşivi'nden yararlanılmıştır.

Yazım geleneği olmayan bir toplumun tarihini yazmak için son derecede önemli olan sözlü kaynak, bu çalışmada kullanılacaktır. Harar'daki insanların Arapça alfabeyi kullanarak yazılan tarihsel eserleri vardır. Hâlbuki yakın zamana kadar geri kalan toplumun kendi yazım harfleri olmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada sözlü kaynağı kullanmak gerekmektedir. 40,000'den fazla belgeyi tarattım, 1 GB boyutunda sözlü kaynak kullandım. Belgeler içerisinde önceki hükümetin gizli belgeleri ve hükümetlerin farklı organları tarafından yazılmış sıradan mektuplar ve kişisel haberleşmeler bulunmaktadır. Diğer yazılı kaynaklar ise Doğu *Hararghe* turizm ofisinden, tarih ve kültür çalışmalarına ilişkin farklı bölge ofislerinden edindiğim belgelerdir. Batı Hararghe'den bazı sözlü birincil kaynaklar ve sözlü gelenekler edindim. Bu bölgeye son 15 yıldır aşınayım ve orada geçirdiğim sürede yaptığım görüşmeler bu tezin bir parçasını oluşturmaktalar. Bilgi edindiğim diğer önemli bir kaynak ise *Harar Şarif* Müzesidir. Bu tür özel bir müze, yaşamın zor olduğu üçüncü dünya ülkelerinde nadir görülen bir durumdur. Müze bölgenin belge ve tarih açısından en önemli kaynaklarından bir tanesidir. Müze bölgedeki ve dünyadaki tüm önemli dillerden farklı nadir kitap kopyaları

içermektedir. Bu müzeden Doğu Etiyopya bölgesinin Müslümanlaşmasına ilişkin en önemli mektuplardan birini edindim.

Araştırmalar ve Kitaplar

Tez hakkındaki kaynaklar açısından, Etiyopya’da İslamiyet’in tarihi ile ilgili göreceli olarak mütevazı sayıda kaynak mevcuttur. Özellikle göreceli olarak Harar hakkında birçok kitap vardır, fakat bölgenin büyük çoğunluğu ihmal edilmiştir.

Birinci el kaynaklar: Bölge ile ilgili önemli birincil kaynak belgeler arasındaki eserlerden bir tanesi Mohammed Mokhtar’ın Fransızca “*Notes sur le pays de Harrar*”¹ isimli eseridir. Bu eser Harar’ın 1870’li yıllardaki durumunu tanımlamaktadır. Eser, Harar’ın Mısırlılar tarafından ele geçirilmesi ve doğu Oromolarının durumu hakkındaki en değerli eserlerden bir tanesidir. Harar’ın ele geçirilmesine askerler olarak katıldığı için, yazarın eseri yeri doldurulamaz değere sahiptir. Kitabın 50 sayfası Harar’ın tarihini ve Afran Kallolarına karşı yapılan savaş esnasında gördüklerini anlatmaktadır.

Afrika Boynuzu’na gelen büyük seyyahlardan biri İngiliz Richard F. Burton’du. Onun kitabı çalışmam için çok önemlidir. 1856 yılındaki *First Footsteps in Eastern Africa or An Exploration of Harar*² adlı kitabı ve onun Harar’da kaldığı 10 günün hatıraları beyaz bir adamın Afrika boynuzundaki en eski Müslüman mekânlarından biri olan şehri nasıl algılayıp tanımladığını anlamak için önemlidir. Kitabının 69 sayfasını Harar şehrine ithaf etmiştir. Geri kalanı da Osmanlı yönetimi altındaki Mısırlıların 1875 yılında gelmesinden önceki ilişkileri ve kervan ticaretinin Afrika Boynuzu’ndaki önemini gösterdiği için önemlidir.

¹ Mohammed Mokhtar, “Notes sur le pays de Harrar”, *Bulletin de la Société Khédiviale de Géographie*, Le Caire, 1876, s. 351-397.

² Richard F. Burton, *First Footsteps in East Africa, or an Exploration of Harar*, London, 1894.

Bölge ile ilgili seyahatnamelerden biri de Osmanlı seyyahı Sadık el-Müeyyed'in *Habeş Seyahatnamesi*'dir.³ Bu seyyah Kral Menelik'in işgalinden sonra Doğu Afrika'da gerçekleşen olaylara şahit olmuştur ve 1886 yılı işgalinden sonra bu alanın ilk Osmanlı seyyahı olduğundan çalışmam için önemli kaynaklardan biridir. Ayrıca bu eser bir Müslüman seyyahın Doğu Etiyopya'daki Müslüman topluğu ile ilgili bilgilere yer vermektedir. Eserde, Harar ve çevresi için çok sayfa ayrılmıştır. Hararghe'deki birçok küçük şehir ve bazen de bu şehirlerin mutfak kültürü ve dininden bahsedilmiştir. Hatta Harar'da Cuma namazına katılan kişinin sayısından bile söz etmiştir.

Count Gleichen, *With the Mission to Menelik, 1897*, London 1898⁴ başlıklı seyahatnamesi de konunun önemli kaynaklarından. 1897 yılında yazılan bu seyahatnamesi o yılda ağırlıklı olarak Hristiyan Amhara tarafına yeni dâhil edilmiş Müslüman Somali ve Oromolar alanlarını ve Etiyopya iktidarı arasındaki ilişkiyi incelemek için önemlidir. Ayrıca Harar'daki sosyal durumla ilgili kayıtlara da yer vermiştir.

Diğer bir önemli kitap Yemenli olan Arab Fakih Şihabüddin tarafından yazılmış olan *Futuh al Habesha (the Conquest of Abyssinia)*'dir⁵. Bu eser XVI. yüzyılda Hristiyan Yayla Kraliyeti (Christian Highland Kingdom) ve Müslüman Sultanlıkları (Muslim Sultanates) arasında gerçekleşen savaşla ilgili görgü şahitliğine dayanan bilgiler içermektedir. Bu kitap Müslüman sultanlıkların ve Hararın geçmişini ele almak için önemlidir. Tezde Fransızca versiyonundan çevrilmiş İngilizcesi kullanılmıştır.

³ Sadık el-Müeyyed, *Habeş Seyahatnamesi*, Kaknus yayınları, İstanbul 1999.

⁴ Count Gleichen, *With the Mission to Menelik, 1897*, Edward Arnold, London 1898.

⁵ Shihab ad-Din Ahmed bin Abd al-Qadr bin Salem bin Uthman, *Futuh al-Habasha, The Conquest of Abyssinia*, Çeviri ve ek açıklama Paul Lester Stenhouse ve Richard Pankhurst, Addis Ababa 2003.

Alfred Bardey'in "*Notes sur le Harar*"⁶ isimli eseri de konumuzun önemli kaynakları arasındadır. Yazarın Hararghe'nin düz arazileri ve Harar yakınlarında yaşayan Oromolarla ilgili verdiği bilgiler, 1875 yılından sonraki gelişmeleri analiz etmek açısından çok önemlidir. Bardey aynı zamanda Harar'ın etrafına düzlük arazilerden gelerek yerleşen Somalili boylar, Oromolar ve coğrafyayı belgelemiştir. Harar şehri ile sahil bölgesi arasındaki kültürü, tabiatı ve boyları da tanıtmıştır.

Bir başka kaynak da Martial De Salviac'ın "*An Ancient People in the State of Menelik: the Oromo*"⁷ (Menelik'in Devletinde Eski Bir Halk: Oromolar) isimli eseridir. Bu eser Oromoların İslamiyet ve Hristiyanlığa geçmeden önceki dinlerini de içermektedir. Kitap XIX. yüzyılın son on yılında Oromoların durumunu anlattığı için, Wakafana inancını, bu inancın doğu platosunda ortadan kalkmadan önceki halini çalışmak için çok faydalıdır.

Oromolar hakkındaki eserler arasında Asma Giyorgis'in eserleri de vardır. *Aşma Giyorgis and his work: History of the Galla and the kingdom of Sawa*⁸, (*Ye Atsma Giyorgis Misih Dersetoch: Ye Oromo Tarik*), Bu kitaplar hâlihazırda Amhari diline çevrilmiştir. Kitabın her iki nüshasının içeriği de benzerdir. Asma Giyorgis, Harar Menelik tarafından 1887 yılında ele geçirildiğinde Harar'da gizli bir görevle bulunuyordu. Yazarın, doğu Oromolarının Hristiyanlık yerine İslamiyet'i neden tercih ettiği hakkındaki açıklaması, Çarçer–Harar platosunun Müslümanlaşmasını anlamak için çok önemlidir.

⁶ Alfred Bardey, "Notes sur le Harar", *Extrait du Bulletin de Géographie Historique et Descriptive*, No 1, Paris Imprimerie Nationale 1887, s. 130-180.

⁷ Martial De Salviac, *An Ancient People in the State of Menelik: The Oromo* (Ayalew Kanno tarafından 2013 yılında İngilizce'ye tercüme edildi), Paris 1901.

⁸ Bairu Tafla (ed.), *Aşma Giyorgis and his work: History of the Galla and the kingdom of Sawa*, Stuttgart 1987; Fitsum Walda Mariam, *Ye Atsma Giyorgis Misih Dersetoch: Ye Oromo Tarik, Kifil Andina Hulet*, Addis Ababa 2009 (2017).

Bejrond Tekle Hawariyat Tekle Mariam'ın “*Fitawrari Tekla Hawriyat Tekle Mariam, Autobiography Ye Hiywot Tarek*”⁹ başlıklı eseri, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Çarçer'daki önemli valilerden birisinin biyografisidir. Kitap, valinin kendisinin de parçası olduğu XX. yüzyıl Etiyopya'sındaki gelişmeleri anlamak için faydalıdır. Kendisi Lic Iyasu'nun (1913-1916) ve Haile Selassie'nin (1931-1974) uzun süreli dostu olmuştur. Biyografi ülkenin doğu kısmındaki insanların çektikleri sıkıntıları göstermektedir.

Bir diğer eser Abba Bahrey'in Oromolar ve Hazolo Savaşında Emir Nur komutasındaki Müslümanların ordusunun yenilgisi hakkında yazdığı kitaptır. Getatchew Haile'nin, *Yeabba Bahriy Dirsetoch Oromochin kemmimmelekketu leloch senedoch gara or The Works of Abba Bahriy with Other Documents concerning the Oromo*¹⁰ ve C.F. Beckingham and G.W.B. Huntingford'nın *Some records of Ethiopia, 1593–1646: Text extracts from the history of High Ethiopia or Abassia by Manoel de Almeida, together with Bahrey's History of the Galla*¹¹ isimli eserleridir. Amhari dilinde ve İngilizce olmak üzere iki versiyonu bulunmaktadır. Tezde her iki kaynak da kullanılmıştır. Muhammed Hassen de Bahrey'in kitabı hakkında Oromo çalışmalarının önemini anlamak için gerekli olan bir yorum yazmıştır.

İkincil kaynaklar: İkincil kaynakları, yazarları Etiyopya kökenli yazarlar ve yabancı yazarlar olarak ikiye ayırabiliriz. Etiyopya'daki Müslüman toplum hakkındaki yazarların çoğu yabancı kökenlidir. Türkçe, İngilizce, Amhari ve Oromo dilleri, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Arapça dâhil olmak üzere birçok dildeki kaynağa atıfta bulundum. Kaynaklarımın büyük çoğunluğu İngilizce ve Amhari dilindedir. Burada

⁹ Fitawrari Tekla Hawriyat Tekle Mariam, *Auto Biography Ye Hiywot Tarek*, Addis Ababa 1998 (E.C) (2005).

¹⁰ Haile Getatchew, *Yeabba Bahriy Dirsetoch Oromochin kemmimmelekketu leloch senedoch gara or The Works of Abba Bahriy with Other Documents concerning the Oromo*, Minnesota, 2002.

¹¹ Beckingham C.F. and G.W.B. Huntingford, *Some records of Ethiopia, 1593–1646: Text extracts from the history of High Ethiopia or Abassia by Manoel de Almeida, together with Bahrey's History of the Galla*, (Hakluyt Topluluğu tarafından verilen eserler, İkinci Serisi, No. cvii.), London, Hakluyt Society, 1954.

bütün yazarların müzakeresini yapmak mümkün değildir, fakat Etiyopya'nın veya doğu Etiyopya'nın İslamlaşmasına dair en önemli yazarlardan bazılarını gündeme getireceğim. Ayrıca tezde genel Etiyopya tarihiyle ilgili olarak yararlanılan bazı kaynakların zikredilmesi gerekmektedir.

John Spencer Trimingham'ın 1952 tarihinde basılan "*Islam in Ethiopia*"¹² (Etiyopya'da İslam) isimli eseri yaklaşık altmış yıl önce yazılmış olsa da, Etiyopya'da İslamiyet'in ve Müslüman toplulukların tarihini çalışmak için en önemli eserlerden birisi olagelmıştır. Bu eserden daha derinlikli ve kapsamlı günümüzde yazılmış başka bir eser yoktur denebilir. Bununla beraber kitapta gerçekler ve yorumlamalara dair birçok hata vardır. Kitap aynı zamanda, Hristiyan Avrupalıların gözünden Etiyopya'da İslamiyet'in tarihi ile ilgilidir. Trimingham'ın İslamiyet ile ilgili çalışmalarına katkısı Etiyopya ile sınırlı olmayıp bütün Afrika kıtasını kapsamaktadır. Trimingham dışında hiçbir tarihçi bütün kıtayı kapsayan çalışma yapmaya cesaret edememiştir.

İslamiyet'in tarihini ve kültürünü çalışan bir diğer yazar Braukamper Ulrich'tir. Onun çalışmaları şunları içermektedir: *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia, Collected Essays*,¹³ "Notes on Islamization and Muslim Shrine of Harar Plateau"¹⁴, *A History of the Hadiyya in Southern Ethiopia*¹⁵ and *Islamic Principalities in Southeast Ethiopia between the Thirteenth and Sixteenth Centuries.*" Bunlar İslam tarihini ve toplumu incelemek Müslümanlaşmayı bütünüyle anlamak için faydalıdır.

¹² J.S.Trimingham, *Islam in Ethiopia*, London, 1952.

¹³ Ulrich Braukamper, *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia, Collected Essays*, Munster 2004.

¹⁴ Ulrich Braukamper, "Notes on Islamization and Muslim Shrine of Harar Plateau", *Proceeding of the Second International Congress of Somali Study*, University of Hamburg, II Baskı, 1983.

¹⁵ Ulrich Braukamper, *A History of the Hadiyya in Southern Ethiopia* (Almanca'dan tercüme eden Geraldine Krause), Wiesbaden 2014.

Bu bölge ile ilgili yazan akademisyenlerden biri de ünlü İtalyan tarihçisi Enrico Cerulli'dir¹⁶. Ancak Cerulli'nin eserini İtalyanca ile yazılmasından dolayı pek kullanan olmamıştır. Ama Cerulli'nin *Islam Yesterday and Today*¹⁷ adlı kitap Emran tarafından İngilizceye çevrilmiştir.

Mohammed Sabri'nin *Mısır fi İfrikiiyye'ş-Şarkiiyye: Harar ve Zeyla' ve Barbara*¹⁸ (Doğu Afrika'da Mısır: Harar, Zeyla' ve Barbara) başlıklı eseri Mısırlıların Harar ve çevresindeki on yıllık varlığını anlamak için çok önemli bir kaynaktır. Kitap, Afrika Boynuzunda olanları anlatmakta, Oromoların Müslümanlaşmasını ve Mısırlı memurların bunu sağlamak için neler yaptıklarını açıklamaktadır.

Amerikalı tarihçi Richard A. Caulk'un "*The Occupation of Harar: January 1887*"¹⁹ (Harar'ın İşgali: Ocak 1887), "*Menilek's Conquest and local leaders in Harar*"²⁰ (Menilek'in Fethi ve Harar'daki Yerel Liderler) ve "*Harär Town and Its neighbors in the Nineteenth Century*"²¹ (XIX. yüzyılda Harar Şehri ve Komşuları) başlıklı eserleri konu hakkındaki diğer çalışmalardandır. Caulk'un üç makalesi, Harariler ile Oromolar arasındaki ilişkilerin tarihini çalışmak için hayati öneme sahiptir. Yazarın Çalenko Savaşından sonra ne olduğunu anlattığı makalesi savaştan sonra Harar'ın ve etrafındaki Oromoların durumunu açıklamaktadır. Yazarın erken yaşta ölümü Harar'ın ve etrafının

¹⁶ E. Cerulli, *Folk Literature of the Galla of Southern Ethiopia*, Harvard African Studies, Vol. 3, Harvard University Press, 1922; E. Cerulli, *Somalia A cura Dello'amministazione Fiduciaria Italia*, 195; E. Cerulli, *Harar Centro Musulmano Ethiopia*, instuto Per L'oriente Via carucini, 1971.

¹⁷ Enrico Cerulli, *Islam Yesterday and Today*, (Emran M. Waber tarafından İngilizce'ye tercüme edildi), Roma, Instituto per L'Oriente, 1971.

¹⁸ Sabri M, *Mısır fi İfrikiiyye'ş-Şarkiiyye: Harar ve Zeyla' ve Barbara*, Mısır, 1939.

¹⁹ Richard A. Caulk, "The Occupation of Harar: January 1887", *Journal of Ethiopian Studies*, Vol. 9, No. 2 (July 1971), s. 1-20.

²⁰ Richard, A. Caulk, "The Occupation of Harar: January 1887."

²¹ R. A. Caulk, "Harar Town and Its Neighbours in the Nineteenth Century" *The Journal of African History*, Vol. 18, No. 3 (1977), s. 369-386.

çalışılmasıyla ilgili çok kötü sonuçlar doğurmuştur. Yazarın eserleri merkez ile çevre arasında dengeli bir görüş sunmaktadır.

Bir diğer Amerikalı, antropolog Sydney Waldron, Harar ve çevresiyle ilgili birçok eser ortaya koymuştur: “Within The Wall and Beyond-Ethnic Identity and Ethnic Persistence In Harar Ethiopia”, “Harar: the Muslim City in Ethiopia”²², “Social Organization and Social Control in the Walled City of Harar, Ethiopia”²³, “The Political Economy of Harari-Oromo Relationships, 1559-1874”²⁴ onun başlıca çalışmalarıdır. Daha çok antropoloji ile ilgili olmakla beraber Müslümanlaşma kısmı, İslamiyet’in Harar şehrindeki rolünü anlamak için önemlidir. Kendisinin Harariler ve Oromolar arasındaki ilişki ile ilgili makalesi her iki topluluğu anlamada hayati öneme sahiptir.

Bölge hakkındaki bir diğer önemli yazar da Camilla Gibb’dir. Çalışmaları, “Ethiopia in Broader Perspective: Constructing Past and Present in Harar”, “In the City of ‘Saints’: Religion, Politics and Gender in Harar, Ethiopia” and “Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints”dir.²⁵ Çalışmalar esas olarak Harar şehri ve İslamiyet ile ilgilidir. Yazarın uzun doktora çalışması Harar’daki İslamiyet’i anlamak için çok önemli olmakla birlikte bazı iddialarını ispat etmek çok zordur. Sözlü kaynakları olduğu gibi kullanmıştır. Yine de doktora çalışmasını kitaba

²² Sidney R. Waldron, “Harar: the Muslim City in Ethiopia”, *From The Proceedings of the Fifth International Conference on Ethiopian Studies / Chicago, USA*, (Editor) Robert L. Hess, 1978.

²³ Sidney R Waldron , “Within The Wall and Beyond - Ethnic Identity and Ethnic Persistence in Harar Ethiopia”, A paper prepared for *the Conference on Harar Studies Organized by the Historical Society of Ethiopia*, Addis Ababa 1975.

²⁴ Sidney R. Waldron, “The Political Economy of Harari-Oromo Relationships, 1559 1874”, *Northeast African Studies*, Vol. 6, No. 1/2 (1984).

²⁵ Camilla C. T. Gibb, “Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints”, *Journal of Religion in Africa*, Vol. 29, Fasc. 1, 1999; Camilla C. T. Gibb, “Ethiopia In Broader Perspective: Constructing Past and Present in Harar”, *Papers of the XIII International Conference of Ethiopian Studies*, Kyoto 12-17 Volume II, December 1997.

çevirmek için zaman harcarsa eseri Harar şehri hakkındaki birçok hikâyeyi de ortaya çıkaracaktır.

Harar hakkında eserler yazan bir diğer tarihçi de Tim Carmichael'dir. Çalışmaları arasında, "Approaching Ethiopian History: Addis Ababa and Local Governance in Harar, c. 1900 to 1950"²⁶, "Religion, Language and Nationalism: Harari Muslims in the Christian Ethiopia", "Political culture in Ethiopia's provincial administration: Haile Sellassie, Blata Ayele Gebre and the (Hareri) Kulub movement of 1948"²⁷, "The Somali Youth League constitution: a handwritten Arabic copy (c. 1947?) From the Ethiopian Security Forces Archives in Harar"²⁸ vardır. Carmichael, Haile Selasie rejimi altındaki Harar şehri hakkında ayrıntılı araştırmalar yapmıştır, Etiyopya arşivlerini geniş çaplı olarak kullanmıştır. Bir tarihçi olarak, eleştireldir ve ayrıntılı çalışmıştır, fakat eseri tema ve zaman olarak sınırlıdır. Her ne kadar Müslüman toplum hakkında yazmış olsa da İslamiyet'i ayrıntılı olarak tartışmamıştır. Bu sınırlama, eserini ayrıntılı olarak kullanmamı engellemiştir.

Etiyopyalı araştırmacılar arasında değinilmesi gereken önemli bir akademisyen ise Mohammed Hassen'dir. Hassen ortaçağlardan bu yana Etiyopya tarihi hakkında önde gelen bir tarihçidir. Sayısız kitapları ve makaleleri Etiyopya'nın özellikle doğu Etiyopya'nın tarihini anlamak için faydalıdır. Çalışmaları arasında, "Shaykh Bakrii Saphalo (1895-1980): A Prolific Scholar and Great Oromo Nationalist"²⁹, "Menelik's

²⁶ Tim Carmichael, "Approaching Ethiopian History: Addis Ababa and Local Governance in Harar, c. 1900 to 1950, PhD Dissertation, Michigan State University, 2001.

²⁷ Tim Carmichael, "Political culture in Ethiopia's provincial administration: Haile Sellassie, Blata Ayele Gebre and the (Hareri) Kulub movement of 1948" *In Personality and Political Culture in Modern Africa*, ed. Melvin E. Page, Stephanie F. Beswick, Tim Carmichael and Jay Spaulding, s. 195–212, Boston, 1998.

²⁸ Tim Carmichael, "The Somali Youth League constitution: a handwritten Arabic copy (c. 1947?) From the Ethiopian Security Forces Archives in Harar", *Journal of Eastern African Studies* C. 4, No. 3, November 2010.

²⁹ Mohammed Hassen, "Shaykh Bakrii Saphalo (1895-1980): A Prolific Scholar and Great Oromo Nationalist" *Journal of Oromo Studies*, Volume 10, Numbers 1 - 2, July 2003.

Conquest of Harar, 1887, and its Effect on the Political Organization of the Surrounding Oromo up to 1900"³⁰, *The Oromo of Ethiopia, A History 1570-1860*,³¹ "The Egyptian Occupation of Harer and Its Impact on the Oromo in Harerge"³², "The City of Harar and the Spread of Islam Among the Oromo in Hararghe"³³, "The Relation between Harar and the Surrounding Oromo 1800-1887"³⁴, "The Oromo in Medieval Muslim States of Southern Ethiopia"³⁵ The Oromo Orthography of Shaykh Bakri Saphalo"³⁶ ve diğer birçok eser sayılabilir. Hassen'in, üniversite bitirme tezinden, kitaplarına kadar genelde Etiyopya'nın, özelde doğu Etiyopya'nın İslami açıdan çalışılmasına çok büyük katkıları olmuştur. Birden fazla dil bilen bir tarihçi olduğu için hem sözlü kaynakları hem de elde olan yazılı belgeleri kullanmıştır.

Bir diğere önemli kitap ise Prof. Hussein Ahmed tarafından yazılmıştır. Ahmed genel olarak yerli İslam tarihçisi olarak bilinir. İslamiyet hakkındaki kitabı ve sayısız makaleleri Etiyopyalı Müslümanların tarihini anlamak için çok faydalıdır. Erken yaşta ölümü İslam tarihi ve Etiyopya tarihi alanlarında bir boşluk oluşturmuştur. Önemli çalışmaları: "The Historiography of Islam in Ethiopia"³⁷, "Reflections on Historical and Contemporary Islam in Ethiopia and Somalia: A Comparative and Contrastive

³⁰ Mohammed Hassen, "Menelik's Conquest of Harar, 1887, and its Effect on the Political Organization of the Surrounding Oromo up to 1900", in D. Donham and W. James eds., *Working Papers on Society and History in Imperial Ethiopia: The Southern Periphery from the 1880's to 1974*, African Studies Centre, Cambridge, s. 233-234.

³¹ Mohammed Hassen, *The Oromo of Ethiopia: A History 1570-1860*, African Studies Series, Cambridge, 1990.

³² Mohammed Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer and Its Impact on the Oromo in Harerge", *The Journal of Oromo Studies*, c. 15, sayı 2, Temmuz 2008.

³³ Mohammed Hassen, "The City of Harar and the Spread of Islam Among the Oromo in Hararghe", African Studies Association Annual Meeting, Philadelphia, November 11-14, 1999.

³⁴ Mohammed Hassen, "The Relation between Harar and the Surrounding Oromo 1800-1887", BA Thesis, Addis Ababa: Haile Sillasie I University, 1973.

³⁵ Mohammed Hassen, "The Oromo in Medieval Muslim States of Southern Ethiopia" *The Journal of Oromo Studies*, C. 15, sayı 1, Mart, 2008.

³⁶ Hayward and Mohammed Hassen: "The Oromo Orthography of Shaykh Bakri Saphalo", *Bulletin of the school of Oriental and African studies*, Vol. XIIV, 1981.

³⁷ Hussein Ahmed, "The Historiography of Islam in Ethiopia", *Journal of Islamic Studies* 3:1, 1992.

Overview”³⁸, “Harar-Wallo Relations Revisited: Historical, Religious and Cultural Dimensions”³⁹, “Traditional Muslim Education in Wallo”, “Coexistence and/or Confrontation?: Towards a Reappraisal of Christian-Muslim Encounter in Contemporary Ethiopia”⁴⁰, “The Life and Career of Shaykh Talha B. Ja’far (1853-1936)”⁴¹, *Islam in Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia: Revival, Reform and Reaction*’dir.⁴²

Genel Etiyopya tarihi ile ilgili diğerk önemli yazarlar Taddesse Tamrat, Segew Hable Sellasie ve Merid Wolda Aragay’dır. Bu yazarlar aynı kuşaktan olup erken dönem Etiyopya tarihçileri arasındadırlar. Taddesse Tamrat, “*Church, and State 1270-1527*”⁴³ (Kilise ve Devlet, 1270-1527) isimli eserinde orta çağ dönemindeki genel tarihsel gelişmeleri tartışmıştır. Yazar, tarihi devletin yayılması ve dinî politikalar açısından incelemiştir. Hristiyan Yayla Krallığının genişlemesini tartıştığı yerde Müslümanlık meselesini gündeme getirmiştir, Müslüman tarihini bağımsız olarak ele almamıştır. Kilise kaynaklarını ağırlıklı olarak kullanmış ve bu durum kitabın vurgusunu belirlemiştir. Sergew Hable Sellasie’nin “*Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270*” (1270 Yılına Kadar Antik ve Orta Çağ Etiyopya Tarihi)⁴⁴ başlıklı kitabı da önemlidir. Kitabın tartışma bölümünde tamamen kuzey bölgesinin tarihine yoğunlaşmaktadır. İslamiyet’in yükselişini bağımsız olarak ele almaktadır, fakat önyargısız da değildir. Necaşi’nin İslamiyet’e geçişini kabul etmemiş, bu hüküm sonraki tarihçileri de etkilemiştir. Yazar tarafından başlatılan tartışma günümüze kadar devam etmiştir. Bu gruptan olan bir diğerk

³⁸ Hussein Ahmed, “Reflections on Historical and Contemporary Islam in Ethiopia and Somalia: A Comparative and Contrastive Overview”, *Journal of Ethiopian Studies*, Vol. 40, No. ½, June-December 2007.

³⁹ Hussein Ahmed, “Harar-Wallo Relations Revisited: Historical, Religious and Cultural Dimensions”, *African Study Monographs*, Supp.41, s. 111-117, 2010.

⁴⁰ Hussein Ahmed, “Coexistence and/or Confrontation? Towards a Reappraisal of Christian-Muslim Encounter in Contemporary Ethiopia”, *Journal of Religion in Africa*, Vol. 36, Fasc. 1, (2006).

⁴¹ Hussein Ahmed, “The Life and Career of Shaykh Talha B. Ja’far (1853-1936)”, *Journal of Ethiopian Studies*, C.XXII, November, 1989.

⁴² Hussein Ahmed, *Islam in Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia: Revival, Reform and Reaction*, Leiden, 2000.

⁴³ Taddesse Tamrat, *Church and State, 1270-1527*, Oxford 1972.

⁴⁴ Sergew Hable Sellasie, *Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270*, Addis Ababa 1972.

yazar da Merid Wold Aragay'dır. Doktora tezi, Hristiyan Yayla Krallığı ile Müslüman Sultanlık arasındaki çatışmayı çalışmak için önemlidir. “*Southern Ethiopia and the Christian Kingdom 1508 - 1708, with Special Reference to Tribe Galla Migrations and their Consequences*”⁴⁵ (Kabilelerin Galla Göçleri ve Bunların Sonuçlarına Özel Atıf İle Güney Etiyopya ve Hristiyan Krallığı 1508–1708) başlıklı eseri esas olarak güneyli ve kuzeyli nüfuslar arasındaki etkileşim üzerine yoğunlaşmaktadır. Yazarın tezi İmam Ahmed'in cihadını kapsamaktadır. Tezinin ana problemi, tarihi nüfus hareketleri noktasından incelemesidir. Afrika Boynuzunda savaşa yol açan diğer etkenleri ikinci plana itmiştir.

Yakın dönemde yazılan bir başka kitap ise Wehib M. Ahmed (Dua'le)'nin “*History of Harar and the Hararis*”⁴⁶ (Harar'ın ve Hararilerin Tarihi) başlıklı eseridir. Bu eser özellikle Harar şehri ve Harariler hakkındadır. Kitap bütün bölgenin Müslümanlaşmasını bir araya getirmeyi başaramamıştır ve Harar'ı bir okyanusun ortasındaki ada gibi tasvir etmiştir.

⁴⁵ Merid Wolde Aregay, “Southern Ethiopia and the Christian Kingdom 1508- 1708, with Special Reference to Tribe Galla Migrations and their Consequences”, PhD. Thesis, University of London, 1971.

⁴⁶ Wehib M. Ahmed, (Dua'le), *History of Harar and the Hararis*, Harari People Regional State Culture, Heritage and Tourism Bureau October, 2015/2008, E.C, Harar.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİYOPYA BÖLGESİNE İSLAM'IN GELİŞİ: TARİH YAZIMI VE TEORİLER

1.1 Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslam Tarihinin Yazımı

Tezin bu kısmı esas olarak Etiyopya'nın İslamlaşması ile ilgili süreç, faktörler ve literatür hakkındadır. Ortaçağ'da kaleme alınmış Arapça yerel kaynaklardan modern zamanda yazılmış tarih kitaplarına kadar Etiyopya da İslamiyet hakkında farklı kaynaklar mevcuttur. İslam'ın Etiyopya'da yayılması ve gelişmesi incelenirken, Etiyopya ve Afrika Boynuzu (Etiyopya, Cibuti, Eritre ve Somali) birlikte ele alınmalıdır. Afrika Boynuzu'nda bulunan bol miktardaki İslami materyallerin çoğu Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki savaşlarda ve XVI. yüzyıldaki bölgedeki nüfus hareketlerinde kaybolmuştur. İslamiyet'in Etiyopya bölgesinde uzun ve zengin bir tarihi olsa da az çalışılan bir konudur.⁴⁷ Konu ile ilgili Hristiyan Avrupalıların eserleri de önyargı ve yanlış bilgilerle doludur. Bu önyargının en iyi bilinen örnekleri J. S. Trimmingham tarafından ifade edilmiştir: “Bölgedeki İslamiyet'in [Hristiyan] Habeşistan [Etiyopya] olmadan hiçbir tarihi olmazdı.”⁴⁸ Bununla beraber, Etiyopya'da İslam, Hristiyanlıktan önce başlamış, Hristiyanlık geldikten sonra da var olmaya devam etmiştir. Yine de bu kaynaklar Etiyopya'da İslamiyet'in tarihinin çalışılması için hala hayati öneme sahiptir. Bu bölümde aynı zamanda İslam'ın Afrika Boynuzu sahillerinden Yarımada'nın iç bölgelerine nasıl yayıldığı da ele alınmakta, aynı zamanda İslamiyet'in yayılması ile ilgili farklı teoriler de tartışılmaktadır.

⁴⁷ Hussein Ahmed, “The Historiography of Islam in Ethiopia”, *Journal of Islamic Studies* 3:1 (1992), s. 18.

⁴⁸ J.S.Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 146.

1.1.1 İslam'ın Gelişinden Önce Afrika Boynuzu

Tarihsel olarak, Müslümanların askeri gücünün yayılması dünyanın farklı yerlerinde İslam'ın yayılma sürecini hızlandırmıştır. Bu durum, Etiyopya tarihinin belirli dönemleri için de geçerlidir, fakat Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda askeri fetihlerle yayıldığı doğru değildir.⁴⁹

İslamiyet'in yayılmaya başladığı VII. yüzyıldaki Afrika Boynuzu'na baktığımızda, günümüzdeki durumundan çok farklı olduğunu görürüz. O zaman bölgede en önemli imparatorluklardan birisi olan Aksum İmparatorluğu bulunmaktadır. Fakat bu, Etiyopya'nın tamamının Aksum İmparatorluğu'nun kontrolünde olduğu anlamına gelmez. Bu imparatorluk esas olarak günümüzde Eritre'nin ve Etiyopya'nın iki veya üç ilinin olduğu sınırlarda kurulmuştu.⁵⁰

Afrika Boynuzu, yarımada yabancısı olan Hristiyanlık ve İslamiyet'in gelmesinden çok daha önceleri Kuşi kabilelerinin yaşadığı bir yerdi.⁵¹ Aksum İmparatorluğu'nun Lasta bozkırlarının güneyine doğru yayılması kolay olmamıştı.⁵² MS. 330'lu yıllarda Etiyopya'ya gelen Hristiyanlık Lalibela'nın kuzeyi ve Lasta sıradağları bölgesinde sınırlı olarak kalmıştı.⁵³ Afrika Boynuzu'ndaki Kuşi halkları yerel dinlerine bağlı kaldılar. Antik Etiyopya üzerindeki çalışmalarla ilgili en önemli çalışmalardan birisi Sergew Hable Silasie'nin yazdığı kitaptır. Sergew'e göre Aksum İmparatorluğu'nun net

⁴⁹ Hussein Ahmed, "Reflections on Historical and Contemporary Islam in Ethiopia and Somalia: A Comparative and Contrastive Overview", *Journal of Ethiopian Studies*, Vol. 40, No. ½, June-December 2007, s. 264.

⁵⁰ Tadesse Tamrat, "The Horn of Africa: The Solomonids in Ethiopia and the states of the Horn of Africa" in *General History of Africa; IV Africa from the Twelfth to the Sixteenth Century* (Editor D. T. Niane), London 1984, s. 423.

⁵¹ Tamrat, "The Horn of Africa", s.425; Ulrich Braukamper, *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia, Collected Essays*, Munster 2004, s. 15.

⁵² Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 53, 60; Sergew Hable Sellasie, *Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270*, Addis Ababa 1972, s. 208.

⁵³ Hable Sellasie, *Ancient and Medieval*, s. 100.

sınırları vardı ve güney Arabistan'a kadar uzanan topraklarını kontrol ediyordu. Konuyu yazarın kendi sözleri ile ifade edecek olursak, “Kitabede [Gaze] açıkça tanımlanan [Zoscales]'in İmparatorluğu'nun sınırları tütsü ülkesinin (incense country) doğusunda, kuzeydoğuda, Arabitae ve Kinaidcolpite kabilelerinin yerleşik olduğu yerler, Kızıldeniz'in doğu yakasında, kuzeyde Mısır sınırına kadar, batıda Sasu (Assossa?) bölgesi ve güneyde de Rhausi kabilesinin bulunduğu coğrafyaydı.”⁵⁴ Bununla beraber, Hable Sellase'in Aksum İmparatorluğu'nun sınırları hakkındaki anlatımı imparatorluğun güney kısmını içermiyordu ve güneydeki en uç noktanın ne olduğu ile ilgili bahsedilen isim açık değildi. İlaveten, kitabının diğer kısmında, Aksum medeniyetinin Kaleb yönetiminde en üst seviyeye geldiği zaman onun oğlu Gabre Meskel⁵⁵ Shawa'nın yöneticisiydi. Fakat Sergew, bu bilgiyi paylaşırken herhangi bir kaynak göstermemektedir.

Peki, Aksum İmparatorluğu'nun güneydeki en uç noktası neresiydi? Rhausi kabilesi Etiyopya'nın günümüzdeki haritasında ve Somali yarımadasında nerededir? Etiyopya'nın antik çağ ve ortaçağdaki tarihi ile ilgili önemli bir çağdaş tarihçi olan Tamrat'ın vardığı sonuç da Sergew'in vardığı sonuçtan farklı değildir. Tamrat, Aksum Kralı Zoscales'in *Periplus* zamanında güneydoğuda Babu'l-Mendeb boğazına kadar ve batıda Takeze Irmağı'nın ötesine uzanan büyük bir imparatorluğun başında olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

Aksum'un tarihinde bu aşamada güney sınırlarının tahmini olarak nerede olduğuna dair hiçbir ayrıntı verilememektedir. Fakat kuzey Tigre'de sahilin tam kontrolünü zaten eline geçirmiş büyüyen bir krallığın güneye doğru genişlemeye ve bölgede başat pozisyonunu güvenceye almaya çalışması gayet normal karşılanmalıdır.

⁵⁴ Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 67.

⁵⁵ Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 160.

⁵⁶ Taddesse Tamrat, *Church and State, 1270-1527*, Oxford 1972, s. 18.

Periplus, Adulis limanında “silah ticareti” yapıldığını ve ithal edilen demirin Aksumlular tarafından “fillere karşı... ve savaşlarında kullanmak üzere”⁵⁷ mızrak yapımında kullanıldığını belirtmektedir. Bununla beraber, yazar 1270 yılında Süleyman (Solomonic Dynasty) Hanedanlığı’nın genişlemesi zamanında, Hristiyan Step Krallığı’nın (Hristiyan Dağ/Yayla Krallığı) saha olarak en fazla genişlemesi Shawa olmuştur.⁵⁸ Trimmingham da Aksum İmparatorluğu için aynı belirsiz sınırlardan bahsetmektedir: “Milattan sonra ilk üç yüz yıl boyunca Aksum kralları devletin sınırlarını batıya ve kuzeye doğru genişletmekteydi. Aksum İmparatorluğu’nun akınları en az bir Aksum kralının tahtını kurup zaferini kutladığı ve vergi topladığı yer olan Meroe’ye (Sudan) kadar ulaşmıştı. Güney Arabistan’a yapılan ilk sefer, Aksum kralının Leuke Kome’den (Al-Hawra) güneye Sebe Krallığı’nın topraklarına doğru ve Etiyopya ve Sasu’daki tütsü [incense] bölgesinden batıya doğru nasıl savaş başlattığı ile ilgili olan MS. 277-290’e ait Adulis’in yazıtlarında kaydedilmiştir. Yazıtlar aynı zamanda diğer üç seferi de kaydetmiştir: Ge’ez gibi kabilelere karşı doğuya doğru Tekaze’yi geçerek Semen’e, diğerleri ise kuzeyde Beja ve kuzeydoğuda Saho gibi göçebe kabilelere karşı yapılan seferler.”⁵⁹

Aksum İmparatorluğu’nun güneydeki sınırlarını belirsiz biçimde gösteren Etiyopya tarihi üzerine üç ana yazardan yeterli miktarda alıntı yapılmıştır. Aksum İmparatorluğu sınırlarını güney Arabistan ve Meroe’ye kadar genişletmişti, fakat güneydeki genişlemesi Takaze’den çok uzağa gitmemiştir. Günümüzdeki Gojjam ve Gonder bölgelerinin çoğu imparatorluğa ait bile değildi. Buradan hareketle, İslamiyet’in Arabistan’da doğuşundan ve sonrasında yayılmasından önce Hristiyanlığın Tigre steplerinde, Eritre’de ve Kuzey Wallo’nun steplerinde sınırlı olarak kaldığı sonucuna varmak mümkündür. Bundan dolayı VIII. yüzyılın başlangıcında:

⁵⁷ Tamrat, *Church and State*, s. 18; Wilfred H. Schoff, *The Periplus of the Erythraean sea; travel and trade in the Indian Ocean* translated, New York 1912. Bu kitapta Aksum’un belli sınırları yoktur.

⁵⁸ Tamrat, *Church and State*, s. 119; Tamrat, “The Horn of Africa”, s. 423.

⁵⁹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 36; Tamrat, “The Horn of Africa”, s. 423.

1. Günümüzdeki Eritre ve Tigre stepleri, kuzey Wallo (Agawlar tarafından yerleşilen alanlar) doğu Gonder veya Begemder bölgeleri Hristiyandı.⁶⁰
2. Günümüzdeki Gojjam, Begemder ve güney Wallo'daki Agawların çoğu yerel dinleri veya Yahudiliği benimsemişti.⁶¹
3. Günümüzdeki Somali, Cibuti ve Wallo'nun güneyinin tümü geleneksel veya yerel dinlere inananlar tarafından iskân edilmiş durumdaydı.⁶² XIII. yüzyıla gelindiğinde bile, Shawa ili Hristiyan değildi. "Hem Hristiyan, hem de Müslüman gelenekleri Shawa bölgesinin tümünün, XIII. yüzyılın son yirmi beş yılı içinde güçlü bir putperest krallık olan Damot Krallığı tarafından yönetildiğini göstermektedir."⁶³

Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'in yükselmesinden sonra, İslam ve Hristiyanlık, yani esas olarak Etiyopya Ortodoks kilisesi birbirleri ile Etiyopya'nın güney kısımlarında hâkimiyet için mücadele ediyorlardı.⁶⁴ Hem İslamiyet, hem de Hristiyanlık yerel dinlere rağmen yayılan harici dinlerdi. İslamiyet Etiyopya ve Boynuz bölgesinde yayılmaya başladı ve bu genişleme Hristiyanlığın yayılmasına bir engel teşkil etmedi, çünkü İslamiyet Shawa platosuna Hristiyanlıkla aynı zamanda veya Hristiyanlıktan hemen önce ulaşmıştı.⁶⁵

İslamiyet'in yükselişi büyük ölçüde kendi kabuğuna çekilen⁶⁶ Aksum İmparatorluğu'nun çöküşüne katkıda bulundu, fakat bunun aşağıdaki sebeplerden ötürü Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nun İslamlaşması ile bir ilişkisi yoktu:

⁶⁰ Tamrat, *Church and State*, s. 40-41; Merid Wolde Aregay, "Southern Ethiopia and the Christian Kingdom 1508-1708, with Special Reference to Tribe Galla Migrations and their Consequences", Ph.D. Thesis University of London, 1971, s. 17; Tamrat, "The Horn of Africa", s. 423.

⁶¹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 20, 22; Tamrat, *The Horn of Africa: The Solomonids in Ethiopia*, s. 423.

⁶² Abir Mordachai, *Ethiopia the Era of the Princes, the Challenge of Islam and Reunification of the Christian Empire, 1769-1855*, New York, Praeger 1968, s. xix.

⁶³ Tamrat, *Church and State*, s. 120-121.

⁶⁴ Tamrat, *Church and State*, s. 120-121; Abir Mordachai, *Ethiopia the Era of the Princes*, s.xix; Braukamper, *Islamic History*, s. 12.

⁶⁵ Braukamper, *Islamic History*, s. 120.

⁶⁶ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s.47.

1. İslamiyet, Etiyopya bölgesinde barışçıl yollarla yayıldı. Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nun herhangi bir şekilde Araplar tarafından istilası veya Araplaşması mevcut değildi.

2. Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'e yeni geçenler çoğunlukla Aksum İmparatorluğu'nun kontrolü altındaki bölgelerden değildi. İslamiyet, Etiyopya ve Afrika Boynuzu'na Dahlak ve Zeyla olmak üzere iki yönden girdi.⁶⁷ Dahlak yolunun etkisi en az düzeydeydi, İslamiyet'ten önceki dönemdeki yoğun Hristiyan nüfus sebebi ile oradaki çok az insan İslam'a geçti. Dahlak yönü bugün bile çok az bir Müslüman topluluğunun bulunduğu daha aşağılardaki Eritre ve Tigre halkları üzerinde bir etki sahibi idi. İslamlaşmanın büyük bir kısmı Zeyla yönünden gerçekleşti. Zeyla toprakları ve Zeyla limanı Aksum İmparatorluğu'nun kontrolü altında değildi.⁶⁸ IX. yüzyıldan bu yana kurulan bütün Müslüman devletler Zeyla yönünden gelen etkilerin sonucu olarak kurulmuştu.⁶⁹ Zeyla Sultanlığı olarak bilinen Müslüman Devleti, İslamiyet'in geldiği yön sebebiyle İslamlaşmanın ve ticaretin bir sonucu olarak kurulmuştu.⁷⁰ Bu sebeple, Aksum İmparatorluğu'nun gücü veya zayıflığının Afrika Boynuzu'nun büyük kısmındaki İslamlaşma süreci ile bir ilgisinin olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

1.1.2 Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki İslamiyetin Yayılma Tarihinin Yazımı

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nun İslamlaşmasının tarihi hakkında devasa kaynaklar mevcuttur. Burada şu soru sorulabilir: İslamiyet bölgeye nasıl yayılmıştır? Bazıları İslamiyet'in Afrika'da ordu ve devlet aracılığı ile yayıldığını öne sürmüşlerdir, fakat bu durum Etiyopya ve Afrika Boynuzu

⁶⁷ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 62.

⁶⁸ Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 206.

⁶⁹ Ulrich Braukamper, "Islamic Principalities in Southeast Ethiopia between the Thirteenth and Sixteenth Centuries" (part 1) *Ethiopianist Notes*, c. 1, sayı.1 Spring 1977, s. 17-25, 27-45, 47-56, s. 22.

⁷⁰ Abd al Halim, *Ye Habeshana Yemkakalenga Zeman Mengestat politikawi Ginogninet Tarik* (Targawami, Abdalla Muhammed Ali), Addis Ababa, Tir, 2001 (Ocak 2009), s. 7-8.

için geçerli değildir.⁷¹ Etiyopya bölgesi, Müslüman Araplar ile Aksum İmparatorluğu arasındaki Kızıldeniz çevresindeki kısa çatışmalar hariç olmak üzere hiçbir zaman Arap istilasına maruz kalmamıştır.⁷² İslamlaşmanın Etiyopya bölgesine ulaşmada yavaş olduğunu iddia eden⁷³ araştırmacılardan birisi Dombrowski'dir.⁷⁴ Dombrowski, Afrika Boynuzu'nun güney sahil kısımlarına kadar yarımadanın içlerine İslamiyet'in girişini ve yayılmasını en çok etkileyen mekanizmadan haberdar değildir. Etiyopya'nın Arap körfezine yakın olması ve İslamiyet'in erken dönemlerinde farklı bölgelere ulaşması sebebiyle kültürel bir etkileşimi görmemekte veya görmemezlikten gelmektedir.⁷⁵ İslamiyet, Etiyopya'ya Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nden gelmiştir.⁷⁶

Afrika Boynuzu'nun sahil kısımları Aksum İmparatorluğu'nun kontrolünden uzaktı.⁷⁷ Bunun sonucu olarak, İslamlaşmanın imparatorluğun çöküşü ile bir ilgisi yoktu. Dahası, İslamiyet ilk olarak Arap Yarımadası'ndan gelen insanların bölgeye yerleşmesi daha sonra da göçebe hayat süren ve hayvancılık yapan insanların Müslüman olması aracılığı ile yayılmıştır.

Hussein Ahmed, İslamiyet'in, Etiyopya'nın ve Afrika Boynuzu'nun iç kısımlarına sahil kesimlerden gelen tüccarlar ve göçebeler tarafından yayıldığını belirtmiştir. İlaveten, İslamiyet'in esas olarak alçak düzlüklerden yüksek steplere geçiş kuşağı olan bölgede güçlü bir biçimde yerleşmesinin yerleşik insanlar tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Bu olguda yerleşik insanların⁷⁸ rolünü hayvancılık yapan veya göçebelerinkine göre daha da vurgulamıştır. Fakat kaynaklar, göçebelerin

⁷¹ Hussein Ahmed, *Islam in Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia: Revival, Reform and Reaction*, Leiden 2000, s. 32.

⁷² Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 26, 27, 28.

⁷³ Dombrowski Franz Amadeus, "The Growth and Consolidation of Muslim Power in the Horn of Africa: some observations", in *Archiv Orientalni* (Prague), I, 51, 1983, s. 55-57.

⁷⁴ Dembrowski, "The Growth", s. 55-57.

⁷⁵ Dembrowski, "The Growth", s. 55-57.

⁷⁶ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 32.

⁷⁷ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 32.

⁷⁸ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 32.

Etiyopya ve Afrika Bozynuzu'nda İslamiyet'in yayılmasındaki rollerine işaret etmektedir. Somali ve Afar halkları gibi ovalık yerlerde yaşayan insanlar olmaksızın Etiyopya'da İslamiyet düşünülemezdi. Somali ve Afar Bölgeler geçiş bölgesi olan Harala, Harari Warjih ve Argobba kadar önemliydi.⁷⁹ Trimingham⁸⁰ ve Tamrat⁸¹, İslamiyet'in Kuzeydoğu Afrika'da organize bir biçimde yayılmasının en erken döneminin X. ve XII. yüzyıllar arasında olduğunu öne sürmüşlerdir.⁸² Fakat günümüzde birçokları İslamiyet'in gelişmesinin başlangıcının çok daha önce olduğunu öne sürmektedirler. Braukamper'e göre "Zagwe döneminin sonunda (MS. 1130-1269) Hristiyan imparatorluğunda doğu Shawa, 896/7 yıllarında kurulan Makhzumi Hanedanlığı altında İslami bir prensliğin merkezi idi."⁸³

IX. yüzyılın sonunda Etiyopya'nın içlerine doğru İslamiyet'in yayılması bölgede(Harar) de aynı veya yakın tarihlerde yayılmaya başladığını anlamına gelmez. Öyle görünüyor ki, İslamiyet'in organize bir şekilde yayılma çabaları çok daha önce başlamıştır.⁸⁴

Konu hakkında XX. yüzyıl başlarında, en erken dönemlerde yorum yapanlardan biri olan Guerinet'a göre İslamiyet bölgeye üç sebepten ötürü yayılmıştır:⁸⁵

- Bölgenin yabancı tacirleri kendisine çeken ihraç edilebilir ürünlerin kaynağı olması,
- Savaş taraftarı etnik gruplar yoluyla fetih yapma (esas olarak XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar),

⁷⁹ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 62; Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s.8.

⁸⁰ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 62.

⁸¹ Tamrat, *Church and State*, s. 44.

⁸² Tamrat, *Church and State*, s. 44; Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s.138.

⁸³ Braukamper, *Islamic History*, s. 12.

⁸⁴ Enrico Cerulli, *Islam Yesterday and Today*, (Emran M. Waber tarafından İngilizce'ye tercüme edildi), Roma, Instituto per L'Oriente 1971, s. 129.

⁸⁵ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 35.

- Korunma talebiyle bölgeye gelen göçmenler.⁸⁶

Müslümanların Habeşistan'a hicretinden (MS. 614-615) sonraki dönemde birçok ailenin Afrika Boynuzu'na geldiği ve bölgenin içlerine doğru hareket ederek bir dizi küçük devletçikler kurdukları görülmektedir.⁸⁷ Müslüman Arapların Ifat ve Shawa'ya geldiğine dair deliller olsa da diğer bölgeler için bunu kanıtlayacak deliller mevcut değildir. Aynı şekilde bölgedeki Müslüman sultanlıklarının tamamının muhacir Araplar tarafından kurulduğu anlamına gelmemektedir. İlaveten, kıyı bölgeleri az bulunan ürünlerin kaynağı değildi ve İslamiyet kara yoluyla az bulunan ürünlerin olduğu yerlere doğru yayıldı. Bundan dolayıdır ki İslamiyet'in orada olmayan az bulunan ürünler yoluyla oraya çekildiği sonucuna varmak çok zordur. Guerinot'ın sınıflandırması ile ilgili bir diğer problem ise savaş taraftarı grupların Etiyopya'nın diğer kabilelerinden farklı olmamasıdır. Savaş taraftarı grupların İslamlaşmasının İslamiyet'in Afrika Boynuzu'nda yayılma hızı ile bir alakası yoktur.

Guerinot'tan sonra gelen diğer yazarlar da yukarıda belirtilen etkenleri vurgulamışlardır. Etiyopya'da İslamiyet'le ilgili eserleri Etiyopya ve Doğu Etiyopya çalışmaları açısından çok önemli olan Cerulli, İslamiyet'in Etiyopya'da yayılmasında çok dikkate değer ve incelenmesi gereken bir mekanizmadan bahsetmiştir. Cerulli, İslamlaşma sürecini tek bir model haline getirmeye çalışmıştır. O, varsayıma dayanan birkaç aşama öne sürmüştür. Belki de durumla ilgili en ilginç şey yazarın, yeni ortaya çıkmaya başlayan yerli Müslüman topluluğunun iki sosyal gruptan oluştuğunu iddia etmesidir. Ona göre bu iki gruptan birisi fıkıh ilminde ve diğer ilimlerde Arabistan ilim merkezlerinde eğitilmiş üst düzey uleması; diğeri de İslamiyet'e geçişleri daha ziyade siyasi ve milli açıdan teşvik edilmiş,⁸⁸ İslamiyet anlayışları daha yüzeysel olan halk

⁸⁶ Ahmed, *Islam in Ninetenth*, s. 35.

⁸⁷ Ahmed, *Islam in Ninetenth*, s. 35.

⁸⁸ Enrico Cerulli, "L'İslam en Ethiopie, Sa Signification Historique et ses Methodes" *Correspondence, d'Orient*, c. 5, 1961, s. 323-329.

kitleleri olarak adlandırdığı gruplar.⁸⁹ Burada söylenmek istenen “kurumsal yüksek İslam” ve “halk İslamı” veya başka bir ifade ile “kitabî İslam” ve “sözlü İslam” veya “kentli İslamı” ve “kırsal İslam” iddiasıdır.

Fakat Cerulli'nin modelinin bu yönü belirli ana noktaları açıklamaktan uzaktır. İlk olarak, modelin üzerine kurulu olan kaynaklar XIII. yy'dan sonra toplanmıştır ve bu yüzden de bu dönemden önceki şartları tam olarak açıklayamamaktadır. Aslına bakılırsa, XIII. yy'dan önce Müslüman topluluğunun ve devletlerinin oluşması ve yerel öğreticilere dayalı olarak İslam'ın bütün unsurlarıyla yayıldığını gösteren ciddi sayıda arkeolojik buluntular ve belgeler vardır. Afrika Boynuzu'nun, Zeyla ve Barbara gibi sahil bölgeleri olan Harar örneği ve Shawa Sultanlığı, “halk İslam”nın değil kurumsal İslam'ın etrafında organize olmuş Müslüman toplumunun varlığını gösterebilir. Harar platosuna Av (evliya) Abadir birçok şeyhle birlikte geldiğinde, İslamiyet hâlihazırda yayılmış ve halklar Müslüman olmuşlardı.⁹⁰

İkincisi, Cerulli'nin dikkatini çeken diğer önemli etkenler, öğretim materyalleri olarak yerel edebiyatta oluşturulan popüler edebi ürünlerdi. Uzun bir süredir Etiyopya'da İslamiyet'in öğretilmesi için materyaller vardı. Fakat destekleyici öğretici materyaller olarak yerel dillerin gelişmesi büyük ihtimalle yeni bir unsurdu. Söz gelimi, Güneydoğu Etiyopya steplerinde tasavvuf hakkındaki değerli dini eserlerden biri olan Şeyh Hussein'in kitabı⁹¹ yerel dilde değil Arapçadır. Kitap her ne kadar Şeyh Hussein'e atfedilse de müellifi tam olarak bilinmemektedir, zira zamanla bu kitaba eklentiler yapılmıştır. Bu eklentilerden dikkat çekici olanı Şeyh Umar Aliye tarafından yapılmıştır.⁹² Konu ile ilgili Harari kitap koleksiyonlarının büyük bir kısmı da Harari

⁸⁹ Cerulli, “L'İslam en Ethiopie, Sa Signification”, s. 323-329.

⁹⁰ Wehib M. Ahmed, (Dua'le), *History of Harar and the Hararis*, Harari People Regional State Culture, Heritage and Tourism Bureau October, 2015/2008, E.C Harar, s. 295.

⁹¹ Y. Abd al Rahman (ed.), *Nuzhat al asrar Wa Taharat al-aqdar; Nisbat ash-sharif Rabi al qulub fidhikr managib wa fada il Sayid Shaykh Nur Hussein*, Cairo 1967.

⁹² Abd al Rahman, *Nuzhat al asrar Wa Taharat al-aqdar*, s. 1-10.

dilinden ziyade Arapçadır. Oromo gibi yakın zamanda İslamiyet'e geçenler bile Arapça kullanmıştır. Bundan dolayıdır ki Cerulli'nin XVI. yüzyıldan önceki İslamlaşmayı XIX. yüzyıldaki bilgilere dayandırarak açıkladığı görülüyor.

Yakın zamanda ortaya çıkan, XIX. yüzyıldaki İslamiyet'e geçişleri incelerken, Cerulli iki unsur üzerine yoğunlaşmıştır: ticaret ve tarikatlar. Cerulli aynı zamanda İslamlaşma için ticaret merkezlerinin birer merkez olma özelliğini vurgulamıştır.⁹³ Ahmed⁹⁴ de Warjih kabilesinin ticaretle uğraşan Müslüman topluluğunun dilsel açıdan Oromo dilinde asimile olduğu gerçeğini desteklemiştir ve bu benzerliğin bir sonucu olarak, bu Müslüman topluluğu Oromo'da İslamiyet'in yayılmasında rol oynamışlardır.⁹⁵ Bununla beraber, Warjih'in Çarçer ve Harar platolarının İslamlaşmasında bir rolü yoktur, bundan ziyade bu rol kısmi olarak Ittu ve Afran Kallo kültürü içinde asimile olan Argobbalar tarafından yerine getirilmiştir.

Cerulli'nin altını çizdiği önemli noktalardan birisi de türbeler ve tasavvufi oluşumlardır. Türbeler eğitim merkezleri olarak hizmet vermiş ve Çarçer ve Harar platolarının İslamlaşmasında hayati bir rol oynamışlardır.⁹⁶ Çarçer Platosu'na birçok Müslüman türbeleri vardır ve İslamlaşma süreci bununla ilişkilidir.⁹⁷ Şeyh Ali ve Şerif Nur'un türbeleri önemli eğitim merkezleriydi ve batı Ittu'nun İslamlaşmasında hatırı sayılır bir rol oynamıştır.⁹⁸ Çarçer ve Harar platolarındaki geleneksel dini takip eden Oromolar arasında İslamiyet'in yayılması noktasında Müslüman ulemanın karşılaştıkları

⁹³ Cerulli, "L'İslam en Ethiopie, Sa Signification", s. 324-326.

⁹⁴ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 36.

⁹⁵ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 36.

⁹⁶ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 36.

⁹⁷ Ibsa Ahmed, "The Muslim Shrines of Xullo and Habro", B.A thesis, A. A. U, 2001, s. 1-8.

⁹⁸ Ibsa "The Muslim Shrines", s. 6; Ulrich Braukamper, "Notes on Islamization and Muslim Shrine of Harar Plateau", *Proceeding of the Second International Congress of Somali Study*, University of Hamburg, II Baskı, 1983, s. 150-155.

zorluk çok büyüktü. Ibsa,⁹⁹ Hussein Ahmed¹⁰⁰, Mohammed Hassen¹⁰¹ ve Cerulli'nin¹⁰² çalışmaları bu zorluğu açıkça göstermektedir. Cerulli diğer eserlerinde İslamlaşmayı bölgesel olarak ele almıştır, Cerulli'nin ifadelerine bakacak olursak:

İslamiyet'in Doğu Afrika'daki gelişmesi ve bütün tarihi fonksiyonu incelemek için, bölgeyi farklı kısımlara ayırarak analiz etmek gerekmektedir. İslamiyet'le ilgili olarak, üç genel bölgeyi ön plana çıkarmak daha faydalı olacaktır: Yüzyıllar boyu Etiyopya'nın Hristiyan devletinin Müslüman istilalarına karşı savaştığı kuzey ve merkezi platolar, Sidama ve Oromo kabilelerinin küçük devletinin putperestlik inancına İslamiyet'in galip geldiği batı Etiyopya ve Hint okyanusundan gelen göç ve ticari girişlere bağlı olarak İslamiyet'in tarihsel olarak bağlantılı olduğu Somali.¹⁰³

Bu grupta ile ilgili olarak yazarın kendisi bazı halkların ve bölgelerin dâhil edilmemesi sebebiyle gruptaın yetersizliğini kabul etmektedir. Ahmed gruptaın, Kuzey Etiyopya'da İslamiyet'in uzun süreli varlığını hesaba katmadığını belirtmektedir.¹⁰⁴ Fakat bu bölgesel gruptaın tek problemi değildir. Bölgesel grupta kendi başına kötü değildir, fakat gruptaın yapıma şeklinin, aşağıdaki sebepten ötürü Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda uymadığı görülmektedir. İlk olarak,

⁹⁹ Ibsa, "The Muslim Shrines", s. 18; Ibsa Ahmed Hassen, *The Eastern Oromo in the 19th and 20th Centuries: The History of Islamization and Conquest*, Lambert Academic, 2011, s.27; Ibsa Ahmed Hassen, "A History of the Ittu Oromo, (1880s-1974)," MA Thesis, Addis Ababa University, Department of History, 2007, s. 32.

¹⁰⁰ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 37.

¹⁰¹ Mohammed Hassen, "The Relation between Harar and the Surrounding Oromo 1800-1887", BA Thesis, Addis Ababa: Haile Silliasie I University, 1973; Mohammed Hassen, *The Oromo of Ethiopia: A History 1570-1860*, African Studies Series, Cambridge, 1990, s. 154; Mohammed Hassen, "Menelik's Conquest of Harar, 1887, and its Effect on the Political Organization of the Surrounding Oromo up to 1900", in D. Donham and W. James eds., *Working Papers on Society and History in Imperial Ethiopia: The Southern Periphery from the 1880's to 1974*, African Studies Centre, Cambridge, s. 233-234.

¹⁰² Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 118.

¹⁰³ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 118.

¹⁰⁴ Ahmed, *Islam in Nineteenth-century Wallo*, s. 37.

XVI. yüzyıldan önce ve sonra İslamlaşma süreci ve bölgesel dağılım farklıdır. XVI. yüzyıldan önce ve sonra Afrika Boynuzu'ndaki Müslüman topluluklarının dağılımında değişim ve süreklilik vardır. İslamiyet, güney ve güneydoğu Etiyopya'dan, esas olarak Çarçer-Harar platolarından ve Bale-Arsi bölgesinden ve Batı Etiyopya'dan tamamen silinmiştir.¹⁰⁵

Çarçer-Harar platoları, Bale, Ifat ve Afar gibi Afrika Boynuzu'nda ana Müslüman merkezler pratikte gözden kaçmıştır. İkinci olarak, Batı Etiyopya'nın İslamlaşması XIX. yüzyılda meydana gelen bir gelişmeydi, İslami merkezin bir çekirdeği olarak düşünölmeye uygun değildi ve ayrıca İslamiyet putperestliğin üzerine dayatılmış değildi fakat İslamlaşmanın araçları olan ulema, Hristiyanlığa karşı olan tutum ve ticaret burada esas rolleri oynamışlardı. Üçüncü olarak, Hristiyan Yayla Krallığı Müslümanlar tarafından istila edilmemişti. 1527 ve 1543 yılları arasında ilk defa Müslümanlar, Hristiyan Yayla Krallığına saldırmışlardır. Bu dönemin dışında sürekli olarak Müslümanlara saldıranlar Hristiyanlardır ve XIII-XVI. yüzyıllar arasında Hristiyanlar birçok Müslümanı katletmişlerdir. İlaveten, Hristiyan Yayla Krallığı olarak adlandırılan devlette baştan beri birçok Müslüman topluluk vardı.¹⁰⁶ Fakat bu Müslümanlar azınlık teşkil etmekteydi ve siyasi bir güçleri yoktu.

Bununla beraber, Cerulli tarafından toplanan sözlü gelenek ve kendisinin Güney ve Güneydoğu Etiyopya'daki Müslümanlar hakkındaki çalışmalara olan katkısı çok büyüktür.¹⁰⁷ Cerulli'nin topladığı yerel halka ait dini şarkılar/ilahiler İslamiyet'in kuzey ve merkezi Etiyopya'da ve Oromo halkının yerel kültürünün gelişmesine olan katkısını

¹⁰⁵ Mohammed Hassen, *The Oromo of Ethiopia, A History 1570-1860*, Cambridge 1990, s. 27.

¹⁰⁶ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 31.

¹⁰⁷ Enrico Cerulli, *Somali*, Scritti vari editied inediti Storia Della Somalia *L'Islama in Somalia*, Roma 1957; Enrico Cerulli, *L'Islam Di Ierie Di Oggi*, Roma, Istitute Per, L'Oriente, Caroncini, 1971, 14 Bölüm, Harar hakkındadır; Cerulli, *Islam Yesterday*.

göstermektedir.¹⁰⁸ İslamiyet'in Güney ve Güneydoğu Etiyopya'ya yayılması,¹⁰⁹ Mısırlıların Afran Kallo ve Oromo'da İslamiyet'i dayattıkları XIX. yüzyıldaki kısa dönem haricinde barışçıl gözükmektedir.¹¹⁰

Etiyopya ve Afrika'daki İslamiyet ile ilgili çalışmalar yapan bir diğer yazar olan Trimmingham İslamiyet'in yayılmasını şu şekilde açıklamaktadır. "Habeşistan Krallığı'nın zayıf ve sınırlı olduğu ve sürekli olarak Agao [Agaw]lar ile savaşta olduğu X-XII. yüzyıllar arasındaki dönem, İslamiyet'in Kuzeydoğu Afrika'daki ilk sistematik yayılma dönemidir."¹¹¹ Trimmingham'ın bu iddiası doğru değildir. Çünkü ilk olarak, yayılmanın tarihi günümüzdeki Etiyopya, Somali, Cibuti ve Eritre'yi içeren Kuzeydoğu Afrika'nın bütün alanları için geçerli değildir. İslamiyet, Somali'nin sahil bölgelerine İslami dönemin birinci yüzyılında ulaşmıştır. İkincisi, Hristiyan Yayla Krallığı'nın zayıflığının İslamiyet'in XIII. yüzyıla kadar yayılması ile bir alakası yoktur. Aksum İmparatorluğu'nun yerine geçen Zagwe Hristiyan Krallığı sadece günümüzdeki Kuzey Shawa'nın kuzey kısımlarını kontrol ediyordu.¹¹² Mugar Vadisi'nin güneyindeki kısımlar Hristiyan kontrolünde değildi. İslamiyet'in genişlemesi ve yayılması Hristiyanların merkezine doğru olmamıştı, daha ziyade yerel dinlerin bulunduğu günümüzdeki Etiyopya'nın güney ve güneydoğu kısımlarına doğruydular.

Trimingham, İslamiyet'in yayılması ve yayılma yolları ile ilgili olarak Afrika'daki İslamiyet ile ilgili eserler veren diğer yazarlardan farklı değildir. O "Arap tüccar, sanatkârlar ve maceracılar İslami yayılmanın ana araçlarıydı ve kabileler halinde değil,

¹⁰⁸ Enrico Cerulli, "The Folk Literature of the Galla of Southern Abyssinia" in *Harvard African Studies III* (Editors E.A. Hooton, Nates I, Bates), Cambridge 1922, s. 9-228.

¹⁰⁹ Mohammed Hassen, "The Oromo in Medieval Muslim States of Southern Ethiopia" *The Journal of Oromo Studies*, C. 15, sayı, 1 Mart 2008, s. 202.

¹¹⁰ Mohammed Hassen, "The City of Harar and the Spread of Islam Among the Oromo in Hararghe," African Studies Association Annual Meeting, Philadelphia, November 11-14, 1999, s. 48-50; Mohammed Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer and Its Impact on the Oromo in Harerge", *The Journal of Oromo Studies*, c 15, sayı. 2, Temmuz 2008, s. 47.

¹¹¹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 60.

¹¹² Mordechai, *Ethiopia: The Era of Princes*, s. xix.

bireysel biçimde gelmişlerdi ve yerel halk ile doğal olarak yakın temas halinde yaşadılar, Arapçayı dayatmak yerine yerel halkın dilini kabul ettiler ve onlarla evlenip topluma karıştılar”¹¹³ demiş ve ifadelerine şu şekilde devam etmiştir: “Özellikle Zeila bir yayılma merkezi olmuş ve Güney Etiyopya’nın geniş verimli bölgelerinin gelişmiş Sidama krallıkları ile ticari ilişkiler geliştirilmiştir ve bu ilişkiler krallığın yönetici sınıfının yüzeysel olarak Hadya’ya kadar Gibe Irmağı çevresinde ve Shawa’ya kadar olan kuzey bölgelerde ve platonun doğudaki uç kısmında İslamlaşması ile sonuçlanmıştır.”¹¹⁴ Trimingham’ın yetmiş sene önce benimsediği tutum, günümüzde Etiyopya ve Afrika Boynuzu’nda İslamlaşma süreci hakkında eserler veren birçok tarihçinin ve sosyal bilimcinin benimsediği tutumdur. Sonra gelen birçok tarihçi ilave analiz yapmadan onun eserlerinden bahsedip alıntılar yapmışlardır. Ahmed çalışmalarında Trimingham’ın konu ile ilgili kendisinden sonra gelen eserleri nasıl etkilediğini ortaya koymuştur.

Trimingham’ın düşünceleri İslamlaşmanın ilk aşamalarını büyük oranda açıklayabilecekken aşağıdaki sebepten ötürü bu fikir yanlış görünmektedir.¹¹⁵ İlk olarak, o, İslamlaşmanın en önemli araçlarından birisi olan ulemayı dikkate almamıştır. Mesela, Harar platosuna örnek olarak bakıldığında, Afrika Boynuzu’ndan gelen Abadir¹¹⁶ ve yanındakiler Somali ve Harar’ın İslamlaşmasında önemli bir rol oynamışlardır. İlaveten Çarçer-Harar platosunun Oromo halkının XIX. yüzyılda İslamlaşması bile ulemanın ve mutasavvıfların işiydi. İkinci olarak, konuya deliller açısından bakacak olursak, yazarın fikri hiçbir kaynak tarafından desteklenmemektedir ve İslamiyet’in Etiyopya’ya ve Afrika Boynuzu’na hangi metotla ve kim tarafından yayıldığını göstermemektedir. İslamlaşmanın kaynakları ve yayılması ile ilgili diğer kaynaklar çok azdır ve bu dönem

¹¹³ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 138.

¹¹⁴ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 138.

¹¹⁵ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 138.

¹¹⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 12.

hakkındaki bilgilerin çoğu şifahi geleneğe ve elde olan yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Fakat bu kaynaklara dayanarak sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.¹¹⁷

1.2 Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslamlaşmanın Metotları, Teorileri ve Etkenleri

Birçok yazar veya bilim adamı Afrika'da ve diğer yerlerde İslamlaşma sürecinin yönünü göstermek için teori kurmaya veya model geliştirmeye çalışmışlardır.¹¹⁸ İslamlaşmanın Etiyopya, Afrika Boynuzu ve Afrika'nın diğer bölgelerindeki kendine has sürecinin ayrıntılarına bakmaksızın, birçok kişi genel İslamlaşma teorisini bütün kıtaya uygulamayı denemişlerdir. Afrika'nın büyük tek tanrılı dinlerini kabul etmesi ile ilgili birçok kaynak mevcuttur. Fakat bu teorilerin birçoğu çok geneldir ve bütün bölgeleri ve Afrika'daki ihtida şekillerini kapsamamaktadır. Bu teoriler aynı zamanda, Afrika toplumlarını, makro kozmos (Macrocism) ile karşılaştıklarında mikro kozmosun (Microcism) zayıflığı olarak tanımladıkların yeni dini, yani İslamiyet'i ve Hristiyanlığı

¹¹⁷ N. Levitzion (ed.) *Conversion to Islam*, London 1979, s.2; D. Robinson, *Muslim Societies in African History*, NY 2004, s. 27-28.

¹¹⁸ Trimmingham , *Islam in Ethiopia*; J.S.Trimingham ,*The influence of Islam upon Africa*, New York 1968, E.E.Curtis, "African-American Islamization Reconsidered: Black History Narrative and Muslim Identity", *Journal of American Academy of Religion*, 2005, C.73, sayı, 3, s. 659-684; J.D.Y. Peel, *Conversion and Community in Yoruba Land in to Christianity, Islam and Orissa Religion* , University of California press, 2016; L. Brenner, "Histories of religion in Africa", *Journal of Religion in Africa*, 2000, C. 30, sayı. 2, s. 143-167; H. J. Fisher, "The Juggernaut's Apologia, conversion to Islam in Black Africa" *Africa*, 1985, C. 55, sayı, 2, s. 153-173; Many Deep Baptism, Reflection on religious chiefly Muslim Conversion in Black Africa" *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, c. 5, s. 1, s. 68-81; R. Horton "African Conversion", *Africa*, 1971, c. 41, sayı. 2, s. 55-108; J.R. Willis, "Islamic Africa: Reflection on servile Estate", *Stadia Islamica*, 1980, c.5 2, sayı. 183-1907; Lammin Sanneh, "Domestication of Islam and Christianity in African societies, a Methodological Exploration", *Journal of Religion in Africa*, 1980, c. 11, sayı. 1, s.1-12; L.Cohen, Vision and Dreams: An Avenue for Ethiopian Catholicism at the Beginning of the 17th Century, *Journal of Religion in Africa*, 2009, c. 39, sayı.1, s. 4-29; Braukamper, *Islamic History and Culture*, Hussein, *Islam in Nineteenth*; T. Ostebo, *Localising Salafism, Religious Change among Oromo Muslim in Bale Ethiopia*, Boston, Brill 2012; V.P.Villhanova, "Rethinking the spread of Islam in Eastern and Southern Africa", *Asian and African Studies*, 2010, C.19, S.1 ,s.134-167; J. Camaroff religion and society, *Advance in Research* C.3 S.1,s.5-34; D. Robinson, *Muslim societies in Africa*, NY, Cambrigde University Press, 2004; P. Desplat "Articulation of religion Identities and their Boundaries in Ethiopia:Labelling Difference and Process of contextualization" *Journal of Religion in Africa*, 2005, c.35, sayı. 4, s. 482-506.

kabul etmeye yatkın oldukları şeklinde tasvir etmişlerdir. Afrika toplumları aynı geleneksel veya yerel dinlerin takipçileri değildirler. Bu toplumların inancı bir bölgeden diğerine değişir ve insanların yeni dine karşı gösterdikleri direnç bir yerden diğerine değişiklik gösterir. Ahmed'e göre bu durumu Etiyopya örneğinde genelleştirmek bile işleri daha da karmaşık hale getirecektir. Yazarın kendi ifadeleri ile "Etiyopya örneğinde, İslam öncesi birçok toplulukla ilgili doğrudan kanıtların eksikliği bu tür bir tartışmayı en iyi ihtimalle bilgiye dayalı tahmine veya bilgiye dayalı spekülasyona indirmektedir."¹¹⁹

Yine konu ile ilgili yazılar kaleme alan Horton'a göre, geleneksel Afrika dininden İslamiyet veya Hristiyanlığa geçiş harici faktörler kadar yerel halkın dini sisteminde meydana gelen gelişmenin de bir sonucudur. Bundan dolayı, İslamiyet'in veya Hristiyanlığın kabul edilmesi şartlara bağlıdır ve seçici bir şekilde olmuştur. Hem İslamiyet, hem de Hristiyanlık sadece devam etmekte olan bir süreci hızlandırmışlardır. Yazar aynı zamanda da geleneksel Afrika kültürlerinin İslamiyet veya Hristiyanlığa karşı, bu dinlerden herhangi birinin olumlu sonuç ortaya çıkarma ihtimali olan, örneğin uzun mesafeli ticareti geliştirme gibi toplulukların sosyal hayatında zaten ihtiyacı hissedilen bir ihtiyaçla uyum içinde olan bazı unsurları sunduklarında olumlu yaklaştıklarını ifade etmiştir.¹²⁰

Bu paradigma, Horton'un Batı Afrika bozkırlarında farklı gruplara ait insanların İslamiyet'e karşı neden daha farklı reaksiyon gösterdiğini açıklığa kavuşturan "entelektüel teori" diye isimlendirdiği yaklaşımda tam olarak ifade edilmiştir.¹²¹ Teoriye göre kırsal alandaki çiftçiler, uzun bir dönem İslami etkilere maruz kalmalarına rağmen büyük ölçüde İslamiyet'e karşı kayıtsız kalmışken, yöneticiler İslamiyet'in gelişi ile ortaya çıkan ticari fırsatlardan yararlanmak için bu yeni dine eğilim göstermişlerdir. Aynı

¹¹⁹ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 40.

¹²⁰ Horton, "African Conversion", s. 101-105.

¹²¹ Horton, "African Conversion", s. 101-105.

zamanda da geleneksel sosyal ve törensel sistemlerine bağlı kalmaya da devam etmişlerdir. Profesyonel tüccar eski kültürleri terk ederek toplumun kenarında yaşamış ve yöneticilere hizmet sunmuşlardır.¹²²

Hayvancılık yapanların dine bağlılıkları yerleşik insanlara göre daha kaygan bir yapıdaydı. Evliya ve âlimlerden oluşan Müslüman elitler, tüccar topluluklara yardımcı olarak görev icra etmişlerdir. Her şeyi hesaba katarsak, yerleşik unsurlar yani çiftçiler ve yöneticiler geleneksel dinin korunmasını daha fazla kabul etmişken, daha hareketli gruplar yani tüccar, evliyalar ve hayvancılık yapanlar İslamiyet'in evrensel cazibesine daha çok kapılmışlardır. Açık biçimde düşman olan iki güç arasındaki dengenin sürdürülmesinden ortaya çıkan iki taraf için de avantajlı olan faydalar yüzünden bu durum doğrudan çıkar çatışmasına yol açmamıştır.¹²³

Diğer tür delillere dayanarak, Fisher ihtida olayı hakkındaki farklı bir açıklama olan İslamiyet'in ve Hristiyanlığın değişimin ve gelişmenin öncülüğünü temin ettiği şeklindeki kavrama karşı çıkmaktadır. Bundan dolayı İslamlaşmanın karantina, karışım ve reform dediği üç aşamalı bir model öne sürmüştür.

- Karantina dediği ilk aşamada İslamiyet sadece azınlıktaki yabancı tüccarın ve ulema dini olmuştur.
- İkinci aşama İslamiyet ile İslam öncesi kültürel unsurların karışmasıdır. Bu durum insanların İslamiyet'e girişlerinden sonra olmuştur.
- Üçüncü aşama ise uzun bir aradan sonra oluşan reform dönemidir ve bu dönem yöneticilerin ve ulemanın kendilerine atfedilen gerçek veya algılanmış din konusundaki gevşekliği ve ihlallerine karşı bir reaksiyon dönemidir.

¹²² Horton, "African Conversion", s. 101-105.

¹²³ Horton , "African Conversion", s. 101-105.

Uyum sağlamanın kişisel veya toplumsal bir dönüşüm değil, toplumsal bir kusur ile sürdürüldüğü görüşünü temellendirmek için yazar kendi kabilelerinden ihtidalar ile açıkça alay eden Batı Afrika'daki putperest Bambara'yı ve Etiyopya'nın Oromo kabilesini örnek göstermiştir.¹²⁴ Ona göre Afrika İslamı, yerel kültürlerden kopmayan ve bu kültürlerin İslam'la harmanlanmasından oluşan bir yapıdır.¹²⁵ Fisher, bilinçli bir karışımı ifade eden senkretik ifadesini kullanmama taraftarıdır. Zira ona göre İslam ile Afrika kültürünün harmanlanması doğal seyrinde gelişmiş olup bilinçli bir iradenin ürünü değildir.¹²⁶

Fisher'in fikri Robinson gibileri tarafından da kullanılmış, fakat Fisher'den daha az açıklama yapmışlardır.¹²⁷ Horton ise Fisher'in üç aşamalı modelini bu sıralamanın her yerde geçerli olmadığı ve modelin farklı sosyal grupların İslam'a karşı vermiş oldukları farklı tepkileri dikkate almadığı için eleştirir. Horton, Fisher'i din ve davranış değiştirmenin dâhili faktörlerine daha yakından bakmaya yanaşmadığı gerekçesiyle eleştirir.¹²⁸

Hem Horton, hem de Fisher tarafından ortaya konulan modellerin Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki İslamlaşmanın sürecini ve faktörlerini açıklamak için kullanılıp kullanılmayacağı ile ilgili bir soru ortaya çıkmaktadır. İlk olarak şunu belirtmeliyiz ki, Horton her ne kadar Afrika kozmolojisindeki bazı anlatımlardan değişimin olumlu bir hadise olduğuna dair ipuçları çıkarıp bunu din değiştirmeye uygulasa da bunu ispat edecek bir veri yoktur.

¹²⁴ Humphrey J. Fisher "Conversion Reconsidered: Some Historical Aspects of Religious Conversion in Black Africa", *Africa: Journal of the International African Institute*, c. 43, sayı. 1 (Jan., 1973), s. 27-40, s. 32

¹²⁵ Fisher, "Conversion Reconsidered", s. 32.

¹²⁶ Fisher, "Conversion Reconsidered", s. 32.

¹²⁷ R. Robinson, *Muslim Societies in Africa*, NY 2004, s. 28.

¹²⁸ Horton, "African Conversion", s. 101-105.

Değişimlerin Horton'un iddia ettiği şekilde Afrikalıların dünyasında çok olumlu şeyler olduğunu ispat etmek için bin yıldan daha geriye gitmek ve örnekleri incelemek imkânsız görünmektedir. Bu durum bin üç yüz yıldan daha yaşlı olan Etiyopya İslamı için de geçerlidir. Diğer taraftan, yazarın farklı sosyal grupların İslamiyet'e vermiş oldukları tepkileri incelemesi bizim bu grupların ihtidasında etkili olan etkenlerin özelliklerini belirlememizi mümkün kılmaktadır. Tezimizde, Horton'un genel sonuçlarının mümkün olup olmadığını görmek için, tarımla uğraşanların, tüccarın, hayvancılık yapanların ve kabile şeflerinin vermiş oldukları tepkilere göre geleneğe atıflar yapılacaktır.

İkinci olarak, Fisher'in üç aşamalı İslamlaşma süreci İslamiyet'in uzun dönemli yerleşmesinin derecesini belirlemeye yardımcı olmaktadır, fakat Horton'un da söylediği gibi aşamaların sırası aynı toplumda bile zamana ve yere göre değişiklik gösterebilmektedir. Fisher'in İslamiyet'i karantina aşamasında, sadece yabancıların inancı olarak gösterdiği ve yereldeki din değiştirenleri İslamiyet ile yerel inançları karıştırma probleminin failleri olarak gördüğü modelinin bütün İslamlaşma sürecini çok fazla sıralı bir hale getirdiği söylenebilir. İlaveten, ilk aşamada bile, yerelde ihtidaların yabancı Müslüman topluluğuna kendi geleneksel kültürleri ile olan bağlılıklarını tamamen kestikten sonra dâhil olmaları pek de mümkün görünmemektedir ve Fisher'in kendisinin de söylediği gibi bu kişiler kendi kabile üyeleri tarafından takdir edilmemektedirler.¹²⁹

İslamiyet'in bölgede sahil boyunca yayılması ile Hristiyan bir kültürün ve devletin var olduğu kuzey platolarda yayılmasının farklı olması sebebiyle Etiyopya gibi karmaşık bir toplumda Horton ve Fisher'in modellerinin ikisini de uygulamak zordur. Örneğin, ilk Müslüman muhacirlerin gelişi ve takip eden yüzyıllarda diğer muhacirlerin, tüccarın ve sanatkârların gelişi ilk aşamayı temsil edebilir. Fakat Aksum İmparatorluğu'nun ve onun halef devleti olan Zagwe Devleti (MS.1050-1270)'nin etkin kontrolü ve varlığı en az

¹²⁹ Fisher, "Conversion Reconsidered", s. 31- 32.

seviyede olduğundan, İslamiyet Afrika'nın diğer bölgelerine kıyasla çok daha hızlı bir şekilde içerilere doğru nüfuz edebilmiştir. Günümüzdeki Etiyopya'nın doğu, merkez, güney ve batı kısımları ve Afrika Boynuzu farklı yerel dinlere mensuptu ve bunun sonucu olarak Hristiyanlığın hüküm sürdüğü kuzey platosunda olduğu gibi fazla bir direniş olmamıştı. Hussein, karantina aşaması için yeterli zamanın olmadığını öne sürmüştür.¹³⁰

Bununla beraber Hussein Ahmed orada karantina aşamasının niçin gerçekleşmediğini açıklayamamıştır. Tarihte bir toplumun yeni bir fikri karantinaya almadan kabul ettiği görülmemiştir. Karantinanın zamanı yerel dinin kuvvetine bağlı olarak değişiklik gösterir. İlaveten, Güney Etiyopya'nın İslamlaşması için kuzeydeki tüccara ve ulemaya gereksiz bir biçime önemli bir rol vermiştir. Güney Etiyopya'da İslamiyet kuzey dâhil olmak üzere farklı yönlerden yayılmıştır. Ahmed tarafından gözden kaçırılan bir başka yön de şudur: Doğu Etiyopya'nın Oromo kabilesinin İslamlaşmasında ana rolü oynayan doğu Etiyopya ve Harar'dır. Kuzeydeki etkenlerin rolü ikincildi. Burada istisnai bir durum da kuzeyden gelenlerin tüccar değil ulemayı olmasıydı. Bundan dolayıdır ki, Etiyopya'da İslamiyet'in yayılmasının tarihi şartları çok yönlüdür ve Fisher'in üç aşamalı modelinin, Ostebo'nun¹³¹ dini değişimin şecere veya Horton'un kendi entelektüel yaklaşımının bazı yönlerinin geçerliliğini hem onaylayan hem de sorgulayan örnekler sunmaktadır. Bu üç modelin bazı özelliklerinin hatta daha fazla modelden yararlanarak Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki İslamlaşma meselesine tatmin edici bir yaklaşım teklif edilebilir.

Ticari genişleme ile İslamiyet'in yayılması arasında doğrudan ve birdenbire ortaya çıkan ilişkinin var olduğu varsayılmıştır. Bu görüş halk arasında ve akademik çevrelerde

¹³⁰ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 44.

¹³¹ Ostebo, *Localising Salafism*, s. 6-25.

yerleşmiş ve yakın zamana kadar aşağıdaki hususları eleştirel biçimde sorgulamak için hiçbir çaba gösterilmemiştir. Bu konuda şu mülahazalar ileri sürülebilir:

1. Varsayımın tarihselliği ve teorilerin doğruluğu,
2. Bazı bölgeler için minimum varsayımların kullanılabilir olması varsayılarak, farklı tarihsel dönemlere, şartlara ve toplumlara uygulanabilir olması,
3. İslamiyet'in yayılmasından önceki ve sonraki durum ve ticaretin varlığı,

Bundan dolayı, bazı araştırmacıların ticaret ve İslamiyet'i aynı anlama gelecek şekilde eşdeğer görmesi sebebiyle hem teorik, hem de tarihsel perspektiften, İslamiyet'in yayılması ile her bir durumda, eğer olmuş ise, tüccarın dini yayma işine katkısının ne ölçüde olduğunu belirleme arasındaki gerçek ilişkinin ortaya çıkarılmasına gayret etmek gerekir.

Trimingham¹³², Levtzion¹³³ ve Robinson¹³⁴ İslamlaşmanın tüccarların faaliyetleri sebebiyle meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir. Fakat sadece tüccarın varlığı İslamlaşmanın sebebini açıklamaya yetmez. Trimingham bir başka eserinde yukarıdaki öneriyi tersine çevirmiş ve tüccarın insanlara çok az ihtida talebinde bulduklarını yazmıştır.¹³⁵ Ortaçağ'da (1270-1855) bazı tüccar; Müslüman ulema, Müslüman Devletleri ve Sultanlıkları ile Hristiyan Yayla Krallığı arasında aracı idiler.¹³⁶

Ahmed'e göre, Müslümanlığın yayılmasının ticari manada anlaşılması iki temel hataya sebep olmuştur. Birincisi bu faraziyeye dayanmaktadır ve genelleme problemi içermektedir. Kaynaklar bize tüccarların eğitim geçmişi, eğilimleri, İslamiyet'i yayıp yaymama ile ilgilerinin olup olmadığı ve ruhsal olarak bağlılıkları hakkında bilgi

¹³² Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 61, 139.

¹³³ N. Levtzion, *History of Islam in Africa*, Athens 2000, s. 228; Levtzion, *Conversion to Islam*, s. 15.

¹³⁴ Robinson, *Muslim societies*, s. 27-28.

¹³⁵ Trimingham, *A History of Islam in West Africa*, s. 28.

¹³⁶ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 218.

vermemektedir.¹³⁷ İkincisi, tüccarlar üzerine İslamlaşmanın araçları olarak aşırı vurgu yapılması ulema ve mutasavvıfların İslamiyet'in yayılmasındaki rolünü (birçok insanı sembolik olarak İslam'a çeken Mevlid-i Nebi törenleri ve türbeler dâhil olmak üzere) azaltmaktadır.¹³⁸ İlk olarak belirtilen bilgilerin yokluğunda, o zamanın tüccarlarının Etiyopya bölgesinin İslamlaşmasının etkenleri olduğu sonucuna varmak mümkün değildir veya kaynaklar amacı dini anlatma ve ticaret yapmak olan bu tüccarlar arasında ulemanın bulunduğunu göstermelidir.

İslam'ın Harari, Harala ve Somali kabileleri arasında Harar platosundaki güçlü pozisyonu Abadir tarafından ulemanın bölgeye girişi ile ilişkilidir. Ancak bu, Harar platosunun İslamlaşmasında ticaretin hiçbir yerinin olmadığı anlamına gelmez. Somali yarımadasındaki ticari merkezler arasında Harar ve Zeyla çok önemlileri olduğundan, XVI. yüzyıldan önce Harar platosunun İslamlaşmasında ticaret de önemli bir rol oynamıştır. Fakat Levtzion, ulemanın ve vaizlerin İslamiyet'in yeniden canlanmasında ve teceddütteki rollerinden bahsetmiş ama başlangıç aşamasında ulemanın önemini ihmal etmiştir.¹³⁹ Levtzion ve diğerlerinin problemi, çok yönlü olan Etiyopya'nın İslamlaştırılmasını genelleştirmeleridir. Oysa bölgede İslamlaşma süreci, Arap Yarımadası hariç olmak üzere, dünyanın geri kalanı ile kıyaslandığında uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Bizim çalışmamız bölgesel ayırım ve Etiyopya'daki İslamlaşma teorilerini veya modelini uzun tarihi geçmişi ve karmaşıklığı dikkate alarak ortaya koyacaktır.

Kaynaklar elverdiğince, tüccarların ticari faaliyetlere girmeden önceki sosyal geçmişlerinin belirlenmesi bu zümrenin İslamlaşma sürecinde oynadıkları role ışık tutabilir. Doğu Etiyopya'da, özellikle Harari kabilesi, bazı azınlık Oromolar ve bazı

¹³⁷ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 45.

¹³⁸ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 45.

¹³⁹ Levtzion, *History of Islam in Africa*, s. 231.

Somaliler arasında Müslüman eğitim sisteminin yayılması olgusu İslam ile ticaret arasında özel bir ilişkinin olduğunu doğrulamaktadır. Bununla beraber, bu durum XIX. yüzyıldaki yenilgilerinden sonra toplu halde İslam'a geçen Doğu Etiyopya'nın bütün Oromo halkı için söylenemez.

Temel Kur'an eğitimi ve ileri düzeyde eğitim alanlar uzmanlaşmış âlimler/öğretmenler ararken sürekli seyahat etmenin zorluklarıyla mücadele etmek zorundaydı. Bu durum Doğu Etiyopya'da da geçerliydi. Eğer âlim veya öğretmen çok iyiye ve saygınlığı varsa ülkenin her yerinden gelen öğrenciler onun mekânında toplanıyordu. Hatta saha çalışmalarımız sırasında Doğu ve Batı Hararghe'de üç yüzden fazla öğrenciyi toplamış olan öğretmenlerin bulunduğunu gözlemledik. Fakat *darassaa* olarak adlandırılan talebelerin büyük çoğunluğu Kur'an öğretmeni haline gelip bunun yanında ticaretle uğraşmaktadırlar. Bundan dolayı, İslami eğitimin ticareti beslediği ve bunun sonucunda da ticaretin de dolaylı olarak İslamiyet'in yayılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Bu durumun, ticaret ile İslam arasındaki ilişkinin özelliklerini daha iyi yansıttığı görülmektedir. Zira ticaret İslami faaliyetlere katkıda bulunmaktadır. Hacca gitmeler, Kur'an kursları ve dergâh zengin tüccarların ve arazi sahiplerinin cömert bağışları ile ayakta tutulmuştu.¹⁴⁰ Bu özellikle ana ticaret yolları üzerinde kurulan görece yoğun yerleşim yerleri için geçerlidir. Kırsal yerlerde durumu iyi olan çiftçiler ve sanatkârlar da arazi bağışları ve özellikle hasat zamanlarında düzenli olarak tahıl cinsinden yapılan bağışlarla ulema sınıfını ayakta tutmaya çalışmışlardır.

Doğu Etiyopya'da Oromo kabilesi arasında yeni bir Kur'an öğretmeni köye geldiğinde, büyük arazi sahipleri arazilerinin bir kısmını öğretmene verebiliyorlardı. Genellikle, Kur'an öğretmenleri kendi arazilerini ekip biçme işinden de muaf oldular çünkü halk öğretmenlerin Kur'an'ı öğretme ve imam olarak görev yapmaları karşılığında

¹⁴⁰ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh İbrahim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

onların işlerini yapıyorlardı. Şehirlerde ise halk Kur'an öğretmenlerinin gerekli geçim masraflarını gönüllü bağışlarla sağlayabiliyordu. Bunun yanında şehirdeki Kur'an öğretmeni yarı zamanlı ticaret yapabiliyordu.¹⁴¹ Günümüzde bile küçük kasabalardaki Kur'an öğretmenleri yarı zamanlı öğretmenlerdir. Bunlar görev vakitlerinin dışında ticaret vb. işlerle uğraşmaktadırlar.

Tüccarların, değişimin kök salması ve gelişmesi için gerekli şartları oluşturmada tarihsel olarak ön planda rol oynadığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. Ittu bölgesi gibi ulemaya ilişildiği ve öldürüldüğü yerlere ulemadan önce Müslüman tüccar gitmemişse İslamiyet'in yayılmasını sağlamak çok zor olmuştur.¹⁴² Bununla beraber, bu fikir fazla ileriye götürülürse, McCall tarafından ortaya atılmış olan "Müslüman tüccarın Sahra çölünün güneyine ticaret için gittikleri müddetçe İslamı anlattıklarından hiçbir şüphe etmemek gerekir"¹⁴³ şeklindeki iddiasına ulaşılacaktır.

Çarçer Platosu'nda şifahi gelenekler ve yazılı ikincil kaynaklar da şeyhler ile ticaret arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir, fakat bu durum daha sonra ortaya çıkan bir gelişmedir. İlk olarak Ittu bölgesinde İslamlaşmaya ulemayı ve birçok insanı kendisine çeken Dergâh (zaviye) hâkim olmuşlardır. Dahası, şeyhler geçmişte Oromo kabilesinin dini grubu olan *Kallular* tarafından gerçekleştirilen tıp/hekimlik ve ruhi tedavi ile ilişkilidiler. Hussein Ahmed, ticaret yapan âlimlerin kadınlarla iletişim içerisinde olmaları sebebiyle yanlış eylemlere ve anlaşılmalara düşme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını ve bunun da halk arasında rahatsızlık uyandırdığını ifade etmektedir.¹⁴⁴ Fakat bu konu ile ilgili olarak Ittu bölgesinde ve Harar Platosu'nda Oromo kabilesi arasında bir

¹⁴¹ Şeyh İbrahim'le yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁴² Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁴³ D. F. McCall and Norman R. Bennett, *Aspects of Western African Islam*, Boston 1971, s. 18.

¹⁴⁴ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 46.

rahatsızlık yoktu. Çünkü ulema ailelerinin ve onların nesillerinin çoğu verimli arazilere yerleşmişlerdi ve yerel halkın gönüllüleriyle kahve, *khat* (kat) ve meyve üretiyorlardı.¹⁴⁵

Çarçer Platosu'nda Doğu Etiyopya'nın ticaretinde ana rolü üstlenmiş olan hiçbir büyük kasaba yoktu. Fakat Harar platosunda bu rolü üstlenen Caldesa gibi şehirler vardı. Ticaretin Doğu Oromo üzerindeki etkisi hakkındaki bir diğer önemli gerçek de Harar kasabasına yakın Oromoların ticarete girişmiş olmaları ve kademeli olarak bazılarının İslam'a girmeleriydi. Afran Kallo kabilesinin Jarso ismini taşıyan kliği bu etkinin en güzel örneğiydi. Doğu Etiyopya'nın Müslüman uleması genellikle profesyonel ve kültürel olarak ticaretle ilişkili değillerdi. Müslüman ulema bir yerden diğerine hareket ederken Jarsolar daha çok yerleşiktiler ve tarımla uğraşıyorlardı. Dahası, öğrenci olmak isteyenler farklı öğretmenler arayarak sıklıkla seyahat ediyorlardı.

Erken ve orta dönem Arapça kaynaklar tüccarların faaliyetleri ile İslamiyet'in yayılması arasındaki doğrudan bağlantıyı nadiren zikrediyorlardı. Aslında, bu kaynaklarda tüccarlar tarafından kurulan ticaret pazarlarından ziyade, Etiyopya'nın Kızıldeniz sahiline Hicaz ve Yemen'den gelen ve esas olarak siyasi sığınmacılardan oluşan insanlarla ilgili daha çok kaynak vardır. Örneğin, Shawa'nın Müslüman hanedanlığının ve bu hanedanlığın yerine geçen Ifat'ın Walasma Hanedanlığı'nın kaynağı bu tür bir geleneğe dayanıyordu. Makrizi, Walasma Hanedanlığı'nın atalarının Hicaz'dan gelip Zeyla yakınlarına yerleştiğini nakletmektedir.¹⁴⁶ Kaynak ver Trimmingham, hem tüccar, hem de din ulemasını içeren Arap göçmenlerin gelişi ile Somali kabilesi içindeki İslamlaşmaya işaret etmiştir.¹⁴⁷ Diğer taraftan Cerulli, Güney

¹⁴⁵ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁴⁶ Fridericus Theodorus Rinck, *Macrizi Historia Regum Islamiticorum*, Leiden, 1790, s. 11-12.

¹⁴⁷ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 139.

Etiyopya'nın İslamlaşmasının hem tüccar hem de ulemayı içeren Arap göçmenlerin yerleşmesi ile meydana geldiğini yazmaktadır.¹⁴⁸

Sanneh, konuyla ilgili makalesinde yakın bir zamanda Afrika'da İslamiyet'in ana yayıcıları olarak geleneksel tüccar ve savaşçı imajının bilim adamları tarafından Müslüman kültürünün yayılmasında eşit derecede önemli ve etkili rolleri olan ulemayı görmezden gelmeye varacak şekilde aşırı bir biçimde vurgulandığını öne sürmüştür.¹⁴⁹ Levtzion da tarihçilerin tüccarların İslamiyet'in taşıyıcısı olarak sahip oldukları rolü, Müslüman topluluklarının yerel geleneklerinin ise Müslüman evliyanın rolünü vurgulama eğiliminde olduklarını söylerken benzer bir görüşü ifade etmiştir.¹⁵⁰ Fisher ve diğerleri Müslüman öğretmenlerin sadece okuma yazma ve eğitimi sağlamada değil, aynı zamanda da pratik bir değeri olan ibadetlerdeki önemlerinin altını çizmiştir. Batı bölgesindeki Ittular arasında Çarçer Platosu'nda Şeyh Ali Cami onları İslamiyet'e çekmek için çocuklara elbise ve şekerlemeler vermiştir.¹⁵¹

Konu ile ilgili biz de sözlü geleneğe başvurduk. Bu cümleden olarak Çarçer-Harar platolarının İslamlaşması hakkında halka etkenlerini sorduğumuzda genelde sufilerden bahsetmişlerdir. Bununla beraber, ilave konuşmalar özellikle İslamiyet'in pekişmesi aşamasında ulemanın önemini ortaya çıkarmıştır. Batı ve Doğu Hararghe'den önemli insanlar farklı bölgelere geçmişler ve İslami bilgilerle geri gelmişlerdir. Bu ulemayı İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda güçlenmesinin temelini oluşturmuşlardır. Bu tür bir açıklama, Harar kasabası yakınlarında yaşayan ve ticaretle ilgili olan Oromolar hariç, mülakat yaptığımız bütün kişilerce ifade edilmiştir.

¹⁴⁸ Cerulli, *Islam Today and Yesterday*, s. 311.

¹⁴⁹ Lammin Sanneh, "Domestication of Islam and Christianity in African Societies, a Methodological Exploration", *Journal of Religion in Africa*, 1980, c.11, sayı: 1, s. 1-12.

¹⁵⁰ Levtzion, *Conversion to Islam*, s. 16.

¹⁵¹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Sözlü gelenek çerçevesinde, tarihi mirası iyi hatırlayan bazı insanlar, Etiyopya'nın sahil kesimlerinin güney veya kuzey kesimlerine yerleşen ve Yemen ve Hicaz'dan gelen Arap tüccarların yanlarında genellikle ulemanın olduğunu ve İslamiyet'in yayılmasında çok önemli rol oynadıklarını belirtmişlerdir. Çıkarımları Çarçer-Harar platolarına uygulanabilecek olan Ahmed'e göre yerel düşünürler, sahilden Etiyopya'nın içlerine doğru Müslümanlık doktrininin üç mekanizma tarafından yayıldığından bahsetmişlerdir: ticaret, fetih ve vaizlik. Fakat son unsur olan vaizliğe daha çok vurgu yapmışlardır. Batı Çarçer Platosu'ndan olan muhataplar İslamiyet'i kabul eden ilk grubun *khat* ve kahve gibi ticari ürünlere yakın yerlerde yerleşik olarak bulunanlar olduklarını belirtmişlerdir. Bu insanlar ticari ürünlerin tarımının geniş ölçüde yapıldığı vadiye yerleşmişler ve bu bölgeye yakın olanlar zamanla yerleşik ailelerle evlilik bağları kurmuşlardır. 16. yy. öncesinden kalan Müslüman ailelerin olup olmadığını belirlemek için arkeolojik kazıların ve soy bilimi çalışmalarının yapılması gereklidir. Batı Hararghe'den toplamış olduğum az sayıdaki sözlü kaynak Ona Kallu'da, Oda Dima ve diğer yerlerde İslamiyet'in kalıntılarının varlığını göstermektedir, fakat bunun İslamlaşma üzerindeki etkisi çalışılmamıştır.

Bununla beraber, Ahmed inancın yayılmasında Kur'an'ın ve akidenin/teolojinin öğretilmesi, Mevlid-i Nebi kutlamaları, yerel türbelerin ziyaret edilmesi ve Müslüman Arap göçmenler ile yerel insanların evlendirilmesi gibi bir dizi mekanizmaların olduğunu da vurgulamıştır. Dahası, yazar açık bir şekilde İslamlaşma sırasında tüccarların rolünün ne olduğunu açıklamıştır: ona göre tüccarlar Camilerin inşaatını finanse ederek, Mekke'ye hacca gidenlerin masraflarını karşılayarak, dini kitapları/metinleri satın alarak ve ulemanın aileleri ile işbirliği yaparak İslamiyet'in yayılmasının vasıtası olmaktan daha öte direkt olarak gerçekleştiricileri olmuşlardır.¹⁵²

¹⁵² Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 36-40.

Wallo ve Harar-Çarçer platolarındaki gelişme de benzerdir. Ahmed, tüccarların daha sonradan âlimler için öğretim ve çalışma materyallerini temin ederek ve âlimlerin masraflarını cömertçe destekleyerek İslamiyet'in pekişmesine olan katkılarını kabul etse de, onun kaydettiği bir mülakat katılımcısının hikâyesi, İslami genişlemenin başlangıç dönemi ile ilgili tüccara tek bir atıfta bile bulunmadan sadece vaizi göstermiştir. Ahmed, aynı zamanda erken dönemdeki vaizlerin en nihayetinde yerel aristokrasilerin birer üyeleri haline geldiklerine dikkat çekmiştir. Bu eğilim benim on yıl boyunca toplamış bulunduğum sözlü geleneğe benzemektedir. Konuştuğum şeyhlerin çoğunluğu vaizliğin önemini vurgulamıştır.¹⁵³ Ahmed'in mülakat yaptığı katılımcıdan farklı olarak, çalışmamdaki katılımcılar Hararghe platosuna Arapların gelmesinin XVI. yüzyıldan sonra azaldığını fakat daha sonra XIX. yüzyılda Araplar geri geldiğinde İslamlaşmanın zaten Çarçer-Harar platosunda sağlam bir şekilde yerleştiğini ve onların rolünün en az düzeyde olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁴

Kuzey, Orta ve Doğu Etiyopya'da İslamlaşma tarihi, ticaret dışında diğer faktörlerin önemli bir rol oynamasıyla benzer bir kalıbı ortaya çıkarmıştır. Bu üç bölgede, mürşit propagandanın rolünün önemli olduğu görülmektedir. Jabartilerin ihtida gelenekleri bunu güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır. Ad şeyhleri ve Beni Amir kabilesi kutsal ailenin etkisi yoluyla İslam'ın yayılmasının örnekleridir.¹⁵⁵ Afar'ın İslamlaşmasına dair yakın dönemde yapılan ve bunda tüccarın önemi üzerine dar biçimde tanımlanmış standart görüşe bağlı olan bir çalışma da Arapların ve Arabistan'da dini eğitim almış olan yerel Müslüman ulemanın rolünü göz önünde bulundurmıştır.¹⁵⁶

¹⁵³ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 36-40.

¹⁵⁴ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁵⁵ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 36-40.

¹⁵⁶ Kassim Shehim, "The Influence of Islam on the Afar" PhD Dissertation University Washington at Seattle, 1982, s. 4, 45-47, 55, 59, 78.

İlaveten, Camilla Gibbs'in Harar hakkındaki çalışması ermişlerin ve türbelerin Harar platosundaki İslamlaşmada oynadıkları rolü göstermiştir.¹⁵⁷

Doğu ve Güney Etiyopya'nın İslamlaşmasındaki bir diğer etken XIX. yüzyılda yerel halkın İslam'a karşı olan bakış açılarının kademeli olarak değişmesiydi. Birkaç yazar, İslamiyet'in, Hristiyan Amharaların sınır tecavüzleri ve kültürel baskısı altında kalan Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki putperest halklara Hristiyanlarla mücadele etmek için ideolojik bir silah sunması sebebiyle onların gönlünü kazandığını vurgulamışlardır. İslamiyet'in Etiyopya'da ve Afrika Boynuzu'nda bir direniş ideolojisi olduğu fikrine karşı çıkan Ahmed'in kendi ifadelerine bakacak olursak: "Bununla beraber, İslamiyet'in desteğine gerek olmaksızın Hristiyan etkisine karşı putperest direniş geleneğinin çok fazla atıflar vardır."¹⁵⁸ Ahmed'in öne sürdüğü fikirdeki esas problem, bu fikrin XVI. yüzyıldan sonraki genişlemeyi XVI. yüzyıldan önceki İslamlaşma sürecinden ayıramamasıdır. XVI. yüzyıldan önce ve hatta XVI. yüzyıldan sonra XIX. yüzyılda Shawan genişlemesinin başlangıcına kadar, yerel dinlerden her iki dine karşı direniş aynıydı. Fakat 1860'lardan sonraki Shawan işgalinin başlamasıyla ele geçirilen yerlerdeki insanların tutumları tamamen İslam lehine değişmiştir. İslamlaşmanın Doğu Etiyopya'daki Oromo'nun İslamlaşmasından daha önce olduğu Wallo'da bile Wallo Oromoları İslamı Hristiyanlaşmaya ve Amharileşmeye karşı bir direniş unsuru olarak kullandılar.¹⁵⁹ Fakat bu, İslam'ın dine yeni girenler noktasında Hristiyanlık ile mücadele ettiği Kuzey Etiyopya'daki Hristiyanların hâkimiyetindeki alanlarda İslamiyet'in genişlemediği anlamına gelmiyordu.

Benzer bir biçimde, Trimmingham'ın İslamiyet'in kazandığı insanların sadece putperest yerlerden olduğu şeklindeki indirgemeci fikir tamamen yanlıştır. O,

¹⁵⁷ Camilla Gibb, "In the City of 'Saints': Religion, Politics and Gender in Harar, Ethiopia", PhD Dissertation, University of Oxford, 1996, s. 21-22.

¹⁵⁸ Ahmed, *Islam in Nineteenth*, s. 27.

¹⁵⁹ Hassen, *The Oromo and the Christian*, s. 344.

“İslamiyet’in kazancı esas olarak putperest bölgelerdendi”¹⁶⁰ diye yazmıştır. Her şeyden önce, daha önce de belirtildiği üzere, İslamiyet ve Hristiyanlık Afrika Boynuzu’nda yabancı dinlerdir. Her iki din de yerel dinlerin mensupları arasında adam kazanmak için birbirleri ile yarışmaktaydılar. İlâveten, her iki din de bu iki dinden birini kabul etmiş alanlarda kendi dinlerini yaymaya çalıştıklarında ciddi düzeyde direnç ile karşılaştılar. Afrika Boynuzu’nun tarihinde Wallo’da olduğu gibi güç kullanılmadıkça hiçbir dönemde Müslümanlar kendi istekleriyle Hristiyanlığı benimsememişir. Nitekim Wallo’daki hadise de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Afrika Boynuzu’nda İslamiyet ve Hristiyanlığın, Hristiyan Süleyman Hanedanlığı’nın günümüzdeki Kuzey Shawan’ın güneyinde birçok Müslüman sultanlığının olduğu yerde genişlemeye çalıştığı 1270 yılına kadar birbirleri ile karşı karşıya gelmeden serbest olarak genişledikleri bilinmektedir.¹⁶¹

Bununla beraber, Trimmingham’ın özetlediği yerel geleneğin devam ettirildiği ismen din değiştirme şekli yanlış değildir. Yazara göre bu ihtida, Müslüman bir evliya gelişi ve yerel kabile şefinin ve kabile üyelerinin evliya dinlerini değiştirmesiyle ve kerametler yoluyla olmuştur. Yerel şartlara yüksek oranda uyum sağlayabilen İslami kültür, din değiştirme tecrübesini göreceli olarak pürüzsüz bir süreç haline getirmiştir. Zira ona göre İslam zaten var olan sosyal değerlerin birçoğunu bozmamakta ve insanların hayat şekilleri ile uyumlu ibadetler için daha geniş bir kapsam sunmaktadır.¹⁶² Trimmingham’ın görüşüne göre İslam, çok az mukavemet ile kabul edilmiş olmalıdır. Fakat burada, Oromolar ve bazı bölgelerdeki yerel din mensuplarından çok ciddi boyutta mukavemet gelmiştir.¹⁶³ Çarçer-Harar Platosu’ndan elde edilen yerel kaynaklar, güçlü bir mukavemete ve din değiştirenlerin kötü muameleye uğradığını işaret etmektedir. Bunun en iyi örneği, İttuların 1860’lardan sonra Müslümanların öldürülmesini yasal hale getiren

¹⁶⁰ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 141, 142.

¹⁶¹ Mordechai, *Ethiopia: The Era of Princes*, s. xix.

¹⁶² Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 149-150.

¹⁶³ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 149-150.

kanunudur. Bu örneklerden anlaşıldığı kadarıyla İslamiyet'in kolay bir şekilde genişleme durumu olmamıştır. Yazar aynı zamanda İslamiyet ile Kuşilerin "İslam öncesi dönemden kalan" gök tanrısı ve ruh kavramı arasındaki etkileşim yoluyla Kuşilerin yerel evliyalara saygı gösterme ve belirli ağır putperest tonların olduğu bazı törenlerin devam etmesi şeklindeki halk İslam'ını kabul etmiş olabileceği yorumunu yapmıştır.¹⁶⁴ Bu hipotezler mümkün olmakla birlikte geleneksel inancın ve sosyal sistemin İslamiyet'in benimsenmesini kolaylaştıran o yönünü tam olarak açıklamamaktadır. Bazı Oromo kozmolojisi İslam kozmolojisi ile benzerdir, çünkü Ziltaman'a göre Oromo kozmolojisi Müslüman sufilerin kozmolojisinden etkilenmiştir.¹⁶⁵ Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki bütün tek tanrılı dinler geleneksel dinler tarafından etkilenmişlerdir. Günümüzde Hristiyan Oromolar, Müslüman Oromolardan daha ziyade Oromo dünya görüşünün etkisi altındadırlar.

Trimingham, putperest toplumların İslam kültürü tarafından asimilasyonu sürecinde üç aşamadan bahsetmektedir:

1. Müslüman kültürünün bazı dışsal unsurlarının benimsendiği erken dönem. Bu unsurlar kabul edilen giyim kuşam ve belirli yeme içme kalıplarını içerir.
2. Müslüman ulemanın, yerel halkın doğüstü varlıkların gücüne olan inancını kullandıkları ikinci aşama. Bu aşama İslam ile geleneksel inanç sistemi arasındaki en yakın etkileşimi temsil eder ve İslam'ın etkisi, İslami isimlerin kabul edilmesi ve Müslümanların dini bayramlarına katılım olarak kendini gösterir.
3. Son aşama, geleneksel dinin yaptırımlarının gerekli olduğu inancının terk edildiği aşamadır ve "gelenekte ve alışlagelmiş davranışlarda" derin bir değişiklik meydana gelir. Erkek kardeşin dul eşiyle evlenme ve dine giriş törenleri gibi belirli sosyal

¹⁶⁴ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 252-62.

¹⁶⁵ Thomas Zitelmann, "Oromo Religion, Ayyaana and the Possibility of a Sufi Legacy", *The Journal of Oromo Studies*, C.12, sayı. 1 & 2, July 2000, s. 83-84.

kurumlar ve geleneklerden vazgeçilir. Bu aşamanın bir diğer özelliği de İslami eğitimin başlaması ve tarikatların yayılmasıdır. Bununla beraber, bu dönemde bile eski sistemden kalan unsurların yeni İslami değerlerle yeniden şekillenmesiyle geçmişten kesin bir biçimde ayrılma görülmez. Ana akım İslam'da öngörülen temel unsurlar yerine getirilirken, dini bağlılık ve uygulamada bazı eski dini formlara yeni bir içerik verirken bu formları koruma maksadıyla evliyalara saygı duyulması önemli bir yer tutar. Geleneksel kültür ve dini unsurların devam etmesi, eğer izole bir şekilde düşünülürse, İslamiyet'in yayılmasının derinliği hakkında şüphe uyandırabilir, fakat toplumun genel hayatı açısından bakıldığında bir değişim sürecinin göstergesinden başka bir şey değildir.¹⁶⁶

Trimingham'ın İslami kültürün asimilasyonu diye isimlendirdiği aşamayı tartışmadan önce, Etiyopya'da ve Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'in putperest toplumda genişlemesi hakkındaki model ve sınırlamaların, bir sosyolojik analiz olarak ölçütlerin üzerinde bazı genel yorumlar yapmamıza imkân sağlıyor. İlk olarak, bir bütün olarak alındığında önerilen model, İslamlaşma sürecinin baskın tarihsel kalıplarını yansıtmıyor ve Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'in gelişi, yayılması ve pekişmesinin karmaşık şartlarını ve şekillerini dikkate almıyor. Fakat bu model, XVI. yüzyıldan sonraki İslamlaşma sürecini incelemek, özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerindeki Oromoların İslamlaşmasını anlamak için faydalıdır. İlaveten, geleneksel inançlara sahip olanların ilk olarak inançlarını nasıl korudukları, İslam'a nasıl reaksiyon gösterdikleri ve sonuç olarak da İslam'ı nasıl benimsediklerini tespit etmek için önemlidir. Bununla beraber, teori İslam'ın bu insanlara nasıl sunulduğuna dair bir şey söylemiyor. Sadece ikinci ve üçüncü aşamalarda, bütün süreçte İslamlaşmanın etkenlerine dair bir referans buluyoruz.

¹⁶⁶ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 271-272.

Trimingham'ın önerdiği model, bir taraftan sert, mekanik ve hadiselere dayalı karşılaşma temelinde putperest toplumlar ile diğer taraftan hem maddi hem de ruhani bir dizi İslami özellikler üzerine kurulmuş gibi görünmektedir. Etkileşim sürecinin dinamik elemanları, ulema, tüccarlar ve diğer kategoriler uçta ve pasif roller oynamaya zorlanmışlardır. Fakat Trimingham, pagan grupları sanki sarık, muska, İslami isimler, eğitim ve hukuk gibi İslami kültürü topyekün getiren Müslümanlara karşı ne yapacağını bilmeyen ve uzaktan gözlemleyen bir grup gibi resmetmektedir. Trimingham tarafından bahsedilen şeyler Doğu Etiyopya'nın İslamlaşmasında önemlidir, fakat Müslümanlarla yerel unsurlar arasındaki etkileşim kısmı dışarıda bırakılmıştı.

İkincisi, asimilasyon sürecindeki her bir aşamanın süresini bilmediğimiz için önerilen model, tarihsel kronoloji açısından hatalıdır ve bir aşamadan diğerine geçişe yol açan etkenleri gösterecek çok az şey vardır. Güney Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki XIX. yüzyılda İslam ile yerel inançların etkileşimini açıklamak için formüle edildiği için bize bu dönemden önce başka yerlerde meydana gelen gelişmeleri anlamamız için yardımcı olmamaktadır. Ayrıca Etiyopya'da İslam ile geleneksel dinler arasındaki karşılaşmanın tarihi, bölgede İslamiyet'in kendi tarihi kadar eskidir.

Üçüncü olarak, modelin tartışması yerel örneklerle herhangi bir açık atıfta bulunmadan ve her bir aşamanın karakterize edilmesini destekleyen deliller olmadan sunulmuştur. Aslında, Trimingham'ın iddia ettiği üzere platoların göçebe kabilelerinin İslamlaşma geleneği, İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda genişlemesinden tamamen farklıdır. Trimingham'ın modelinin, yazılı kaynaklarda, epigrafik delillerde ve günümüzdeki sözlü gelenekte korunduğu şekliyle İslam'ın tarihsel gelişiminin kalıpları hakkındaki gerçeklere uyup uymaması sorusuna baktığımızda modelin İslamlaşmayı açıklamada yetersiz olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, modelin değiştirilerek Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki İslamlaşmanın açıklanmasında kullanılması mümkündür.

İlk olarak, tarihsel şartlara bakacak olursak, Kuzey ve Güney Etiyopya'nın İslam'ın beşiğine olan coğrafi yakınlığı, Etiyopya'nın bu bölgelerinde ve Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'in göreceli olarak hızlı ilerleyişi, bölgenin yedinci yüzyıldan itibaren İslami etkilere maruz kalması ve İslamiyet'in tüccarlar, vaizler ve muhacir aileler vasıtasıyla yayılma şekli düşünüldüğünde, yeni ortaya çıkan ve genişleyen bir dini temsil eden bu canlı unsurların yerli putperest unsurlar ile sadece onların hayat tarzını ve maddi kültürlerinin bazı özelliklerini yüzeysel olarak benimseme ile karakterize edilen bir ilişki geliştirmiş olabileceğini düşünmek zor olacaktır.

XVI. yüzyıldan önce Etiyopya platosunun kenarında bulunan göçmen ve yerli halka kendilerinin İslamiyet'i ve Müslüman kültürünü benimsemelerinde seçici olmaları için yeterli zaman tanınmamıştır. Fakat XVI. yüzyıldan sonra seçicilik olmuştur. İlk temas ile İslamiyet'e yüzeysel olarak giriş veya "öyle uygun olduğu için din değiştirme durumunun" meydana gelmesiyle toptan din değiştirme arasındaki zaman aralığı İslam'ın hızlı yayılmasıyla kısalmıştır. İlaveten, Arapların gelmesi ve onların yerel ailelerle evlenmesi ile ilgili olan Afar, Saho ve Somali halkları gibi göçebe insanların İslam'ı kabul etmeleri¹⁶⁷ Trimingham'ın modelindeki aşamalarda önerilen özellikleri kendisinin de yazdığı gibi desteklememektedir: "Putperest Hamati kabilesini Müslüman bir topluluğa dönüştürmek için aslında bir kişi yeterliydi."¹⁶⁸ Bütün kabilenin din değiştirmesi hakkındaki erken bir atıf, Doğu Shawa'daki Gbbah'ın din değiştirmesidir.¹⁶⁹ Benzer bir biçimde daha önce bahsedilen Güneybatı Etiyopya'daki Oromo eyaletlerinin İslamlaşması kuzeyli Müslüman öğretmenler ve tüccarların etkisinin sonucuydu. İlk olarak yönetici sınıflar, daha sonra da onların tebaası İslamiyet'e girdi.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 60-61.

¹⁶⁸ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 141.

¹⁶⁹ Tamrat, *Church and States*, s. 43.

¹⁷⁰ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 109-110.

Sahil bölgelerinde, İslamiyet sürekli olarak yabancı ve yerel ulemanın ile vaizlerin gelmesiyle yenilenmiştir. Bu insanların faaliyetleri sahil yerlerindeki insanlar ile iç kısımlardaki insanların ilişkilerinin özelliklerini değiştirmiş gibi görünmektedir. Bu hızlı gelişmenin en önemli sonuçları XIX. yüzyılın sonlarına doğru önemli bir Mekkeli kabileden gelen insanların Etiyopya'nın platolarının Hristiyan kısmında, Doğu Shawa'da bir hanedanlık kurmasıydı.¹⁷¹ Nitekim Dahlak adaları üzerinden erken dönemde İslamiyet'in girişi ve ilerleyişini ispat eden XI. yüzyıla kadar giden yazıtlar bulunmuştur.

İslam'ın gelişi hakkında söylenmiş olan şeylerin ışığında, bu aşamada sorulması gerekli olan soru İslamlaşma amilleri olan vaizler, göçmen aileleri ve hanedanlıkların İslamiyet'in erken dönemlerinde, İslamiyet'in sadece dışsal sembollerini (isim, yiyecek, giyim-kuşam) gösterip göstermedikleri ve bunun kendi görüşleri açısından daha fazla tercih edilen bir şey olup olamayacağı sorusudur. Zamanın şartları altında bunu elde etmek ister istemez imkânsız mıydı? Putperest topluluklar arasında üç aşamalı İslami genişleme sürecinin oluşmasını engelleyen bir diğer önemli etken vardır. Ahmed'e göre İslam'ın genişlemesi için ana yollardan biri olan Aden körfezine bakan iç bölgelerde İslamiyet'in gelişini, ilerlemesini kontrol eden ve kendi halkının yeni gelen kültürle ilişkisini düzenleyen organize putperest devletlerin olmaması önemli bir sebeptir. Bundan dolayı, Ahmed'e göre karşılaşma, İslam ile göçebe kabile toplulukları arasındaydı ve İslam karşısında merkezileşmemiş yerel kabileler olduğu için İslam hızlı bir yayılma alanı buldu. Fakat bu muhtemelen XVI. yüzyıldan önce doğru olabilir ama organize bir devletin olmaması direnişin kolay olduğu anlamına da gelmiyordu. Hussein'in Trimmingham'ı eleştirmesi hatalıdır. Ahmed, Trimmingham'ın yerel örnek göstermediğini söylemiştir; kendi fikrindeki yerel örnek nerededir? XVI. yüzyıldan sonra, Oromolar ve İslam üç yüz yıldan fazla bir arada yaşamışlardır. Harar-Çarçer platolarının Oromoları

¹⁷¹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 58.

organize olmasa bile, XIX. yüzyıla kadar İslam'a karşı direndiler. Harar-Çarçer platolarının İslamlaşması da yerel dinin zayıflığı ve devlet sahibi olamayışından değil, XIX. yüzyıldaki siyasi gelişmelerden dolayı olmuştur.

İkincisi, Trimmingham'ın modelinin aşamalarına atfettiği özellikler ilk aşamasının kalıplaşmış olması ve yerel örneğin olmaması yüzünden sorgulanabilir. Sadece üçüncü aşamada İslami ibadetlerin, orucun ve İslami eğitimin gelişinin başladığını ve ilk iki aşama esnasında yasaklanmış olan İslami kültürel özelliklerin benimsenmesinin tek asimilasyon türü olduğunu öne sürmek karmaşık bir kültürel değişim sürecinin çok kısa bir tanımıdır ve bu durum İslamlaşmanın doğal kalıbı gibi görünen şeyle çatışmaktadır. Yani, dini itikatların ve pratiklerin öğretilmesi İslami kültürel unsurların yayılmasını sürdürmüştür. Hussein'e göre İslamlaşma sürecindeki gerçeklik Müslüman ulemanın Müslüman olmayan toplumlarla temas haline geçmesi ve inancın yayılmasının öncelik sırasının Trimmingham'ın belirlediği sıranın tersi olmasıdır. Ulema sınıfı, ilk başta İslami tebliğ etmek istedikleri kişilere kendilerinin veya Müslüman arkadaşlarının giyim tarzları veya yiyecekleri ve içecekleri hazırlama tarzlarını açıklamak yerine basit ifadelerle İslamiyet'in doktrinini, helaller ve haramlar, namazı, orucu ve zekâtı izah edeceklerdir. Yazar şu şekilde ifadelerine devam etmiştir: "Müslüman öncüler daha sonra Trimmingham'ın ikinci aşamasında tanımlanan İslam'ın unsurlarını sunacaktır, bir kere insanların dinini değiştirmeyi başardığında, onların bağlılığını sürdürmek için Trimmingham İslam'ın basitliğinden ve yerli insanların hayatları üzerindeki yıkıcı etkisinin olmayışından bahseder."¹⁷²

Ahmed'in, Etiyopya'daki İslamlaşma sürecini açıklayamadığını iddia ederek reddettiği Trimmingham'ın açıklamalarını tamamıyla bir kenara atmak sağlıklı görünmemektedir. Teorinin Etiyopya bölgesinin İslamlaşmasını açıklamada kullanım

¹⁷² Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 271

alanı vardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, hiçbir teori Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslamlaşmanın karmaşık ve uzun süreli olması yüzünden, bölgenin İslamlaşma sürecini göstermeye kâfi gelmemektedir.

Bundan dolayı, hem tarihi hem de teorik sebeplerden ötürü, Trimmingham'ın İslamiyet'in geleneksel inançlara sahip olanlar tarafından asimilasyonunun üç aşamalı süreç hipotezi özellikle Harar-Çarçer platolarındaki yerel örneklerin incelenmesiyle değiştirilmelidir ve düzeltilmelidir. Teori aynı zamanda temellendirilmemiştir ve İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki genişlemesi perspektifinde büyük ihtimalle yanıltıcıdır. Burada öncelikle yukarıda tartışılan farklı unsurları dikkate alan İslami genişlemenin kalıbının bir özeti ve de İslam'ın kronolojisi sunacağız.

VIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, Yemen ve Hicaz'dan gelen dini anlatan ve ticaret yapan Müslüman Araplar aracılığı ile Etiyopya'da İslam kuzey sahilinden (Dahlak) ve güney kısımdan (Zeyla) başlayarak içerilere doğru yayılmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerin ilk etaptaki sonuçları ticari yerleşkelerin kurulması ve yerel insanların artan sayılarda din değiştirmesidir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Shawan'da canlı ve iyi organize olmuş Müslüman topluluklar var olmaya başlamışlardır. Lewis'in Sahra altı Afrika'daki en erken merkezileşmiş İslami devlet olarak tanımladığı Shawan'ın Makhzumi Hanedanlığı'nın kurulması hızlı ilerlemenin bir sonucuydu.¹⁷³ XII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar olan dönem, esas olarak Awash havzasının güneyinde ve güney batısındaki alanlarda ilave genişlemenin olduğu ve Ifat, Dawaro Bali ve Hadiya gibi bir dizi Müslüman devletin kurulmasına yol açıldığı bir dönemdi. İslam ve ticaret bu devletlerin gelişmesinde önemli rol oynadılar.

XVI. yüzyıl İmam Ahmed'in yükselişine ve daha çok Kuzey ve Orta Etiyopya'da askeri seferlerini düzenlemesine şahit olmuştur. Bu konu gelecek bölümde ayrıntılarıyla

¹⁷³ Lewis, *Islam in Tropica Africa*, s. 33.

tartışılacaktır. Etiyopya ve Afrika Boynuzu on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar İslam'ın yeniden canlanışını ve doğu, batı ve güneydoğudaki Oromoların çoğunun İslamiyet'e girişlerini yaşamıştır. Onların İslamiyet'e girişleri bu tezin yoğunlaştığı konu olacaktır.

İslamlaşmanın Etiyopya bölgesindeki tarihi Etiyopya tarihi için belirlenen zaman hattından kronolojiden (Zaman bilim/Zaman dizin) tamamen farklıdır. On dokuzuncu yüzyıldan sonra Müslüman ve Hristiyan devleti ve halkları aynı devletin idaresi altında toplanmışlardır. Bu yüzden, Etiyopya tarihçileri aşağıdaki şekilde bir kronoloji oluşturmuşlardır: Antik dönemden 1270'e kadar olan ilk çağlar, 1270-1855 yılları arasındaki orta dönem ve 1855'ten günümüze kadar olan modern dönem. Fakat bütün bu başlangıç ve bitiş tarihleri Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda İslamlaşma ve Müslüman devlet oluşumu ile ilgili değildir. Buna göre, aşağıdaki zaman hattını Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nun İslamlaşma tarihini ve Müslüman devletlerin oluşmasını çalışmak için öne sürüyorum.

İslam'ın Etiyopya'daki ilerleyişi kısaca tartışılarak aşağıdaki kronolojik ve tematik şablona göre özetlenebilir:

1. Yaklaşık VII. yüzyıldan XVI. yüzyılın ortalarına kadar olan, Müslüman göçmenlerin, tüccarların ve vaizlerin ve diğer profesyonel grupların bireysel olarak veya aileleri ile birlikte gelişleri ile nitelenen birinci aşama. Bu dönem İslamlaşma sürecinin erken dönem genişlemesi, pekişmesi ve olgunlaşması olarak nitelenmiştir. Bu zaman dilimi Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki İslamlaşma tarihinin "altın dönemi" olarak görülebilir. Bu dönemde Etiyopya'nın iç kesimlerinde bir dizi Müslüman sultanlık kurulmuştur. Aynı zamanda Hristiyan Yayla Krallığı ile ticaret ve sahile erişimin kontrolü üzerindeki ilk çatışma ortaya çıkmıştır. Solomon Hanedanlığı'nın 1270 yılında Hristiyan Yayla Krallığı'nda iktidara gelmesiyle, Hristiyan devleti en saldırgan

genişlemeci devlet haline gelmiştir. Hem Müslüman hem de Hristiyan devlet yerel veya geleneksel olarak adlandırılan bölgelerde genişlediklerinden iki tek tanrılı din arasında genel olarak doğrudan bir çatışma yaşanmamıştır. Müslümanların İmam Ahmed el-Gazi, Hristiyanların Solak veya 'Grang' olarak isimlendirdikleri Ahmed ibn İbrahim'in yönetimindeki Müslüman devlet orada iken Hristiyan Yayla Krallığı 1527 yılına kadar çatışmada çoğu zaman üstün gelmiştir. Bu dönemde savaşın yıkıcılığı en üst noktaya ulaşmıştır. İki toplum bu savaşın neticesinde birçok kayıp yaşamıştır.

2. İkinci aşama XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan dönemdir. Bu zaman diliminde, geleneksel dinlerin mensupları Müslümanların ellerindeki bölgeleri ele geçirmişlerdir. Çarçer-Harar'ın tümü, Arsi, Bale platosunun çoğu *Wakafatalara* karşı kaybedilmiştir. Tek kazanım, Wallo bölgesinde İslamlaşmanın başlamasıydı. Wallo Oromo kademeli olarak Müslümanlığa geçmeye başladı. Fakat Müslüman sultanlıkların çoğu yıkıldı ve Oromo dini veya *Wakafata* tarafından ele geçirildiler.
3. Üçüncü aşama geç XIX. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönem yeniden canlanma, genişleme ve bağımsızlığın kaybedilmesi olarak nitelenmiştir. İlk kısım İslam'ın Etiyopya bölgesinin batı kısmına yayılmasını gösterir ve Gibe Oromo devletleri tamamen İslamlaşmıştır. Jimma, Gera Goma ve Guma gibi devletler kurulmuştur. Doğu Etiyopya'nın Oromoları da Müslümanlığa geçmişlerdir. İlaveten, Bale-Arsi Oromoları Müslümanlığa geçmiştir. Etiyopya'nın nüfusunun yarıdan fazlası bu dönemde İslam'ı kabul etmiştir. Bu dönem aynı zamanda hem orta, hem de Güney Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda tarikatların gelişine ve genişlemesine şahit olmuştur. Dahası bir taraftan Afrika Boynuzu Müslümanlarının bir taraftan da Hristiyan yayla Krallığı'nın, Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizler tarafından sömürge haline getirildiği bir süreç yaşanmıştır. 1886 yılında, birleşik Müslüman güçlerinin Menilek tarafından Çalenqo savaşında yenilmesiyle işgal doruk nokta ulaşmıştır.

Bu savaştan sonra Etiyopya Müslümanları ikinci sınıf vatandaş haline gelmiş ve 1974 yılına kadar tanınmak için mücadele etmişlerdir.

Harar platosunun İslamlaşması, Harar platosunda yabancıların olmaması yüzünden XVI. yüzyıldan olduğundan tamamen farklıdır. Bu bölgede ticaret ve ticari etki de en az düzeydedir. Bundan dolayı üç aşamalı İslamlaşma sürecini ve bu model için Horton'u tamamlayıcı olarak kullanmaya karar vermiş bulunmaktayız. Önce, Afrika Boynuzu'nda İslamlaşmayı bölgelere veya kuşaklara göre ayıralım.

1. Ülkenin kuzey ve kuzeydoğu kısmı: Bu alan günümüzdeki Tigre ve daha önce Eritre'nin illeri olan Gojjam, Gonder ve Wallo'yu içerir. VIII. yüzyıldan bu yana bu yerlerde Müslüman topluluklar olmuştur. Tüccarlar ve yabancı ulema İslamlaşma sürecinde önemli rol oynamışlardır. İslam, Dahlak adası yönünden giriş yapmıştır. Müslümanların çoğu ticaret ve tüccarlıkla ilişkilidir. İslamlaşma ile ilgili olarak bölgedeki en önemli gelişme İmam Ahmed'in Kuzey Hristiyan Krallığı'nı ele geçirmesi ve 1529-1543 yılları arasında bölge halkının %90'nının Müslümanlığa geçmesidir. Fakat bu geçici bir gelişme olarak kalmıştır. İslam, XVI. yüzyıldan sonra Wallo Oromolarının Müslüman olmasına kadar bir azınlık dini olarak var olmuştur. Wallo Oromoları, Hristiyan Kralı II. Tewedros (1855-1867) tarafından yenilene kadar, İslam'ı bir azınlık dininden etkin bir siyasi güce yükseltmişlerdir.
2. Doğu ve Merkezi Etiyopya: Bu bölgeler esas olarak Etiyopya'da ve Afrika Boynuzu'nda IX. yüzyıldan beri kurulan bütün Müslüman sultanlıklarını içerir. İslam, bölgeye Zeyla yönünden girmiştir. Bu alan günümüzde Afar, Somali, Ifat, Hadya ve XVI. yüzyıldaki Harar platosunu içermektedir. İslam, devlet kurulmasına zemin hazırlamış ve Hristiyan Yayla Krallığı ile Müslüman sultanlıkları arasındaki savaşta Hristiyan üstünlüğüne karşı güçlü bir direniş temin etmiştir. Bu alanlar için, IX. ila XIII. yüzyıllar arasındaki dönem altın çağ olarak görülebilir.

3. Batı ve Orta Batı: Bu alan Silte-Gurage bölgesinden batı Etiyopya'ya kadar uzanır. İslamlaşma süreci XVI. yüzyıldaki yer değiştirme ve Jimma Oromolarının XVIII. yüzyıldan bu yana İslam'a geçişleri ile ilgilidir. İslamlaşmanın amilleri esas olarak kuzey kısımdan gelen tüccarlar ve ulemadır ve aynı zamanda, Sudan'ın etkisini sayabiliriz. Fakat bölgenin müthiş kazanımı beş adet Gibe Oromo devletinin Müslümanlığa girişi olmuştur. İslam'ın devlet kuruluşu üzerinde etkisi olmuştur.
4. Güney ve güneydoğu Etiyopya: Bu alan esas olarak Çarçer-Harar platoları ve Arsi-Bale kütlelerini içermektedir. Bu alan daha önceden Etiyopya'nın ve Afrika Boynuzu'nun Müslüman devletlerinin bir parçasıydı. Fakat Oromoların bölgeye varmasıyla, bölgede yerleşik olan Müslüman topluluklar kademeli olarak Oromolar tarafından asimile edilmişlerdir. İslam sadece Harar şehrinde kalmıştır. Fakat XVII. yüzyıldan sonra, Ittu, Afran Kallo, Arsi Oromoları Müslüman olmuşlardır. Ittu, Afran Kallo ve Arsilerin Müslüman olması XIX. yüzyıl sonrası bir gelişmedir ve Kral Menilek'in Hristiyan Yayla Krallığı'nı ele geçirmesi İslamlaşmanın hızını arttırmıştır. İslamlaşma esas olarak yerel vaizlerin çalışmalarının bir sonucudur (örneğin, Wallo Müslümanları, Harari ve Somali ve erken dönemde din değiştiren Oromoların). Ticaretin etkisi en az seviyedeydi ve doğu Oromonun İslamlaşması üzerinde büyük bir etkisi olan hiçbir yabancı yoktu, bunun yerine yerel Sufi tarikatlar şeyhleri esaslı bir rol oynamıştır.

Harar-Çarçer platoları için İslamlaşma modeli geliştirmek zor bir iştir. Bununla beraber sözlü geleneğin varlığı ve bazı ilk ve ikincil veriler yardımcı olmaktadır. İslamlaşmayı eski Hararghe ilinin geri kalan kısımları ile karşılaştırdığımızda yenidir. Bundan dolayı bu tezin ana amacı doğu Oromoyu içeren dördüncü bölgenin ihtidasi için uygun bir modelin bulunmasıdır. Hem yerel dini, hem de İslamlaşmayı içeren üç aşamalı bir model önerdik. Zira İslamlaşma sürecini bu süreci Wakafata'nın yıkılışı ile ilişkilendirmeden anlamak çok zor görünüyordu. Buna dayanarak, her iki din için,

bunların nasıl ortaya çıktığı veya Çarçer-Harar platosundan nasıl kaybolduklarına dair üç aşama vardır.

Birinci aşama; akın-direnme ve karantina aşamasıdır. Bu aşama, Çarçer-Harar platolarının *wakafanlaşması* ile başlamıştır. Bu aşama 1580'ler ile 1870'li yıllar arasında kapsar. Bu dönemde İslam tamamen Çarçer-Harar platolarından yok olmuştur. Müslüman nüfusun çoğu doğu Oromolar tarafından asimile edilmişler ve dinlerini kaybetmişlerdir. İslamın izi tamamen silinmiştir. Örneğin, Batı Hararghe'nin Ittularının Oda Bultum isimindeki sözlü anayasanın yapımında belirli şeyhlerin yardımını gerektiren bir gelenekleri vardır.¹⁷⁴ En önemli olan diğer bir unsur da mekândır. Ittu toprakları Issa-Somaliler tarafından çevrelenmiştir ve kuzeydoğu kısmında Afar'a daha yakın yerlerde bu durum kısmen İslam ile Ittular arasında sürekli bir irtibatın olmasına katkıda bulunmuştur. Afran Kallo en önemli İslami merkezlerden birisi olan Harar kasabasına ve yakındaki Müslüman Somali bölgelerine daha yakındırlar. Bölge geleneksel dinlerin takipçileri ile dolu olsa da, Müslüman toplumu ile Afran Kallo-Ittu Oromolar arasındaki bağlantı sürmüştür. İslam ile *Wakafana* arasındaki temas devam etmiştir. Bununla beraber İslam çevreleme aşamasındaydı. Zafer, genişleme ve Wakafatanın toptan hâkimiyet altına alınması için, Gada memurları Müslümanları toplumun en alt tabakasına indiren çok fazla sözlü kanunlar çıkardılar. Örneğin, 1860'lı yıllarda, Ittu Oromo liderleri Müslümanların öldürülmesini adeta cezasız bıraktılar. Kanuna göre, bir kişi evinin dışında namaz kılan bir Müslümanı öldürdüyse, kan parası tek bir büyük baş hayvan miktarına indirilmişti. Normalde en düşük ödeme yüz büyükbaş hayvandan daha fazlaydı. Bütün bu zorluklarla, Müslümanlar Ittu topraklarına yerleşmeye başladılar. Afran Kallo Oromoları ve diğer Humbana Oromoları için, Hararilerle evlilik ve ticari bağlar kurulmasına başlama oldu.

¹⁷⁴ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Aşama genel olarak Harar-Çarçer Platolarında *Wakafata*'nın İslam üzerindeki hâkimiyeti ile nitelendi.¹⁷⁵

İkinci aşama, 1875 yılı ile 1941 yılı arasındaki karışıklık ve kriz aşamasıdır. Bu dönem 1875 yılında Mısırlılara Harar'a girişinden 1935 yılında İtalyanların gelmesine kadar olan dönemi kapsar. Mısırlıların gelişi Humbana Oromoları ve Mısırlılar arasında savaşla sonuçlanmıştır. Mısırlıların gelişinden önce Harariler Harar yakınlarında yaşayan bazı Oromoları Müslüman yapmıştı, fakat Humbana ve Ittuların büyük bir kısmı Wakafata olarak kaldılar. Harar Emirliği şehrin surlarının dışında İslam'ı bir miktar yaymaya başladı ve hatta XVI. yüzyıldan sonraki ilk caminin inşa edildiği Oda Dima isimli yerin bulunduğu Ittu topraklarına bile ulaştılar. Mısırlıların gelişi ve onların Humbana Oromoları üzerinde muzaffer olmaları ve *Gada* memurlarını öldürmeleri ve İslamiyeti Afran Kalloları üzerine dayatmalarının Çarçer-Harar Platolarının İslamlaşması üzerinde geri döndürülemez sonuçları olmuştur. Mısırlılar, Afran Kallo Gada memurlarının Mata Gofle'de¹⁷⁶ yenilgisini ve öldürülmelerini takiben İslamiyet'i dayatmaya başladılar. Afran Kallo Oromo sosyo-politik sistemi, yani demokratik seçim sistemine dayalı olan demokratik eşitlikçi sistem, yani *Gada* veya *Raaba* sistemi çöktü. Harar emirlikleri dâhil olmak üzere Oromoların diğerleri ile ilişkilerini düzenleyen sistem yıkıldı ve üç yüz yıl içinde ilk defa İslam Oromolar üzerinde hâkim oldu. Mısırlılar Harar şehrinde itibaren yetmiş beş mil mesafede etrafta yaşayan Oromolara vergi ve zekât yükümlülükleri getirdi.¹⁷⁷ Aynı zamanda namazı kaçıranlar için para cezası uygulandı.¹⁷⁸ *Wakafana* hâkimiyeti sona erdi ve bu dönemde bu hâkimiyeti yeniden canlandırmak için yapılan ilave denemeler Hristiyan Amharaların bölgeye 1880'li yıllarda gelmesiyle terk edildi.¹⁷⁹ Hristiyanların gelmesinden sonra bir direniş ideolojisi olarak hayatta kalma

¹⁷⁵ Alişu ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁷⁶ Hassen, "The Relation between Harar", s. 23.

¹⁷⁷ Hassen, "The Relation between Harar", s. 28.

¹⁷⁸ Hassen, "The Relation between Harar", s. 28.

¹⁷⁹ Hassen, "The Relation between Harar", s. 28.

maksadıyla Oromolar gruplar halinde Müslüman oldular.¹⁸⁰ Bu tür bir din değiştirme sadece Doğu Etiyopya'da olmadı. Fakat Sudan'da Güney Sudanlıların İslamiyet'i baskıcıların dini olarak gördükleri bilinmektedir.¹⁸¹

Üçüncü aşama, muzaffer olma karşılığında parçalanma aşamasıdır. Üçüncü aşama İslam için zaferdir, en son *Wakafata*, İtalyanlar Çarçer-Harar Platosu'nu işgal ettiklerinde ortadan kaybolmuştur. İtalyanlar bölgeyi bir Müslüman bölgesi olarak belirlemişler ve eğitim de aynı zamanda yoğunlaşmıştır. İslam, azınlık dininden çoğunluk dinine değişmiştir. XVI. yüzyılda Oromo genişlemesinin sonucu olarak kaybetmiş olduğu alanları geri almıştır. Wakafata için ise bu durum tabutlarına çakılan son çivi olmuştur. *Wakafata* bir daha canlanamamıştır. Bu dönem yeniden uyanış olarak nitelenir. Farklı bir sebepten 1970'li yıllara kadar yeniden ortaya çıkana kadar Oromo isimleri bile bütünüyle platodan silinmiştir. Oromolar İslam'ı kendilerinin kimliği ve direniş ideolojileri olarak seçmişlerdir. Etnik kimliklerini Müslüman olarak değiştirmişler ve gayri islami diğerlerini, kelimenin tam manasıyla Hristiyan anlamına gelen *Amhara* olarak isimlendirmişlerdir.

1.3 İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu Bölgesine Gelişi

İslamiyet, Etiyopya ve Afrika Boynuzu'ndaki en eski dinlerden biridir. Etiyopya da dünya üzerinde İslamiyet'in en erken yayıldığı yerlerin başında gelmektedir. Etiyopya'dan önce çok az yer İslamiyet'i kabul etmiştir, bundan dolayı Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nun İslamiyet ile güçlü bir ilişkisi vardır.¹⁸² Etiyopya kralı

¹⁸⁰ Hassen, "The City of Harar and the Islamization; s. 48; Hassen, "The Relation between Harar", s. 28.

¹⁸¹ Christiane Falge, "The Cultural Resilience in Nuer Conversion and a 'Capitalist Missionary'", In *Changing Identifications and Alliances in North-East Africa: Volume II: Sudan, Uganda, and the Ethiopia-Sudan Borderlands*, editör Schlee Günther and Watson Elizabeth E, 2009, s. 205-18, s. 206.

¹⁸² İbn-i Hişam, Hz. *Muhammed'in Hayati (es-Siret'ün-Nebeviyye)*, (Çevirenler: İzzet HASAN ve Neşet ÇAĞATAY), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971, s. 205; Hüseyin Alen, *Siyerin Gölgesinde, Hz. Muhammed(S)'in Hayatı ve Mekke Dönemi*, Ankara 2016, s. 463; Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2015, s.66; Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*,

(Negus=Necaşi=Kral), dünyada İslamiyet’i kabul eden ilk kral olmuştur. Bununla beraber, oryantalistler ve onları takip eden birçok Etiyopyalı bu gerçeği baltalamaya çabalamış ve iyi bir şekilde belgelenmiş olayların aksine başka bir tarih yazıcılığını kurgulamaya çalışmışlardır.

İslamiyet Etiyopya’da bu kadar eski ve köklü bir tarihe sahip olmasına rağmen, XIX. yüzyılın sonunda Etiyopyalı Müslümanlar yabancılar olarak kabul edilmiş olup ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. İslamiyet ile olan irtibat, Müslümanların Kureyş kabilesi tarafından zulüm görmesi esnasında Aksum İmparatorluğu’na hicreti ile başladı.¹⁸³ Allah Resulü, ashabının maruz kaldığı zulmü gördüğünde onlara “Habeşistan’a giderseniz orada yönetimi altında hiç kimseye zulmedilmeyen bir kral bulacaksınız; orası Allah’ın çektiğiniz sıkıntılardan sizi kurtaracak olduğu bir doğruluk ülkesidir”¹⁸⁴ önerisinde bulunmuştur. Müslümanların bu geçişleri genel olarak ilk hicret olarak isimlendirilir.¹⁸⁵ İlk hicret sırasında Osman bin Maz’un’un liderlik ettiği on iki erkek ve beş kadın Aksum’a ulaşmıştır.¹⁸⁶ Bu hicrette Hz. Peygamber’in kızı Rukiyye yanında Osman bin Affan da bulunmaktadır.¹⁸⁷ İkinci hicret Cafer bin Ebu Talib’in¹⁸⁸ de aralarında bulunduğu 108 veya 109 Müslüman tarafından gerçekleştirilmiştir. Ahmeddin Cebel’e göre göç edenlerin sayısı 18’i kadın, 83’ü erkek olmak üzere 101 idi.¹⁸⁹ Tarık

Mekke Dönemi, 2005, s. 425-426; Levent Öztürk, *Etiyopya’da İslamiyet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001, s. 88-98.

¹⁸³ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 45; T. Ramadan, *In the Footsteps of the Prophet: Lessons from the Life of Muhammad*, Oxford 2007, s. 59-61; Ibn Kathir, *Stories of the Prophets* (Çeviri Muhammad Mustapha Game’ah, El-Azhar), Riyad, s. 196; Ibn Kathir, *The Life of the Prophet Muhammad, Al-Sira al-Nabawiyya* (Çeviri Trevor Le Gassick ve Muneer Fareed), London 2000, volume II, s. 1-2; A. Guillaume, *The Life of Muhammad, A Translation of Ishaq’s Sirat Rasul Allah*, Oxford 1955, s. 208.

¹⁸⁴ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 45; Shehim, “The Influence”, s. 42.

¹⁸⁵ Ramadan, *In the Footsteps*, s.59; Shehim, “The Influence”, s. 42.

¹⁸⁶ Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s.182; Shehim, “The Influence”, s. 42-43.

¹⁸⁷ *Siyer-i İbn-i İshak*, yayına hazırlayan: Muhammed Hamidullah, çeviren: Sezal Özel, İstanbul 1988, s. 284; Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 182; İbnu Hacer el-Askalânî, *el-İsabe Seçkin Sahabeler*, (Türçüme: Seyfullah Erdoğan), İstanbul, 2011, s. 78.

¹⁸⁸ *Siyer-i İbn-i İshak*, s. 284.

¹⁸⁹ Ahmeddin Cebel, *İtopyawıyan Muslimoch, ke 615-1700 Yechikonana Yetigil Tarik* Kits and, Addis Ababa, Megabit 2003 (2010), s. 36.

Ramadan'a göre sayı 102 veya 103 idi.¹⁹⁰ Büyük çoğunluk 92-102 sayılarından biri üzerinde uzlaşmaya varmışlardır.¹⁹¹

Kureyşliler Müslümanların Etiyopya'da güvende olduklarını gördüklerinde daha da rahatsız olmuşlar ve Abdullah bin Ebi Rabi'a ve Amr bin el-As'ı oraya Aksum kralı/ Negus/Necaşi ile görüşmeler için göndermişlerdir.¹⁹² Yanlarında kral ve onun generalleri için hediyeler getirmişlerdir. Heyettekiler krala şöyle dediler:

Kabilemizin bazı aptal üyeleri sayın majestelerinin topraklarına sığınmışlardır. Onlar dinlerini terk etmişler ama sizin dininize de girmemişlerdir. Hem bizim, hem de sizin bilmediğiniz yeni bir din icat edip getirmişlerdir. Halkımızın soyluları, onların babaları, amcaları ve boylar bizi onları bize vermenizi talep etmemiz için gönderdiler. Onlar bize en yakın olanlardır ve biz onları çok iyi tanıyoruz.¹⁹³

Generaller ve bazı Aksum memurları muhacirleri teslim etme taraftarıydı. Fakat Kral çok sinirlendi topraklarında kendisine sığınmış bulunan hiç kimseyi teslim etmeyecekti. Allah adına yemin etti ve Müslümanları ve kendi piskoposlarını topladı. Müslümanlara "Ne sebepten ötürü kendi halkınızın dinini terk ettiniz fakat benim dinime veya başka bir dine girmediniz?" diye sordu. Cafer bin Ebu Talip İslamiyet'i tarif etti ve İslamiyet'in öğretisi hakkında ayrıntılı olarak bilgi verdi. Kral bütün bu bilgileri sabırlıca dinledi. Sonunda, Kral Müslümanların kendi imparatorluğunda kalmalarına izin verdi.

¹⁹⁰ Ramadan, *In the Footsteps*, s. 59.

¹⁹¹ Ibn Kathir, *Stories of the Prophets*, s. 196; Alen, *Siyerin Gölgesinde*, s. 469; Öztürk, *Etiyopya'da İslamiyet*, s. 88-98; Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan*, s. 94

¹⁹² *Siyer-i İbn-i İshak*, s. 216, 274; Ramadan, *In the Footsteps*, s. 60; Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 60.

¹⁹³ İbn-i Hişam, *Hiz. Muhammed'in Hayati (es-Siret'ün-Nebeviyye)*, s. 214; Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 60.

Müslümanlara saygıyla muamele etti ve onların güvenliğini sağladı. Bunun üzerine iki Kureyşli elçi eli boş döndüler.¹⁹⁴

Bununla beraber, bu süreçte en büyük gelişme kralın Müslüman olmasıydı. Bazı Etiyopyalı yazarlar bu gerçeği kabul etmek istememişlerdir. Oysa Hz. Muhammed'in hayatı hakkındaki birçok erken dönemde yazılmış kitaplar kralın din değiştirmesinden bahsetmektedirler.¹⁹⁵ Muhacirleri kabul eden Aksum Kralı, Arap geleneğinde Ashama ibn Abjar veya Necaşi veya Nagasi olarak bilinir. Zaten Etiyopya'da kral genel olarak Necaşi veya Negashi olarak adlandırılır.¹⁹⁶ Bununla beraber Hable Sellasie kim bu adam bu kralın isminin Adriaz (603-623) olduğunu yazmıştır.¹⁹⁷ Yerel bilgi ve algıya göre kralın gömüldüğü yer Tigray eyaletindeki tarihi Necaşi Camii'nin haziresidir. Fakat ister bu yer gerçek olsun isterse de olmasın, arkeolojik olarak çalışılması gereklidir. Etiyopya ve Afrika Boynuzu bölgesindeki tarihi kargaşadan dolayı birçok tarihi alan tahrip edilmiş veya gömülmüş ve orada bulunan insanlar tarafından unutulmuştur. Buna rağmen bu alan Etiyopya'daki ve dünyanın diğer yerlerindeki Müslümanların ve İslamiyet'in tarihsel açıdan bir merkezi olarak kalmıştır.

İslamlaşma sürecinin Necaşi'nin ölümünden sonra da devam ettiğini gösteren birkaç kaynak vardır. Değindiğimiz gibi, Necaşi İslamiyet'e geçmiş ve bir Müslüman olarak ölmüştür.¹⁹⁸ Fakat ideolojik ve dini sebeplerden dolayı birçok Hristiyan Etiyopyalı yazar bu gerçeği kabul etmemektedir.¹⁹⁹

Necaşi'nin ölümünden sonra, Müslüman Araplar ile Hristiyan Aksumlular arasındaki ilişki düşmanlığa dönüşmüştür. Bazı kaynaklara göre Hz. Peygamberin

¹⁹⁴ İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s.218; Ramadan, *In the Footsteps*, s. 60; Hable Sellasie, *Ancient and Medieval*, s. 183.

¹⁹⁵ İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 221.

¹⁹⁶ *Siyer-i İbn-i İshak*, s. 290; Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 45.

¹⁹⁷ Hable Sellasie, *Ancient and Medieval*, s. 185.

¹⁹⁸ *Siyer-i İbn-i İshak*, s. 280-281; İbn-i Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 221

¹⁹⁹ Cebel, *İtopiyawiyyan Muslimoch*, s. 41-46; Hable Sellasie, *Ancient and Medieval*, s. 185.

müminlere “Habeş ülkesine barışçıl bir şekilde davranın, onlar size saldırmadıkça siz onlara saldırmayın”²⁰⁰ demiştir. Trimmingham’a göre Aksum İmparatorluğu’nun sona ermesi Müslümanların Kızıldeniz’i ablukaya almasının bir sonucu değildi. Bu durum, Hristiyan Yayla Krallığı’nın istikrarlı bir biçimde güneye doğru yayılması ve Beja ve Agawlar gibi geleneksel dinlerin takipçilerinden gelen başkaldırıları yüzündendi.²⁰¹ Zamanla Hristiyan Aksum İmparatorları ve Araplar arasındaki ilişkiler büyük ölçüde kötüleşmiştir. Recab Muhammed’e göre, Peygamberin hayatta olduğu zaman zarfında bile Aksum ordusu Cidde’ye saldırmış ve Hz. Muhammed’in emriyle Alkame b. Mücezziz b. el- Kinani el-Müdlıc (ö 20/641) komutasındaki birlik saldırıyı geri püskürtmüştür.²⁰² Aksum İmparatorluğu ile Arap Müslümanlar arasında Dört Halife devrinde bazı düşmanlıklar yaşanmıştır.²⁰³ Hz. Ömer devrinde (636-642) Aksum ordusu, tekrar Cidde ve çevresine saldırmış Hz. Ömer yine Alkame’ye görevlendirmiş, fakat o başarılı olamıştır. İlginç bir şekilde Trimmingham bu hadiseyi sanki Müslüman ordusu Aksumlulara saldırmış gibi nakletmektedir.²⁰⁴ Bu olayda Müslüman donanmasının başarısız olmasının sebebi tecrübe eksikliğidir.

Aksumluların saldırıları Emeviler zamanında da devam etmiştir. Hicri 83 (702) yılındaki Cidde saldırısı da durdurulmamış ve bölgede kargaşaya sebep olmuştur. Kaynakların aktardığına göre saldırı o kadar etkili olmuştur ki Mekke ve Medine’de dahi panik havası oluşmuştur. Bunun sonucu olarak da Emevi Halifesi saldırıya karşı harekete geçmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda, Emevi ordusu Adulis’i tahrip etmiş ve Dahlak takımadalarını ele geçirmiştir. Bu olayla birlikte İslamiyet, Afrika Boynuzu’nda güçlü bir biçimde yerleşmemiştir.²⁰⁵ Fakat bu fethin Afrika Boynuzu’nu İslamlaştırdığına

²⁰⁰ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 26.

²⁰¹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 47.

²⁰² Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 27; Levent Öztürk, “Etiyopya (Tarih)”, *DİA*, c. 11, s. 492.

²⁰³ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 26.

²⁰⁴ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 46.

²⁰⁵ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 46; Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 28.

dair bir emare yoktur. Kaynaklar incelendiğinde İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda yayılmasının savaşlardan ziyade barışçıl yollarla olduğu görölmektedir.²⁰⁶ Fakat XIII. yüzyıldan sonra İslam devleti ve Hristiyanların Yayla Krallığı arasındaki karşılaşma kanlı olmuştur.²⁰⁷ Bu dönemden sonra da İslamiyet'in Afrika Boynuzu'nda yayılmasıyla ilgili derli toplu bir kaynak yoktur. Konuyla ilgili en önemli kaynaklar, sadece farklı Arap seyyahların yazdıkları ve tarih kitaplarında geçen bahislerdir. Nitekim bu durum, Braukamper tarafından şu şekilde ifade edilmiştir “Afrika tarihindeki normlara kıyaslandığında göreceli olarak yüksek olan bilgi kaynaklarının elde olmasına karşın, XIII. ve XVI. yüzyıllar arasındaki dönem sadece parçalar halinde yeniden inşa edilebilir.”²⁰⁸

İslamiyet'in yayılmasını ilk olarak tecrübe eden günümüzdeki Eritre'de bulunan Beja etnik grubudur.²⁰⁹ Müslümanların gelişi bölgedeki madencilikle ilgilidir. İslamiyet'in Afrika Boynuzu'ndaki genişlemesi genellikle iki yönden olmuştur: Kuzeyde Dahlak takımadalarından ve güneyde Zeyla yönünden. Abdal Halim'e göre XIX. ve XVI. yüzyıllar arasında gelişen Müslüman sultanlığı genellikle Zeyla Müslüman sultanlıkları olarak, Hristiyan devletler ise Habeşi olarak bilinirler.²¹⁰

İslamiyet'in Shawa merkezi steplerinin en içlerinde İslami devlet şekillenmesine ne zaman ulaştığını tahmin etmek mümkün görünmektedir. Shawa'ya ilk Müslüman grup Hz. Ömer devrinde ulaşmıştır. Enrico Cerulli'ye göre “... bu dönemde Arabistan'dan Shawa'ya Vudd ibn Haşim el-Mahzumi tarafından liderlik edilen ilk göç Halife Ömer devrinde meydana gelmiştir...”²¹¹ IX. ile XVI. yüzyıllar arasında yarım düzineden fazla Müslüman sultanlıklar kurulmuştur fakat bazı sultanlıklar diğerlerinin düşüşe

²⁰⁶ Jon Abink, “Ethiopian Islam and the Challenge of Diversity”, *Isim News Letter* 4 / 99, 1999, s. 1.

²⁰⁷ Abink, “Ethiopian Islam”, s. 1.

²⁰⁸ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 13.

²⁰⁹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 50.

²¹⁰ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 8.

²¹¹ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 129.

geçmesinden sonra aynı sahada veya ilkinde eklenerek varolmuşlardır. Bunlar arasında en önemlileri Shawa (896-1285), Ifat (1277-1415), Fatajar (Fatagar) (?-1330'larda), Hadiya (13.-19.yüzyıl), Bali (13.yüzyıl-1532), Şirka (?-1332), Dera (beli değil), Dawaro (?-1329), Zayla (beli değil), Adal(1415-1570larda) ve Harar (1630'larda-1887)'dir.²¹² En karmaşık olan, bu sultanlıkların tam olarak nerelerde kurulduğu ve sınırlarının nereye kadar ulaştığı meselesidir. Benzer şekilde bu sultanlıklarda yaşayan insanlarla ilgili elimizde çok sınırlı bilgi yer almaktadır.

Yukarıda zikredilen sultanlıkların ilki ve en uzun süreli olanı Shawa (896-1285) sultanlığıydı. Sultanlık Mekke'nin en meşhur kabilelerinden biri olan Mahzumiler tarafından Hicri 283, Miladi 896/7 yılında kurulmuştu.²¹³ Ifat tarafından işgal edilene kadar (1285) bu hanedanlık aktifti. Sultanlık batıda Shawa Hristiyanları, doğuda Addis Ababa ve Debre Brehan'ı içeren, günümüzdeki Shawa platosunda yerleşmiş bulunan Fatajar Sultanlığı tarafından çevrelenmişti. Shawa Sultanlığı etnik açıdan homojen bir sultanlık değildi. Ağırlıklı olarak Warjih ve Gabal grupları vardı.²¹⁴ Bu sultanlığın son elli yılı ile ilgili biraz kafa karışıklığı mevcuttur. Bu çöküşün altında yatan sebep ise iç iktidar mücadeleleriydi. Bazı kaynaklara göre bu sultanlık komşuları tarafından işgal edilmeden önce Fatajar Sultanlığının bir parçası olmuştur. Sultanlık aynı zamanda daha sonradan meşhur Ortodoks Hristiyanlık merkezleri olacak olan Debra Berhan ve Debra Libanos kasabalarını da içeriyordu.²¹⁵ Braukamper, Shawa'nın daha sonra Ifat Sultanlığı'nın en büyük ve başkenti olduğunu belirtmiştir.²¹⁶ Fakat Braukamper ve

²¹² Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 129; Shehim, "The Influence", s. 62.

²¹³ Shehim, "The Influence", s. 130; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 19; Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 16.

²¹⁴ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 23.

²¹⁵ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 16.

²¹⁶ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 23.

Tamrat tarafından Shawa Sultanlığı'nın başkenti olan Wahal'in Hararghe'de konumlandırılması yanlış görünmektedir.²¹⁷

XV. yüzyılın ortalarından sonra kültür ve aidiyet duygusu kalıcı olarak değişti. Ifat Sultanlığı'nın Hristiyanlar tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, demografik durum Hristiyanlar lehine gelişti. Nüfus yapısının neden değiştiğini gösteren hiçbir belge yoktur. Bununla beraber, bunu tahmin etmek zor değildir. Zira orada bulunan sakinler Hristiyanlığa girmeleri için zorlanmışlardı veya doğudaki kayalık mıntikalara gitmek için bölgeyi terk etmişlerdi.

Shawa'da Shawa Sultanlığı'nın var olmasının ana sebebi, onun takipçisi olan devletin Hristiyanlığın merkezi olarak bahsettikleri dağlık Shawa'da kurulmuş olmasıdır.²¹⁸ İlaveten, Wolde Aregay bölgenin Solomon (Süleyman) Hanedanlığı tarafından işgal edilmesinden çok uzun bir zaman sonra putperest dini uygulamalarına saygılı kaldığını göstermiştir. Konuyu Wolde Aregay'ın kendi sözleriyle ifade edecek olursak,

Shawa'da ve ağırlıklı olarak güneyin putperest vilayetlerinde putperestliğe kayma tehlikesi güçlü hale geldi. 15.yüzyıl itibariyle imparatorluk ailesinin üyeleri ve eski Hristiyan aristokratik hane halkları tarafından çok evlilik ve büyücülük açıkça uygulanmaya başlanmıştı. Zara Ya'eqob (1434-1468) Hristiyanlığın putperestlik tarafından bastırılmasını engellemek için engizisyon benzeri uygulamalara gitmek zorunda kalmıştır.²¹⁹

Bundan dolayı, Shawa, Amde Tsion'dan (1314-1344) önce hiçbir zaman Hristiyan Yayla Krallığı'nın yönetimi altına girmemişti.²²⁰ Öyle görünüyor ki, Shawa

²¹⁷ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 58; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 19.

²¹⁸ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 19; Tamrat, *Church and State*, s. 125.

²¹⁹ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 100.

²²⁰ Tamrat, *Church and State*, s. 121.

XIV. yüzyıldan önce Hristiyan azınlığın, Shawa Sultanlığı'nın ve Damot Krallığı'nın yerel dinleri kabul eden çoğu insanlarının memleketiydi. Müslümanlar ülkenin doğu ve güneydoğu kısımlarını hâkimiyetleri altına alırken, Hristiyanlar da kuzey kısımlarına hâkim oldular.

Shawa Sultanlığı'nın Hristiyan Yayla Krallığı tarafından işgal edilmeyen kısmı Ifat Sultanlığı'nın toprağı haline geldi. Shawa'nın Mahzumi liderleri, daha sonradan Ifat (1285-1415) Sultanlığı'nın kurucusu olacak olan Umar Walsma tarafından tahttan indirildiler.²²¹ Braukamper'a göre Ifat'ın statüsü tehlikedeydi, bazen Hristiyan kralın iktidarını tanıyor ve bazen de bağımsızlık için savaşıyordu.²²² Amde Tsion Sultanlığı işgal edip onu Hristiyan devletinin bir vasalı haline getirene kadar bağımsızdı.²²³ Ifatlar Şafî mezhebinin takipçisiydiler. Ifat Sultanlığı'nın en önemli sultanları arasında Wali-Asma (1204-1281), Haqqa'd-Ddin I (1313-1320), Sabrad-Din (1320-1324), Haqqa'd-Din II (1366-1386) ve Sa'ada'd-Din (1386-1415) vardır.²²⁴

Ifat sultanlarının ortalama iktidar süreleri istikrarsızlık yüzünden beş yıldan daha azdı. Bu istikrarsızlığın kaynakları iki sebebe dayanıyordu: içeride taht kavgaları ve dışardan Solomon (Süleyman) Hanedanlığı'nın müdahalesi.²²⁵ XV. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, hanedanlığın merkezi Afar'ın düz arazilerine kaydı. Sa'ada'd-Din'in 1415 yılında ölmesinden sonra, çocuklarının Kızıldeniz'in öbür tarafına göçmesiyle Ifat Sultanlığı sona ermiş oldu.²²⁶ İfat Sultanlığı'nın yerine geçen Adal, Afrika Boynuzu'nda

²²¹ Ahmed, *History of Harar*, s. 46; Tamrat, *Church and State*, s. 121-123, 125; Shehim, "The Influence", s. 62

²²² Shehim, "The Influence", s. 62

²²³ Ahmed, *History of Harar*, s. 46; Tamrat, *Church*, s. 132-133; Ahmet Kavas, "Harar" *DİA*, 1997, c. 16, s. 107-109, s. 107-108.

²²⁴ Tamrat, *Church and State*, s. 132-134.

²²⁵ Tamrat, *Church and State*, s.123; Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 59; Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 131; Shehim, "The Influence", s. 66.

²²⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 65.

kurulmuş olan en güçlü Müslüman devletti.²²⁷ Kurucuları Walasma'nın çocuklarıydı.²²⁸ Bu, Adal'ın Ifat'ın farklı bir ortamda ve yerde de olsa devamı olduğu anlamına gelir.²²⁹ Walasmalar, Hristiyan ordusunun saldırılarından uzak istikrarlı ve bağımsız bir sultanlık kurmaya çalıştılar. Walasma ailesinden Sultan Ahmed Badlay (1432-1445) 1432 yılında Adal'da iktidarı eline aldı²³⁰ ve bir yıl sonra İmparator Zara Yaekob (1433-1468) Hristiyan Yayla Krallığı'nın tahtına geçti.²³¹

Sultan Badlay'ın hükmettiği alan kabaca Afar ovasını, Tigray'ın kuzeyinde sahilde Sawakin'den itibaren genişleyen ve Shawa dağlarına kadar uzanan alanları ve doğuda Harar ve Zeyla'daki limana kadar Somali'nin işgal ettiği toprakların bir kısmına doğru uzanan toprakları içeriyordu. Muhtemelen, Adal Sultanlığı (1415-1567) Afrika Boynuzu'ndaki etnik olarak en çeşitli yapıya sahip Müslüman sultanlığıydı. Birkaç on yıl önceki Müslümanların yenilgilerinden bu yana, Sultan Badlay başarılı bir şekilde Ifat, Fatagar, Dawaro, Bali ve Zeyla sahili olmak üzere birkaç Müslüman vilayetleri arasındaki ticaret yollarının kontrolünün çoğunu yeniden ele geçirmişti. Bundan dolayı kendisi Hristiyan Yayla Krallığı'ndan bir tür bağımsızlık kazanmayı başaran çok az sayıdaki Müslüman liderler arasındaydı. Adal Sultanlığı'nın önemli sultanları şunlardır: Sabreddin (1415-1424), Cemaladdin (1425-432), Badlay (1432-1445), Şemseddin (1472-1487), Sultan Mafuz (1492-1517), İmam Mahfuz (1519-1520), İmam Ahmed (1527-1543).²³²

XVI. yüzyıldan önceki diğer önemli Müslüman sultanlığı Fatagar/Fatajar (yıkılışı: 1330'lu yıllar) olup Amde Tsion tarafından ilhak edilerek sultanlığına dâhil edilmişti. XIV. yüzyıldan XVI. yy'a kadar, Fatajar Sultanlığı Hristiyan Yayla Krallığı'ndan bağımsızdı. Buranın sakinleri Hristiyanlığa girmişlerdi ve bunu sürdürmek için birçok

²²⁷ Shehim, "The Influence", s. 68.

²²⁸ Shehim, "The Influence", s. 68; Tamrat, *Church and State*, s. 147.

²²⁹ Shehim, "The Influence", s. 68.

²³⁰ Shehim, "The Influence", s. 68.

²³¹ Shehim, "The Influence", s. 68.

²³² Ahmed, *History of Harar*, s. 65.

kilise inşa edilmişti. Braukamper “birçok kilisesi ile çarpıcı bir şekilde zengin bir ülke olarak bilinen Etiyopya’nın bağlı devletlerinden birisiydi”²³³ diyerek Fatajar’ın Müslüman bir devlet olduğunu tamamıyla reddetmiştir. “Müslüman sultanlıklarından birisi olarak genel bir şekilde tanımlanması kabul edilemez”²³⁴ demektedir. Abd al Halim’e göre, bu sultanlık hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar için stratejik bir pozisyonda bulunduğundan dolayı çok önemli bir Müslüman sultanlığıydı. Yazarın varsayımına göre, büyük ihtimalle Arabina, Fatajar’ın yerine geçmiştir veya tam aksi olmuştur. Sultanlık, askeri olarak 10.000’den fazla süvariye ve daha da çok piyade askere sahipti.²³⁵ Fatajar sadece Amhara’nın yerleşik alanlarının bir ismi olarak tanınır ve Kamabata boyu da bu isme sahiptir. Fatajar Sultanlığı günümüzün Shawa’sında kök salmış olup onun yerinin Shawa dışında olduğunu iddia etmek tarihi gerçeklere aykırıdır. Diğer bir büyük sultanlık da Hadiya Sultanlığı idi. Hadiya uzun bir dönem boyunca Müslüman bir sultanlık olarak biliniyordu. Özellikle bu sultanlığın Hristiyan Yayla Krallığı ile olan çatışmaları iyi bir şekilde kayıt altına alınmıştır.²³⁶ *Amda Tsion* Kroniği, 1329 tarihindeki Kral Amda Tsion ve Amano arasındaki savaştan bahsetmektedir ve birçok insan Hristiyan ordusunun saldırısı yüzünden ölmüştür.²³⁷ İlâveten, 1332 yılında bir isyan olmuş ve isyan eden Hadiya Hristiyan ordusu tarafından tekrar yok edilmişti. Amda Tsion’un bu savaşla ilgili dehşeti ve Hristiyan zaferinin hatırası Amharilerin savaşın ihtişamı şarkısında günümüze kadar gelmiştir.²³⁸ XIV. yüzyılın ortasından sonra, Hadiya Sultanlığı bir kabile devletine indirgenmişti ve Etiyopya’daki diğer Müslüman sultanlıkların ordusu birçok kez Hadiya’yı yeniden ele geçirmek için savaştı. Nihayet

²³³ Braukamper, *Islamic History*, s. 40.

²³⁴ Braukamper, *Islamic History*, s. 40

²³⁵ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 14.

²³⁶ Ulrich Braukämper, *A History of the Hadiyya in Southern Ethiopia* (Almancadan tercüme eden Geraldine Krause), Wiesbaden 2014, s. 69-79 Braukamper, *Islamic History and Culture*, s.55-69; Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 18.

²³⁷ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s.57; Tamrat, *Church and State*, s. 135-137.

²³⁸ Braukämper, *A History of the Hadiyya*, s. 80.

Zara'a Yaeqob oraya bir sömürgeci orduyu yerleştirdi.²³⁹ Bunun bir sonucu olarak, orada kiliseler kuruldu ve Hadiya silahsızlandırılarak Ahmed el-Gazi'nin dönemine kadar Hristiyan ordusunun izni olmaksızın Müslümanların silah taşımaları yasaklandı. İmparator aynı zamanda daha sonraları Hristiyan ismi Elleni olarak bilinen ve İslamiyet'e karşı sert davranacak olan Gerad Muhammed'in kızı ile evlendi. 1532 yılında ölümüne kadar Elleni yarım yüzyıldan fazla Hristiyan Yayla Krallığı'nın siyasetinde hükmünü sürdürdü. Hadiya Sultanlığı'nın 1420'li yılların başında, 40 binden fazla süvarisi ve bu sayıdan daha fazla piyade askeri vardı. Hadiya Sultanlığı'nın en meşhur kasabası zengin ve varlıklı bir kasaba olan Aferes/Awayferes idi.²⁴⁰

Bale'de bulunan Bali Sultanlığı da bölgenin önemli devletlerindendi. Bu sultanlık Shawa Sultanlığı'nın yanında en eski sultanlıktı ve ismi Süleyman Hanedanlığı'ndan önce ortaya çıkmıştı.²⁴¹ Ifat ve Shawa'nın güneyinde bulunuyordu.²⁴² Etiyopya bölgesinin en güney kısmında yer alan Müslüman sultanlıktı. Zeyla sultanlıklarının konfederasyonunun yedi prenslikleri olarak bahsi geçmiştir. Bu sultanlığın 18 binden fazla süvarisi ve daha da çok piyadesi vardı. Bale'deki muhteşem Müslüman Sultanlığının liderlerinden biri olan Sadeddin ile Hristiyan Yayla Krallığı arasındaki çarpışmalarla ilgili olarak Makrizi şunları yazmıştır:

Amharaların, her biri on bin askere komuta eden on tane kumandanları vardı ve Sa'ada'd-Din'in bütün kuvveti bu komutanlardan birinin kuvvetlerinden daha azdı. Ordular karşılaştığında, kendisi ve askerleri alışıl gelmiş şekilde abdest aldılar ve kendisi iki rekât namaz kıldı, onları esaslı bir şekilde yenmesi için Allah'ın kendisine yardımcı olmasını istedi. Birçok tutsağı öldürdü, öldürülen insanların sayısı o

²³⁹ Braukämper, *A History of the Hadiyya*, s. 80.

²⁴⁰ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 18.

²⁴¹ Braukämper, *Islamic History and Culture*, s. 76.

²⁴² Braukämper, *Islamic History and Culture*, s. 76.

kadar fazlaydı ki her yer onların kafaları ve cesetleri ile doluydu ve Müslümanlar ancak onların üzerine basarak ilerleyebiliyorlardı. Bu ülke ile Sa'ada'd-Din'in ülkesi arasında 12 günlük bir mesafe vardı ve zaferle şeref kazanarak ve ganimetlerle dolu olarak ülkesine geri döndü.²⁴³

Hristiyan ordusu her zaman Bale Müslümanlarına karşı başarılı değildi. Ahmed el-Gazi Müslümanlar adına bu Sultanlığı geri kazanmıştı.²⁴⁴

Dawaro, doğu Etiyopya'nın dağlık bölgesinin doğusunda kurulmuş olan bir diğer Müslüman sultanlığıdır. Bu sultanlık esas olarak günümüzün Batı Hararghe'sindeki Çarçer platosunda kurulmuştu. Dawaro Sirka ve Dera Sultanlıkları gibi daha küçük bir sultanlıktı. Bu sultanlık hakkındaki kaynaklar azdır. Dawaro'da Hristiyan ordusu yerleşmiş²⁴⁵ bir askeri koloni kurmuşlardı. Fakat bölge Adal Sultanlığı'ndan gelen Müslümanların düzenli olarak saldırısı altındaydı.²⁴⁶ Ordusu, Hristiyan ordusu tarafından dağıtılmadan önce Fatajar'ın ordusundan daha az değildi. Dawaro'nun sakinleri Hanefi Mezhebini kabul etmişlerdi. Aroge, Zigba, Delmeda, Khul, Bari ve Andera gibi kasabaları vardı.²⁴⁷

Hristiyanların genişlemesi ve istilasından sonra Zeyla'nın Müslüman sultanlıklarına ve Afrika Boynuzu'nun Müslümanlarına ne oldu? Bu işgalin ana sebepleri neydi soruları önemlidir. Onlara ne olduğu aşikârdır, çünkü sultanlıklardan hiç biri iki tarihsel krizi aşamadılar. Hristiyan Yayla Krallığı tarafından yapılan istila ve kolonileşme ve daha sonra XVI. yüzyıldaki Oromo istilasını meydana geldi. Müslüman sultanlıkların

²⁴³ Rinck, *Macrizi Historia Regum*, s. 24-26; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 77.

²⁴⁴ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 77.

²⁴⁵ Abd al Halim, *Ye Habeshana Ye Zeyla*, s. 14.

²⁴⁶ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s.71.

²⁴⁷ Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 14.

aleyhine gelişen savaşların arkasındaki ana sebepler her ne kadar birçok Etiyopyalı yazarlar ve yabancı tarihçiler reddetse bile din ve toprak istilasıydı.

Araştırmacı W. Aregay amacın Hristiyanlaşma olmadığını Hristiyan Yayla Krallığı'nın, o istilayı hayatta kalmak ve Müslümanların saldırılarını azaltmak için yaptığını öne sürmüştür.²⁴⁸ Bununla beraber, Zar'a Yaeqob, Batı Tigre'nin putperest Dubanilerinin ve sahildeki düz bölgelerde bulunan Müslümanların din değiştirmesi için düzenlemeler yaptı. Benzer bir biçimde Ba'eda Maryam Dobaların dinini değiştirdi.²⁴⁹ W.Aregay bile kısmen bu gerçeği kabul etmişti. Konuyu onun ifadeleri ile açıklayacak olursak, "... Hristiyanlığa karşı olan tehditler sınırın etrafındaki yerleşimlerden bozkırların içlerine doğru hayvancılıkla uğraşan Müslümanlar ve göçebelere kaynaklanıyordu."²⁵⁰ İstiladan sonra, yazara göre Hristiyanlık doğal olarak yayıldı. Ona göre "putperest ve Müslüman vilayetlerinde Hristiyan askerlerin yerleştirilmesi karışık evliliklere yol açtı. Bu askerlerin yerleştirildiği yerlerde kaçınılmaz olarak kiliselerin çoğalmasıyla Hristiyanlık yavaş ve dikkat çekmeden putperest veya Müslüman halklara nüfuz etmeye başladı."²⁵¹ Yazarın kanaatinde, istila ve Müslüman sultanlıklarına karşı yapılan savaşlar savunma amaçlıydı. Bununla beraber, savaşlar kaçınılmayacak olan savaşı engellemek için yapılan Orta Çağ dönemi önleyici saldırılar şeklindeydi. Hristiyan Yayla Krallığı'na karşı XVI. yüzyıla kadar krallığın hayatta kalmasına hanel getirecek herhangi bir saldırı olmamıştı. Savaşlar ilk olarak Bali, Dawaro, Shawa, Shirka, Fatajar ve Hadiya gibi steplerin Müslüman sultanlıklarına karşı yapılmış olsa da, Wolde Aregay farklı bir teori öne sürmektedir. Ona göre düzlüklerde yaşayan Müslümanlar geçim kaynaklarından yoksun oldukları gerekçesiyle stepleri istila etmek zorunda kalmışlardır.

²⁴⁸ Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 14.

²⁴⁹ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 105.

²⁵⁰ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 105.

²⁵¹ Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 99.

Fakat Aregay'ın düzlüklerde yaşadıklarını iddia ettiği sultanlıklardan hiç biri düzlüklerde bulunmuyordu.

Abir, olayın sebebini Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki uluslararası çatışmanın bir parçası olarak görmüştür. Afrika Boynuzu'nun Orta Çağ'da Haçlılar ile Müslümanlar arasındaki mücadelede kenarda kaldığını, bu mücadelenin Portekizliler ile Osmanlıların Kızıldeniz bölgesinde görünmeye başlamalarıyla zirveye ulaştığını öne sürmüştür.²⁵² Fakat kitabının diğer kısmında, bu fikrin aksine olarak hiç bitmeyen savaşın doğudaki dağlık alanlarda ve Hristiyan Yayla Krallığı'na yakın olan yerlerdeki Müslümanların zulme uğramalarına sebep olduğunu ve bu zulmün ve Müslümanların Hristiyanlığa geçmeye zorlanmasının, Zara Ya'qoub'un Dawit ve Yishaq'ı içeren Libna Dingil'e doğru genişlemesinden sonra başlayan dönemde yaygınlaştığını iddia etmiştir. Hristiyanların, önlerine çıkan her şeyi tahrip etmelerinin bir sonucu olarak, yüz binlerce Müslüman korkudan Hristiyanlığa geçmiş ve birçok Müslüman kasabası camiler ve içerisindeki tarihi/kültürel zenginlikleriyle birlikte yakılıp yıkılmıştır.²⁵³

Ahmed, Tamrat ve Braukamper dâhil olmak üzere birçok Etiyopyalı yazar için savaşın ana sebebi ticaret yollarının ve ticari emtianın kaynağını koruma gayretiydi.²⁵⁴ Bana göre, Müslümanlar Ahmed el-Gazi'nin dönemi hariç hiçbir zaman kendi sınırları dışındaki Hristiyanlara saldırmamışlardır. Savaş, üç yüz yıl boyunca Müslüman topraklarında veya daha önce Müslümanların olan topraklarda yaşanmıştır. Bundan dolayı problem Hristiyan Yayla Krallığı'nın devlet sisteminden (yapısından) kaynaklanmıştır. Hristiyan Yayla Krallığı'nın yönetimi Kilise ve monarşiden ibaretti. Kilise, ruhban sınıfı ve manastırlardan oluşuyordu. Kraliyet ise kral, soylular ve orduyu temsil ediyordu. Süleyman Hanedanlığı'nın kurucusu Yukuno Amlak, Shawa'daki karakolu koruması için

²⁵² Abir Mordechai, *Ethiopia and the Red Sea: The Rise and Decline of the Solomonic Dynasty and Muslim European Rivalry in the Region*, London 1980, s. 45.

²⁵³ Mordechai, *Ethiopia and the Red Sea*, s. 45.

²⁵⁴ Ahmed, "Reflections on Historical and Contemporary", s. 264.

devlet tarafından yerleştirilen grubun bir parçasıydı. Kendisi siyasi olarak destek alıp, Zagwe krallarını yenmek için Etiyopya Ortodoks Kilisesi ile ittifak kurmuştu. Abuna Tekle Haymanot, Zagwe'ye karşı ayaklandı ve Yukno Amlak'ı (1270-1285) dini olarak alışılmadık bir biçimde destekledi. Çünkü Zagwe krallarının birçoğu Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ne göre azizdiler (*Kidus Lalibella*, *Kidus Harbe* ve diğerleri). Aziz olarak tanınan birisine karşı isyan etmek dinsizliktir. Bundan dolayı ittifak siyasi nitelikteydi.

Yukno Amlak (1270-1285), Kilisenin çıkarlarını geliştirmeyi kabul etti. Buna göre Kilise'nin savaş sonucunda elde edilen toprakların üçte birinde hakkı olacaktı.²⁵⁵ Bunun sonucunda, Kilise zenginleşti ve devlet de geleneksel dinleri takip edenlere, Müslümanlara ve Falaşalara (Etiyopyalı Yahudiler) karşı sayısız savaşlar yapmak dâhil olmak üzere çıkarlarını geliştirme kararı aldı.²⁵⁶ Hristiyan Yayla Krallığı tarafından oluşturulan askeri alayların da zenginlik ve hayatta kalmak için savaş ve istila yapmaya ihtiyaçları vardı. Sistemin Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ni ve ordunun çıkarlarını desteklemeden devam etmesi mümkün değildi. Sistemi tatmin etmek için çok sayıda insan ve medeniyetler tahrip edildi. Bu sistemin bir kopyası Menilek (1889-1913) Yohannis (1872-1889) ve Haile Selassie (1931-1974) tarafından XIX. ve XX. yüzyıllarda takip ve teşvik edilmiştir.

Peki, Afrika Boynuzu'ndaki Müslümanların tepkisi ne olmuştur? Müslümanlar askeri olarak tehdidi uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bunun sonucunda üç Hristiyan kral, Tewodros I, Ishaq ve Galawedos Müslümanlara karşı savaşırken öldürülmüşlerdir. Haqqa'd-Din, Sa'da'd-Din, Badlay ve Mahfuz gibi Sultanlar Hristiyanlara karşı kısmen başarılı olmuşlardır. Fakat en başarılı olanları Ahmed ibn İbrahim el-Gazi'dir.

²⁵⁵ Mordechai, *Ethiopia and the Red Sea*, s. 55.

²⁵⁶ Mordechai, *Ethiopia and the Red Sea*, s. 55.

Askeri açıdan Müslümanlar neden Hristiyanlara karşı yenilmişlerdir? Bunun sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Sosyal ve siyasi durum: Müslümanlar daha heterojen ve bölünmüş durumdaydı.
- 2- Mezhep farklılıkları: Şii olan Zeyla ve Şafi olan Ifat dışında Sultanlığın bütün ögeleri Hanefi idiler. Onlar diğer bölgelerin dini liderleri ile birlikte çalışmaya hazır değillerdi.
- 3- Coğrafya ve nüfus: Müslüman toplumu ve sultanlığı Shawa'dan Mogadişu'ya kadar uzanıyordu, alanın çok geniş olması ve nüfusun dağınık olmasından dolayı birbirlerine yardım etmeleri zordu.²⁵⁷

Müslüman sultanlıklar ve Hristiyan Yayla Krallığı arasındaki çatışma XVI. yüzyılın ortasında zirveye ulaştı. İlk defa, Afrika Boynuzu'nun Müslümanları Hristiyan Yayla Krallığı'nın Libna Dingil (1508-1540) komutasındaki kudretli ordusunu İmam Ahmed'den sonra başa geçen Ahmed el-Gazi önderliğinde yendiler.²⁵⁸ Peki, bu insanlar nasıl başarılı oldular? Afrika Boynuzu ve Etiyopya bölgesinin tarihinde XVI. yüzyıldaki bu savaştan daha tartışmalı başka bir konu yoktur. Etiyopya bölgesinin insanları bu olayı sanki dün olmuş gibi hatırlamaktadırlar. Günümüze kadar Afrika Boynuzu'nda birçok tarihsel kargaşa meydana gelmiştir, fakat hiçbir şey bu savaştan daha fazla Etiyopyalı insanların zihinlerinde ve düşüncelerinde yer edinmemiştir.

Etiyopya'nın ve Afrika Boynuzu'nun tarihi üç tane en önemli gelişme ile şekillendirilmiştir.

- İlki, Hristiyan Yayla Krallığı'nın Etiyopya'nın merkezi steplerindeki ve kısmen doğudaki steplerdeki devletleri ortadan kaldıran güneye doğru olan genişlemesi.

²⁵⁷ Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 206-243.

²⁵⁸ Ahmet Kavas, "Somali (Tarih): Afrika'da bir İslâm ülkesi", *DİA*, c. 37, 2009, s. 373-376, s. 373.

- İkincisi, Etiyopya’da ve Afrika Boynuzu’nda din ve etnik kimliğin karışmasından sorumlu olan Ahmed el-Gazi’nin cihadı.
- Üçüncüsü de hem Müslümanların hem de Hristiyanların Yayla Krallığı’nın kazanımlarını silip süpüren nüfus hareketi, yani esas olarak Oromo nüfus hareketidir.

XVI. yüzyıl Hristiyan ve Müslüman kesimlerden birçok kaynak vardır. Fakat farklı bir ünvan olan Arap Fakih ünvanıyla bilinen Şihabüddin Ahmed bin Abdulkadir’in eserleri birebir şahidi olduğu için o zamanın karmaşasını çalışmak için önemlidir.²⁵⁹ Diğer bir önemli kaynak eser Takla Tadik Makurya’nın kitabıdır.²⁶⁰ Kitap ikincil bir kaynaktır fakat Hristiyanların ve bir ölçüde de tarihçilerin görüşünü şekillendirmede büyük önem taşır. Akademik çalışma olarak da Wolde Aregay, Asa Davis, Muhammed Hassen ve diğerlerinin eserleri çok önemlidir.²⁶¹

Etiyopya’nın Hristiyanları arasında Ahmed el-Gazi, hakkındaki algı fazla abartılmıştır ve tarihten ziyade efsanelerin konusudur. Özellikle Etiyopya Ortodoks Kilisesi için Ahmed el-Gazi ölümcül bir düşmandır. Savaşın yol açtığı yıkım ise reddedilemeyen bir gerçektir.²⁶² Bununla beraber savaş tek yönlü değildi. Hristiyanlar da Müslümanları yenince aynısını yapmışlardı, yani onların kasabalarını ve sultanlıklarını toptan yeryüzünden silmişlerdi.²⁶³ Rahipler arasındaki Ahmed el-Gazi hakkındaki Amhariça literatür bu olumsuz algıya katkıda bulunmuştur. Ahmed el-Gazi, Müslümanlar tarafından bir kahraman olarak kabul edilmiş ve Harar’da türbesi yapılmıştır. Peki,

²⁵⁹ Shihab ad-Din Ahmed bin Abd al-Qadr bin Salem bin Uthman, *Futuh al-Habasha, The Conquest of Abyssinia*, Çeviri ve ek açıklama Paul Lester Stenhouse ve Richard Pankhurst, Addis Ababa 2003.

²⁶⁰ Takla Tsadik Makurya, *Ye Ahmed Grang Werara*, Addis Ababa 1967.

²⁶¹ Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”; Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*; Asa J. Davis, “The Sixteenth Century Jihād in Ethiopia and the Impact on Its Culture” (Part One) *Journal of the Historical Society of Nigeria* 2:4 (1963), s. 567-592.

²⁶² Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 128; Yilma Dherasa, *Ye Itopiya tarik Be Asrasidestenga Kifle Zeman*, Addis Ababa 1959, s. 59-129.

²⁶³ Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s.128.

Ahmed el-Gazi ikna edilmesi güç olan düzlükleri, Etiyopya'nın ve Afrika Boynuzu'nun geniş doğu ve güneydoğu platolarını kendisine nasıl inandırmıştır?

Wolde Aregay'a göre Ifat, Adal ve Harar bile Ahmed el-Gazi'nin yükselişine kadar aynı lider altında birleşmiş olarak görünmüyordu.²⁶⁴ Bu tehlikeli ayrılık genç, sabırlı, öngörülü ve halk tarafından Ahmed el-Gazi olarak bilinen Ahmed bin İbrahim tarafından giderildi. Esas cevap liderin karakterinde ve kişiliğinde bulunmuştu. Şihabu'd-Din Ahmed'i şu şekilde tanımlamıştır: "Efendimiz, Müslümanların İmamı Ahmed bin İbrahim el-Gazi o zaman Gerad Abun'un altında, akıl ve öngörü bahşedilmiş, gençliğinde ve yaşlılığında görüş alışverişinde bulunmuş, Allah'ın izni ile Allah'ın ilhamının kendisine bahşedilmiş olduğu bir gazi idi."²⁶⁵ O dönemde Müslümanların daha zayıf olduğu ve hiçbir zaman olmadıkları kadar bölünmüş oldukları görülüyordu.²⁶⁶ Asa J. Davis bile bu gerçeği kabul etmiştir. Ona göre, "onun diğer imamlarla ortak özelliklere sahip olduğunu yani, bir "karizmatik lider" olarak kendisinin askeri operasyonlarını yapış tarzında ve onların devrimsel sonuçlarında tahmin etmek mümkündür." Sınırsız güveni sadece dindarlığının veya ulemanın etkisinin bir sonucu değildi, bir yönetici ve asker olarak yeteneklerini doğru tahmin etmesinden kaynaklanıyordu.²⁶⁷ Bu durum, onun rakipleri ile içeride sabırlı bir biçimde mücadele etmesini ve Lebna Dengel'deki halkın saygısını kazanmasını sağlamıştı.

Ahmed el-Gazi'nin askeri hedefiyle ilişkili olan bu tür özellikler tek başına yeterli olmayacaktı.²⁶⁸ Kendisi yetenekli bir asker ve taktik adamıydı. Hristiyan Yayla Krallığı ve Müslüman Sultanlıkları arasında Ahmed el-Gazi yönetiminde savaşlar olmuştu. Hemen hemen üç yüz yıl sonra ilk defa savaş Hristiyan topraklarında gerçekleşiyordu.

²⁶⁴ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 120, 128.

²⁶⁵ Shihab ad-Din, *Futuh al-Habasha*, s. 9.

²⁶⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 54.

²⁶⁷ Davis, "The 16th Century Jihad in Ethiopia and the Impact on Its Culture", s. 117.

²⁶⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 54; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 129.

Ahmed el-Gazi etkin bir biçimde günümüzün güney, orta ve kuzey Etiyopya bölgelerini XVI. yüzyılın ilk yarısında fethedilmesine liderlik yapmıştır.²⁶⁹ Müslümanlar arasında *sahibü'l-feth* ünvanıyla (Kuzey Hristiyan Yayla Krallığı ona Grang, Somalililer ise solak Ahmed Gurai demişlerdir) onurlandırılmıştır.²⁷⁰ Müslümanları birleştirdikten sonra ilk defa hem düzlüklerdeki hem de doğu ve kuzey doğu platolarında yerleşik olan Müslümanları içeren bir ordu teşkil etti. Ordusu farklı Müslüman etnik zümrelerden ve Somali ve Garri, Sabr, Magadi ve Marahan gibi alt etnik gruplardan meydana gelmişti.²⁷¹

Ahmed el-Gazi'ye karşı Hristiyanlardan bu savaşa katılanlar Agaw, Amhara, Bahar (muhtemelen Bahir Negash), Gojjam, Begemedir ve Tigre kabileleriydi.²⁷² Bu saldırının sonucu olarak, büyük ihtimalle zorla Hristiyanlığa geçirilen Müslümanlar, Müslüman ordusu Hristiyanların merkez bölgelerine saldırıya geçtikten sonra kendi dinleri olan İslamiyet'e geri döndüler.²⁷³ İlk ana çatışma 1527 yılında oldu, fakat daha büyük olan çatışma 1529 yılındakiydi.²⁷⁴ İmam Ahmed'in liderliğinde sayısal olarak daha az sayıda olan Müslüman ordusu, Wanag Sagad veya Kral Lebna Dingil'in yönetimindeki Hristiyan ordusunu yendi. Wolda Aregay el-Gazi'nin zaferini kendi kelimeleri ile şu şekilde takdir etmiştir:

Shimbra Kure'de 1529 yılında müthiş bir şekilde üstün olan bir gücün yok edilmesiyle kazanılan eşi benzeri görülmemiş zafer Müslümanlar için bir başarı olmasından ziyade Ahmed için kişisel bir zafer olmuştu. Kendi kişiliği başka her şeyi gölgede bıraktığından dolayı işgalin esas amacı olan ziraatla

²⁶⁹Ahmed, *History of Harar*, s. 54; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 129.

²⁷⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 54.

²⁷¹ Shihab ad-Din, *Futuh al-Habasha*, s.27-29; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s.130-131; Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 57-58.

²⁷² Shihab ad-Din, *Futuh al-Habasha*, s. 27-29; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 130-131; Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 57-58.

²⁷³ Shihab ad-Din, *Futuh al-Habasha*, s. 27-29; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 130-131; Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 57-58.

²⁷⁴ Shihab ad-Din, *Futuh al-Habasha*, s. 71; Ahmed, *History of Harar*, s. 56-57; Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 64-65.

uğraşanları, çobanları ve göçebeleri biraz daha batıya doğru kaydırma işi Ahmed'in Etiyopya'yı fethetme isteğine kıyasla ikinci plana atıldı.²⁷⁵

Shimbra Kure savaşı 7 Mart 1529 tarihinde yapıldı. Bu savaş, Afrika Boynuzu'nun tarihindeki en belirleyici savaşlardan birisidir.²⁷⁶ Bu savaşa kaç askerin katıldığı bilinmemektedir, fakat Şihabu'd-Din Hristiyanların sayısını çekirge sürüsü gibi sayısızdılar diyerek vermiş ve piyade askerleri 200 bin civarında tahmin etmiştir ki bu durum Hristiyan Yayla Krallığı'nın nüfusuna bakarak mümkün görünmemektedir.²⁷⁷ Görünen o ki, askerlerin sayısı o zamana kadar Afrika Boynuzu'nun tarihindeki en fazla sayıdır. Bu savaşta savaşan Müslüman askerlerin sayısı 12.500 civarındadır.²⁷⁸ Bu savaş büyük ihtimalle önemi ve uzun dönemli etkisi açısından hiçbir rakip tanımamaktadır.²⁷⁹ Hristiyan ordu da Lebna Dingil'in liderliğindeydi.²⁸⁰ Her iki taraftan kayıpların sayısı 20 bin civarında tahmin edilmektedir. Dheresaa'ya göre Hristiyanların tarafından 12 bin kayıp olmuş iken, Müslümanların tarafındaki ölü sayısı ise 6 bin olmuştur.²⁸¹ Müslüman ordusu sayısal olarak daha küçüktü fakat daha iyi organize olmuştu ve Ahmed'in liderliği savaşın sonucunu belirleyen bir etkendi. Hristiyan tarafı yenilgilerinin sebebi olarak yabancı birliklerin varlığını gösterse²⁸² de Wolde Aregay bunun aksine yorumda bulunmuştur.²⁸³

Ahmed, bu zaferden sonra içteki problemi çözmek için Dawaro'ya geri döndü. Problemi çözüp kuzeydeki Hristiyan Yayla Krallığı'na doğru sefere devam etti.²⁸⁴ 1531

²⁷⁵ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 136.

²⁷⁶ Cebel, *Itopyawiyian Muslimoch*, s. 190, 193.

²⁷⁷ Cebel, *Itopyawiyian Muslimoch*, s. 190.

²⁷⁸ Cebel, *Itopyawiyian Muslimoch*, s. 190.

²⁷⁹ Haggai Erlich, *Ethiopia and the Middle East*, London 1994, s. 31.

²⁸⁰ Paul B. Henze, *Layer of Time: A History of Ethiopia*, London 2000, s. 86.

²⁸¹ Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 67; Cebel, *Itopyawiyian Muslimoch*, s. 193.

²⁸² Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s.68; Erlich, *Ethiopia and the Middle East*, s. 31; Mordechai, *Ethiopia and the Red Sea*, s. 88-89.

²⁸³ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 136.

²⁸⁴ Henze, *Layer of Time*, s. 88.

yılında İmam Ahmed, tekrar devasa Hristiyan ordusunu Antsokiya'da ve Ayfaras'ta yenilgiye uğrattı.²⁸⁵ 1535 yılında, uzak ve girilemez olan kuzeydeki Tigray'i aldı. Aynı anda, Shawa'nın 1531 yılında, Amhara ve Lasta vilayetlerinin kuzeyde 1535 yılında fethedilmeleriyle İmam Ahmed'in orduları 1532 yılının Nisan ve Mayıs aylarında güneydeki Gurage bölgelerini, Zay Gölünü ve Temmuz ayında Bale'yi, 1532 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Shawa'nın güneyindeki Hadiya ve Sidama bölgelerini ele geçirdi.²⁸⁶

Ahmed el-Gazi, erişilemeyen dağlık alanlar haricinde kuzey Etiyopya'nın platolarını fethetti. Bu arada ilgili tarafların davetiyle, Portekizlilerin ve Osmanlı'nın olaya dâhil olmalarıyla, konu uluslararası bir boyut kazandı. Gerilimin ilk kısmı genel olarak Hristiyan Yayla Krallığı ile Müslüman Sultanlığı arasındaki savaş ile nitelenmiştir. Müslümanlar birleşmiştir ve tek bir ordu ve ülke olarak savaşmıştır. Sadece bu da değil, bütün Afrika Boynuzu günümüzün Eritre'sinin üst kısmından Somali'nin güney kısmına kadar tek bir Müslüman liderin yönetimi altında birleşmiştir.

Bu savaşın, Osmanlı Türkleri ile Portekizlilerin arasındaki küresel üstünlük mücadelesinin bir uzantısı olduğu şeklindeki yorum, kanaatimizce sağlıklı değildir. Fakat daha sonra savaşın her iki gücü de bölgeye çektiği aşikârdır. Benzer şekilde İmam Ahmed'in başarısını, Araplardan ve Osmanlılardan almış olduğu desteğe bağlamak Kızıldeniz'de ve başka yerlerdeki tarihsel gelişmeleri yanlış okumaktır. Bu gerçek, en iyi şekilde Merid W. Argay tarafından özetlenmiştir:

Ahmed, Müslümanların şansının değişmesini, Müslüman-Hristiyan gerilimini, Mısırlıların ve daha sonra da Türklerin Hindistan ticareti üzerinde Portekizlilerle olan rekabeti ile ilişkilendirerek açıklamıştır.

²⁸⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 57; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 129; Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 76-82; Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 170-172; Ahmed, *History of Harar*, s. 57.

²⁸⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 57; Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 87.

Kısaca söylemek gerekirse, bu açıklama Arapların ve Mısırlıların ve 1517 yılından sonra da Türklerin, Etiyopya ve Portekiz arasındaki askeri birliğini engellemek için Etiyopya'nın Müslümanlarını silahlandırmış ve teşvik etmiş olduğu açıklamasıdır. Bu açıklama Etiyopya Müslümanları üzerindeki Arap etkisinin abartılmasına ve Türklerin Arabistan'a ve Kızıldeniz'e doğru genişlemesinin geçmişinin yanlış okunmasına dayanmaktadır.²⁸⁷

Osmanlıların neden Müslümanların tarafında olaya müdahil olduğu sorusu Cengiz Orhonlu tarafından ifade edilmiştir. "Habeşistan; gerek Kızıl Deniz ve gerekse Hint Denizi'nde sahillere sahip olması dolayısı ile doğu ticaretinin kontrol edilebilmesi için çok önemli memleket idi; buna bu memleket sahip bulunduğu zengin madenler de ilave edilmelidir."²⁸⁸ Olaylar incelediğinde Hristiyan Portekizli askerlerin bölgeye gelişinin hesapları değiştirdiği görülmektedir. Orhonlu, Portekizliğin varlığını takip ettiğini şöyle açıklar:

Osmanlı devleti de bir müddet sonra güney komşuları ile başka bir şekilde ilgilenmeye başladı bu ilgileniş doğu ticaretinin emniyet bakımından olduğu daha fazla Habeşistan'da bulunan Müslümanlar ile olmuştur. Esasen Osmanlı devleti Yemen'in Zebid şehrinde bulunan idarecileri vasıtası ile güney vukuatını takip etmekte Habeşistan içinde Müslümanların durumu ve güneydeki mevcut Müslüman devletçiklerini öğrenmekte idi. Bu sırada Habeşistan'da Müslüman ve Hristiyan Habeş ahali arasında cereyan eden bir mücadele bu ülkede Portekizlilere olduğu kadar Osmanlılara da iç işlerine müdahale imkânını vermiştir.²⁸⁹

²⁸⁷ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 129

²⁸⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s. 22.

²⁸⁹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s. 23.

Wolde Aregay'a göre, Müslümanların gücü üstündü ve Hristiyanlardan Müslümanlara gelen herhangi bir büyük saldırı yoktu. Fakat Müslüman garnizonlarına yapılan birkaç başarılı saldırı ve Dom Kristof da Gama'nın 400 Portekizli askeri birlikle bölgeye gelişi Ahmed'in planlarını bozmak için yeterli olmuştu.²⁹⁰ Portekizli askerlerin etkisi hemen belli olmuş, Portekizlilere ilaveten Hristiyan ordusunun kalıntıları 1542 yılında Ansa savaşında Ahmed el-Gazi'nin komutasındaki Müslüman ordusunu yenmişti.²⁹¹

Bu yenilginin sonucu olarak Ahmed el-Gazi, Zebid'de (Yemen) bulunan Osmanlı ordusundan yardım istedi. Ancak, bu belgeye Osmanlı arşivlerinde rastlayamadık. Orhonlu'nun ifadesiyle "Habeş kronikleri haberdeki Müslüman devlet ile Osmanlı devletinin ittifak yaptıklarını ve bu ittifakın sonucunda Osmanlıların ateşli silah yardımında bulduklarını kaydetmektedirler: fakat Osmanlı kaynakları bu hususta bir şey söylememektedirler."²⁹² Bu sırada, Osmanlıların Yemen valisi Mustafa Paşa idi ve Osmanlı İmparatorluğu 900 adet asker yolladı.²⁹³ Bu askerler Portekizlilerinkine benzer ateşli silahlarla donatılmıştı. Bundan dolayı, Osmanlı ordusunun yardımıyla Ahmed el-Gazi Hristiyanları ve onların müttefiki olan Portekizlileri Waffle savaşında yendi.²⁹⁴ Bu savaşta Portekiz ordusunun komutanı Kristo da Gama öldürüldü, Portekiz askerlerinin yarısı yani 200 kadarı da hayatını kaybetti. Osmanlı müdahalesi zamanında yapılmıştı ve etkindi.²⁹⁵

Osmanlı müdahalesi geçici olarak Portekizli askerleri durdurdu. Osmanlılar ile İmam Ahmed arasındaki birlik, üç yüz yıldır Hristiyanlar tarafından yenilen Müslümanlar

²⁹⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 58; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s. 23; Abd al Halim, *Ye Habeshana*, s. 199; Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 89.

²⁹¹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s. 27.

²⁹² Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s. 24.

²⁹³ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s. 26.

²⁹⁴ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s. 26.

²⁹⁵ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 89.

için tarihi bir olaydı. Fakat Ahmed el-Gazi'nin aşırı güvene dayanan bir kararı bu tarihi fırsatı engelledi. Küçük bir fikir ayrılığı yüzünden, İmam Ahmed, Osmanlı askerlerini Yemen'e geri gönderdi. Bu Etiyopya Müslümanları aleyhine verilmiş çok hatalı bir karardı. Bundan sonra, Portekizli askerler yeniden toplandılar ve Hristiyanların Yayla lideri olan Galawdewos'un (1540-1559) kumandasında yeniden koordine oldular. Hristiyan Yayla Ordusu ve Portekizlilerin ordusu İmam Ahmed'in ordusu ile 22 Şubat 1543 tarihinde Woina Dega savaşında karşı karşıya geldi. İmam Ahmed çok cesur bir şekilde savaştı fakat Portekizli bir asker tarafından tanındı ve saldırıya uğradı, İmam ile birlikte kalan bir Türk asker onu korumaya çalıştı fakat kurtaramadı.²⁹⁶ Sonuçta, İmam Ahmed öldürüldü ve Müslümanlar yenildi.²⁹⁷ Komuta sırasında ikinci konumda olan Abas onun yerini aldı ve 1530'lu yıllardan sonra Müslümanlar tarafından kontrol edilen yerleri geri almayı başaramayarak güneye doğru yöneldi. Bu yenilgiden sonra, İslamiyet'e giren Hristiyanlar yeni dinlerini terk ederek tekrar eski inançlarına döndüler. O zaman yapılan bir tahmine göre kuzeydeki Etiyopya Hristiyan Yayla Krallığı'ndaki insanların çoğunluğu barışçıl bir biçimde veya ilerleyen Müslüman ordusundan kendilerini kurtarmak için zorla İslamiyet'i kabul etmişti.²⁹⁸ Hristiyan Yayla Krallığı'ndaki on insandan dokuzu İslamiyet'e girmişti.

Bütün bu kazanımlar, İmam Ahmed el-Gazi'nin ölümünden sonra yitirildi. Birçok kaynak ve araştırmacı Ahmed'in neden savaşı kaybettiğine dair açıklamalar getirmektedir; fakat Wahib tarafından editörlüğü yapılmış olan yeni bir kitap Ahmed'in ordusunun yenilgisi ve çöküşünün en muhtemel sebeplerini ortaya koymuşa benzemektedir. Kitaba göre, dış ve iç sebepler yenilgiye katkıda bulunmuştur.²⁹⁹ İç sebep olarak, Ahmed'in gelişiyile iktidarı kaybeden geleneksel liderler ve Sultanlar tam olarak

²⁹⁶ Cebel, *Itopyawiyen Muslimoch*, s. 213.

²⁹⁷ Cebel, *Itopyawiyen Muslimoch*, s. 213.

²⁹⁸ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 90

²⁹⁹ Ahmed, *History of Harar*, s. 59.

destekte bulunmamıştı. Dahası, bazı Somali kabileleri İmam'a bağlı değillerdi, her zaman memleketlerine geri dönüyorlardı. Zaman zaman Somalili kabilelerin İmam'a karşı isyan ettiği oluyordu. İlaveten, İmam Ahmed'in ordusu İmparator Libna Dingil'i kovalamakla ilgilenmeyen Harala, Afar, Somali ve diğerlerini içeren karışık bir yapıdan oluşuyordu. Bunun sonucunda, Ahmed el-Gazi, İslamiyet'i kabul etmiş olan Hristiyanları ordusuna dâhil etti, fakat bu Hristiyanlardan bazıları sadık değildi. Ana dış sebep ise Portekizlilerin Hristiyan Yayla Krallığı'nın yanında, Osmanlıların da Müslümanlar tarafında savaşa dâhil olmasıydı. Fakat yanlış tavsiyeler İmam Ahmed'in Osmanlı desteğini kaybetmesine yol açmıştı.³⁰⁰

İmam Ahmed'in ölümünden sonra Hristiyan Yayla Krallığı kendisini yeniden inşa etti. Fakat bu problemsiz olmamıştı. Hristiyan ordusu bundan sonra hiçbir zaman kuvvetini geri kazanamadı.³⁰¹ Müslümanlar da birçok kayıplar verdiler ve bu 1559'dan sonra yeni bir düşman olan Oromolarla karşılaştıklarında daha da zayıfladılar.³⁰² Asa Davis'e göre, bundan sonraki süreçte Warjih, Malassay ve Harala gibi Müslüman olan bazı etnik gruplar etnik kimliklerini kaybederek asimile oldular veya ortadan kayboldular. Bir diğer gelişme ise, Hristiyan Yayla Krallığı'nın hükümet yapısının zayıflaması ve daha sonra da bunun birbirini takip eden krizlere sebep olmasıydı. Cihadın en uzun süren etkisi bölgede cihad etrafında istilacı ve sığınmacı grupların ortaya çıkmasıydı. Bunlar, asker ihtiyacı içinde olan herhangi bir hırslı lideri takip etmeye hazır yağmacı çetecilerle birlikte yaşayan yenilmiş ve kabilelerinden kopmuş liderler grubuydu.³⁰³ Davis aynı zamanda savaşın Osmanlı askerlerinin kuzeydeki Hristiyan Yayla Krallığı'na giriş yapmalarını kolaylaştırdığını iddia etmiştir.³⁰⁴ Fakat Özdemir Paşa tarafından komuta edilen Osmanlı askerleri hiçbir noktada Afrika Boynuzu'nda bulunan Müslümanlardan

³⁰⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 59.

³⁰¹ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91

³⁰² Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91.

³⁰³ Davis, "The 16th Century Jihad", s. 114-115.

³⁰⁴ Davis, "The 16th Century Jihad", s. 114-115.

yardımlar görmemişlerdir. Abir Mordechai'ye göre, Özdemir Paşa ile Müslüman Adal Sultanlığı'nın yerine geçmiş olan Müslüman Harar Sultanlığı arasında hiçbir koordinasyon yoktu.³⁰⁵ Büyük ihtimalle, Hristiyan Yayla Krallığı'nın işgal edilmesi sistemi zayıflattı ve onları sahil şeridinin etrafında toprak kaybetmeye açık hale getirdi.

Trimingham'a göre, işgalin, Hristiyan Yayla Krallığı'nın toplumunun ruhunda meydana getirdiği ahlaki sonuçları çok büyük olmuştur.³⁰⁶ Fakat Trimingham, Süleyman Hanedanlığı'nın gelişinden sonra Hristiyanlar tarafından işgal edilen sultanlıklardaki Müslümanların çektiği sıkıntıları incelememiştir. İlâveten, yazar on beş yıl gibi kısa Müslüman yönetiminin, Müslüman ordusuna katılmanın birçok kişiyi savaşmaya zorladığını ve bundan sonra imparatorların hayatlarının feodal kabile reislerinin ve vilayetlerin isyanlarını bastırmakla geçecek olan monarşiye bağlılığı zayıflattığını öne sürmüştür.³⁰⁷

İmam Ahmed'in 22 Şubat 1543'te Woina Dega Savaşında yenilmesi ve ölmesinden sonra Müslüman ordusu hızlı bir biçimde Hristiyan Yayla Krallığı'ndan kendilerine doğu ve güneyden gelebilecek muhtemel ve yeni saldırılara karşı korunmak için güneye döndü. Bu zaferden sonra Hristiyan ordusu Libna Dingil'in oğlu olan Galawdewos'un (1540-1559) komutasında yeniden toparlanmıştı. Galawdewos'un karşılaştığı şey hakkında tecrübesi ve bilgisi vardı, yeniden orduyu organize etmişti ve ordudan kaçanlar için vaftiz ve af yapılacağını ilan etmişti. Buna göre din değiştiren ve en az on beş yıl Müslüman olarak kalan insanlar yeniden toplu halde Hristiyanlığa döndürüldüler.³⁰⁸ Bu alanlar Hristiyan Yayla Krallığı'nın çevresel alanları değil, Hristiyan Krallığı'nın esas merkez alanları oldu.³⁰⁹

³⁰⁵ Mordechai, *Ethiopia and the Red Sea*, s. xx.

³⁰⁶ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91.

³⁰⁷ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91.

³⁰⁸ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 380

³⁰⁹ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 380.

Ahmed el-Gazi'nin ölümünden sonra, yönetim liderlik pozisyonunda ikinci konumda olan Abas'a kaldı. Abas kendisini Fatajar, Bali ve Dawaro'yu içeren Müslüman sultanlıkların sultanı olarak ilan etti.³¹⁰ 1540'lardan sonra Müslüman ordusunun üyeleri en fazla Hristiyanlıktan dönenler, savaş esirleri ve kaçaklardan oluşuyordu. Galawdewos zaferinden sonra onlar eski efendilerine yani Hristiyanlar hızlıca dönüş yaptılar. Öyle görünüyor ki Abas yeni askerlerini Bali, Dawaro ve Fatajar dâhil olmak üzere güneyde kalan Müslüman yerlilerden oluşturmuştu. Daha doğuda Bati Del Webera tarafından yönetilen Müslümanlar arasında bir birlik ruhu vardı. Bati, İmam Ahmed'in dul eşi ve aynı zamanda da Mahfuz'un kızıydı. Müslümanlara kocasının ölümünün intikamını almaları gerektiğini telkin etti. Bati'nin kocasından ve babasından dolayı siyasi tecrübesi vardı. Her iki kişi de çok bilinen ve ilham verici kişilerdi. Bu felaket gibi yenilgiden sonra Müslümanların nasıl motive edileceğini öğrenmişti ve bunu başardı.³¹¹

Daha sonra Galawdewos ulusal af ilan etti, eskiden Hristiyan olup din değiştirenler tekrar Hristiyanlığa alındı. Bununla beraber Abas'ın insan bulma sıkıntısı çektiğine dair hiçbir işaret yoktu. Abas'ın eylemleri kendi emri altında bulunan Müslümanların sadece kendine güvenen ve güçlü değil, aynı zamanda da kendisi için savunmaya ve savaşmaya hazır olduklarını gösteriyordu. İmam Ahmed'e karşı kazanmış olduğu zaferin verdiği güvene rağmen Galawdewos, Dawaro'da bulunan Abas'a saldırma konusunda alışılmadık biçimde çekingendi. Sonunda, imparatoru ablukaya almak için Waj'a gelen Abas yenildi ve öldürüldü. Onun ölümü Müslümanların kısa süre içinde yaşadıkları ikinci facia oldu. Felaket o kadar büyüktü ki Harar'a kadar toplu halde göçleri tetikledi.³¹² İlâveten, Galawdewos Müslümanların ele geçirmesini önleme adına Dawaro Sultanlığı'nın kalıntılarını işgal etti.

³¹⁰ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 140.

³¹¹ Cebel, *İtopyawıyan Muslimoch*, s. 214.

³¹² Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 140-141.

Bu anda Afrika Boynuzu'nda ne olduğuna dair büyük bir kaynak boşluğu vardır. Her iki tarafa yani Hristiyan ve Müslüman kaynakları ve belgeler, tarihi olayları incelemek için yeterli değildir. Fakat şu bilinmektedir ki Müslüman sultanlıklar ile Hristiyan Yayla Krallığı arasındaki mücadeleler iki taraflı çatışmalardan üç taraflı çatışmalara dönüşmüştür. Uzun süreli çatışmalarda, Oromolar yeni bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Sonuçta olaylar Oromolar-Müslüman sultanlıklar-Hristiyanlar çatışmaları şeklinde genişlemiştir. Aşağıdaki alt başlıkta, bu yeni gelişmeyi ve Oromo Harar emirlikleri ile ilişkisini inceleyeceğim. Bütün kaynaklar yalnızca bu yeni gelişmenin nasıl meydana geldiğine dair spekülasyonlardır. Var olan sözlü, birincil ve ikincil kaynakları yeni bir bakış açısı ile inceleyip gözden geçirerek çalışmamızı gerçekleştirmeye çalışacağız.

Abas'ın ölümü Harar'ın gücünün ve sınırlarının sona ermesine yol açmış ve kaçınılmaz olan Hristiyan Yayla Krallığı'nın saldırılarına karşı açık bırakmıştır. Dil Wenbera'nın kendi emirliğindeki Müslüman toplumunu ortak düşmanları olan Hristiyan Yayla Krallığı'na karşı birleştirme ve cesaretlendirme çabası başarılı olmuştur.³¹³ Bu, Afrika Boynuzu'nun farklı sultanlıklarından gelen yeni göçmenler ve yerliler arasında yeni bir birliktelik duygusu oluşturmuştu. Bu arada, Hristiyan Yayla Krallığı'nın ilerleyişini durdurmak için tahsis edilen kuvvetler, Barakat bin Umardin ve Ali Gerad ibn el-İmam Ahmed adındaki iki kumandan tarafından yönetiliyordu. Fakat bu birlikler Hristiyan Yayla Krallığı'nın ordusu tarafından ele geçirilmişlerdi. İki taraf bu askerlerin salıverilmesi için müzakerelere başladılar. Müslümanların yanında sadece bir tane önemli savaş esiri kralın kardeşi Minas vardı. Minas, 1539 yılındaki savaşta veya çatışmada kardeşi olan Fiqtör öldürüldüğünde İmam Ahmed'in Müslüman ordusu tarafından ele geçirilmişti. O, Zebid'e gönderildi ve kriz meydana gelene kadar orada bekledi. Bati,

³¹³ Cebel, *İtopiyawiyen Muslimoch*, s. 215.

başarılı bir biçimde Minas'ı daha önce ele geçirilen iki kumandanla takas etmek için müzakerelerde bulundu. Kral, kardeşinin dönüşü ile mutlu olmuştu ve takasa izin verdi. Hristiyan Yayla Krallığının gelecekteki kralı olan Minas evine gelmişti ve iki Müslüman kumandan olan Barakat ve Ali de Harar'a geri dönmüştü.³¹⁴ 1551/2 yılında, Bati Del Webera ve Emir Nur ibn Mücahid arasında evlilik düzenlendi. Emir Nur vefat eden İmam Ahmed'in kuzeniydi. Adal ve Harar sultanlıklarının en meşhur lideriydi. Günümüzde bile cesur ve meşhur bir lider olarak bilinir. Kendisi adına türbe yaptırılmıştır. Büyük ihtimalle meşhur olması Hristiyan ordusu üzerine zafer kazanması ve Jegol olarak bilinen Harar şehrinin etrafındaki meşhur surları inşa etmesi ile ilişkilidir.³¹⁵

Abir, Nur Ibn Mücahid'in gelişinden sonra, Galawdewos'un kumandası altındaki Hristiyan Yayla Krallığı'nın ordusu ve Müslüman ordusu kaybettikleri sahaları ve toprakları geri kazanmaya teşebbüs ettiler ve ilaveten Harar'da İmam Ahmed'in ölümünün intikamını almak için müthiş bir istek vardı. Enrico Cerulli tarafından elde edilen *Kralın Tarihi* adlı kroniğe göre, Emir Nur, Hicri 959 yılında tahta geçti ve 975 yılının Rebiyülevvel ayında (6 Eylül 1567) vefat etti.³¹⁶ Hristiyan Yayla Krallığı'nın ordusu Damot üzerindeki iktidarlarını yeniden kurmakla meşgul iken, Müslümanlar Fatajar ve Dawaro'ya doğru harekete geçtiler. *Sâhibü'l-feth es-sâni* lakabıyla bilinen Emir Nur ibn Mücahid ve İmam Ahmed'in dul eşi Bati del Wenbera ordusu ikinci fetih için yeniden organize ettiler.³¹⁷ Nur, Mahfuz ve Ahmed gibi cesur bir liderdi ve kendisinin destekleyenlerine ve takdir edenlerine göre Harar'ı kalıcı başkent olarak değiştirmiştir. Kendi başkentinin savunmasını güçlendirmekten başka bir seçeneği de yoktu.

³¹⁴ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91; Ahmed, *History of Harar*, s. 69.

³¹⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 69; Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 385.

³¹⁶ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 177; Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91.

³¹⁷ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 177; Ahmed, *History of Harar*, s. 70; Cebel, *Itopiyawiyen Muslimoch*, s. 215; Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 91.

Bu arada, Dawaro civarında yerleşmiş bulunan Hristiyan ordusu, Harar şehrinin yakınlarına doğru ilerlemişti. Hristiyan ordusu, yeni ilerlemeye başlayan tehlikeli ve hareketli Oromo güçleri, kuzeyde Osmanlılar ve güneydoğuda eski düşmanları olan Müslüman ordusu dâhil olmak üzere birçok düşmanla karşılaşılıyordu. Bu süreçte hem Müslümanlar hem de Portekizliler tarafından desteklenen Hristiyan ordusu Oromolarla uğraşmakta zorluk çekiyorlardı.³¹⁸

İşte bu karmaşık durumda, Emir Nur, Hristiyan Yayla Krallığı'nın ordusuna karşı günümüz Etiyopya'sının merkezine doğru sefere çıkmaya karar verdi. Harar'ın savunması daha önceki bir esir takasında serbest kalan Barakat'a bırakılmıştı. Geride bırakılan askerler en güçlü ve en iyisi değildiler. Bu sefere Somalili çiftçilerin dâhil olduğuna dair hiçbir bilgi veya delil yoktur.³¹⁹ 1559 yılında, Nur, Fatajar'ı işgal etti. Nur'dan daha iyi silahlanmış olan Kral Galawdewos, Emir Nur'u durdurmaya karar verdi. Günümüzün Wallo sınırına yakın bir yerdeki Nech Sar'daki savaşta olayın kaderi belirlendi. 23 Mart 1559 tarihinde, Emir Nur tarafından kumanda edilen Müslüman ordusu Galawdewos kumandasındaki Hristiyan ordusunu yendi. Nech Sar Savaşında, Galawdewos öldürüldü ve Hristiyan ordusu tamamıyla geri püskürtüldü. Emir, Galawdewos'un kellesini kesip Harar'da üç gün teşhir etti.³²⁰ Hristiyan kralın öldürülmesi ve ordusunun imha edilmesi Müslümanlar için ideal zaferlerden biriydi. Nur'un en tecrübeli krallardan birine karşı kazandığı zaferi Ahmed'in Shimbra Kure Savaşındaki zaferiyle mukayese edilebilirdi.³²¹ Bununla beraber, Nur, Hristiyan Yayla Krallığı'na doğru seferine devam etmedi çünkü Müslüman ordusunun Fatajar'a saldırmasından hemen sonra, Dawaro'da yerleşmiş bulunan Hristiyan ordusu da Harar'a

³¹⁸ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 198; Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 93.

³¹⁹ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 93.

³²⁰ Cebel, *Itopiyawiyen Muslimoch*, s. 217; Ahmed, *History of Harar*, s. 71.

³²¹ Ahmed, *History of Harar*, s.71.

saldırmıştı. Daha önce de bahsedildiği üzere, Harar iyi savunulmuyordu, Barakat işgalci orduyu durdurmayı denemişse de hayatını kaybetmiştir.³²²

³²² Ahmed, *History of Harar*, s. 106.

İKİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA VE XVII. YÜZYILDA ÇARÇER-HARAR PLATOSU

Bu bölüm, Doğu Etiyopya’da Oromoların ortaya çıkışını, Hristiyan Yayla Krallığı ile Etiyopya bölgesi Müslümanları arasında üç yüz yıl süren savaşların sona ermesini, 1887 yılına kadar devam eden Oromolar ile Harar Müslüman Sultanlığı arasındaki mücadeleyi ve XVI. yüzyılın ortalarına kadar olan demografik durumu içermektedir. Bu bir karantina dönemidir ve bunun sonucunda İslamiyet savunma pozisyonuna geçerken Oromo dini olan *Wakafana* muzaffer olmuştur. Bu bölüm aynı zamanda İslamiyet’in Çarçer-Harar Platosu’ndan nasıl kaybolduğunu ve Oromo dininin Müslümanları ve İslam’ı nasıl asimile ettiğini incelemektedir. Bölüm, genel itibariyle, İslamiyet’in Çarçer-Harar Platosu’ndaki serüveni hakkındadır.

2.1 Etiyopya Bölgesinde Oromoların Yükselişi ve Üçüncü Grubun Hâkimiyet Mücadelesinde Ortaya Çıkışı

MS. III-VII. yüzyıllar arasında Etiyopya’daki mücadele, Hristiyan Aksum Devleti ile Etiyopya bölgesindeki farklı putperest devletler arasındaydı. Bununla beraber, İslamiyet’in gelişiyle ve IX. yüzyılın sonunda İslam devletinin kurulmasıyla, mücadele üçlü bir mücadele haline geldi: Hristiyanlık, İslamiyet ve geleneksel dinler. XIII. yüzyılın nihayetinde geleneksel dinlerin müntesipleri mücadeleden tamamen düştüğü için, mücadele iki gruba kaldı: Müslüman devletler ve Hristiyan Yayla Krallığı. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Hristiyan Yayla Krallığı ile Müslümanlar arasındaki mücadele karmaşık savaşları içeriyordu. Bu savaşlar her iki grup ve devlet için de yıkıcıydı. Savaşın sebepleri karmaşıktır, fakat en önemlileri, birisinin dinini diğeri üzerine dayatması,

ekonomik kaynakları kontrol etmesi ve bir taraftan hâkimiyet için duyulan açlık ile diğer taraftan da din ve toplum olarak hayatta kalma ihtiyacıydı.

Bununla beraber, XVI. yüzyılın ortalarından sonra, hâkimiyet mücadelesi tekrar üç aktörlü hale dönüştü: Müslüman Sultanlığı, Hristiyan Yayla Krallığı ve Oromolar. Etiyopya'daki ve Doğu Afrika'daki en büyük etnik grup olan Oromolar Hristiyan Yayla Krallığı ve Müslüman sultanlıklar arasındaki savaşta tali oyuncular olarak kaldılar. Birçok kaynak tarafından belirtildiği üzere yerleşik olan Oromolar çatışmanın parçasıydılar. Oromolar, Hristiyan Yayla Krallığı'nın güney kısmındaki alanlarda bulunuyorlardı ve o alanda yerleşik hayat esas olarak Shawa, Çarçer platosu ve Arsi-Bale kitlesinin güneydoğu kısmındaydı. Bu bölgeler Hristiyan Yayla Krallığı tarafından işgal edildikten sonra, orada bulunan yerli halk Hristiyan ordusunun ek kuvvetleri haline geldiler. Steplerde yaşayan Hristiyanların Oromolara karşı olan tutumlarını anlamak için Bahrey ve Almeida'nın eserlerini de incelemek gereklidir.³²³ Maalesef 1559'dan günümüze Oromolar ile Müslüman sultanlığı, esas olarak Harar Sultanlığı arasındaki ilişkilerle ilgili kapsamlı o kadar geniş eserler yoktur. Bundan dolayı bölgenin tarihi, sözlü tarihe ve daha sonraki dönem hariç olmak üzere genel tarihe dayanır.

Oromoların XVI. yüzyıldaki hareketleri göçebe olarak çobanlık yapan Oromoların hareketidir. Göçebe çobanlık yapan Oromolar XVI. yüzyılda esaslı bir askeri güç olarak ortaya çıktılar. Onlar, Emir Nur'un emri altındaki organize Müslümanlardan ve Galawdewos'un emrindeki Hristiyan birliklerden daha güçlü hale gelmişlerdi.

³²³ C.F. Beckingham and G.W.B. Huntingford: *Some records of Ethiopia, 1593–1646: Text extracts from the history of High Ethiopia or Abassia by Manoel de Almeida, together with Bahrey's History of the Galla.* (Hakluyt Topluluğu tarafından verilen eserler, İkinci Serisi, No. cvii.), London, Hakluyt Society, 1954; Mohammed Hassen, "Revisiting Abba Bahrey's 'The News of the Galla'" *International Journal of African Historical Studies* Vol. 45, No. 2 (2012), s. 27-29.

Hristiyanlar, Oromolarla, Müslümanlardan daha önce karşılaşmışlardır.³²⁴ Nitekim Galawdewos'un onlara karşı savaştığı bilinmektedir. İlâveten, Wolde Aregay Oromoların İmam Ahmed'in savaşından çok önceleri kendilerini ortaya sürmek için kademeli olarak harekete geçtiklerine inanmaktadır. Konuyu Wolde Aregay'ın kendi sözleri ile ifade edecek olursak: "Bahrey'in ve misyonerlerin bahsetmeyi unuttuğu şey bazı Galla kabilelerinin [Oromolar] Etiyopya'ya [Hristiyan Yayla Krallığı'na] sızması Ahmed'in fethinden çok önceleri devam etmekteydi. Genel olarak hiç bilinmeyen bir halkın ani ve ezici bir biçimde birden ortaya çıkması gibi bir düşünce gerçekçi değildir ve efsanelerle ilgilidir."³²⁵

Müslüman sultanlıkları, 1559 tarihine kadar Oromolardan gelen esaslı bir saldırıyı yaşamamışlardır. Galawdewos'un (1540-1559) kumandasındaki Hristiyan Yayla Krallığı ordusunu yendikten sonra, Emir Nur hemen Harar'a geri döndü. Zafer kazanan ordu geri dönüş yolunda üçüncü güç olan Barentuma Oromoları tarafından 1559 tarihinde Hezalo Savaşı'nda tamamen yenilgiye uğratıldı.³²⁶ Barentumalar uzun bir zamandır oradaydılar, fakat bu savaş, Müslümanlar ile Oromolar arasındaki ilk esas karşılaşma olmuştur. Oromolar hem Müslümanları hem de Hristiyanları yıkıma uğratma noktasında en fazla gayret gösteren Gada Miçele'nin (1554-1562) kumandası altındaydılar. Hassen'e göre, Miçele'nin dönemi göçebe çobanlık yapan Oromoların genişlemesinin bütün tarihinde ve Etiyopya bölgesinin bütününün tarihinde hakiki bir dönüm noktasıydı.³²⁷ Bu dönemde, göçebe çobanlık yapan Oromoların iktidarı artmış ve Afrika Boynuzu

³²⁴ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 171; Hassen, *the Oromo of Ethiopia*, s. 24-25; Hassen, *the Oromo and the Christian Kingdom*, s. 176.

³²⁵ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 151

³²⁶ Hassen, *the Oromo of Ethiopia*, s. 24-25; Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s. 176-177; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 341-342; Ahmed, *History of Harar*, s. 71; Dherasa, *Ye Itopiya tarik*, s. 234.

³²⁷ Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 24.

bölgesindeki güç dengelerini değiştirmişti.³²⁸ Miçele, IX. yüzyıldan sonra hem Hristiyanların hem de Müslümanların kazanımlarını ortadan kaldırmıştı.

Emir Nur, Dawaro'da Oromolardan kaçınma kararlılığında idi. Hazalo Dağı civarında askerlerinin Oromolar tarafından yenilgiye uğratılması sebebiyle Dawaro'dan değil Adal düzlüklerinden saparak uzun bir yolu seçmişti. Burada Bahrey'in çokça bilinen ifadelerinden birini kullanacak olursak:

Beşinci Luba, Meçle olarak isimlendiriliyordu [Gada Miçele] ... Bizim kralımız Atna Sagad [Galawdewos] Mesle [Miçele] ile Asa Zanab'dan itibaren savaştı. Emir Nur Harar'a döndüğünde Galawdewos'u öldürdü. Mesle onu Hazalo yakınlarında karşıladı ve adamlarından büyük çoğunluğunu öldürdü. Gallalar [Oromolar] ülkemizi ilk işgal ettiğinden beri, hiç böyle bir katliam olmamıştı ve Nur'un öldürülen askerlerinin sayısı Awssa'nın askerlerinin sayısından fazlaydı. Bundan dolayı Tanrı, Waj'da kendi kulunun kanını döken Müslümanlardan intikam aldı.³²⁹

Aslında Hazalo Savaşı, Afrika Boynuzu'nda Müslüman-Hristiyan çatışma dönemini sona erdirdi. 1559 tarihinden sonra, Harar'ın Müslümanları hiçbir zaman Hristiyan Yayla Krallığı'nı işgal edebilecek güçte askeri birliklere sahip olamadılar. Hristiyanların da güçleri tükenmişti ve sahada XIX. yüzyılın son çeyreğinde Yeni Süleyman Hanedanlığı'nın yükselişine kadar Harar'ı işgal edebilecek bir orduyu hiçbir zaman bir araya getiremediler. XIV. yüzyıldan beri iki geleneksel düşmanın üzerinde

³²⁸ Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 24.

³²⁹ Beckingham, *Some records of Ethiopia*, s. 117; Getatchew Haile, *Yeabba Bahriy Dirsetoch Oromochin kemmimmelekketu leloch senedoch gara or The Works of Abba Bahriy with Other Documents concerning the Oromo*, Minnesota 2002, s. 83.

savaştığı toprakları işgal eden Oromolar gelecek üç yüzyıl boyunca bu iki ezeli düşmanı ayırdılar; Yeni Oromo ülkesi, haçı hilalden ayırdı.³³⁰

Emir Nur, Hazalo faciasından sağ kalan askerlerle beraber Harar'a geri döndü. Harar'da şehrin birçok kez saldırıya uğramasına rağmen, tarımsal nüfusun fazla etkilenmemiş olduğunu fark etti. Emir Nur'un Oromolar arasında İslamiyet'i yaymaya çalıştığını veya onlarla ticari bağlar kurarak Harar şehri yakınlarında onlarla ilişkiye geçmesi ile ilgili hiçbir kayıt yoktur.

Bunun aksine, Emir Nur, iki yönlü bir politika izledi. Kırsal alanlarda Oromolarla saldırgan bir politika izlerken, Harar çevresinde Harar'ın güvenliğine katkıda bulunacak güvenilir bir sur ve tahkimatları kurma gibi faydacı bir siyaset benimsedi.³³¹ İşte bu uzak görüşlü tedbirler neticesindedir ki Harar'ın yazılı ve sözlü tarihinde parlayan Emir Nur'un adı ölümsüzleştirilmiştir.³³²

Geleneksel düşman olan Hristiyan Yayla Krallığı ile savaşmak için çıkılan seferden sonra, Harar Sultanlığı kendisinin yıkılmasına sebep olan iki ölümcül düşmanla karşılaştı. Bu düşmanlardan ilki 1559 tarihinden sonraki açlık ve veba hastalığıdır. Açlık öyle ağır bir hal almıştır ki insan eti yemek yaygın bir hale gelmiştir. Yazar tarafından şahit olunan bir hadiseyi burada alıntılar yapmak yerinde olacaktır:

Şeyhimiz Kadı Camala'd-Din'in mahkemesinde bir gün oturmaktaydım. Önümüze sırtında bir şey taşıyan bir adam yanında bağlı bir adamla geldi. "Bu adam kendi eşini öldürdü ve yemek için onu parçaladı" diyerek sırtındaki yükü çabucak indirdi. Sırtındaki yük aynen bir kasabın yemek için bir koyuna yapmış olduğu şekilde

³³⁰ Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s. 179-180; Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 25; Ahmed, *History of Harar*, s.71.

³³¹ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 341.

³³² Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 341.

parçalanmış bir kadının vücudu idi. Kadı Şeyhimiz dehşete düştü ve o vücut parçalarının gömülmesini emretti.³³³

Doğu bölgelerinde en az üç yıl hiç yağmur yağmadı.³³⁴ Hristiyan geleneğine göre, yağmurun kesilmesi liderleri kral Galawdewos'un (1540-1559) kellesinin uçurulmasının günahı ile ilgiliydi ve Müslümanlar onun başını getirip gömene kadar yağmur yağmayacaktı.³³⁵

Başka bir gelenek de XVI. yüzyıldaki açlığın şiddetini anlatan Oromo geleneğidir ve bu gelenek açlığı Harala tarafından işlenen günah ile ilişkilendirir. Onlara göre, Harala açlığın başlamasından önce iyi hasat elde etti ve bu hasat çok iyi olup genellikle Haralanın elde ettiği hasattan çok daha iyiydi. Ittu geleneğine göre Haralalılar bir gelinin evi ile damadın evi arasındaki yolu geleneksel yiyeceklerle kaplayarak gelini bu yiyecekler üzerinden yürüttükleri savurgan bir evlilik töreni hazırlamışlardı. Bunun bir sonucu olarak, Tanrı onların yaptığı bu işe kızdı ve onları cezalandırdı. Yağmurun yedi yıl boyunca yağmaması yüzünden Harala açlığın bir sonucu olarak çöktü.³³⁶

Açlığın olduğu yıl ve sebebi hakkında farklı yorumlar vardır. Fakat her iki taraf da düğün törenlerinde işlenen günahlar yüzünden cezalandırıldığına inanmaktadırlar. İşin manevi tarafını bir kenara bırakırsak, her iki geleneğin de ortak bir özelliği vardır, o da uzun dönemli kuraklığın açlığa sebebiyet verdiğidir. Üç kaynaktan da şu sonuca varmak güvenli olacaktır: uzun süreli bir açlık olmuştur ve bunun bir sonucu olarak da birçok kişi ölmüştür. Açlığı veba takip etmiştir ve bu da kuraklığın ve kuru iklimin doğal bir

³³³ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 178.

³³⁴ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 200.

³³⁵ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 178.

³³⁶ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Abdallahi Şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 17.

sonucudur. Emir Nur da dâhil olmak üzere açlıktan kaçan insanlar, birçok insanın hayatına mal olan vebanın sonucunda ölmüşlerdir.³³⁷

Emir Nur, Oromolardan gelen ciddi şekilde tehditlere maruz kalmıştır, fakat Oromoların varlığının etkisini anlamakta yanılmıştır. Kendisi, onların varlığını geçici bir problem olarak hesaba katmıştır. Bunun sonucu olarak da 1550’li yılların sonlarına doğru, kendi topraklarına yakın olan en son kalmış tarımsal arazileri korumak ve Sim Sultanlığı gibi daha zayıf olan sultanlıkları desteklemek için pozisyonunu güçlendirmek yerine merkeze doğru sefer düzenlemeye karar vermiştir. Kendi devleti olan Harar ile ilerleyen Oromolar arasında bir tampon bölge oluşturmamıştır. Hazalo’da Oromoların ordusunu tamamıyla ortadan kaldırmasından sonra bile Harar’ın hayatta kalması için hayati önem arz eden ticarete devam etmek yerine Oromolara karşı savaşma kararı almıştır.

Sim Sultanlığı’nın yıkılması, Harar’a kaynaklarının ve kapasitesinin karşılayabileceğinin ötesinde göçmen dalgalarının oluşmasına sebep olmuştur. Açlığa ilaveten veba hastalığı tamamen Harar’ı eritmiştir. Harar Mısırlıların 1875 yılında buraya ulaşmalarına kadar Hazalo Savaşı’ndan sonra bir şehir devleti olarak kalmıştır ve en azından on yıllığına gücünü toplama fırsatı bulmuştur.

2.2. XVI. Yüzyıldan Sonraki Yerleşkeler ve Demografik Durum

Çarçer-Harar Platoları XVI. yüzyıldan beri üç önemli grup tarafından işgal edilegelmiştir: Harariler, Doğu Oromoları ve Argobbalar XVIII. yüzyıldan beri devam eden İslamlaşma sürecinin anlaşılmasını sağlamak için, onların sosyal, siyasi ve ekonomik sistemlerini tartışmak önemlidir. Bölgedeki tarihsel gelişmeler Somalililerin ve Afarların dışarıda bırakılmasıyla anlatılmıştır.

³³⁷ Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 341; Ahmed, *History of Harar*, s. 71.

2.2.1 Harar ve Harar Halkları

Harariler hâlihazırda Harar şehrinde yaşamaktadırlar. Harar surlarla çevrili bir Müslüman şehridir. Harari etnik grubu ise bugün yaklaşık 13.438 kişiden oluşmaktadır.³³⁸ Ülke çapında Harari dilini konuşanların toplam sayısı 25.810 kişidir.³³⁹ Hararilerin kendilerine has bir dilleri ve kültürleri vardır. Dil, Güney Etiyopya Sami dil ailesine aittir. Bu dil, Argobba ve Silti dilleri ile ilişkilidir. Şehir, doğu Oromoları ve Amharalar gelip yerleşene kadar Harari kültürünün, dilinin ve kimliğinin bir parçası olmuştur. Oromoların ve Amharaların yerleşmesi Hararileri azınlık konumuna getirmiştir. Şehrin tarihi hem Etiyopya dışından olan, hem de Etiyopyalı gezginler ve tarihçiler tarafından tartışılmıştır. Harar, Afrika Boynuzu'nda ve Afrika'nın genelinde en zengin tarihe sahip olan şehirlerden birisidir. Şehir, *medinetü'l-evliya*, yani veliler şehri olarak bilinmektedir.³⁴⁰ Harariler, Harar şehrini Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra dördüncü kutsal Müslüman şehri olarak kabul ederler.³⁴¹ Şehrin eski kısmına genellikle Harariler yerleşmiştir, fakat XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren göçlerin ve XIX. yüzyılın sonlarındaki işgallerin sonucu olarak şehrin etnik çeşitliliği artmıştır. Harariler genel olarak Harar şehrinde yaşamışlardır. Fakat kademeli olarak Etiyopya'nın her yerindeki başka şehirlerde ve kasabalarda, özellikle Addis Ababa ve Dire Dawa gibi doğu Etiyopya kasabaları ve oromia bölgesel eyaletinin Batı ve Doğu Hararghesindeki daha küçük kasabalarda göç sebebiyle onlar da azınlık olmuşlardır. 1991 yılındaki hükümet değişikliğinden sonra, Harariler, Harari bölgesel eyaletinin bir parçası olmuşlardır. Bölge nüfus ve yüzölçümü itibariyle 2007 genel nüfus sayımının sonuçlarına göre en küçük bölgelerden biridir ve

³³⁸ Tarih, 2.7.2018, CSA, 2007 Nüfus Sayımı, Harari Bölgesi Raporu, s. 22; <http://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/3583/download/50086>.

³³⁹ Tarih, 2.7.2018, <http://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/3583/download/50086>; Ulusal nüfus sayımı sonuçları, s. 89.

³⁴⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 248; Foucher, Emile, "The Cult of Muslim Saints in Harar: Religious Dimension", in *Proceedings of the Eleventh International Conference of Ethiopian Studies*, B. Zewde, R. Pankhurst and T. Beyene eds., Vol. II, Addis Ababa 1994, s. 1.

³⁴¹ Abdallah Şerif ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

bölgede toplam 183.415 kişi yaşamaktadır. Bölgenin yüzölçümü 343 kilometrekaredir ve bunun sadece % 7'lik bir kısmı kentsel alandır. Bölgenin etnik yapısına göre farklı grupların nüfusları ise şöyledir: İnsanların % 56.4'ü Oromodur, bunu % 22.7'lik bir nüfusla Amharalar, % 8.65 ile Harariler ve % 1.26 ile Argobalar takip eder.³⁴²

Harariler, XVI. yüzyıldan itibaren surlarla çevrili şehir merkezinde yaşamaya başladılar. Harari haline gelen veya Oromoların onları isimlendirdiği gibi Adare haline gelen insanların etkin kimliğinin izlerini sürmek çok zordur.³⁴³ XVI. yüzyılın savaşlarından kaynaklanan nüfus hareketinin ve şehri çeviren surların inşaatının bir sonucu olarak, şehrin nüfus yapısı çok büyük ölçüde değişmiş olabilir.³⁴⁴ Daha önceden Adal Sultanlığı'nda ve daha da önceden Ifat Sultanlığı'nda olduğu gibi, Harar Sultanlığı'nda yaşayan insanlar zaman içinde değişmişlerdir.

Bölgede XVI. yüzyıldan önce orada yaşadığı bilinen insanlar Adallardır (hala nüfusları ve yaşadıkları alan yoğun), ovalık yerlerdeki Somalililerdir (Harar Platosunun yanında olan düz arazilerde hala önemli bir nüfus olarak varlıklarını sürdürmektedirler). Sim ve Hargaya sultanlıklarında yaşayan diğer halklar tam olarak bilinmemektedirler. Fakat Harar Platosu'nun en doğu kısmında bulunan bazı halklar tarımla uğraşan ve yerleşik olan Haralalardır. Fakat Haralalar, tamamen Oromolar tarafından ortadan kaldırılmış veya asimile edilmişler veya Somalililer onları günümüz Hararilerine dönüştürmüştür. Braukamper, bu halkı belirlemenin zorluğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Haralalar resmi olarak Çarçer ve Harar dağlarının kuzeyindeki dağlık

³⁴² CSA, 2007 Nüfus Sayımı, Harari Bölgesi Raporu, s. 22.

³⁴³ Clarke Harding Brooke, “Settlements of the Eastern Galla, Hararge Province, Ethiopia”, PhD Dissertation University of Nebraska, 1956, s. 80; Thomas Osmond, “Competing Muslim legacies along city/countryside dichotomies: another political History of Harar Town and its Oromo rural neighbors in Eastern Ethiopia.” *The Journal of Modern African Studies*, 52, 2014, s. 1-23, s. 7.

³⁴⁴ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 36-37, 65.

yerlerde yaşayan halklardır. Fakat onlar hakkında anlatılan halk hikâyelerinin ötesinde, onların tarihsel gelişimi hakkında güvenilir bilgi elde etmek çok zordur.”³⁴⁵

Haralaların, Sami veya Oromolar, Somalililer ve Afarlar gibi Kuşi olup olmadıklarına dair hiçbir bulgu yoktur. Somalililer, Haralaların bir Somali boyunun parçası olduklarını iddia etmişlerdir ve bu iddia Haralaları Kuşi yapmaktadır. Fakat Somalililerin bu iddiasının aksine açık tarihsel gerçekler vardır.³⁴⁶ İlk olarak Şihabu’-d-Din tarafından yazılan *Futûhu’l-Habeşe* adlı eser, Haralaları ve Somalilileri hiçbir şekilde birbirleri ile ilişkili olarak kabul etmiyor.³⁴⁷ Fakat onlar arasında şahit olduğu çekişme ve düşmanlık, İmam Ahmed ibn İbrahim’in cihadı esnasında birbiri ile komşu olan göçebelerin ve ziraatla uğraşan insanların kendileri arasında normal olarak gösterdikleri düşmanlık olabilir. İkincisi, Haralalar yerleşik insanlardı ve taştan evler yapıyorlardı ve bunlar göçebe çobanlık yapan Somali kültüründe bulunmayan şeylerdi.³⁴⁸ Wolde Aregay’ın, Harala Emirliği’yle ilgili açıklamasına göre, “İsmi orada yaşayan insanlardan alan Harala Emirliği Çarçer-Harar platolarının güney yamaçlarının çoğunu ve Babile düzlüklerinin bazı kısımlarını kapsamıştı. Haralalar, bazıları Zerba, Zemobarah, Bazarah, Yagolah, Jazar, Arab Takha ve Alga olmak üzere tarımla uğraşan birçok boya ayrılmışlardır.”³⁴⁹ Fakat araştırmacı Merid, sözlü tarihi dikkate almış görünmektedir: “Haralalar, Jijiga’nın Somalilileri, Babile’nin ve doğu Çarçer’in Oromoları tarafından kalıntıları bu alanlarda görülebilen birçok Müslüman kasabaları inşa eden ve dolduran iri yapılı Somalililer olarak hatırlanmaktadır.”³⁵⁰

³⁴⁵ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 37.

³⁴⁶ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 37.

³⁴⁷ Shihab ad-Din, *Futuh al-Habasha*, s. 85; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 17-18; Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 174.

³⁴⁸ Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 126; Braukamper, *Islamic History and Culture* s. 126.

³⁴⁹ Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 126.

³⁵⁰ Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 126.

Bizim on yıldan daha fazla bir süredir toplamış olduğumuz sözlü geleneksel kaynaklara göre Haralalar doğal afet sonucu ortadan kaybolmuş olan iri yapılı insanlardı. Günümüzün halkı, Harala'nın kuzey Hararghe bölgesinde sıklıkla görülen taşla inşa edilmiş olan mezarlıkların, taş kuyuların, evlerin ve camilerin bütün arkeolojik sahalarını veya kalıntılarını kendilerine ait görmekteler. Dil yönünden hiçbir ispat olmadan, Braukamper onları Hararilerle ilişkilendirmiştir ve bu Haralaları Sami ırktan ve günümüzün Hararilerinin ataları yapar.³⁵¹ İlaveten, Wehib de Braukamper'in fikrini desteklemektedir, Wehib ise şu yorumda bulunmaktadır: Sözlü delillere bağlı olan hâlihazırdaki bilgiler ve arkeolojik bulgular göstermektedir ki Haralalar Harar platosundaki en erken dönemde yaşayan halktır. Harariler arasındaki sözlü tarih kendilerinin antik Harala halkının soyundan geldiğini öne sürmektedir ve doğu Etiyopya'nın her yerinde bulunan yıkılan evler, camiler ve diğer yapılarla ilgili birçok efsaneler anlatılmaktadır.³⁵²

Fakat bu, en azından XII. yüzyıldan beri orada bulunan tarihsel belgelerde açık olarak belirtilmemiştir. Oromolar ve Somalililer arasında Harala isimlerini veya Haralanın bir kısmının isimlerini taşıyan gruplar vardır. Örneğin, Ittu Oromoların, Haralaların alt grubu olan Algalara benzeyen Alga isimli bir alt grubu vardır. Fakat Ittu Algaları ile Harala Algalarını ilişkilendiren hiçbir sözlü veya yazılı kaynak yoktur.³⁵³ Aynı durum Harala boyu olarak kendilerini iddia eden Somali boyu için de geçerlidir. Görünen odur ki, Haralaların bazısı Oromolar, Harariler ve Somalililer tarafından asimile edilmişlerdir. Fakat büyük çoğunluğu savaşın ve doğal afetlerin neticesi olarak ortadan kaybolmuşlardır. Harariler, Haralalılardan farklı bir gruptu. Harariler şehir kültürü ve İslamiyet ile birbirine bağlı olan insanlardı ve kademeli olarak kendi dillerini geliştirdiler

³⁵¹ Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 126.

³⁵² Ahmed, *History of Harar*, s. 29.

³⁵³ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

veya baskın olan dillerden birisini iletişim dili olarak kullandılar. Gibbs'e göre, "Tarihi edebiyat, Ge-usuların aslında köken olarak çok etnik kökenli olduğunu öne sürmektedir. Büyük ihtimalle Arap göçmenler ile yerel halk arasındaki etnik gruplar arasındaki stratejik birliğin sonucu olan evliliklerin bir ürünüdür."³⁵⁴ Harari toplumunun ve kültürünün ana direği, Ge-usular etnik olmaktan ziyade daha fazla sosyal sınıfla ilgiliydi. Ge-usu daha ziyade eğitimin, saygınlığın ve refahın ürettiği şehir kültürü ile ilişkili idi.³⁵⁵

Şehir sakinleri şehirlerini "ge" (şehir yeri, Harar) olarak, dillerini de "ge *sinan*" (şehrin dili), kendilerini de "Ge-usu" (şehir insanları) olarak isimlendirmişlerdir.³⁵⁶ Harariler başlangıcından beri ağırlıklı olarak şehir sakinleridir ve bir kısmı da tarımla uğraşır. Şehre yakın yerlerde Hararilerin tarımsal arazileri vardır. İlaveten Harariler kendi kültürlerine "ge-ada" (şehir kültürü) demişlerdir ve şehre yeni gelip şehrin hayat tarzını öğrenip kendilerinin kırsal geçmişlerini unutanlara da "ge-lamad" yani "ge-usu"dan farklı olan şehre alışmış yeni gelenler denilmiştir. Bu gerçeklere dayanarak, Hararilerin kırsal alanda yaşamadıkları ve kültürlerinin de ağırlıklı olarak şehir kültürü olduğu söylenebilir.³⁵⁷ Bazı Haralalar XVI. yüzyıldaki açlığın bir sonucu olarak Harar'a göç etmiş olsa da Hararilerin Harala grubundan gelmiş olduğu sonucuna varmak zor görünüyor. Oromolar Hararileri farklı bir isim olan Adere ile isimlendirmişlerdir ve Harar platosuna XIX. yüzyıldaki işgal yüzünden gelen Amharalar da açık bir biçimde Oromolardan bu ismi alarak aynı ismi kullanmışlardır. Hararilerin kültürü ve hayatı üst

³⁵⁴ Camilla C. T. Gibb, "Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints" *Journal of Religion in Africa*, Vol. 29, Fasc. 1 (Feb., 1999), s. 88-108, s. 89.

³⁵⁵ Sidney R. Waldron, "The Political Economy of Harari-Oromo Relationships, 1559-1874" *Northeast African Studies*, Vol. 6, No. 1/2 (1984), s. 23-39; Sidney R. Waldron, "Within The Wall and Beyond- Ethnic Identity and Ethnic Persistence In Harar Ethiopia", A paper prepared for *the Conference on Harari Studies Organized by the Historical Society of Ethiopia*, Addis Ababa 1975, s. 1-2; Sidney R. Waldron, "Harar: the Muslim City in Ethiopia", *From The Proceedings of the Fifth International Conference on Ethiopian Studies / Chicago, USA*, (Editor) Robert L. Hess, 1978, s. 1-3; Sidney Ralph, Waldron, "Social Organization and Social Control in the Walled City of Harar, Ethiopia.", *Columbia University, Ph.D. thesis in Anthropology*, 1974, s. 108.

³⁵⁶ Christine Gibb, "Sharing the Faith-Religion and Ethnicity in the City of Harar", *Horn of Africa*, 1999, s. 1-3; Hassen, "Menilek's Conquest of Harar, 1887, s. 228.

³⁵⁷ Hassen, "Menilek's Conquest of Harar", s. 228; Gibb, "Baraka without Borders", s. 92.

seviyede İslamiyet ile ilgiliydi. Antropolog Sidney Waldron'a göre Hararilerdeki sosyal kontrol, güçlü bir dini ahlak şeklinde tecrübe edilen paylaşılmış dâhili yaptırımlara dayanır; İslam'ın Sünni yorumunun kamusal yönü şehre önem vermektedir.³⁵⁸ Kur'an'ın ezberlenmesi, günlük toplu namaz, mevsimsel dini vazifeler ve şehrin kadıhanelerinde şeriat hukukunun uygulanması özellikle önemlidir.³⁵⁹

Peki, Harar'ın İslamlaşması ne zaman başlamıştır? Harar'ın İslamlaşması Afrika Boynuzu'nun veya Arap Yarımadası'nın İslamlaşması kadar eskidir. Afrika Boynuzu ve Harar herhangi bir halifeliliğin yönetimi altında olmasa da, İslamiyet bölgeye Arap Yarımadası'nda yayılmasından daha önce ulaşmıştır. Harari erkek ve kadınlarının büyük kısmı Kur'an'ın birçok kısmını ezberden okuyabilirler. Harariler uzun bir zamandan beri Müslüman oldukları için, Harariler tarafından Harar'da yapılan her sosyal organizasyonun İslamî bir rengi vardır.³⁶⁰

I. Afoça Yapılanması

Hararilerin diğer önemli özelliği *afoça* (sosyal bağ) örgütlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hararilerin geleneksel sosyal birlikleri basit bir biçimde erkek veya esas *afoça* ve genel olarak ana *afoçalar* olarak sınıflandırılabilirler.³⁶¹ Hararilerin *afoçaları* ilaveten *afoça*, *toyaaföça*, mescid *toya afoça* sayılabilir. İlave olarak, *dükkân afoça* (Ahi Teşkilatı?), *harishi afoça* gibi özel ve *mesleki afoçalar* bulunmaktadır. Waldron'a göre, her ne kadar sosyal organizasyonlar özellikle kutlama, düğün ve cenazelere katılımı ilgili olsalar da *afoçalar* halkın düşüncesinin seslendirilmesi için en önemli biçimi teşkil

³⁵⁸ Gibb, "Baraka without Borders", s. 92; Gibb, "Sharing the Faith", s. 1-3; Waldron, "Within the Wall", s. 2.

³⁵⁹ Gibb, "Sharing the Faith", s.1-3; Gibb, "Baraka without Borders", s. 93-95.

³⁶⁰ Gibb, "Baraka without Borders", s. 93-95.

³⁶¹ Camilla Gibb, "Ethiopia In Broader Perspective :Constructing Past and Present in Harar", Papers of the XIII International Conference of Ethiopian Studies, Kyoto 12-17 December 1997, Volume II, s. 3; Waldron, "WithinThe Wall and Beyond", s. 5; Waldron, "The Political Economy", s. 7; Ahmed, *History of Harar*, s. 230-231; Elizabeth Dorothea Hecht, "Voluntary Associations and the Social Status of Harrari Women in Harar, Eastern Ethiopia": in Gideon Goldenberg ed., *Proceedings of the Sixth International Conference of Ethiopian Studies*, Rotterdam: A.A. Balkema, 1986, s. 296; Waldron, "Social Organization.", s. 119-149.

ederler.³⁶² Her bir yetişkin erkek ve kadın kendi *afoçalarının* birer üyesidir. Kadınlar ve erkekler İslami kanunlara göre ayrı bulunurlar.

Afoçalar ayrıca İslami kanunlara dayalı olan baskın cinsiyet ayrışmasının da birer örneğini teşkil ederler. Bu sebeple organizasyonlar sadece erkekler ya da sadece kadınlar tarafından yürütülmektedir. Yüzyıllardır birkaç *afoça* Harar'da var olmuştur.³⁶³ Bir kişi her ne kadar sadece bir tane arkadaşlık grubu veya *afoça* grubuna dâhil olabilse de, farklı *afoçaları* birbirine bağlayan etkenler vardır. Akraba olanlar arkadaşlarının bölebileceği veya güçlerini birleştirebileceği aynı veya farklı *afoçalara* ait olabilirler.³⁶⁴ Gruplar arasındaki bu bağlantılar şehirdeki dayanışmayı pekiştirir. *Afoça* ve diğer yerel ve geleneksel birlikler, insanların büyüyen dış ve iç sosyal ve ekonomik baskılar ve içteki sosyal kargaşaya karşı kendi kimliklerini ve sosyal dayanışmalarını sürdürme yeteneklerine bağlıdır.³⁶⁵ *Afoça*, İslamiyet dışında Hararilere kimlik oluşturmalarında yardımcı olan tek başına en önemli sosyal organizasyon olmuştur.³⁶⁶ Bu anlamda *Afoça*, Hararilerin kimliğinin koruyucusu olarak düşünülebilir.³⁶⁷

II. Mugad Yapılanması

Harariler arasındaki bir diğer önemli gruplaşma ise ayrı erkek ve kız gruplarını içeren *mugaddır* (gençlik grubu).³⁶⁸ Hararilerin *mugadları* aynı mahallede yaşayan aynı yaşlardaki genç erkekler ve kızlar (15 ve 16 yaşından büyükler) için oluşturulan yarı kalıcı gruplardı.³⁶⁹ Bu gruplar aynı zamanda Harari kültürünü sanat formları ile sunmakla sorumluydu. Duri Mohammed'e göre *mugadların* müzikli şovlarının konusu Allah'ın

³⁶² Waldron, "Social Organization", s. 119-149.

³⁶³ Waldron, "Social Organization", s. 119-149.

³⁶⁴ Waldron, "Social Organization", s. 149-169.

³⁶⁵ Waldron, "Social Organization." s. 149-169.

³⁶⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 228.

³⁶⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 228.

³⁶⁸ Duri Mohammed, "The Mugads of Harar", *University College of Addis Ababa Ethnological Bulletin* No. 4 December 1955, s.1.

³⁶⁹ Mohammed, "The Mugads of Harar", s. 1; Ahmed, *History of Harar*, s. 228.

yüceltilmesi, toplumsal bir problemi, dünya hayatını sevmekten kaynaklanan problemleri ve Harari toplumundaki kötü davranışları ve haksızlıkları içerebiliyordu.³⁷⁰ Mohammed aynı zamanda *mugadları* askeri yeteneklerin kazanılması, bu yeteneklerin içselleştirilmesi, cesaret, kararlılık ve disiplinle de ilişkilendirir. Sistem genel olarak barışçıl dönemde savaş ruhunu canlı tutan *berti berti* (cenk talimleri) olarak bilinir.³⁷¹

İlaveten resmi, dini cemaatler vardır. Hararilerin bütün dayanışma ve birlik gruplarının içinde duyguların en büyük rolü oynadığı cemaatler yapısı itibariyle eşsizdir.³⁷² Cemaatler arkadaşlık veya komşuluk bağı ile bağlı olmayan kişileri aynı kutsal kişilere veya velilere saygı duymada ortak hisleri paylaşan kişilerin grubuna tahsis eder.³⁷³

2.2.2 Çarçer-Harar Platosu'nun Argobbaları

Etiyopya'nın doğu kısmındaki diğer önemli bir halk da Argobba etnik grubudur. Sayısal ve yayıldıkları bölge açısından azınlıktadırlar. Kuzey Etiyopya'da hem halk, hem de onların bulunduğu saha Argobba olarak isimlendirilir.³⁷⁴ Fakat bu, güneyde Oromolar ve Harariler arasında yaşayan Argobballar için doğru değildir.³⁷⁵ Etiyopya'nın diğer Sami halkları gibi Argobballar da Etiyopya'nın kuzey kısımlarından güneye doğru hareket eden Sami dillerini konuşan bir halktır.³⁷⁶ Ülkenin güney ve güneydoğu kısmında belirli bir bölgeleri yoktur. Hem batı ve doğu Hararghe'de, hem de Harar şehrinde Oromolar arasında yaşamışlardır. Yerleşimleri, Doğu Hararghe'de Fadis ve Guba Koricha'da, Meiso'da ve Batı Hararghe'deki Çiro Werada'daki bazı bölgelerle sınırlı kalmışlardır.

³⁷⁰ Mohammed, "The Mugads of Harar", s. 1-5; Ahmed, *History of Harar*, s. 228.

³⁷¹ Mohammed, "The Mugads of Harar", s.1-5.

³⁷² Ahmed, *History of Harar*, s. 234.

³⁷³ Ahmed, *History of Harar*, s. 234.

³⁷⁴ Tarih, 2.7.2018, <http://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/3583>.

³⁷⁵ Tamrat, *Church and State*, s.4; Hable Sellassie, *Ancient and Medieval*, s. 279.

³⁷⁶ Şeyh Hassen Abdella ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 32.

Argobbalar buldukları yerde kuzey Argobbaları ve güney Argobbaları şeklinde gruplara ayrılmışlardır. Kuzey Argobbaları, özellikle kuzey Shawa kuşağı ve Oromia kuşağının güney kısmında Amhara ulusal eyaletinde yaşayan Argobbalardır. Bu bölge, XIII. yüzyıldan sonra Müslüman devleti olarak büyüyen tarihsel Ifat'ın bir parçasıdır. Güney Argobbaları Oromia Ulusal Bölgesel Eyaleti'nde ve Harari Ulusal Bölgesel Eyaleti'nde yaşayan Argobbalardır. Bu çalışmanın ana hedefi güney Argobbalarıdır ve 1860'lardan sonra Ittu Oromularının İslamlaşmasına katkıda bulunan kuzey Argobbalarının bir kısmıdır. Çarçer Platosu'nun Oromuları Argobbaları iki gruba ayırmışlardır: Bisimido Argobbaları ve Ifat Argobbaları. İlâveten, Çarçer Platosunun Oromuları onları, Argobbalar Çarçer Platosu'na gelmeden önceki orijinal Argobba yerine dayalı olarak ayırmışlardır.³⁷⁷ Bisidimo Argobbaları, Oromia Bölgesel Eyaletinin Batı Hararghe kuşağındaki Fadis Werada'dan gelmiş olan Argobbalardır ve Ifat Argobbaları ülkenin kuzey kısmından, esas olarak Amhara Bölgesel Ulusal Eyaletinden ve Afar Bölgesel Eyaletinden gelen Argobbalardır. İkinci grup, yani Ifat Argobbaları Harar Platosu'nun İslamlaşmasında rol oynamışlardır.

Argobba isminin kökeni belirsizdir, fakat tarihçiler ve antropologlar tarafından iki öneri getirilmektedir. Taddese Tamarat'ın da desteklediği Trimmingham'ın görüşüne göre Argobba ismi Semitik bir halk olan ve Shawa Sultanlığının ve daha sonra da Ifat Müslüman Sultanlığının halkı olan Gbbah'tan gelir ve XII yüzyılın ikinci yarısında Müslüman olmuşlardır.³⁷⁸ Fakat diğer kaynaklar Argobbaların XII. yüzyıldan önce İslamiyet'e geçtiğini göstermektedir. Argobbaların kökeni ile ilgili diğer bir kaynak da Argobbaların sözlü tarih geleneğidir.

³⁷⁷ Şeyh Hassen Abdella ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 32.

³⁷⁸ Taddesse Tamrat "Ethiopia, Red Sea and the Horn", *The Cambridge History of Africa*, Volume 3 from c. 1050 to c. 1600 edited by Roland Oliver, 1977, s. 104; Trimmingham *Islam in Ethiopia*, s. 62.

Asfaw'ya göre, Argobba, "Araplar geldi" anlamına gelen *arab gaba* kelimesinden gelmektedir ve bu hikâye de Arapların VIII. yüzyılda bölgeye gelmesi ile ilgilidir.³⁷⁹ İlaveten, Braukamper, Hicretten sonra 113 yılında (754/5) Kureyş kabilesinin Beni Ümeyye ailesi ile bir diğer Kureyş ailesi olan Beni Abbas arasında Hicaz'da meydana gelen bir çatışmanın sonucu olarak Arap Yarımadası'ndan uzaklaştırıldıklarında Argobbarın Ifat'a gelmiş olduklarını iddia etmiştir.³⁸⁰ Makrizi'nin bahsettiği bu mücadele, Arabistan Yarımadası'ndaki Beni Ümeyye ve Beni Haşim ailesi arasındaki çatışmadır.³⁸¹ Bu olayın neticesinde, Argobbar Etiyopya'ya gelmiş ve Shawa Platosuna yerleşmişlerdir. Nitekim toplum da Argobbarın mücadeleyi kaybeden ve bir kısmı Afrika boynuzuna, diğer kısımları da dünyanın değişik yerlerine giden o Arapların soyundan geldiklerine inanmıştır.³⁸² Argobbar Beni Ümeyyelerin soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir.

Argobbar, Müslüman olduktan sonra kendilerinin Hz. Muhammed'in soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Fakat Argobbarın durumu tamamen farklıdır; ilk olarak, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Shawa Sultanlığı büyük ihtimalle VIII. yüzyılda bu krizlerden kaçan göçmen insanlar tarafından kurulmuştur ve Argobbar da bu sultanlığın sakinlerinden birisidir. Bunların Shawa'nın dağlık alanlarında kurulan hem Walasma hem de Mahzumi Sultanlıkları'nın kurucuları olduklarına inanılmıştır. DNA'ları hakkında emin olunamasa da, fiziksel olarak beraber yaşadıkları insanlardan farklıdırlar. Bu insanlar fizyonomileri itibariyle Yemenli Araplara benzemektedirler. Braukamper'a göre, geleneksel kaynaklar Arabistan'dan gelen sığınmacıların Kızıldeniz'i liderleri olan Mervan bin Yusuf'un eşliğinde geçtiğini³⁸³ ve ilk olarak Eritre sahiline yerleştiklerini ve

³⁷⁹ Aklilu Asfaw, "A Short History of Argobba" *Annales d'Étiopie*, volume 16, anne 2000, s. 173-183; Tesfaye Hailu, "History and culture of the Argobba" *Annales d'Étiopie*, volume 16, anne 2000, s. 195-206.

³⁸⁰ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 22.

³⁸¹ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 22.

³⁸² Asfaw, "A Short History of Argobba", s.174; Hailu, "History and culture of the Argobba", s. 195-199; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 22.

³⁸³ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s.22.

buradan da Wallo ve Shawa'daki dağlık alana gc ettiklerini gstermektedir. Argobbaların Arap Yarımadası'ndan olup olmadıkları bir tarafa, Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'i kabul eden ilk halk olmuşlardır.

Kuzey Argobbalarının antropolojisini çalışmış olan Abebe Kifleeyasus'a gre de Argobbalar Etiyopya'da ve Afrika Boynuzu'nda İslamiyet'i kabul eden ilk halklardan biridir. Yazar, "ticaret kimlik ile iş birliği yapmak için hala kritik öneme sahip olsa da, İslamiyet ve sufi gelenek onların etnik kimliğinin ana ayırt edici işaretleridir; Argobbaların bütün değerler sistemi hayatın bütün yönlerini kuşatan ve onların etnik kimlikleri için ideolojik destek temin eden İslamiyet tarafından tanımlanır"³⁸⁴ demiştir. Argobbalar büyük ihtimalle günümüzdekine kıyasla daha geniş bir alanı kapsıyorlardı. XVI. yüzyılda Oromoların genişlemesinden sonra, Argobbalar izole olmuşlar ve yüksek kesimlerde yaşamaya devam etmişlerdir, bunun bir sonucu olarak, Argobbalar bağımsız hale gelmişlerdir. Fakat merkezi bir otorite geliştirmemiş grnyorlar ve Shawa Amharalarının Menelik II (1889-1913) altındaki genişlemesiyle, Argobbalar XVI. yüzyıldan beri sahip oldukları bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir.

Kuzey Argobbaları Oromolar ve Amharalar tarafından iki yönden baskıya uğramışlardır, bunun sonucu olarak da Argobbalar çok dilli hale gelmişlerdir. Argobbaların çoğu iki veya daha fazla dil konuşurlar. Esas olarak ana dillerine ilaveten, Afaan Oromo ve Amhari dilini konuşurlar. Bununla beraber, güney Argobbaları esas olarak Afaan Oromo ve Amhari dilini konuşurlar, onların ana dilleri zamanla yok olmuştur, konuştuğumuz Argobbalar esas olarak Afaan Oromo dilini konuşuyorlardı. Argobbalar kültürel değerlerini, dini inançlarını ve geleneksel adetlerini kaybetmeden dillerini kaybetmişlerdir.³⁸⁵ Adetlerin ve sosyal yapıların devamlılığı vardır, fakat

³⁸⁴ Abebe Kifleeyasus, "The Dynamics of Ethnicity in A Plural Polity Transformation of Argobba Social Identity", PhD Dissertation in Anthropology, Northwestern University, 1992, s. 14.

³⁸⁵ Abebe Kifleeyasus, "The Argobba of Ethiopia are not the Languages They Speak", *Aethiopica* 09 (2006), s. 7-22.

bunların görevi etkileşimle değişmiştir.³⁸⁶ Kifleyesus Argobbaların diğer kültürleri kabul etmeye karşı istekli olduklarını açıklamaktadır. “Çelişkili bir biçimde, Argobbalar uyum sağlama yetenekleri yüzünden ayrı bir etnik grup olarak devam edegelmişlerdir ve onların hayatta kalmasını sağlayan şey onların çevrelerindeki kültürel ve ekonomik ortama uyum sağlama yetenekleri ve istekleri olmuştur.”³⁸⁷ Bunun bir sonucu olarak, Etiyopya toplumundaki Argobbalar ortam şartlarının değişmesiyle değişmişlerdir. Bu büyük ihtimalle onların İslamiyet’i öğretmek için Oromolar tarafından yerleşilen yerlere göç ettiklerinde yabancı bir kültüre uyum sağlamalarının bir sebebidir.

Bununla beraber neden ve ne zaman Argobbaların bu kadar doğudaki platolarda, Shawa Platosu’nda ve hatta Afar Çölü’nde bu kadar yayıldıkları bilinmez. Üç yüz yıl boyunca süren Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki yıkıcı savaşlardan sonra bile varlıklarını devam ettirmişlerdir. Hristiyan Yayla Krallığı ve Müslüman Sultanlıkları arasındaki savaş birçok kültürü ve dili Etiyopya steplerinden yok etmiştir. Bu savaşta atlananlar Oromolar ve Amharalar tarafından asimile edilmişlerdir. Argobbalar Hristiyan Yayla Krallığı ile Müslümanlar arasındaki mücadelenin bir parçasıydılar. Argobbaların neden Ifat bölgesinden güneye gittiğine dair birçok varsayım vardır. Walasma hanedanlığının XIV. yüzyılın son çeyreğinde yenilgiye uğramasından sonra, Walasma’nın yönetici ailesi daha kuru bölgeler olan Adal Sultanlığına doğru kademeli olarak geçiş yaptılar ve sonrasında da Harar Platosu’na geçtiler. Büyük ihtimalle, Harar Platosu’nun Argobbaları orada XIII. yüzyıldan beri bulunmakta olan eski Argobbaların kalıntılarıdır. Braukamper’a göre, Harar Platosu’nda yaşayan Argobbaların çoğu Oromolaşmıştır.³⁸⁸ Bisidimo, Argobbalarının evlerini yapış tarzı Emir Nur’un (1551-1569) dönemindeki stile çok benzerdir.³⁸⁹ Fakat geri kalanları yok olurken onların etkin

³⁸⁶ Kifleyesus, “The Dynamics of Ethnicity”, s. 37.

³⁸⁷ Kifleyesus, “The Dynamics of Ethnicity”, s. 37.

³⁸⁸ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 22.

³⁸⁹ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 22.

kimliklerini ve dinlerini nasıl koruduklarını bilmiyoruz. Bununla beraber, Argobbaların bulunduğu Çarçer Platoları XIX. ve XX. yüzyılların İslamlaşmasıyla ilgiliydi. Tesfaye Hailu'ya göre dağılmanın sebebi aşağıdakilerdir:³⁹⁰

1. İmparator Yohannis'in (1872-1889) dayattığı zorla Hristiyanlığa geçiş işlemi. Çarçer ve Harar Platoları Hristiyan Yayla Krallığının kontrolü altına girmediğinden, dinleri açısından güvenli olan bu bölgeye kaçmışlardır.
2. Lic Iyasu'nun döneminde (1913-1916) birçok Argobba Çarçer Platosuna gelmişti. Güney Wallo bölgeleri Oromolar (Jille), Afarlar ve Argobbalar tarafından yerleşmişti. Iyasu'nun yönetimi zarfında (1913-1916) Müslüman Afarlar Müslüman Jille Oromolara saldırdılar. Bu saldırı sonucu birçok insan öldü. Jille Oromoların öldürülmesine karşılık olarak, Iyasu hükümeti Afarları cezalandırmak için asker gönderdi. Askerler daha fazla yıkıma sebep oldular. Afarlarla yaşayan bir halk olarak, Argobbalar da hükümetin askerleri tarafından saldırıya uğradılar ve çok sıkıntılar çektiler. Vatanları saldırıya uğradığında, birçoğu Çarçer Platosu'na yani Ittu ülkesine kaçtılar.
3. Kuzey Shawa bölgesinde İtalyan işgaline (1935-1940) karşı direniş lideri olan Ras Abebe Aragay Argobbaları ve diğer Müslümanları İtalyan taraftarı olmakla suçladı. Bu düşmanlık, Argobbaların Çarçer Platosu'na veya günümüzdeki ismiyle batı Hararghe bölgesine kaçmalarına sebep oldu.

Fakat Hailu bu sebepleri öne sürerken bilgilerin önemli bir kısmını görmemiş veya görmemezlikten gelmiştir. Zira Çarçer Platosu'nun Argobbaları Afar bölgesine dini sebeplerden gelmişlerdi. Görüştüğümüz kişiler Awash bölgesinin Argobbalarının Çarçer Platosu'na XIX. yüzyıldan sonra İslamiyet'i yaymak için geldiklerini belirtmişlerdir.³⁹¹ 1870'li yıllarda Umar Swane'nin Ittu Oromoları tarafından öldürülmesi Müslümanların

³⁹⁰ Hailu, "History and culture of the Argobba", s. 197.

³⁹¹ Şeyh Hassen, Ahmed Hassen, Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Ittu topraklarında yaşadıklarının en önemli kanıtıdır. Argobbalardan olan şeyhler ve dini yaymak isteyenler Çarçer Platosu'nda bulunan Ittu Oromolarının dinini değiştirmek için gelmişlerdi.³⁹² Günümüzde bile Ittu'da yaşayan Argobbalar Afar bölgesinin Argobbaları ile güçlü ilişkilere sahiptirler. Ittu topraklarında sufiliğin İslamiyet ile birlikte genişlemesiyle, bazı Argobbalar ve Afarlar düzenli olarak Şeyh Umar Aliye'nin Hadasındaki Gelamso'da ve hatta Busoytu'daki Şeyh Ali'nin türbesindeki mevlit törenlerine katılmışlardır.³⁹³

Argobba toplumunun bütün üyeleri uzun bir süredir Müslümandırlar. Genellikle ziraatla uğraşırlar; Çarçer Platosu'nda bulunanlar ise ticaretle iştigal ederler. Doğu Hararghe'de veya Harar Platosu'nda yaşayan Argobbalar özellikle ziraatla uğraşırlar, fakat Harar şehrinde kadınlar kısmen de olsa ticaretle ilgilenmişlerdir.³⁹⁴ Kültürleri genellikle Müslüman kültürüdür fakat Oromoların bir miktar etkisi vardır. Önemli dini törenler imamlar tarafından yönetilirdi. Kadıların, Harar'ın ve Çarçer Platosu'nun Argobba toplumunda birçok önemli görevleri vardı.³⁹⁵ Kadılar, resmi nikâhlar kıymakta ve babanın ölmesinden sonra mirası, çocuklar ve aile üyeleri arasında şeriata göre pay etmekle sorumluydu.³⁹⁶

2.3 Çarçer-Harar Platolarının Oromoları

2.3.1 Doğu Oromo Yerleşkeleri

Çarçer-Harar Platosu'nun baskın grupları Oromolardır. Çarçer-Harar Platosu'nun Oromoları, Barentuma Oromolarına aittir. Oromolar geleneksel olarak Borana ve Barentu

³⁹² Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 32.

³⁹³ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

³⁹⁴ Sidney R. Waldron, "The Argobba" in *Muslim Peoples: A World Ethnographic Survey*, edited by Richard V. Weekes, Greenwood Press, 1984, s. 3-4.

³⁹⁵ Waldron, "The Argobba" in *Muslim Peoples*, s. 3-4.

³⁹⁶ Şeyh Hassan Abdalla ile yapılan mülakattan şifahi bilgi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

(Barentuma) şeklinde iki konfederasyona bölünmüşlerdir.³⁹⁷ Borana daha eski kısım olarak kabul edilir.³⁹⁸ Yakın zamana kadar, iki konfederasyonun varlığı ile ilgili hiçbir tartışma yoktu. Birçok yazar sözlü geleneklere dayanarak her iki kısmı da geçmişte tanımışlardı.³⁹⁹ Haberland'ın da belirttiği gibi “kabilenin [Oromo] iki kısmının en eski isimleri büyük ihtimalle Borana ve Barentu idi.”⁴⁰⁰ Konfederasyonlar günümüz Etiyopya'sının steplerine doğru Oromoların genişlemesinden bu yana veya bu tarihten önce var olmuşlardır. Bu genişleme, göçebe çobanlık yapan Oromoların genişlemesidir.⁴⁰¹ Hassen, Oromoların bu Hristiyan ve Müslüman bölgelerde bilinmeyen bir zamandan beri var olduklarını öne sürmüştür.⁴⁰² Fakat göçebe çobanlık yapan Oromolar XIV. yüzyıldan bu yana genişlemeye başlamışlardır.⁴⁰³

Tesema Ta'a'ya göre, “Barentumalar bugün Bale, Arsi, Hararghe ve Wallo idari bölgeleri olan yerlere yerleşmişlerdir. 1991 yılından sonra, bu vilayetler Batı ve Doğu Hararghe, Arsi, Bale, Kuzey ve Güney Wallo bölgeleri olarak yeniden isimlendirilmişlerdir. Diğer taraftan, Boranalar Omo ve Gibe ırmaklarının havzalarını sollarında bırakarak kuzeybatıya doğru hareket ettiler.”⁴⁰⁴ Barentuların günümüzdeki sahalarına doğru ne zaman genişlemeye başladıkları tam olarak bilinmemektedir.

³⁹⁷ Eike Haberland, *The Galla of Southern Ethiopia*, s. 4; Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 4.

³⁹⁸ Asmarom Legesse, *Gada: Three Approaches to the Study of African Society*, New York 1973, s. 1; Hassen, *The Oromo and Christian Kingdom*, s. 34.

³⁹⁹ Haberland, *The Galla of Southern*, s.4; Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 4; Asmarom Legesse, *Oromo Democracy: an Indigenous African Political System* Asmara 2000, s. 143-144; Şeyh Jamal Şeyh Arabo, Ahmad Dasho, Alishu Abdallah, Mohammad Ahmad Bokke, Mormor Abba Seenaa ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁰⁰ Haberland, *The Galla of Southern Ethiopia*, s. 4.

⁴⁰¹ Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 16.

⁴⁰² Muhammed Hassen, “Some Aspects of Oromo History that Have Been Misunderstood” *Journal of Oromo Studies*, Volume I Number 2, 1994, s. 80; Feyisa Demie, “The Origin of the Oromo: A Reconsideration of the Theory of the Cushitic Roots”, *The Journal of Oromo Studies*, Volume 5, Numbers 1&2, July 1998, s. 160; Muhammad Hassen, “The Significance of Abba Bahrey in Oromo Studies: A Commentaty on The Works of Abba Bahriy and Other Documents Concerning the Oromo”, *The Journal of Oromo Studies*, Volume 14, Number 2, July 2007, s. 133.

⁴⁰³ Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s. ix.

⁴⁰⁴ Tesema Ta'a “The Political Economy of Western Central Ethiopia: From the mid-16th century to the Early 20th century”, PhD dissertation, Michigan State University, 1986, s. 21

Oromoların hareket etmesiyle genişlemenin ne zaman meydana geldiği yüksek derecede birbiri ile ilişkilidir. Genellikle göçebe çobanlık yapan Barentular XIV. ila XVI. yüzyıllar arasında günümüzdeki sahalarına doğru hareket ettiler.⁴⁰⁵ Ta'a'nın da belirttiği gibi, doğu Oromoları, pani Ittular ve Humbanalar etkin bir biçimde günümüzdeki sahalarını 1559 yılından sonra işgal etmişlerdir:

1559 yılında, Müslümanlar, liderleri Nur'un komutası altında Hristiyan krallığına öldürülen liderleri Ahmed Gran'ın ölümünün intikamını almak için saldırdılar. İmparator Galawdewos kanlı savaşlar sonrasında öldürüldü. Fakat Bartuma [Barentuma] Oromoları savaşı izliyorlardı ve savaşı kazanan Müslümanlara Hazalo'da saldırdılar ve onları ezip geçtiler. Daha sonra, Müslüman alanları geçerek etkin bir biçimde işgale başladılar.⁴⁰⁶

Gabisa de Doğu Oromolarının günümüzdeki sahalarını 1530-1540 yılları arasında işgal ettiklerini belirtir.⁴⁰⁷ Ta'a ve Gabisa tarafından öne sürülen tarihler arasında on ila on beş yıllık boşluk vardır. Bununla beraber, etkin kontrol Ittu-Humbana etkisinin bölgede 1559 yılında meydana gelen Hezalo Savaşı'ndan önce var olma ile çatışmamaktadır.

Oromoların genişlemesi göçebe çobanlık yapanlar tarafından başlatılmıştır. Yerleşik Oromolar Hristiyan-Müslüman çatışmasından dolayı etkisiz hale gelmişlerdi. Hristiyanlar iki yüz yıl süren Hristiyan-Müslüman çatışmasından dolayı harap hale gelen Harar'ı kolaylıkla işgal ettiler. Müslümanların artan Barentuma Oromolarının

⁴⁰⁵ Hassen, "The Significance of Abba Bahrey in Oromo Studies", s. 133.

⁴⁰⁶ Tesema Ta'a, "The Oromo of Wallega: A Historical Survey to 1910", M.A Thesis in History A.A.U 1980, s. 11.

⁴⁰⁷ Ezkiel Gabisa, "Consumption Contraband Commodification of Khat: A History of Khat in Hararge 1930-1991", PhD Dissertation, Michigan University, 1997, s.45.

saldırılarına karşı direnecek güçleri yoktu.⁴⁰⁸ Arsiler, Ittular ve Humbana dâhil olmak üzere Barentuma Oromoları diğer Oromo kabilelerinden önce kendilerinin kabile kimliklerini oluşturmuşlardı. Bu onlara kendilerinin orijinal vatanlarına yakın bir yerde yerleşmelerine yardımcı oldu.⁴⁰⁹

Oromolar ülkenin orijinal halkı olduklarından dolayı, yine de Barentuma Oromoları bölgede binlerce yıldır var olmuş görünmektedirler.⁴¹⁰ Barentuma konfederasyonuna ait olan boylar hakkında bir diğer tartışma vardır. Asma; Karrayyu, Marawa, Ittu, Warantiça, Akiçu ve Humbanalardan bahseder.⁴¹¹ Yazarın fikri Ittuların ve diğer doğulu grupların sözlü tarih geleneği tarafından desteklenmemektedir. Yazar aynı zamanda doğrudan Ittuları Barentular ile ilişkilendirir. Fakat Ittu geleneği ve Badri göstermiştir ki Marawalar Ittu Oromolarının mitolojik babasıydı.⁴¹² Aynı gelenek Barentumaların beş adet alt gruptan oluştuğunu iddia ediyordu: Xummuggaa (Arsilerin babası), Karayyu, Marawa, Humbana ve Akiçu. Marawa meselesi çok karmaşık ve belirsizdir. Marawa hakkındaki yazılı belgeler hemen hemen hiç yoktur, sadece Badri ve Asma Barentu'nun ikinci oğlu olduğuna inandıkları Marawa'dan bahsederler.

Ittu, Humbana ve Akiçular dâhil olmak üzere, Doğu Oromoları günümüzde yerleştikleri yerlere farklı zamanlarda farklı yönlerden gelmişlerdir. Anniya ve Afran Kallolar Ittularardan daha önce bu bölgeye varmışlardır, belki de Bale'deki Awaş düzlüklerini geçerek doğrudan Mormor'dan gelmişlerdir.⁴¹³ Ittu Oromoları belki de Mormor'dan gelerek daha geç bir zamanda ulaşmışlardır, fakat Humbanalar gibi

⁴⁰⁸ Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 20-21.

⁴⁰⁹ Haberland, *The Galla of Southern Ethiopia*, s. 5

⁴¹⁰ Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s. 95.

⁴¹¹ Bairu Tafla, *Asma Giorgis, History of the Galla and Kingdom of Shawa*, Stuttgart 1987, s.136-137; Fitsum Walda Mariam, *Ye Atsma Giyorgis Misih Dersetoch: Ye Oromo Tarik, Kifil Andina Hulet*, Addis Ababa 2009(2017), s. 51-52.

⁴¹² Badri Kabir, "Afran Qallo: A History", B.A. thesis in History, AAU 1992, s. 8; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 3-4, Alishu Abdalla, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali, Mormor Abba Seenaa ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴¹³ Hassen, "Menilek's Conquest of Harar", s. 28.

doğrudan gelmemişlerdir (Anniya ve Afran Kalloları).⁴¹⁴ Bunların geliş tarihi ile ilgili sözlü tarih geleneği çok karmaşıktır ve kafa karıştırıcıdır. Sözlü tarih, Mormor nehrini geçtikten sonra Ittuların kuzeyden geldiğini öne sürer. Geleneğe göre Mormor, Abbay'ın (Nil Nehri) bir diğer adıdır. Dahası, aynı gelenek Ittuların Çarçer dağ silsilesine Kuzey Etiyopya'dan geldiğini öne sürer. Bununla beraber, birçok kaynak Mormorları tarihsel Bale'ye yerleştirir. Onların Kuzey Etiyopya'daki varlıkları hakkındaki destekleyici tek kaynak Asma'nın kitabıdır. Asma, bu gerçeği şu şekilde ifade etmiştir:

Negus [Galawdewos] *Ras Yamana Krestos* ile beraber olan bütün orduya emir verdi ve Makwannet'in kalan kısmına Shawa'ya bir askeri sefer düzenlemesini emretti, öyle ki ya Ittu'yu yok edeceklerdi, ya da onları Hristiyanlığa geçireceklerdi ve onları Dambiya ve Begemder'e yerleştireceklerdi. ...Ittular, Negus tarafından eskiden Asabot (veya) Hagara wagag olarak bilinen Carcar'a yerleştirildiler.⁴¹⁵

Asma, Ittuların Kuzey Etiyopya ile ilişkilerinin varlığını göstermiştir. Ama yukarıdaki alıntı Ittuların daha önceden Kuzey Etiyopya'dan geldiklerini göstermiyor. Belki de, Ittular ilk olarak Hristiyan Krallığı'ndan gelen baskılar sebebiyle Kuzey Etiyopya'ya doğru genişlediler. Harar Platosu'na doğru göç etmeye zorlandılar. Barentu Oromolarının yerleştirilmesi ile ilgili olarak, Karayyular Arsi Oromoların kuzeyindeki Ittuların kuzey batısındaki bölgeleri işgal ettiler. İlaveten grup Awash nehrinde Afarlar ile sınır paylaşmaktadır. Grubun halkı belki de XIX. yüzyılın başlamasından sonra Karayyuların ülkesine yerleşmiş olan Ittularla beraber yaşadılar.⁴¹⁶

Doğu Oromoları doğuda ve güney doğu kısımda Somali Ulusal Bölgesel Eyaleti ile batıda Oromia Ulusal Bölgesel Eyaleti'nin Arsi bölgesi ile güneyde Oromia Bölgesel

⁴¹⁴ Hassen, "Menilek's Conquest of Harar", s. 29.

⁴¹⁵ Tafla, *Asma Giorgis, History of the Galla and Kingdom of Shawa*, s. 35-37.

⁴¹⁶ Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Eyaletin Bale bölgesinin batı kısmı ile ve kuzey doğu kısmında Afar Ulusal Bölgesi Eyaleti ile sınırlarını paylaşmaktadırlar. Çarçer-Harar Platolarının Oromolarının sayısı yaklaşık olarak 5 milyon civarındadır. Hararghe vilayeti dışında yaşayan en büyük gruplardır. Ittu, Humbana ve Akichular genel olarak Doğu Oromoları veya Barentumalar olarak bilinirler. Konfederasyon ismi olan Barentuma'yı kullanan tek gruplardır.⁴¹⁷ Humbanalar iki alt gruba ayrılırlar: Afran Kallolar (Kallo'nun dört oğlu) ve Anniyalar. Afran Kallolar hâlihazırda doğu Hararghe bölgesindeki baskın gruptur. Afran Kallolar dört adet alt gruba ayrılırlar. Bu gruplar Oborraalar, Alalar, Baabbileler ve Dagalardır.⁴¹⁸ Onların sahası Dire Dawa ve Harar kasabalarının ötesine uzanır. Belki de Oromo olmayan özellikle Somalili insanlarla doğuda ve kuzeydoğuda en uzun sınırı paylaşırlar. Batıda sahaları Ittular ve Afran Kallolar arasındaki doğal sınır olan Burqa Nehrine kadar uzanır.⁴¹⁹ Güneydeki sınırları ise Ramis'in ovalarını ele geçirmiş olan Anniyalara komşudur. Diğer doğu Oromolarına kıyasla sayıca az olan Anniyalar Gobebe vadisindeki Gara Mulata'nın güneyinde bulunurlar.⁴²⁰ Akkichular Gursum çevresinde az sayıda bulunurlar. Grup Somalililer tarafından asimile edilmiştir. Geçmişte Harar ile Jijjiga arasındaki geniş alanı işgal ediyorlardı.⁴²¹

Ittu Oromoları batıda Arba Guggu ile doğuda Burqa Nehri arasındaki alanları işgal ettiler. Sahaları aynı zamanda kuzeyde Awash Nehrine ve güneyde Ramis ve Galeyti'nin birleştiği yere kadar uzanıyordu.⁴²² Grup Batı Hararghe bölgesindeki Doba ve Mi'esso *waradalar*daki Isa Somalililer ile de sınırlarını paylaşmaktadır. İlâveten, sınırları Karrayyu Oromoları ile sınırları paylaştıkları Awash düzlüklerine kadar uzanır. Ittular,

⁴¹⁷ Hassen, "Menilek's Conquest of Harar", s. 231.

⁴¹⁸ Suufiyaan Abdallaa, "Qorannoo Seenaa Diddaa Gabrummaa Oromootni Harargee Bahaa Sirna Nafxanyaa Minilik Irratti Gaggeessan", Gurraandhala, 2007(2014), yayımlanmamış el yazması, s. 11.

⁴¹⁹ Abdallaa, "Qorannoo Seenaa Diddaa Gabrummaa Oromootni", s. 11; Haile, *History of the Oromo*, s. 225-257.

⁴²⁰ Haile, *History of the Oromo*, s. 225.

⁴²¹ Haile, *History of the Oromo*, s. 257.

⁴²² Muhammed Ahmed, Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Arba Guggu'dan Zigita'ya kadar uzanan Harar'ın (Çarçer Platosu) dağlık ve sarp bölgelerinde yerleşmişlerdir. Bokee, Mi'esso ve Daro Labu *waradaları* gibi ovaların kuru yerlerinde bulunurlar. İlaveten Karayyu Oromolarının sınırları içinde yaşarlar.⁴²³

2.3.2 Shawa'nın İşgalinden Önce Doğu Oromolarının Sosyo-Politik Durumları

2.3.2.1 Gada Sistemi

Etiyopya'da ve komşu ülkelerde bulunan diğer Oromolar gibi doğu Oromolarının *Gada* sistemi olarak bilinen bir sosyo-politik sistemi vardı. Doğu Oromoları kendilerini 1880'li yıllardaki Shawa işgaline kadar *Gada* sistemi ile yönetmişlerdi.⁴²⁴ İttular, Barentuma konfederasyonunun parçalanmasından önce Afran Kallolar ve Anniyalarla birlikte bu konfederasyonun içindeydiler.⁴²⁵ *Gada* sistemi Hararghe platolarına genişlemelerinden sonra değişikliğe uğradı. Hassen bunu şu şekilde açıklamaktadır: “Göçten sonra her bir grup, sistemini yeni ortama uymanın zorluğunu aşmak için değiştirdi, bunun bir sonucu olarak sistem her bir grubun fethettiği veya asimile ettiği nüfus tarafından büyük ölçüde etkilenmiş gibi görünmektedir.”⁴²⁶ Diğer Oromolar gibi, Doğu Oromoları da konfederasyonun dağılmasından sonra kendi *Gada* merkezlerini kurdular. İttular da Odaa Bultum'da *Gada* merkezini kurarken, Anniyalar ve Afran Kallolar da kendi merkezlerini Burqa Tirtira'da ve Gara Mulata'da sırasıyla kurdular.⁴²⁷

Doğu Oromoların siyasi-idari yapısı *gosa* (boy) sistemine dayanıyordu. *Gosa*, Doğu Oromolarının sosyo-politik teşkilatlanmasının merkezindeydi. “Kottuların (doğu Oromoları) kendi aralarında genel bir tabir olan *gosa* olarak bilinen ve aynı atalardan

⁴²³ Muhammed Ahmed, Alishu Abdallah, Muhammed Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴²⁴ Hassen, “Menilek's Conquest of Harar”, s. 229-231.

⁴²⁵ Hassen, “Menilek's Conquest of Harar”, s. 231.

⁴²⁶ Muhammed Hassen, “The Relation between Harar and the Surrounding Oromo between 1800-1887” B.A Thesis in History, HSIU, 1973, s. 1.

⁴²⁷ Mohammed Hassen, “The Egyptian Occupation of Harer and Its Impact on the Oromo in Harerge”, *The Journal of Oromo Studies*, Volume 15, Number 2, July 2008, s. 35.

geldiklerine inandıkları bir toplumsal ilişkileri vardır.”⁴²⁸ Hassen tarafından verilen *gosa* tanımı yukarıdaki tanımdan tamamen farklı bir tanım değildir. Yazar şöyle yazmıştır: “*gosa* kelimesi bir boy anlamına gelebilir ve aynı zamanda da daha geniş bağlılığa işaret edebilir, her bir durumda *gosanın* bütün üyeleri kardeş oldukları için aynı babadan geldiklerine inanırlar. Her bir *gosa*, ilaveten alt *gosalara* bölünerek farklı *gosalar* oluşturur.”⁴²⁹

Abba bokkuları (başkan) bütün Oromolar boylarını ve alt boylarını kontrol ederler. Asmarom’un da ifade ettiği gibi: “iktidardaki sınıf (*komicha*) Oromo ulusunun farklı yerlerinde bulunan *abba gada* veya *abba bokku* olarak bilinen bir memur tarafından idare edilirdi. Bu tabirler sırasıyla kurumun başı veya otorite sembolünün taşıyıcısı anlamına gelirler.”⁴³⁰ Hassen ayrıca *abba bokkuların* gücünün Anniyalar ve Ittular arasında değişmediğini öne sürmüştür. “Ittular ve Anniyalar arasında *caffee* (otlak) meclisinin başkanı *abba bokku* olarak bilinirdi.”⁴³¹ *Abba bokkular* sekiz yıllığına seçilirlerdi. Bu güçlü kuruma bazı zamanlarda memurların gösterdikleri performansa göre ilave bir sekiz yıllığına daha seçim yapılırdı. Bununla beraber ikinci kere seçilme durumu pek yaygın değildi.

Doğu Oromoları arasında en yüksek makam *raba-dori* (başkan) idi. Hassen, “Afran Kalloları arasında *raba* ve *dori abba*, *fugug* (*fugug*) *bombas*, *abba bokku* ve hatta eksiz olarak *bokku* olarak bilinen bir başkan tarafından başkanlık edilen yaşlılar meclisi idi”⁴³² demektedir. Afran Kalloları ve Ittular arasındaki tek fark başkanlarının isimleriydi, Ittular da başkan *raba dori* olarak bilinirdi. *Raba dori* ve *abba gadanın* aynı yetkileri vardı: *abba gada* diğer Oromolar için başkaydı, *raba dori* ise Ittu Oromoları için

⁴²⁸ Demissie Gebre Michael, “The Kottu of Hararge: An Introduction to the Eastern Oromo”, *Experiment Station Bulletin*, No 68, HSIU, College of Agriculture, 1974, s. 3.

⁴²⁹ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 1.

⁴³⁰ Legesse, *Oromo Democracy*, s. 31.

⁴³¹ Hassen, “Menilek’s Conquest of Harar”, s. 230.

⁴³² Hassen, “Menilek’s Conquest of Harar”, s. 230.

başkandı. *Raba dori* bütün doğu Oromolarının temsil ediyordu ve bu başkanlık boylar arasında dönüşümlü olarak yapılıyordu. Bir boy sadece bir dönemliğine göreve geliyordu.⁴³³ Bütün boyların temsilcileri ve ordu seçim sırasında orada bulunuyordu.

Diğer Oromolar gibi, Doğu Oromoları da Odaa Bultum, Gara Mulata ve Burka'da yapılan kanunlar ve yazılmamış anayasa ile yönetiliyorlardı.⁴³⁴ Bu merkezler 1890'larda Menilek tarafından yasaklanana kadar her sekiz yılda bir toplantı merkezleri olmuşlardır. Bu meclisin, Gumi Gayo'da yapılan bütün Boranaları kapsayan toplantıyla aynı işlevi vardı. Asmarom, Borana Gumi Gayosu'nu şu şekilde açıklamaktadır:

Yönetime geçmek isteyen veya yönetimde bulunan, iş başında veya emekli olmuş olan ve temsil edilen ve Warra Kalluların gözlemci olarak katılmış buldukları bütün gada konseylerinin ve topluluklarının genel ulusal meclisine bağlı bulunmaktadır. Her sekiz yılda bir yapılan toplantı yönetimdeki *gada* heyetinin işlerini denetler, kanunu ihlal edenleri cezalandırır ve eğer gerekli olursa onların herhangi birini veya hepsini görevden alır. Bu tür toplantılarda emekli olmuş olan *Abba Gada* başkanlık yapar. Bununla beraber, ulusal meclis toplantısının esas amacı ülkenin kanunlarını yeniden gözden geçirmek, onları halkın önünde yeniden tekrar etmek, eğer gerekli ise yeni kanunlar yapmak ve daha alt seviyelerdeki yargı organları tarafından çözülememiş uyuşmazlıkları çözmektir.⁴³⁵

⁴³³ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 13.

⁴³⁴ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 13.

⁴³⁵ Legesse, *Oromo Democracy*, s. 211-212.

Ittu Oromolarının durumunda ise, Bultum'daki kutsal çınar ağacının (*odaa ağacı*) altında yapılan bütün Ittuları kapsayan toplantının görevi *Gumi* toplantısının görevlerinden farklı değildir.

2.3.2.2 Mogasa Sistemi ve Guddifacha Sistemi

Oromoların en önemli kurumlarından birisi de *Mogasa*⁴³⁶ ve *Guddifacha* sistemleridir.⁴³⁷ Diğer Oromo grupları gibi Doğu Oromoları Oromo olmayan insanları *Mogasa* (asimilasyon) sistemi aracılığı ile içlerine dâhil etmişlerdir.⁴³⁸ Sistem büyük ölçüde Doğu Oromolar nüfusunun artmasına katkıda bulunmuştur. Bu, İslamiyet'in Çarçer-Harar Platosu'ndan yok olmasının ana sebebidir. Sistem, etnik olarak Oromo olmayan Müslümanları, Oromo kültürü içerisinde eritmek için kullanılmıştır. Geçmişte, Oromo olmayanlar doğudaki Oromo boylarına alınmışlardı. Geleneksel kanunlar *mogasanın* diğer Oromolara bütün Oromoların aynı ortak atadan gelen kardeşler oldukları temelinde verilmesini yasaklamıştı.⁴³⁹ Doğulu olmayan Oromoları içlerine almak için, *ibida kanuuf* (ateş vermek veya bir yer vermek) olarak bilinen özel bir sistem vardı. Oromo grupları geçmiş kimliklerini kaybetmeden doğu Oromoların üyesi haline geldiler.⁴⁴⁰

Genel olarak, geçmişte Oromo olmayanların Oromo topraklarında Oromo boylarından biri tarafından içlerine dâhil edilmeden yerleşmesi düşünülemezdi. İçlerine aldıktan sonra Oromolar yeni gelenleri ayrımcılık yapmaksızın eşit üyeler olarak kabul ettiler. İçeri alınan kişiye *ilma gosa* (bir boyun çocuğu) deniliyordu.⁴⁴¹ *Mogasa* esas olarak bir kişi tarafından değil, bir gosa (boy) tarafından yapılıyordu. Bir kişi Oromoların

⁴³⁶ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 18; Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s. 156.

⁴³⁷ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 18; Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s. 156; Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 21.

⁴³⁸ Muhammad Ahmad, Alishu Abdallah, Ahmad Dasho ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴³⁹ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 17-18.

⁴⁴⁰ Ahmad Dasho, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁴¹ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 17-18.

içine alınmadan önce kişiyi karşılamak ve onu toplum ile tanıştırmak için savurgan bir tören hazırlanıyordu. Törende bir öküz kesiliyordu. Daha sonra içeri dâhil edilen kişi ve *gari* (boyun danışmanı), *abba bokku* (boyun reisi) ve *jaba* (alt boyun danışmanı) dâhil olmak üzere boyun memurları hayvanın kanına bir bıçak bandırıyor ve ona dokunuyorlardı. Bu, içeri alınan kişinin Oromo boyları içine dâhil edilmesini göstermek için yapılıyordu⁴⁴² ve içeri alınan kişi “Siz neden nefret ediyorsanız ben de ondan nefret ediyorum, beğendiğinizi beğeniyor ve savaştığınızla savaşıyorum şeklinde yemin ediyordu.”⁴⁴³ Bokku aynı zamanda kişinin içeri alındığını insanlara ilan ediyordu. İçeri dâhil edilen bir kişi veya boy da boy üyelerinden hediye alabiliyordu. Bu hediyeleşme *handhuura* (göbek bağı) olarak biliniyordu.⁴⁴⁴ Dahası, bir kişinin kendi ismini ve babasının ismini değiştirmesi bekleniyordu.⁴⁴⁵ İçeri dâhil edilmeden sonra, bir kişi babasının yeni ismiyle çağırılırdı. Her hususta bu kişi Oromo haline gelirdi ve artık bir yabancı olarak görülmezdi. Bunun sonucu olarak bir kişinin geçmiş kimliği silinirdi. Bu yüzden Çarçer-Harar Platosu’nun Müslümanlarının çoğu dinlerini ve İslami kimliklerini kaybettiler ve İslamiyet bir kuşaktan daha az bir zamanda ortadan kayboldu. Zikredilenlere ilaveten, aileler arasında yapılan ve *guddifacha* olarak bilinen dâhil etme işlemi vardı. Hassen dâhil olmak üzere, bazı yazarlar *guddifachayı mogasa* ile karıştırmış ve *guddifachayı* bir tür *mogasa* olarak kabul etmişlerdir.⁴⁴⁶ Fakat bu ikisi arasında büyük farklılıklar vardır. *Guddifachada* ebeveynin, boya dâhil edilen ve ismini değiştirmesi beklenmeyen kişinin amcası rolünde olması bekleniyordu. Bu sebeple de kişi bu amcanın ismini alıyordu. Dahası, eğer kişinin kendi çocuğu varsa *guddifacha* olan çocuk, yetişkinlerin Oromo kültüründe sahip olduğu bütün haklara sahip oluyordu. Eğer kişi

⁴⁴² Ibsa, “A History of The Itu Oromo”, s. 18.

⁴⁴³ Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 21.

⁴⁴⁴ Hassen, *The Oromo of Ethiopia*, s. 21.

⁴⁴⁵ Ahmad Dasho, Muhammad Ahmad ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁴⁶ Hassen, “Menilek’s Conquest of Harar”, s. 229-230.

ailenin dışında koruma altına alınmışsa, *guddifacha* olan çocuğun *mogaasa* olması bekleniliyordu ve alışılmış olduğu üzere onun için *mogasaatöreni* hazırlanıyordu.

2.3.2.3 Askeri Yapılanma

Askeri teşkilatlanmaya bakıldığında, Doğu Oromoları en fazla düzenli süvarilere ve savaş güçlerinden birine sahiptiler. Doğu Oromolarının iyi organize olmuş askeri sistemleri vardı. Askeri organizasyonları ikiye ayrılmıştı: *raba* ve *dori*. Geçmişte, Oromoların düzenli ordusu yoktu. Koruma amaçlı savaş veya *buta* savaşı için çağırılan askerlerle yetiniyorlardı. Bu, Oromoların eğitimlerinin ve tecrübelerinin olduğunu fakat silahlarının iptidai olduğunu göstermiştir. Afran Kallo ordusuna *Dori* denirdi, fakat Ittu ordusu *Raba Dori* olarak bilinirdi. *Raba ve doriler* bütün Ittuları kapsayan *raba dori* konseyinde önemli etkiye sahiptiler. *Raba ve doriler* Ittu topraklarındaki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturuyorlar ve sınır muhafızları olarak görev yapıyorlardı. Bununla beraber bütün Ittular üstü seviyesinde ordu *raba dori* konseyinin kontrolü altındaydı.⁴⁴⁷

2.4 Emir Nur'un Ölümünden sonra Çarçer-Harar Platosu

Harar Müslümanları Hazelo'da Barentumalar tarafından yenildikten sonra durumları kötüleşti. 1559 yılında, Müslümanlar zarar görme pahasına, Hristiyan güçlerini yok etmede başarılı olmuşlardı. Bu Müslüman güçlerini Oromoların ilerleyişini durdurmak için fazlaca güçsüz bıraktı. Bu durum, savaştan sonra Emir Nur'un Fatajar'dan Harar'a Dawaro'dan geçerek geri gidememesinde görülebilir. Zira bu bölge zaten Doğu Oromolarının veya Barentuma Oromolarının Harar'a ve ötesine göçlerini yönlendirdikleri bir merkez haline gelmişti.

Emir Nur'un ölümünden sonra yerine gelen bir diğer önemli ve belki de sevilmeyen lider Emir Osman'dır (1567-1569).⁴⁴⁸ Fırsatçı bir lider olarak kayıtlara geçen

⁴⁴⁷ Aishu Abdallah, Mormor Abba Seena, Muhammed Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁴⁸ Hassen, "The City of Harar ", s.17; Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 179; Ahmed, *History of Harar*, s. 72.

Osman'ın, geçmişi bilinmemekle beraber kölelikten geldiği sanılmaktadır. XVI. yüzyılın krizi ve askeri yetenekleri sebebiyle üst pozisyonlara terfi ettirilmişti.⁴⁴⁹ Ahmed onun adını Osman bin Badlay veya “Osman el-Habeşi” olarak belirtmektedir.⁴⁵⁰ Ve Cerulli de ondan “Habeşistanlı Osman” olarak bahsetmiştir.⁴⁵¹ El-Habeşi veya Habeşistanlı nisbesi, onun Hristiyan geçmişini göstermiştir.

Emir Osman, Harar şehri ve Çarçer-Harar Platosunun çevresindeki Oromoların gücünü ve sayısını anlamıştı. İktidara geldikten sonra, Emir Nur'un Oromolara karşı yürüttüğü saldırı politikasından sulh politikasına vaz geçmiştir.⁴⁵² Büyük ihtimalle bu sebeptendir ki kendisi Harariler arasında sevilmemeye başlanmıştır.⁴⁵³ Emir Osman'ın, Oromolara karşı yürütülen saldırı politikasının Harar'ın ticari zenginliği keskin bir biçimde zıt düştüğünü bunun ticareti engelleyeceğini ileri sürmüştür. Bu kendi içinde önemli bir buluştu, Emir Osman daha da ileriye gitti ve bir toplumda olmayan ürünlerin ve hizmetlerin takas edilmesi gerekliliğinin savaşı ertelediğini ve barışçıl bir biçimde var olmayı teşvik ettiğini anladı. Emir Osman, ticaretle sadece Oromoları pasifleştirmeyi ummamış, aynı zamanda da bu tehlikeli komşuları, Müslümanlara karşı daha az saldırgan hale getirerek İslamiyet'i onlar arasında yaymayı da hedeflemişti.⁴⁵⁴

Yukarıdaki veriler ışığında şu ortaya çıkmaktadır: Emir Osman Harar'ın kurtuluşunu ticaretle ve ticari işlerde görmüştür.⁴⁵⁵ Kendisinin, Harar'ın varlığının yerel avantajlara borçlu olduğunu fark eden ekonomik açıdan olayları anlayan şuurlu ilk siyasetçi olduğu görünmektedir. Bu avantajlar olmadan Harar otuz yıl süre ile (1529-

⁴⁴⁹ Hassen, “The City of Harar ”, s. 9-10.

⁴⁵⁰ Ahmed, *History of Harar*, s.72; Abdulmalik Abubaker, “Trade for Peace not for Conflict: Harari Experience”, *Law, Social Justice & Global Development Journal (LGD)*, 2013(1)), s. 24; Ahmed Zekaria, “Some Notes on the Account-book of Amir Abd al-Shakur b. Yusuf (1783-1794) of Harar” *Sudanic Africa*, Vol. 8, 1997, s. 17-36, s. 22.

⁴⁵¹ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 179.

⁴⁵² Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 343.

⁴⁵³ Hassen, “The City of Harar”, s. 10.

⁴⁵⁴ Hassen, “The City of Harar”, s. 10.

⁴⁵⁵ Hassen, “The City of Harar”, s. 10.

1567) kendisini krize sokmak için bir araya gelmiş farklı felaketlerin ağır baskısı altında hayatta kalamayacaktı. Emir Osman, bilge bir biçimde ticaretin Harar'ın vazgeçilmez bir desteği olduğunun ve hükümetin tüccardan yana tavır almadıkça şehrin hayatta kalamayacağını farkına vardı. Askeri felaketler ve siyasi facialara rağmen Harar'ın ticaretle hayatta kalabileceğine inandığı görülmektedir. Harar'ın ticaretinin büyük ölçüde yabancı ürünlerin ithaline ve yerel ürünlerin de ihracına dayandığını biliyordu.⁴⁵⁶ Başka bir deyişle, zenginliğin ve Harar'ın ticarete ve tarıma dayandığını biliyordu. Harar'ın kırsal alandaki Oromoları ve Somalilileri korumaya yetecek güçleri olmadığından, tarımsal sektörün güvenliğini temin etmenin imkânsız bir iş olduğunu farkettti.⁴⁵⁷

Bununla beraber, iş ticarete geldiğinde konu farklılaşmıştı. Ticareti korumak Harar'ın imkânları dâhilindeydi ve aynı zamanda da Somalililerin ve Oromoların da faydasınaydı. Eğer tüccar Oromoların elinde olan topraklarda hoş karşılanır ve iyilik görürlerse ve farklı kasabalarda iken seyahat esnasında can güvenlikleri korunursa, herhangi bir tutuklama olmaksızın sık sık seferlere çıkmaları teşvik edilirse, bu Oromoları Harar'ın ticaretine ve ekonomine çekecekti. Ticari etkileşim kanallarının tam açık olmasıyla, Müslüman tüccarların ticareti ucuz pamuklu elbiseler ve yerelde üretilen mamuller olarak kendi faydalı etkisini kırsalda yaşayan Oromoların üzerine yayabilecekti ve de bu sonuç olarak Harar'ın yurttaşlarına istihdam ve zenginliği garanti ederek yerel üretimin genişlemesini teşvik etmiş olacaktı.⁴⁵⁸ Emir Osman, Oromolarla ticaret yapan bir milletin çıkarlarını korumak isteyen öngörü sahibi bir devlet adamına yakışır bir barış anlaşması yaptı.⁴⁵⁹ Sadece bu bile onu, kendi zamanında yaşayan Hristiyanların yaptığı gibi savaşla değil, barışçıl olarak ürünlerin takasıyla, Oromoları pasifleştirmeyi isteyen, zaman içinde Müslümanlar ile gayri-Müslüman kavgacı komşuları Oromolar ve

⁴⁵⁶ Hassen, "The City of Harar", s. 10.

⁴⁵⁷ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 178-179.

⁴⁵⁸ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 96.

⁴⁵⁹ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 96; Hassen, "The City of Harar", s. 11.

Somalililer arasındaki yabancılaşma duygularını kademeli olarak yumuşatacak olan Afrika Boynuzu'nun en gerçekçi liderlerinden biri yapar.

Hristiyan liderlerin Oromoları savaş dışında bir yolla pasifleştirme öngörüsünü gerçekleştirmesi için neredeyse ilaveten yüz elli yıl daha yıkıcı savaşların meydana gelmesi gerekti. Bundan dolayıdır ki Osman kendi zamanının ötesinde olan bir liderdir. Ticaretin Harar için başarılı olmayan bir zenginlik kaynağı olduğunu fark edip, korunduğunda şehri bölgede hiçbir şehrin olamayacağı kadar zengin ve genişleyen bir şehir yapacağını farkında olan çok yararcı bir lider olarak da görünmektedir. Korunmanın ve ticaretin anahtarı barışı korumadan geçiyordu ve Emir Osman'ın en büyük kazanımı Oromolarla barış yapmasıydı.

Harari yazıtlarına göre, Osman'ın Oromo *Gada* liderleri ile yaptığı barışın beş maddesi vardı:⁴⁶⁰

1. Oromoların Müslümanların merkezine gelmelerine izin verilip pamuğu sabit bir fiyattan almalarıydı.

2. Oromolara Müslümanların pazarında kendi ürünlerini satma hakkını veriyordu. Bu anlaşmaya göre Oromolar ürünlerini Harar pazarlarında istedikleri fiyattan satabileceklerdi. Fakat Oromolar, pamuğu Harar esnafından sabit fiyattan alacaklardı. Bu durum Oromolar açısından çok avantajlıydı.⁴⁶¹

3. Oromolar Müslüman kervanlarına herhangi bir müdahale olmadan ve haksız vergiler almadan kendi bölgelerinden geçmelerine izin vereceklerdi.⁴⁶² Bu, Osman'ın çok kayda değer bir başarısıydı ve Oromolar açısından da ciddi bir tavizdi. Görüleceği üzere anlaşmanın bu üç temel maddesi ticaretle ilgiliydi. Maddeler sadece ticaretle ilgili bir

⁴⁶⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 11-12.

⁴⁶¹ Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 181; Ahmed, *History of Harar*, s. 72.

⁴⁶² Ahmed, *History of Harar*, s. 72; Hassen, "The City of Harar", s. 11.

zaferi ifade etmekle kalmıyor, aynı zamanda da diğer tarafın çıkarını dikkate almak demek olan müzakere ruhunu da ifade ediyordu. Burada anlaşmayı yapan ve karşılıklı çıkara dayalı barışçıl birlikte yaşama doktrinini anlama ile kabul eden her iki tarafın liderinin de gerçekçi devlet adamlığı özellikleri yatmaktadır.

4. Müslüman askerlerin Oromo topraklarındaki pazarlarda ve kervan yollarında devriye gezmelerine izin veriliyordu.⁴⁶³ Bu taviz ile Oromolar pazar yerlerinin Müslümanların yönetiminde kalmasına izin vermişlerdir. Bu, Osman'ın kazandığı çok ciddi bir zaferdi ve eğer bu politikalara biraz daha uzun süreli yaşama sansı verilmiş olsaydı bölgenin tarihi bir şekilde değişmiş olacaktı.

5. Osman'ın karşıtlarına tahtından indirilmesini açık bir biçimde talep etmek için iyi bir fırsat veren bir hususla ilgiliydi. Diğer maddelerin içinde ticaretle ilgili olmayan tek madde olan bu madde, Oromo yönetimi için Harari yönetiminden daha fazla önemli olan bir maddeydi. Bu maddeye göre, Oromolardan ticaret kasabalarında Müslümanlara sığınan veya sığınacak olan herkes Oromolara iade edilecekti.⁴⁶⁴

Bu madde bize birkaç şey anlatmaktadır; birincisi yeni efendilerinin zalim yönetiminden kaçan yerleşik ve tarımla uğraşan nüfus açısından, barışın maliyetini güçsüz komşuları ile iade edilmek olarak gerçekleştirirken, bu aynen şunu demeye benziyordu: “eğer barış istiyorsanız Oromo sığınmacılarını geri verin veya surlarınız içinde yok olma ile karşı karşıya kalın.” İadeyi kabul etmek Müslümanlar için çok zor bir karar olmalıydı çünkü iade edilen insanlar sadece birkaç yıl önce Harar ulusunun bir parçası idiler.⁴⁶⁵ Osman'ın bu tatsız işe girişmiş olması sadece diğer alternatifleri göz

⁴⁶³ Enrico Cerulli, *Documenti Arabi per la storia dell'Ethiopia*, Rome, 1931, s. 58; Wolde Aregay, “Southern Ethiopia”, s. 345.

⁴⁶⁴ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 96; Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 18; Hassen, “The City of Harar”, s. 11.

⁴⁶⁵ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 96; Cerulli, *Islam Yesterday*, s. 181; Hassen, “The City of Harar”, s. 11.

önünde bulundurduktan sonra meydana gelmiş gibi görünmektedir. Osman'ın görüşü aynı zamanda Oromolar arasında Müslümanların varlığının uzun dönemde İslamiyet'in onlar arasında yayılmaya fırsat bulacağı ve böylelikle Müslüman olmayan bir düşmanı Müslüman bir ortağa dönüştüreceği umuduyla oluşmuş gibidir. Kuzey Doğu Afrika'nın tarihinde böyle bir şey olmuş olsaydı, bölge tamamen farklı bir yer olacaktı. Müslümanlar XVI. yüzyılda başarısız olduklarında, Hristiyanlar XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bazı Oromoların Hristiyan olmayanlar üzerinde etkin bir biçimde savaşçı olarak kullanmak üzere dinlerini değiştirmede başarılı olmuşlardır.

İkinci olarak, bu madde Oromoların ele geçirdikleri yerlerdeki insanları kendi kontrolleri altında tutmak istediklerini göstermektedir. Bu Oromoların toprakları içinde farklı yerlerde yapılan ortak bir uygulamaydı. Ele geçirilen halklar Abba Gada sistemi tarafından toplu olarak benimseniyordu. Bir kere benimsediklerinde, soylarının ait olduğu ve haklarının, sorumluluklarının, güvenlerinin ve emniyetlerinin bağlı olduğu boyun veya kabilenin bir parçası haline geliyorlardı. Bir defa bir boyun oğulları olduklarında, bu anlaşmayı bozmak kolay değildi. Bu anlaşma sadece bu insanların daha güçlü olan başka bir boyun veya kabilenin oğulları olduklarında bozabiliyordu. Müslümanlar ise böyle güçlü bir taraf değillerdi.

Antlaşmadaki son madde, Oromoların kendilerini nasıl tanımladıklarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Onlara göre, fetihle ele geçirdikleri veya kaçırdıkları ve nihai olarak benimsedikleri herhangi bir kişi onların parçası oluyordu. Bu durum, sınırlamalara bakılmaksızın, Oromo olmayanların Oromo haline gelmesinin kolaylığını gösteriyordu. Bu durum, *gada* sisteminin dinamizmini yansıtıyordu. Müslümanların anlamadığı, Oromoların geniş ve esnek "öz tanımlarına" göre, kısa bir süreliğine bile olsa Oromolar arasında yaşayan herhangi bir Müslüman iadeye tabi tutulacak olan Oromo halkının bir parçası sayılıyordu. Bu durum, barış anlaşmasının başarısız olmasına yol açan ana sebeplerden biri olmuştu.

Üçüncü olarak, bu son madde aynı zamanda Oromo toplumunda kadınların ve çiftlik işçilerinin az olduğunu gösteriyordu. Harar bölgesine kaçan ister kadın isterse çiftlik işçileri olsun, bu insanlar Oromolar açısından önemliydi. Zira Oromolar arasındaki kadın sayısının azlığı onlar açısından evlenilecek kadın bulmakta zorlanmalarına sebep oluyordu. Benzer şekilde Oromoların süt, tereyağı ve et ile birlikte ana öğün yemeği olarak kullanılan tahılların üretimi için çiftlik işçileri önem arz etmekteydi. Bu sebeple de Oromolar bu tür insanların da iade edilmelerini önemsiyordu.

Emir Osman'ın Oromolarla barış politikası kısa süreli de olsa ticarete koruma sağladı. Osman'ın faydacı politikasının halefi tarafından tersyüz edilmesi ve bu arada Harar'ı zora sokan bir dizi kriz, tüccar ve esnaf sınıfını tehlikeye attı. Oromolar tarafından Müslümanların sürekli olarak yenilmesiyle ümitleri kırılan tüccar sınıfı, ne kendilerinin, ne de mallarının artık güven altında olmadığını haklı biçimde düşünerek ilk fırsatta Harar'ı terk etti. Harar'ı terk edip Awssa Farfara, Waraba (bunlar Afar çölünde bulunmaktadır) ve Zeyla'ya giderek tüccar ticaretlerini güvence altına almak istediler. Harar'ın nüfusu şehri terk etmişti, askeri başarısızlıklar on yıllar boyunca ticareti baltaladı, fakat en nihayetinde Harar şehri sadece Emir Osman'ın faydacı politikasının bir şekilde yeniden canlanması sayesinde hayatta kaldı. Orada, Osman'ın Oromolarla barış yapma politikasını yapmaya katkısı yatmaktadır. Bu politika sayesinde Harariler çevredeki Oromolar ile evlilik ittifakları kurdular. Harar'daki kriz Harar'ın ticari ve siyasi başkent olarak terk edilmesine yol açtı. Zira Oromolar askeri olarak durdurulamazdı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU OROMOLARI, İSLAM VE HARAR'IN EMİRLİK OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI (1600-1875)

XVII. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasını kapsayan dönemde Wakifina'nın yani Oromoların geleneksel dini, İslam üzerinde egemenlik kurmuştur. Bu dönemler İslamiyet için en karanlık dönemlerdir. İslamiyet küçük şehirlerin dini haline gelmiştir. Bu dönem ayrıca Harar'ın Müslümanlar tarafından terk edildiği dönemdir. 1600-1875 yılları arasındaki dönem esas olarak Çarçer-Harar Platolarının çoğu yerinde Müslümanların çatışmaya girmesi ve bu bölgelerden silinmeleriyle tanımlanmaktadır.

Yukarıda sözü edilen dönemin problemlerinden bir tanesi, bölgede açık bir biçimde İslamlaşma sürecini gösteren delillerin olmamasıdır. Durum, yerli monarşinin oluşmasıyla daha iyiye gider. Harar şehir devleti kendisini eski Adal sultanlığının kalıntısı olan ve başkentini Oromoların sıklıkla yaptığı saldırılardan korumak için kuzeydoğudaki çöllerin içine doğru kaydıran Awssa sultanlığından koparmıştır.⁴⁶⁶

Krallık başkentini, İmam Ahmed'in cihadından önce en az yüz yıl Müslümanların başkenti olan Harar'dan taşımıştır. Başkentini Harar'dan Awssa'ya taşınması Harar'ı ikinci plana atmıştır ve genişlemekte olan Oromolara karşı Harar'ın savunmasını azaltmıştır.⁴⁶⁷ Başkentini taşınmasının iki sonucu olmuştur.

1. Harar Emirliği'ni Ocak 1887'ye kadar yönetmiş olan Ali ibn Davud hanedanlığının kademeli olarak oluşmasına ve bağımsızlığını kazanmasına ortam hazırlamıştır.

2. Taşınmanın Harar için olumsuz etkilerinin olmasıdır. Harar'ın liderler tarafından ihmal edilmesiyle, Harar Sultanlığı topraklarını kaybetmiş ve Harar bir şehir devleti

⁴⁶⁶ Shehim, "The Influence of Islam on the Afar", s. 92.

⁴⁶⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 76; Wolde Aregay, "Southern Ethiopia", s. 345.

olarak hayatta kalmaya devam etmiştir.⁴⁶⁸ Sultanlık, surların dışındaki topraklarını kaybetmiştir. Büyük Harar devleti, Bizans İmparatorluğunun bütün topraklarını kaybettiğinde İstanbul'un bir şehir devleti olarak kalması gibi kalmıştır. Bu durum günümüz Etiyopya'sının doğu kısmındaki İslamiyet'in ve Müslüman toplulukların yok olmasına neden olmuştur. Çarçer–Harar Platosu'nda yaşayan bütün proto-Harari halkları Oromolar tarafından asimile edilmiş ve *Wakafata* haline gelmiştir. Bu küçük evrenin büyük evreni asimile ettiği veya yerel dinin iyi konumlanmış Müslüman toplumunu hiçbir iz bırakmadan asimile ettiği ender bir durumdur.

3.1. Harar Platosu'nun 1577-1647 Yılları Arasında İslamlaşması

Osman ve doğu Oromoları arasındaki anlaşma Oromolar ile Harar şehrinin Müslümanları arasındaki değer farklılıkları sebebiyle sona erdi. Oromolar bütün boyun liderliğinin her sekiz yılda bir değiştiği eşitlikçi demokratik bir sisteme sahip iken, Harar şehri en gelişmiş monarşi sistemlerden birine sahipti.

Hassen'e göre bu iki sistem birbiri ile uyumlu değildi.⁴⁶⁹ Tartışmanın özünde, kaçan insanların durumunun ne olacağı meselesi vardı. Oromo sisteminde, belirli bir *gossan*ın oğlu olduğunuzda, daha güçlü bir boy tarafından yeniden benimsenmedikçe bu sizi sonsuza kadar bağlayan bir bağ haline geliyordu. Bu bağdan kurtulmak için Harari kabilesine intisap etmek uygun bir çözüm değildi. Çünkü bu kabile Oromo'dan daha güçlü değildi. Aradaki fark uzlaşılacak kadar fazla olduğu için, Osman'ın Afran Kallolar ile imzalamış olduğu barış anlaşması Müslümanlar tarafından kabul edilmemişti. Bu anlaşmanın başarısız olmasından sonra esas soru, Harar'ın bir Müslüman şehir olarak saldırgan Afran Kallo boyuna karşı nasıl hayatta kaldığı sorusudur. İlk olarak, Harar, surlarla korunuyordu. Dünya üzerinde antik şehirlerin özelliklerinden bir tanesi de

⁴⁶⁸ Hassen, "The City of Harar", s. 15.

⁴⁶⁹ Hassen, "The City of Harar", s. 15-16.

etraflarına sur inşa etmeleriydi. Harar’ın beş giriş kapısı ve birçok gözetleme kulesi vardı. O zamanlarda, Oromoların, surları aşacak hiçbir teknolojisi ve tecrübesi yoktu. Bununla beraber, bu etkenler Harar’ın İslami bir şehir ve İslami eğitim merkezi olarak hayatta kalmasının esas sebepleri değildi, birçok tarihçi ve tarihçi olmayanlar şehrin Oromolar için önemli olması yüzünden hayatta kaldığı üzerinde müttefiktirler.

Waldron, Trimmingham, Abubakr ve daha birçoklarına göre Oromolar kendi çıkarları için bu şehrin hayatta kalmasına izin verdiler.⁴⁷⁰ Çünkü Oromolar pazar olarak yani tuz, kumaş ve buna bezer ürünlerin alınıp satılacağı bir şehre ihtiyaç duymuşlardır ve Harar şehrini bu maksatla kullanmışlardır. Fakat bazı yazarlar Harar’ın liderlerinin cesareti ve askeri gücü neticesinde hayatta kaldığını göstermeye çalışmışlardır. Fakat bu pek de mümkün görünmemektedir, çünkü Oromolar sayısal olarak üstündüler ve savaşçı kültürleri onları durdurulması imkânsız hale getirmişti. Bu yüzden Harar’ın güçlü olduğu tezi geçerli değildir. Oromolar bu aşamada Hararilerin güç olarak erişemeyeceği daha iyi süvarilere sahiptiler. Daha sonra Mısırlılar ile bölgeye gelen Mokhtar da Oromoların askeri manevralarını hayret verici olarak tanımlamıştır.⁴⁷¹ Oromo süvarileri meşhur Hristiyan ve Müslüman ordularının güçlerini kıran süvarilerdir. Müslüman ordularına kumanda eden hiçbir kimse Emir Nur (1556-1567) kadar cesaretli değildi. Fakat kendisi de aynı Oromo grubu tarafından Hazalo savaşında 1559 yılında yenilgiye uğratılmıştır.⁴⁷²

Harar’ın hayatta kalmasının bir diğer sebebi de İslamiyet ve evlilik ittifaklarıydı. Harari Emirlerinin annelerinin birçoğu Oromo idi.⁴⁷³ XVI. yüzyılın son on yılından, XVII. yüzyılın ortalarına kadar olan zaman zarfında Harar’ın yöneticilerinin Oromolarla

⁴⁷⁰ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 97-98; Waldron, “The Political Economy”, s. 25; Abubaker “Trade for Peace”, s. 22.

⁴⁷¹ Mohammed Mokhtar, “Notes sur le pays de Harrar”, *Bulletin de la Société Khédiviale de Géographie*, Le Caire 1876, s. 351-397, s. 387.

⁴⁷² Hassen, *The Oromo and the Christian Kingdom*, s.179-180.

⁴⁷³ R. A. Caulk, “Harar Town and Its Neighbours in the Nineteenth Century” *The Journal of African History* 18:3 (1977), s. 369-386, s.372; Hassen, “The City of Harar”, s. 19-20.

olan ilişkisi bilinmemektedir. Fakat XVII. yüzyılın ortalarından sonra Harari liderleri bilinçli bir biçimde sadece doğu Oromoları ile değil, aynı zamanda bazı Barentuma Oromoları ile de evlilik ittifaklarına girmeye başladılar. Oromolarla yapılan evlilikler siyasi idi, fakat bu evlilikleri yaparken, Abduşşükür'un gelişine kadar Harari Emirlerinin zihinlerinde İslamiyet'in olup olmadığı pek net değildir.⁴⁷⁴ Harar şehrinin yakınlarında yaşayan Afran Kalloları bu ilişki neticesinde büyük oranda etki altında kalmışlardır. Oromolardan olan Afran Kallolar şehirden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Hassen'e göre dört grup içinde, Harar şehrini bütün yönlerden kuşatan Afran Kallo Oromoları olmuştur. Bunun neticesinde Harar şehrinde yaşayanları dini, kültürel ve siyasi açıdan etkiledikleri gibi onların düşünce ve inançlarından da zaman zaman etkilenmişlerdir.⁴⁷⁵

3.2 1647-1783 Yılları Arasında Harar Platosu'nun İslamlaşması (Emir Ali ibn Davud'un Döneminden Emir Abduşşükür'un Dönemine Kadar)

Oromolar arasında İslamiyet'in yayılması çeşitli nedenlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Aşağıdakiler Oromoların İslamiyet'e girmelerinin ana sebepleridir. Bu halkın İslamlaşmasını sağlayan başlıca unsurlar evlilik ittifakları, azizlerin veya velilerin saygı görmesi, ticaret, mevlit törenleri, eski ve yeni inançlar arası benzerlikler, İslam'a davet ve daha önce İslamiyet'in var olduğu fakat Oromolar tarafından bozguna uğratıldığı yerlerde İslami kültürün yeniden canlanmasıdır. Bütün bu metotlar her yerde her zaman bulunmuyordu.

3.2.1 Evlilik İttifakları

Harar bağımsız hale gelmiş ve İslamlaşma süreci farklı bir aşamaya girmişti. İslamlaşmanın araçlarından bir tanesi evlilikti. Bu ilişki, Harar'ın son emiri olan Emir Abdullahi'nin Hristiyan Amhara ordusu tarafından Çalenko savaşında yenilmesinden

⁴⁷⁴ Caulk, "Harär Town", s. 372; Hassen, "The City of Harar", s. 19-20.

⁴⁷⁵ Hassen, "The City of Harar", s. 19-20; Hassen, "The Relation between Harar", s. v.

sonra Harar'ı 1647 ile 1887 yılları arasında yöneten yeni hanedanlığın kurucusu olarak kabul edilen Emir Ali ibn Davud (1647-1662) döneminde başladı. Fakat Emir Ali'nin dönemi bilinmemektedir, "Emir Ali ibn Dawud'un dönemi hakkında bilgi eksikliği vardır. Bunun bir sonucu olarak, Oromolar arasında İslamiyet'in yayılmasını teşvik eden bir siyaset izleyip izlemediğini veya oğlu ve yerine geçen sultanın yaptığı gibi etkili Oromo grupları ile evlilik ittifakı kurduğunu veya Oromoların kurumlarından istifade edip etmediğini bilmiyoruz." ⁴⁷⁶ Buna göre, Harari hanedanlığının kurulması ile Harar şehri, Oromolarla olan problemlerini çözmede çeşitli imkânlar buldu. Bu gelişme ile birlikte bağlı oldukları ve kendilerini kontrol altında tutan Awssa'dan yardım beklemelerine gerek kalmadı. Osman'ın zamanından beri, Harar şehri ile etraftaki Oromolar arasında hiçbir resmi anlaşma yoktu, fakat ilişkiler kademeli olarak gelişti. Daha önce de ifade edildiği gibi, Emirler tarafından izlenen en önemli strateji evlilik ittifaklarıydı. Emir Ali kendi oğlu Emir Abdullah (1670 - 1700) ile dört Oromo kadın arasında evlilikler düzenledi. Bu siyasi evliliklerin üç avantajı oldu:

1. Bu evlilikler potansiyel olarak şehre yapılacak olan Afran Kallo saldırılarını durdurmaya yardımcı oldu.

2. Bu evlilikler birbirlerinin kültürlerini ve dillerini anlamalarına yardımcı oldu ve birbirlerini anlamaları da düşmanlığı azalttı.

3. Bu evlilikler Oromoları İslami fikirlere ve kültüre karşı açık hale getirdi. Harari maiyetine dâhil olan Oromo kadınları Müslümanlığa geçti ve büyük ihtimalle Müslüman olmayan ailelerine de İslamiyet'i tanıstırdılar.

Evlilik ittifakı, Oromoların toplu halde Harar şehrine saldırılarını engellemektedir. *Raba Dorin*in veya Afran Kallo ordusunun Harar'a saldırdığını görmek

⁴⁷⁶ Hassen, "The City of Harar", s. 19.

çok ender olmuştur. Harar'a yapılan saldırılar bireysel boylar tarafından yapılmıştır.⁴⁷⁷ Yerine göre sosyal ilişkiler artırmıştır, Harariler ve Harar'da yaşayan diğer gruplar ve şehrin çevresi birbirinden farklı dil kullanır hale gelmişti. Bunun bir sonucu olarak, Oromo ülkesine gelen şeyhlerin birçoğu iki dil biliyordu. Böylelikle, Hararilerin ve Somalililerin Afran Oromoları arasında İslamiyet'i yaymaları kolaylaşıyordu.⁴⁷⁸ Hem sözlü, hem de yazılı kaynaklar bu zamandan sonra birçok Hararilerin dini öğretmek için evlerini terk ettiklerini göstermektedir.⁴⁷⁹ Onların büyük çoğunluğu asimile oldular ve onların soylarından gelenlerin kendi kökenleri hakkında çok az bilgileri vardır.

Yukarıdaki husus Hassen tarafından iyi bir biçimde özetlenmiştir: “Emir Abdullah'ın Oromolarla evlilik ittifakının dini bir yönü de olmuş olabilir çünkü sayısız Müslüman olmayan müttefikleri yanlarına çekmeleri hanedanlığın ve şehrin faydasına en çok olacak şeydi.”⁴⁸⁰

3.2.2 Ticaret

Ticaret de Harar çevresinde yaşayan Afran Kalloların İslamlaşmasının erken safhasında önemli bir rol oynadı. Ticaretle uğraşıyorlardı ve kademeli olarak İslamiyet'e bağlandılar. Bu, Harar'ın etrafında yaşayan Jarso tüccarları için de doğrudur. Fakat diğer Oromoların bu şekilde İslamiyet'e yaklaştıklarına dair herhangi bir belirti yoktur. Özellikle Çarçer platosunun İttuları ticaret merkezinden uzaktılar. Sadece Harar'ın etrafında yaşayan Afran Kalloların Harar şehri ile ticari irtibatları vardı. Emir Abdullah'ın hükümdarlığından çok önce Harar şehrinin etrafında yaşayan Oromolar ile Harar Emirliği arasında işlevsel bir karşılıklı faydalı ilişki gelişmiştir.⁴⁸¹ Oromolar, Harar şehrine ana

⁴⁷⁷ Hassen, “The City of Harar”, s. 22.

⁴⁷⁸ Hassen, “The City of Harar”, s. 22.

⁴⁷⁹ Abdullahi Şerif ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.; Hassen, “The City of Harar”, s. 22.

⁴⁸⁰ Hassen, “The City of Harar”, s. 19.

⁴⁸¹ Hassen, “The City of Harar”, s. 22.

pazar yeri olarak bağımlıydılar ve Harar Emirliği de Oromolara ürünler, güvenlik ve hayatta kalmak için bağımlıydı.

Harar platolarında, Harariler dini yaymaya başlamadan çok önce tüccar olarak çalıştılar. Çarçer Platosunun durumu da farklı değildi, ticaret yapan ilk gruplar Harariler ve XIX. yüzyıldan sonra da Araplardı, fakat bu husus daha fazla araştırma gerektirmektedir. Harariler aynı zamanda XIX. yüzyıldan sonra *gada* sistemi zayıflamaya başladıktan sonra Oromoların sosyal sistemini de etkilemeye başlamıştır. Oromolar tarafından kopyalanan Harari sosyal etkisi *afoça* idi. Fakat Oromoların durumunda bütün cinsiyetleri içermeyen evli kadınların sosyal toplantısı haline geldi. Hassen'e göre Hararilerin Oromolar üzerindeki en büyük etkisi İslam açısından olmuştur.⁴⁸²

3.2.3 Eski ve Yeni İnanç Benzerlikleri

Oromoların İslamiyet'e geçişlerini sağlayan şey diğer herhangi bir dinden daha fazla İslamiyet'e yakın olan onların dünya görüşü olmuştur. Oromolar *waka* adındaki tek bir ilaha inanıyorlardı ve onu Allah ile ilişkilendirdiler, bu Müslümanların bakış açısına göre aynı şey değildir, fakat yeni din değiştiren bir Oromo için her ikisi de birbirine yakındır. Daha önce de bahsedildiği üzere, Oromoların İslamiyet'e geçişleri keskin bir biçimde dinlerini kaybetmek değil, 1970lere kadar tamamlanmayan kademeli bir şekilde din değiştirmektir.⁴⁸³ On yıldan daha fazla yaptığım kendi gözlemlerime ve Trimmingham'a göre:

Onların gök tanrısı kavramını Allah ile değiştirmeleri basit bir süreçti çünkü baştan başlamak gerekirse, onların tanrı inancı İslam'daki Allah inancına bazı yönlerden benzemekte idi. Zira onların inandığı gök Tanrı

⁴⁸² Hassen, "The City of Harar", s. 22.

⁴⁸³ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 107.

da her şeyin ötesinde idi. ve Allah'a ortak koşma ve çok tanrıcılık günahından kaçınırken halk İslam'ının animizm ile uzlaştırılması inancın alt birimi olan ruhlar âlemini de kabul etmeye hazırdı. İslamiyet'in animizme benzeyen bir şey sunmasıyla, din kolay bir biçimde animistik Müslümanın ruhsal olarak sahip olduğu bir şey haline geliyordu. Bir defa kabul edildiğinde yeni doktrinin tutunma şansı oluyor ve içsel hayatı kademeli olarak etkiliyor.⁴⁸⁴

Trimingham'ın ifade ettiği şey bütün dinlerden İslamiyet'e girenler için doğrudur ve bu aşama bir terkip aşamasıdır. Bir din, bir topluluğa zorla kabul ettirilmedikçe, karıştırma aşaması uzun bir zaman alır. Fakat doğu Oromolarının durumuna baktığımızda, bu zaman bir yüzyıldan azdır. Fakat bu terkip aşaması büyük ihtimalle doğu Etiyopya'nın bütün Oromoları için geçerli değildir. Doğru Oromoları, uzun bir dönem İslami kültüre bütünleştikleri Harar'ın çevresinde yaşamışlardır. Camilla Gibb'e göre, Harar şehrinde Oromo geçmişinden gelen birçok aziz vardır.⁴⁸⁵

3.2.4 Azizlerin veya Velilerin Saygı Görmesi

İslamlaşması sağlayan faktörlerden biri olarak azizlere veya evliyaya, dahası mukaddes mekânlara saygı da öne çıkmaktadır. Söz gelimi Emir Abdullah'tan önce gelen emir, Harariler tarafından aziz veya evliya olarak kabul edilen Emir Haşim'dir. Harariler kendisinin keramet gösterdiğini iddia etmişlerdir fakat daha önceki liderler de Emir Nur dâhil olmak üzere evliya statüsünü almışlardır. Emir Haşim'in iyi bir dini eğitimi vardı ve kendisi şeyh idi.⁴⁸⁶ Kadiriye tarikatına bağlı olduğu için, öyle görülüyor ki kendisi

⁴⁸⁴ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 258.

⁴⁸⁵ Camilla Gibb, "In the City of 'Saints' Religion, Politics and Gender in Harar, Ethiopia" PhD Dissertation, University of Oxford, 1996, s. 83.

⁴⁸⁶ Konuyla ilgili şifahi bilgi edindiğim kaynak, Emir Haşim'in Oromoların Müslüman yapılmasına dair rolünden bahsetmemiştir.

Oromoları İslamiyet'e döndürmek için gayret gösteren öncülerin arasındadır.⁴⁸⁷ Kendisi adına türbe vardır ve adı doğu Oromoları arasında bilinir. Haşim'in isminin doğu Oromolarına ne zaman ulaştığı bilinmemektedir. Fakat görünen odur ki Ittular Müslüman olduktan sonra, bu ismi ve diğer Harar evliyalarının isimlerini işitmişlerdir. Ittuların sözlü gelenekleri Haşim'den bahsetmez, fakat yerel olarak bilinen Aw Sayyid'den bahseder. Kendisi dindar bir kişi olsa da, islamaşmaya olan katkısı bilinmemektedir. Kendisi Ahmed tarafından Wallo'ya Kadiri tarikatını getiren kişi olarak kabul edilir.⁴⁸⁸ Afran Kallolar, Ittular ve Anniyalar dâhil olmak üzere doğu Etiyopya'nın Oromoları ile ilgili olarak, şu an onların İslamiyet'e geçişleri ile ilgili hemen hemen hiç bir kaynak yoktur. Fakat doğu Oromolarının hâkimiyeti büyük oranda artmıştı, büyük ölçüde *Wakafata* olarak kaldılar.

Evliyaya veya mukaddes mekânlara saygı hep devam etmişe benzemektedir. Oromolar, Harar'da ve Çarçer Platosunda bulunan dini bir merkeze hiçbir zaman saldırmamışlardır.⁴⁸⁹ Kambolça yakınlarında bulunan Aw (Baba, Şeyh) Nugus, Ananno Mixi'de bulunan Aw Ali Fif, Harar'ın güneybatısında bulunan Şerif Halid, Hirna yakınlarında bulunan Şerif Ali, Degu civarında bulunan Aw Godera, Laga Homicho'da bulunan Dabis Roba, Çalenco bölgesinde bulunan Hac Faj, Gara Mullata bölgesinde bulunan Aw Berzallat, Galamso bölgesinde bulunan Aw Seyyid dâhil olmak üzere Oromolardan önceki dönemlerden kalan birçok türbe platonun farklı yerlerinde ayakta kalmıştır.⁴⁹⁰ Oromolar bu türbelerde ibadet etmiş ve türbelerin koruyucusu olarak hizmet

⁴⁸⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 302.

⁴⁸⁸ Hussein Ahmed, "Harar-Wallo Relations Revisited: Historical, Religious and Cultural Dimensions", *African Study Monographs*, Supp.41, 2010, s. 112.

⁴⁸⁹ Caulk, "Harar Town", s. 372; Hassen, "The City of Harar", s. 25; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 111.

⁴⁹⁰ Braukamper, "Notes on the Islamization and Muslim Shrines of the Harar Plateau", s. 156.

vermişlerdir. Türbeler aynı zamanda farklı Oromo boyları için tarafsız toplantı yerleri olarak hizmet etmişlerdir.⁴⁹¹

Fakat batı Çarçer'daki gelişme farklıdır. Çafe adındaki bir yerde Şerif Nur ikinci camiye inşa etmiştir.⁴⁹² Haber Ittu görevlilerine ulaştığında, görevliler kendi sınırları içinde yabancı bir binanın inşa edilmiş olduğunu gördüler ve bunu araştırmaya karar verdiler. Dönem çok önemlidir, Ittu Oromoları kendi sınırları içindeki Müslümanların artan faaliyetleri yüzünden alarma geçmiş haldedir ve bunun sonucu olarak İslam'a karşı olumsuz tavırlar geliştirmişlerdir. Ittuların kuşatma politikası bu aşamada çatlamaya başlamıştır. Bu aşamada artan bir düşmanlık vardır. Araştırma için öne sürdükleri sebep kendi sınırları içinde yeni bir ev stiline inşa edildiği iddiasıdır. Ittu evleri genel olarak ateş yakmak için bir ocak yeri, buzağılar için bir yer ve orta direk (*Afaan Oromosunda Utuba*), uyuma yeri ve yemek pişirme yerini içerir, fakat Şerif Nur tarafından inşa edilen camide bunlar yoktur. Ittu saldırısından kaçınmak için, Müslümanlığa geçen Oromolar tarafından geçici olarak eksik olan kısımların inşa edilmesi tavsiyesi verilir. Cami inşa etme kurallarına aykırı olsa da, Şerif Nur geçici olarak camiye Oromo stilinde düzenler ve saldırıdan kurtulur.⁴⁹³ Bu, Ittu topraklarında İslamiyet'e karşı az görülen bir saldırıdır.⁴⁹⁴ Hassan doğu steplerindeki Müslüman türbelerinin çoğunun Oromo dini merkezinin yakınında bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁵ Aslında, Müslüman türbelerinin yakınına dini merkezlerini inşa edenler ve bütün Müslümanları *Mogasa* ve *Guddifacha* aracılığı ile *Wakafata* inancına veya dinine asimilasyon yoluyla dâhil edenler Oromolardır. Fakat XIX. yüzyılın son on yılında, Müslümanların ve Hristiyanların kendi dini

⁴⁹¹ Caulk, "Harär Town", s. 372.

⁴⁹² Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 32-33; Şerif Muhammed Nur, Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁹³ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 32-33; Şerif Muhammed Nur, Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁹⁴ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 32-33; Şerif Muhammed Nur, Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁹⁵ Hassen, "The City of Harar", s.26; Hassen, "The Relation Between Harar", s. 10.

merkezlerini Oromoların dini merkezlerinin ve bir araya geldikleri yerlerin yakınına inşa etmeleri ve onları birer birer tehdit ve ihtida ile yok etmeleri ile durum dramatik olarak değişmiştir.

İslamiyet'in Çarçer-Harar Platolarında yayılması aynı zamanda ve aynı hızda meydana gelmemiştir. Dahası, taktikler ve İslamiyet'in yayılma şekli her iki grup da aynı kültür ve siyasi yapı olarak aynı olsalar bile farklı olmuştur. İslamlaşmanın hızını coğrafya, bölgesel ve uluslararası sosyo-politik durumlar belirlemiştir. Zaman açısından, İslamiyet'in yayılması ve Harar Platosunun veya Afran Kalloların kitleler halinde İslamlaşması 1875 yılında başlamıştır ve Çarçer Platosunun Oromoları veya Ittuların İslamlaşması 1880'li yıllarda Menilek'in işgalinden sonra başlamıştır.

Oromolar İslam'a girmeden önce daha çok çoban göçebe hayat yaşamışlardır. Müslüman olduktan sonra yerleşik hayata geçmişler ve tarımla uğraşmaya başlamışlardır. Afran Kallolar bu değişimin öncüsü olmuşlardır. Ittular XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar göçebe çobanlık yaptılar. *Abar Ittu* olarak adlandırılan Ittu Oromolarının XIX. yüzyılın ortalarında yaşadığı açlık onların Afran Kalloları arasında yaşanan değişimi takip etmelerine yol açtı.⁴⁹⁶ Ittuların bazıları ve Anniyaların büyük çoğunluğu günümüze kadar göçebe hayvancılık yapmaya devam etmektedir. Anniyaların tamamı Müslümandır. İlk başta İslamiyet Ittuların göçebe çobanlık yapanlarından ziyade yerleşik olarak tarımla uğraşanları arasında yayıldı. Şanano Ittuları İslami gerekleri bütünüyle yerine getirmeseler de günümüze kadar Müslüman olarak kalmışlardır ve kendilerini Müslüman olarak tanımlamışlardır. Harar Platosunun göçebe çobanları Harar Platosunda tarım yapan kardeşleri gibi İslamiyet'e girmişlerdir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 32-33; Şerif Muhammed Nur, Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁴⁹⁷ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 107.

Oromolar, gelişmiş seviyede tarım yapan Müslümanların arasına yerleşmişlerse de iki grubun bir arada devam etmesi zor olmuştur. Zira Oromolar İslamiyet'e geçmemişti ve tarımla uğraşmıyorlardı. Fakat Harar'ın çevresinde hem tarım hem de İslamiyet Oromoların yaşadığı başka yerlere göre daha hızlı bir şekilde elini güçlendirdi. İslamiyet'in ve tarımın yaygın olduğu Hararın çevresine yerleşen Afran Kalloların benimsediği İslamiyet'in ayrıntıları ve tarımla uğraşma Oromoların geri kalanları için uygulanabilir olmadı. Bu bölgede, doğu Oromolarının geri kalanından daha ziyade, *gada* sistemi ve *Wakafana* hızlı bir biçimde ortadan kalktı. Hassen, bu bölgenin eşitlikçi arazi mülkiyet sisteminden mülkiyet sahibi topluma geçiş yaptığını belirtmiştir. Arazi sahipleri dini tebliğ edenleri ve ulemayı destekleyebilecek kapasiteye sahiptir.⁴⁹⁸

Harar Emirliğinin hükümranlılığını kurması Oromoların aynı zamanda dinlerini de kontrol eden siyasi sistemlerini terk etmelerine yol açtı. Bölgedeki Oromolar demokratik *gada* sistemini terk ettiler ve Hararilerin miras yoluyla geçen ve hiyerarşik olan *malaq*, *garad* ve *damin* gibi sistemlerini kabul ettiler. *Damin*, Hararilerin Oromolara verdiği en yüksek rütbedir. *Damin* Harar şehrinde bir hane sahibi olan ve bir boyun başı olup *Geusu* olmayan bir pozisyondur. *Daminler* aynı zamanda evlilik yoluyla Harar yönetici ailesine bağlanmışlardır.⁴⁹⁹ Makamlarına atanmadan önce İslamiyet'i kabul etmeleri gerekir. Bundan dolayı, bu insanlar hızlı bir biçimde Harar'dan uzak olan Oromolara kıyasla İslamiyet'e daha hızlı bir biçimde geçmişlerdir.

İslamlaşma ile Harar Emirliğinin Oromolar üzerindeki baskısı ve hâkimiyeti arttı. Bununla beraber, bu sınırın dışında kalan yerlerde Oromo *gada* sistemleri bozulmadan kaldı. Sistem Oromolar ile diğer insanlar arasındaki ilişkileri yönetmektedir. İttular, aradaki mesafe yüzünden bu etkiden uzaktı. Etraftaki Oromolar üzerinde Hararilerin ve İslami egemenliğin kurulması, Harari Emirlerini daha fazla gayrimüslim Oromoyu

⁴⁹⁸ Hassen, "The City of Harar", s. 29.

⁴⁹⁹ Hassen, "The City of Harar", s. 29.

kontrol etmeye ve onları Müslümanlığa geçirme seferberliği başlatmaya teşvik etti.⁵⁰⁰ Emir Ahmed (1750 - 1783) Oromoları İslamiyet'e sokmak için yapılan bu seferberlikleri başlattı. Kendisi, Harariler tarafından gayri-Müslim Oromolar karşısında kazandığı askeri başarılar için takdir edilmiştir; fakat benim başvurduğum kaynak bunların hangi Oromo grubu olduğunu belirtmemiştir. Hassen, büyük ihtimalle Emir Ahmed'in *Raba Dori* sistemi altındaki büyük Oromolar üzerinde değil, kendi kontrolü altındaki gayrimüslim Oromolar üzerinde askeri başarılar kazandığını öne sürmüştür.⁵⁰¹

Hararilerin sözlü gelenekleri Ahmed'i yenilmez bir emir olarak tanımlamıştır. Fakat büyük ihtimalle, sözlü tarih kaynakları, Hararilerin Oromoları yenme hayallerinden etkilenmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere, Afran Kallo *Raba Dori* ordusu Harar ve Harar'ın sınırlı kaynakları için fazla güçlüydü. Bundan dolayı Emir Ahmed'in Afran Kallolar üzerindeki askeri başarıları ile ilgili olan sözlü tarih kaynakları şüphelidir, fakat gada sisteminin dışında yaşayan etraftaki Oromolara karşı savaşmış olabilir. Emir Ahmed'in dönemi aynı zamanda en önemli kent simgelerinden birisi olan ve daha sonra da Hristiyan ikinci Amhara valisi olan *Dajachzmach* Yilma Mokonnen Wolde Michael (1887-1906) tarafından yıkılan ve de kiliseye çevrilen Şeyh Bazikh Camisinin minaresinin inşasına şahit olmuştur.⁵⁰² Ahmed aynı zamanda Afran Kalloların alt boyları olan Jarso ve Noleler ile kurduğu güçlü ilişkiler ile hatırlanır ki bu iki alt boy sonradan doğu Etiyopya'nın Oromolarının İslamlaşmasındaki en önemli rolü oynamışlardır. Kendisi Oromo kültürünü, özellikle hediye verme kültürünü kendi avantajına kullanmıştır. Hediye almaktan mutlu olan Oromolara hediyeler vermiş ve bu da etraftaki Oromolar ile Harar'ın ilişkilerini geliştirmiştir.⁵⁰³ Tüccarlar da İslamlaşmanın aracıları

⁵⁰⁰ Hassen, "The City of Harar", s. 29

⁵⁰¹ Hassen, "The City of Harar", s. 30.

⁵⁰² Ahmed, *History of Harar*, s. 80.

⁵⁰³ Hassen, "The City of Harar", s. 31.

olduğundan dolayı, ticaret kervanlarının ve ticaret yollarının güvenliği bu İslamlaşma ile doğrudan ilişkiliydi.⁵⁰⁴

3.3 Abduşşükür'den Emir Muhammed'e Kadar Olan Dönemde İslamiyet ve Oromolar ile Harar Emirlikleri Arasındaki İlişkiler

Harar Platosunun Oromolarının İslamlaşması ile ilgili bir diğer önemli emir de Emir Abduşşükür'dür. O, Emir Nur'un 1567 tarihindeki ölümünden sonra kötü durumda olan iki temel kurumu güçlendirmesi ile bilinmektedir. Bu kurumlar sicil (mahkeme kayıtları) ve divan (yüksek mahkeme) kurumlarıdır. Bu iki kurum arasında en önemlisi divan idi. Zekeria'ya göre "divan dairesi altında maliye dairesinden ve pazardan sorumlu olan maliye müdürlüğü vardı. Bu müdürlüğün güvenlik sebebiyle insanların hem taşınır mallarını hem de gayri menkullerini koruma sorumluluğu vardı."⁵⁰⁵

Emir Ahmed'in askeri zaferi ve Emir Abduşşükür'ün politikaları Harar Emirliğine ve Harari toplumuna yeniden hayat verdi ve bu da sonuç itibariyle İslamlaşma sürecini canlandırdı. Kendisi ayrıca VII. yüzyıldaki Aksumların ortadan kalkmasından bu yana ilk defa kendi adına para bastırmıştır. Bu da XVI. yüzyılın ortalarından sonra düşüşe geçen ticareti canlandırdı. *Aşraf* ve *mahlaq* adında iki tür parayı piyasaya sürdü.⁵⁰⁶ Bu ruh geleneksel dinlerin takipçileri tarafından ele geçirilmiş olan Harar'daki İslamiyet'i canlandırdı.

Abduşşükür'ün dinamik sosyal ve hukuksal reformları Kızıldeniz bölgelerindeki yeni ticari faaliyetler tarafından etkilenmiş olabilir. Onun reformları ayrıca Harar çevresindeki Oromolar arasında İslamiyet'in yayılma başarısından etkilenmiş olabilir. Ahmed bu durumu en iyi şekilde şöyle belirtmektedir: "Abduşşükür, güneydoğu

⁵⁰⁴ Hassen, "The City of Harar", s. 31.

⁵⁰⁵ Zakaria, "Some Notes on the Account", s. 17-36.

⁵⁰⁶ Zakaria, "Some Notes on the Account", s. 22-23.

Etiyopya’da sevilen bir tarikatı olan Kadiri tarikatını yaymakta etkili olmuştur. Katkı olarak, Şeyh Husayn’in kutsal türbesinin yanına bir cami yaptırmış⁵⁰⁷ ve aynı zamanda da Bale’nin Şeyh Husayn’in türbesinin yanındaki Müslüman toplumu ile ilişkileri geliştirmiştir. Abdüşşükür, Ifat’ın Müslümanları ile ilişkileri geliştirmiş ve en önemli pazar yerlerinden biri olan Aliyu Amba’yı kendi hâkimiyeti altına sokmuştur.⁵⁰⁸ Kadiri tarikatının genişlemesi günümüz Etiyopya’sının doğu kısmı dâhil olmak üzere Afrika Boynuzundaki İslamlaşmayı yeniden canlandırmıştır. Kadiri tarikatı Harar Platosuna Yemen’den gelmiştir.⁵⁰⁹ Tirmingham bu gelişmeyi şöyle ifade etmektedir: “Buraya ulaşan tasavvuf düşüncesi, daha çok Orta Çağ’da gelişen dergâh olmuştur. Diğer taraftan, belirli mutasavvıf uygulamalarını ve bağlılık şekillerini geliştirdiler ve Afrika’ya yayılırken ve ilkel kültürel mirasa sahip insanlar tarafından takip edilirken yeni metotlar ve şekiller oluşturdular, ruhları ve amaçları ilaveten dönüşüme uğradı.”⁵¹⁰

Trimingham’ın ilkel kültür anlatımı doğru değildir, çünkü mutasavvıflar kendilerini İslamiyet’in yayılmasına adadılar ve Emir’in desteği mutasavvıfların İslamlaşma sürecinde önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Bu yüzden Trimingham bir tarikatın veya dinin gücünü, o tarikatın veya dinin, yüksek kültürlü insanlar arasında yayılmasıyla ölçmüştür. İslamiyet ve Hristiyanlık dâhil olmak üzere, dünya üzerindeki bütün dinler farklı şekillerde Afrikalılar arasında yayılmıştır. Bu yüzden, tarikatlar o gün var olan bir dini akımdı ve dünya üzerinde bir sürü insanı kendisine çekti ve İslamlaşmada önemli bir rol oynadı. Bu yüzden, tarikatlar cahil insanların bir araya gelmesi değildir.

Tarikatların oldukça eğitimli üyeleri olduğu gibi okuma yazma bilmeyen üyeleri de vardı. Tasavvuf dünyanın değişik yerlerinde de Irak gibi İslamiyet’in merkezi olan

⁵⁰⁷ Zakaria, “Some Notes on the Account”, s. 23.

⁵⁰⁸ Zakaria, “Some Notes on the Account”, s. 23.

⁵⁰⁹ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 234.

⁵¹⁰ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 234.

yerler dâhil olmak üzere yaygındı. Anadolu ve Irak tarikatler merkeziydi. Tarikatler Etiyopya bölgesinde doğmamıştı, fakat XVI. yüzyılda Etiyopya bölgesi için önemliydi. Bu yüzden daha önce de belirtildiği üzere, bu durum Harar'ın Afrika Boynuzundaki değişimin ve sürekliliğin merkezi olduğunu göstermektedir. Harar emirlerinin iktidarı Bale, Somali ve Aliyu Amba gibi Harar Emirliğinin kontrolü altında olmayan yerlere uzanmıştır. Harar İslam'ı yayma sorumluluğunu üstlenmiştir.

Abduşşükür'ün döneminin İslamiyet yeniden canlanmıştı. Fakat bu canlanmada daha çok Kadiriye tarikatının etkisi olmuştur. Kendisi resmi veya gayri resmi olarak Kadiriye'yi uygulamada Afrika Boynuzu'nun tarikatı olarak ilan etmiştir. Abdülkadir Camisi adında Şeyh Huseyn'in türbesinin yanında cami inşa etme şeklinde Kadiriye tarikatının genişlemesi için iktidarını adayın başka bir Harar emirliği yoktur.⁵¹¹ Abduşşükür'ün Harar'ı gayretli çabalarıyla Somali'ye kadar ulaşın İslamlaşma işine yeniden soktuğu görülmektedir.⁵¹² Bundan dolayı, Kadiri şeyhleri kendi merkezlerini Oromoların kendi dini merkezleri eski türbenin yakınlarına kurmuşlardır. Bu gelişme *Wakafana* dini geleneğine bağlı olan Oromoları İslamiyet'e çekmiştir. Ne kadar insanın *Wakafana*'dan İslamiyet'e geçtiğini gösteren hiçbir belge yoktur. Türbeye yakın yerlerdeki insanların İslamiyet'e geçmesi İslam için önemli bir gelişmedir.⁵¹³

Harar şehri kuşaklar boyu İslamiyet'in taşıyıcısı olarak hizmet eden Ulemanın eğitim ve yetiştirme merkezi olarak kalmıştır. Metot ve öğretim kalitesi açısından Burton, Harar'daki İslami eğitimle ilgili bazı eksiklikler bulunsa da⁵¹⁴, Harar yüzyıllar boyu Ulema'nın merkezi olmuştur. Fakat şüphe götürmeyen şekilde, XVI. yüzyıldan beri önemli ölçüde düşüşe geçmiştir. Resmi olarak herhangi bir vakıf olmasa da öğrenciler ve

⁵¹¹ Gibb, "In the City of 'Saints'", s. 120.

⁵¹² Gibb, "In the City of 'Saints'", s. 152.

⁵¹³ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁵¹⁴ Richard F. Burton, *First Footsteps in East Africa, or an Exploration of Harar*, London 1894, s. 186.

öğretmenler halkın temin ettiği arazilerin gelirleri ile yaşamışlardır. Bu araziler din öğretmenleri ve öğrencileri için toplum tarafından ekip biçilmiştir. Herhangi bir vakfın olmaması din eğitiminin kalitesinin ve organizasyonunun düşük olduğunu göstermez, çünkü yerel halk vakıf sistemini farklı bir destek sistemi ile değiştirmişlerdir. Abdüşşükür'ün hâkimiyeti zamanında Oromolar'dan İslamiyet'e girenlerin sayısı daha önceki dönemlerden ve yönetimlerden daha fazla olmuştur.

Esas olarak aşağıdaki sebeplerden ötürü, Abdüşşükür'un ölümünden Muhammed'in 1856 yılında tahta geçmesine kadar, Harar Emirliklerinin ciddi anlamda İslami tebliğ gayretleri olmamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır.

1. İslamlaşmaya Karşı Direnç

Gayrimüslim Oromolar İslami etkilere karşı dirençlerini arttırdılar.⁵¹⁵ İslamiyet'e karşı düşmanlık ciddi seviyede artmıştı. Direnç, Harar'ın etkisinin az olduğu Çarçer'a kadar ulaşmıştı.⁵¹⁶ İttular, ev dışında namaz kılmayı yasaklayan sözlü bir kanun çıkardılar. Kanun keçi postu üzerinde evlerinin dışında namaz kılanları *guma* (birisinin bir başkasını öldürdüğünde veya yaraladığında ödediği diyet)⁵¹⁷ ödemekle yükümlü tuttu. Oromolar, herhangi bir kişi dışarıda namaz kılarken öldürüldüğünde sadece bir inek veya öküz ödenmesi gerektiğine karar verdiler. Bu ödeme bir suçlunun öldürülmesi durumunda yapılacak ödemeye eşitti. Böylelikle evlerinin dışında namaz kılanlar suçlu statüsüne düşürülmüş oldular. Oromoların *Heera* veya *Seerasına* göre kan parası yüz büyükbaş hayvandan daha fazlaydı.⁵¹⁸ Bu kanuna *seera mataa bashaqsa* yani başın kesilmesi kanunu denmiştir. Evinin dışında namaz kılan bir Müslümanı herhangi biri öldürülebilmiştir. Bu eylemi yapan kimseyi cezalandırmaya yönelik herhangi bir yasa

⁵¹⁵ Hassen, "The City of Harar", s. 34.

⁵¹⁶ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁵¹⁷ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s.26; Hassen, "The City of Harar", s. 34.

⁵¹⁸ Barento, Şerif Muhammed Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

uygulanmamıştır. Oromoların sözlü kanunlarında bir kişinin öldürülmesi suçun ağırlığına bağlı olarak ölüm cezası ile sonuçlanabilecek en büyük suçtur.⁵¹⁹

Yerelde *derasa* olarak bilinen Kur'an öğrencileri esas olarak Hindistan'dan gelen beyaz kumaştan yapılmış elbiseleri tercih ediyorlardı.⁵²⁰ Oromolar, hayvanlarının beyaz renkten rahatsız olacakları bahanesi ile beyaz giyimli derasaların ortalıkta dolaşmasını istemediler. Bu iddia Müslümanlara herhangi bir yasal dayanak olmadan saldırmak için yeterliydi. Müslümanlara karşı duyulan nefret, özellikle 1887 yılında doğu Etiyopya'nın Hristiyan Amhara ordusu tarafından işgal edildiğinde kademeli olarak azaldı.⁵²¹ Fakat gayrimüslimlerin son kalıntıları Çarçer-Harar Platosundan kaybolduğu 1935'e kadar devam etti⁵²²

2. Harar'da Taht Kavgaları

İslamlaşmanın yavaşlamasının ikinci en önemli sebebi bu dönemde Harar'daki taht mücadelelerdir.⁵²³ Harar'da birçok saray entrikası meydana gelmiştir.⁵²⁴ Oromoların baskısı ve iç siyasi mücadelenin bir sonucu olarak, İslami tebliğe ayrılan enerji ve dikkat başka yönlere kaydırıldı. Tebliğ faaliyetleri en azından elli sene Emir Muhammed'in (1856-1875) gelişine kadar ihmal edildi. Emir Abdüşşükür'dan sonra emirliklerde İslamlaşmaya ve İslami reforma önem veren başka bir lider olmamıştır.

Göreceli olarak, İslamlaşma konusu genellikle Oromo taraftarı olarak kabul edilen ve Oromolarca da *ilma gosaa* (herhangi bir kabilenin bütün üyeleri tarafından önemli bir kimsenin oğul olarak kabul edilmesi) olarak kabul edilen Emir Muhammed (1856-1875)

⁵¹⁹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Abdallahi Şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁵²⁰ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Abdallahi Şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁵²¹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Abdallahi Şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁵²² Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁵²³ Mordechai, *The Era of Prince*, s. 14.

⁵²⁴ Burton, *First Footsteps in East Africa*, s. 90.

ile yeniden canlanmıştır. Hassen'e göre, Harari ve Oromo geleneğinde, Emir Muhammed, Anniyalı bir Oromo olan Ali Mayu'nun oğluydu.⁵²⁵

Mayu, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Oromo soylularının elitlerinden biriydi. Oromo sözlü geleneği çok sayıda büyükbaş hayvana sahip olan Mayu'yu en meşhur kişi yapmıştır, "Mayu kadar zengin" sözü hem Afran Kallolar hem de Anniya Oromolar arasında yakın zamana kadar çok yaygın bir deyim olmuştur.⁵²⁶ Bu büyük ihtimalle Emir Abduşşükür Aniyya'ya gidip Mayu'nun evini ziyareti, sırasında o İslamiyet'e döndürmüş olabilir. Ali Mayu'nun daha sonra Harar'a getirilmesi iki grup arasındaki ilişkinin derinliğini gösterir. Genç yaştaki Ali, ileri eğitim için Harar'a getirilir. O, Harari sosyalleşme sürecinden geçmiş ve Harari sosyo-kültürel hayat tarzının en önemli parçalarından biri olan "*Ge Limaad*" veya şehrli bir kişi haline gelmiştir. Daha önce de bahsi geçtiği gibi, *Ge Limaad* "bir süreç olarak, şehrin kültürü olan *Ge Aadaa* anlayışına uyan yerel dinsel ana akım anlayışının içselleştirilmesini ve kültürel mirasının kaynağı olarak şehrin dili olan *Ge Sinan* ın konuşulmasını ve sonuç olarak da temel sosyal organizasyon yapısı olan *Ge Usu* hayatına katılmayı gerektiriyordu " Kısacası, bu Oromoların *Mogasa* sistemine benzer bir Hararileşme süreciydi.⁵²⁷

Ali Mayu Hararileşmişti ve büyük ihtimalle kendi kültürünü kaybetmişti. Emir ile iyi ilişkileri vardı ve cesurdu. Makamı kademeli olarak arttı ve Emir'in ordusunun kumandanlığı pozisyonuna geçti. Bu seviyeye gelen ilk Oromoydu. İtaati ve hizmetleri için Emir ona kendisinin bir akrabası olan Fatima'yı eş olarak verdi. Kendisi büyük ihtimalle şu tür sebeplerden ötürü bu seviyeye gelmiştir. Birincisi, babasının saygınlığıdır, kendisi en zengin Oromonun oğluydu. Babasının statüsü Emir ile babası arasında iyi ilişkilerin kurulmasına yol açmıştır. İkincisi, Hararileşme ve şahsi

⁵²⁵ Hassen, "The City of Harar", s. 35; Hassen, "The Relation Between Harar", s. 10.

⁵²⁶ Hassen, "The City of Harar", s. 21.

⁵²⁷ Hassen, "The City of Harar", s. 37.

yetenekleridir; Ali yetenekli bir askerdi. Üçüncü sebep ise şehre düzenli olarak saldıran yerel Oromoların artan gücünü dengelemek için bu makamlara atanmıştır.⁵²⁸ Fatima ile evliliğinden daha sonra önemli bir kişi olacak olan bir oğlu olmuştu. “Oğulları [Ali Mayu’nun ve Fatima’nın oğlu] Emir Abdüşşükür’ün maiyetinde doğmuştu ve Aişe ve Amina isminde iki kızı olan Emir tarafından evlatlık edinilmişti. Muhammed iyi bir dini eğitim almış, şehirde önde gelen bir kişi olmuştu. Daha sonra şeyh olduğu söylenmiştir. Taht üzerinde hak iddia ederek, Emir Abdülkerim’in (1825-1834) kızı olan Hatice ile evlendi.”⁵²⁹ Aynı zamanda Emir Ahmed’in eşinin yeğeni olan Şeyh Muhammed, Emir Ahmed’e (1852 - 1856) karşı ayaklandı. Şeyhin, kendisinin büyük babasının etnik grubu olan Oromoların desteği ile iktidara geldiği görülmektedir.

Emir Abdüşşükür’ün dönemi Harari Emirliğinin altın çağıydı. Onun dönemi paranın basılması ve Harari sınırlarının geleneksel sınırların dışına çıkması ile nitelenir. Bastırdığı paranın üzerinde “La İlahe İllallah” ibaresi vardı. Ahmed Zakaria, Abdüşşükür’ü yüceltmek için geleneksel şarkıların yapıldığını göstermiştir.⁵³⁰

Emir Abdüşşükür’ün yönetiminden sonra Emir Ahmed b. Muhammed b. Yusuf’un (1794-1821) uzun süreli yönetimi geldi. Sonrasında ise Abdurrahman (1821-1825) ve sonra Abdülkerim (1825-1834), Ebu Bekir (1834-1852) Emir Ahmed (1825-56) ve Emir Muhammed (1856-1875) tahta çıktılar.⁵³¹ Muhammed ve Ahmed’e göre, Emir Ahmed Oromolara karşı mücadele içindeydi fakat hangi Oromolara karşı mücadele ettiği belirtilmemiştir.⁵³² Bu dönem, iç kargaşalar yüzünden Harar şehri ve toplumu için iyi bir dönem değildi. İslamlaşma da yavaşlamış ve durmuştur. Bu dönemde, kademeli

⁵²⁸ Hassen, “The City of Harar”, s. 37.

⁵²⁹ Hassen, “The City of Harar”, s. 37; Hassen, “The Relation between Harar”, s. 10.

⁵³⁰ Jonathan Miran, “L’occupation Egyptienne de Harar (1875-1885)”, Mémoire de Diplôme de Recherche et d’Études Appliquées (D.R.E.A.), Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO), Paris, 1993, s.57-58; Hassen, The City of Harar, s. 37; Hassen, “The Relation between Harar”, s.vii; Zakaria, “Some Notes on the Account”, s. 23; Waldron, “The Political Economy”, s. 33.

⁵³¹ Hassen, “The Relation between Harar”, s. vii.

⁵³² Hassen, “The Relation between Harar”, s. 1; Ahmed, *History of Harar*, s. 82.

olarak Oromoların hâkimiyetinin arttığı görülmüştür. Abdülkerim ve Abdurrahman arasındaki iktidar mücadelesi ticaret ve İslamlaşma için iyi değildi. İlâveten, Ahmed İslamlaşma ile ilgili olan hiçbir şey için hatırlanmıyordu. Ali b. Davud ile başlayan evlilik politikasının Oromoları müdahaleye davet ettiği için Harari siyaseti için problemlere sebep olduğu görülmüştür.

Emir Ahmed ibn Muhammed'in uzun süreli saltanatında onun genç kardeşi olan Abdurrahman ve Abdülkerim'in birbirlerine karşı zıt politikaları vardı. Abdülkerim kendisini devletin korunmasına adanmış bir vatansever olarak fark ettirmişti ve halk arasında sevilen biri haline gelmişti; Emir Abdurrahman'ın ise kardeşinin sevilmesini dengelemek için Oromoların desteğine başvurduğu söylenmektedir.⁵³³

Emir Abdurrahman 1821-1825 yılları arasında kısa süreliğine iktidara geldi, fakat daha sonra Abdülkerim tarafından iktidardan uzaklaştırıldı. Oromolar Abdurrahman'ı desteklediler fakat geçici olarak başarısız oldular. Abdurrahman'ın iktidar üzerinde hak talep etmesi yaşlı kardeş olarak tahta geçmeyi hak ettiği için doğrudu, fakat kendisinin Oromo taraftarı politikası yüzünden kendisine karşı bir muhalefet vardı. Halk ve Abdülkerim Oromoların uzak tutulması gerektiği fikrini destekliyorlardı.⁵³⁴

Harar Şehir devleti İslamlaşma sürecini devam ettirmedi, Hararileri Müslüman olarak, Oromoları da *Wakafata* olarak tutmak olan mevcut durumu muhafaza etmekle yetindi. Abdurrahman bütün Oromoların desteğini almayı istemiyordu, öyle ki böyle bir şey o zaman için mümkün değildi; şehre yakın yerlerde yaşayan Babile Oromolarının desteğini almak istiyordu. Abdurrahman'ı tahta çıkarmak için, Babile Oromoları şehrin kapılarına yakın olan Harari çiftliklerine saldırdılar, bunun sonucunda da onu geçici

⁵³³ Ahmed, *History of Harar*, s. 82.

⁵³⁴ Ahmed, *History of Harar*, s. 82; Hassen, "The Relation between Harar", s. 1.

olarak tahta geçirdiler, fakat kendisi bütün Oromolarla iyi ilişkiler içinde değildi, daha sonra surun diğer tarafından olan Allaa Oromoları ile savaştı. Allaa Oromoları Emir Abdurrahman'ı yendiler ve kendisini ele geçirdiler⁵³⁵, onu hapsettiler ve bu da Abdülkerim'in (1825-1834) emir olmasına fırsat verdi. Abdurrahman'ın yenilgisi bölgedeki güçlü Oromo boylarına karşı olan mücadelelerinde onları zayıflatarak Harari Emirliği için bir facia oldu. Abdülkerim'in hileli bir biçimde iktidara gelmesi geçici de olsa problemi çözmüştü.

Emir Abdülkerim'in iktidara gelmesinden sonra güç mücadelesi sona ermedi, Oromolar şehre saldırmaya devam ettiler, bu da Harar Emirliğinin gücünü zayıflattı ve onların askeri bir çözüm yolu izlemelerini engelledi. Tahttan indirilen Emir'in bütün ailesi şehri terk etti.⁵³⁶ Kendilerine çekidüzen verip yeni emirden korunmaya çalıştılar. Conwallis Harris'e göre Abdurrahman'ın ailesi "mevcut olan Emir'in amcası olan Abd al Kurrem [Abdülkerim]'in saltanatında, emirin ailesinden olan can güvenliği için Yemen'e kaçmış ve gözden düşmüş bir üyenin kışkırtmasıyla Moca'dan [Yemen] büyük bir paralı asker grubu teşkil ettiler ve bu grup şehri kuşattılar ve küçük kalibreli bir silahla suikast yaptılar."⁵³⁷ Harris'in verdiği bilgiler iki şeyi göstermektedir; özellikle Mocha ve Hadarmawt başta olmak üzere dini alışveriş dâhil olmak üzere Yemen ve Harar arasında güçlü bir ilişki vardır. İkincisi, Emir ve ailesi silahlı paralı askerler tutabildilerse maddi durumları çok iyidir.

Abdülkerim'in ölümünden sonra, yerine geçecek erkek varisi yoktu, iki kızı vardı, Fatima Abu Bakr ibn After Garad ile evliydi, Hatice ise Muhammed Ali ile evliydi. Abu Bakr şaibeli bir şekilde emir olmuştur.⁵³⁸ Abu Bakr'ın saltanatı istikrarlı değildi,

⁵³⁵ Hassen, "The Relation between Harar", s. 4.

⁵³⁶ Hassen, "The Relation between Harar", s. 4.

⁵³⁷ W.C. Harris, *The Highland of Ethiopia: the British at the Christian court of Shawa*, New York 1844, s. 119.

⁵³⁸ Hassen, "The Relation between Harar", s. 5.

kendisinin İslamlaşma sürecine dâhil olduğunu gösteren hiçbir yazılı belge ve sözlü gelenek yoktur. Kendisinin etraftaki Oromolar üzerindeki etkisi de bilinmiyor, bununla beraber kendisinin Ifat'ın ve Aliyyu Amba'nın Müslümanları ile güçlü ilişkileri vardı. İlaveten, emirlik de Shawa Krallığı ile ticari ilişkiler kurmuştu.⁵³⁹ Daha önce de bahsedildiği üzere, Harar'ın durumu iyi değildi, emirler çevredeki Oromolar üzerinde askeri açıdan üstün değildiler. Harar 1875 yılında Mısır işgalinin meydana gelmesine kadar müdafaa pozisyonundaydı.⁵⁴⁰

Shawa ve Harar arasındaki ticarete Harar ve sahil bölgeleri ticari kaliteyi ve miktarı arttırdılar. Çarçer Platosu ve Arsi'den geçen ticaret yolu da Harar Emirliği ve Oromolar arasında üç yüz kilometrelik bir alanda ilave ilişkileri kurup arttırdı. Ticaret amacıyla Ifat'ta yerleşmiş bulunan Hararilerin sayısı da ciddi ölçüde arttı. Oromolar bölgeyi işgal ettiklerinde, Müslümanların bir Müslüman bölgesinden diğerine geçişleri engellendi. Fakat XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, bu geçişlerde büyük bir artış oldu.

Aynı zamanda, Avrupalıların Afrika Boynuzuna ve Kızıldeniz bölgesine karşı artan bir ilgileri vardı. Bölge iki tehlike ile karşılaşmıştı;

- Yeni ortaya çıkmaya başlayan Hristiyan Amharalar ve
- Kendileri de aynı zamanda Hristiyan olan Avrupalı koloniciler.

Afrika Boynuzu'nun emirleri ve Müslümanları, kendilerine yaklaşan tehlikeyi görmemişlerdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelecek olan şey için hazırlanmamışlardı. Bir Arap kılığına girip Harar'ı ziyaret eden ilk Avrupalı olan Richard Francis Burton'a göre, Harar Avrupalılar için yasak bir şehirdi. Shawa'da Hararlı tüccardan bilgi almadan önce Harar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Becker, Ramyatullah'tan aldığı bilgilerle Harar hakkında yazılar yazmıştır.⁵⁴¹ Burton'un kitabı iki bölge üzerine vurgu yapmıştır:

⁵³⁹ Harris, *The Highland of Ethiopia*, s. 119.

⁵⁴⁰ Hassen, "The Relation between Harar", s. 6.

⁵⁴¹ Miran, "L'occupation Egyptienne", s. 24.

Harar ve Zeyla. Bilgilerin bazı kısımları ön yargılı ve yanlış olsa da, Afrika Boynuzu hakkında değerli tarihsel belgelerdir. Kendisi Harari emirini tanımlamak için yobaz ve küçük prens kelimelerini kullanmıştır. Harar kendi hakkıyla Afrika Boynuzunda ve Afrika'nın genelinde bütün hatalarına rağmen en gelişmiş medeniyetlerden ve kentsel alanlardan birisi olmuştur. Burton, iç kavga problemini aşağıdaki şekilde açıklamıştır: “Bu küçük prenslerin tahta geçme niyetinden şüphelendikleri herkesi öldürme ve hapsedme alışkanlıkları vardır.”⁵⁴² Ahmed'in büyük büyükbabası hapiste ölmüştür ve onun babası da kıl payı aynı akıbetten kurtulmuştur.⁵⁴³

Harar'ın aynı zamanda etraftaki Oromolarla da problemi vardı, farklı emirler farklı Oromo boyu ile ittifak yaptılar. Bu hem Oromolar, hem de Harariler için problem oluşturdu. Bu durum iç çekişmeleri ve Oromoların Oromolara karşı savaşa ihtimalini arttırdı.⁵⁴⁴ Ahmed babası tahta geçtiğinde doğmuştu. Annesi meşhur Emir Abdulkerim'in kızıydı. Ahmed'in babası ölünce aile arasında taht problemi yaşandı. Ahmed'in annesinin adı Hatice idi.⁵⁴⁵ Hatice'nin, Fatıma adında bir kız kardeşi vardı. Onun kocası olan Şeyh Muhammed, Ahmed'in tahta çıkmasına karşı geldi. Oromolar resmi veya gayri resmi olarak Harar şehrindeki tahta sorunlarını etkiliyorlardı. İlk defa, müthiş Afran Kallo ordusu ve liderliği Emir Muhammed Ali Abduşşükür ile aynı saftaydı. Büyük Oromo Mayu'nun torunu da Emir Abduşşükür'ün ailesine uydu. Ahmed'in saltanatı çok kısaydı, 1853 ile 1855 yılları arasında şehri yönetti. Emir Ahmed'in iktidarı sadece şehri yönetmeye yetmektedir. Harar Oromoların merhameti sayesinde hayatta kalmaktadır, Burton bunu tespit ettikten sonra, Harar'ın gücü yüzünden değil, Oromoların bunu istemesi sebebiyle hayatta kaldığını belirtmiştir.⁵⁴⁶

⁵⁴² Burton, *First Footsteps*, s. 331.

⁵⁴³ Burton, *First Footsteps*, s. 331.

⁵⁴⁴ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 7.

⁵⁴⁵ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 8.

⁵⁴⁶ Burton, *First Footsteps*, s. 332.

Şeyh Muhammed Ali Abduşşükür bir darbe ile iktidara geldi. Harari geleneğine göre, emirlik ilk doğan erkek çocuğa aitti. Ama bu her zaman gerçekleşmemiştir, bazen desteğe sahip güçlü erkekler iktidara gelmiştir. Şeyh Muhammed Emir Ahmed'e karşı ayaklandı.⁵⁴⁷ Ahmed, Harar'ın kadın kahramanı olarak tanınan kendi güçlü annesinin gücünü kıskanıyordu ve kendisini iktidarına müdahale etme suçlamasıyla hapsedti. Bunun sonucunda, annesinin kardeşi olan Hatice ve onun kocası kızgınlığa kapıldılar. Şeyh Muhammed şehirden kaçınca problem en üst seviyeye çıktı.

Bir yıllığına Oromo arasında Mojo yapmak istedi ve Oromolar Hararileri yendikten sonra şehre geri döndü.⁵⁴⁸ Fakat Oromo geleneği Harari geleneğinden biraz farklıdır. Şeyh Muhammed Haara Maayaa yakınlarındaki Abdo Alla'ya seyahat etti ve daha sonra onu *Rabaa Dori* denen Afran Kalloların idari merkezi olan Mulata'ya götürüp *Abba Fugug*'un (seçilmiş başkan) ve *Abba Dullaa*'nın (savaş bakanı) huzuruna çıkardılar ve kendisi *Ilma goosaa* yani boyun oğlu konumuna yükselttiler. Kendisi Afran Kalloların üç büyük liderinin oğlu oldu (Çama Nur, Ballaa Bubaa ve Kormosso). Bu alışılmamış bir gelişmeydi, geçmişte Afran Kallolar Harar'a karşı hiçbir zaman birleşmemişlerdi, bireysel alt boylar kendilerini farklı Harari emirleri ile ittifaklara sokmuşlardı. Şimdi, *raba dori* birisini iktidara geçirmek için kararlıydı ve bu onlara en iyi şekilde uygun olan şeydi.⁵⁴⁹ Sonuç olarak, Şeyh Muhammed'in Afran Kalloları tarafından düşmanlarından korunma hakkı vardı. Yönetim, onu Afran Kallolar ordusu ile desteklemeye kararlıydı, her bir alt boyun Muhammed'in tarafında savaşma sorumluluğu vardı. Afran Kallolar onu *modi adere* yani Harari kralı yaptılar.

Afran Kallolar ordusu Harar'a doğru sefere çıktı ve şehri kuşattı, fakat kaynaklara geçmiş bir savaş olmadı. Harar onu Oromoları memnun etmek için emir olarak kabul etti,

⁵⁴⁷Hassen, "The City of Harar", s. 37; Hassen, "The Relation between Harar", s. 10; Ahmed, *History of Harar*, s. 84.

⁵⁴⁸ Hassen, "The Relation between Harar", s. 11.

⁵⁴⁹ Hassen, "The Relation between Harar", s. 11.

kararları makul bir karardı çünkü kendilerinin *raba dori* ordusuna karşı savaşacak hiçbir kaynağı ve imkânları yoktu. Oromolar iktidarı belirleyen bir güç haline gelmişlerdi. Fakat bu, Abduşşükür'un devrinden sonra ikinci altın çağ oldu.

Emir Muhammed (1856-1875) Çarçer-Harar Platosunda İslamlaşma sürecini yeniden başlattı. Emir Muhammed gibi İslamiyet'i genişletme ve uzun zamandır beklemede olan Oromoları İslamiyet ile bütünleştirme fırsatı bulan başka bir emir olmamıştı. İslamlaşma sürecini inceleyen Hassen, Caulk, Waldron dâhil olmak üzere birçok yazar, Oromolar ile Harar şehri arasındaki ilişkiyi tartışmışlardır. Bu tartışma için, Hassen'in eserleri önemlidir. Oromolar önceden Harar'a İslamiyet ve Harar'ın gücü yüzünden dokunmadılar Fakat Waldron'a göre "Harar bölgesinin Oromolarına göre, Harar tuz tedarikçisi idi ve Harariler tuzu kıyısal kaynaklardan getirecek uzmanlaşmış ticari bilgiye ve teşkilatlanmaya sahiptiler."⁵⁵⁰ Harariler ticarete hâkimiyet kurmuşlardı fakat bu hâkimiyet, kervanları Oromo ve Somali topraklarından geçtiği için kendilerinin kervanlarını korumayı garanti edemiyordu. Abdurrahman Y. Gerad'ın açıkladığı gibi,

Durum gittikçe zorlaştı, kervanların güvenliğini sağlamak için ağır silahlı muhafızlar gerekli oldu, taktikleri başarısız olunca Oromolara rüşvet verdiler. Oromoların reislerine hediyelerin verilmesi hâkimiyetlerinin devam etmesini sağlamak için emirlerin diplomatik tedbirlerinin bir parçasıydı. Emirler şehir devletinin ekonomisini tamamen çökmekten kurtarmak için ünvanlar veya arazi bağışları verdiler. Hararilere ait olan arazilerin halktan zorla para alan ve hatta gün içinde yakındaki bahçelerdeki halka saldıran savaşçı Oromolar tarafından tamamen

⁵⁵⁰ Waldron, "The political Economy", s. 26.

alınması 1841 yılına kadar sürdü. Şehrin kendisine ise ödeme veya haraç için dokunulmamıştı.⁵⁵¹

Öyle görünüyor ki, Harar ticaretin ve dinin merkeziydi. Şehrin siyasi önemi kademeli olarak düşüşe geçti. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Oromolar ilk defa kendilerinin desteklediği emirleri iktidara getirmeye karar verdiler. Onların Muhammed'i emir olarak kabul etmeleri durumu, Harar'ın ve onun İslami kültürünün tamamen ortadan kalkmasını önledi.⁵⁵² Bu emirlerin gelmesi İslamlaşma sürecini değiştirdi, İslamlaşma süreci Oromolardan destek gördü. Harar, Çarçer-Harar Platosunun İslamlaşmasında liderlik rolünü üstlendi. Oromolar kuzey Etiyopya'da iktidarı belirleme güçlerini kaybetmiş olsalar da, doğu Etiyopya'da iktidarı belirleme statülerini ellerine almışlardı. Emir Muhammed Oromo kökenli idi ve asimile olmuş bir *Ge'usu*, eğitimli bir Harar vatandaşı, Oromoların desteği ile Harari tahtını ele geçirmiş olan Ali ibn Davud hanedanlığının bir üyesi idi.

İslamlaşma Oromolara farklı yönlerden ulaşmıştır. Afran Kalloların ve Anniyaların veya Harar Platosunda yaşayan Oromoların durumunda, İslamlaşma Harar şehriden, Somali'den ve az da olsa Dawwey Wallo'dan gelmiştir. Çarçer Platosunun Oromoları olan Ittu Oromolarına İslam Hararilerden ve Oromoların ihtidaları ve Somalililer dâhil olmak üzere kuzey yönündeki Wallo ve Argobba'dan geldi. Bu benim genellikle terkip aşaması dediğim 1855-1941 yılları arasını kapsayan aşamanın başlangıcıydı. Şeyhler veya İslamiyet'i yayanları iki kategoriye ayırmak mümkündür:

1- Kur'an merkezli insanlar

2- Ehl-i Keramet

⁵⁵¹ A.Y. Gerad, *National Library and Archive Departement Ministry of Culture and Sport Bulletin*, Addis Ababa 1978, s. 6.

⁵⁵²Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 46; Waldron, "The political Economy", s. 30.

Karışma aşamasının başlangıcında, yani İslamiyet'in Çarçer–Harar Platosuna genişlemesi aşamasında, İslamiyet'in genişleme hızı bir dönemden diğerine farklılık gösteriyordu. İslamlaşmanın hızı Harar ile olan mesafe arttıkça azalıyordu. Karışım aşaması denen ikinci aşaması tecrübe edenler Harar Platosunun Oromoları idi. Muhammed'in gelişi bu aşamayı Ittular arasında değil, Afran Kallolar ve Anniye Oromoları arasında başlattı.

Harar Emirliğinin bağımsızlığını sonlandırmaları Oromolara iyi fırsatlar sundu ve İslamlaşma sürecini getirdi. Bu süreç sonunda, Etiyopyalı Müslümanların % 17.1'ini müslüman oldu. Çarçer–Harar Platolarında Oromoların yaşadığı alanlara İslamiyet XIX. yüzyılın ortalarında başlayan süreçler vasıtası ile giriş yaptı. Müslümanların yaşadığı alanlar, geleneksel olarak Hararilerin kontrolünde olan alanların çok ötesine doğru genişledi. Abdüşşükür'den sonra, Hararilerin Emiri Muhammed tarafından Hararghe Vilayetinin halkına İslami tebliğ için ikinci bir deneme yapıldı. Fakat Mısırlıların gelişine kadar Harariler hiçbir zaman Oromoları İslamiyet'e zorla sokmaya çalışmadılar. Bundan dolayı, Hararilerin, Oromoların zorla din değiştirdiğine dair iddiaları şüphelidir. Çünkü Oromo ordusu, emiri esir almak dâhil, Hararileri birçok kez yenmiştir. Caulk'a göre, güçlü Harari siyasi elitlerinin iktidarı Oromolarla karşı karşıya gelmek için yeterli değildi.⁵⁵³

3.4 Emir Muhammed (1856-1875) ve Oromoların İslamlaşması

En azından, 1875 yılında Mısırlıların gelişine kadar İslamlaşma süreci barışçıl idi. Muhammed diğer emirlere kıyasla, Oromolar için önemli bir kişiydi, çünkü o, Abdo Allaların güçlü Galmo Boru ailesinden evlenmişti.⁵⁵⁴ Abdo Allalar şehre yakın yerde yaşadıkları için şehri diğer *raba doriler* ile kuşatmışlardı. Bu zaman zarfında, Emir Ahmed'in idaresinden halk çok memnun değildi. Bu yüzden onun sultanlığının son

⁵⁵³ Caulk, "Harär Town", s. 378.

⁵⁵⁴ Caulk, "Harär Town", s. 378.

günlerinde Harari halkı Muhammed Ali'yi davet ettiler.⁵⁵⁵ Kendisi dış bir gücün yardımı ile iktidara geldiği için XVI. yüzyıldaki Osman'dan sonra en az sevilen lider haline geldi. O, şu sebeplerden ötürü sevilmiyordu: İlki o, Hararilerce, kendilerini Oromolara boyun eğmeye vesile olan biri olarak görülmüştür. İkincisi, kendisi uzun süredir münhasıran Harariler tarafından yetiştirilen ihracat ürünlerinin Oromolar tarafından ekilip biçilmesini teşvik etmiştir. Onun amacı, Oromoları ağırlıklı bir biçimde kervan ticaretine dâhil etmek, ihracatı arttırmak ve ticari ekonomiye dâhil etmektir.⁵⁵⁶ Üçüncü sebep, hem Harari geleneği, hem de Oromo geleneği Muhammed'in Hararileri ve Oromoları birbirine yakınlaştırdığında ve İslamiyet davasının liderliğini yaptığında hemfikirdir.⁵⁵⁷ Emir Oromo kurumlarından olan *mogasayı* iyi biliyordu ve onu İslamı yaymak amacıyla kullandı. Muhammed'e göre Harar'ın tebliğ faaliyetleri için vakıfları olmadığından, Emir Muhammed dindar Müslüman insanlar için korunmayı ve maddi desteği sağlama amacıyla Oromoların kendi sistemlerini kullandı.⁵⁵⁸ Oromo kültüründe, eğer bir boy bir kişiyi benimserse o kişinin temel ihtiyaçlarını sağlamakla ve o kişiyi korumakla sorumludur. 1880'lerde Harar'a gelen Hristiyan misyonerler bile Müslümanların formülünü takip ettiler ve Oromo aileleri ve boyları tarafından benimsendiler.⁵⁵⁹

Noleler arasında Hristiyanlığa geçenlerin sayısı fazla olmamıştır. Oromoların Hirisityanlara karşı tavrı Çalenko savaşından sonra değişmiştir. Muhammed birçok şeyi değiştirmişti, 1830 döneminden önce İslamiyet'e geçen çok az Oromo vardı. Muhammed İslamiyet'i bir denge kurmak için kullandı⁵⁶⁰ ve Oromoları İslamiyet'e dâhil etti ve onların kırsal hayat tarzını değiştirdi. Emir Muhammed Oromolar arasında birçok tebliğ grubu kurdu. "Oromo geleneği, Emir Muhammed'e İslamiyet'in yayılmasında özel bir

⁵⁵⁵ Caulk, "Harär Town", s. 379.

⁵⁵⁶ Gebissa, "Consumption, contraband", s. 50.

⁵⁵⁷ Hassen, "The City of Harar", s. 39.

⁵⁵⁸ Hassen, "The City of Harar", s. 39.

⁵⁵⁹ Hassen, "The Relation between Harar", s. 17.

⁵⁶⁰ Caulk, "Harär Town", s. 380.

yer verir. Daha önceki emirlerden farklı olarak, Muhammed'in Oromolar arasında bazı çabalar gösterdiği söylenir.”⁵⁶¹ Dini kişileri dini liderler ve aracılar olarak ve bazen de haberciler olarak kullandı.⁵⁶² “Harar’ın güneyinde bulunan Allalar bir dizi önemli türbenin ve daha sonra göçmen olan Müslümanların ve çiftçilik yapan Argobbaların yerleşkelerinin yakınında yaşıyorlardı fakat, Allalar Muhammed b. Ali tarafından öğretmen ve kadı olarak gönderilen eğitilmiş bir Harari tarafından Fadis’te bir cami kurulduğunda kendi atalarının ilk defa İslamiyet’in düzenli olarak uygulanmasına şahit oldukları bilgisini verirler.”⁵⁶³

Emir Muhammed Gara Mullata bölgesine kadar tebliğciler göndermiştir. Kendisinin tebliğ faaliyeti Çarçer Platosuna kadar uzanmış olabilir. Oda Dima’daki cami Çarçer Platosundaki ilk cami idi ve Harari ev ve cami yapma tekniğine benziyordu. Caminin yapısı, Mısırlıların gelişinden önce bir caminin var olduğunu gösteriyordu. “Muhammed, bazı şeyhleri İslam dinini tebliğ etmek üzere Gara Mullata’nın batısına ve Ramis Nehrinin ötesine gönderdi. Bu tebliğciler tarafından gittikleri yerlerde kurulan bazı camiler günümüzde hala kullanılır durumdadır.”⁵⁶⁴ Aynı zamanda kaynaklar Oda Dima’daki caminin bu dönemden kaldığını teyit etmişlerdir.

Hassen, Afran Kallo topraklarında veya Harar Platosunda Muhammed Ali tarafından yapılan meşhur üç adet Müslüman merkezinden bahsetmiştir: Goro Kutuba, Mojo ve Adere Qadima⁵⁶⁵ Onun bu icraatları ne Dire’de Şeyh Hussein camisini yaptıran Abdüşşükür ne de diğer emirler tarafından başarılabilmıştır. Bu merkezlerde *Quran gay* yani Kuran merkezleri kuruldu. Daha sonra bu merkezler kutsal mekânlar ve İslamlaşmanın merkezleri haline geldiler.⁵⁶⁶ Afran Kallolar bu vasıtalarla barışçıl bir

⁵⁶¹ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 16.

⁵⁶² Caulk, “Harär Town”, s. 374-375; Hassen, “The City of Harar”, s. 41.

⁵⁶³ Caulk, “Harär Town”, s. 380.

⁵⁶⁴ Caulk, “Harär Town”, s. 380.

⁵⁶⁵ Hassen, “The City of Harar”, s. 42.

⁵⁶⁶ Hassen, “The City of Harar”, s. 42.

biçimde İslamiyet’i kabul ettiler. Bu zaman zarfında, Oromoların Harar şehrindeki çıkarları ciddi ölçüde şehrin kapasitesinin ötesine geçecek şekilde arttı, Harariler bu dönemi boyunduruk altına girme ve kölelik devri olarak kabul ettiler.

Emir Muhammed de Harariler üzerine, esas olarak Oromoları memnun etme amaçlı, yeni vergiler getirdi.⁵⁶⁷ Fakat bu Afran Kallolar için de yeni bir şeydi. Ele geçirilen insanların asimile edilmesine inanan Oromolar kademeli olarak Müslümanların genişlemesine ve dinlerini herhangi bir zorluk olmadan öğretmelerine izin verdiler. Bunun bir sonucu olarak, onların dinleri insanlara dinlerini seçme izni verdi. Bazı insanlar İslamiyet’i tercih ederek Müslümanlığa geçti, büyük çoğunluğu ise, Mısırlılar zorlayana kadar Wakafata olarak kaldılar. Oromolar arasında öğretmen olarak yerleşen Müslümanların soylarından gelenler Harar Platosunun farklı yerlerinde yaşadılar. Örneğin, Nole Warra Muhammed veya Nole Muhammed ailesi olarak bilinen büyük bir aile Nole topraklarında yaşadı.⁵⁶⁸ Onların şu an tamamen Oromodur ve Oromo kültürü dışında başka bir kültürleri yoktur. Hiç kimse onları yabancı olarak görmedi, hala onların ismini taşıyan bir cami vardır.⁵⁶⁹

Hassen’e göre, Ramis Vadisindeki Adere Kadima’ya giden ilk Müslümanlar Hac Omar Abdallahi, Sirac ve kardeşinden ibaretti. Bu insanlar oraya Metta Oromolarına İslamı tebliğ etmek için gitmişlerdi.⁵⁷⁰ Emir Muhammed kademeli olarak Oromoları Müslüman yaptı ve bu Oromolar daha sonra Çarçer-Harar Platosunun farklı yerlerinde öğretmenler haline geldiler. Bu dönemdeki bir diğer önemli gelişme ise Emir Muhammed’in diğer Müslümanları Oromolar arasında yerleşmeye teşvik etmesiydi.⁵⁷¹

⁵⁶⁷ Caulk, “Harär Town”, s. 380; Waldron, “The political Economy”, s. 5.

⁵⁶⁸ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 17.

⁵⁶⁹ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 17.

⁵⁷⁰ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 17.

⁵⁷¹ Hassen, “The City of Harar”, s. 42.

Bunun bir sonucu olarak, Somali şeyhleri İslamiyet’i yaymak için Oromolar arasında yerleştiler.

Somalililer, Somali ve Harar Platosu arasında çevrede yaşayan Oromolara İslamiyeti tebliğ etmekle bilinirler. Zamanla Somalililerin etkisi arttı ve onlar Çarçer-Harar Platosu’nun her yerine yayıldılar. Braukamper’a göre, Somaliler insanlara İslamiyet’i anlatırken kendi kültürlerini de İslamiyet adı altında verdikleri için bazı sınır bölgelerinde, İslamlaşma Somalileşmeye eşittir. Fakat kanaatimizce bu tamamen doğru değildir, Oromolar Somalililere kendi kültürlerini öğrettiler ve Somalililer de Oromolara İslamiyet’i öğrettiler. Aralarında karşılıklı bir etkileşim oldu. Altı kuşak önce Çarçer Platosuna gelen Somalililer Oromolaştı ve onların soylarından gelenler kendilerinin Somalili kökenlerini hatırlamaz oldular. Bu Somali kökenli şeyhlere ataları Somalili olup Oromolaşmış olan Şeyh Umar Aliye dâhildir ve bu insanlar Hararghe Platosunda Oromo hareketlerinin merkezi oldular.

Oromo *Mağasa-Guddifacha* kültüründe Oromoların benimsedikleri Oromodur. Çarçer-Harar Platosuna gelen Somalililer Warra Kaalluu ve Bayyee isimindeki iki Oromo alt boyuna uydular. Bu zamanda meydana gelen bir diğer gelişme de az sayıdaki Oromo şeyhinin bu süreç içinde meydana çıkması oldu. Bu Oromo kökenine sahip şeyhler Ittu Oromolarının İslamlaşmasında önemli rol oynadılar, Muhammed’e göre bunlardan bir tanesi batı Çarçer’in İslamlaşmasından sorumlu olan Şeyh Ali Cami idi. Şeyh Ali Afran Kallo topraklarındandı. Fakat benim mülakat yaptığım onun soyundan gelen kişi, ailesinin aslen Wallo Kallulardan olduğunu, Ittuların Warra Kallularınca benimsediklerini ve kendi atalarının XIX. yüzyılın sonlarından beri İslamlaşmada ve zalimlere karşı savaşmada en önemli ailelerden birisi haline geldiklerini ifade etti. Bu kişinin ailesi, Çarçer Platosuna gelmeden önce İslamlaşmıştı. Şeyh Ali, temel Kur’an bilgisini ailesinden öğrenmişti ve daha sonra İslami ilimler konusunda daha fazla ders almak için Harar’a gitmiştir. Bu dönemde Oromolar kendi dini liderlerini yetiştirme

husussunda çeşitli imkânlara sahipti.⁵⁷² Dolayısıyla pek çok kişi Oromolar'ın desteği ve katkısı ile İslam'a girme imkânına kavuşmuştur. Ittu Oromolarının İslamlaşması Etiyopya'nın farklı bölgelerinden gelen birçok şeyhin gayretiyle olmuştur. Bu süreç organize bir hareket olarak gelişmekten ziyade daha çok bireysel çabalarla gerçekleşmiştir.

⁵⁷² Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1875'TEN 1887'YE KADAR ÇARÇER-HARAR PLATOSU'NUN İSLAMLAŞMASI

4.1. Harar Platosu'nun Mısırlılar Tarafından Ele Geçirilmesi ve İslamlaşma Süreci (1875-1878)

Bu bölüm esas olarak Harar Platosunun Mısırlılar tarafından işgali ile ilgilidir. İşgal, kısmi olumsuz sonuçlar doğurmuş olsa da burada yaşayan bazı kimselerin İslam'a giriş süreçlerini de hızlandırmıştır. Mısırlıların bölgeye gelmesi ve bazı Afran Kalloların İslamiyete zorlanması sonucu İslam pasif bir yapıdan aktif bir hale geçti. *Wakafana* Mısırlıların gelişinden sonra artık işleri yönlendirme konumunda değildi.

Afrika Boynuzundaki Mısırlı askeri harekâtı “medenileşmemiş” Afrika Boynuzunu ve Etiyopya Bölgesini “medenileştirmeyi” amaçlıyordu; aslında Mısır'ın niyeti bir imparatorluk kurmak ve mavi Nil'in kaynağını kontrol etmektir. Bu amaç için Mısırlılar Samuel Baker, İngiltere'den Charles Gordon, Amerika'dan William Dye ve Chaille Long ve Avusturya'dan Emin Paşa olarak bilinen Schnitzer gibi birçok yabancıyı tutmuşlardı.⁵⁷³ Jonathan Miran'a göre, Mısırlı görevlilerin işgalinin amacı Harar'da kalanların ve Harar ile sahil arasında seyahat edenlerin korunmasıydı.⁵⁷⁴ Mısırlılar Zeyla ve Barbara'yı herhangi bir dirençle karşılaşmadan işgal ettiler. İtaat etmeyen Somali'yi tam olarak işgal etmede başarılı olamadılar. Harar ile Zeyla arasındaki yol üzerine yaşayan Somalililer itaat altına alındılar. Muhammed Sabri'ye göre Afrika'yı ele geçirme kararı Muhammed Ali'nin fikriydi ve Hidiv İsmail planı bitirmeye karar vermişti. Proje XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar başlamamıştı.⁵⁷⁵ Mısırlılar ve Osmanlılar Kızıldeniz ve çevresinin egemenlikleri altında tutmak istiyorlardır. Fakat XIX. yüzyılın sonlarından

⁵⁷³ S. Pankhrust “Harar under Egyptian Rule”, s.1.

⁵⁷⁴ Miran, “L'occupation Égyptienne”, s. 50.

⁵⁷⁵ Sabri, *Mısır fi İfrikiyye 'ş-Şarkiyye: Harar ve Zeyla' ve Barbara*, s. 13.

beri, Avrupalılar kademeli olarak bu bölgeyi kontrol etmeye başladılar. İngilizler Aden'i işgal ettiler ve Fransızlar da Rahita'yı Rahita Şeyhinden 1872 yılında satın aldılar. Avrupalılar Afrika Boynuzunu gasp ediyorlardı. Fakat Mısırlıların hedefinde olan alanlar hiçbir zaman geçmişte Mısırlıların veya Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olmamıştır.⁵⁷⁶ Alansal işgal Mısırlılar tarafından yapılmıştır. Fakat Mısır, Urabi isyanına kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı.

Afrika Boynuzu'nun ve Etiyopya bölgesinin işgal edilmesinin amaçlarından bir kısmı İslamlaştırma mıydı? Bunun hakkında yazılı kaynak azdır. İslamlaşma planlı bir çabanın ürünü olmaktan ziyade kendiliğinden gelişen bir süreç olmuştur. İşgal esas olarak stratejik ve ekonomik amaçlıydı. Bu Hristiyanlara veya yerel dinlere inananlara karşı bir cihat değildi. İşgalin komutanları Avrupa'dan ve diğer yerlerden gelmiş olan Hristiyan paralı askerlerdi. Mısırlılar tarafından ele geçirilen yerlerin büyük çoğunluğu Harar Platosu ve birkaç yer haricinde zaten Müslümandır. Ele geçirilen yerlerin İslamlaşması onların planının bir parçası değildir.

Mısırlılar Harar Platosunu on yıl kadar yönetmişlerdir. Onların buradaki etkisi hala günümüzde kendisini göstermektedir. Benim tez çalışmam işgalin ekonomik etkisi üzerine değildir, fakat bu işgalin neticesinde sosyal ve siyasi değişim meydana gelmiştir.

Doğu Oromoları üzerine dikte edilen İslamlaştırma süreci 1885 yılından sonraki toplu halde ihtidaların sebebidir. Mısırlılar Osmanlı İmparatorluğunun altında Kızıldeniz'i yönetmek için yetki almışlardır, burada E. Robinson'un iddiasına bakacak olursak: "1 Temmuzda (1875) Zeyla limanı ve Kızıldeniz'in çevresi Türkiye'deki Sultanın [Osmanlı] bir fermanı ile Mısır tarafından ödenmesi gerekli olan ilave yıllık 150.000 pound miktarındaki verginin karşılığı olarak Hidiv'in yönetimi altındaki

⁵⁷⁶ Sabri, *Mısır fi İfrikiyye 'ş-Şarkıyye: Harar ve Zeyla' ve Barbara*, s. 13.

topraklarına katıldılar.”⁵⁷⁷ Böylelikle, Mısır Afrika Boynuzunu ve kuzeydoğu Afrika’yı yönetme yetkisini Osmanlılardan almış oldu. Ben Doir’in belirttiği gibi, Osmanlıların Mısırın genişlemesi üzerindeki etkisi minimum seviyede idi, yazarın kendi ifadelerine bakacak olursak:

1875 yılında, Mısır dönüşüm geçiren dinamik bir devlet ve toplumdur, aynı zamanda iki grup değer tarafından bu değişim destekleniyordu. Bir tanesi Osmanlı tarafından yönetilen Müslüman bir imparatorluğa üç yüz elli yıl dâhil edilmenin sonucu olan eski Mısırlı-Osmanlı veya Osmanlı-Mısırlı kültürüydü. Bu kültürün kavram ve semboller açısından birçok yönü o zaman hala görünür vaziyetteydi. Bununla beraber, Afrika’nın işgali Osmanlıların yaptığı bir şey değildi. Bu ele geçirme, 19. yüzyılda kademeli olarak ortaya çıkan, yeni ve modern boyutlar kazanan bölgesel ve ayrı Mısır kimliğinin çıkarlarını ve görüşlerini yansıtıyordu.⁵⁷⁸

İfade ettiğimiz gibi Mısırlıların bölgeyi ele geçirme amacı dini kaynaklı olmaktan ziyade ticari idi. Mısırlıların İslamiyet’i yaymak gibi herhangi bir amaçları olmasa da Afran Kalloların toplu halde Müslüman olmalarına vesile oldular. Daha sonra bu durum Hararghe’nin bütün Oromolarına yayıldı. Mısırlılar, Doğu Etiyopya steplerine doğru hareket ettiklerinde, bölgeyi kontrol etmek için 725 kişilik iyi silahlanmış bir ordu ve büyük bir bütçe etrafında organize olmuşlardır. Bölgeye getirilen ordu, bölgeyi çok iyi tanımıyordu. Mısırlıların gelişi Somali Oromoları ve Harariler arasında Mısırlıların neden Afrika Boynuzuna geldiklerine dair olan algıya bağlı olarak farklı tepkiler doğurdu. Emir

⁵⁷⁷ E. Robinson, “The Egyptian-Abyssinian War of 1874-1876”, *Journal of the Royal African Society*, Vol. 26, No. 103 (Apr., 1927), s. 263-280, s. 269.

⁵⁷⁸ Avishai Ben-Dror, “The Egyptian Hikimdāriya of Harar and its Hinterland Historical Aspects, 1875-1887”, PhD dissertation submitted to the School of History, Tel Aviv University, July 2008, s. vii.

Muhammed dönemini kölelik olarak kabul eden Harariler Mısırlıları kurtarıcılar olarak karşıladılar, hatta onların Mısırlıları Harar'ın işgali için davet ettiğine dair iddialar vardır.

Ahmed'e göre, Emir'in oğlu Abdullahi'nin de içinde bulunduğu bir heyet, kendilerine emiri tahttan indirmeye ve onun hükümetini dağıtmaya yardımcı olmaları için Mısır ordusunu davet etme görevi ile Zeyla'ya gönderilmişti.⁵⁷⁹ Mesajın alınmasıyla, 16 Temmuz 1875 tarihinde, İsmail Harar'ı almaya karar verdi ve Muhammed Rauf Paşa'ya Zeyla'dan şehir merkezine doğru harekete geçmesini emretti. Fakat bu bilgi teyit edilmemiş olup büyük ihtimalle Harar'a ne olduğunu anlatanlar Mısırlılarla irtibat kuran tüccarlardı. Issalar ve diğer Somalililer tamamıyla Mısırlılar tarafından kontrol edilmiyorlardı. Mısırlılar, bir tehdit olarak değil, dost Müslüman kardeşler olarak görüyorlardı. Bu durum kısmen, Mısır Osmanlı bir parçası olduğu için Müslümanların Osmanlı karşı duydukları sempatiden kaynaklanıyordu. Somalililer Mısırlıların kendi topraklarından geçmelerine izin verdiler ve bunun sonucunda da kısmen onların hâkimiyeti altına girdiler. Oromoların (Afran Kallolar) cevabı farklıydı. O zaman bağımsız olan gayrimüslim Oromolar, hiçbir zaman başkasının boyunduruğu altına girmemişlerdi ve kendilerinin izni olmaksızın hiç kimseye topraklarından geçme izni vermemişlerdi.

Harariler neden Mısırlıları hoş karşıladılar? Bunun sebebi bağımsızlıktı. İslam onların sebeplerinden biri değildi, Emir Muhammed Oromolar ile başarılı bir şekilde ilişki kurmasıyla biliniyor. Gerçek sebep, şehrin Oromoların merhametine kalmasıdır⁵⁸⁰ ve Mısırlılar gelmemiş olsaydı, günümüzde az Harari kalırdı. Oromolar Mısırlıların işgaline

⁵⁷⁹ Ahmed, *History of Harar*, s.87.

⁵⁸⁰ Hassen, "The Relation between Harar", s.87; Hassen, "The City of Harar", s.46; Tim Carmichael, "Religion, Language and Nationalism: Harari Muslims in the Christian Ethiopia" in *Islam in World Culture* edited by R. Micheal Feener, Santa Barbara 2000, s. 222; Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 58.

ve sömürgeleştirmesine karşı direnme kararı aldılar. Sömürgeleştirmeye karşı Oromo direnişi daha az araştırılmıştır ve bölgenin tarihine dâhil edilmiştir.

Afran Kallo Oromoları Harar Emirliklerinin kontrolü altında değildi, fakat Afran Kalloların *ilma gossası* olarak Emir Muhammed Oromoları barışçıl bir biçimde boyun eğmeye davet etti.⁵⁸¹ Büyük ihtimalle emirin Mısır ordusunun silahlanması ve hazırlığı hakkında bilgi sahibi idi. Sabri'ye göre, Mısır ordusu Issalar ile Oromoların yaşadığı Harar Platolarındaki sahanın arasında yaşayan Gurgura Nolelerin sınırlarına ulaşana kadar hiçbir direnişle karşılaşmadılar. 8 Ekim tarihinde Mısır ordusu Oromo topraklarına ulaştığında, direniş ve çatışma ile karşılaştılar ve Miran'a göre savaş iki saatten biraz fazla sürdü, Mısırlılar savaşı kazandı.⁵⁸² Fakat en ciddi savaş ikinci gün olan 9 Ekim 1875 tarihinde gerçekleşti. Oromolar daha basit silahlarla silahlanmış olsalar da acele bir biçimde kendilerini organize ederek bağımsızlıkları için savaşmaya karar verdiler.

Oromolar her zaman on iki sıradan oluşan büyük bir hat doğrultusunda ilerliyorlardı, böylelikle ilk olarak yere düşenler hemen arkadaşlarının düşmesi ile en az moral bozukluğu yaşayanlardan olmaksızın ilerlemeye devam eden diğer savaşçılar tarafından yerleri alınıyordu... Zorlu ve cesurdular, ölüme karşı müthiş bir cesaretle gidiyorlardı, saldırıları çok zorluydu... Düşmanın ilk yaklaşmasında korkmamak ve daha sonra da direnmek için birliklerin zihin açıklığına ve sakin olmaya ihtiyacı vardır.⁵⁸³

Yazar aşağıdaki ifadelerle Oromoların cesaretini tanımlamaktadır: “Onların askeri hisleri harikadır, hareketleri çok düzenlidir, yorulmadan atacakları adımlar Avrupalı

⁵⁸¹ Hassen, “The City of Harar”, s. 46.

⁵⁸² Miran, “L'occupation Égyptienne”, s. 53.

⁵⁸³ Mokhtar, “Notes sur le pays de Harrar”, s. 387.

birliklere insanüstü olarak görünecektir.”⁵⁸⁴ Bu şekilde savaşmalarına rağmen, yenilgiye uğradılar ve kısmen boyun eğdiler. Miren’e göre, yaklaşık 37 bin Oromo Egu savaşında çarpıştı.⁵⁸⁵ İki Oromo reisi olan Osman ve Ali, Rauf Paşa’ya teslim olmaya karar verdiler.⁵⁸⁶ Rauf Paşa raporunda şu bilgiler vardır: “onlara köylerine asmaları için Mısır bayrakları verdik ve savaş neticelerini verdi; bu zafer olmaksızın yolda bir sürü zorluklarla karşılaşacaktık.”⁵⁸⁷ Bu teslimiyetin ilginç olan tarafı ise iki Oromo komutanının Müslüman isimlerinin olmasıdır. Bu durum, Müslüman Issalar ve Harariler ile temas halinde olan Nole Oromolarının büyük çoğunluğunun Mısırlıların gelişinden önce Müslüman olduğunu göstermektedir.

İki gün sonra, Mısırlılar Harar şehrine ulaştılar ve şehri ele geçirdiler. Emir Muhammed Abdüşşükür barışçıl bir biçimde teslim oldu. Emir tahtan indirildi ve sarayına Mısır bayrağı asıldı, böylece Mısır yönetimi resmi olarak işbaşı yaptı. Emir, barışçıl bir biçimde teslim olması ile ilgili Mısır ordusunun komutanı olan Rauf Paşaya resmi bir ferman yazdı ve emir olarak kalmak istediğini ve itaat ettiği sürece çocuklarının durumu ile ilgili sorular sordu.⁵⁸⁸ Bu pozisyonun göstermelik olması ölçüsünde, Mısırlıların ve Rauf Paşanın herhangi bir problemi yoktu. Fakat birkaç gün sonra Emir Muhammed öldürüldü.⁵⁸⁹ Ölümü hakkındaki sebepler belirsizdir; bu konudaki kaynaklar çok azdır ve birbiri ile çelişirler. Fakat ölümü hakkındaki en mantıklı sebep onu sevmeyenlerin Mısırlılara daha önce yanlış bilgi vermiş olduğudur. Hassan’a göre emiri öldüren kişinin adı Ali Abu Bakr olup kendisi Mısırlılara yanlış bilgi veren hanedan ailesi üyesidir.⁵⁹⁰ Kendisi Mısırlı Başbozuk birliği tarafından 27 Ramazan 1292 tarihinde (26 Ekim 1875)

⁵⁸⁴ Mokhtar, “Notes sur le pays de Harar”, s. 387.

⁵⁸⁵ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s. 54; Hassen, “The City of Harar”, s. 46.

⁵⁸⁶ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s. 54.

⁵⁸⁷ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s. 54-55.

⁵⁸⁸ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s. 65.

⁵⁸⁹ Ahmet Kavas, “Osmanlı Devleti’nin Müslüman Harar Emriliğiyle Münasebetleri ve Hıristiyan Habeşistan (Etiyopya) İmparatorluğu ile Yakınlaşmasına Etkisi” in *Pax Ottomana, Studies in Memeoriam Prof.Dr. Nejat Göyünç*, Sota & Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.452

⁵⁹⁰ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 21.

ayaklanma başlatmaya teşebbüs şüphesi ile öldürüldü; fakat bu bilgi yanlıştı.⁵⁹¹ Emir in öldürülüşünün haberi şehirde büyük bir olay olarak karşılanmadı çünkü kendisi çok sevilmiyordu, fakat onun ölümü Oromolar tarafından iyi karşılanmadı çünkü emir Afran Kalloların benimsenmiş oğluydu.⁵⁹² Oromolar isyan ettiler ve şehri kuşattılar. Bu gelişmenin sonucu olarak vali ve komutan olan Rauf Paşa Kahire'den destek kuvvet istedi.⁵⁹³ Büyük ihtimalle bu isyan sebebiyle Rauf Paşa bölgedeki Oromoların gücünü kırmak, onları İslamiyet'e sokmak ve saldırganlıklarını azaltmak için onları yerleşik hayata geçirmek zorunda kaldı. Mısırlılar bölgeyi ve Oromoları sömürmek istediğinden dolayı isyan ticaret için iyi bir şey değildi. Diğer taraftan, Rauf Paşa Oromoları müzakere için Harar şehrine davet etti,⁵⁹⁴ Oromolar barış anlaşmasına güvendiler ve şehre geldiler, Bu konu ile ilgili Hassen'in sözlerine bakacak olursak büyük ihtimalle Afran Kalloların tarihindeki en büyük hatayı yaptılar.

Rauf Paşa Harar şehrinin otuz kilometre çevresine yaşayan Oromo liderlerini barışçıl müzakereler ve pahalı ödüller için Harar şehrine davet etti. Rauf Paşa'nın tuzağından şüphelenmeyen Oromo liderleri Harar'a şehir kapısından girdiler fakat hiçbir zaman ilerleme fırsatı bulamadılar. Çabucak silahlarına el konuldu ve hapse atıldılar. Rauf Paşa Oromolu tutsaklarından İslamiyet'i kabul etmelerini, Mısır yönetimine boyun eğmelerini ve Mısır yönetimi için çalışmalarını istedi. Tutuklu olmalarına rağmen, Oromo liderleri açık bir biçimde Mısırlı sömürge yönetimini reddettiler. Tutuklular, kendi insanların özgürlüğünden taviz vermektense ölümle karşılaşmayı tercih ettiler. Sonuç olarak, hepsi Rauf Paşa tarafından infaz edildiler. Teslim olmak yerine kurşuna dizilmeyi seçerek arkalarında zengin bir yabancıların yönetimine direnme geleneği bıraktılar.⁵⁹⁵ Oromoları yanıltan şu olmuştur: Oromo geleneğinde, müzakereciler ve haberciler yazılı

⁵⁹¹ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 68; Hassen, "The City of Harar", s. 46.

⁵⁹² Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 46.

⁵⁹³ Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 46.

⁵⁹⁴ Hassen, "The City of Harar and Islamization", s. 46.

⁵⁹⁵ Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 50.

olmayan Oromo *Heerası* (kanunu) tarafından korunurlar. Bir haberciye ve müzakereciye saldırmak onların kanununa göre suçtur fakat onların başka bir kültürün kandırmacası hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Oromo kültüründe düşmana teslim olmak ölümden daha kötü ve utanç vericidir, bundan dolayı ölmeyi seçmişlerdir. Onların ölümü yüzyıllardır süren üstünlüklerini kendi kaderleri üzerindeki hâkimiyetlerini sonlandırmıştır. Afran Kallolar ve Anniyalar bu katliamdan sonra hiçbir zaman eski ihtişamlarına kavuşamadılar.

Rauf Paşa, Oromolara karşı esas olarak iki sebepten ötürü acımasız davrandı:⁵⁹⁶

1. Onların Harariler ve Issalar gibi Müslüman olmamaları,
2. Savaşmaya kararlı olup birçok savaş yapmış olmalarıydı.

Kazandığı zaferin ve Oromo liderlerini ortadan kaldırmanın verdiği cesaretle Rauf Paşa Oromoların pasifleştirilmesi işine girişti. Oromolar üzerindeki zafer nihai bir zafer değildi çünkü kontrol altına alınan alan çok genişti ve Mısırlıların bütün doğu Oromolarını kontrolleri altına alacak güçleri ve kaynakları yoktu.

1876 yılında Mısırlılar üç savaşta Oromoları yendiler, ilki Dire Gofile savaşıydı (kafatası tarlası). Bu isim savaşta Oromo tarafında birçok insanın öldüğünü göstermektedir. İkinci savaş Kundudo dağlarına yakın bir yerde yapıldı, yine Oromolar iyi silahlanmış Mısır ordusuna karşı savaşı kaybettiler. Gara Mulata bölgesinde yapılan üçüncü savaş olan Çirça savaşı ise en belirleyici savaş oldu.⁵⁹⁷ Savaş, Afran Kallo Oromoları için gerçek bir faciaydı. Afran Kallo Çafe heyetinin başkanı Orfo Jilo esir alınırken Abba Dula (savaşın babası) olan Balla Bubba ve Abba Sera (kanunun babası)

⁵⁹⁶ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 21.

⁵⁹⁷ Hassen, “The City of Harar”, s. 47.

olan Çamma Nur, eski ve yeni Afran Kallo liderleri ile birlikte bu savaşta öldürüldüler. Afran Kalloların büyük liderlerinden sadece Orfo hayatta kaldı.⁵⁹⁸

Demokratik olarak seçilen Afran Kallo hükümetini yıktıktan sonra Mısırlılar hızlı bir biçimde *Gada* sistemini yıkmaya giriştiler ve Afran Kallolar haklı olarak “doğuştan gelen haklarının ellerinden alındığını” hissettiler.⁵⁹⁹ Netice itibariyle Oromoların sosyo-politik sistemi, İslamiyet gibi, toplumun her yönünü kontrol etmişti, *Gada* sistemi Kallu kurumu üzerinden *Wakaşana* olarak adlandırılan Oromo dinini yönetmişti. Bu yüzden yeni bir din için yer yoktu, Mısırlıların *Gada* sistemini yasaklamaları toptan dini zayıflatmak ve onu İslamiyet ile değiştirmek için yapılmıştı.

4.2 Rauf Paşa’nın Afran Kallo Oromolarını İslamlaştırma Siyaseti

Harar şehir devletinin İslami şeriat ile idare edilmeye başlaması ile birlikte Rauf Paşa, burada yaşayan halkı İslam’a çekmek için çeşitli girişimlerde bulundu.⁶⁰⁰ Mısırlılar erkekleri sünnet etme ve Oromoları İslamlaştırma işine giriştiler.⁶⁰¹ Geniş çaplı olarak Oromoların İslamlaştırma işlemi başladı, bu İslamlaştırmanın bölge üzerinde uzun süreli etkileri oldu, 1991 tarihine kadar bu durum bir diğer politikanın ve bölgesel oluşumun uygulandığı zamanda, bölgeyi Hristiyan Amhara işgaline karşı birleştirdi. Bazen askerler eşliğinde, bazen de yalnız olarak Müslüman öğretmenler ve vaizler Afran Kallo topraklarına gönderildiler.

Emir Abduşşükür ve Emir Muhammed’in İslami tebliğ faaliyetleri ile Mısırlıların İslamlaştırma politikaları arasındaki fark vardır. İki emirin yönetimi altında, İslamlaşma kademeli, küçük çaplı, Oromoların isteğine bağlı ve barışçıl iken, Mısırlıların İslamlaştırması büyük çaplı ve zorla yapılmıştır. Hem Mısırlılar, hem de daha önceki

⁵⁹⁸ Hassen, “The City of Harar”, s. 47; Hassen, “The Egyptian Occupation of Harer, s. 50-51.

⁵⁹⁹ Hassen, “The City of Harar”, s. 48.

⁶⁰⁰ Sabri, *Mısr fi İşrikiyye’ş-Şarkiyye: Harar ve Zeyla’ ve Barbara*, s. 61.

⁶⁰¹ Baranto Oda, şeyh Abdallahi şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

emirler kısmen İslamlaşma sürecinin merkezinden uzak olan Ittuları etkilediler. Fakat İslamlaştırma sürecinin zorlanması yüzünden 1850 yılından beri Ittuların düşmanlığı ciddi derecede arttı. Zorla İslamlaştırmanın başlangıcında meydana gelen büyük değişikliklerden birisi Müslüman ismi olan Umar'ı almış olan yaralı ve tek hayatta başına kalan Orfo Jilo'nun İslamiyeti kabulü idi. Bu gelişme siyasi–askeri sistem olan *raba dori* kurumunu sonlandırdı. Rauf Paşa Orfo'yu seçimle iş başına gelen *gada* görevlisi konumundan alıp kalıcı Mısır temsilcisi ve Müslüman vaiz konumuna getirdi. Bu konu ile ilgili Muhammed şu bilgileri vermektedir: “Mısırlılar, meşhur tutukluları Orfo Jilo'yu Müslüman yaptıktan sonra ona Umar ismini verdiler.⁶⁰² Onu Afran Kallo caffee meclisinin başkanı olarak değil, Mısır sömürgeci yönetiminin bir görevlisi olarak Harar'ın 60-90 kilometre güneybatısındaki Gara Mulata bölgesinde iktidara getirdiler. Müslüman olduktan sonra, Orfo özellikle Gara Mulata bölgesinde Mısırlıların tebliğ faaliyetlerinin en başta gelen aracısı haline geldi.”⁶⁰³

Büyük ihtimalle Orfo yaptığı işten memnundu, çünkü Mısırlılar ülkeyi terk ettikten sonra ve Hristiyan Amharalar bölgeyi işgal ettiklerinde, İslamiyet'i yaymaya devam etti ve geleneksel Oromo kültürel dansını yapanları cezalandırmaya çalıştı.⁶⁰⁴ İhtidanın onun üzerinde uzun süreli etkileri oldu. Mısırlılar Oromoların sünnet edilmesi ve usulüne uygun dini vazifelerini yapmalarını gözlemlemek üzere özel komiteler teşkil ettiler.⁶⁰⁵ Bu komiteler esas olarak Müslümanlardan seçildiği için ve yeni gelen Mısırlıların yanında bulunan Müslümanlar da Harari oldukları için, komiteler Hararilere Oromolar üzerine hâkimiyet kurmaları için özel bir fırsat tanıdı.

⁶⁰² Hassen, “The City of Harar”, s. 48; Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁰³ Hassen, “The Egyptian Occupation of Harer”, s. 51.

⁶⁰⁴ Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁰⁵ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 27.

Mısırlılar zorla eski ve yeni bokkuları topladılar ve kumaş dağıttılar ve onları camiye götürüp İslamiyet'e girmelerini söylediler.⁶⁰⁶ Dini bir bakış açısı ile birisini ihtidada zorlamak tartışmalı olsa da, Afran Kallolar için yeterli bilgi vermeksizin camiye götürülüp dinlerinin değiştiğinin söylenmesi daha da utanç verici olmuştur. Orfo, daha önce Afran Kallo konfederasyonunun merkezi olan Gaara Mulata bölgesindeki birçok Oromonun dininin değişmesinden sorumludur. Diğer tarikatlar gibi, Mısırlılar daha önce Oromoların ibadet alanı olan yerde Quran Gay (Kuran kursu) kurdular.⁶⁰⁷

Orfo namaz kılmayan ve diğer dini görevlerini yapmayanları cezalandırdı veya mallarını ellerinden aldı. Fakat bu durum Oromoların ceza korkusu ile İslam'a girdiklerini göstermektedir. O zamandan kalan halk deyimi açık bir biçimde bunu göstermektedir. Bu deyimde göre namaz tekbiri şu şekilde alınmaktaydı: "Orfonun namazı balta korkusuyla, Allahu Ekber".⁶⁰⁸ Buradaki baltanın korkusu ifadesi, eğer bir kişi namazını kılmıyorsa bunun cezasının büyük bir ağacın balta ile kesilmesi olduğunu göstermektedir. Oromolar bunu namazın başlangıcında söyleyerek kendilerinin zorla ve düzenli olarak namaz kıldırılmalarına karşı direndiklerini göstermek istemişlerdir. Kaynağım, Orfo'nun neden böyle bir gelenek başlattığı hakkında pek açık değildi, fakat Oromo *Wakafana* dininde büyük ağaçlar ibadet yerleriydi ve kutsaldılar.

Genellikle kutsanmış olarak kabul edilen büyük frenk inciri ağaçlarının bu şekilde kesilme geleneği genellikle batı Ittu Oromolarının dinlerinin değiştirilmesinde ana rolü oynayan şeyhin sıklıkla yaptığı bir uygulama idi. Kaynağım bunu kısmen Afran Kalloların durumunda açıklamaktadır.⁶⁰⁹ Afran Kalloları namaza başlarken tekbiri "Garad'ın korkusuyla ve inek ödeme korkusuyla Allahu Ekber" şeklinde

⁶⁰⁶ Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Hassen, "The Relation between Harar", s. 51.

⁶⁰⁷ Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁰⁸ Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Hassen, "The Relation between Harar", s. 51.

⁶⁰⁹ Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

almaktaydılar.⁶¹⁰ Afran Kalloları halkından namaz ibadetini yerine getirmeyenler için bir büyükbaş hayvan verme cezası getirilmişti. Onlar namaz ibadetine başlamadan önce hem bu uygulamayı hem de Garad'ın korkusunu ortaya koymak için çeşitli sözler söylemişleridir. Bu sözler onların zorla din değiştirmeye ve mecburi namaza karşı direnmeleri gösterir.

Öyle görünüyor ki, Mısırlıların kontrolü altında olmayan Ittu Oromoları İslamiyet'e karşı şiddetli bir biçimde muhalefete başladılar. Büyük ihtimalle onlar bazı Afran Kalloların zorla dinlerinin değiştirilmesi ile ilgili bilgi sahibi olmuşlardı. Şarkılar arasında en meşhurları İslamiyet'e ve Müslümanlara karşı olan *ragadaları* (geleneksel Ittu şarkıları) idi.⁶¹¹ İlaveten, Mısırlılar Harari tebliğcilerini her bir *gossaya* (boy) gönderiyorlardı ve bu mecburi bir hale gelmişti. Zorlama dışında, bu Emir Muhammed Abduşşükür'un (1856-1875) politikası idi.

Mısırlıların ordusunun gücü Oromoları toplu halde İslamiyet'e sokmada önemliydi. Bir günde bir boy İslamiyet'e giriyordu. Mısırlılar Oromolara hediyeler verdiler ve onların soylularını *Malak*, *Garad* ve *Damin* (unvan) olarak atadılar. Bu mühtedi ve atanmış kişilere Mısırlılar kendilerinin İslamiyet'in yayılmasından sorumlu olduklarını söylediler. Mısırlıların atadığı birçok kişi vardı. Buna göre, idari amaçlar için Mısırlılar Oromoları müdürlüklere ayırdılar: bu müdürlükler Nole, Jarso-Gari, Abdo ve Nuno idi.⁶¹² Bu müdürlükler de ayrıca daha alt *fakkidahlara* ayrıldılar. Her bir müdürlüğün Mısır ordusuna ait bir askeri barakası vardı.⁶¹³ Daha sonra bölgeyi köylere ayırdılar ve bu köyleri yönetmek için 11.829 *malaq* (köy muhtarı) ve *garad* (birkaç köy

⁶¹⁰ Baranto Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶¹¹ Şeyh Cemal Şeyh Arbo, Şeyh Muhammad Şeyh Şato ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, *A History of the Ittu Oromo*, s. 33.

⁶¹² Hassen, "The Relation between Harar", s. 28-29; Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 52-53; Hassen, "The City of Harar and Islamization", s. 49.

⁶¹³ Hassen, "The Relation between Harar", s. 28-29; Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 52-53; Hassen, "The City of Harar and Islamization", s. 49.

muhtarının reisi) ataması yaptılar. Bunlar üzerinde yaklaşık 500 Oromo *damini* (bütün bir boyun yöneticisi) atandı. Bu hiyerarşinin başında hepsi her zaman için Harari olan 45 tane atanmış *dogin* (birkaç boyun yöneticisi) vardı. Bütün bu makamlar miras yoluyla geçen makamlardı.⁶¹⁴

Mısırlılar İslamiyet'in yayılmasında yeni bir aşama teşkil ettiler. Toplu İslamlaştırma Rauf Paşa'nın yönetimi altında 1875 tarihinden sonra başladı. Eğitim göreceli olarak gelişti, çocuklar Arapça okumayı ve yazmayı okulda öğrendiler ama bu dili çok iyi konuştuklarını söylemek güçtür. Büyüklere ise İslam dinini öğrenmeleri için kadı'nın evinde ders almalarına müsaade edildi. Mokhtar, temel bilgileri çok iyi bilen, şiirler yazan, matematiğin dört işlemi bilen ve biraz astronomiden anlayan ve Arapça olarak düşünüp taşınabilen âlimlerle tanıştığını bildirmiştir.⁶¹⁵ Şehirde, Mısırlılar yeni bir okul açmadılar⁶¹⁶, fakat bazı din dışı konuları ilave ederek var olan Kuran okullarının müfredatlarını geliştirdiler, çünkü Burton'a göre sistem kötüydü ve kitap eksikliği vardı.⁶¹⁷ Bununla beraber, büyük ihtimalle Harari eğitiminin esas olarak dinden ibaret olması yüzünden sisteme saldırmıştır. Hararilerin uzun bir dönem boyunca kitap ciltleme ve kitap kopyalama sistemi vardı. Herkes kitap ciltleyemez ve kopyalayamaz.⁶¹⁸ Bu işi yapmak için bilinir olmak ve iyi bilgiye sahip olmak gerekir.

Mısırlılar Harar'daki binaları ve camileri geliştirip yenilerini inşa etmek istediler. Şehirde boyacılara, taş ustalarına, duvar ustalarına, marangozlara ihtiyaç vardı, bu yüzden Rauf Paşa bütün ekipman ve araçlarıyla birlikte birçok ustayı şehre getirdi.⁶¹⁹ Mısırlılar geldiğinde Harari nüfusu yaklaşık olarak 35 bin civarındaydı ve bu insanlar Şafi

⁶¹⁴ Hassen, "The Relation between Harar", s. 28-29; Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 52-53; Hassen, "The City of Harar and Islamization", s. 49.

⁶¹⁵ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 60.

⁶¹⁶ Hassen, "The Relation between Harar", s. 29.

⁶¹⁷ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 60.

⁶¹⁸ Richard Pankhurst, "The book binding of Harar, 'Invistagite Feature of the Old-Time Ethiopia Culture'", *Selamta Magazine*, Ethiopia Airlines, volume,15 No.2; Abdallah Şeriff ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶¹⁹ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 64.

mezhebiniydi.⁶²⁰ Gelecek vaat eden öğrenciler için de iyi fırsatlar vardı, bu öğrenciler daha fazla eğitim almaları için Mısır'a gönderildiler.⁶²¹

Issa Somalililer ve Mısırlılar arasındaki ilişkiyle ilgili olarak esaslı bir sıkıntı yoktu.⁶²² Herhangi bir savaş veya düşmanlık yoktu, Mısırlıların aynı zamanda Issaların üzerinde, Oromoların üzerinde olduğu gibi bir ilgileri yoktu. Rauf Paşa, Issaları Kur'an'ı öğrenmeleri ve Şeriata uymaları için teşvik etti.⁶²³ Onlara kan davaları geleneğini yasakladı. Issalar ve Afran Kallolar arasında kan davası vardı, Issalar Oromoları öldürmeyi büyük bir cesaret ve şeref olarak görüyorlardı, aynı şey Oromolar için de geçerliydi. Rauf Paşa bunu İslami bir davranış olmadığı gerekçesiyle yasakladı ve onlara Şeriat kurallarına uymayanların cezalandırılacağını söyledi.⁶²⁴

Rauf Paşa, İslamlaşmayı güçlü bir biçimde destekledi ve bölgede tarımın gelişmesiyle özel olarak ilgilendi. Fakat Sudan'da daha önce aralarında meydana gelen problem yüzünden Gordon Paşa olarak isimlendirilen Gordon ile iyi ilişkileri yoktu. Gordon, Sudan'ı ve Mısır topraklarını Doğu Afrika'da yönetmek üzere Hidiv İsmail tarafından atandı. Rauf Paşa 1878'de Mısır'a gitmiş ve hasta olduğu için dönmeyi dinlemedi.⁶²⁵

⁶²⁰ Miran, "L'occupation Égyptienne", s.60.

⁶²¹ Hassen, "The Relation between Harar", s. 29.

⁶²² Sabri, *Mısır fi İfrikiyye 'ş-Şarkiyye: Harar ve Zeyla' ve Barbara*, s. 65-66.

⁶²³ Sabri, *Mısır fi İfrikiyye 'ş-Şarkiyye: Harar ve Zeyla' ve Barbara*, s. 65-66.

⁶²⁴ Sabri, *Mısır fi İfrika eş-Şarkiyye*, s. 65-66.

⁶²⁵ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 82.

4.3 1878 Yılından 1885 Yılına Kadar Harar Platosu: Rauf Paşa'nın Gidişinden Mısırlıların Bölgeyi Terk Edişine Kadar

4.3.1 Harar'da Misyonerlik Faaliyetleri

Rauf Paşa, Barbara'nın valisi olan Rıdvan Paşa ile görev değişikliği yaptı.⁶²⁶ Haziran 1880 tarihinde vali olarak göreve başladı, kendisi o bölgede üretilen bir içkiyi yasaklamak için büyük gayret gösterdi. Bu durum Rıdvan Paşa'nın İslamiyet'e daha sıkı bir şekilde bağlı olduğunu göstermektedir.⁶²⁷ Daha sonra kendisi Muhammed Nadi Paşa'ya makamını bırakmıştır. Ahmed'e göre, Muhammed Nadi Paşa, Jugal surunun batı kısmının stili ve özellikleri üzerinde birtakım değişikliklerin yapılması, Asmadin kapısının ve şehri çevreleyen Jugal surlarının genişletilmesi, yerel polis gücünün kuvvetlendirilmesi ve hâlihazırda var olan şehrin idari yönetiminin geliştirilmesi gibi Harar'da bir takım bayındırlık ve hizmetlerden sorumluydu.⁶²⁸ Fakat aynı zamanda Avrupalılara karşı da toleranslıydı. Bunun bir sonucu olarak, Harar'da ve Oromolar arasında Hristiyan misyonerlerin üslerini kurmalarına izin verdi. Bu Hristiyanlığın ilk defa resmi olarak Harar'da yer bulması ve misyonerlik faaliyetlerine izin verilmesiydi. Burton'un da bildirdiği gibi, Harar sıkı sıkıya Müslüman bir şehirde ve Avrupalılar ve Hristiyanlara orada yer yoktu. Burton kılık değiştirip şehri ziyaret edene kadar hiçbir Avrupalı buna cesaret edememişti. Fakat Mısırlılar beraberlerinde Hristiyanları getirdiler.

Harar'da Gordon ve diğerleri gibi Mısırlıların bazı görevlileri Hristiyan'dı. Aynı zamanda Avrupalı tüccarlar da Kızıldeniz'in her iki sahilinde üs kurmak için acele ediyorlardı. Fransızlar ve İtalyanlar Zeyla, Barbara ve Harar'a araçlarını göndermekte

⁶²⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 90; Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 83.

⁶²⁷ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 83.

⁶²⁸ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 83.

hızlı davrandılar. Meşhur Fransız şairi Rambund'u Alfred Bradley'in temsilcisi olarak Harar'a getiren de bu ticari hırsı.⁶²⁹

Oromoların Hristiyanlaştırılmasından sorumlu kurul Portekizli Cizvitlerin kovulmasından yaklaşık 200 yıl sonra 1846 yılının Nisan ayında Etiyopya'ya giriş yapan ilk Katolik Kardinal Piedmontlu Fransiskan Rahibi Gugliermo Massaya'nın başkanlığında kuruldu.⁶³⁰ Massaya yorgun ve ızdıraplı olarak Roma'ya dönünce yerine ilk olarak güney Etiyopya'ya dönmeyi düşünen Taurin-Cahagne geçti. Yolculuk Aden'den ve Zeyla'nın Mısır sınırlarından, Barbara ve Harar'dan yani Etiyopya'nın ve Shawa krallığının sınırlarına uğramadan geçecekti.⁶³¹ Proje 1881 yılının başına kadar gerçekleştirilmedi, bu arada Taurin-Cahagne Avrupa'ya geri döndü.⁶³² Taurin-Cahagne'nin misyonunun dönüşü Alfred Bradley ile yakından ilişkiliydi. Keşiş, Bradley'in aracılarının Zeyla ve Harar'da kurulmuş olmasını kayda geçirerek bundan sonra 5 Ağustos 1880 tarihinde onu Lyon'da görüşmek istediğini söyleyen bir mektup aracılığı ile onunla temasa geçti.

Birkaç görüşmeden sonra, Piskopos Taurin-Cahagne, Peder Louis de Gonzague, Peder Ernest ve Peder Julien ile görevliler Etienne ve Michel'den oluşan misyonun üyeleri Bardey ile Aden'de 1881 yılının Mart ayında görüştiler ve buradan birlikte Zeyla ve Harar'a gideceklerdi. Birlikte 15 Mart 1881 tarihinde Aden'den Zeyla'ya gitmek üzere ayrıldılar ve burada iki hafta kaldılar.⁶³³ Burada kendilerine Mısır'ın projeleri ile ilgili koruma ve himayesini temin eden Nadi Paşa ve Albay Selim Bey ile tanıştılar. Bardey Taurin-Cahagne'nin Oromoların kendi misyonunu kurmaya nitelendiği ve Mısırlıların sömürgesinin gelişeceğine inandığı Harar'dan Hristiyanlaştırılmasına devam etmenin

⁶²⁹ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 87.

⁶³⁰ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 94.

⁶³¹ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 94.

⁶³² Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 94.

⁶³³ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 95.

daha iyi olacağını düşündüğünü ifade etmiş ve bunun Katoliklerin geleceği olduğunu belirtmiştir.

Harar'da bulunan misyonun amacı Oromoların Hristiyanlaştırılması ve bunun batı istikametinde genişlemesi için bir başlangıç noktası olmasıydı. Harar uzun zamandır yerleşmiş olan Müslüman geleneklerine sahip bir şehirdir, misyonerler şehirdeki hareket alanları ile ilgili olarak kandırılmış değillerdi. Fakat Harar'ın Mısırlılar tarafından işgal edilmesi misyonun kuruluşunu daha cazip hale getirmek için bütün güvenceyi sunuyordu. Taurin-Cahagne şunları belirtmiştir:

Beş veya altı yıl önce, Mısır işgalinden evvel Harar'a vardığımız an kesinlikle öldürülmüş olurduk. Misyon Harar'da yedi ay sonra satın almış olduğu bir ev kiralamıştır (satın alma sözleşmesi 15 Kasım 1881'de imzalanmıştır.) Yönetici Taurin-Cahagne bu evi bir Fransız tebaası olarak satın almıştır ve Müslüman kanunlarınca gerekli görüldüğü üzere bu evi resmi olarak kendisinin şahsi konutu yapmıştır. Binanın dini kimliğini dışarıdan hiçbir işaretin belli etmemesine ve sadece resmi dua ayininin yapılacağı sivil bir bina olarak kalmasına karar verilmiştir.⁶³⁴

Harar'da kalışının ilk yıllarında, Taurin-Cahagne şehirdeki Oromo bölgelerini keşfetmiştir. Dini konularda şaşırı derecede tolerans gösteren Mısırlıların korumasının avantajlarından faydalanarak 1884 yılında Nole Oromoları arasında birkaç misyonerlik birimi kurmayı başarmıştır. "Harar'daki Katolik Piskopos Taurin-Cahagne belirli sayıdaki Nole Oromo ailelerini Hristiyanlığa geçirmekte başarılı olmuştur. Bobassa ve Anniya'da, güney Oromoları arasında da misyon, misyonerlik noktaları kurmuştur."⁶³⁵

⁶³⁴ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 95.

⁶³⁵ Alfred Bardey, "Notes sur le Harar", *Extrait du Bulletin de Géographie Historique et Descriptive*, No 1, Paris Imprimerie Nationale 1887, s. 130-180, s. 49.

Katolikler bazı Oromoların dinini değiştirmekte başarılı olmuşlardır ve bu insanlar da Katolik olarak kalmışlardır, fakat daha sonra Oromoların Hristiyanlığa karşı olan tutumları değişmiştir. Onlar Hristiyanlığı işgalci Amharalarla aynı görmeye başlamışlardır. Günümüze kadar, doğu Oromoları kendilerini Müslüman, Hristiyanları ise Amhara olarak tanımlamışlardır.⁶³⁶ Mısırlıların işgal ile hedefledikleri ana amaç dini değildi, aslında çıkarlarını en üst düzeyde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Fakat Etiyopyalı Ortodoks Hristiyanların köle veya tüccar olduklarına dair deliller vardır.⁶³⁷

Harar'ın Mısırlı son valisi Ali Rıza Paşa (Aralık 1882-Ocak 1884) idi.⁶³⁸ Mısırlılar Harar'ı yönetemedikleri için değil, başka yerlerdeki problemler yüzünden terk ettiler. Mısır finansal olarak iflas etti ve sonra Süveyş kanalındaki çıkarları sebebiyle İngilizler Mısır'ı sömürge haline getirdiler. Bu hareket, Mısır'ın Osmanlı'nın bir parçası olarak yerleşik uluslararası normlara karşı yapılmıştır.

Buradaki en önemli soru, Harar'daki 10 yıllık Mısır işgali ve iktidarının mirasının ne olduğudur.

1. Her şeyden önce Mısırlılar Müslümanlar için kuvvetli bir temel oluşturmayı başardılar ve yönetimleri sona erdiğinde yaklaşık olarak 200 bin Oromo vergi mükellefi vardı.⁶³⁹ Bu büyük ihtimalle Harar Platosundaki Müslüman Oromoların sayısıydı.

2. Mısırlılar Harar'ı Oromolara açtılar, şehir Hararilerin ve Oromoların ilişkisinin merkezi haline geldi. Mısırlılar buradaki insanların birbirine saldırmasını yasakladığı için doğu Etiyopya'nın insanlarını birleştirdiler. Şehir, Oromoları, Hararileri, Somalilileri, Argobbaları ve Türkler ve Araplar dâhil olmak üzere yabancıları birleştirdi.

⁶³⁶ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Abdallahi Şeyh Muhammed, Mormor Aba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶³⁷ Ahmed, *History of Harar and Hararis*, s. 90.

⁶³⁸ Ahmed, *History of Harar and Hararis*, s. 90.

⁶³⁹ Hassen, "The Egyptian Occupation of Harer", s. 53.

3. Şehrin nüfusu büyük oranda arttı, Rauf Paşa Camii olarak bilinen ve daha sonra da Arap Camisi ismini alan büyük bir cami inşa edildi.

4. Osmanlıların-Mısırlıların iyi bir eğitim sistemi olduğu için İslami eğitim genişleyip modernize edildi.

5. Mısırlılar her ne kadar Şeriat mahkemelerinin dışında mahkemeler kurmuş olsalar da Şeriat hukuku da güçlendirildi.

6. Oromolar tarımla, özellikle kahve, meyve ve sebze üretimi ile tanıştılar.

7. O zamanın en önemli gelişmesi ilk olarak orada yerleşen birçok Mısırlı askerinin Hararili kızlarla evlenmesiyle şehrin genetik yapısını sulandıran Mısırlıların ve Hararilerin etnik olarak karışmasıydı. Fakat Araplaşma veya Osmanlılaşma meydana gelmedi.

4.4 Shawa'nın İşgali ve Doğu Oromoları (1880-1886)

Hristiyan Yayla Krallığı ile Harar Müslüman Emirliği arasındaki mücadeleler son karşılaşmanın olduğu 1570'li yıllardan bu yana *Wakafata* dinine inanan Oromolar tarafından durdurulmuştu. Harar'da Emir Muhammed Abduşşükür (1856-1875) ile Hristiyan Yayla Krallığı kralı Tewedros'un (1855-1867) iktidara geçişi, Orfo Jillo'nun Afran Kalloların konfederasyonunun Abba Fugugu olması ve Yahla Ali Sire'nin Ittu Oromolarının *raba dorisi* olmasından sonra Hristiyan Yayla Krallığının uyanış sürecinden sonra statüko değişmişti.⁶⁴⁰ Shawa Krallığı 1840'lı yılların başlangıcında Shawa Oromolarının topraklarını Sahla Selassie'nin saltanatı esnasında işgal etmeye başlamıştı. Bu süreç daha sonra onun torunu olan Menelik'in döneminde de yaptığı işgallerin 1860'lı yılların sonlarında sürmesiyle devam etti.⁶⁴¹

⁶⁴⁰ Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁴¹ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s. 44.

Ittu Oromolarının, Afran Kalloların, Harar'ın ve Somali'nin işgal edilmesi, Etiyopya bölgesindeki bağımsız Oromolar, Somalililer, Harariler ve diğer milletler ve milli gruplara karşı XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlatılan işgallerin bir parçası idi. Hala XIX. yüzyılda meydana gelen toprak işgallerinin sömürgecilik, işgal, genişleme veya kaybedilen toprakların yeniden ele geçirilmesi veya kaybedilen toprakların fethedilmesi olup olmadığına dair süregelen bir tartışma vardır. İşgaller ister sömürgecilik olsun, isterse de olmasın, birçok bilim adamının dikkatini çekmiştir. Caulk, Harar'ın durumunun ulusal birleşmeyi benimseyenler için problemleri bir durum olduğunu göstermiştir.⁶⁴² İlave olarak, yazar “[Menelik'in] bu toprakları tarihsel olarak hakkı olduğunu ve işgal ile elde ettiğini”⁶⁴³ belirtmiştir. Milliyetçi tarihçilere göre işgal hemen hemen daha önce elden çıkmış olan toprakların yeniden ele geçirilmesiydi.

Hristiyanlar 1527'den önceki dönemde Harar Emirliğini yenmekte başarılı olsalar da hiçbir zaman kalıcı olarak işgal etmemişler ve Harar 1886 yılına kadar bağımsız kalmıştır. Halen işgali sömürgeleştirme ve Amhara yönetimini güneyli halkların üzerine dayatma olarak kabul eden tarihçiler vardır. Abbas Haji'nin ifadeleri ile konuya bakacak olursak: “Eğer Habeşistan kuzeydeki Hristiyan devleti ile birlikte uzun bir tarihi geçmişe sahip olsaydı günümüzde Habeşistan'ın sınırlarının daha geniş olması ve daha fazla kabileye sahip olması gerekirdi. Günümüzdeki habeşitstan, Hristiyan sömürge ve işgalinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.”⁶⁴⁴

Menelik'in Gibe bölgesini işgal etmesini inceleyen Guluma Gameda'nın düşüncesi Abbas'ın düşüncesinden farklı değildir: “İlk baştaki zorluklardan sonra Gibe Oromoları bazı liderlerin işbirliği yapmasına ve silah eksikliğine rağmen imparatorluk

⁶⁴² Richard Alan Caulk, “Menilek's Conquest and local leaders in Harar”, Institute of Ethiopian Studies, Addis Ababa University, (tarih ve yer yok), *In Social Sciences Miscellaneous*, No. 5, s.1.

⁶⁴³ Caulk, “Menilek's Conquest”, s. 1.

⁶⁴⁴ Abbas Haji, “Arsi Oromo Political and Military Resistance against the Shoan Colonial Conquest (1881-6)”, *Journal of Oromo studies*, c.II no.1 ve 2, 1995, s. 2.

yönetimine şiddetli bir biçimde direndiler, sömürgeci hâkimiyetten kurtulmak için birçok kabile şefleri ve köylüler direnişe katıldılar.”⁶⁴⁵ Dahası, Hassen göre, nihayetinde Shawa'nın Amhara kralı (1865-1889) ve daha sonra da Etiyopya'nın İmparatoru (1889-1913) olan ve bütün Oromoları işgal etmiş olan Menelik Etiyopya'daydı ve onların topraklarını sömürge haline getirmiştir.⁶⁴⁶

Bütün Oromo toprakları XIX. yüzyılın ikinci yarısından önce bağımsız olmuştu. Ittular, Humbanalar, Arsiler, Machalar, Boranalar, Gujiler, Jimmalar, Tullamalar ve Karayyular gibi Oromo boyları Shawalılar tarafından işgal edilmeden ve Amharalıların hâkimiyeti altına alınmadan önce bağımsızdılar.⁶⁴⁷ XIX. yüzyılın ikinci yarısı sadece Oromoları, Hararileri, Somalilileri ve Argobba halklarını Shawa'nın hâkimiyeti altına sokmakla kalmamış, aynı zamanda da Oromoların ve Harar Emirliğinin bağımsızlığının tehlikeye girmesinin ve bazı yerlerde de *gada* sisteminin ve Müslümanların ikinci sınıf vatandaş konumuna düşmelerinin başlangıcı olmuştur. İlâveten, Oromoların dini ya İslamiyet ile (Oromolara bir direniş ideolojisi olarak) veya Hristiyanlık ile (Oromolar üzerine Hristiyan Amharalar tarafından dayatılarak) değiştirilmiştir. Harar'da işgal caminin ve minaresinin yıkılması ve kilise ile yer değiştirmesiyle sonuçlanmıştır.⁶⁴⁸

Ittuların, Afran Kalloların, Hararilerin ve Somalililerin işgal edilmesi onların çektikleri sıkıntıların en kötüsü olması sebebiyle farklı olarak görülmelidir. Shawalıların Ittulara karşı işgal seferberliğini ne zaman başlattıkları tam olarak bilinmemektedir. Hem yazılı, hem de sözlü rivayetler işgalin tam tarihini açıklamada kendilerine ait sıkıntıları beraberlerinde getirmişlerdir. Harar'ı işgal etmek için çok önemli olan Ittuların topraklarının işgali büyük ihtimalle 1882 yılında Arsi Oromolarına karşı Shawalıların

⁶⁴⁵ Guluma Gemed, “Conquest and Resistance in the Gibe Region, 1881-1900”, *Journal of Oromo Studies*, c.II, no, 1, 2009, s. 55.

⁶⁴⁶ Mohammed Hassen, “A Short History of Oromo Colonial Experience 1870's-1990's: Part One 1870's to 1935” *Journal of Oromo studies*, c. 6, no.2,1999, s. 110.

⁶⁴⁷ Ibsa, “A History of the Itu Oromo”, s. 44.

⁶⁴⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 80.

işgal seferi ile aynı anda başladı.⁶⁴⁹ Getahun Dilebo bunu teyit etmiştir. Ittuların işgal edilmesini aşağıdaki şekilde tarif etmiştir: “Menelik şahsen Arussi [Arsi] işgalini gerçekleştirirken, *Dajazmach* Walda Gabriel Abba Saytan’ı Shawa ve Harar arasındaki bölgedeki Ittuları ele geçirmek ve işgal etmek için gönderdi. Abba Saytan Darge’nin Arussilere [Arsi] yaptığı şeyin aynısını Ittulara yaptı.”⁶⁵⁰Dilebo, Ittuların işgalinin başladığı yıl konusunda kesin bir bilgi vermemiştir.

Cerulli ise Shawalıların Karayyular ve Afarlar üzerine yaptıkları seferin tarihini 1878/9 olarak vermiştir.⁶⁵¹ Kendisi “Kariyerinin başında Ras Gobena Karayyular ve Adal’ın Afarlarına (Dankil) karşı bir seferi yönetmiştir... Loransiyos’a göre bu seferin tarihi Harar’ın işgalinden önce yaklaşık olarak sekiz yıldır yani 1878/9 yılıdır” şeklinde bir ifade de bulunmuştur.⁶⁵² Cerulli tarafından verilen tarih, Shawalıların *Dajazmach* Walda Gabriel Abba Saytan komutasında gelmesinden iki ila üç yıl önce Ittular ile Shawalıların savaştığını iddia eden görüştüğüm bir kişinin verdiği tarihle uyusmaktadır.⁶⁵³ Ittuların ve Karayyuların topraklarının yakın olması sebebiyle Ittuların 1878/9 tarihi itibarıyla Shawalılar ile savaşmış olabileceği görülmektedir. Yine de fiili işgal 1880’li yıllardan sonra başlamıştır.⁶⁵⁴ Ittuların topraklarının işgalinin Harar’dan Mısırlıların Hewett anlaşması yüzünden çekilmesinden çok önce başladığı farz edilebilir.⁶⁵⁵ Mısırlılar Harar Emirliğinden çekildikten sonra, Menelik, kendisinin araçları olan Walda Gabriel ve Makonnen’i kullanarak cepheyi Harar’a kadar götürmeye

⁶⁴⁹ Getahun Dilebo, “Emperor Menilek’s Ethiopia, 1865-1961, National Unification or Amhara Communal Domination”, PhD Dissertation, Howard University, Washington D.c, 1974, s. 87; Temam Haj Adem, “A History of Amigna district (1887-1994)”, B.A Thesis in History, A.A.U, 1996, s. 22-24.

⁶⁵⁰ Dilebo, “Emperor Menilek’s Ethiopia”, s. 87.

⁶⁵¹ Enrico Cerulli, *Flok Literature of the Galla of Southern Ethiopia*, Harvard African Studies, c.3, 1922, s. 93-94.

⁶⁵² Cerulli, *Flok Literature*, s. 93-94.

⁶⁵³ Mormor, Ahmad Dasho ve Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁵⁴ Ibsa, “A History of the Ittu Oromo”, s. 45.

⁶⁵⁵ Ittu, 1885 yılında Shawa Hristiyanları tarafından işgal edildi.

çalıştı. Afran Kallo topraklarının batı kısmında Mısırlıların etkisinin azalması Shawalıların Ittu topraklarının doğu sınırına doğru ilerlemesini teşvik etti.

1870'li yılların sonlarında itibaren, Ittu toprakları Shawalı ajanların sızmasına sahne oldu. Görüştüğüm kişilere göre, Asma Giyorgis, hayatının bir kısmını Harar Platosu ve esas olarak Harar Emirliği hakkında bilgi toplamak için sahada geçirdi.⁶⁵⁶ Ittular topraklarının konumu yüzünden Shawalıların hedefleri haline geldiler. Ittuların toprakları Shawa ile Harar arasında bulunmaktadır. Menelik başından itibaren Harar'ı işgal etmek için çok hevesliydi, çünkü Harar'ın işgal edilmesi Afrika Boynuzu'nun ticaretine hükmetme ve denize kolaylıkla açılma anlamına gelmiştir.⁶⁵⁷ Caulk Harar'ın önemini altını şu şekilde çizmiştir: "Menelik'in Harar'ı ve doğuda doğru Harar'ın topraklarını işgal etmesi iyi bir şeydi. Harar'ın nakit gelirleri ve Cibuti'ye erişimi olmadan, Adwa'da zaferi elde eden Etiyopyalı askerlerin yeniden silahlanması 1895-6 yıllarına göre daha az tamamlanmış olarak kalacaktı."⁶⁵⁸ Bu amaç Shawalıları Ittu topraklarına ve Harar'a doğru götürdü.⁶⁵⁹

Shawalıların ilk seferleri esnasında *raba dori* Yaya Ali Sirre Ittu Oromolarının lideriydi.⁶⁶⁰ O anda kendisi seçilmiş olan *raba dori* idi.⁶⁶¹ Yaya'nın ve diğer liderlerin Müslüman ismine sahip olması ilginç bir gerçektir. Fakat bu liderlerin ne zaman İslamiyet'i kabul ettiği net değildir. Büyük ihtimalle bunlar 1840'lı yıllardan sonraki ihtidaldır. Yaya büyük ihtimalle Shawalılarla olan savaştan iki yıl önce seçilmişti.⁶⁶²

⁶⁵⁶ Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁵⁷ Harold G. Marcus, "Introduction to the Life of the Empror Menilek II of Shoa and Ethiopia, 1844-1913" Howard University, s. 39.

⁶⁵⁸ Caulk, "Menilek's Conquest", s. 2.

⁶⁵⁹ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s. 47.

⁶⁶⁰ Alishu Abdallah, Muhammad Abdo, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali, Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁶¹ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s. 47.

⁶⁶² Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s.47.

İlaveten, kendisi aynı zamanda Wachu Heleni bölgesindeki Ittu ordusunun başkomutanıydı.⁶⁶³

Ittu Oromoları ve Afran Kalloları arasında hiçbir eşgüdüm yoktur. Farklı orduları kurduktan sonra hiçbir zaman (veya nadiren) doğu Oromolarının orduları olarak dövüşmediler ve bu problem doğu Etiyopya'nın halklarının direnişini azalttı. Issa Somalililer Ittuların topraklarının yanındaki düz arazilerde yaşıyorlardı ve onlarla sınırları vardı. Afar Müslümanları da Issalar ve Ittular ile sınırlarını paylaşıyorlardı, fakat bu gruplar arasında hiçbir eşgüdüm olmadığı gibi bu süre zarfında Mısırlıların işgali altında olup uzakta olan Harar ve Afren Kallolar arasında da yoktu. İyi silahlanmış Hristiyan ordusu karşısında ortak savunmalarının olmamasının sebepleri aşağıdaki gibidir:

1. Bölünmüş idari sistem: Doğu Etiyopya, Afarlar, Oromolar ve Issaların hâkimiyet için birbirleri ile rekabet eden farklı idari sistemleri vardı.
2. Din farklılıkları: Issalar ve Afarlar uzun yıllardır Müslümandı, Ittu Oromoları ise Wakafata dinine inanıyordu. Bundan dolayı hiçbir dini birlik yoktu.
3. Hristiyan ordusu modern silahlar almaya başlamışken onların savaşma stilleri ve silahları son 500 yılda hiç değişmemişti.
4. Doğu Etiyopya halklarının XIX. yüzyılın ortalarında Hristiyan Etiyopya Devletinden ve Hristiyan Avrupalılardan gelen tehlikeler ve yeni siyasi gerçeklikler için hiçbir hazırlıkları yoktu.

⁶⁶³ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s.47.

İlk Shawalı sefer gücü yedi bin askerden oluşur.⁶⁶⁴ Shawalılar modern silahlarla donatılmıştır.⁶⁶⁵ Benim sözlü kaynak olarak görüştüğüm kişiler de Shawa ordusunun komutanı ile ilgili net bilgi vermemişlerdir. Malka Barentuma'daki çarpışma hakkında hiçbir yazılı kaynak yoktur. İttular kendi topraklarının her yerinde muhafızlar bulundurmuş. ⁶⁶⁶Awash bölgesi de *raba* ve *dori* ordusu tarafından korunmuştu. Awash Shawa Krallığını Çarçer Platosu'na bağlayan tek bölgeydi. Getahun bu sefer için yabancı mühendisler tarafından modern bir köprü'nün inşa edildiğini göstermiştir. Yazar bu hususla alakalı şunu söylemiştir: "İsveçli mühendisler Arsileri, Oromoları, Harar'ı ve Wallamoları [Wolayta] işgal ve istila etmek için Menelik ve onun askerlerinin üzerinden ırmağı geçtiği bir köprü inşa etmişlerdir."⁶⁶⁷ Görüştüğüm kişiler bu köprüden bahsetmemişlerdir, büyük ihtimalle köprü Shawalıların bölgeyi ele geçirmesinden sonra inşa edilmiştir.⁶⁶⁸ *raba dorinin* varlığı Awash Irmağını geçmeyi neredeyse imkânsız hale getirmiştir.⁶⁶⁹ Shawalıların bölgeye yaklaşması Ittu görevlilerine bildirilmiştir. Sonrasında, Yaya Ali ve görevlileri Shawalılarla savaşmak için Ittu savaşçılarından bir meclis toplamışlardır. Kendisi *raba dori* heyetine insanları savaş için hazırlamalarını söylemiştir. Fakat Oromo geleneğinde ve en azından Ittu geleneğinde, *raba dori* görevlilerinin yaşlılara danışmadan ve Kalluların kutsaması olmaksızın savaş ilan etme yetkilerinin olmadığı söylenmiştir.⁶⁷⁰ Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere sürekli *raba* ve *dori* ordusu Shawalılarla savaşmak için yeterli güçte değildi. Onun görevi büyük alışlagelmiş savaşlarda savaşmak yerine sınırları küçük düşman saldırılarından korumayla sınırlıydı.⁶⁷¹ Ayrıca Oromolar arasında bu savunma gücünü üç yaş grubundan

⁶⁶⁴ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s. 47.

⁶⁶⁵ Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁶⁶ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁶⁷ Dilebo, "Emperor Menilek", s. 88.

⁶⁶⁸ Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁶⁹ Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁷⁰ Mormor Abba Seena, Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁷¹ Mormor Abba Seena, Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

gelen askerlerle oluşturmak adettendi: Kussalar, *raba doriler* ve egemen olan *Gada* grupları. Bazen, emekli olan *Luba* grubu da savunma amaçlı savaflara katılmıştır.⁶⁷²

Oromo kültüründe, bir seferden önce toplantı yapmak yaygın bir gelenektir. Asmarom bu toplantının direnişini geciktirdiğini ve insanların acil bir durum karşısında cevap vermesini önlediğini tartışmıştır. Fakat sistem onlara karar için destek almada yardımcı olmuş ve belki de toplumun demokratik geleneğini teyit etmiştir.⁶⁷³

Görüştüğüm kişilere göre, Menelik ordusunun Harar'a doğru Ittuların topraklarından geçmesi için bir haberci gönderdi ve kendisinin Ittuların topraklarına saldırma niyetinde olmadığını bildirdi. Geç dönem Oromo sözel tarihçisi Mormor tarafından ortaya atılan bu iddiayı teyit edecek hiçbir yazılı kaynak yoktur. Hristiyan Amharaların fikri hiçbir zaman herhangi bir güç tarafından kontrol altına alınmamış ve hep bağımsız olmuş Ittular için çok kırııcıydı, Kendi topraklarının efendisiydiler.⁶⁷⁴ Diğer Oromo boyları gibi, Ittular hiçbir zaman düşmanlarının kendi topraklarından geçmelerine izin vermemişlerdi. Toplantı esnasında yaşlılar ve *gari saba* Shawalılarının gücü dolayısıyla onların tekliflerinin kabul edilmesi üzerinde ısrar ettiler. Bazı *raba dori* görevlileri teklifi kabul etmeyi reddetti ve savaşmaya taraftar oldu. Bazı gençler "Adareler [Harariler] tüfeklere ve daha gelişmiş silahlara sahip iken neden Ittular onları kurtarmak için savaşsın ki?"⁶⁷⁵ Şeklinde sorular sordular. Nihayetinde, önemli sayıdaki Ittu yaşlıları, konsey üyeleri ve gençler Shawalılara karşı savaşmaya karşı çıktılar.⁶⁷⁶ Ittular açıkça iki gruba ayrılmıştı: çoğunluk topraklarını savunmak istiyordu ve azınlık Shawalılarının topraklarından geçmesine izin verilmesini tercih ediyordu. Mormor Abba Seena'ya göre mesele Yaya'nın bile ailesini ikiye bölmüştü. Ittu'nun bazı gençleri savaşa karşı iken,

⁶⁷² Legesse, *The Oromo Democracy*, s. 48-49.

⁶⁷³ Legesse, *The Oromo Democracy*, s. 48-49.

⁶⁷⁴ Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁷⁵ Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁷⁶ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

bazıları ise savaşı desteklemiştir. Bununla beraber, savaşa karşı çıkanlar Shawalıların gerçek niyetini anlamamıştı. Sadece Yaya ve bazıları büyük ihtimalle Hristiyan Amharaların gerçek amacını anlamıştı. O, Shawalılara karşı savaşımaya kararlıydı ve generallerine güçlerini harekete geçirme emrini verdi. Muçe Galeyti ve Masala bölgesinden bir birlik organize etti, Dadhi Boru Karra Kurkura'nın doğusundaki Ittuların bir ordu teşkil etti. Yaya Ali Waçu Helaniler, Waçu Gileyleyler, Dabsolar, Çirolar, Oda Jiga⁶⁷⁷ ve Ittuların diğer bölgelerinden bir ordu teşkil etme sorumluluğunu aldı.⁶⁷⁸

Yaya, göreceli olarak zorlu bir savaş gücü teşkil etmeyi başardı. Awash Nehri yakınlarındaki Malka Barentumalarına doğru orduya kumanda etti. Ittu askerleri bıçaklar, oklar, mızraklar, sapanlar ve hayvan derilerinden yapılmış kalkanlarla donatılmıştı. Onların silahları, Afran Kallolar Mısırlılara karşı 1875 ve 1876 yıllarında savaştıklarında sahip oldukları silahlardan farklı değildi.⁶⁷⁹ Ittu ordusunun askerlerinin bazısı süvari idi. Shawalılar modern silahlarla silahlanmışlardı. Onların da süvarileri vardır. Ittular ve Shawalılar arasında açık bir askeri güç farkı vardı.⁶⁸⁰ Başlangıçtan itibaren silahlanmada bir dengesizlik vardı. Hazallo savaşından bu yana Ittuların temel savaşma tekniği değişmemiştir.

Kaynaklara göre, Ittu ordusunun kumandanı Shawalılarla doğrudan alışlagelmiş savaştan kaçınma kararı aldı. Shawalılar Malka Barentuma'da kamp yaptılar ve Ittu ordusunun yaklaşmakta olduğuna dair hiçbir haberleri yoktu. Yaya sürpriz bir saldırı yapmaya karar verdi. Muçe, Dadhi ve Yaya Shawalılara gece saldırma kararı aldılar. Yaya arıları Shawalılara karşı bir silah olarak kullandı. Askerlerine bu amaçla arı kovanları getirmelerini ve *çeekaa* ağacı (*Calpurnea Aurea*) ağacının suyundan vücutlarına sürmelerini söyledi. Doğal olarak *Calpurnea Aurea* arı sokmalarına karşı koruma

⁶⁷⁷ Mormor Abba Seena, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁷⁸ Ahmad Dašo, Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁷⁹ Ahmad Dašo, Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸⁰ Ahmed Dašo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

sağlayan bir ağaçtır. Ittular bu savaşı *Loola çeekaa* (çeekaa ağacı savaşı) olarak hatırlar. Yaya, Muçe ve Dadhi Ittuların kahramanları haline geldiler, özellikle *raba dori* olan Yaya Ali Sirre Shawanlılara karşı kazanmış oldukları zaferden dolayı meşhur oldular.⁶⁸¹

İkinci savaş Matahara'da yapılmıştır. Shawalıların komutanı *Dajazmach* Walda Gabriel Abba Şeytan idi. Bu savaş büyük ihtimalle Malka Barentuma savaşından üç yıl sonra meydana gelmiştir. Bu savaşın kahramanları, üç yıl önce zaferin elde edilmesine büyük ölçüde katkıda bulunan Yaya ve Muçedir. Bu zaman zarfında savaşa karşı bir muhalefet vardı. Birçok Ittu gençleri ölmüştü ve toplum, özellikle Muçe'nin yönettiği alandaki insanlar savaşın sona ermesini istiyorlardı. Matahara savaşı Ittuların zaferi ile sonuçlandı fakat Hristiyanlar, hala kendi sınırlarını Shawa Hristiyan Krallığının hayatta kalması için çok önemli olan Harar'a kadar uzatmaya azimliydiler. Bununla beraber, daha sonra Shawalılar ile müzakere yapmaya karar verseler de, zafer Yaya Ali ve Muçe'yi direnişe devam etmekten alıkoymadı.⁶⁸²

Azınlıkla kalan bir grup Ittu lideri müzakereye karşı çıktı. Bunlar arasında Dadhi Boru en çok bilinenlerdendir. Menelik, Shawa'ya müzakereye giden Yaya Ali'ye Maria Theresa Thaler'in büyük miktarlarını teklif etti. Bunun karşılığında Menelik Harar'a güvenli bir şekilde geçiş yapmayı ve Ittuların işbirliğini talep etti. Yaya bu teklifi kabul etti ve karşılığında Menelik'e Ittuları Hristiyanlığa döndürmemesini ve Ittu topraklarında yabancıların yerleşmesine izin vermemesini talep etti. Yoğun müzakerelerden sonra Menelik Yaya'nın teklifini kabul etmeye karar verdi. Fakat bu anlaşma hiçbir belgede kayıtlı değildir. Anlaşma Ittuların yaşlıları tarafından sözlü olarak ezberlenmiştir. İslamiyet'in Hristiyanlar ve Ittular arasında bir müzakere konusu olduğu görülmektedir. Bu önemli sayıdaki Ittuların önde gelenlerinin o zaman İslamiyet'e girdiğini göstermektedir. Yaya Müslüman olan Ittuların Hristiyanlığa döndürülmemesini talep

⁶⁸¹ Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸² Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

etmiştir. Bu talep büyük ihtimalle yönetici elitlerin İslamiyet'e geçmiş olduklarını göstermektedir. Hemen hemen *raba dori* heyetlerinin üyelerinin büyük çoğunluğu İslamiyet'e geçmişti, fakat bu o zaman için sıradan insanların hepsinin İslamiyet'e geçtiğini göstermemektedir.

Bu anlaşmadan sonra Yaya, Muçe, Ahmed Muçe, Abarsa Kurtumi, Dana Jawi, Karfo Mare ve diğerleri gibi Ittu liderleri işbirliği içine girdiler ve Ittu topraklarının işgal edilmesiyle *balabbat* ünvanıyla ödüllendirildiler.⁶⁸³ Asmarom bu konuda şunu ifade etmiştir:

Habeşistan usulü sömürgecilik de sömürgeleştirilen insanların liderlerini ödüllendirmek için kraliyete ait aynı tür esrarlı havayı ve ünvanları kullandı ve onlara bahşedilen ünvanlar İngilizlerin ünvanlarından daha az gösterişli veya etkili değildi... İmparatorluk yönetimine boyun eğen birçok Oromo lideri bu hiyerarşide kendilerine uygun bir yere yerleştirildiler. Onlara Habeşistan'ın feodal – askeri teşkilatlanmasında sırasıyla orta seviyeli rütbelere kadar devam eden *Grazmach* (sol cemahtaki muhafızların komutanı), *Kagnazmach* (sağ cemahtaki muhafızların komutanı), *Fitawrari* (ön cemahtaki muhafızların komutanı), veya hatta *Ras* (ordu komutanı), gibi yarı askeri feodal ünvanlar verildi.⁶⁸⁴

Hristiyan Shawa ordusu tarafından verilen rüşvetler Ittu ordusunu önemli ölçüde zayıflattı. Bütün Ittuları kapsayan direniş yerel çapta belli yerlerde ortaya çıkan direnişlere dönüştü. Fakat bu işbirliğine rağmen, Shawa yönetimine direniş Ittu topraklarının farklı yerlerinde devam etti. Müslüman olmayan Ittu liderleri direnişin

⁶⁸³ Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸⁴ Asmarom, *Oromo Democracy*, s. 12.

liderliğini yaptılar. Bu sadece Ittu Oromolarına has bir şey değildi, Arsi gibi Oromoların yaşadığı yerlerdeki merkezi yönetim çöktüğünde, birçok yerel kahramanlar ortaya çıktı. Bundan sonra, Boru Dha'ee Shawalı Hristiyan Amharalara karşı olan direnişin önde gelen bir lideri haline geldi.⁶⁸⁵ Bordode yakınlarında anlaşmadan bir yıl sonra Walda Gabriel ile Boru Dha'ee arasında ağır çarpışmalar oldu.⁶⁸⁶ Bordode Savaş, Boru Dha'ee için tam bir felakettir. Savaş, Koraa ve Guba Koriçha'nın kuzeyindeki bölgedeki direnişi bitirdi. Savaştan sonra, Shawalılar Ittu direnişini zayıflatan bir dizi önlem aldılar. Ele geçirdikleri Ittuların ellerini ve ayaklarını kestiler.⁶⁸⁷

Bordode'den çok uzak olmayan Koraa yakınlarında Shawalılarla Ittular arasında ufak bir diğer çatışma oldu. Shawalılar Ittulara galip geldiler. Bu zafer *Dajjasmach* Walda Gabriel'in stratejik Goba Qoricha'yı işgal etmesini sağladı. Kendisi bu yerde kamp kurdu. Ve böylelikle Çarçer Platosunda daha sonra bir dizi kilisenin kurulmasının önünü açacak olan ilk Hristiyan kilisesi kuruldu.⁶⁸⁸ Bunun bir sonucu olarak, *Wakafata* dinine inanan Ittular bile Hristiyanlığı işgalcilerin ve düşmanın dini olarak kabul etmeye başladılar. Hristiyanlık işgalcilerin dini ve Amharalar ile eşdeğer olarak kaldı. Ve kendisi Ittularla 1885 ve 1886 yıllarında savaşmaya devam etti. Walda Gabriel'in görevi sadece Ittu topraklarını işgal etmek değildi, aynı zamanda da Afran Kalloların sınırlarını öteye taşıyarak bunun neticesinde de Harar'ın sınırlarını öteye taşımaktı. Guba Koriçha, başkentin Kuni'ye taşınmasına kadar Shawalıların başkenti olarak kaldı. Kuni'de Hristiyanlar Aziz George'un ikinci kilisesini inşa ettiler.⁶⁸⁹

Direniş süresince, Muçe Ahmed Muçe'nin rolü tartışmalı oldu, bazı Ittular onu bir işbirlikçi olarak kabul ederken, diğerleri de onu Ittu savaşçılara hayati bilgiler temin

⁶⁸⁵ Ahmad Dašo, Mormor Abba Seena, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸⁶ Ahmad Dašo, Mormor Abba Seena, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸⁷ Ahmad Dašo, Mormor Abba Seena, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸⁸ Muhammad Abdo, Alishu Abdallah, Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁸⁹ Ahmed Dašo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

eden bir yurtsever olarak kabul ettiler. Badri onu savaşta yakalanan ve Addis Ababa'ya götürülen büyük bir savaşçı olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber, birçok kişi Muçe'yi işbirlikçi olarak suçlamıştır.⁶⁹⁰

Badri, Muçe'nin Shawalıları silah tehdidi altında Çalenko'ya getirdiğini belirtir.⁶⁹¹ Shawalı Hristiyan ordusu kademeli olarak Çalenko'ya doğru hareket eder. Walda Gabriel ile Ittular arasındaki nihai savaş Hirna'da yapılır. Savaşta, Marcus'a göre, 1200'den fazla Shawalı asker katılır.⁶⁹² Shawa ordusu modern silahlarla teçhiz edilmiştir. Ittular Afran Kalloların ve Anniyaların desteğini talep ettiler. Bazı kaynaklar iki grubun verdiği karşılığın çok yavaş olduğunu ve Ittulara büyük ölçüde bir yardımda bulunmadığını göstermişlerdir. Diğer bazı kaynaklar da Ittuların Afran Kallolar ve Anniyalar tarafından desteklendiğini iddia etmişlerdir. Hirna Savaşı 1886 yılının Kasım ayında meydana gelmiştir. Öyle görünüyor ki, Ittular ile Afran Kallolar arasındaki dini farklar yüzünden Ittular Afran Kallolardan ve Anniyalardan yardım almamışlardır. Afran Kallolar Mısır işgalinden sonra ağırlıklı olarak Müslüman olmuş iken Ittular ise büyük ölçüde Wakafata dinine inanmaktaydı.

Savaş Shawalıların yenilgisi ile sonuçlandı. Yenilgi Shawalı askerlerin kaçmasına yol açtı. İmparator Menelik'in tarihçisi olan Gabra Sellase tarafından verilen sebep sözlü rivayetler tarafından verilen sebepten tamamen farklıdır.⁶⁹³

Gabra Sellase yerel Oromoların başkenti olan Hirna'daki savaşta Shawalıların yenilgisinden bahsetmemiştir. Askerlerin Ittuların yanında yabancı askerlerin olduğuna dair dedikodular yüzünden kaçtığını iddia etmiştir. Ittu topraklarında birçok beyaz asker

⁶⁹⁰ Badri, "Afran Qallo", s. 46-47.

⁶⁹¹ Badri, "Afran Qallo", s. 47.

⁶⁹² Badri, "Afran Qallo", s. 47.

⁶⁹³ Gabre Sellase (tsahafe teezaz), *Tarika Zamna za Dagmawi Menilek, Nugusa Nagast Za Itopiya*, Addis Ababa, 1959 E.C, s. 121-122.

varlığına dair iddiaları kabul etmek zordur.⁶⁹⁴ Aynı zamanda Afran Kallolardan veya Harar Emirliğinden silah cinsinden gelen herhangi bir yardımı gösteren hiçbir delil yoktur. Ittuların başarısında Muçe'nin katkısı çok büyüktü. Shawalıları yanlış yönlendirmiş ve Ittulara Shawalıları nasıl yok edeceklerini söylemiştir.⁶⁹⁵ Büyük ihtimalle Muçe'nin oynağı rol fark edildikten sonra hapse atıldı, Entotto'ya götürüldü ve sonrasında onlara Harar'a giden yolu göstermeye zorlandı.

Bir rivayet de Muçe'nin Hirna'ya getirildiğini ve bir çukura atıldığını iddia etmiştir. Durumunu kötüleştirmek için kafasına hayvan yağı konulmuş ve kartalların ona saldırması amaçlanmıştır, Muçe Hirna Savaşındaki rolü sebebiyle çok sıkıntılar çekmiştir. Savaşı kazanmak için yaptığı katkılar Ittular tarafından dikkate alınmamıştır ve günümüzde bile cesur bir savaşçı yerine hala bir işbirlikçi olarak nitelenmektedir.⁶⁹⁶ İtibarsız bir biçimde Masala ve Harawaça warada arasına gömülmüştür. Şu veya bu sebepten ötürü Muçe'nin türbesi kutsal bir yer olarak kabul edilir. Onun yönetimi altında bölgede bulunan halkın onun yurtseverliğini takdir ettiği belli olmaktadır. Fakat Hirna Savaşı, Amharaları doğu Afrika'daki en önemli İslami merkezlerden birini işgal etme hedefine nihai olarak yaklaştırmıştır.

Hirna Savaşı Shawalıların saldırılarını durdurmak için en son olarak yapılan umutsuz bir teşebbüstür. Bu aynı zamanda Ittular ile Shawalılar arasındaki en son büyük karşılaşmadır. Esas olarak Arsilerin tamamen işgal edilmesi ve onların batı cephesinin Shawalıların saldırılarına açık olması sebebiyle Ittuların gayreti boşunaydı.⁶⁹⁷ Arsi'deki Shawa güçleri Ittu topraklarını geçtiler ve geçmişte Ittu Oromolarının tören merkezi olan Galamso'da kamp kurdular. Bu ordu *Dajazmach* Walda Gabriel ile Galamso'da birleşen

⁶⁹⁴ Gabre Sellasie (tsahafe teezaz), *Tarika Zamna za Dagmawi Menilek*, s.122.

⁶⁹⁵ Ahmed Dašo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁹⁶ Ahmed Dašo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁹⁷ Badri, "Afran Qallo," s. 46-47; Ahmed Dašo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

gelmekte olan İmparator Menilek tarafından daha da güçlendirildi.⁶⁹⁸ Shawalılar Harar'a karşı savaş için hazırlandıklarında Ittularan gelen esaslı bir saldırı ile karşılaşmadılar. Bir ay önceki kriz yüzünden *Dajazmach* Walda Gabriel Shawalılara Harar'a kadar komuta etme fırsatını kaçırdı.

Dajazmach Walda Gabriel özellikle Hirna'da savaşa katılanlar ve yerli halk dâhil olmak üzere isyan eden Ittuları cezalandırmaya karar verdi. Hiçbir ayırmda bulunmadan insanları katletti. Bu Shawa mezalimi *Moogola Yubdo* (Yubdo katliamı) olarak bilinir. Bobasaa olarak bilinen bir yerde yüzlerce savunmasız Ittu katledildi. Katliam Ittu Oromolarının direnişinin sonunu getirdi.⁶⁹⁹

Daha sonra olan şey ise günümüz Etiyopya'sının büyük kısmında Hristiyan Amharalar tarafından gerçekleştirilen bir dış işgaldir. Harariler tarafından bir İtalyan keşif grubunun öldürülmesi bir bahane olarak kullanılır.

Bir sonraki başlıkta Mısırlıların çekilmesi ve Amhara Hristiyanlarının gelişi arasında olan olaylar tartışılacaktır.

4.5 Harar'ın İşgal Edilmesi ve İslamiyet'in Hararghe'de Pekişmesi

Harar'ın işgal edilmesi İslamlaşma sürecindeki en feci zamanlardan birisi olurken, bu dönem aynı zamanda İslamiyet'in Çarçer ve Harar Platolarında tamamen pekişmesine de sebep olmuştur. Bu dönemden sonra nüfusun hepsinin İslamiyet'e girişi gerçekleştirilmiştir. Kısa bir süre içinde neden İslamiyet'e toptan girdiklerinin sebebi, bu işgal ve işgalin bir sonucu olarak Oromoların, Hararilerin, Somalililerin ve Argobbalının maruz kaldıkları sefalet ile birlikte incelenecektir. Muhammed Hassen, Richard Caulk, Tim CarMichael, Richard Pankhurst gibi tarihçiler ve Sydney Waldron ve Camilla Gibbs gibi antropologlar işgalden hemen sonrasını tartışmışlardır, fakat işgalden sonraki

⁶⁹⁸ Ahmed Daşo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁶⁹⁹ Ahmed Daşo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

dönemin tartışması mevcut değildir. Harariler arasındaki direnişle ilgili bazı eserler olsa da, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Oromolar ve Somalililer hakkında hiçbir vurgu yoktur.

Mısırlıların tamamen çekilmesinden önce, İngilizler ve Mısırlılar iktidarını yumuşak bir şekilde devrini gerçekleştirmek için anlaşmışlardır. Mısır bağımsızlığını kaybettiğinden dolayı, İngilizlerin bu noktada Harar'ı idare etme gibi bir niyetleri yoktur.⁷⁰⁰ İngilizlerden gelen baskılar yüzünden, 1 Nisan 1884 tarihinde, Kahire'de Harar'ı geri çekilme emri çıkartılmıştır. Bundan sora boşaltmanın hükümleri ve ne zaman tamamlanacağı ile ilgili kararsızlık olmuştur. Londra, Kahire ve Aden'deki İngilizler arasında karar verme ve eşgüdümde zorluklar olmuştur. Aynı zamanda da konumlarını hemen terk etmek istemeyen Mısırlıların endişeleri geri çekilme işlerinin gecikmesine katkıda bulunmuştur. Harar'daki garnizon önemliydi ve yeni bir otorite kurmak için geri çekilmeden sonra, şehrin ve bölgenin istikrarını devam ettirme endişesi dikkate alındı. Yetki devri ve geri çekilme nihai olarak İngilizlerin Bombay'a bağlı olan Aden'deki Konsolosu olan Hunter'ın sorumluluğuna verildi. Mısırlıların geri çekilmesinin yakın zamanda olacak olması Harar'da yaşayan Avrupalılar arasında endişe yarattı.

6 Ağustos 1884 tarihli olan ve Mısırdaki İdari Heyete ve İçişleri ve Savaş Bakanlıklarına birkaç nüsha halinde gönderilen bir dilekçede tüccarlar, yabancı ve yerli halk ve şehrin önde gelenleri güvenliklerinin temin edilmesini ve şehirdeki mal ve mülklerinin korunmasını talep ettiler. Gelecekteki ticari faaliyetlerinden endişe ederek, tüccarlar Mısırlıların şehirde kalışının sürmesini talep etmeye kadar işi vardırıdılar. Eğer Mısır hükümeti kararını geri almasaydı, tüccarlar kendi çabalarıyla şehri boşaltmak zorunda kalacaklardı.⁷⁰¹ Dilekçede şunlar yazılıydı:

⁷⁰⁰ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 120.

⁷⁰¹ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 120.

Bu ülkede hâkimiyetini dokuz yıl önce kurmuş olan Mısır Hükümeti düzen ve güvenliği yeniden tesis etmiş ve Harar şehrini bir ticaret merkezi yapmıştır. Eğer Hükümetin kararı geri döndürülemez ise, askerlerle birlikte şehri terk etmek ve mallarımızı yağmalanmak üzere terk etmek zorunda kalacağız.⁷⁰²

Misyonerler de aynı endişeleri dile getirmişlerdir. 1884 yılının Ağustos ayının sonunda, Peder Pierre mektuplarından birinde şunları bildirmiştir: “Misyonomuz ve her birimiz için büyük neticelere sebep olabilecek bir krize maruz kalacağız.”⁷⁰³ İngilizler Harar’ı işgal etmeme kararı alırlar ve Harar’ın kendi kaderine terk edileceğini Mısırlılara hatırlatırlar.

Yerel halka danıştıktan sonra Mısırlılar Emir Muhammed’in (1856-1875) oğlu olan Abdullahi b. Muhammed’e yetkileri verme kararı aldılar.⁷⁰⁴ Rauf Paşa’nın daha önceden konutu olan yerin çatısında bayrağı dalgalanan İngiliz delegelerinin emirlerine uymak için, (Rauf Paşadan sonra Harar’ın valisi olan) Rıdvan Paşa halkı ve kabile liderlerini davet etti. Yerli askerler aylık 15 rupilik bir ödemeyle orduya yazıldılar. Halk korkmuştu, çünkü Mısırlıların gelişinden önce şehri defalarca kuşatmış olan Afran Kalloların ve Somalililerin isyan etmelerini bekliyorlardı. Kalabalık Harar ülkesinin başkentinde silahlı korumaya cidden talep vardı.⁷⁰⁵ 15 Aralık 1884 tarihinde Harari ve Somalili askerlerin orduya alınması devam etti ve halk İngilizlerin vekillerinin tavırlarının şehrin boşaltılmasını ve emirin hükümetine terk edilmesini hızlandırmaktan başka bir amacı olmadığını fark etti.⁷⁰⁶

⁷⁰² Miran, “L’occupation Égyptienne”, s.120.

⁷⁰³ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s.120.

⁷⁰⁴ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s.121.

⁷⁰⁵ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s.121.

⁷⁰⁶ Miran, “L’occupation Égyptienne”, s.121.

İngilizler aynı zamanda yerel milis gücü kurma amacındaydı, fakat halk bu gücün Oromolarla karşılaşılabileceğine inanmıyordu. Yeni emir 1885 yılının Ocak ve Şubat ayları arasında Yüzbaşı Hunter ve onun iki temsilcisi tarafından daha önce kurulan bir seçim heyetinin mutabakatı ile seçildi. 55 kişiden oluşan heyet esas olarak şehrin önde gelenlerinden, tüccarlardan, ulemadan ve şehrin yakınlarında yaşayan etnik grupların reislerinden oluşmuştu. Heyet emiri seçmek kadar 16 üyeli bir Genel Heyetin üyelerini de seçmekle sorumluydu. 20 Mayıs tarihinde (1885) en son emirin (Emir Muhammed) yeşil bayrağı Divan'a ve Abadir'deki namazdan sonra emirlerin eski camisine asıldı, Abdullahi Paşa'nın Divan'ına girdi ve makamına oturdu. Bu Harar'a 6 Ocak 1887 tarihine kadar süren kısa dönemli bir bağımsızlığı getirdi.⁷⁰⁷ Harar'a yaşamaya gelen ve Mısırlılar tarafından sağlanan istikrardan ve güvenlikten faydalanan yabancıların çoğu da şehri terk etti. Paulitschke'ye göre, Sacconi dışındaki bütün Avrupalılar gitmişti. Suriyeliler ve Yunanlılar ise sahil bölgesine çekildiler. Mısırlılara hizmet eden az sayıdaki Sudanlılar da Harar'da kalıp ve Emir'in hizmetine girerken Mısır işgali esnasında sıkıntılar çeken Oromolar bölgedeki pozisyonlarını güçlendirmek için bu ara dönemden istifade ettiler. Bardey'e göre, İngilizler şehrin güvenliğini güçlendirmek için şehir dışına istihkâmlar kurdular.⁷⁰⁸

Mısırlılar şehri terk ettikten sonra, durumun 1875 yılından önceki haline döndüğü görülüyor. Oromolar en azından Orfo Jilo'nun liderliğinde gada sistemini yeniden canlandırmaya çalıştılar. Emir Abdullahi'nin liderliği altındaki Harariler Mısırlıların kendilerine devrettiği iktidara tutunmaya çalıştılar, fakat Oromoları kontrol etmek çok zordu.

Emir Abdullahi oldukça dindar bir adamdı. Babası tarafından başlatılan ve Mısırlılar tarafından sürdürülen İslami tebliğ sürecini devam ettirmek istedi. Fakat esas

⁷⁰⁷ Miran, "L'occupation Égyptienne", s. 121.

⁷⁰⁸ Bardey, "Notes sur le Harar", s. 49.

problem Mısırlılarınki gibi gücünün ve babasınınki gibi diplomatik yeteneklerinin eksik olmasıydı. Babasının yaptığı gibi Oromolara gidip bir boyun oğlu olmayı hiçbir zaman talep etmedi aksine İslamiyet’i Afran Kallolara ve Anniyalara dayatmaya çalıştı.⁷⁰⁹ Harari geleneğinden alıntı yaparak, Muhammed Emir Abdullahi’yi şu şekilde tanımlamıştır: “Grang’dan [İmam Ahmed’den] bu yana Abdullahi büyük bir İslam’ı liderdi.”⁷¹⁰ Hararilerin diğer gelenekleri gibi, rivayetler Emir’in dindarlığını aşırı bir biçimde abartmıştı ve hatta onun İmam Ahmed ve Emir Nur’un eskideki güzel günlerine dönmek istediğini iddia etmişlerdir.⁷¹¹

Bu, Emir’in büyük ihtimalle dini eğitiminin çok iyi olduğunu fakat zamanındaki durumu çok kötü okuduğunu göstermektedir. Bunun sonucu olarak, Oromolara karşı birçok başarısız savaşlar yapmıştır. Afran Kalloların sayısı fazlaydı ve Mısırlılar tarafından ezilip yenilseler de, Mısırlıların gelişinden önceki eski günlerde olduğu gibi Emir için fazla güçlülerdi.⁷¹² Emir Abdullahi’nin döneminde birçok cami inşa edilmesine şahit olundu ve ilk başta Mısırlılar tarafından getirilen içki yasağı devam ettirildi.⁷¹³

Emir Abdullahi, Mısırlıların ve Petton’un yaptığı gibi Oromoları pasifleştirmek yerine, Jarso Oromolarının lideri Muhammed Abdullah İdris’e hicri 1304 tarihinde yazmış olduğu gibi onları zorla⁷¹⁴

1. Camileri inşa etmek
2. Alkol içmekten yasaklamak
3. Sünnet olmak
4. Geleneksel Oromo evlilik törenini yasaklamak

⁷⁰⁹ Hassen, “The City of Harar”, s. 50.

⁷¹⁰ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 34.

⁷¹¹ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 34.

⁷¹² Hassen, “The City of Harar”, s. 50.

⁷¹³ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 35.

⁷¹⁴ Mektup, Hicri, 13 Safer 1304, Emir Abdullahi ibn Emir Muhammed den Muhammed Abdullah İdris’e.

5. İslam'a göre evlilik yapmak
6. Geçen yılın Zekâtını ödemek.

Mektupta belirtildiği gibi cezalandırma emrini yerine getirmeyenler topraklarından sürüldüler, buldukları yerde bu kuralı uygulamayanlar görevden alındı, içki içenlere 80 kırbaç ceza verildi ve geleneklere göre evlenenlerin evlilikleri iptal edildi ve kadının huzurunda yeniden evlilikleri düzenlendi.⁷¹⁵ Bölge için büyük bir tehlike oluşturan Hristiyan Amharalara karşı bölgeyi birleştirmek yerine, kendisi eskide başarısız olmuş olan Oromoları hâkimiyet altına alma metodunu kullanmaya çalıştı. Oromoların eski sistemi yeniden canlandırma girişimi de başarısız oldu. En azından, Oromoları birleştirmek yerine, Orfo kendisini Afran Kalloların lideri olarak öne sürmeye çalıştı. Emir'in otoritesini tanımayı reddetti. Her iki lider de kendi sınırlarından çok da uzak olmayan Ittu topraklarında ne olup bittiğini anlamış değildi. Orfo eski Oromo dini olan *Wakafata* dinine geri dönmedi.

Ittular ve Arsi Oromoları zaten Amharalıların hâkimiyeti altına giriyordu. Kilise inşaatı çoktan başlamıştı. Emir Abdullahi Avusturyalı Paulitschke aracılığı ile silah elde etmeye çalıştı, fakat başarılı olamadı. Emir silahların Hristiyanlara karşı savaş hazırlığı için değil fakat yeni din değiştiren ve *Wakafata* dinine inanan Oromolara karşı savaşmak için istemişti.⁷¹⁶ Emir aynı zamanda Avrupalılar ile kötü bir ilişki kurmuştu. Avrupalı tüccarların niyeti karlarını en üst düzeye çıkarmak ve kendi ülkelerinin çıkarlarını temsil etmekte. Avrupalılar ile olan bu gerilimin ortasında Porro tarafından yönetilen bir İtalyan grup Harar'a geldi. Bunlar, Mısır işgali süresince ve sonrasında Harar'da bulunan Sacconi tarafından desteklendiler. Kendisi Emir'e karşı küstahtı. Muhammed Turko diye bilinen ajan tarafından yanlış bilgilendirilmiş olan Emir Oromolara ve Issalara herhangi bir Avrupalının veya Türkün Harar'a gelmelerini durdurmalarını emretti. Bu uyarıyı dikkate

⁷¹⁵ Mektup, Hicri 13 Safer 1304, Emir Abdullahi ibn Emir Muhammed den Muhammed Abdullah İdris'e.

⁷¹⁶ Hassen, "The Relation between Harar", s. 37.

almadan Porro Caldessa'ya ulaştı ve burada kendisi ve ekibi Emir'in verdiği emirle öldürüldüler. Bu katliam daha sonra Menelik için Harar'ı işgale bir bahane oldu. Bununla beraber, Emir'in Avrupalılara zarar verme niyeti yoktu, fakat olan olmuştu daha sonra Emir Taurin tarafından yönetilen Fransız Katolik ekibinin üyelerine izin verdi.⁷¹⁷ Harar Platosundaki bu bölünmüşlükle Orfo ve Abdullahi 1887 yılında Hristiyan Amharalar ile karşılaştılar.

Menelik'in yönetimindeki Shawalı Amharaların ne zaman Harar'ı işgal etmeye karar verdikleri tam olarak bilinmiyor. Fakat Muhammed 1878 tarihinden bahsetmiştir, bunun sebebi de Harar'da Mısırlıların varlığı sebebiyle yetenekli Avrupalıların ve silahların Shawa'ya ulaşamamasıydı. Shawalı Hristiyan Amharalıların ne zaman Harar'ı işgal etmeyi planladıkları hususu burada önemsizdir, çünkü onlar XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Solomonik Hanedanlığının kuruluşundan beri genişlemeci olmuşlardır. Oromoların gelişi bu hedefi sonlandırdı ve kuzeydeki genişlemeciler ile güneydeki genişlemeciler arasında hiçbir büyük savaş olmamıştı, fakat bu durum Shawalı Tewedros'un ve Sahla Selassie'nin gelişiyle değişmeye başlamıştı. Tewedros ve Selassie kademeli olarak bu bölgede Oromoların gücünü azalttılar ve Shawalı Menelik'in gelmesiyle Oromoların ve Güney, Batı ve Doğu Etiyopya'nın diğer halklarının işgal edilmesi ve buraların ele geçirilmesi büyük ölçüde hızlandı. Doğu Etiyopya'ya ulaşmadan önce Shawalılar batı ve merkezi Etiyopya'da bulunan Müslüman ve Oromo Krallıklarını işgal ettiler. Dera bölgesinde bulunan Hassan Wedajo'nun, Kebena bölgesinde bulunan Hassan Enjamo'nun ve Şeyh Telha Cafar yönetimindeki Wallo direnişini başarılı bir biçimde kırdılar. Batı bölgesindeki Arsi ve Ittu Oromolarının kuvvetli biçimde direnç göstermesi ve Harar'da Mısırlıların varlığı sebebiyle Harar'ın işgali ertelendi.

⁷¹⁷ Hassen, "The Relation between Harar", s. 40.

Hassen'e göre, 1885 yılında Mısırlıların bölgeyi terk etmesi Menelik'e beklediği fırsatı verdi. 1885 yılından itibaren Shawalıların Ittu topraklarına gelmesi doğu Etiyopya'nın iki lideri olan Orfo ve Abdullahi için daha önce de belirtildiği üzere önemli bir endişe yaratmamıştır.⁷¹⁸ Kanaatimizce, Shawalıların Ittu topraklarının ve Arsilerin nasıl efendisi olduğundan bahsetmiştir, bu durum onları zengin ve güçlü hale getirmiştir.⁷¹⁹ Bu iki bölge Harar Emirliğini ve Afran Kalloları işgal etmek için bir sıçrama taşı haline gelmiştir. İmparatorun kendisi dâhil olmak üzere bütün önde gelen liderler bu savaştan kaçınmamıştır. Emir Abdullahi, naif ve yetersiz bir lider olduğu için emirliğin batı kısmından ve Hristiyanlardan gelen esas tehlikeyi değerlendiremedi. Herhangi bir diplomatik çaba göstermeden, başarısızlıkla sonuçlanan cihat adına büyük bir ordu toplamayı umdu.

Issalar ve Afran Kallolar ile hiçbir esaslı eşgüdüm yapılmamıştı. Doğu Etiyopya'daki hiçbir etnik grubun liderini davet edip onlarla konuşmamıştı. Somalililer uzun süredir tamamen Müslümandı ve geçmişte steplerde Hristiyanlara karşı savaşlara katılmışlardı, XVII. yüzyılın ortalarına kadar Afar Harar Emirliği'nin bir parçası idi ve Oromolar kısmen Müslümandı ve Mısırlıların işgali süresince ispat edildiği gibi topraklarını düşmanlara karşı savaşmaya hazırdılar. Fakat Emir'in ve diğer liderlerin naifliği her şeyi kaybetmelerine yol açtı.

Düşmanın gücünü bilememesinden kaynaklanan eksiklikten mustarip olan Emir Abdullahi'nin Menelik'i küçümsediği görülmektedir. Hassen'e⁷²⁰ göre, Abdullahi, Allah'a olan tevekkülü ile ve XVI. yüzyıldaki zaferlere atıfta bulunarak, Harar şehrindeki cihat ruhunu yeniden canlandırmıştı. Fakat Wearable ve Bilawa'da sadece üç küçük

⁷¹⁸ Hassen, "Menilek's Conquest", s. 233; Hassen, "The Relation between Harar", s. 38; Hassen, "The City of Harar", s. 50.

⁷¹⁹ Haji, "Arsi Oromo Political", s. 2.

⁷²⁰ Hassen, "The City of Harar", s. 52.

taştan kale yaptırdı.⁷²¹ Abdullahi bölgede yaşayanlardan 3 bin adet süvari ve 18 bin adet piyade çıkarmayı umuyordu. Toplamda 24 bin asker çıkartmayı ummuştu, fakat Orfo’yu savaşa katılmaya davet etmekte başarısız oldu. Orfo, Afran Kallo Oromoları arasında herkesten daha fazla Oromo askerlerine kumanda ediyordu. Emir Abdullahi, planlarının aksine, tahminen 25 bin ila 30 bin arasında askeri olan Amhara güçleri ile kıyaslanamayacak şekilde sadece çok az bir miktar asker toplayabilmişti. Çalenko’daki karşılaşmadan önce, Hristiyan ordusuna ve Walda Gabriel’in kumandasındaki Shawalılara karşı ufak çatışmalar oldu.⁷²² Sözlü rivayetler ve elde bulunan ikincil kaynaklar Shawalı güçlerin kaçtığından ve Shawa’ya döndüğünden bahseder ve Oromo rivayetleri kendileriyle Amharalılar arasındaki savaştan bahseder. Bununla beraber, Wehib Walda Gabriel’in bu savaşta öldüğünden bahseder. Ahmed şöyle demiştir: “*Dajzmach* Walda Gabriel Abba Saytan tarafından kumanda edilen güçlerin ilerlemesi Hirna’da Kumandan Bakri Salih’in kumandası altındaki Emir’in ordusu tarafından durduruldu ve bu güçler yenilgiye uğratıldı, komutanları Abba Saytan öldürüldü.”⁷²³

Doğu Oromoları ile *Dajzmach* Walda Gabriel Abba Saytan’ın kumanda ettiği Menelik’in güçleri arasında çatışmalar oldu. İlk karşılaşma Hristiyanların başarılı olduğu Oborra’da meydana geldi, daha sonra da çatıştılar. Caulk Shawalılarının etraftaki Oromoluları yağmalamaya kalkıştıklarında öldürdüklerini veya yaralandıklarını bildirmiştir, hatta Oromolar ele geçirdikleri bazı silahları Emir Abdullahi’ye vermişlerdir.⁷²⁴

Çalenko savaşında, Caulk’a göre: “Doğu Oromolarının bin adedi silahlı olmak üzere uç bin ila dört bin askerden daha fazla askerleri yoktu. Bu silahlardan da belki

⁷²¹ Hassen, “Menilek’s Conquest of Harar”, s. 233.

⁷²² Count Gleichen, *With the Mission to Menelik*, 1897, Edward Arnold, London 1898, s. 57.

⁷²³ Ahmed, *History of Harar*, s.95.

⁷²⁴ Richard, A. Caulk, “The Occupation of Harar: January 1887” *Journal of Ethiopian Studies*, 1971, c. 9, No. 2, s. 1-19; Caulk, “Menilek’s Conquest”, s. 1.

yarıdan fazlası iyi durumda değildi. Menelik'in en az 20 ila 30 bin askeri vardı. Bu askerlerin yaklaşık 10 bin ila 12 bini Menelik'in şahsen kumandası altında olan, yanlarında en yeni atım yatağından doldurulan tüfeklere sahip olan ayrı birliklerdi.”⁷²⁵

Emir Abdullahi'nin çağrısı dini olduğu kadar ekonomik yönler içermiştir. Dini bir yönü vardı, çünkü sloganı “kâfirlerle savaşalım ve İslam için ölelim” idi.⁷²⁶ Hassen'e göre Emir Abdullahi'nin orduyu teşkilatlandırmasındaki başarısının düşük olmasının iki sebebi vardı. Birincisi, düşman güçlerini hafife alması ikincisi ise Oromolarla kurumsal düzeyde muhatap olmaktan ziyade bireysel düzeyde muhatap olmasıydı. Savaş Müslümanlar için ezici bir yenilgiydi ve savaşa katılmış olan Wehib'e göre: savaşın ilk kısmında Müslümanlar Hristiyan öncü kuvvetlerini gerilemeye zorlayarak şaşırtmıştı. Bununla beraber, büyük bir Hristiyan birliği aniden Müslümanları çevreleyip üzerlerine ateş açtılar. Bundan sonraki kargaşada Emir'in yanındakiler dâhil olmak üzere birçok Müslüman öldürüldü.⁷²⁷

Savaşın sonucu kaçınılmazdı, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında sayı, tecrübe ve silahların kalitesi olmak üzere büyük bir eşitsizlik vardır. Hristiyan ordusu güneydeki düşmanlarını 1870lerden bu yana yeniyordu. Müslüman ordusunun hiçbir tecrübesi yoktu, hiçbir zaman böyle büyük bir savaşa girmemişti. Savaştan sonra ne olduğuna dair birçok rivayet vardır, ama bir şeyin olduğu kesindir: Emir kaçmıştır. Wehib'e göre: “Çalenko savaşında aynı isimle olan ve Harar şehrinin 80 kilometre batısında olan bir kasabanın yakınında 6 Ocak 1887 tarihinde Emir Abdullahi 1000 civarında askerini kaybetti.”⁷²⁸ Fakat bu konu hakkındaki rivayetler tarafından desteklenmemektedir. Caulk'a göre bu sayı o kadar küçüktür, Harariler savaşı uzun ve zorlu olarak görmüşlerdir,

⁷²⁵ Caulk, “The Occupation of Harar”, s. 11; Kavas, “Osmanlı Devleti'nin Müslüman Harar Emriyle Münasebetleri”, s. 453.

⁷²⁶ Hassen, “The Relation between Harar”, s. 42.

⁷²⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 88-91.

⁷²⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 88-9.

fakat bazı rivayetler savaşın uzun sürmediğini göstermiştir.⁷²⁹ Oromolar da savaş büyük bir yenilgi olarak hatırlamışlar fakat savaşa katılanları “*murti guutoo*” (vazifelerini yerine getirenler) olarak yüceltmişlerdir.

Gabre Selasie’ye göre “en son ana kadar azimle savaşan Gallalar [Oromolar] öldürüldü.”⁷³⁰ Oromolar bireysel olarak savaşa katılmış olsalar da Oromo ordusunun başında Bakar Ware’nin olduğu düşünülmektedir ve kendisi savaş alanında ölmüştür ve hayatını kaybettiği yerde Çalenko’da adına bir heykel dikilmiştir.⁷³¹ Caulk aynı zamanda bin kişinin ölmüş olmasını ve savaşın kanlı bir savaş olduğunu bildirmiştir, fakat savaş hakkındaki en önemli şey savaşın Harariler, Somalililer ve Oromolar hakkındaki sonuçlarıdır. Zafer, Amharaların dış dünyaya erişimlerini sağlar. Bu erişim Etiyopya’nın dokuz yıl sonra yapacak olduğu Adawa savaşı için hayati öneme sahiptir. “Harar’ın nakit kaynakları ve Cibuti’ye erişimi olmaksızın Adawa’da zaferi mümkün kılan Etiyopyalı askerlerin yeniden silahlanması 1895/6’da olduğundan daha az tamamlanmış durumda olacaktı.”⁷³²

Harariler dâhil olmak üzere bazı direniş hareketlerinin savaştan sonra da devam ettiğini belirten bazı rivayetler olmuştur. Ahmed Muhammed’in yayınlanmamış kayıtlarına göre Oromoları, Hararileri, Somalilileri ve Argobbaları içeren ordu direnmişti. Harariler ile Menelik’in güçleri arasında imzalanan barış anlaşması bu krizin ortasında gerçekleştirilmişti.⁷³³ Bu kaynağa göre, kendi gücünü ve düşmanın tehlikesini değerlendirdikten sonra Emir bir barış anlaşması için müzakerelere karar verdi.⁷³⁴ Ahmed, konuyla ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

⁷²⁹ Caulk, “The Occupation of Harar”, s. 11.

⁷³⁰ Gabra Sellasie, *Tarika Zamna Dagimawi*, s. 114.

⁷³¹ Suufiyaan Abdallaa, “Qorannoo Seenaa Diddaa Gabrummaa Oromootni”, s. 10

⁷³² Caulk, “Menilek’s Conquest”, s. 1.

⁷³³ Shaykh Ahmed Muhammed Kibo, “Sila Chalenqo Ternet Achir tarik”, ty, yy, s. 3-4.

⁷³⁴ Kibo, “Sila Chalenqo”, s. 3-4.

Hararilerin üst düzey yetkilileri İmparator Menelik'in kaldığı yere giderler. Bu görevliler Hacı Yusuf Markhadle, Emir Abduşşükür'ün oğlu olan Ekselansları Vechan Ali Abubakar, Kadı Abdurrahman'ın oğlu olan Kadı Abdullahi, Garad Abdurrahman Kenawaq, Garad Abdulwahab, Şeyh Ahmed Amano ve Hararilerin diğer saygın büyükleriydi. Bu toplantının amacı barışı ve düzeni tesis etmektir. Şeyh Abubakar'ın Awaach'ı olan Dirre Shimbure'ye ulaştılar. Heyete taleplerini sunma izni verildi.⁷³⁵

Harari heyetinin üzerinde durduğu hususlar şunlardı:

1. Hararilerin güvenliği
2. İslami faaliyetlere müdahale edilmemesi
3. Hararilerin topraklar üzerinde haklarının bulunması

Buna cevap olarak, işgalci Hristiyan Amhara gücü de aşağıdaki talepleri öne sürdü:

1. Mısırlıların dönemine eşit olacak şekilde gelir beyanı ve vergi ödemesinin yapılması,
2. Yabancı düşman güçlerle işbirliği yapmak dâhil olmak üzere ülkeye zarar verebilecek herhangi bir komplodan kaçınılması,
3. Harari topluluklarının üyeleri tarafından ülkeye zarar verebilecek herhangi bir komplo varsa bunların hükümete iletilmesi,⁷³⁶

Müslümanlar, Çalenko Savaşı'nda beraber savaşmış olsalar da Harariler barışı onlar için müzakere ettiler. Bu tek taraflı müzakerenin ortaya çıkması şu sebeplerden

⁷³⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 95-96.

⁷³⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 95-96.

dolayı olmuştur: Müslümanların doğu Etiyopya'nın bütün Müslümanları için talep belirleyememeleri, doğu Etiyopya'daki farklı etnik gruplar arasında güçlü bir ilişki olmaması. Geçmiş düşmanlıkların bir sonucu olarak, işgale ve topraklarının ele geçirilmesine karşı müzakere etme ve hemen cevap verme farklı olmuştur. Çekilen sıkıntılar da farklıydı, Hararilerin çektiği sıkıntılar Oromoların ve Somalililerin çektikleri sıkıntılara göre göreceli olarak hafifti.

4.5.1 Çalenko Savaşı'nın Sonuçları

Harar Platosunun halklarının ve doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının savaşı kaybetmesinin sebebi birden fazladır ve bugün bile hala tartışılır haldedir. Savaşı kaybetmelerinin başlıca sebepleri şunlardır:

- Doğu Etiyopya Müslümanları arasındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği. Bu savaşa katılımdan da görülebilir; katılım yaklaşık olarak 5000 civarındadır.
- Orfo ve Emir Abdullahi arasındaki Harar Platosu'nun hâkimiyeti ile ilgili rekabet.
- Müslüman bir lider açısından bakılacak olursa tecrübe eksikliği ve ordu açısından bakılacak olursa da büyük ve düzenli düşman ordusuna karşı savaşma tecrübesinin eksik olması.
- Harariler tarafından aşırı olarak vurgulanan dördüncü sebep Meta Oromo boyunun on yıllık Mısır egemenliği esnasındaki Hararilerin oynamış olduğu rolün intikamını almak için ihanet etmeleridir. Ali Galmo isimli kişi Menelik ile işbirliği yapmış ve onlara Çalenko'ya gitmeleri için rehberlik yapmıştır.⁷³⁷ Fakat bu hikâyenin önemi sorgulanabilir. Ali Galmonun işbirliği savaş üzerinde minimum etkiye sahiptir. Hristiyan Shawalı Amharalar Ittuları ele geçirdiklerinde birçok işbirlikçileri vardı ve hatta bu savaşta yer alan Muçe

⁷³⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 95-96.

Ahmed Mue dâhil olmak üzere bazılarını savaşa katılmaları için zorlamışlardı.

- Altıncı sebep ise en önemli sebep olup Müslümanlar ile Oromolar arasındaki birliğin ve eşgüdümün başarısız olmasıydı.

Son olarak, Hristiyanların zaferinin bir diğere önemli sebebi de Ahmed'nin kitaplarında şu şekilde belirtilmiştir:

Hem sayıca, hem de silah açısından daha üstün bir askeri güce sahip olan Menelik'in ordusu Emir Abdullahi'nin ordusuna kıyaslandığında çok daha iyi bir yapıya sahipti. Menelik birkaç yeni milleti zaten kontrolü altında tuttuğundan dolayı, onların yerel askeri taktikleri ve tecrübeleri ile çok uluslu bir ordu oluşturmayı başarabilmişti. Menelik'in Shawalı askerlerine ilaveten, Menilek'in yanında ön saflarda Tigrian, Gojjam ve Gondarların askerleri ile *Fitawrari* Habtegiorgis Dinagde ve *Ras* Gobana Dache'nin komutasındaki Shawa Oromolarının birlikleri vardı.⁷³⁸

Buna ilaveten, Hristiyanlar aynı zamanda modern silahlarla teçhiz edilmişti ve Avrupalılardan tavsiyeler almışlardı. Sonrasında 6 Ocak 1887 tarihinde meydana gelen Çalenko savaşı bölgenin tarihinde iz bırakan bir olay oldu. Aynı zamanda, Harar ülkenin doğu ve güneydoğusu kısmındaki Müslüman Sultanlığının son kalıntısını temsil ettiğinden, savaş Hristiyan Yayla Krallığı ile Müslüman Sultanlıkları arasındaki yedi yüz yıllık mücadelenin sonu anlamına geliyordu. İşgalin sonuçları bölgeden bölgeye farklılıklar göstermiştir. Savaş farklı sonuçlar doğurmuştur. Bunlar genel olarak şu şekilde özetlenebilir.

1. Savaşta, Harar 700 adet yeni evlenmiş genç savaşçı dâhil olmak üzere bin askerini kaybetti. Emir Abdullahi hayatta kaldı ve Babile'ye çekildi. Harar'da hayatlarını

⁷³⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 100-101.

kaybeden bu askerleri hatırlama geleneği vardır. “Her yeni evlenen geline ve damada bu derece trajik bir şekilde ölmüş olan yüzlerce genç erkeğin hatırası için bir şal hediye edilir. Bu şala Leslau’nun etimolojik Harari sözlüğünde “çok fazla renkten oluşan kumaş” olarak atıfta bulunduğu *sati baqla* denilir. Kelimenin manası itibariyle *sati baqla* ‘yedi yüz’ anlamına gelir ve aslında bu ifadenin kendisi için kullanıldığı şal aslında iki renkten oluşur.”⁷³⁹ Damadın ve gelinin kayınpederleri için hediye olan şal ise savaşta ölen yeni evlenmiş askerlerin ölümünü hatırlatmak için olup şalın üzerindeki kırmızı şeritler hayatlarını kaybeden gençlerin kanına işaret eder. Bu faciyanın hatırası olarak, Harariler evlerinin zeminlerini ve de ön cephelerini kırmızı ile boyamışlardır.

2. Savaşta ölen Oromolar doğu Hararghe’de ve Çarçer-Harar Platosu Oromoları arasında *Murti Guto* (yeminlerini yerine getirenler) olarak bilinirler. Oromolardan kaç kişinin öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Bu rakam üç yüz olarak tahmin edilmektedir, çünkü mevcut kaynaklar ve sözlü rivayetler savaş alanının kanlar içinde olduğunu kaydetmektedir. Buna ilaveten, savaşta hayatta kalanlar Hristiyan ordusu tarafından yakalandıktan sonra köle olarak cezalandırılmışlardır. Bu yüzden, Oromoların pasifleştirilmesi, Hristiyan ordusunu büyük bir ganimetle ödüllendirmiştir.⁷⁴⁰ Bunun sonucu olarak sonrasında Mısırlılar Oromoları köle olarak satmayıp onları İslamiyet’e döndürdükleri için Mısır egemenliği döneminden daha fazla bir şekilde Afran Kalloların ruhu tahminin çok ötesinde tahrip edilmiştir.
3. Maddi olarak, Harariler savaş tazminatı ödemeye zorlanmıştır. Savaş tazminatı olarak, Menelik Hararilere toplamda 49.259 adet Maria Theresa Sikkesi ödeme

⁷³⁹ Ahmed, *History of Harar*, s. 99.

⁷⁴⁰ Hassen, “The City of Harar”, s. 53; Caulk, “Menilek’s Conquest”, s. 2; Gabra Sellasie, *Tarika Zamna Dagimawi*, s. 147.

mecburiyeti getirmiştir. İlâveten, Menelik, bu miktarı 75.000 Maria Theresa Sikkesine çıkararak 40 balya Abujadid kumaşını aynı olarak almıştır.⁷⁴¹ Dahası, şehit aileleri evsiz barksız kalmıştır. Menelik sözde “Dam Bet” (kan evi) kuralına göre kadınların ve çocukların akıbetine aldırış etmeden bu evlere el koymuştur.⁷⁴² İslamiyet’te yetimlerin mülklerine dokunulamaz, fakat mülklere el koyanlar Hristiyan olduğundan İslami kanunları ve yerel kültürü umursamamışlardır. Yüz yıldan daha fazla bir zaman sonra kanunsuz olarak yağmalanan mülkler bu işgalci Hristiyanların soyundan gelen Hristiyanların mülkiyeti altındadır.

4. Hararge’nin düzlük arazileri ile ilgili sonuçlara baktığımızda, onların kaderinin Çarçer-Harar steplerinin geri kalanındaki insanların kaderinden farklı olmadığını görüyoruz. Afrika Boynuzunda dört ana Somalili grup veya boy vardır: Dir, Darod, Hawiya ve Isak boyları.⁷⁴³ XIX. yüzyılın son on yılında meydana gelen işgalin sonucu olarak büyük sayıdaki Somalililer günümüz Etiyopya’sının bir parçası haline geliyorlardı. Bu, platoların Hristiyanlarının Somali’yi ilk defa işgal etmesiydi. Günümüz Etiyopya’sında önemli sayıda Somalili vardır, bu Somalililere de acımamışlardır ve step bölgesindeki Müslüman kardeşleri gibi aynı kaderi paylaşmışlardır. Somalililerin başına gelenler Abdi Abdulkadir tarafından özetlenmiştir. Bu ifadelerle bakacak olursak: “Harar’ın Etiyopyalı valisi düzenli olarak köyleri ve dini binaları yıkmak ve sadece mızraklarla silahlanmış olan çobanların hayvanlarını yağmalamak için birliklerini yolladı. Müslüman Somalililer tarafından gelecekte araziler üzerinde hak iddia edilmemesi için dini semboller sistematik olarak ortadan kaldırılırken, Ras Makonnen’in Etiyopya ordusu kolayca aynı toprakların nimetlerinden faydalandılar.”⁷⁴⁴ Hatta Zerihun

⁷⁴¹ Ahmed, *History of Harar*, s. 101; Hassen, “The City of Harar”, s. 53.

⁷⁴² Ahmed, *History of Harar*, s. 101; Hassen, “The City of Harar” s. 53.

⁷⁴³Abdi Abdulkadir Sheik-Abdi, “Mohammed Abdulle Hassan: African Nationalism in Somalia, 1899-1920”, Boston University PhD Thesis, 1985, s. 175.

⁷⁴⁴ Sheik-Abdi, “Mohammed Abdulle Hassan”, s. 175.

Girma, Hristiyan Amharalıların Etiyopya'nın Somali bölgesini işgal etmelerinin en yıkıcı yönünü göstermiştir. Yazara göre, sadece 1890 ile 1897 yılları arasında 100 bin büyükbaş hayvan, 200 bin baş deve ve yaklaşık olarak 600 bin baş koyun ve keçi Somalili çobanlardan zorla alınmıştır.⁷⁴⁵

Yukarıda bahsi geçen uygulamalar savaştan sonra hemen meydana gelen sonuçlardır. Fakat işgalin uzun dönemli etkileri Çarçer–Harar Platosunun bütün Müslümanları için acılı ve yıkıcı olmuştur. Menelik'in Shawa'ya dönüşünden sonra, büyük sayıdaki işgalci orduyu idame ettirme görevi Oromolar ve Somalililerin sorumluluğunda kalmıştı. Etiyopya tarihinde *naftanga* (silahlılar) olarak bilinen Menelik'in ücreti ödenmemiş ordusu ahlaken yozlaşmış tehlikeli askerlerden oluşuyordu ve korumasız tebaanın mülklerini yağmalamak için hazır durumdaydılar. Durumun güvensizliği ve psikolojik etkisi çok büyüktü. İnsanlar psikolojik olarak iyileşmenin ötesinde yıkılmış durumdaydı ve yaklaşık olarak yüz yıldır korku içinde yaşıyorlardı. Bu Müslümanlar ile işgalci güçler arasında kurulan adaletsiz bir ilişkiye katkıda bulunmuştu. Müslümanlar tebaa haline getirildiler. Müslümanların bu şekilde tahkir edilmesi Etiyopya'nın siyasetinde normal bir şeymiş gibi devam etti ve Müslümanların devlete karşı düşman olmasına yol açtı.

Etiyopya'nın sosyal siyasi tarihinin belirleyici ve önemli unsurlarından birisi de topraktır. Harar ve Çarçer Platolarının toplam arazileri kraliyetin mülkü haline geliyordu.⁷⁴⁶ İlaveten Assefe, Çarçer Platosunun insanların kısa süre içinde nasıl arazi sahipliğinden marabalığa dönüştüğünü göstermiştir. Assefe kendi ifadelerine bakacak olursak: “1884 yılında, Menelik işgalini güneye doğru genişletirken, Çarçer vilayeti onun vekili olan [Arsileri 1886 yılında işgal ettikten sonra Ittu topraklarına gelen] ve eski arazi

⁷⁴⁵ Zerihun Girma, “Amhara-Somali Relations in Jigjiga and Its Surroundings from the 1890s to 1990s: A Historical Survey”, M.A Thesis in History, Haromaya University, 2013, s. 16.

⁷⁴⁶ Ezekiël Gebissa, “Consumption, contraband and commodification: A history of khat in Harerge, Ethiopia, c. 1930-1991”, PhD Dissertation: Michigan University, 1997, s. 59.

mülkiyeti sistemini değiştirip yerine Galla [Oromo] ülkesi olarak isimlendirilen Shawa'nın güney kısımlarında var olan sisteme benzer yeni bir sistem getiren Ras Darge tarafından işgal edilmiştir. Burkalar, yani kabile şefleri, dışındaki bütün kabile üyelerinin ve ailelerin toprakları ellerinden alındı⁷⁴⁷ Bu araziler kilisenin hizmetine verildi. Yerel halk hizmetçi haline getirildi. Araziden yoksun yerel halk genel olarak Gabbarlar (anlam olarak maraba kelimesine yakındır) olarak biline gelmiştir.

Doğu Etiyopya insanlarına sözde zorla din değiştirme siyaseti uygulanmadı. Fakat hükümet Harari Müslümanları için anlaşma yoluyla verdiği dini otonomi sözünü tutmadı. Hristiyan Yayla Krallığı uzun zamandır Müslüman karşıtı bir tutum içindeydiler. Bu krallık dini olarak tarafsız liderlere sahip olmadı, bu aynı şekilde güneydoğu Etiyopya'nın Müslüman liderleri için de geçerlidir.

XIX. yüzyılın sonunda, Hristiyanlar Müslümanları yenmeyi başardılar ve bütün topraklarını işgal ettiler fakat Müslümanlar aleyhine düşmanlıklarda bir değişiklik olmadı. Bu durum Abebe tarafından geniş ölçüde açıklanmıştır:

Tarihi Etiyopya devletinin kimliğini dini açıdan tanımlama, İslamiyet'in Hristiyan Etiyopya'nın varlığını tehdit ettiği veya günümüz Etiyopya Müslüman topluluklarının çoğunun Hristiyan devletinin egemenliğinin dışında olduğu bir zamanda yapılmıştı (İmam Ahmed Ibn Ibrahim al-Ghazi'nin savaşlarını hatırlayınız). Fakat Etiyopya Hristiyan yöneticilerin görüşleri geç 19. ve erken 20. yüzyılın modern imparatorluk devletinin birçok Müslümanı yönetimi altına almasından sonra bile çok az değişti.⁷⁴⁸

⁷⁴⁷ Assefe Dula, "Land Tenure System in Chercher Province", *Ethiopia Observer*, C. VXLL, No. II, 1968, s. 138-139.

⁷⁴⁸ Abebe Fisseha, "Education and the Formation of the Modern Ethiopian State, 1896-1974", PhD thesis, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2000, s. 156.

Bundan dolayı, Menelik (1889-1913) ve ondan önceki Tewedros (1855-1867) ve Yohannis (1872-1889) gibi krallar Müslüman aleyhtarlığı yapmışlardır.

Müslüman topraklarının büyük çoğunluğunu hâkimiyeti altına alan kral olarak, Menelik'in adil ve kapsayıcı bir imparatorluk kurma niyeti yoktu. Tutuklu insanlar için en uygunsuz ortamlardan birisini oluşturdu. Yabancı liderlere gönderdiği mektuplar açıkça bunu göstermektedir. Onun politikaları 1974 yılına kadar devam etti ve farklı grupların uzlaşması noktasında problemlere sebep oldu. Bunun sonucu olarak, Hristiyan yönetim Müslümanlara kötü davranmaya devam etti. Menelik Harar'a vali olarak Makonnen Wolde Micheal'ı atadı. *Dajjazmach*'ın hükümeti ve daha sonra *Dajjazmach Yilma* Makonnen (1887-1907) Harar şehrindeki en büyük ikinci camiini yıkıp yerine Medhane Âlem kilisesini yaptı. Her ne kadar Menelik Hararilere Şeriat hukukunu uygulamalarına izin vermiş olsa da, İslamiyet'in rolü ikinci plana atıldı.⁷⁴⁹ Fakat caminin yıkılması kadar hiç bir şey Müslümanlar için onur kırıcı olmamıştır. Wehib bu konuda şöyle bir bilgi vermiştir:

Şehrin ikinci ana camisinin yıkılması ve yerine Hristiyan kilisesi olan Medhane Âlem'in yapılması (ilk başta Harariler tarafından bir Bazikh camisi olarak kurulmuştur ve daha sonra da Mısırlılar tarafından şehrin ikinci en büyük camisi olarak genişletilmiştir), Ras Makonnen'in vali olması ve Harar Emirliğinin sona ermesinin somut bir örneği ve sembolü olmuştur.⁷⁵⁰

Oromolar da kimlikleri ve kültürlerine yapılan saldırılardan kurtulamamışlardır. Oromoların Wakafata merkezleri Hristiyan kiliseleri ile değiştirildi. Günümüzde burada meşhur olan Kulubi'deki Aziz Gabriel kilisesi ve Girawa'daki Aziz George Kilisesi,

⁷⁴⁹ Caulk, "Menilek's Conquest", s. 6.

⁷⁵⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 114.

Kuni'deki Aziz George Kilisesi ve diğer yerlerdeki kiliseler Oromo boylarının kutsal mekânları veya merkezleri üzerine kuruldular.⁷⁵¹

⁷⁵¹ Hassen, "The City of Harar", s.54.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İŞGALDEN İTALYAN YÖNETİMİNE KADAR ÇARÇER-HARAR PLATOLARI (1887-1941) (Hristiyan Yönetimi ve Baskı Altına Girme)

Bu bölüm 1887 ile İtalyan işgalinin sona erdiği 1941 yılları arasındaki dönemi kapsar. Bu bölümde esas olarak Ittu Oromolarının toplu bir şekilde İslamlaşmasını, Afran Kallolar arasında İslamiyet'in sağlam bir şekilde yerleşmesini, Lic Iyasu'nun saltanatını, ikili dönemi ve Haile Selassie'nin iktidara gelişini, İkinci Dünya Savaşının başlamasını, Etiyopya'nın İtalyanlar tarafından işgal edilmesini ve onların politikalarını işleyeceğiz. Ayrıca İtalyanların İslamiyet'i kendi amaçları için desteklemelerini ve bunun sonucu olarak da Doğu Etiyopya Müslümanlarının çoğunun güvenini nasıl kazandıklarını araştıracağız. Dahası Oromoların kültürlerini nasıl İslamlaştırdıklarını ve İslamiyet'in nasıl Oromolaştığını bu süreçte, İslamiyet'in Oromoları cezbetmek için mevlit törenlerini nasıl kullandığı inceleyeceğiz.

Bu bölümde ele alınacak bir diğer konu da Hristiyanların, Hararghe Müslümanlarını etkilemek için nasıl büyük yerleşimler kurduklarıdır. Ittu Oromolarının İslamlaşma süreci İslamiyet'in insanların sosyal, siyasi ve ekonomik hayatları üzerindeki etkisi yüzünden incelenmektedir. Bilindiği üzere İslamiyet bölgenin Shawalı güçler tarafından işgal edilmesinden önce Ittular arasında yayılmıştır. Bu süreç Shawalıların genişlemesinden sonra tamamlanmıştır. Bu bölümde XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile 1930'lar arasındaki İslamlaşma sürecini açıklamayı hedeflemektedir. Zira Ittu Oromolarının İslamlaşması onların tarihindeki en karmaşık hususlardan birisidir.

5.1 Doğu Etiyopya'daki Oromolarının Toplu Halde Müslümanlaşması

Bu dönemin sonunda, dini dağılım büyük ölçüde değişmiştir. Trimmingham'a göre, Harar vilayetinin nüfusu 1.517.833'tür ve Bunların 720.513'ü Oromo (% 47), 475.003'ü

Somalili (% 31,2) ve 306.170'i de Hristiyan Amhralıdır (% 20,17).⁷⁵² Dini dağılım da bu kaynağa göre Müslümanlar 780.000 kişidir (% 51), Hristiyanlar 306.170 kişi (%20,17), *Wakafatar* ise 431.663 kişidir (%28,44).⁷⁵³ Bu sayıları incelediğimizde, nüfusun hemen hemen yarısı Müslüman, *Wakafatar* ise yaklaşık yüzde 20'dir. Somalililer daha önce de belirtildiği üzere bu yüzyılda geleneksel dinlerini bırakıp tamamen Müslüman olmuşlardır. Bu yüzden geleneksel dinlere inananların Oromolar oldukları sonucuna ulaşılabilir. Bu sayılara göre, Çarçer-Harar Platolarının Oromolarının yüzde 59'u Wakafataydı. Bu sayının büyük çoğunluğu ise Ittular ve Anniyalardan önce ihtida olan Afran Kallolardı.

Çarçer'a bakıldığında, nüfus 300.263 kişidir ve 217.309⁷⁵⁴ kişi (%72,4) Oromo'dur. Trimmingham, Ittuların büyük çoğunluğunun geleneksel dinlere inandığını ilave etmiştir.⁷⁵⁵ İşgalden sonra olan şey İslamiyet için iyiydi, doğu Etiyopya'nın Oromoları toplu olarak İslamiyet'e girdi. Topraklarının efendileri olan ve Müslümanları *guddifacha* ve *mogasa* aracılığı ile başarılı olarak asimile eden ve İslamiyet'e şiddetli bir biçimde karşı çıkan Oromolar usulüne uygun yapılan davet/tebliğ olmaksızın İslamiyet'e girmişlerdi. Müslümanlara organize bir biçimde dini faaliyetleri yapma izni verilmediği için, ihtida planlanmış bir şey değildi. Mısırlılar tarafından dayatıldığı için İslamiyet'e karşı çıkan Afran Kallolar İslamiyet'i kabul ettikten sonra ona sınıksız sarılmış ve eski dinlerine dönmemişlerdir. Bilakis, onlar kardeşleri olan Çarçer Platosunun Ittuları'na İslamiyet'i öğretmeye çalıştılar.

Ittular toplu olarak İslamiyet'i kabul eden son doğu Oromo grubudur. Onlar, 1870'li yıllara kadar *Wakafata* (geleneksel Oromo dini) olarak kalmışlardır.⁷⁵⁶ Bu

⁷⁵² Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 280.

⁷⁵³ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 15.

⁷⁵⁴ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 207.

⁷⁵⁵ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 207.

⁷⁵⁶ Braukamper, "Notes on the Islamization and the Muslim Shrines of the Harar Plateau", s. 146.

dönemden sonra bile tam olarak dinlerini değiştirmemişlerdi. Toplu biçimde ihtidaları Menelik'in güçlerinin 1880'li yılların başında onları işgal etmesinden sonra başladı.

Burada şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: İşgalden sonra Doğu Oromoları neden İslamiyet'e topluca geçti ve hem Avrupalıların, hem de Etiyopyalıların Hristiyanlığını reddetti ve başka bölgelerde ve dinlerde benzer bir tecrübe oldu mu? Oromoların toplu olarak İslamiyet'e geçmelerinin bir sebebi Hristiyanlara ve işgalci Amhara güçlerine karşı direnmek olarak görünmektedir. İslamiyet gibi, Hristiyanlık 1880'li yılların başlangıcında bölgede tutunabilmişti.⁷⁵⁷ Bazı Nole Oromoları Katolik inancını benimsemişti. Hristiyanlığın genişlemek için bir miktar umudu vardı, fakat beklenmedik bir biçimde Oromolar Hristiyanlığa karşı olumsuz bir tavır geliştirdiler. Asma Giorgis Oromoların Hristiyanlığı Amharalardan nefret ettikleri ve Hristiyanlığı Amharalılarla eşdeğer gördükleri için reddettiklerini açıklamaktadır.⁷⁵⁸

Müslüman Oromolar açısından, Amhara demek yakın zamana kadar Hristiyan demektir. Kendilerini yakın zamana kadar Oromo anlamına gelen Müslüman tabiri ile tanımladılar. Oromoların tutumları sadece onlara has değildir. Oromoların tecrübelerine benzer tecrübeler yaşayan toplumlar vardır. Nuerler arasında Hristiyanlığa girişleri çalışan Christiane Falge Nuerlerin, Müslüman Sudanlılardan nefret ettikleri için Hristiyanlığa girdiklerini açıklamaktadır. Her ne kadar, İslamiyet ilk olarak Güney Sudan'a ulaşmışsa da Nuerler kısmen kuzeydeki Müslüman Sudanlılara karşı olan tutumları yüzünden Hristiyanlığa girmişlerdir.⁷⁵⁹ Hassen, Walloların ile İslamiyet arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: "İslam Oromoların kültürel kimliğinin kaynağı olarak rol oynamasının yanında, daha da önemlisi Hristiyanların bölgesel

⁷⁵⁷ Braukamper, "Notes on the Islamization and the Muslim Shrines of the Harar Plateau", s. 146.

⁷⁵⁸ Tafla Bairu (ed.), *Aşma Giyorgis and his work: History of the Galla and the kingdom of Sawa*, Stuttgart 198, s. 35.

⁷⁵⁹ Christiane Falge, "The Cultural Resilience in Nuer Conversion and a 'Capitalist Missionary'", *In Changing Identifications and Alliances in North-East Africa: II cilt, Sudan, Uganda, and the Ethiopia-Sudan Borderlands*, Schlee Günther and Watson Elizabeth E., (ediors), 2009, s. 205-18, s. 206.

genişlemesi, siyasi baskıları, dini zulümleri ve ekonomik sömürülerine karşı bir direniş ideolojisi olarak da bir rol oynamıştır.”⁷⁶⁰ Yukarıda zikredilenlere ilaveten, Hassen şü ifadelere yer vermektedir:

Özgürlükleri alınmış ve siyasi kurumları kendi topraklarında topraksız *gebbalar* (marabalar) statüsüne indirilmiş olarak, Hararghe'nin Oromolarının şiddetli yenilgilerini, arazilerini kaybetmelerini, siyasi, kültürel ve dini kurumlarının tahrip edilmesini, insan olarak kabul edilmeyişlerini, hâkimiyet altına alınmalarını ve ekonomik olarak sömürülmelerini atlatmak için İslamiyet'in onlara ideolojik bir çerçeve ve kurumsal bir ifade etme yolu sağmasından başka bir seçenekleri yoktu.⁷⁶¹

Ani yenilgi onların doğrudan ihtidasına sebep olmadı, fakat İslamiyet'e sığınmalarını ve yeni bir kimlik oluşturmasını sağladı. Birçok ihtida teorilerinin iddia ettikleri gibi, Oromolar İslamiyet'e maddi çıkar veya modernleşme olarak bilinen şey için katılmadılar. Oromoların İslamiyet'in gölgesinde ruhsal bir korunmaya ihtiyaçları vardı. Müslümanlar yenilmişti ve Oromolara maddi ve siyasi çıkarlar sağlayacak kabiliyette değillerdi.

Amharalılardan nefret etmelerinin yanında diğeri bir sebep Amharaların Oromoları Hristiyanlığa döndürme konusunda istekli olmamalarıydı. Shawalı Oromolar Etiyopya'nın Ortodoks Hristiyan inancına girmiş olsalar da, Hristiyanlık Hararghe steplerinde Amhara dilini konuşanların arasında sınırlı olarak kaldı.⁷⁶² Onlar İslamiyet'e toplu olarak girdiler. Asme konuyla ilgili şunları ifade etmiştir: “Ase Menelik'in saltanatı altında İslamiyet Ittulara kadar yayıldı. Şimdi bile, Gallaların [Oromolar] geri kalanı

⁷⁶⁰ Mohammed Hassen, “Islam as a Resistance Ideology Among the Oromo of Ethiopia: The Wallo case 1700-1900” *In the Shadow of Conquest: Islam in Colonial Northeast Africa* (Said S. Samatar ed.), Trenton, 1992, s. 76.

⁷⁶¹ Hassen, “Islam as a Resistance Ideology”, s. 76.

⁷⁶² Mahadi Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Hristiyan olmaktan ziyade Müslüman olmayı tercih ederler çünkü Amharalılardan nefret ederler.”⁷⁶³ Bundan dolayı, Oromolar İslamiyet’e yönelmişlerdir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere, Oromoların dünya görüşü diğer başka herhangi bir dine kıyaslandığında İslamiyet’e daha yakındı. Geleneksel dünya görüşleri işgal ile paramparça olan Doğu Oromoları dünya görüşünü İslamiyet ile değiştirdiler.

Yeni eğitilmiş Oromo vaizleri ve ülkenin değişik yerlerinden gelen vaizler gibi farklı araçlar üzerinden işlev gördü. Terkip/Karışma aşamasına ulaşıldı, bu aşamanın zirve noktası bu dönemde yaşandı. Çünkü ihtida sadece bireysel düzeyde ve eğitime bağlı bir şey değildi; bazı durumlarda bütün köyler bir gün içinde Müslümanlığa geçiyor ve sünnet oluyorlardı. Kaynaklarımdan Şeyh Abdullahi Şeyh Mohammed bana babasının bazen bütün bir köyü tek seferde Müslümanlığa geçirdiğini anlattı.⁷⁶⁴ Ve bu süreç içinde babası, hem İslamiyet’i hem de *Wakafatayı* tam olarak uygulamayan Oromolardan oluşan topluluklar meydana getirmişti.⁷⁶⁵

XIX. yüzyılın son on yılında Hararghe steplerinde çok büyük sosyal değişikliklere şahit olundu. Bu bölgede yeni oluşturulan Hararghe *Awrajjaları* tek dine inanan fakat farklı etnik kökenlere sahip olan bir toplumla nasıl etkileşime geçti ve nasıl böyle bir toplum meydana getirildi? Yeni oluşturulan Hararghe’de aşağıdaki etnik gruplar eyaletin farklı kesimlerinde yaşıyorlardı: Stepler Oromolara, Hararilere ve Argobballara, düz ovalar Somalililere ve Afarlara aitti. Oromolar, Hristiyanları Amhara olarak kabul ettiler, Harariler, Hristiyanları Habeşi olarak ve Somalililer de Hristiyanları ve Steplerde yaşayanları Habeşi olarak kabul ettiler. Fakat bütün bu gruplar esas olarak Hristiyan olan işgalciler için bu yeni kelimeleri kullandılar. Bu bölgedeki en önemli şey, daha önce

⁷⁶³ Bairu, *Asma Giyorgis and his work*, s. 135.

⁷⁶⁴ Şeyh Abdallahi Şeyh Mohammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁶⁵ Şeyh Abdallahi Şeyh Mohammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Müslüman olan Hararilerin, Argobbalların ve Somalililerin Doğu Oromoların İslamlaşmasına nasıl katkıda bulunduğudur.

Genel olarak, Ittu topraklarının İslamlaşması iki aşamaya bölünebilir. İlk aşama XVIII. yüzyılın son çeyreğinden 1870’li yıllara kadar olan dönemi, ikinci aşama, 1870’lerden 1935’e kadar olan dönemi kapsar. İslamlaşmanın ilerlemesinin tartışması mevcut olan yazılı kaynaklara, sözlü kaynaklara ve mülakat yapılan kişilere dayanır.

Daha önce de belirtildiği üzere bu dönemde Ittu topraklarındaki veya Çarçer Platosundaki en önemli İslami dini merkezler Oda Dima, Çafe, Busoytu, Balbalyti (Kotora), Galamso ve onun çevresiydi. Bu dönem zarfında, İslamiyet iki yönden geldi. Ittu Oromoları için doğu ve kuzeydoğu yönünden, Afran Kallolar için ise esas olarak Harar şehrinden ve Somalili şeyhlerden ulaştı. Buradaki istisna ise Caulk’a göre bazılarının dini eğitim için Wallo’ya gittiği Afran Kalloların Maya boyuydu.⁷⁶⁶

Ittu Oromolarına İslam Harariler, Somalililer, Afran Kallolar ve Bisimido’nun Argobballarının etkileri dâhil olmak üzere doğudan geldi. Kuzeydoğu veya kuzey yönünden gelen İslamın ana araçları kuzey Argobbalları, Afarlar ve Wallolardır. Afarların rolü çok önemli değildi. Afar’dan çıkan bilinen şeyhler yoktu fakat Afar’a göç eden Argobballar arasında vardı, bu duruma farklı sebepler büyük ölçüde katkıda bulunmuştu. Bu şeyhler daha sonra Çarçer platosuna hareket ettiler. Dahası, birçok Argobba’nın yaşadığı Awash kasabası Çarçer Platosuna yakın olduğu için Şeyhler kolaylıkla Bordode’ye ve doğu Etiyopya’nın steplerine doğru kolaylıkla hareket edebiliyorlardı.

Dinin yayıcısı olan şeyhler genel olarak eğitimlerinin özelliklerine göre ikiye ayrılıyorlardı: *Kur’an merkezli* (yani metinlerden eğitim almış bilgili şeyhler) ve *Ehl-i*

⁷⁶⁶ Caulk, “Harār Town and Its Neighbours”, s. 384.

Keramet (daha az eğitim almış fakat keramet ve ruh gücüne dayananlar).⁷⁶⁷ *Kur'an merkezli* şeyhlere Şeyh Bakri Saphalo, Ali Jami, Sharif Nur, Hamid Bokke, Kabir Hasan, Şeyh Umar Aliye, Şeyh Mohammed Harar, Şeyh Talha bin Jafer, Şeyh Abubakr Şeyh Ali ve Kaliti(kadın) Halloo dâhildi. *Ehl-i Keramet* şeyhlere, Umare Ali, Jilo Koço, Mohammed Idris, Sayid Abiyo (eğitilmiş olup bazı kerametleri olmuştu)⁷⁶⁸, Ibrahim Bilissa (Abiyo gibidir) ve İslamlaşmanın erken dönemlerinde meşhur olan diğerleri dâhildi. Harar Platosu'nda veya Afran Kallolar arasında, bu iki kategori daha az tanınıyordu veya yoktu. Çünkü İslamiyet'in öğretimi Mısırlılar tarafından başlatılmıştı ve Oromoların bu öğretiyi geleneksel dinle karıştırma imkânları yoktu ve daha önceki Kalluları aynı yolla İslamiyet'e teşvik ettiler. Bu aşamadaki en önemli şeyhler, Şeyh Ali Jami, Sharif Nur, Hamid Bokke, Sayid Ali ve *Kabir* Hasandı.

Bunlar arasında en meşhuru Şeyh Ali'ydi. Kaynaklarıma göre, Şeyh Ali'nin ailesi XVIII. yüzyılın başlarında Wallo'dan Habro'ya gelmişti.⁷⁶⁹ Fakat Hassen'e göre kendisi köken olarak Harar Platosu'ndandı. Yazar, şeyhten Ittulara İslamiyet'i öğretmek için Çarçer'a gönderilen Oromo olarak bahsetmiştir.⁷⁷⁰ Fakat benim görüşüğüm şeyhin soyundan gelen kişi bana Şeyh Ali'nin veya Av (seyyid/veli) Ali'nin ailesinin köken olarak Wallo'dan Kalu boyuna mensup olduğunu veya Oromoların rahipler grubuna ait olduğunu söylemiştir.⁷⁷¹ Şeyh Ali Çafe, Habro'da 1790 yılında doğmuştur. Daha sonra dini eğitim almak veya daha fazla dini eğitim almak için Harar'a gitmiştir. Kendisinin eşleri de Wallo'dan göç ettikleri için Müslümandı. Babası Galamso bölgesinde meşhur olsa da Ittuların İslamlaşmasındaki rolünü gösteren herhangi bir bilgi yoktur. Harar bu

⁷⁶⁷ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 25.

⁷⁶⁸ Melaku Bekele, "Sheikh Sayid Abiyo Umar of Hararghe and His Followers", B.A thesis in History, Addis Ababa University, 1985, s. 2.

⁷⁶⁹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Mohammed Sato ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 26.

⁷⁷⁰ Hassen, "The City of Harar", s.44; Braukamper, *Islamic History and culture*, s. 161.

⁷⁷¹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Mohammed Şatto, Ahmad Şeyh Umar, Hamida Şeyh Umar, Abu Bakri Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 26.

zamanda Afrika Boynuzu'nda İslami eğitimin merkezi olduğu için daha fazla dini eğitim almak için Harar'a gitti⁷⁷². Eğitimini tamamladıktan sonra, Habro vilayetine gidip Busoytu'ya yerleşerek Ittulara İslamiyeti tebliğ etmeye başladı. İlk başta Ittular ona düşmanca davrandılar. Düşmanlıkları geleneksel dansları *ragada*⁷⁷³ (Oromo geneleksel dans) da görülüyordu. Aşağıdaki şiir hala yerli yaşlılar tarafından hatırlanmaktadır. Fakat Oromoların ona saldırdığını gösteren herhangi bir delil yoktur. Kendisi Oromolarla barış içindeydi.

Afaan Oromo (Oromo Dili)

Türkçe

Munkaratan gad Jabessa.

Yere çok güçlü bir şekilde sopayı saplıyorum

Ragaden lafatii Jabessa.

Dansımı güçlendireceğim.

Sagadeen biyara baleesa.

Müslümanları yok edeceğim

Masgida darbi buqisa

Caminin direğini kökten yıkacağım.

Jibee roo.⁷⁷⁴

Çünkü onların üzerimdeki baskısından nefret ediyorum.

Şeyh Ali, Orfo Jillo ile aynı dönemde yaşamıştı, fakat her ikisinin de rolü farklıydı. Kendisi Warra Kallu boyuna mensuptu. Warra Kallu bir Oromo rahipler grubuydu. Ne olursa olsun Oromolar onlardan korkuyor ve onlara saygı duyuyordu. *Kalluların gücü Abba Gada* ların siyasi yetkilerine benzemeyen bir biçimde ailelerinden geliyordu. Bu kendisini Ittu Oromolarının saldırılarından korumuştur. Toplumun *Kallu*

⁷⁷²Tajir Aliye, "The Emergence and Expansion of Islam in Gelamso Town", B.A Thesis, Dire Dawa University, 2014, s.15; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s.26; Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Mohammed Şatto, Ahmad Şeyh Umar, Hamida Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁷³ Ibsa, *The eastern Oromo*, s.26; Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Mohammed Şatto, Şeyh Mohammed Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁷⁴ Ibsa, *The eastern Oromo*, s.26; Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

boyuna saldırmayı önleniyordu, çünkü her ne kadar İslamiyet hâlihazırda İttular arasında istenmese de İttular bu boyu kutsal olarak görüyorlardı.⁷⁷⁵

Şeyh Ali; Busoytu, Çafe, Sakata ve diğer yerlerdeki insanların İslamlaşmasında büyük bir rol oynadı. Onun etkisi Arsi Oromolarla olan sınıra kadar ulaştı. Busoytu’da genç İttu çocuklarına İslamiyet’in öğretildiği bir Kur’an Kursu açıldı.⁷⁷⁶ Kendisi onlara elbiseler ve diğer malzemeleri temin ediyordu. Bu öğrenciler daha sonra kendisine bölgede İslamiyet’in etkisini genişletmede yardım ettiler. Çatışma zamanlarında, Kur’an Kursu öğrencileri çatışmaları barışçıl yollardan çözmeleri için ikna ettiler.⁷⁷⁷

Şeyh Ali, *ehl-i keramet* değildi, erken dönem vaizleri arasında oldukça eğitimli olduğundan ve İslamiyet’i yaymak için kendisini adadığından dolayı farklıydı. İster daha önce, isterse daha sonra ortaya atılmış olsun ölümünden sonra şeyhin takipçileri onun keramet sahibi olduğuna inandılar.⁷⁷⁸ Şeyh Ali’nin keramet sahibi olduğuna dair güçlü kanı, Momina adındaki bir kadının İslam için yaptığı faaliyetlere dayanıyordu. Zira Şeyh Ali, hizmetçisi olan bu kadına manevi gücünü miras bıraktığı şeklinde bir algı mevcuttu. Şeyh Ali, kadını dine bağlılığı için takdir etmiş ve ona kendi kerametini bahşetmişti. Kadın, Arsi’deki Faraqasa’ya gitti ve orada kendi merkezini kurdu. Bu merkez hem Hristiyan, hem de Müslüman birçok ziyaretçi çekti fakat kendisi orada bir Kur’an merkezi değil bir *Galma* kurdu.⁷⁷⁹

⁷⁷⁵ Aliye “The Emergence of Islam”, s.15; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s.26; Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Mohammed Şatto ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁷⁶ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh Mohammed Şatto, Ahmad Şeyh Umar, Hamida Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 26-27.

⁷⁷⁷ Şeyh Muhammad Şatto, Şeyh Camal Şeyh Arabo, Abubakri Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁷⁸ Şeyh Muhammad Şatto, Camal Şeyh Arabo, Faraca Şeyh Umare ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Gemechu J. Geda “Pilgrimages and Syncretism: Religious Transformation among the Arsi Oromo”, PhD Thesis, University of Bayreuth, 2013, s. 142-143.

⁷⁷⁹ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 26; Geda “Pilgrimages and Syncretism”, s. 142-143; Mohammed Hassen “A History of Guna Ganat Pilgrimage Center from its Foundation to 1987”, B.A Thesis in History, AAU 1988, s. 13; Shimalis Habte, “The Faraqasa Pilgrimage Center”, B.A thesis in History AAU, 1989, s. 17-19; Şeyh Muhammad Şattoo, Camal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Şeyh Ali'nin en önemli katkılarından birisi de mevlit törenlerini başlatması ve mevlit törenlerini wadaja ile birleştirmesiydi. Şeyh Ali aynı zamanda bölgede mevlit törenlerini başlatan kişi olarak hatırlanmaktadır. Bununla beraber Şeyh Ali Ittular arasında titiz bir İslamiyet'i uygulamakta başarısız oldu, çünkü toplumda Müslümanların zayıf bir konumu vardı.⁷⁸⁰ Şeyh Ali Shawalıların bölgeye gelmesinden beş yıl sonra 1890 yılında vefat etti. Kendisi Busoytu'da defnedildi ve mezarının üzerine 1937 yılında bir türbe yaptırıldı.⁷⁸¹

Şeyh Ali'den sonra alışıl gelmişin dışında aile reisi olarak *Kaliti* (kadınlar) onun yerine geçtiler. Babasından daha etkili hale gelen Halloo (Halima) Ali, İslamiyet'i öğretme işini gerçekleştirdi. Kadınların dini öğretilmede daha önemli hale gelmeleri çok ender bir durumdu. Ünü Arsi'deki Dida'a'ya ulaştı; oldukça eğitimliydi ve İslamiyet'in saf halinin Waayee Ittuları arasında yayılmasına kendisini adanmıştı.⁷⁸² Hayatını İslamiyet'e adadı ve evlilik dâhil olmak üzere başka bir hayatı olmadı. Büyük ihtimalle Çarçer Platosu'nda hayatını İslamiyet'e adanmış ilk kadındı. Daha sonra bu aileden Halloo Şeyh Ali'nin yolunu takip ederek hayatlarını İslamiyet'i öğretmeye adayan kadınlar çıkmıştır.

Bu bölgeden çıkmış olan bir diğer önemli kadın da Harariler arasında 19. yüzyılda büyük âlimlerden biri Ay Amatullah/Emetullah adındaki bir kadındır. Bu kadının hayatını çalışan Muna Abubakr, Ay Amatullah'ın nasıl büyük birisi olduğunu göstermiştir.⁷⁸³ Muna, Amatullah'ın kız çocuklarını eğitmedeki rolüne de değinmiştir. Yazarın ifadelerini kullanacak olursak:

⁷⁸⁰ Camal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁸¹ Braukamper, "Notes on Islamization and Muslim", s. 163; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 26.

⁷⁸² Faracah Umare, *Şeyh Camal Şeyh Arabo* ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁸³ Muna Abubeker, "Ametullah a Great Female Ulema of Harar (d.1851)", Ethiopia 18th International Conference of Ethiopian Studies, Dire Dawa, 29 Oct.2 - Nov. 2012, s. 11.

Kadınlara eğitim verilmesi alanında onun katkısı kayda değerdir. Kültür farklı cinsiyetten olan insanların ayrımını teşvik ettiği için eğitimleri engellenmiş kızların eğitim almalarını mümkün kılmıştır. Bunun yanında, bilgilerini kadınlara gayri resmi olarak aktarılması onun yaptığı işleri emsalsiz hale getirmiştir.⁷⁸⁴

Çarçer Platosu'ndaki bir diğer önemli dini figür Çafe bölgesindeki Şeriffa ailesinin üyesi olan Şerif Nur'dur. "Şeriflik, bir papaza peder ünvanının verilmesine benzer bir ünvanıdır. Arapça bir kelime olup soylu veya saygın anlamına gelir. Bu ünvanı kullananlar soylarının Hz. Muhammed'e dayandığını ima etmiş olurlar. Bu ünvan, bir kişinin isminin önüne ek olarak gelebileceği gibi birden daha fazla kişinin isminin önüne de ek olarak gelebilir. Bir kişi bu ünvanı belli bir zamanda kullanabilirken belli bir zamanda da kullanmayabilir. Kelime çoğul formuyla eşrâf şeklinde de kullanılabilir, fakat günümüzde birçok insan bu ünvanı kullanmamayı tercih etmektedir."⁷⁸⁵ Şeriffa boyu veya grubu ile ilgili olan husus, Afrika'daki soy araştırmaları çalışmalarının en tartışmalı konularından birisidir. Müslümanlar arasında kendi soylarının Hz. Muhammed'e dayandığını iddia etmek yaygındır. Fakat Doğu Etiyopya'daki bütün insanlar şerif değildir, şerif olduğunu iddia edenlerin çok azı aslında şeriftir.

Geleneksel olarak Oromo boylarında hiçbir şerif yoktur, fakat İslamlaşma ile bu durum Çarçer-Harar Platolarında Afran Kallolar ve Ittular arasında ortaya çıkmıştır. Hassen'e göre, Oromo topraklarına gelen ilk dini öğretmen bu ünvanı üstlenmiştir. Hassen'in öne sürdüğü düşünce de şeriflerin bazılarının birbirinin yerine geçen Kalluları kullanması yüzünden benim gözlemlerime yakındır.⁷⁸⁶ Bu şerifler Ittu topraklarındaki ilk Müslüman vaizlerin soyundan gelmektedirler. Yeni grubun ortaya çıkışı ile ilgili ikinci

⁷⁸⁴ Abubeker, "Ametullah a Great", s. 11.

⁷⁸⁵ <http://www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain?page=printdoc&docid=4e43af802>.

⁷⁸⁶ Hassen, "The City of Harar", s. 42-44.

makul sebep de erken dönemdeki şeyhler arasında Somalili vaizlerin bulunmasıdır. Somalililer uzun bir süredir Somali’de bir azınlık olarak kabul edilen bir eşref grubuna sahiptir.⁷⁸⁷ Somali’deki eşreflerin Oromolar arasındaki eşreflerin kökeni olup olmadığı tam olarak açık değildir. Kendisinin büyükbabası olan Şerif Funyo büyük ihtimalle XVIII. yüzyılın son on yılında Ittu topraklarına gelmiştir.⁷⁸⁸ Bir kaynağa göre, Şerif Muhammed Nur Şerif Funyo Çafe’ye Harar istikametinden gelmiştir.⁷⁸⁹ Erken dönem şeriflerinin bu kadar etkileri yoktu ve çoğunluğu Çafe bölgesindeki yerel halk tarafından tanınmıyordu.⁷⁹⁰ Eğer bu soydan gelen kişinin bana söylediği şey doğru ise bu Şeriffa grubu Harar’dan gelmiştir ve daha sonra Oromolarla karışmışlardır. Günümüze kadar bu soydan gelenler şerif ünvanını kullandıkları için hepsi farklıdır. Şeriffaların geri kalanı Şeriffa ünvanını bir unvan olarak değil bir alt grup olarak kullanmaktadırlar.

Şerif Nur, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Oda Dima’da Kur’an eğimini tamamlamış ve Çafe’ye kitapları ile birlikte geri dönmüştür. Çafe’de Kur’an Okulu açmış ve öğretmiştir. Sofuluğu yüzünden yerel halk arasında sevilen biri olmamıştır.⁷⁹¹ Çafe’de bir cami inşa ettirmiştir. Bu cami, Oda Dima camisinden sonra Ittu topraklarındaki ikinci cami olmuştur. Belki de batı Çarçer’daki ilk camidir. Ittular caminin kendi mimari stillerine göre yapılmamasından dolayı inşasından rahatsız olmuşlardır.⁷⁹² Şerif Nur aynı zamanda Müslümanların ibadeti olan namazın bölgede başlatıcısı olarak tanınır. Ittular namazdan memnun olmamışlar ve 1860’lı yıllarda, yerel boyların kanun yapıcıları “namaz esnasında öldürülen bir kişi *guma* (kan parası) hakkı kazanamaz”⁷⁹³ şeklinde bir kanun çıkartmışlardır. Bu belki de İslamiyet’e girişleri önlemek için yapılmıştır. Bu

⁷⁸⁷ Deeqa Mohamed, “Gender, Islam, and 19th-Century Brava: A Brief Note” *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, Vol. 12, 2012, s. 111.

⁷⁸⁸ Şerif Muhammed Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁸⁹ Şerif Muhammed Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁹⁰ Şerif Muhammed Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁹¹ Şerif Muhammed Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁹² Şeyh Camal Şeyh Arabo, Şerif Muhammad Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁹³ Ibsa, “A History of the Itu”, s. 34; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 27; Ibsa, “Muslim Shrines of Habro and Xullo”, s. 29.

düşmanlığa rağmen, bütün halk Müslümanlığa geçene kadar Müslümanların sayısı artmaya devam etmiştir. Bununla beraber, 1885 yılına kadar cuma namazı kılınmasına başlanmamıştır.⁷⁹⁴ Cuma namazları Walda Gabriel'in kuvvetlerinin Çarçer'in batı kısımlarını işgalinden sonra başlamıştır.⁷⁹⁵ Müslümanların Hristiyan ordusunu desteklediği rivayet olunmuştur. Fakat Amharalıların Hristiyan ordusu insanlara ve İslamiyet'e düşman olduklarından bu pek doğru olarak görünmemektedir. İlaveten, Şerif Nur İslamiyet ikinci sınıf statüye düşürülmüş olsa da Shawalıları kurtarıcılar olarak karşılamıştır.

Bölgede meydana gelen bir diğer önemli gelişme de bölgeye Somalili vaizlerin gelmesidir. Somali'den gelen vaizler Ittu topraklarındaki İslamlaşma sürecini güçlendirdiler. Somalililer XVIII. yüzyıldan sonra bölgede bir miktar etkili oldular. İkincil kaynaklar Emir Muhammed İbn Ali'nin döneminde vaizlik faaliyetlerinin ve İslamlaşmanın ilerleyişinin meydana geldiğini göstermektedir. Bu fikri güçlendirecek şekilde, Braukamper şunları ifade etmiştir: "Oromo geleneği Mohammed İbn Ali'nin (1856-1875) Gara Mulata'da, Harar'ın batı kısmında yaşayan halka bir şeyh gönderdiği hatırlamaktadır. İlaveten, kendisi Anniya'daki Ramis Nehri'ne kadar tebliğciler göndermiştir. Bugün hala orada mevcut bulunan bazı camiler inşa etmişlerdir."⁷⁹⁶ Bununla beraber, sözlü kaynaklar XIX. yüzyılın ortalarından çok daha önce de tebliğ faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir. Ittu topraklarındaki ilk cami büyük ihtimalle 1840'lı yıllarda inşa edilmiştir. Oda Dima'daki bu cami Harari mimari tarzına göre yapılmıştır. Caminin Somali kökenli olan Isma'il Ali Farah isimli bir kişi tarafından yaptırıldığına inanılmaktadır.⁷⁹⁷ Bu kişi, Ittuların Warra Kallu boyu tarafından

⁷⁹⁴ Ibsa, "A History of the Itu", s. 34; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 27; Ibsa, "Muslim Shrines of Habro and Xullo", s. 29.

⁷⁹⁵ Şarif Muhammed Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁹⁶ Braukamper "Notes on Islamization and Muslim", s. 153; Caulk, "Harar Towns and its neighbors", s. 381; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 34-35; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 27.

⁷⁹⁷ Şeyh Ahmad Şeyh Aliyi, Hacı Şekota, Abdallahi, Kahalil Bushara ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

benimsenen kişidir. Bu yere yerleşen birçok vaiz köken olarak Somalilidir. Bu bölge bir eğitim merkezi olarak hizmet etmiş ve şeyhler oraya gitmiştir.⁷⁹⁸

Somalililerin bölgedeki varlığı ve başarılı bir şekilde Ittuların Warra Kallu boyu tarafından benimsenmesi geleneksel Ittu dini üzerinde etkisi olmuş olan Warra Kallu boyunun erken bir dönemde İslamiyet'i kabul ettiğini göstermektedir. Braukamper Somalililerin çift dil bilme özelliğine işaret etmiştir: “Ala Oromoları arasında ilk olarak yerleşmiş olan Warra Kallular (Oromoların rahipleri) Müslümanlığın yayılmasının en aktif araçlarıydı. 1880’li yıllarda bile hala iki dil konuşan yeni bir boy oluşturdular.”⁷⁹⁹ Müslümanların bu önde gelen ve güçlü boy ile uyum sağlaması, boyun sağladığı korumadan istifade etmelerine yardımcı oldu.⁸⁰⁰ Bu durum aynı zamanda raba dori görevlilerinin ihtidasının de yolunu açtı. Bu konudaki en iyi örnek Shawalılarının işgali sırasında Ittu güçlerinin komutanları olan Muçe Ahmed Muçe ve Yaya Ali Sirre'nin ihtidasıdır.⁸⁰¹

İslamlaşmada önemli bir rol oynayan diğer şeyhler Hamid Bokke ve Sayid Ali'dir. Hamid Bokke (Hamid Bulcha) Ba'ee Oromolarındandı ve Busoytu ve Harar'da eğitilmişti. Kendisi Ittuların İslamlaşmasında etkisi olan tek Ittu idi.⁸⁰² Daha önce çobanlık yapıyordu ve Bokke'nin ovalık alanlarında yaşayan insanların ihtidasında önemli bir rol oynamıştı. Bu zamanda çobanlar arasında İslamiyet'i yayma işini yapan tek şeyh olduğuna inanılmaktadır. Abdülkadir Geylani'nin türbesini, onun doğum yeri olan Ao'o Bokke'de yaptırmıştır. Şeyh Hamid'in rolü açık olarak yerli Ittu şeyhlerinin

⁷⁹⁸ Şeyh Ahmad Şeyh Aliyi, Hacı Şekota, Abdallahi, Kahalil Bushara ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁷⁹⁹ Braukamper, “Notes on Islamization and Muslim”, s. 153.

⁸⁰⁰ Şeyh Camal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁰¹ Mormor Abba Seena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, “A History of the Itu Oromo”, s. 37.

⁸⁰² Braukamper, “Notes on Islamization and Muslim”, s.159.

ortaya çıkışının başlangıcını ve İslamiyet'in kademeli olarak yayılmasını göstermektedir.⁸⁰³

Ittularla Müslüman vaizler arasındaki tek büyük çatışma Galamso kasabasının güneybatısında bulunan Kara Berra'da 1870'li yıllarda meydana gelmiştir. Müslüman vaiz Umar Sultane (Siwane) Ittuların dinini zorla değiştirmek için Ittu topraklarına gelmiştir. Şeyh Ali ve Hamid Bulcha, Şeyh Umar'a Ittularla çatışmaması gerektiğini söylemişlerdir. Fakat kendisi bu tavsiyeyi kabul etmemiştir. Çatışma, şeyh Umar'ın Ludge adındaki *qondalla karayı* (kapı görevlisi) öldürmesiyle ortaya çıkmıştır. Ittular gelip şeyh Umar'ı ve hemen hemen bütün öğrencilerini öldürmüştür.⁸⁰⁴ Çatışmanın sebebi bilinmemektedir. Kaynaklar dil farklılığı yüzünden ortaya çıkan bir yanlış anlamının neticesinde çıktığını iddia etmişlerdir. Umar Argobba dilini konuşurken Luje sadece Afran Oromo dilini biliyordu.⁸⁰⁵ Diğer kaynaklar ise Umar Sultane'nin Luje'nin dinini zorla değiştirmeye çalıştığına hadisenin meydana geldiğini söylemişlerdir. Hadise Ittulara İslamiyet'i zorla kabul ettirmeye çalışmanın sıkıntılarını ve Ittu Oromolarını İslamiyet'e döndürmede Argobbalların rolünü ortaya koymaktadır.⁸⁰⁶

Erken dönemde İslamiyet kademeli olarak Ittu topraklarının bütün kısımlarına ulaştı. Müslümanların sayısı istikrarlı biçimde arttı ve yerli insanlar İslamlaşma sürecine katılmaya başladılar. Afran Kallolardan farklı olarak, Müslümanlar pozisyonlarını barışçıl yollarla güçlendirdiler. Bununla beraber, 1870'li yılların başlangıcından itibaren, Müslümanların pozisyonu tehlike altındaydı ve güçsüzdü. Ittu topraklarına geçmek için hiçbir yasal hakları yoktu. Bununla beraber, 1875 yılında sonra, daha dinamik İslamlaşma aşamasının yolunu açtılar. Toplu İslamlaşmanın ikinci aşaması vaizlerin nereden geldiği

⁸⁰³ Şeyh Camal Şeyh Arabo; Ibsa," A History of Itu Oromo", s. 37.

⁸⁰⁴ Şeyh Camal Şeyh Arabo, Şerif Muhammad Nur ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁰⁵ Şeyh Camal Şeyh Arabo, Şarif Muhammad Nur, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁰⁶ Şeyh Camal Şeyh Arabo, Şarif Muhammad Nur, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

ve yerel insanların eğitim için nereye gittiği noktasında bir değişikliğin olması ile nitelenir; İslamlaşmanın ana kaynağı kuzeydi. İslamiyet'in yayılmasında en önemli insanlar Şeyh Mohammed Harar, Şeyh Şazeli Şeyh Ahmed ve diğerleridir.⁸⁰⁷

İkinci aşamada, İslamiyet bütün Ittu topraklarına hızlı bir biçimde yayıldı. İslamlaşmanın en önemli mekanizmaları mevlit törenlerinin yaygınlaşması ve güçlü Ittu şeyhlerinin ortaya çıkışıdır. Dahası, ortaya çıkan birçok türbe de süreci güçlendirmiştir. Evliyaların saygı görmesi Harar'dan, hızlı bir biçimde Çarçer-Harar platolarına yayılmıştı. İlâveten, Oromo kültürünün ve adetlerinin İslamlaşması, İslamiyet'in Oromolaşması ve baskılar Hristiyanlığa Amharalıların dini olarak direnme bilincinin gelişmesi yüzünden İslamiyet'e zarar vermekten ziyade onu güçlendirmiştir.⁸⁰⁸

Şeyhlerin çoğu güney Wallo'da özellikle Dawway'da eğitilmişti. Afran Kallolar da kendi öğrencilerini oraya gönderdiler. Caulk'a göre: "kasabaya yakın bir yerde, Allaların Maya kısmı Hararlıların az bir kesiminin temel eğitim için gitmiş oldukları ve böylelikle Maya'nın ve Gara Mullata'nın üst bölgelerindeki vadilere kitapları olmaksızın eğitime gittikleri Wallo'daki Dawe'den gelmiş olduğunu kabul ettiler."⁸⁰⁹ Bundan dolayı, Maya Afran Kalloları gibi, Ittular da gençlerini Dawway'a gönderdiler. Orada eğitim almış en önemli şeyh, Doğu Etiyopya Müslümanlarının eğitim babası sayılan şeyh Umar Aliye, Şeyh Harar, Hacı Roba ve diğerleridir.⁸¹⁰ Şeyh İbrahim onları eğitmiştir.⁸¹¹ Ittular, Dawway şehrini neden Harar şehrine tercih ettiler? O zaman, Walloların İslamiyet merkezi olarak Harar'dan daha fazla bir saygınlığı vardı. Bir diğer etken ise etnik benzerlik ve onların Hararilere karşı olan düşmanlığı idi. İlâveten, Shawalıların gelmesinden sonra Ittu topraklarında büyük miktarda Wallo yerleşkeleri ortaya çıkmıştı.

⁸⁰⁷ Ahmad Dašo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁰⁸ Şeyh Abdallahi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁰⁹ Caulk, "Harar Towns and its neighbors", s. 381.

⁸¹⁰ Şeyh Muhammad Rabi, Şeyh Camal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸¹¹ Tajir Aliye, "The Emergence and Expansion of Islam in Gelamso Town", BA Thesis, Dire Dawa University, 2014, s. 16-18.

İlave olarak, meşhur şeyh ve XIX. ve erken dönem XX. yüzyılın büyük tarikatler birisi olan Talha bin Ca'fer⁸¹² dâhil olmak üzere yerel öğrencileri Dawway'a gitmeye teşvik eden Çarçer Platosu'na gelen bir dizi Wallo şeyhi vardı. Kendisi, Çarçer'in Argobbalari arasında genel olarak *getaw* (efendi) Talha olarak biliniyordu. Kendisi Menelik'e seçeneksiz kalıp boyun eğmiş olsa da bölgede insanların kendisinden ilham aldıkları bir figürdü.⁸¹³

Dawway'da eğitim alanlar arasında, Şeyh Umar ve Şeyh Mohammed Harar İslamiyet'in genişlemesinde önemli roller oynadılar. Şeyh Umar Aliye, 1880 tarihinde Ittu topraklarının içlerinde Balbaleyti denilen bir yerde dünyaya geldi.⁸¹⁴ Kendisi ilk başta bölgedeki erken döneme Müslüman hocalardan olan Kabir Hasan tarafından eğitilmiştir. Temel düzeydeki eğitimini tamamladıktan sonra Dawway'a gitmiştir. Dönüşünde, doğduğu yerde Kur'an Okulu açmış ve bir cami inşa ettirmişti.⁸¹⁵ En önemlisi, kendisine arazi bağışında bulunan I.Haila Selassie (1931-1974) ile iyi ilişkileri vardı.⁸¹⁶

Şeyh Umar Hardim ve Hulla Kune ve diğer yerlerdeki çobanları Müslüman yapmak için enerjik bir biçimde çalıştı. Kendisi, dine adanmış vaizlerden birisiydi ve bazı durumlarda yerel halkın ağaçlara tapmasını ağaçları keserek engellemiştir.

5.2 Geleneklerin ve Kültürün İslamlaşması ve İslamî Kültürün Oromolaşması

Oromo'nun İslamlaşmasında, Çarçer-Harar platosunda İslamı yayma yol ve yöntemlerinde bazı değişiklikler var. İslam, Oromo'ya geldiğinde, Oromo Kur'an, Hadis ilkelerine ve diğer İslam öğretilerine herhangi bir değişiklik olmadan kabul etti. Shafi'iyya Mezhebine göre ibadet ettiler. Fakat bazı öğretme ve dua yapma metodu,

⁸¹² Hussen Ahmed, "The Life and Career of Shaykh Talha b. Jafar", *JES*, vol XXII, 1989, s. 30; Ahmaddin Jebel, *Sostu Astewochina Ye Ittiyopya Muslimoch: Tegilina Meswetinet*, Addis Ababa Tir, 2008(Ocak 2016), s. 149-163.

⁸¹³ Şeyh Hassen Abdella ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸¹⁴ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s. 26-28.

⁸¹⁵ Ibsa, "A History of the Ittu Oromo", s. 26-28.

⁸¹⁶ Şeyh Camal Şeyh Arabo, Şeyh Muhammad Rabi Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Oromo kültürel öğelerine bütünleşmiş edildi. Doğu Etiyopyalılar son zamanlara dek okuma yazma bilmediğinden, Oromo sözlü olarak İslam'ı yaygınlaştırmaya ve genişletmeye çalıştı. Süreç içerisinde bazı Oromo kültür ve alışkanlıkları İslam ilkesine ve kurallarından ödün vermeden İslamileştirildi. Oromo'nun İslam'a bütünleşmiş ettiği bu kültür ve alışkanlıkları İslamleşmeyi kolaylaştırmak için kullanılan *Wadajayı* içermektedir.

Çarçer-Harar platolarındaki İslamlaşma meydana gelen tek gelişme değildi. Oromolar toplu olarak İslamiyet'e girmiş olsalar da, kendi kültürlerini beraberlerinde getirdiler ve bu dini kültürün ve geleneklerin bir kısmı kademeli bir süreç içinde İslamlaştı. İlaveten, İslamlaşan tek şey kültür de değildi, aynı zamanda Oromoların dini grubu olan Kallular da Müslümanlaşmıştı. Bu esas olarak Ittu topraklarında görünür vaziyetteydi. Dahası, İslamiyet Doğu Oromolarının dünya görüşünün yerini aldığından, İslamiyet'in Oromolaşması da söz konusu idi. Müslümanlaşmış ve farkı çeşitlerde devam etmiş olan Oromo kültüründe, *Wadaja*, *Buna kallaa* ve ağaç altında topluca ibadet etmek ve diğer adetler vardır.

İslamlaşma olmadan devam eden diğer kültürel unsurlar ise *Atete*, *Gumaa*, *Gudifacha*, *Harka biyyee* ve diğerleridir. Bu bahsi geçenler arasında, *Wadaja*⁸¹⁷ geleneğinin İslamlaşması en önemli olarak göz önünde bulundurulmalıdır, çünkü Çarçer-Harar Platoları'nın Oromoları arasında canlıdır. Oromoların İslamiyet'i seçmelerinin sebeplerinden bir tanesi kendilerinin eski dünya görüşlerini değiştirerek, İslamiyet'in mensubu olan kişinin üzerine sıkı kurallar dikte etme gücünün olmamasıdır. Bunun bir sonucu olarak, Oromolar İslamiyet'i *Wakafana* dini ile birleştirme fırsatını bulmuş ve bu dinin bir kısmını korumuş ve geri kalanını da Müslümanlaşmışlardır. Bu mantıkla uyumlu

⁸¹⁷ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 202.

olarak, Doğu Etiyopya'nın Oromoları *Wadaja*'yı Müslümanlaşmışlardır. Bu adım bir bakıma senkretik bir din anlayışı olarak da değerlendirilebilir.

5.2.1 *Wadaja*

Wadaja, Oromoların kişisel veya toplu ibadetleriydi. Her nerede yaşarsa yaşasın, Oromolar *Wadaja*'yı yerine getirirlerdi. Trimmingham'a göre: "Gallalar [Oromolar] arasındaki en başta gelen dini eylem *Wadajaydı* yani ailelerin veya bir topluluğun yaptığı, yanında ekmek veya kavrulmuş mısırın ve kahvenin, biranın veya bal şerbetinin olduğu ve bu yiyeceklerin bir kısmının *Waqa*'ya [Oromoların Tanrısı] sunulduğu bir ziyafeti içeren ibadet töreniydi. Bu ziyafet aynı zamanda bir koyunun kurban edilmesini de içerebiliyordu. Böyle bir tören büyük etkileri olan sosyal değişiklikler olmaksızın Müslümanların ziyafetleri ile ilişkilendirildi."⁸¹⁸ De Salviac'a göre, *Wadaja*'nın anlamı şuydu: "Oromo dininin ana eylemi *Wadaja* veya birlik törenidir (Wada birliği) Bu ibadet üzerinde diğer bütün ritüellerin döndüğü bir merkezdir. Bu ulusal bir ibadettir, bütün kabileler arasında yapılan Oromo inancının ortaya konuşunun evrensel şeklidir."⁸¹⁹

Hassen'in belirttiğine göre *Wadaja* aile tarafından, gosanın altındakiler veya gosanın kendisi tarafından yerine getirilebilir,⁸²⁰ hala günümüzde bile bireylerin veya grupların meseleleri ile ilgili olabilir. İslamiyet geleneksel dinin yerine geçtiğinde, *Wadaja* Doğu Oromo kültürünün önemli bir parçası olarak devam etmiştir. *Wadaja* bütün ülkede, belli bir köyde veya bir ailede neyin kutlandığı ile ilgili olarak bölgeseldir, yereldir veya aileye hastır. Eğer bölgesel veya yerelse açık havada yapılır, genellikle saygı duyulan bir mezarın gölgesinde olur. Eğer bir aileye aitse ailenin giriş salonunda yapılır. İkincisi daha yaygın olanıdır. Genellikle, her bir köyde her bir aile *Wadaja*'yı

⁸¹⁸ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 262.

⁸¹⁹ Martial De Salviac, *An Ancient People in the State of Menelik: The Oromo* (Ayalew Kanno tarafından 2013 yılında İngilizce'ye tercüme edildi), Paris 1901, s. 162.

⁸²⁰ Hassen, *The Oromo and Christian Kingdoms*, s. 116-117.

sırayla yaparlar. “Açık havada yapılan büyük çaplı *Wadajalar* esnasında hayvanlar kurban edilir. İbadet, yeme ve içme geleneğe göre hiçbir karışıklık olmadan eşit olarak dağıtılır. Geleneksel törenin en ufak bir ihlali *Wadaja*’nın iptal edilmesiyle sonuçlanır. Oromolar aynı zamanda her bir bilginin yerine getirilmesi konusunda hassastırlar.”⁸²¹ Yani, *Wadaja* büyük veya küçük ölçüdeki Oromo ibadetidir fakat şahsi bir ibadet değildir. *Wadaja* hasta bir kişi için, yağmur, barış, iyi bir hasat, istenilen şeyler, çocuk ve diğerleri için dua etme maksadıyla da toplanabilir.⁸²² Oromoların *Wadajası* ile İslamlaştırılmış *Wadaja* arasındaki fark ibadetin içeriğidir, Geleneksel yerel tanrı Waaqa; Allah, Rab veya Allah’ın diğer isimler ile değiştirilmiştir. Müslümanlaşmış *Wadaja*’da Fatiha törenin en çok bilinen kısmıdır. Khat (Cimaa) bir teşvik edici olarak *Wadaja* törenine dâhil edilmiştir. Yerel bira da İslami olmadığı için törenden kaldırılmıştır. Fakat arpanın⁸²³ ve hayvan kurban etmenin önemi doğu Etiyopya’nın Oromoları arasında hala devam etmektedir. De Salviac⁸²⁴ ve sözlü bilgilendiricilere⁸²⁵ göre, İslamlaşmadan önceki Oromo şu cümleleri söylüyordu:

Yawaaq, bize acı

Yaa Waaq, bizi koru

Yaa waaq bize mutlu gece ver

Yaa Yaa Waaq, bize yağmur yağdır

Waaq, bize sağlık ver⁸²⁶

⁸²¹ Father F. Azais, “A study of the Religion of the Oromo People” Ayalew Kanno tarafından İngilizce’ye tercüme edildi, *Journal of Oromo Studies*, c. 19, sayı. 1-2, 2012, s. 180.

⁸²² Hassen, *The Oromo and Christian Kingdoms*, s. 116-117.

⁸²³ Hassen, *The Oromo and Christian Kingdoms*, s. 116-117.

⁸²⁴ De Salviac, *An Ancient People in the State*, s. 163.

⁸²⁵ Ahmed Dašo, Şeyh Mohammed, Barento Oda ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸²⁶ De Salviac, *An Ancient People in the State*, s. 163.

Daha sonra bütün bunlar İslami dualarla değiştirilmişlerdir fakat bazen kırsal bir bölgede aynı duayı yaparlar ve bugün bile bu zaman zarfındaki tek değişiklik *Waaqa*'nın Allah veya Rab ile veya bazen Goyta (Sami dillerini konuşanlar için efendi anlamındadır, özellikle orta Etiyopya'da yaşayan Guragheler arasında) ile değiştirilmesidir. *Wadaja* genellikle gece boyu süren bir ibadettir ve gündüz vakti esas olarak bu ibadet için hazırlık yapılır. Bundan dolayı “*Wadaja* her zaman aileler, köy, arazi üzerine ilahi hayırları celp etmek için veya vebanın gitmesi için kullanılır.”⁸²⁷ Bu yüzden, *Wadaja* bir kişinin veya bir topluluğun belirli bir ihtiyacı için yapılan toplu veya bireysel bir dua törenidir. Evli erkekler ve kadınlar *Wadaja* 'ya katılabilirler fakat çocuklar ve gençler son kısmı hariç *Wadaja* 'ya katılamazlar. “*Wadaja* töreninin sonuna doğru çocukların hayır dualarından nasiplenmesi için dualar başlar, bu hayırlar iyi dileklerini sunan herkesin başına saçılan tükürüklerle sembolize edilir, kendilerine ait en özel şeyi vermeleri olarak görülen bu kayda değer tükürük saçma eylemine *tufta* denilir, bu kelime tufu yani tükürmek kelimesinden türemiştir.”⁸²⁸

Tufta sadece dilekte bulunan çocuklar için değildi, örneğin, eğer bir kişi hasta olmuşsa, onun üzerine tükürülürdü. Fakat Oromolu gençler Müslümanlaşmalarından veya Hristiyanlaşmalarından önce sarhoşluk veren bir içkiden veya bitkiden uzak durmuşlardır. Oromolar arasındaki içki içme kültürünün varlığı hakkındaki iddia De Salviac'ın da iddia ettiği gibi yanlıştır: “Genç Oromo oğlanları ve kızları bütün alkollü olarak nitelenen veya büyüklerin içecekleri olarak kabul edilen ve insanı harekete geçiren içecekler olan bira, bal ve kahve ile ilgili olarak şamarla cezalandırılırlar.”⁸²⁹ Günümüzde, toplumun her türlü ihtiyacı için *Wadaja* vardır, fakat bu Müslümanileşmiş bir tür *Wadaja* 'dır. Yas, tabii afetler, evlilik, mutluluk, hastalık, Allah'ın yardımının istenmesi

⁸²⁷ Azais, “A study of the Religion”, s. 179.

⁸²⁸ De Salviac, *An Ancient People in the State*, s. 164.

⁸²⁹ De Salviac, *An Ancient People in the State*, s. 164.

gibi zamanlarda toplum kişisel olarak dua etmek yerine toplu olarak dua eder. Oromolar mevlit törenlerinin toplumun bir araya gelme özelliği, dua etme ve Oromoların geleneksel *Wadajalar*ına benzerlikleri yüzünden mevlit törenlerinden hoşlanırlar.⁸³⁰

5.2.2 Kallu Oromolarının İslamlaşması

Bir diğer önemli gelişme de Kallu Oromolarının İslamlaşmasıdır. Kallular köken olarak Oromoların rahip grubu ve boyudur. Fakat İslamlaşmayla bu grup İslamiyet'i ilk kabul eden grup olmuştur. İlk olarak Oromolara eski dinlerinde kalmaları hususunda ısrarcı davranmışlardır ve Kallular, İslamiyet veya Hristiyanlıktan ziyade *Wakafana* dininin önemi üzerinde ısrar etmişlerdir. Kallu boyu, XVI. yüzyılda *Futûhu'l-Habeşa* kitabı tarafından bahsedilen en eski Oromo boyudur. Ittular, kendilerinin dokuz boy olduklarını fakat *Kallulara* saygı duymak için on boy haline geldiklerini söylerler. *Kalluların* Ittu olup olmaması hususunda bir şüphe yoktur. İslamiyet'in gelişi ile Müslüman oldular ve erken dönemdeki şeyhlerin çoğu Kallu idi. Sayid Ali, Av Ali ve Kabir Hassen gibi şeyhler Warra Kallu boyundandı. Bu grup onlara kolayca uyan bir sıfat olan evliya haline gelmişlerdir. Erken dönem şeyhlerinin evliya özellikleri vardır, fakat aslında onlar evliya değillerdir, onlar mesleklerini ve dinlerini değiştirmiş olan Oromoların Kallularıdır.

Kallular ve diğerleri kademeli olarak Kur'an'ı ve İslami ilimleri öğrenmişlerdir. Bu yüzden, şeyhler ve Kallular birleşmiş ve bazen Müslümanlaşmanın erken dönemlerinde kabile doktoru olarak rekabete girmişler fakat hâlihazırda şifa dağıtma ve mucizeler göstermişlerdir. Şifa dağıtma ve mucize gösterme günümüze kadar Çarçer-Harar Platoları'nda devam etmiştir. Şeyh İbrahim Bilsaa ve Sayid Abiyo 1960'lardan 1990'lara kadar eğitimi ve geleneksel Kallu şifa dağıtma ruhunu Çarçer Platosu'nda

⁸³⁰ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

devam ettiren meşhur Oromolar arasında olmuşlardır.⁸³¹ Warra Kallu boyu Oromoların dini aristokrasisi haline gelmiştir. Korku ve güç sebebiyle, bu insanlar yerel yetkililerin saygısını kazanmışlardır. Yakın zamana kadar şimdi İslami uyanışın bir sonucu olarak kademeli biçimde azalmış olan saygı ve itibara sahip olmuşlardır. İlâveten, bu kişiler Oromo milliyetçiliğinin merkezi olduklarından ve Müslüman Oromoların haklarını desteklediklerinden ötürü saygı görmüşlerdir. İtalyan işgali döneminde ve sonradan 1970’lerde Oromo özgürlük cephesinin kuruluşunda önemli roller oynamışlardır. Bu insanların soylarından gelen birçok kişinin çok iyi dini eğitimi vardı. Braukamper’e göre Oromo olmayan birçok kişi bu alt boyun bir parçası olmuş ve Warra Kallu’yu benimsemiş ve en saygın olan Oromo alt boylarından birinin üyesi haline gelmişlerdir.⁸³²

Mogasa (evlat edinme) kurumu *gada* sisteminin en önemli parçalarından birisidir ve işgalden sonra bu sistemin unsurları günümüze kadar devam etmiştir. Bundan dolayı, Warra Kallu boyuna girmiş olan Oromo olmayan kişiler diğer Oromoların sahip olduğu aynı haklara ve yükümlülöklere sahip olmuşlardır. Bunun sonucu olarak, korunmuşlar ve saygı görmüşlerdir. Bu, yönetici sınıfın İslamlaşmasını çok kolay hale getirmiştir. Guluma’nın da belirttiği gibi: “Bu tür bir Kallu, belirli bir ruhsal kabiliyete sahip olarak, *Waka* ile *ayana* (ruh) ve birey arasında bir aracı haline gelir.”⁸³³ Kallular İslamlaşmanın ana araçları haline geldiler, bunun sonucunda da Müslümanlar Doğu Oromoları’nı İslamiyet’e döndürme yetkisini aldılar. Batı Çarçer’da yerel dinin önemini azaltmak için çaba gösteren Umar Aliye, bölgede İslami kültürün topluma yayılmasından sorumluydu. Kendisi, Ramazan Bayramını ve Kurban Bayramını yerli halk arasında yaygınlaştırmasıyla ün kazanmıştır. Bu, Müslümanların Ittu topraklarındaki konumunu

⁸³¹ Şeyh İbrahim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸³² Braukamper, *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*, s. 110-111.

⁸³³ Guluma Gameda, “The Islamization of the Gibe Region, Southwestern Ethiopia from c. 1830s to the Early Twentieth Century” *Journal of Ethiopian Studies*, c. 26, sayı. 2, 1993, s. 63-79, s. 66.

güçlendirmiştir. Müslümanların zekâtı da şeyhlerin teşvik etmesi ile uygulanmaya başlanmıştır.⁸³⁴

Daha az İslamlaşmış ve kademeli olarak ortadan kalkmış olan kültürel unsur da *Buna Kalla* idi. Oromolar arasında kahve yeme eski bir gelenektir ve kökeni bilinmeyen bir zamana kadar gitmektedir.⁸³⁵ “Günümüze kadar devam eden kahve yemeği *buna kalla* (kahve öldürmek olarak bilinir) olarak bilinir. Buna kalla temizlenmiş ve dişle açılmış yeşil veya kurutulmuş kahve meyvelerinden hazırlanır.”⁸³⁶ Fakat Müslümanlar için bu kahve yemeği töreni problem olan şey değildi, esas problem buna atfedilen değeri. Doğu Etiyopya'nın Oromoları arasında *buna kalla* doğurganlıkla ilişkilendirilirdi. İslamlaşmadan sonra uzun bir süre içinde Çarçer-Harar platolarının Oromoları yakın zamana kadar bu uygulamayı sürdürdüler fakat günümüzde *buna kalla* Harar-Çarçer platolarından kaybolmaktadır.

Bir diğer önemli kavram da *İslamiyet'in Oromolaşması*ydı, İslamiyet'in evrensel mesajını Doğu Etiyopya kavramına indirgemek zordu. Doğu Oromolar, İslamiyet'i kabul etmeden önce, Müslümanları *sagade* (namaz kılanlar) veya “İslan” olarak isimlendirirler, kendilerini yerleştikleri yerle veya Ittu, Afran Kallo veya Anniya gibi kabileleriyle tanımlarlardı. Fakat İslamlaşma ile kendilerini Müslüman ve dillerini de “Afaan Islaama” (Müslümanların dili) olarak tanımlamaya başladılar. 1991 yılına kadar, Doğu Etiyopya'nın Oromolarının büyük çoğunluğu için Müslüman Oromo ile aynı anlamdaydı ve Afaan Islaama, Afaan Oromo anlamına geliyordu. Bu, Doğu Etiyopya'nın Oromolarının İslamiyet'i tam olarak bilmeden kendi kimliklerini Müslüman kimliği ile değiştirdiğini göstermektedir. Doğu Etiyopya'nın Oromoları din olarak sadece

⁸³⁴ Şeyh Mohammed Rabi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸³⁵ Bula Sirika Wayessa, “Buna Qalaa: A Quest for Traditional Uses of Coffee among Oromo People with Special Emphasis on Wallaga, Ethiopia”, African Diaspora Archaeology Newsletter, c. 14 sayı.3, 2011, s. 5.

⁸³⁶ Wayessa, “Buna Qalaa”, s. 5.

Müslümanları ve Amharaları bilirler. Müslümanlar kendileri anlamına gelir, Amharalar ise etnik olarak Amhara olan Hristiyan anlamına gelir. Bu, Oromoların dünyasının İslamiyet tarafından parçalanmadığını, aksine Oromoların İslamiyet’i eski dünya görüşlerinin yerine koyduklarını gösterir. Oromolar için İslam onların kendi dini, kültürü ve kimliğidir. Oromolar arasındaki bu yeni kavram Somalili, Hararili, Oromo ve Argobbalardan çatışan grupları İslamiyet’in şemsiyesi altında bir araya getirmiştir. Bu kavram Müslüman milleti gibi sadece zencilerin dini anlamına gelebilecek bir kavram değildir. Doğu Etiyopya’nın Oromoları için bütün Müslümanlar Oromo’dur ve bütün Oromolar Müslümandır. Bu her iki mantık yürütme de doğru değildir, onların mantığı kendi bölgeleri dışındaki toplulukları anlamalarındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Fakat 1991’den sonra bu kademeli olarak değişmiştir ve artık çok az insan bu şekilde düşünmektedir.

5.3 Çarçer-Harar Platoları’nın İslamlaşmasında Mevlit Törenlerinin, Tarikatların ve Evliyaların Önemi

Veli kavramı ve bu kavramın ifade ediliş tarzı İslam tarihçileri ve düşünürler için en tartışmalı kavramlardan birisidir. Amacımız burada velilik kavramı ve velilerin gömüldüğü yerlere türbe yapılması ile ilgili olarak teolojik tartışmaları irdelemek değil, sadece bu kavramla ilgili dün ve bugün ne olduğunu göstermektir. Bundan dolayı, velilere saygının doğru veya yanlış olup olmadığı tartışılmayacaktır. Amacımız, Çarçer-Harar Platoları’nın İslamlaşması ile ilgili olarak değişiklikler ve süreklilikler ile bölgenin İslamlaşmasında velilerin ve türbe inşa etmenin katkısını işlemektir. Bu alt konu, mevlidin kutlanması, velilere ve o zaman önemli roller oynayan kişilere saygı duyulmasını içermektedir.

İslamlaşmada tarikatların rolü bazı grupların üyelerinin İslamiyet’in yayılması için fazlaca gayret gösterdiğinden dolayı uzun süredir belirli olan bir gerçektir. Anadolu’nun İslamlaşmasında tarikatların oynadığı rol en iyi örnektir: “Osmanlı

İmparatorluğunun erken dönemlerinde tarikatlar hakkındaki en önemli tarihsel gerçek putperest insanlar arasında İslamiyet'i yaymada oynadıkları çok büyük roldür. Tasavvufun özünde bulunan esnekliğin mümkün kıldığı tebliğ rolü belirli grupların İslam öncesi inanışlarının tarikatların doktrinlerine ve uygulamalarına uyum sağlamasına yol açtı.⁸³⁷ Doğu Etiyopya örneği de aslında bundan farklı değildir. Türbe inşası sadece tarikatlarla mı ilgilidir? Elbette hayır, velilerin mezarlarının üzerine türbe inşası İslamiyet'in Etiyopya ve Afrika Boynuzu bölgesindeki tarihi kadar eskidir. Harar şehrinin de uzun zamandan beri var olan bir evliyalar veya veliler kültürü vardır. Harar, tarihte genel olarak İslami şehir olan Harar'da evliyaların yüksek oranda bulunması sebebiyle *Medinetü'l-Evliya*, yani veliler şehri olarak bilinir.⁸³⁸ Harar'da evliya veya velinin manası şöyledir: “*Awach* [erkek veli] (veya *Enayach* [kadın veli]) toplum üyelerinin kendilerinin örnek davranışlarını takip etmesi amacıyla toplumun iyiliğine hayatları boyunca katkıda bulunan büyük dindar erkek veya kadın adına kurulmuş bir yerdir/sahadır. Bu sahalar eğitim, öğrenme ve diğer hayır işlerinin yapıldığı merkezlerdir.”⁸³⁹

Doğu Etiyopya'nın Oromolarının evliyadan daha farklı olarak kullandıkları bir kelime yoktur ve veli kelimesi de nadiren kullanılır. Bunun yerine tek bir kişi için de çoğul kişiler için de *awliyota* kelimesini kullanırlar. Oromolar için bu merkezler öğrenme, mevlit töreni, iyileştirme ve toplu ibadet (*Wadaja*) yerleridir.⁸⁴⁰ Doğu Etiyopya'nın steplerinde ve ovalarında birçok evliya vardır. Evliyaların sosyolojik geçmişi Camilla

⁸³⁷ August Harrison, Nimitz Jr., “The Role of the Muslim Sufi Order in Political Change: An Overview and Micro-Analysis from Tanzania”, Indiana University, Ph.D. Thesis in Political Science, 1973, s. 25.

⁸³⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 247; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 113.

⁸³⁹ Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 113.

⁸⁴⁰ Şeyh Mohammed Rabi Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Gibb⁸⁴¹, Emile Foucher⁸⁴², Wagner⁸⁴³ ve diğer birçokları tarafından bahis konusu yapılmıştır ve Oromo kısmı da Braukamper⁸⁴⁴ tarafından bahsedilmiştir. Fakat evliyaların çoğunluğu Harar şehrinde ve etrafında bulunurlar, geri kalanlar Doğu Etiyopya'nın steplerinin ve ovalarının her yerine yayılmışlardır. Harar şehrindeki evliyalarla ilgili olarak birbiri ile çelişen sayılar vardır. Gibb'e göre bu sayı 365'tür⁸⁴⁵, Harari Kültürü, Kültürel Mirası ve Turizm Bürosu ise 438 adet evliyayı kayda geçirmiştir.⁸⁴⁶ Emile Foucher 235⁸⁴⁷, Braukamper 107⁸⁴⁸ evliyadan bahsetmiştir ve Wagner⁸⁴⁹ ise Harar'daki evliyaların sayısını 107 olarak belirtmiştir. "Gerçek sayı hiç kimse tarafından bilinmiyor çünkü hiç kimse tam olarak evliyaları saymış değildir."⁸⁵⁰

Harar'daki ve başka yerlerdeki evliyaların etnik kökeni de farklıdır: Araplar, Harariler (Ge'usu), Oromolar, Somalililer, Argobbalar ve diğerleri.⁸⁵¹ Bu çerçevede evliyaları üç gruba ayırmak mümkündür: uluslararası, bölgesel ve yerel. İlk grup Abdülkadir Geylani ve Idrus'u; bölgesel grup Abadir, Haşim, Umar Aliye, Ali Jami'yi; yerel grup ise Oda Dima bölgesindeki Seyit Lami'yi, Çafe'deki Şerif Nur'u ve Laga Arba

⁸⁴¹ Camilla Gibb, "In the City of Saints", s. 83.

⁸⁴² Emile Foucher, "The Cult of Muslim Saints in Harar: Religious Dimension", in Bahru Zewde, Richard Pankhurst and Tadesse Beyene (eds.), *Proceedings of the 11th International Conference of Ethiopian Studies*. 1994, Addis Ababa: Institute of Ethiopian Studies, s. 1-12; Emile Foucher, "Names of Mussulmans venerated in Harrar and its Surroundings: A list", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 138, (1988), s. 263-282 (Bütün bu sayfalar verilen isimler hakkındadır.).

⁸⁴³ Ewald Wagner, "Eine Liste der Heiligen in Harar", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Bölüm, 123 (2), 1973, s. 269-92.

⁸⁴⁴ Braukamper, "Notes on the Islamicization and the Muslim shrines", s. 145-174; Braukamper, *Islamic History and Culture*, s. 106-124.

⁸⁴⁵ Camilla C. T. Gibb, "Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints", *Journal of Religion in Africa*, Vol. 29, Fasc. ,1,1999, s. 88-108, s. 83.

⁸⁴⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 248.

⁸⁴⁷ Foucher, "Names of Mussulmans venerated", s. 280.

⁸⁴⁸ Braukamper, "Notes on the Islamicization and the Muslim", s. 145-174; Braukamper, *Islamic History and Culture in Southern Ethiopia*, s. 106-124.

⁸⁴⁹ Wagner, "Eine Liste der Heiligen in Harar", s. 269-292.

⁸⁵⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 248.

⁸⁵¹ Gibb "Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints", s. 83.

bölgesindeki Şeyh Umare Ali'yi ve diğerlerini içerir. Bu evliyalardan bazılarının türbesi vardır, diğerlerinin ise isimleri dağlara, göllere ve ağaçlara verilmiştir.

Uluslararası, bölgesel ve yerel evliya arasında en meşhuru Abdülkadir Geylani'dir. Kendisinin ismi birçok ağaca, dağa verilmiştir ve Bale'de birçok türbesi veya makamı vardır. Doğu Etiyopya'nın Oromolarının yaşadığı yerlerde birçok bölgede kendisi adına yazılıp bestelenmiş birçok ilahiler vardır. İnsanlar problem veya krizle karşılaşınca onun ismini hatırlarlar.

Evliyalar eğitimin ve İslami kültürün bir parçası olduklarından ve İslam'dan önceki kültürün yerini aldıklarından dolayı evliyalar ile toplu olarak İslamlaşma arasında Doğu Etiyopya'da doğrudan bir ilişki vardır. Erken dönemde eğitim kurumları olmadığından dolayı bu evliya mekânları İslamiyet'i besleyip büyötmüştür.⁸⁵²

Bir diğer önemli nokta Doğu Etiyopya'daki tasavvuf ve İslamlaşma sürecidir. Tasavvufun önemi noktasında Fae şunları belirtmiştir: "Toplulukların İslamlaşma problemi, İslamiyet'i entelektüel bir arayıştan ziyade aşkın bir tecrübe olarak sunan ve böylelikle göçebe kabile üyelerini İslamiyet'in medenileştirici ve toplayıcı gücü ile hareket eden tarikatlar tarafından çözülmüştür."⁸⁵³ Bundan dolayı tarikatlar dünyanın her yerinde, özellikle Doğu Etiyopya'da İslamlaşmada ana rolü oynamışlardır. Tarikatların Etiyopya'da IX. yüzyılda faaliyete geçtiği düşünülmektedir.⁸⁵⁴ Fakat Afrika Boynuzu'nda tasavvufun uygulandığına dair hiçbir delil yoktur. Tasavvufi faaliyetleri düzenleyip yönetecek hiçbir baskın otorite veya kanun yoktu. Her bir tarikat sıra dışı bir kişiliğe sahip ve çoğu zaman mucizevi güçleri olduğuna inanılan mutasavvıf şeyh tarafından kurulup teşkilatlandırılmıştır.⁸⁵⁵ Bu tarikat önderleri genellikle şeriata sıkı bir

⁸⁵² Şeyh Cemal ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁵³ Fae Miller, "Sufi Influences on Somali Society", Duquesne University, MA Thesis, 1973, s. 17.

⁸⁵⁴ Miller, "Sufi Influences", s. 17.

⁸⁵⁵ Miller, "Sufi Influences", s. 17.

biçimde saygı göstermişlerdir. Fakat sonra gelen önderler İslami kuralları sıkı bir biçimde takip etmemişlerdir. Doğu Etiyopya’da XIX. yüzyıldaki tarikatları yozlaşmıştı ve yerel şifacılık kültürü ile karışmışlardı. Bu yaygın dergâh aracılığı ile İslamiyet yeni bölgelere doğru İslamiyet’e hiçbir zarar gelmeden Müslüman topraklarında hızla yayıldı. Her ne kadar tasavvuf liderleri genellikle iyi eğitilmiş olmasalar da, putperest ve yüzeysel olarak İslamlaşmış kabile üyelerini dönüştürme görevini üstlendiler ve daha sonra gelecek olan sıkı kuralların ve dini doktrinlerin temelini oluşturdular.⁸⁵⁶ Tarikatların kurulduğu her yerde sıradan insanlar tekkeye gelerek zikir ve tarikat törenlerine katılmışlar, daha sonra da normal işlerine devam etmişlerdir.⁸⁵⁷ Bu Oromoların ulusal, bölgesel veya yerel *Wadajalarına* yakın olan bir şeydir ve birçok Oromoyu İslamiyet’e cezbetmiştir.

Kendisi bir Hanbeli fakihî olan Abdülkadir Geylani (1077-1166) tarafından Bağdat’ta kurulmuş olan Kadiri tarikatı ilk organize tarikatlardan biriydi ve en çok yaygınlaşan tarikat haline geldi.⁸⁵⁸ Bu tarikat Afrika Boynuzu’nda ve Etiyopya bölgesinde bilinmiyordu.⁸⁵⁹ Tarikatın tarihsel gelişimi tarikatın var oluş sebebinin meşru temelini büyük kısmını oluşturuyordu. Çünkü her bir tarikat Seyyid Abdülkadir gibi Hz. Muhammed’e kadar uzanan ruhani ve kesintisiz bir *silsile* elden ele geçtiği düşünülüyordu. Tarikatın şeyhi yerel seviyede bu zincirin bir halkasıydı.⁸⁶⁰

Çarçer steplerine ve diğer Oromolar arasına yayılan İslamiyet mezhep olarak Şafi ve meşrep olarak tasavvufî idi. Bazı Harariler her ne kadar Hanefî olsalar da doğu Etiyopya’daki birçok insan Şafi mezhebini veya ekolünü takip ederler. Diğer ekoller XV. yüzyıldan sonra ortadan kaybolmuştur.

⁸⁵⁶ Miller, “Sufi Influences” s. 17.

⁸⁵⁷ Miller, “Sufi Influences”, s. 21.

⁸⁵⁸ Miller, “Sufi Influences”, s. 17.

⁸⁵⁹Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 234.

⁸⁶⁰ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 234.

XVI. yüzyıldan önce ağırlıklı olarak Hanefi mezhebinden olan doğu platolarından İslamiyet kayboldukça, Doğu Etiyopya'nın ve Güneydoğu Etiyopya'nın geri kalan kısımlarının yeniden İslamlaşması esnasında Şafî mezhebi ortaya çıktı. Ahmed'e göre, Şafî mezhebi Ifat'a XII. yüzyılda geldi. Daha sonra Ifat, Harar, Bale, Arsi ile Wallo, Afar, Somali ve Güneybatı Etiyopya'nın Oromolarının çoğunun mezhebi haline geldi.⁸⁶¹ Ahmed'e göre Şafî mezhebi baskın mezhep oldu çünkü ilk olarak o gelmişti. Fakat Oromoların genişlemesini takiben İslamlaşmanın azalmasından sonra diğer mezhepler büyük zarar gördüler. Her ne kadar ilk kurucular farklı bir mezhepten olsa da yeniden İslamlaşma sürecinde Kadiriler tarafından genişletilen Şafîliğe eski müntesiplerini kazanamadılar. Örneğin, Oromoların genişlemesinde Çarçer Platosu Hanefiler tarafından hâkimiyet altına alınmıştı, fakat daha sonra Şafîler Hanefilerin yerine geçtiler. Kurucusu Hanbeli olduğundan, Kadiriye'nin genişlemesi Hanbeli mezhebinin genişlemesine yardımcı olmadı.⁸⁶² Doğu platosu ve Etiyopya'nın geri kalanındaki ikinci en büyük mezhep ise Hanefiliktir. Hanefilik, Doğu platosunda Harar⁸⁶³ şehrinin bazı kısımlarında ve Etiyopya'nın kuzey steplerinde ve Cimma'nın bir kısmında vardır.⁸⁶⁴ Hanefi mezhebine mensup kişiler Hanefi isimlendirmesi yerine İmam-ı Azam'ın takipçisi olarak isimlendirilir.⁸⁶⁵ Diğer ekoller olan Maliki ve Hanbeli mezhepleri Etiyopya'da enderdir, fakat 1991 yılına kadar Etiyopya'nın parçası olan Eritre'de Maliki mezhebinden olan insanlar vardır.⁸⁶⁶

Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda varlık gösteren tasavvufi oluşumlar Kadiri, Ahmedî, Mirgani (Hatmi), Ticani, Sammani ve Şazeli tarikatlarıdır.⁸⁶⁷ Doğu Etiyopya'da ve Etiyopya'nın geri kalanındaki en baskın ve en eski tarikat Kadiri tarikatıdır. Tarikat,

⁸⁶¹ Ahmed, *Islam in the Nineteenth*, s. 66.

⁸⁶² Ahmed, *Islam in the Nineteenth*, s. 68.

⁸⁶³ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 232.

⁸⁶⁴ Ahmed, *Islam in the Nineteenth*, s. 66.

⁸⁶⁵ Ahmed, *Islam in the Nineteenth*, s. 66.

⁸⁶⁶ Ahmed, *Islam in the Nineteenth*, s. 66.

⁸⁶⁷ Ahmed, *Islam in the Nineteenth*, s. 68; Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 234-236.

16. yüzyılda Somali'nin sahil kesimlerine ve Massawa'ya ve daha sonra da Harar Platosu'na gelmiştir.⁸⁶⁸ Harar'a Aden'de 1503 yılında ölen Şerif Abu Bakr Ibn Abdullah al-Idarus (veya Aydrus)⁸⁶⁹ tarafından getirilen tarikat, Harar Emiri olan Emir Abduşşükür (1783-1794) zamanında ön plana çıkmış ve önem kazanmıştır. Kendisi Abdülkadir Geylani'ye adanmış olan bir cami yaptırmıştır.⁸⁷⁰ Kadiriler İslamiyet'in XIX. yüzyılda Çarçer-Harar Platolarına yayılmasıyla en şaşalı günlerini yaşamıştır.

Trimingham'a göre, tarikatların kökeni Etiyopya'dan çıkmadığı için, yeni üyeleri tarikata almak ve yeni üyeler kazanmak için bölgesel yetkiler tarikatların halifelerine verilmiştir.⁸⁷¹ Halifeler ölmeden önce yerlerine geçecek kişiyi belirlerler veya bu daha sonra mezarlarından alınan bir tılsımla çözüme kavuşturulur.⁸⁷² Kimin halifenin yerine geçeceği miras yolu ile belirlenmez, fakat bir oğulun bir babanın yerine geçtiği durumlar da vardır.⁸⁷³ Eğer bir tarikat şeyhinin yerine oğlu geçmişse oğlunun bereket sahibi olduğuna inanılır. Trimingham ilave olarak her bir bölgesel liderin otoritesinin iki kısma ayrılan bir gelenek zinciri üzerine kurulduğunu bildirmiştir: kendisini tarikatın kurucusu ile irtibatlandıran *Silsiletü'l-Bereket* (bereket zinciri) ve tarikatın kurucusunu peygamber ile irtibatlandıran *Silsiletü'l-Vird* (vird zinciri).⁸⁷⁴ "Tarikat bir halife tarafından, zikir yapılması ve bundan sonra da yapılan bir ziyafetle birlikte diğerlerine resmi bir intisap (ahit, sözleşme) ile verilir."⁸⁷⁵

Şeyh Haşim, Afrika Boynuzu'ndaki en etkili Kadiri liderlerindedir. Şeyh Haşim, Wallo ve Silti bölgeleri dâhil olmak üzere Kadiri tarikatını Etiyopya'nın diğer

⁸⁶⁸ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 234.

⁸⁶⁹ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 240.

⁸⁷⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 80.

⁸⁷¹ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 237.

⁸⁷² Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 237.

⁸⁷³ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 237.

⁸⁷⁴ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 237.

⁸⁷⁵ Trimingham, *Islam in Ethiopia*, s. 237.

bölgelerine yayan dini lider olarak kabul edilmektedir.⁸⁷⁶ Şeyh Haşim bin Abdulaziz için Argo Bari’de bir türbe vardır. Harar’da doğmuş ve iyi ahlaklı, manevi yönü olan ve kültürel açıdan güçlü birisi olduğu için Hararilerin çoğu tarafından ve Etiyopya’nın farklı yerlerinden saygı görmüştür.⁸⁷⁷ Kendisinin Arapça ve Harari dilinde başta zikir kitapları olmak üzere dini kitaplar kaleme almıştır. *Fethü’r-Rahman, Mustafa ve Menakıb* isimli kitapları vardır.⁸⁷⁸ Harar’da hala müritleri olan Şeyh Haşim’in Harar dışında müritlerinin olup olmadığı hakkında bir belirti yoktur. Bununla beraber ismi Etiyopya’nın farklı yerlerinde hatırlanmaktadır. Onun adına Pazartesi ve Çarşamba akşamları zikir törenleri yapılmaktadır. “Şeyh Haşim’in cemaati türbesine saygı göstermekte o derece ilişkili ve birbirlerine bağlıdırlar ki Harari kültürüne göre erkek ve kadın cemaatleri organize olurlar ve Kur’an okunması, zikir yapılması ve zikirle ilgili konuların müzakere edilmesini içeren Awach merasimlerine katılırlar.”⁸⁷⁹ Bölge insanı tarafından Şeyh Haşim’in mucizeler gösterdiğine inanılmaktadır. Ayrıca Şeyh Haşim, Harari şiir yazma stiline katkıda bulunmuştur.⁸⁸⁰

İslamiyet’in batıya doğru, Harar’dan Oromo topraklarına doğru genişlemesi Kadiri tarikatı üzerinden olmuştur. Çarçer’da Kadirilerin buraya nereden geldiği tam olarak net değildir. Erken dönem İslamlaşmanın öncülerinin çoğu Wallo’da eğitildikleri için, bu insanların silsilelerini Wallo’dan veya Harar’dan alıp almadıkları bilinmemektedir. İslamlaşmadan sonra Çarçer platosundaki baskın tarikat Kadiri tarikatıydı.⁸⁸¹ Şeyh Umar Aliye tarikatın bölgedeki önde gelen yayıcılarındandı. Sıklıkla kendi zaviyesinde ibadet ederdi.⁸⁸² Umar Aliye’den önceki Kadiri tarikatı lideri Mohammed Ahmed olup halk arasında Muhammed Harar olarak bilinmektedir. Wallo’da

⁸⁷⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 303.

⁸⁷⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 303.

⁸⁷⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 303.

⁸⁷⁹ Ahmed, *History of Harar*, s. 303.

⁸⁸⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 303.

⁸⁸¹ Ibsa, “A History of the Itu Oromo”, s. 40.

⁸⁸² Ibsa, “A History of the Itu Oromo”, s. 40.

eğitim alan Mohammed Ahmed, b6lgeye d6nüşünden sonra Sakata’da bir Kur’an Okulu açmıştır.⁸⁸³ Bu yer Oromoların dini ve sosyal sisteminin merkezi olduğu için, bu durum Oromoların *gada* sistemine indirilmiş büyük bir darbe olmuştur. Şeyh Mohammed, Harar Oromolarını İslamiyet’e döndürmek için büyük bir gayretle çalışmıştır. Kendisi aynı zamanda Kunnee’deki Babboo ve Mana Babboo Ittu merkezlerini de İslamlaştırmak için gayret göstermiştir. Şeyh Harar sıklıkla bu yerleri Karra Kurkura’nın doğusunda bulunan Ittuların liderlerinin dinini değiştirmek için ziyaret etmiştir.⁸⁸⁴ Oda Bultum ve Kuni çevresindeki insanları Müslümanlığa döndürmede başarılı olduktan sonra 1930 yılında vefat ettiği ve mezarının üzerine bir türbe yapılan Çiro kasabasına gitmiştir.⁸⁸⁵

İslamlaşmanın bu aşamasında Ittu topraklarında doğulu grupların rolü azaldı. Fakat Lega Dabso, Hirna ve Hulla Kuni’de Müslüman yerleşimleri vardı. Bu topluluklar İslamlaşma sürecinin pekiştirilmesinde büyük bir rol oynadılar. Buradaki en önemli kişi de Dabaso’da yerleşmiş olan Şeyh Ahmed İdris’ti.⁸⁸⁶ Oğlu Şazeli büyük ihtimalle Oromo geleneksel unsurlarını Müslüman unsurlarla birleştirmişti, fakat daha sonra kendisinin mezarı Dabaso bölgesinde bir öğrenme merkezi haline geldi. Çocukları olmayan insanlar kendisinin *galmasını* (evini) ziyaret ediyorlardı.⁸⁸⁷ Bu durum, Müslümanlar ile geleneksel dinlerin mensupları arasındaki etkileşime katkıda bulunuyor ve Müslümanların kendi etkilerini arttırmalarına yol açıyordu. *Galma*, Oromoların bir ibadet merkezidir, İslamlaşmıştır ve kişisel ibadetleri yaparken gözden uzak sakin bir yer olduğu gibi mevlit törenlerinin de yapıldığı bir yerdir. Galma, büyük ihtimalle Oromoların dini merkezi olarak hizmet etmiş olan Odaa ağacı (bir tür çınar ağacı) altında kurulabilir.⁸⁸⁸ Bu tür

⁸⁸³ Ibsa, “A History of the Itu Oromo”, s. 40.

⁸⁸⁴ Şeyh Mohammed Rabi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁸⁵ Ahmad Dašo, Şeyh Camal Şeyh Arabo, Ahmad Hassen ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁸⁶ Ahmad Dašo, Şeyh Camal Şeyh Arabo, Ahmad Hassen ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁸⁷ Muhammad Sacim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁸⁸ Muhammad Sacim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

İslamlaşmış *galmalar*, bütün sistem değişmediği, sadece içeriğin ve dini faaliyetleri yapanların değiştiği için birçok Oromoyu İslamlaşmaya cezbetmiştir.⁸⁸⁹

Bu aşamada Ittular veya Çarçer platosu için İslamlaşmanın kaynağı da aynı zamanda Argobbaları içermiştir, birçok Argobba Ittu topraklarına gelmiştir. Argobballar esas olarak Harar yakınlarında olan Awash ve Bisimido'dan gelmişler ve Laga Arba, Hullo, güney Dabso ve Hardim'de yerleşmişlerdir. Bununla beraber, onların İslamiyet'in yayılmasına yaptıkları katkıların çok az olduğu söylenir ve onların yerel Oromo halkı ile olan etkileşimleri de önemsizdir.⁸⁹⁰ Allalar ve Jarsolar gibi Doğu Hararghe'nin Oromo grupları iki Oromo klanı arasındaki kültürel benzerliklerden ötürü Ittular arasında yerleşmişlerdi. Fakat zayıf dini temelleri yüzünden eğitimdeki etkileri önemsizdi, fakat daha sonra Afran Kallolar ve Ittular geçmişten farklı olarak İslamiyet'i öğrenmiş en önemli kişileri yetiştirerek İslamlaşmanın ana dayanakları haline geldiler. Bu kişiler arasında Şeyh Bakri Saphalo, yeni din değiştiren Oromolar için hocalık yapmaya başlayan Şeyh Mohammed Rashad⁸⁹¹ ve Hamid Bulcha vardır. Fakat bütün bu kişiler Oromoların İslami eğitiminin babası olan Şeyh Umar Aliye'ye dayanır.⁸⁹²

Bu aşama Müslüman türbelerinin ve mevlit törenlerinin artan rolü ile nitelenir. Mevlit törenleri halkın bayramları ve Ittu topraklarının din değiştirmesinin temeli haline gelmiştir. Fakat mevlit törenleri sadece Çarçer-Harar platoları ile sınırlı kalmayıp bu zamanda bütün Müslüman dünyasına yayılmıştır. Mevlit türbelerde ve camilerde kutlanmış fakat türbeler İslamlaşmanın erken aşamalarında camilerle eşdeğer öneme sahip olmuşlardır. Harar şehrinde ve Çarçer ve Harar platolarında yerel veya bölgesel düzeyde saygı gören birçok türbe vardır, bunların sayısı XX. yüzyılda artmıştır.

⁸⁸⁹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁹⁰ Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁹¹ R. J. Hayward and Mohammed Hassan, "The Oromo Orthography of Shaykh Bakri Sapalō", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, c. 44, No. 3 (1981), s. 550-566.

⁸⁹² Şeyh Mohammed Rabi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Bölgedeki bazı türbeler daha önceki Oromo dini merkezleriydi. Fakat bunların sayısı fazla değildir.

Türbelere saygı gösterilmesi Oromo kültürünün bir parçası değildir ve Oromolar hiçbir zaman büyük ağaçlara veya çayirlara saygı göstermemişlerdir. Fakat bunları dini amaçlar için kullanmışlardır. Bununla beraber İslamiyet'in gelişiyle büyük bir evliyaya adanmış bir ağaca saygı gösterilmesi fikri gelmiştir. Evliyaların mezarlarının üzerine Çarçer-Harar Platolarında türbeler inşa edilmiştir. Bazıları, Busoytu'daki şeyh Ali, Lage Dabso'daki Şeyh Ahmed Idris, Çiro'daki Muhammed Harar, Çafe'deki Şerif Nur, Laga Arba ve Kalacha'daki Umare Ali gibi tarikat şeyhlerinin isimleri verilmiş olan kutsal mekânlara dönüştürülmüşlerdir.⁸⁹³ Bütün bu kutsal mekânların yanlarında *galmalar* vardı. Bundan dolayı, bu durum tamamen İslami bir kültürün Oromo kültürü ile karıştığını göstermektedir. Bu türbeler birçok Oromoyu kendine çekmiş ve daha sonra din değiştirmek için bir etki bırakmıştır. Yeni kurulan türbelerin de yanlarında kendi *galmaları* mevcuttu. Örneğin, Şeyh Ali'nin türbesinde kendisinin çocuklarına adanmış on ila on iki *galma* vardı.⁸⁹⁴ Her bir çocuğun Busoytu'da kendi babasının veya dedesinin türbesinin yanında bir *galması* vardı.⁸⁹⁵

5.4 Doğu Etiyopya'nın İslamlaşmasında Mevlit Törenlerinin Rolü

Müslüman ülkelerde mevlit törenlerinin yapılması en azından sekiz yüz yıl geriye gider⁸⁹⁶ ve Ahmet Özel'e göre Fatimi olan Muiz li-dinillah (362-365/972-975) zamanında Mısır'da başlatılmıştır.⁸⁹⁷ Fakat Sünni Müslümanlarda mevlid kutlanması tasavvufun

⁸⁹³ Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 41.

⁸⁹⁴ Şeyh Muhammad Şato ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁹⁵ Şeyh Muhammad Şato, Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Ahmed Şeyh Umar, Hamida Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁸⁹⁶ Marion Holmes Katz, *Mevlid, İslam Dünyasında İbadet ve Dindarlık* (Türkçe Tercemesi Sidar Bayram), İstanbul 2014, s. 24; Marion Holmes Katz, *The Birth of the Prophet Muhammad Devotional piety in Sunni Islam*, London, 2007, s. 6-7.

⁸⁹⁷ Ahmet Özel, "Mevlid'in Tarihi ve Dinî Hükmü", *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, s. 25.

genişlemesiyle ilişkilidir.⁸⁹⁸ Doğu Afrika’da mevlidin gelişi, Yemen Afrika Boynuzu’nda tasavvufun kaynağı olduğu için büyük ihtimalle Yemen’den olmuştur. Simone Tarsitani’ye göre: “Mevlit törenleri Harar’daki Kadirilerin dini uygulamalarında her zaman önemli bir role sahip olmuş, bu tarikatın bölgede yayılmasında önde gelen bir rol oynamış olup yerel olarak *mawlud* olarak bilinen mevlitler hususunda güçlü bir gelenek ortaya çıkmıştır.”⁸⁹⁹

Mevlit, ilk başta Hz. Muhammed’in doğum gününü hatırlamak için kutlanmıştır. En önemli mevlit günleri *Mevlid-i Nebi* (Peygamberin doğum günü) ve *Mevlid-i Arife*’dir (Kurban Bayramı Arifesinde, Zilhicce ayında). *Mevlid-i Arife*, *Mevlid-i Nebi*’den daha uzun sürmektedir. Harariler mevlidi, *Rebiü’l-Evvel* ayının 12. gününde kutlarlar.⁹⁰⁰ Bundan dolayı Batı Çarçer’da Oromolarınki gibi Arife gününde mevlit yapılmamıştır. Oromolar, Harariler ve Argobbalar arasında, hatta Wallo, Guraghe veya Silti gibi Etiyopya’nın diğer kısımlarında davul çalma vardır. Zikir törenlerinin şiirleri Harari dilinde veya Arapçaydı. Oromolarda ise mevlidin dili Afran Oromolarının diliydi. İslamiyet Oromolar arasında geç bir zamanda yayıldığı için, Arapça Oromolar arasında mevlit zikri için çok az kullanılan bir dildi. Harariler, Harar şehrinde birkaç kilometre uzakta olan Şerif Khalid’e gidip mevlidi kutlardı.⁹⁰¹ İlaveten, surlarla çevrili olan şehirde mevlit Abadir Türbesi’nde kutlanırdı.⁹⁰² Fakat Ittu topraklarında en geniş mevlit toplantıları Gelamso’daki Şeyh Umar Aliye camisinde olmuştur.⁹⁰³ Batı Ittu topraklarındaki ikinci büyük toplantı ise Şeyh Ali’nin türbesinde ve daha sonra da Çiro kasabasındaki Şeyh Harar türbesinde oluyordu. Ayrıca, doğu Oromoların kaldığı yerlerde birçok merkezde mevlit törenleri yapıyordu. Ittular mevlitleri belki de mevlitlerin

⁸⁹⁸ Simone Tarsitani, “Mawlūd: Celebrating the birth of the Prophet in Islamic religious rituals and wedding ceremonies in Harar” *Annales d’Ethiopie*, c. 23, année 2007, s. 153-176, s. 155.

⁸⁹⁹ Tarsitani, “Mawlud”, s. 155.

⁹⁰⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 260.

⁹⁰¹ Ahmed, *History of Harar*, s. 260.

⁹⁰² Ahmed, *History of Harar*, s. 260.

⁹⁰³ Şeyh Muhammed Rabi Şeyh Umar Aliye ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Wadajalara benzemesi sebebiyle cazip buldular. Ittu Oromoları için türbe ziyaretleri önemliydi.⁹⁰⁴

Geçmişte, Ittular dini amaçlar için bir araya geldiklerinde *miresa* adı verilen kültürel şarkı çok önemliydi. Daha sonra bu şarkı mevlit okumayla, Allah'ın, Peygamber Hz. Muhammed'in ve yerel evliyaların isimlerinin zikriyle değiştirilmiştir. Örneğin, farklı türbelerde yazılı ve sözlü zikirler vardı.

Ben, Harar'daki Şerif Müzesi'nden iki farklı Oromo manzum mevlit kitabı aldım. Müzenin sahibi olan Abdella Sheriff bana bu kitaplardan bir tanesinin Vatikan koleksiyonundan geldiğini söyledi. Oromoların mevlit şiirlerinin nasıl Vatikan'a ulaştığı hakkında hiçbir fikrim yok.

Çarçer-Harar Platolarının Oromoları arasında mevlit şiirlerinin içeriği şeyhin ve halkın okuryazarlığına bağlıydı. *Ehl-i Keramet*'in ve *Kur'an merkezli*'in mevlitleri farklıydı. Ehl-i Keramet'in mevlit şiirleri sözlüydü ve esas olarak yerel evliyalar ve Kadiri tarikatının büyük liderleri ile ilgiliydi. Fakat bu Allah'ın ve Peygamberin isimlerinin bahsedilmediği anlamına gelmiyordu. Onların isimleri yerel evliyalarla birlikte anılıyordu. Sözlü şiirler Allah'ın büyüklüğü, merhameti ve ihsanı ile ve Peygamber ve evliyalarla ilgili mısralar barındırıyordu. Şeyh Ali'nin türbesinde ve diğer türbelerde türbe sahibinin ismi bolca yüceltiliyordu. Bununla beraber bu tür mevlit kutlamalarına din âlimleri karşı çıkıyorlardı.⁹⁰⁵ Bu tür mevlit kutlamalarına karşı çıkan kişilere Vahhabi dendiği iddia edilir.⁹⁰⁶ Şeyh Ali'nin türbesinde okunan aşağıdaki kıtalar onu yüceltmektedir.⁹⁰⁷

⁹⁰⁴ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Ahmed Şeyh Umar, Hamida Şeyh Umar ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁰⁵ Şeyh Camal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁰⁶ Şeyh Muhammed Şato ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁰⁷ Şeyh Muhammed Şato ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Afaan Oromo

Sheek Aliihoo Kiya hoo

Sevgili Şeyh Ali

Daraaran anannihoo

Çiçek beyazdır

Yoo Daraarruu Feedhan siiyaman ihoo

Çiçeklenmeyi istersek adımı çağıracağız.

Jillo Koço gibi dini eğitimi olmayanlar dâhil olmak üzere yerel halkın saygı duyduğu evliyaları yücelten bir sürü yerel şiirler vardır. Belki de bu şahıs Warra Kallulardandı.⁹⁰⁸ Jillo Qoco'nun herhangi bir türbesi yoktur. Onu yücelten birçok şiir vardır.

Afaan Oromo

Jillo Qoco annan fakkati ariin

Cilo Koço sizin saçlarımız beyazdır

akkuma sheekanna Husseni qabrin

Cenaze töreniniz Şeyh Hüseyin'inkine benziyor

Fakat *Kur'an merkezli* mevlit törenleri farklıdır. Şiirler Oromo dilinde Arapça harfler ile yazılıdır. Bu yazı stili Acemi olarak bilinir. Acemi yazısı ve edebiyatı olgusu mu Etiyopya Müslümanlarının tarihi önemsememeleri sebebiyle henüz çalışılmamıştır. Acemi yazısı, Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının kendi alfabeleri olmadığı için onların tarihini temsil etmektedir. Harariler, Oromolar, Argobbalar ve Somalililerin yakın zamana kadar kendi alfabeleri yoktu. Bu topluluklar, Arapçayı kendi dillerine uyması için tadil etmişlerdir. Müslümanlar Etiyopya'nın sınırlarında coğrafi açıdan büyük bir kısmını

⁹⁰⁸ Ahmad Daşo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

ve nüfus olarak da ülke nüfusunun yaklaşık olarak yarısını teşkil ettikleri için, belgelerin ve çalışmaların olmaması Etiyopya tarihini tamamlanmamış olarak bırakmıştır. Fakat yakın zamanlarda dilbilimcilerin bu yazıyı çalışmak için teşebbüsleri olmuştur, fakat maalesef tarihçilerden böyle bir teşebbüs gelmemiştir. İçerik açısından bu yazılanlar Allah ve Hz. Muhammed hakkındadır. Bu metinlerde evliyaların isimleri çok az olarak bulunmaktadır.

Afaan Oromo

Muhamed waa kiyya Michuu ilaahati

Quname Adamitii Nuura Anbiyaati

Mootii Biyya lamaa qalaa akiiraatii

Abba Quraanatii hirko hiyyeesatii

Dallaa ibaadatii islaama hundafii

Abbaan Abdullahi haatii Aminaadha...

Madinaatti duunii achumatii Qabramanii

Ja'atami sadi dha gutu umri isaani

Sammi dachiin boo'e raafame isaani iddo wajiin laachu hin hafnee jedhanii sirri
sayyidha khalaqa wal gahnii

Gaafa fuula goyta gafa godananii

Dhamsa jabeesanii haadara jadhanii

Fardii koo sunnaa koo qabadha jadhanii

Hadiisaafi Quraan amanaa dhamanii wal gafadha baraa alima biratii⁹⁰⁹

Türkçe

Muhammed, iyi ruh arkadaşı

Sen enbiyanın ışığıydın

İki dünyanın kralı ve cennetin garantisi

Kur'an'ın babası ve yoksulun yardımcısı

Tüm İslami ibadetlerin çiti

Babası Abdullah ve annesi Amina'dır

O öldü ve kabri Medine'de

Yaşı 63'tür

Dünya ve gökyüzü ağladı

Öldüğünde

Bize bıraktığı güçlü mesaj

Sünneti ve farzı uygulamada güçlü ol

Kur'an'ı ve hadisimizi bizim için bıraktı

Ve din hakkında ulemaya soru sor dedi

Daha önce de belirtildiği üzere, *Kur'an merkezli*'m mevlidi esas olarak Peygamber ve Allah hakkındadır. Harar'ın Şerif Müzesi'nden almış olduğum bir diğer

⁹⁰⁹ Vatican Mawlid, s.3.

versiyonda ise benzer bir içerik vardır fakat bu sürüm farklı bir yazar tarafından yazılmıştır. Karşılaştığım en büyük problem yazarın ve yazılış tarihinin bilinmemesidir.

Yukarıdaki Afaan Oromo dilindeki mevlit şiirlerinin hepsi Peygamberi yüceltir ve onun yaşı, çocukları, en yakın sahabeler ile ölümü ve Medine’de gömülmesi ile ilgili bazı tarihsel bilgileri içerir. Şiirin bir diğer içeriği ise onun cömertliği ve fakirlere yardım etmesidir. İlaveten, Müslümanlara Kur’an’ı ve Hadis’i uygulamaya devam etmelerini hatırlatır. Açık bir biçimde mevlit şiirleri ile Oromoların veya yerel kültürün bir karışımı yoktur.

Büyük mevlit kutlamaları aynı zamanda Baleli Şeyh Hussein’in türbesinde de yapılmıştır. Törene, Etiyopya’da Oromoların yaşadığı her yerden ve bunun dışındaki bölgelerden de birçok insan gelmiştir. İnsanların çoğunluğu Bale, Hararghe ve Arsi’den gelmiştir. Birçok kaynağın da gösterdiği gibi Oromolar bu alanı Oromoların Muda törenlerinin yerini alması için kullanmışlardır. Fakat bu alan Etiyopya’da altı yüz yıldan fazladır bulunmaktadır ve bölgenin Oromolarının İslamlaşmasının bir merkezi olmuştur. Bununla beraber bu alanda ve ziyaretlerde Sufizm bazılarının fakirlerin haccı olarak iddia ettiği şekilde Oromoların *Wakafatasından* etkilenmiştir.⁹¹⁰

Ittu topraklarına Arapların gelip yerleşmesi Ittu Oromolarının İslamlaşmasını pekiştirmiştir.⁹¹¹ Bu Araplar Galamso, Baddessaaa, Çiro, Hirna Machara ve diğer yerler dâhil olmak üzere bu bölgenin farklı yerlerine yerleşmişlerdir. Araplar, Ittu Oromoları ile evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Bu durum, onların Oromoların İslamlaşması üzerinde bir etkiye sahip olmalarına yardımcı olmuştur.

⁹¹⁰ Elisa Pelizzari, “L’Islam Popolare in Etiopia, Il Pellegrinaggio Di Shaikh Husayn”, *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell’Istituto italiano per l’Africa e l’Oriente*, c. 48, No. 3 (Eylül 1993), s. 382-395, and s. 382-384.

⁹¹¹ Ahmad Hasan, Taju Hamza ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

5.5 Yeni Rejim Altında (1900-1942) İslamiyet, İslamlaşma ve Sosyo-Politik Durum

Bu dönem, karışım terkip aşamasının son safhasına şahit olmuştur. Bu zaman aralığında aşağı yukarı bütün Çarçer-Harar Platosu İslamiyet'e girmiş, en son *Wakafatalar* da Harar Platosu'ndan yok olmuşlardır. Doğu Etiyopya Oromoları isimler ve bayramlar dâhil olmak üzere İslamiyet'in bütün sembollerini benimsemişlerdir, fakat Oromo dininin bazı kalıntıları hala oradadır. Bu durum, Harariler ve Somalililer için geçerli değildir, çünkü bu toplumlar tam anlamıyla Müslüman toplumlardır. 1900'lü yıllardan sonra bu iki grup için meydana gelen yeni gelişmeler işgal, hâkimiyet altına girme, bağımsızlığın kaybedilmesi ve Amhara valilerinin gelmesidir. 1900 yılı ile 1942 yılı arasındaki dönem siyasi ve sosyal açıdan birçok olaya sahne olmuştur. Bu dönem, Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının Hristiyanlar tarafından işgal edildiği ve ikinci sınıf vatandaş konumuna indirildiği dönem olmuştur. İslamiyet'in ve Müslümanların Etiyopya'nın siyasetindeki rolü çok düşürülmüştür.

Bu dönemde meydana gelen olumlu bir gelişme de Doğu Etiyopya'daki Müslümanların hepsinin tek bir idare altında toplanmasıdır. Bu, daha önce var olmayan, Müslümanların Doğu Etiyopya'da tek bir kimlik oluşturmasına yardımcı olmuştur. Hâkimiyet altına girmek ve baskı, onların işgalcilere karşı ortak tavır geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Doğu Etiyopya Oromolar, Harariler, Argobbalar ve Somalililer arasındaki hâkimiyet için mücadelelerle doluydu. Onların farklı bir yönetim sistemi vardı, fakat Amhara işgalcilerinin gelişiyle dört yüz yıllık mücadele en azından geçici olarak sona erdi.

Hararghe ilk olarak gerçekte ortalama planda bir ilden daha küçük bir yer olarak kurulmuştu. İşgalden önce idari birimler işgallerin olmadığı zamanda oluşturulmuştu. İşgalden önce sadece dört ila beş idari vilayetler vardı, bu sayı üç ila dört kat artmıştır. Bu büyük çoğunluğun 19. yüzyılın ortasından sonraki işgalin bir sonucu olarak Harar'a katıldıklarını göstermektedir. Güney ve doğu kısımlardaki birçok *awerajalar* dillerin,

kültürlerin, dinlerin veya coğrafyanın dikkate alınmamasıyla oluşturulmuştu. İdari bölümler Afrika ülkelerindeki sömürgecilik altında yapılan vilayet bölünmelerinden farklı değildi. Hararghe, Illubabor, Gamo Gafa, Arsi, Bale, Sidamo, Wellaga veya Kaffa adında hiçbir idari kısım yoktu. Vilayetler kültürel ve dinsel açıdan farklı toplumlari bir araya getirmişti.

Aşağıdaki yöneticiler Harar'ı, Harar Etiyopya'nın bir parçası olduktan sonra yönetmişlerdir. Harar yüzölçümü ve nüfus açısından ülkedeki en büyük *Aweraja* idi. Harar'ın yönetimi Dajjach ailesine vermiş daha sonra da İmparator Menelik'in (1889-1913) kuzeni olan Ras Makonnen Wolde Michael'e verilmiştir. Yayla Krallığı ile Harar arasındaki ilişki başlangıcından karmaşıktı. Harar Müslüman medeniyetinin gücünü temsil ediyordu İslamiyet'in Etiyopya'daki varlığının sembolüydü. Eğer bir halkı veya milleti gücünüzü göstermek için ve hegemonik amaçlarla işgal etmişseniz adil bir devleti veya milleti kurmak çok zor görünmektedir. Bu durum, Güneybatı Etiyopya'nın işgalinden bu yana Hristiyan Etiyopya devletinin yapmış olduğu şeydir. "Menelik ve halkı için surlarla çevrili şehrin işgali İslamiyet üzerinde önemli bir zaferdi."⁹¹² Bundan dolayı Çalenko savaşı bin yıllık Harar'ı işgal etme ve hâkimiyet altına alma rüyasını neticelendirmişti.⁹¹³

Vilayet 1887-1974 yılları arasında tek bir ailenin kontrolü altında kalmıştı. Harar vilayeti bir ailenin tımarı yani Ras Makonnen'in tımarı haline gelmişti ve daha sonra da bu tımar I. Haile Selassie (1931-1974) olarak Etiyopya İmparatoru olan oğlu Teferi'ye geçti. İmparator olduktan sonra, Haile Selassie bu pozisyonu oğlu Makonnen Haile Selassie'ye devretti. Valilik pozisyonu Etiyopyalı idari kültürde babadan oğula geçerci, fakat bu kültür Haile Selassie'nin modernleşme politikası ile kaldırılmıştı. Harar'ın idari

⁹¹² Haggai Erlich, *Islam and Christianity in the Horn of Africa: Somalia, Ethiopia, Sudan*, London, 2010, s. 45.

⁹¹³ Ahmeddin Jebel, *Sostu Atsewochina Itopiyawiyen Muslimoch: Tigilina Meswatnet*, Addis Ababa, Tir, 2008, s. 84.

tarihi, ülkenin kendisi gibi Haile Selassie'nin ailesinin tarihiydi. *Awraja*'nın ve daha sonra Harar vilayetinin valileri aşağıdaki kişilerdir, Ras Makonnen (1887-1906), *Dajazmach* Yilma Makonnen (*Ras* Makonnen'nin ilk doğan oğlu) (1906-07), *Dajazmach* Balcha Safo (1908-1910), *Dajazmach* Tefari Makonnen (sonra Kral Haile Selassie) (1902-35) ve Prince Makonnen Haile Selassie (Haile Selassie'nin oğlu ve Ras Mokonnen'in torunu (1937-1964)).⁹¹⁴ Tek istisna Balçadır. Harar Vilayetinin hakimiyeti, vali yardımcılardı. Harar veya Hararghe eyaletinin vali yardımcısı şunlar: İtalyan İşgal öncesi döneminde, *Dajazmach* Emiru Haile Sillasie (1918-30), *Dajazmach* Gebre Mariam Gari (1931-35) and *Dajazmach* Nesibu Zemanuel (1935-36) İtalyan İşgal sonrası Mesfin Andargachew Mesay (1941-43), *Dajazmach* Tasew Wallelu (1943-44), Blatta Ayyele Gabre (1946-57), *Dajazmach* Kifle Ergatu (1958-61), Yarbay Tamirat Yiggazu I (1961), Genel Kebede Gebre (1962-69) ve *Dajazmach* Workineh W/ Amanuel (1969-74).⁹¹⁵

Daha önce de belirtildiği üzere, XX. yüzyılın ilk on yılında önemli bir hadise yaşanmadı, kral Menelik'in dönemi (1889-1913), Harar vilayeti yeni gerçeklikle yüzleşirken, yeniden teşkilatlanma dönemiydi. Menelik, günümüz Etiyopya'sının tamamını yöneten Etiyopya'nın ilk yöneticisiydi fakat oluşturduğu imparatorluk, Etiyopya'nın Ortodoks kilisesinin hegemonyasının ilan edildiği, kuzeyli Amhara Hristiyanların Etiyopya'nın efendileri olduğu, İslamiyet'in yabancıların dini olarak seviyesinin düşürüldüğü olduğu eşitliksiz bir imparatorluktu. İslamiyet başlangıcından itibaren VII. yüzyıldan bu yana Etiyopya'da var olsa da Oromolar, Harariler ve Somalililer dâhil olmak üzere milletlerin rolleri ikincil bir seviyeye indirilmiştir. Menelik tarafından oluşturulan imparatorluk birleşme diye adlandırılan şeyden bu yana bütün ülke

⁹¹⁴ Ahmed, *History of Harar*, s. 140-141.

⁹¹⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 140-141.

için problemin kaynağıdır. Yüz yıl boyunca Etiyopya devletinin mücadelecisi ve baskıcı davranışı tek istisna olan Iyasu'nun (1913-1916) dönemi haricinde devam etti.

1887-1913 yılları arasındaki dönem Hristiyan Amharalılarının Harar Çarçer Platoları'ndaki gücünün pekişmesiyle ve günümüzdeki Etiyopya-Somali sınırına kadar olan yerlerde yerleşme ve genişleme ile nitelendi. Bu işler Ras Makonnen tarafından tamamlandı. Kendisi 1906 yılında öldüğünde neredeyse işgali tamamlamış ve herhangi bir anlamlı direnişi sonlandırmıştı. İtalyanlar Etiyopya'yı beş yıllığına işgal ettiklerinde kurduğu sistem 1935'e kadar sürdü ve Müslümanlar da haklarını arama hususunda motive olmuşlardı. *Ras Makonnen*'in saltanatı esnasında, daha önce de belirtildiği üzere kendisi Müslümanlar üzerinde kuzeylilerin Hristiyan yönetimini düzenlemeye ve dayatmaya çalışıyordu. Hristiyanların herhangi bir anlamlı ihtida gayretine girmemeleri ve onların Oromolara ve yerel halka karşı olan düşmanlığı Oromoları toplu halde İslamiyet'e yönlendirdi. Bir diğer sebep ise Harar'daki eski caminin yıkılması ve Bet Medehne Âlem Kilisesinin yerine kurulmasıydı. Bölgenin ve ülkenin yöneticilerinin niyetini bu davranış tam olarak göstermişti, onlar Müslümanları küçük düşürmek istiyorlardı. Ölümünden sonra oğlu Yilma Makonnen Harar'da iktidara geçti, fakat daha sonra vilayet *Ras Makonnen*'in çok sevdiği oğlu olan Tefri Makonnen'e devredildi. Kendisi farklı etnik kimliklere sahip büyük bir vilayetin yöneticisi olmak için çok genç olsa da bu durum İslamiyet'i güçlendirdi. Kendisi, Lic Iyasu tarafından geçici olarak görevden alınana kadar 1916 yılına kadar şehri ve vilayeti yönetti.

5.5.1 Lic Iyasu ve Doğu Etiyopya'nın Müslümanları

Iyasu'nun saltanatı (1913-1916) ülkenin tarihindeki en karmaşık ve tartışmalı siyasi gelişmelerden birisiydi. Heran tarafından bildirildiği üzere: "Lic Iyasu'nun kısa süreli saltanatı bazı günümüz yazarları tarafından gizemli olarak nitelenir, bunun sebebi

ise hem onun renkli kişiliğinden, hem de ilerlemeci politikalarından kaynaklanır.”⁹¹⁶ Ülke yönetimi siyasi eşitsizliğin farkına vardığı ve onu durdurmak istediği için bu dönem önemlidir. “Onun 1913-1916 arasındaki yönetimi geçmişteki haksızlıkları düzeltmek ve hiçbir dini ve etnik rekabet içinde olmayan bir yönetici sınıf oluşturmak için gayretkeş bir çabaydı.”⁹¹⁷ Düşmanları ve İmparator I. Haile Selassie (1931-1974) tarafından bir iftira ile kâfir ilan edilerek XX. yüzyılın büyük bir çoğunluğunda tarih kitaplarından fiili olarak ismi silinmiştir. İsminin silinmesinin sebebi din politikaları değil, yönetimi atmış yıl süren Haile Selassie ile olan rekabetidir. 1970’lerin başlarından önce Abbey Demissie’nin Lic Iyasu hakkında yazmış olduğu çığır açan teze kadar Lic Iyasu hakkında hiçbir olumlu yorum yoktu.⁹¹⁸ Bazı araştırmacılara göre onun dinini terk ettiği ifade edilse de bu durum iddiadan öte bir kanıt taşımamaktadır.⁹¹⁹

*Lic Iyasu Ras Michael’in (daha önceden Muhammed Ali) oğludur ve annesi II. Menelik’in kızı olan Shewaragga’dır.*⁹²⁰ Ras Michael kuzey Etiyopya’da en önemli insanlardan birisiydi, Müslümanların baskın olduğu Wallo vilayetinin valisiydi ve 1878 yılında yapılan Boru Meda konseyinden sonra İmparator Yohannis tarafından zorla Hristiyanlığa sokulmuştu.⁹²¹ Yedi yaşında Iyasu Menelik’in maiyetine alınmıştı ve Tefari Makonnen ve soyluların diğer çocukları ile birlikte II. Menelik Ortaokuluna devam etmişti.⁹²² 13 Mayıs 1909 tarihinde Menelik resmi olarak Iyasu’yu imparatorluk fermanı

⁹¹⁶ Heran Sereke-Brhan, “Building Bridges, Drying Bad Blood: Elite Marriages, Politics and Ethnicity in 19th and 20th Century Imperial Ethiopia”, PhD thesis in History, Michigan State University, 2002, s. 135

⁹¹⁷ Sereke-Brhan, “Building Bridges, Drying Bad Blood”, s. 135.

⁹¹⁸ Aby Demissie, “Lij Iyasu: A Perspective Study of His Short Reign”, BA thesis, HSIU, in History, 1964.

⁹¹⁹ Wolbert G.C. Smidt, “The foreign politics of Iyasu in 1915/16 according to newly discovered government papers”, *Proceedings of the 16th International Conference of Ethiopian Studies*, ed. by Svein Ege, Harald Aspen, Birhanu Teferra and Shiferaw Bekele, Trondheim 2009, s. 163.

⁹²⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 123; Sereke-Brhan, “Building Bridges, Drying Bad Blood”, s. 138.

⁹²¹ Bahiru Zewde, *History Modern Ethiopia, 1855-1991*, Addis Ababa 2001, s. 48, Bahiru Zawde, “Iyasu” *Encyclopaedia Aethiopia* Vol. II, Ed. Siedbert Uhlig, Wiesbaden 2005, s. 253-255.

⁹²² Ahmed, *History of Harar*, s. 123.

ile tahta varis olarak atadı. Onun tahta çıkışı siyasi tartışmalarla doluydu.⁹²³ Ona karşı olan önyargılar Craig tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “genç yaşta imparator olarak seçilen Lic Iyasu, Menelik’in tahtını 1913 yılında devraldı fakat Etiyopya Ortodoks Kilisesinin kutsama törenini reddetti ve hiçbir zaman tahta çıkma töreni yapmadı. Dini konularda ikircikli olan Iyasu için kullanılan Etiyopya’nın siyasi kültüründe “parlak zekâlıydı fakat aynı zamanda da ani tepki veren, kaba, şehvete düşkün, depresyona ve bencillğe açık ve siyasi olarak yeteneksizdi” şeklindeki karakter cellatlığı yaygındı.⁹²⁴ Etiyopya ve Afrika Boynuzu bölgesinde Iyasu’nun yerine getirirken eşitsizlikten kaçınması için yaptığı tartışmalı bir karar vardı. Bir diğeri ise herkesin eşitlik ve zenginlik içinde yaşayacağı daha büyük bir ülke oluşturmak için Somali ile birleşmeye çalışmasıydı. Etiyopya’nın Müslümanlarına ve bir diğeri Müslüman ülkeye karşı gösterilen olumlu tavırlar Etiyopya’nın İslamofobik elitleri için alıılmamış bir şeydi. Yerleşik elitlerden ve sömürgeci güçlerden aşağıdaki sebeplerden ötürü muhalefet ile karşılaştı:

1. Etiyopya Ortodoks Kilisesi ve Shawalı elitler Iyasu’nun Müslümanlığa geçmiş olduğundan korkuyorlardı.
2. Komşu sömürgeci güçler Iyasu’nun Osmanlılar ve Almanlarla ve Somali’deki Sayid Abdalle Hassan’ın yönettiği sömürgecilik karşıtı hareketle işbirliği yapabileceğinden korkuyorlardı.

Iyasu tarafından başlatılan reform teşebbüsü bu tartışmalarla çevrenmişti. Iyasu Müslümanlığa geçmiş miydi sorusu her tarihinin ve sosyal bilimcinin bir asırlık sorusudur. Necib Khehlani’ye göre Iyasu babası tarafından Müslümanlığa sokulmuştu.

⁹²³ Ahmed, *History of Harar*, s.123; Aramis Houmed Soulé “Lij Iyasu’s Asylum among the Afar in Awsa 1916-1918” In *The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia New Insights*, edited by Éloi Ficquet and Wolbert G. C. Smidt, LIT,2014, s. 165-178, s. 165.

⁹²⁴ Jason E. Craig, “Haile Selassie and the Religious Field: Generative Structuralism and Christian Missions in Ethiopia”, M.A, Thesis, The Temple University, 2010, s. 28.

Necib babasının kendi dinini terk etmediğini, dinini gizli bir biçimde yaşadığını anlatmıştır. İlaveten, babasının Hristiyanlığı, Müslümanları ve Wallo'daki insanları kurtarmak için seçtiğini belirtmiştir. Fakat Necib'in kitabı herhangi bir arşiv belgesi getirmemiş, kendisinin Iyasu ve babası *Ras Michael*'e yakın olan insanların beyanatları olarak isimlendirdiği ifadelere dayanmıştır.⁹²⁵ Saygın tarihçi Bahiru Zewde, Iyasu'nun Doğu Etiyopya'nın Etiyopya İmparatorluğu'na katılmasıyla ilk olarak ortaya çıkan eşitsizlikleri çözmeye çalıştığını ifade etmiştir.⁹²⁶

İslamiyet, Etiyopya devleti ve Etiyopya'nın sömürgeci gücü ile ilgili bilgi sahibi olan bir diğer yazar olan Haggai Elrich'in bu konudaki duruşu önemlidir. Fakat Elrich Afrika Boynuzu'nun tarihini siyasileştirmiştir ve XX. yüzyılın erken döneminde geçen olayları günümüzün bakış açısını kullanarak incelemiştir. Kendisi kitaplarından birinde şöyle bir konuyu öne sürmüştür: “Çoğunlukla Etiyopya'nın etrafında yeni yerel ittifaklar arayarak Iyasu aynı zamanda sanki babasının ve Wallo'daki atalarının dinine dönüyormuş gibi İslamiyet ile flört etmiştir. Esnek ve ılımlı olan Wallo'nun İslam'ı asırlar boyu Etiyopyalı- Hristiyan siyasi kültür ve yöneticilerle bir arada hayatını devam ettirmiştir. Iyasu'nun yeni bağlantıları ve davranışı yönetimde olan elitleri rahatsız etmiştir, fakat açık bir krize de sebep olmamıştır. Kendi hesabına, resmi olarak Hristiyan bir imparator gibi tahta geçmekten kaçınmıştır ve bunun yerine babasını Wallo ve Tigre'nin kralı yaptırarak (Mayıs 1914 tarihinde) kendisinin kralların kralı olduğunu sembolleştirmiştir. Şurası önemlidir ki, *Negus Michael*'in yeni mühründe yazılı olan şey onun bir Müslüman lider olduğu gerçeğidir.”⁹²⁷ Yazar aynı zamanda benzer bir fikri diğer bir kitabında da belirtmiştir.⁹²⁸

⁹²⁵ Nejib Khehlani, *Azilul al Asud*, Daru Nafi'isi, Beirut 1982, s. 9-15, 16, 28.

⁹²⁶ Zewde, “Iyasu”, s. 153-155.

⁹²⁷ Haggai Erlich, *Islam and Christianity in the Horn of Africa: Somalia, Ethiopia, Sudan*, London 2010, s. 71.

⁹²⁸ Haggai Erlich, *Ethiopia and the Middle East*, London 1994, s. 84-85.

Hess de Iyasu'nun İslamiyet'e geçişi ile ilgili dedikodulardan bahsetmiştir.⁹²⁹ Calvin'in iddiası ise uç noktadadır, yazarın kendi ifadelerine bakacak olursak: "Menelik 1913 yılında öldüğü zaman Abuna[başpapaz] ve vali Lic Yasu'yu [Iyasu'yu] imparator ilan ettiler. İmparator olduktan kısa süre sonra Hristiyanlığı reddetti, Süleyman'ın ve Seba (Bilkis) Kraliçesinin soyundan gelmediği üzerine yemin etti ve Müslüman sahtekârlardan babasının tarafından soyunun Muhammed'e dayandığını gösteren bir Arap soy ağacı yapmalarını istedi."⁹³⁰ Yazar aşağıdakileri iddia ederek sözlerine devam etmektedir: "Hristiyan eşini bir kenara itti ve Cimmalı Abba Cifar'ın akrabaları dâhil olmak üzere Afar ve Galla [Oromo] reislerinin kızlarıyla evlendi. Halka açık yerlerde Müslüman kıyafetleri giydi, Dire Dawa ve Jijiga'da camiler inşa ettirdi ve camide ve evliyaların türbelerinde ibadet ettiği Harar'a uzun süreli ziyaretlerde bulundu ve İngilizlerin Somaliland'ında Deli Molla ile pazarlık etti."⁹³¹ Abebe Fisseha açısından, Iyasu baskıcı sistemi değiştirmeye çalışan bir reformistti. Fisseha'ya göre Iyasu bir zabita gücü kurdu ve mülkiyet hakkını güvence altına almaya, vergi toplanmasına çekidüzen vermeye ve özellikle imparatorluğun Müslüman tebaası olmak üzere genellikle haklarından mahrum edilen gruplar arasında bir aidiyet hissi oluşturarak Menelik'in imparatorluğundan bir ulus devlet meydana getirmeye çalıştı. İlâveten, eğitim alanında önemli bir politika uygulamasını başlattı.⁹³²

Iyasu, 1913 yılında Malaki-Tshay'ı ilk eğitim bakanı olarak atadı. Böyle yaparak modern eğitimi Kilise liderlerinin pençelerinden kurtarmaya teşebbüs etti. Ülke seküler eğitim için hazır olmadığından dolayı Iyasu gelmesi gereken zamandan önce gelmiş olan

⁹²⁹ Robert L. Hess, "The 'Mad Mullah' and Northern Somalia", *The Journal of African History*, c. 5, No. 3 (1964), s. 415-433, s. 419.

⁹³⁰ Calvin Earl Shenk, "The Development of the Ethiopian Orthodox Church and Its Relationship with the Ethiopian Government from 1930 to 1970", Ph.D Thesis in Religion, New York University, 1972, s. 56.

⁹³¹ Shenk, "The Development of the Ethiopian Orthodox Church", s. 26.

⁹³² Abebe Fisseha, "Education and the Formation of the Modern Ethiopian State, 1896-1974", Ph.D in education, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2000, s. 80-81.

bir reformcuydu.⁹³³ İlaveten, Abebe Iyasu'nun dini politikaları hakkında aşağıdakileri belirtmiştir: “Onun Müslüman tebaanın eşit şekilde muamele görmesini hedefleyen dini politikaları Ortodoks Hristiyanlığın hegemonyasına ve böylelikle de Etiyopya devletinin tam da temellerine karşı doğrudan bir tehdit olarak görünüyordu. Makamlara daha genç insanlar getirerek kendisi doğrudan daha yaşlı olan ve mevkilerinde iktidar ve etkilerini sağlamlaştırmış soyluların pozisyonlarını tehdit ediyordu.”⁹³⁴

Kakwenzaire de Iyasu'ya karşı olan muhalefetin onun din politikalarından kaynaklandığını ifade etmiştir: “Kıpti Kilisesi'nin refahının ve hayatta kalmasının sağlayıcıları ve aynı zamanda da İslamiyet'in düşmanları olan kendisinden önce gelen yöneticilerden farklı olarak, *Lic* Iyasu kendisinin İslamiyet için olan takdir hislerini ifade etmeye başlamış, hatta İslami giyim tarzını yaymaya kadar işi götürmüştür.”⁹³⁵ İlaveten, Kenan Tepedelen Iyasu'nun İslamiyet'e yakın olduğunu ve 27 Nisan 1916 tarihinde Osmanlı elçisine Etiyopya bayrağını kelime-i şهادet ile sunduğu zaman Müslümanlar için din eşitliğini tesis etmek için çabaladığını teyit etmiştir.⁹³⁶

En dengeli analiz, Iyasu'nun İslamiyet hakkındaki olumlu tutumu ve onun İslamiyet'e yakın olduğu hakkında yazan Teshome Amanu tarafından verilmiştir. Yazar Iyasu'nun Arapçayı milli dil olarak getirmeye çalıştığını belirtmiştir. “Her iki dinden olan ailelerden kız alıp evlenmiştir. Kiliseler kurmuş ve camiler inşa ettirmiştir. Fakat *Lic* Iyasu 1909 yılında İslamiyet'e meyletmış ve İmparatorlukta Arapçayı resmi dil olarak kabul etmiştir. Ayrıca Müslüman ülkeler tarafından desteklenmiştir.”⁹³⁷ Buradan

⁹³³ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 80-81.

⁹³⁴ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 80-81.

⁹³⁵ P.K. Kakwenzaire, “Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Yasu and the World War I Politics: 1914–1916”, *Transafrican Journal of History*, c. 14 (1985), s. 36-45, s. 37-38.

⁹³⁶ Kenan Tepedelen, “Birinci Dünya Savaşı'nın Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi: Etyopya” *Bellekten*, C. LXXI, Ağustos, sayı. 261, 2007, s.246-756, s.748; Kenan Tepedelen, “A Forgotten Diplomatic Front of World War I: Ethiopia”, *Bellekten*, C.LXXI, SA.261, Ağustos, 2007, s. 257-768, s. 760-761.

⁹³⁷ Teshome Amenu, “The rise and expansion of Islam in Bale of Ethiopia: Socio-cultural and Political Factors and Inter- Religious Relations”, M.A, Religious Education, May 2008, s. 40.

Iyasu'nun İslamiyet'e yakın olduğunu⁹³⁸ ve Etiyopya'da din eşitliğinin taraftarı olduğunu rahatlıkla çıkarabiliriz. Babası 1878 yılından önce Müslüman olduğundan dolayı kendisi büyük ihtimalle genç oğlunu daha önceki dini kimliğine göre gizlice eğitti ve bu da Iyasu'yu İslamiyet'e yakın hale getirdi. Mülakat yaptığım kişiler ve yazılı ikincil kaynaklarım Iyasu'nun İslamiyet'e girdiğini göstermektedir, fakat bunu ispat edebilmek için sağlam bir delil elde edemedim. Fakat farklı Müslüman ailelerden onları Hristiyan yapmadan evlenmiş olması büyük ihtimalle kendisinin İslamiyet'e geçmiş olduğunu ispat etmektedir. Çünkü dinlerden birine geçmeden bir çapraz din evliliği olmuştur. Iyasu'nun Müslüman ailelerden evlenmesi yeni bir şey değildir. Geçmişte Hristiyan Yayla Devleti'nin kralları bunu yapmıştır fakat eşlerini Hristiyanlığa döndürdükten sonra evlenmişlerdir.

Çarçer-Harar Platosu ile ilişkilerine gelince, Lic Iyasu'nun dönemi Harar ve diğer işgal edilen topraklar için, genç imparatorun Etiyopya'da uyguladığı ılıman politikalar sebebiyle ve özellikle kendisinin ayrımcılığa uğramış grupların refahı ile ilgili endişesi sebebiyle siyasi bir rahatlama dönemi olmuştur.⁹³⁹ Özellikle, Hararghe kendisinin kısa süreli saltanatında sevdiği bir vilayet olmuştur ve bu büyük ihtimalle başkent de dâhil olmak üzere ülkenin geri kalan kısımlarına kıyaslandığında Harar'ın en gelişmiş ve en çekici vilayet olması sebebiyledir. Kendisi yeni imparatorlukta diğer başka yerlerden çok daha fazla olarak sık sık Hararghe'yi ziyaret etmiştir. Lij Iyasu, Harar'a ilk defa 1915 yılının Şubat ayında gelmiştir ve o zaman kendisini karşılayan Hararghe'nin valisi olan *Dajazmach* Tefari'dir. Ziyareti esnasında *Lic* Iyasu ayrıntılı olarak Harariler ve Somalililerle ayrıntılı olarak müzakerelerde bulunmuştur. Kendisi Doğu Etiyopya'daki devlet mekanizmasını değiştirmeye çalışmıştır. Örneğin, Hararghe vilayetinde

⁹³⁸ Abyssiniab Growing Pains, *The Economists*, Issue,1345, London, June 18,1932, s. 1345.

⁹³⁹ Ahmed, *History of Harar*, s. 123.

imparatorluğun idari ve askeri yapısını radikal olarak değiştirmeye başlamıştır.⁹⁴⁰ Yerel kültüre ve adetlere kıymet vermiştir. Vilayetleri her ziyaret edişinde Lic Iyasu Hararilerin ve Somalililerin geleneksel kıyafetlerini giymiştir. Etiyopya'nın imparatoru için geleneksel Müslüman kıyafetlerini giymek alışılmamış bir şeydi. Dahası, daha önceki yöneticilerden farklı olarak Lic Iyasu'ya vilayetlerdeki yerel kabile reisleri ulaşabiliyor ve siyasi ve sosyal hususları bildirebiliyor ve onun dikkatine sunabiliyorlardı.

Evlilikleri ile Iyasu kendisini Gojjam'dan *Ras Hailu*, Harar'dan tüccar Abdullahi Ali Sadiq, Zeyla'nın Obakarto boyu, Cimma Abba Jifar, Leqa Qellam'daki Oromolar ve diğerleri gibi her türlü farklı siyasi ve ekonomik önderle ilişkiye sokmuştu. Karşıtları tarafından vilayetleri ziyaretleri esnasında imparatorluk protokollerini ihlal etmekle suçlanıyordu.⁹⁴¹ Lic Iyasu'nun, Hararghe vilayeti Müslüman bir vilayet olduğundan onun valisinin de Müslüman olması gerektiğini ilan ettiği ve Wallo, Shewa ve Hararghe'de daha önceki valilerin yerine Müslüman kabile reislerini atamayı planladığı söylenir.⁹⁴² Adaylar arasında *Dajazmach Gugsu Ali*, *Fitawrari Sayid*, *Fitawrari Sira Bizu*, *Fitawrari Zalalaw*, *Kagnazmach Abubaker* ve diğer birçokları sayılmıştır.⁹⁴³ Bu yönde imparatorun altındaki memurlar Ogaden ilçesi haricinde bütün vilayetler için yazılı bir belge hazırlamışlardır. Kendisi Somalilileri memnun etmek ve dostluğunu göstermek için alışılmamış bir biçimde Ogaden için Abdallah Sadik'i vali olarak atamıştır.⁹⁴⁴

Hac Abdullahi Hararlı başarılı bir iş adamıydı, siyasi olarak etkiliydi. Abdullahi Ali Sadiq, XX. yüzyılın başında Zeyla'da, Aden'de ve Kızıldeniz'in güney kısımlarındaki diğer ticari merkezlerde bağlantısı olan durumu yerinde olan bir iş adamıydı. Kendisi *Ras Tefari Makonnen*'e farklı Müslüman toplulukları ile iyi ilişkiler kurması için yardımcı

⁹⁴⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 123.

⁹⁴¹ Zewde, "Iyasu", s. 253.

⁹⁴² Ahmed, *History of Harar*, s. 123.

⁹⁴³ Ahmed, *History of Harar*, s. 123.

⁹⁴⁴ Kakwenzaire, "Sayyid Muhammad", s. 37.

olmuştu.⁹⁴⁵ Harar’da ve çevresinde kendisine *Reisü'l-Müslimin* (Müslümanların reisi) ünvanı verilmişti. Kendisi İmparator II. Menelik’in maiyetinin güvenini kazanmıştı öyle ki bazen kendisi Somali’nin lideri Muhammed Abdallah Hassan’a gizli bir elçi olarak ve Osmanlı sarayına ve Avrupa’ya resmi biçimde bir elçi olarak gönderiliyordu.⁹⁴⁶ Diğer herhangi bir Etiyopyalı yöneticiden daha fazla bir biçimde Lic Iyasu, Haji Abdullahi Ali Sadik’ı yakın arkadaşı yapmıştı. Haji Abdullahi Ali Sadiq, Iyasu’nun tahttan inmesinden sonra da yaşadı. Haile Selassie, 1920’lerin ortalarında Hacı Abdullahi Ali Sadik’i zehirleyerek öldürmüştür.

Askeri açıdan, kendisi bölgenin problemi olan yerleşik orduyu kaldırmayı planlıyordu. Bu karar vilayetteki baskı altına alınmış olan insanlar tarafından güçlü bir biçimde desteklenmişti. Zewde, Lic Iyasu’nun politikasının geçmişin haksızlıklarını düzeltme ve Müslümanları kendi ülkelerinde rahat hissettirme amacı güden bir politika olarak yorumlanabileceğini belirtmektedir.⁹⁴⁷ Bu gelişme geçmişten radikal bir kopuşu temsil ediyordu.⁹⁴⁸ Buna ilaveten, Lic Iyasu’nun saltanatında durum Ittu Oromoları ve Çarçer Platosu’nun diğer sakinleri için daha iyiydi.⁹⁴⁹ Fakat yerel halkın durumunun geliştiğini gösteren hiçbir delil yoktur. Fakat bazı Kur’an hocaları, yerel evliya ve bazı Müslüman aileleri arazi sahibi oldular.⁹⁵⁰ Dahası, durumun devam ettiğinin en iyi örneklerinden bir tanesi Tefari’nin vilayetin valisi olarak kalmasıydı. Tefari, 1916 yılının başlarına kadar vilayetin valisi olarak kaldı.⁹⁵¹

Iyasu’nun saltanatı çok kısa ve göçmenlerden gelen muhalefetle dolu olduğundan ötürü, o zaman meydana gelen değişiklikleri bilmek zordur. Bu aşamanın en önemli

⁹⁴⁵ Kakwenzair, “Sayyid Muhammad”, s. 37.

⁹⁴⁶ Kakwenzair, “Sayyid Muhammad”, s. 37.

⁹⁴⁷ Zewde, “Iyasu”, s. 151-153.

⁹⁴⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 117.

⁹⁴⁹ Ibsa, “A History of the Itu”, s. 65; Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁵⁰ Ibsa, “A History of the Itu”, s. 65; Şeyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁵¹ Ibsa, “A History of the Itu”, s. 65; Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Mormor aba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

gelişmelerden bir tanesi Şeyh Talha Cafer ve Iyasu arasındaki ilişkiydi. Ahmed, Iyasu'nun Talha ile iyi ilişkileri olduğunu belirtmiştir, kendisi Çarçer'da Waddessa'nın valisi olarak atanmıştır.⁹⁵² Daha sonra Harar'a çağrılmış ve Iyasu tarafından Somali'ye Avrupalılara karşı propaganda işi başlatması için gönderilmiştir.⁹⁵³ Talha bu işe katılmaktan çok memnun olmuştur, çünkü kendisi 1878 yılından sonra Wallo'daki Müslümanları Hristiyanlığa geçmeye zorlayan Yohannis'e karşı olan muhalefetin bir gazisidir.⁹⁵⁴ Kendisinin Harariler ve Harar şehri ile sıkı ilişkileri vardı, Iyasu, kendisi hakkında yerel Müslüman soylularına karşı sıcak yaklaşımı yüzünden önemli ölçüde Hristiyan askerler, yöneticiler ve göçmenler arasında memnuniyetsizliğin oluştuğu Harar'da uzun zaman harcamaya başladı. Dedikodular ortalıkta dolanmaya başladı, 1915 yılının Mart ayında kendisi Harar'da iken, Iyasu'nun camide üç saatlik bir dini merasime katıldığı ve Harar'da kalışı esnasında sürekli olarak Abdallah Sadiq ile beraber olduğu söyleniyordu.⁹⁵⁵

Somali kısmındaki durum da Hararghe'nin geri kalan kısımlarındaki durumdan farklı değildi, Zerihun'a göre Lic Iyasu Jijiga'da kültürel ve dini hoşgörüyü teşvik ediyordu. Her ne kadar kendisinin Fitawrari Takla-Hawariyat ve diğerleri gibi Amharalı dostları davranışlarından memnun olmasa da Somali halkı gibi yiyor, içiyor ve giyiniyordu.⁹⁵⁶ Jijiga'daki Somalililer için kültürel şovlar ve festivaller hazırlattı ve onların şarkılarını ve danslarını tebrik etti, Somalililer bu nezaketten ötürü oldukça

⁹⁵² Hussein Ahmed, "The Life and Career of Shaykh Talha B. Ja'far (1853-1936)", *Journal of Ethiopian Studies*, C.XXII, November, 1989, s. 23

⁹⁵³ Ahmed, "The Life and Career", s. 23.

⁹⁵⁴ Ahmed, "The Life and Career", s. 23.

⁹⁵⁵ Cedric Barnes, "Provinces and Princes - Power and the Eastern Ethiopian Periphery c 1906-1916" *Journal of Ethiopian Studies*, c. 34, No. 2, 2001, s. 95-120, s. 110.

⁹⁵⁶ Zerihun Girma, "Amhara-Somali", s. 43.

mutluları.⁹⁵⁷ Amharalılar ilk defa kasabada geniş sayıdaki Somalilileri festival dansları yaparken, geleneksel kıyafetlerini giyerken ve geleneksel şovlarını yaparken gördüler.⁹⁵⁸

Iyasu, sadece Hararghe'deki politikaları ile hatırlanmamaktadır, fakat aynı zamanda da Dire Dawa ve Jijiga'da cami yaptırması dolayısı ile de hatırlanmaktadır. Bu, beş yıllık İtalyan işgalinden sonra Müslümanların Hristiyanlar ile eşit olarak muamele gördükleri en iyi ikinci olaydı. Çarçer-Harar platosundaki yerli halk Iyasu'yu iyi bir lider olarak ve döneminde Müslümanlar için olumlu gelişmelerin olduğu bir lider olarak hatırlamışlardır.

Iyasu hakkındaki ikinci endişe onun Abdalle Hassen ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkisiydi. Etiyopya Müslümanları ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki Osmanlıların Hristiyanlara karşı Müslümanlara yardım ettiği XVI. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu ilişki devam etti, örneğin 1870 yılında Harar Müslümanları, Osmanlılar düşmanları ile savaşırken yardım için para gönderdiler.⁹⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu II. Abdülhamit zamanında Kral Menelik ile iyi ilişkiler kurmuşlardı.⁹⁶⁰ Iyasu'nun Osmanlılarla kurduğu ilişkilerde özel hiçbir şey yoktu. Fakat bu sefer yeni bir gelişme olmuştu. Afrika Boynuzu'ndaki ülkeler İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupalı sömürgeci güçlerin kontrolü altındaydı. Bu ülkelerin Etiyopya ile ilgili özel çıkarları vardı. Iyasu'nun Osmanlı İmparatorluğuna karşı olan ilgisini karmaşıklaştıran diğer şey Avrupalı güçleri iki düşman blok halinde bölen Birinci Dünya Savaşıydı. Sayid Abdalle Hassen'in liderliği altındaki tasavvufi zümrelerin yürüttüğü sömürgecilik karşıtı bir hareket vardı.

⁹⁵⁷ Girma, "Amhara-Somali", s.43.

⁹⁵⁸ Girma, "Amhara-Somali", s. 43.

⁹⁵⁹ 1878'den makbuz, Harar'dan gelen paranın Osmanlı Cihadına katkısı; Sadık el-Müeyyed, *Habeş Seyahatnamesi*, Kaknus yayınları, İstanbul, 1999, s. 193-21.

⁹⁶⁰ Abdu Muhammed Ali, "Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine" Doktora Tez, Hacettepe Üniversitesi, 2012, s. 106.

Iyasu ile Sayid Abdalle Hassen arasındaki ilişki Hacı Abdullahi Ali Sadiq'ın aracı olarak kullanılmasıyla gerçekleşmişti. Lij Iyasu Somalili milliyetçi lider Muhammed Abdullah Hassan⁹⁶¹ ile iletişim halindeydi. Somali meselesi, Somalililerin yaşadıkları sahaların dört sömürgeci güç olan İtalya, İngiltere, Fransa ve Etiyopya'nın hâkimiyeti altında olması sebebiyle en karmaşık meselelerden biri haline gelmişti. Etiyopya'nın Somali milliyetçiliğini teşvik etmekle ilgilenmiyordu çünkü kendisi de hedeflerden birisiydi.⁹⁶² Milliyetçilik Afrika Boynuzu'nda eski bir fikir olmadığından dolayı Avrupalı sömürgecilik ile birlikte gelmiş olabilir. Somalililerin yaşadıkları yerde İslamiyet baskın kültür olduğundan dolayı Somali milliyetçiliği etnik-dini milliyetçiliği içinde şekillenmişti.⁹⁶³ Somali milliyetçiliği hakkında yazan birçok kişi Somali milliyetçiliğinin doğuşunu Sayid Abdalle Hassen ile ilişkilendirirler.⁹⁶⁴

I. M. Lewis, Sayid Abdalle Hassen'i bir kahraman ve sömürgecilik karşıtı bir Müslüman savaşçı olarak kabul etmiştir. Yazarın kendi ifadelerine bakacak olursak; “Kendisine deli molla da denilen Somalili kahraman ve meşhur şair Sayid Muhammed Abdille Hassan 1900 yılından 1920 yılına kadar ülkesini işgal eden Hristiyan sömürgecilere karşı kutsal bir savaşı sürdürmüştür.”⁹⁶⁵ Muhammed Abdullah Hassan'ın dervişleri ve sömürgecilik karşıtı hareketi teşkilatlandığı ve Somali milli direniş mücadelesini İngiliz ve İtalyanların birleşik güçlerine karşı 1898 yılından 1920 yılına

⁹⁶¹ İngilizler veya Batılılar tarafından Deli Molla olarak da bilinmektedir. Haggai Erlich, “Islam, War, and Peace in the Horn of Africa” in *Muslim Ethiopia, The Christian Legacy, Identity Politics, and Islamic Reformism*, Patrick, Desplat and Terje Østebø (ed), NewYork 2013, s. 187-201, s. 193; Said S. Samatar, *Oral Poetry and Somali Nationalism, The Case of Sayyid Abdalle Hassen*, Cambridge1982, s.182; Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 133.

⁹⁶² Mohamed Osman Omar, *Somalia Past and Present Somali*, Mogadishu 2006, s. 90.

⁹⁶³ Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, s. 133.

⁹⁶⁴ Erlich, “Islam, War, and Peace in the Horn of Africa”, Zewde, *History of Modern Ethiopia*, Zerihun Girma, “Amhara-Somali Relations in Jigjiga”; Barnes, “Provinces and Princes-Power and the Eastern Ethiopian Periphery C 1906-1916”; Sheik-Abdi Abdulkadir, “Mohammed Abdulle Hassan: African Nationalism Somalia,1899-1920”, Boston University Ph.D. 1985; Mathias, Hilleterwork, “Superpowers' involvement in the Horn of Africa: The Ethiopian-Somali border conflict”, PhD Thesis, Howard University, 1985.

⁹⁶⁵ Ioan M. Lewis, *Understanding Somalia and Somaliland Culture, History, Society*, New York, 2008, s. 5.

kadar yönettiği şüphe götürmezdir.⁹⁶⁶ Abdalle Hassen'in sömürgecilik karşıtı hareketi 1900 yılında başlamış olsa bile, hareket zirvesine Birinci Dünya Savaşı yıllarında ulaştı ve onunla birlikte kaynaştı. Kendisinin, XX. yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca İngiliz ve İtalyan sömürgeci yöneticilerle savaşmakta olan Somalili milliyetçilere verdiği maddi ve manevi destek kendisini düşmanlarının propagandasına açık hale getirdi.⁹⁶⁷

Sayid Muhammed Abdalle Hassen'in sömürgecilik karşıtı mücadelesi aynı zamanda Osmanlı imparatorluğunun varlığı ile de karmaşık hale gelmişti.⁹⁶⁸ Osmanlının, Avrupa sömürgeciliği Afrika'da 1880'lerde yayılmadan önce Kızıldeniz'in her iki yakasında da toprakları ve çıkarları vardı. Fakat sömürgeci güçlerin gelişi ile Osmanlılar etkilerini ve topraklarını kaybettiler. O zamanki ve daha önceki Müslüman dünyası Osmanlı imparatorluğunun sultanını Müslüman dünyasının lideri olarak kabul etmişti. Lic Iyasu, Osmanlılar ve Sayid Abdalle Hassen arasındaki işbirliği İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupalı güçleri alarma geçirdi ve bu güçler Iyasu'ya karşı çalışma kararı aldılar. Iyasu'nun Somali milliyetçilerini desteklemesi kendisine karşı sömürgeci güçlerin muhalefetini pekiştirdi.

Sömürgeciler karşı direnişin, Osmanlıların yardımı gerçekleştiği düşünüldü. Osmanlılar büyükelçi Mazhar Bey tarafından temsil ediliyordu.⁹⁶⁹ Lic Iyasu, komşu olan sömürgeci güçlere göre, Birinci Dünya Savaşı esnasında Almanlar ve Türkler ile ölümcül bir savaşa kilitlendikleri bir zamanda kendi sömürge tebaaları üzerinde olumsuz bir etki bırakıyordu.⁹⁷⁰ Lic Iyasu'nun Etiyopya'da ve Afrika Boynuzu'ndaki sömürgecilik karşıtı ve eşitlik taraftarı politikaları kendisinin iç ve dış düşmanlarını kendisine karşı ortak bir cephede bir araya getiriyordu. Buna göre, bu yerli ve yabancı iki gücün işbirliği Iyasu'nun

⁹⁶⁶ Samatar, *Oral Poetry and Somali*, s. 182; Abdulkadir, "Mohammed Abdulle Hassan", s. 619.

⁹⁶⁷ Samatar, *Oral Poetry and Somali*, s. 182; Abdulkadir, "Mohammed Abdulle Hassan: African Nationalism Somalia", s. 619.

⁹⁶⁸ Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, s. 171; Tepedelen, "A Forgotten Diplomatic", s. 757-759.

⁹⁶⁹ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, s.171; Tepedelen, "A Forgotten", s.757-759.

⁹⁷⁰ Zewde, "Iyasu", s. 151-153.

1916 yılının Eylül ayında tahttan indirilmesine sebep oldu. İtalyan, İngiliz ve Fransız Temsilcilikleri karar vererek Shewa taraftarı oldular ve aktif olarak Iyasu'ya karşı komplolar yürüttüler.⁹⁷¹ Yukarıda da bahsedildiği üzere bu zamanda İngiliz sömürgecileri Muhammed Abdullah Hassan'ın özgürlükçü direniş güçlerine karşı savaşıyorlardı. Böylelikle, kendi düşmanlarını destekleyen kişiye karşı mücadele etmek için ellerine büyük bir fırsat geçmişti. Haggai, Iyasu'nun Osmanlıların cihadı ile değıştığını şöyle ifade etmiştir:

Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı cihadı Iyasu'nun İslamiyet hakkındaki bakış açısını değıştirdi. Artık İslamiyet sadece kendi atalarının dini ve Etiyopya'nın iktidarının temellerini yeniden kurmak için kullandığı faydalı bir kart değıldi, Ortadoğı'dan yayıldığı şekliyle İslamiyet şimdi zafer için savaşan bir siyasi ideolojidi.⁹⁷²

Mazhar Bey, Osmanlıların Afrika Boynuzu'ndaki politikalarının mimarıydı, kendisi Avrupalılara karşı birleşmiş bir İslami cephe ile ilgileniyordu.⁹⁷³ “Kendisinin mesajlarından da belli olduğu üzere, Mazhar Afrika Boynuzu'nda, zaferden sonra İslami bir Etiyopya-Somali imparatorluğına yol açacak olan bütün Müslümanları içeren kutsal bir savaş tasarlıyordu.”⁹⁷⁴ Dahası Iyasu'nun 27 Nisan 1916 tarihinde Sultan Reşad'ın doğumu için bir hediye olarak hilal ile süslenmiş bir Etiyopya bayrağını Türk Büyükelçisi Mazhar Bey'e hediye etmiş olduğuna inanılıyordu.⁹⁷⁵ Fakat bu konuda her iki yazar tarafından sunulan kesin bir delil yoktur. Osmanlıların ve çalışkan diplomat Mazhar Bey'in dilekleri Iyasu'nun iktidardan alınmasıyla sona erdi. Avrupalılar bu durumdan memnundu ve Iyasu'nun Wallolardan ve eşitlikten yana olan tutumundan dolayı rahatsız

⁹⁷¹ Zewde, “Iyasu”, s. 151-153.

⁹⁷² Erlich, “Islam, War, and Peace”, s. 71.

⁹⁷³ Kavas, “Osmanlı Devleti'nin Müslüman Harar Emriliğıyle Münasebetleri”, s.462-463.

⁹⁷⁴ Erlich, “Islam, War, and Peace in the Horn of Africa”, s. 71.

⁹⁷⁵ Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğı'nun Güney Siyaseti*, s. 172; Tepedelen, “A Forgotten Diplomatic”, s. 748-749, 760-761.

olan Shawalı elitlerle komplo kurmaya başladılar. Avrupalı güçler tarafından desteklenen Shawalılar bir darbe gerçekleştirdiler ve Iyasu'yu hararda yakaladılar. 17 Eylül 1916 tarihinde Addis Ababa'da Shawalılar Iyasu'nun görevden alındığını ilan ettiler. Iyasu'nun işlediği iddia edilen ve görevden alınmasının ilan edildiği gün okunan suçlar şunlardır:⁹⁷⁶

1. Iyasu, İslami hukuka göre dört eşle evlenmiştir, bu kadınlar Abba Jifar'ın, Harar'ın efendisi olan Haji Abdallahi'nin, Afar'ın efendisi olan Abubaker'in ve Wollaga'nın efendisi olan Jote Tullu'nun kızlarıdır. Iyasu, Jote Tullu'nun kızı olan Askale Mariam'ın ismini Momina olarak değiştirip kendisini İslamiyet'e döndürmüştür.
 2. Jijiga'da hükümet bütçesiyle cami yaptırmıştır.
 3. “La ilahe illallah Muhammadun resulullah”ı, Yahuda Aslanı yerine Etiyopya bayrağına yazdırmıştır.
 4. Türban ve Somalili kültür elbiselerini gimiştir.
 5. Müslüman olarak dua ederek Kur'an'ı Amharca'ya çevirtmiştir.
 6. Saray muhafızlarının şapkalarında “La ilahe illallah Muhammadun resulullah”ı yazmaya karar vermiştir.
 7. Madhanelem kilisesine yakın olan Müslümanlardan alınan toprakları ilk sahibine iade etmiştir.
 8. Kızını Müslüman olarak yetiştirmek üzere Bayan Hanfi'ye vermiştir.
 9. Şeceresini babası aracılığıyla Hz. Muhammed'e bağlamıştır.
 10. Büyükbabası kral Menilek'in (1889-1913) öldüğü gün at yarışları oynanmıştır.
- Iyasu'ya yapılan suçlamalar gerçek değildi, görevden almak için uydurulmuştu.

Iyasu ve onun taraftarları darbeye karşı direnmeye çalıştılar.⁹⁷⁷ Fakat Addis Ababa'ya giderken yolda Mi'esso denilen bir yerde yenilgiye uğratıldı. Babasının bütün bu olanları

⁹⁷⁶ Berihun Kebede, *Ye Atse Hayle Silase Tarik*, Addis Ababa 1993 (2001), s. 38-39.

⁹⁷⁷ Smidt, “The foreign politics” s. 163.

daha ciddi bir şekilde tersine çevirme gayreti de 27 Ekim tarihindeki Sagale savaşında bastırıldı. *Ras* Teferi Hararlılara sakin kalmaları telkininde bulundu.

Meiesso savaşından sonra, Addis Ababa'dan gelen hükümet birlikleri düzenli yönetimi yeniden tesis ettiler. Onları yenmede ve iktidarı yeniden ele geçirmede başarılı olamayıp bir yerden diğerine kaçıyordu. Fakat Iyasu, nihayet 1921 yılının Ocak ayında Tigray'da bir kilisede yakalandı. Fiçe'de hapsedildi. 1932 yılının Mayıs ayında Iyasu, Gojjamlı *ras* Hailu Tekle Haimanot'un yardımıyla hapisten kaçtı. Fakat Gojjam'da yeniden yakalandı ve bu sefer de Hararghe'de Gara Mullata'da hapse atıldı. Lic Iyasu'nun son günleri yakın zamana kadar bilinmiyordu. Ölümü hakkında ortalıkta dolanan birçok sözlü rivayetler vardı. Bunlardan bir tanesine göre Haile Selassie'nin kuzeye İtalyan güçleri ile savaşmaya gitmesinden önce Gara Mullata'da öldürüldüğü söyleniyordu. Bir başkasına göre, 1935 yılının Kasım ayında Addis Ababa'ya götürüldüğü ve büyük ihtimalle İmparator Haile Selassie'nin Maichew'deki yenilgisinden ve Wallo'daki çatışmaları için Cibuti'ye gitmesinden sonra 1936 yılında öldürüldüğü söyleniyordu.⁹⁷⁸

Lic Iyasu kaçak olduğunda ve 1916 yılının Eylül ayında iktidardan düşürüldüğünde, Ittu Müslümanları onun destekçisi olmuşlardır. Şeyh Abu Bakr Şeyh Ali gibi bazı önde gelen şeyhler onun için savaşmak üzere Harar'a hareket ettiler. Lij Iyasu'nun Ittuların memleketlerinin kalbinde Mi'eso'daki savaşta yenilgiye uğraması Ittu Oromoları için şok ediciydi. Ittular her iki tarafta da savaştılar. Sıradan Müslümanlar ve şeyhler Iyasu'yu desteklerden *Dajjasmach* gibi yerel yöneticiler de hükümeti destekledi. İmparatorluktaki hegemonya karşıtı dini politikasına ilaveten, Lic Iyasu Afrika Boynuzu'ndaki sömürge karşıtı direnişle de dolaylı olarak ilişkiliydi.

⁹⁷⁸ Angelo Del Boca, *The Negus: The Life and Death of the Last King of Kings*, Addis Ababa 2015, İkinci Baskı, s. 157.

Lic Iyasu'nun tahttan indirilmesinden sonra Etiyopya ikili bir krallık sistemine geçti, Zewdu Menelik Kraliçe olarak, Tefri ise Kral olarak farklı blokları memnun etmek için alışılmamış bir biçimde tahta geçtiler, Iyasu'nun görevden alınması güçlü bir şekilde kendini hissettiriyordu. Eşit ve adil Etiyopya'yı kurma şansının gitmiş olduğu hissiyatı kendisini Hararilere, Oromolara ve Somalililere hissettirdi.

5.5.2 İkili Krallık Altında (1916-1931) Doğu Etiyopya Müslümanları

Iyasu'nun yönetimi en çok gelecek vaat eden dönemdi fakat uzun sürmedi. 1916'dan sonraki dönem eşitsizlik ve ayrımcılıkla nitelendirilmiştir. Bunlar, Doğu Etiyopya Müslümanlarının İtalyanlarla işbirliği yapmalarına yol açan hayal kırıklıklarının sebepleridir. Etiyopya'daki ikili krallık dönemi, özellikle merkezdeki yönetim, mutedil ve muhafazakâr gruplar olarak adlandırılan gruplar arasındaki iktidar mücadelesi ile nitelendirilmiştir. Her iki grubun da Müslümanlar ve onların dinleri ile ilgili benzer tutumları olduğu için Etiyopya'nın Müslümanları bu mücadelenin bir parçası değildi. Muhafazakâr grup Kraliçe Zewdu Menelik'in taraftarları olan gruptu ve liberal veya özgürlükçü grup ise *Ras* Makonnen'in oğlu Tefri Makonnen tarafından yönetiliyordu, kendisi Avrupalı güçler ve yeni ortaya çıkmış entelijensiya tarafından destekleniyordu. Doğu Etiyopya ülkenin yönetimindeki ikinci kişi olan Tefri'nin memleketiydi, Tefri Oromo ülkesinde bulunan Ejersa Goro'da doğmuştu ve ailesi Harar'a sahipti, bunun yüzünden bu bölgenin yerleşik Hristiyan Amharalarının onunla özel bir ilişkisi vardı. 1916 yılında Iyasu'nun tahttan indirilmesinden sonra, Harar awrajjası, *Ras* Tefri Makonnen'in⁹⁷⁹ yakın arkadaşlarından birisi olan *Ras* Imiru'ya verilmişti ve Imiru Çarçer Platosu'nun valisi olarak Fitawrari Gobaw'ı atamıştı. Gobaw'ın makamındaki hizmet süresi kısa olmuştu. Çarçer *waradası* 1923 yılında *Fitawrari* Takla Hawariyat

⁹⁷⁹ Bahru Zewde *Pioneers of Change in Ethiopia: The Reformist Intellectuals of Early the Twentieth Century*, Addis Ababa 2002, s. 77.

Takle Maryam vali yapıldığında büyük bir değişikliğe şahit olmuştu.⁹⁸⁰ Bundan dolayı Teferi en iyi çocukluk arkadaşını gönderiyordu, Takla Wawariyat Rusya ve Fransa dâhil olmak üzere Avrupa’da eğitilmiş olan birkaç Etiyopyalıdan birisiydi. İyasu’nun Müslümanlara yönelik hoşgörülü politikaların devamına dair hiçbir işaret yoktur. Takla Hawariyat Mısır Patriğini İyasu’nun görevden alınması için ikna etme rolünü oynadı.

Hadisesiz geçen yirmi yıl tamamen sorunsuz da değildi. Harar-Çarçer Platoları’nda bazı gelişmeler olmuştu. 1935 yılından önce meydana gelen en önemli gelişmeler şunlardır:

1. Yerel halkın topraklarından uzaklaştırılması ve ayrımcılığa uğraması ciddi bir artış gösterdi.
2. Hararghe steplerinde gecekondular genişledi.
3. Hararilerin sisteme gizli olarak muhalefeti ortaya çıktı.

Hararghe vilayetinin batı kısmı en fazla eğitilmiş Hristiyan valilerden birine sahip olsa da, baskı ve ayrımcılık o derece büyüktü ki tarımla uğraşan Oromoların hepsi maraba statüsüne inmişti. Biz, ilk olarak yüksek lisans tezimizde ve daha sonra kitabımızda bu gelişmeyi ayrıntısı ile belgelemiştik.⁹⁸¹ Yerel vali ile İttuların bir boyu arasında bir ilişkiyi gösteren bu gelişmeler ilginçtir ve incelenmesi çalışmamız için faydalıdır.

Yerel halk için sömürü ve baskı çok zordu. Hassen Hararghe Oromolarının durumunu şu şekilde açıklamaktadır: “*Malkanna* sistemin sonsuz vergileri ve hizmet şartları Harar Oromolarını köylülükten yerli köle konumunun daha da kötü bir haline düşürmüştü.”⁹⁸² Ayrıca şunları ilave etmiştir: “Harar Oromoları dünya üzerinde cehennemi

⁹⁸⁰ Fitawrari Tekla Hawriyat Tekle Mariam, *Auto Biography Ye Hiywot Tarek*, Addis Ababa 1998 (E.C) (2005), s. 347.

⁹⁸¹ Ibsa, “A History of the Itu Oromo”, s. 63-65.

⁹⁸² Hassen, “Menilek’s Conquest of Harar”, s. 238.

yaşamışlardır.”⁹⁸³ Yaşlılar zorba yönetimi 1880’lerin sonlarından 1920’lere kadar *abba burqa* olarak çalışan Abagaz Waldu ile ilişkilendirerek tanımlamışlardır.⁹⁸⁴ Kendisi köken olarak Ittu’dan değildi. Bir kaynağa göre Abagaz Waldu köken olarak Wallo vilayetindendi ve Shawalıların bölgeye gelmesinden çok önce Oromolar tarafından benimsenmişti. Abagaz Waldu hakkında iki rivayet vardır. Bir kaynağa göre Abagaz Waldu bölgeye bir köle olarak gelmişti.⁹⁸⁵ Diğer kaynaklar onun Wallolu bir Müslüman göçmen olduğunu iddia etmişlerdir.⁹⁸⁶ Kökeni ile ilgili çatışan bilgilere rağmen, bütün kaynaklar onun Ittular tarafından 1887 yılında Ittuların sözcüsü olarak seçildiğini söylerler.⁹⁸⁷ İşgalciler onu Ittular için bir *abagaz* yapmışlardır. Bu pozisyonu sebebiyle batı Çarçer’da büyük bir miktar arazisi vardı. İşgalden önce ortak olarak kullanılan bir mülk olan *hora* (Tuzlu su)’dan yerli halkı kovduğu için kendisinin çok miktarda büyükbaş hayvanı da vardı.⁹⁸⁸

Birçok insan Abagaz Waldu’nun zorbalığından kaçmak için ulaşılması güç ve çorak bölgelere gittiler.⁹⁸⁹ İnsanlar genellikle onu bir *wasansa* (yatak) üzerinde taşırlandı.⁹⁹⁰ Abagaz Waldu, diğer insanların eşleriyle cinsel ilişkiye giriyordu.⁹⁹¹ Bütün bu sebeplerden ötürü birçok insan Bokke ve Daro Labu gibi çorak bölgelere kaçmıştı. Bundan dolayı önceden çiftçi olan insanlar çoban olmuştu.⁹⁹²

Yaa afrii afran Galaan waa xiqoon hassawaa

Siz dört Galaan'ın soyundan gelen, size bir şey söylemek istiyorum.

⁹⁸³ Hassen, “Menilek’s Conquest of Harar”, s. 238.

⁹⁸⁴ Alishu Abdallah, Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁸⁵ Umar Dajjzmach Ali Tase ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁸⁶ Taju Hamza, Alishu Abdallah, Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁸⁷ Taju Hamza, Alishu Abdallah, Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁸⁸ Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁸⁹ Taju Hamza ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁹⁰ Muhammad Abdo, Alishu Abdallua, Taju Hamza ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁹¹ Alishu Abdallah, Muhammad Abdo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

⁹⁹² Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Olqattee gaaraan gahee gad qottee lagan gahee

O [Abagaz Woldu] onları dağlara ve vadilere itti

Arsi Fiqiin baassee Adaal majjiddin gahee

Arsi'yi Fiq'e ve Adal'ı Mecid'e itti.

Tuufumattaan Daargee Dureesaa Deegaan gahee

Darge⁹⁹³ oğlu zenginleri fakirleştirdi.

Deegaa Lixxinsaan gahee

Yoksullar fakirleşti.

Iyasu'nun görevden alınmasından sonra, Harar dezavantajlı bir duruma düştü. *Ras Makonnen*'in ve Iyasu'nun döneminde Arapça dokunulmaz olarak kaldığı için Harariler devlet memuru olarak işe alınıyordu. Harariler eğitimliydi ve hükümet için yararlıydı. *Ras Makonnen* ve *Dajjachmach* Teferi Makonnen ve bir taraftan da Hacı Ahmed Abong arasında karşılıklı olarak yazılmış olan mektuplar Hararilerin Etiyopya'nın devlet hizmetlerine olan derin katkılarını göstermektedir.⁹⁹⁴ İşgalden sonra, Hacı Yusuf Barkhadle Hacı Ahmed Abgon ve Hacı Abdullahi Ali Sadiq Hararilerin çıkarlarını korumak için önemli bir rol üstlenmişlerdi. Fakat 1927/8 yıllarından sonra, *Ras Imiru Amharalılar* ile Harariler arasındaki resmi işlerde kullanılan resmi dillerden bir tanesi olarak Amhari dilini kullanıma koydu.⁹⁹⁵ *Amharalılar* Hararilerin idari sistemini almışlardı, fakat *Imru*'nun gelişiyile durum kötüleşmeye başladı. Genellikle özgürlükçü olarak bilinen *Ras Imru* Hararilere karşı tamamıyla olumlu değildi.⁹⁹⁶

⁹⁹³ Abagaz Waldu, 1886'da vali olarak seçildi. O *Ras Darge*'nin oğlu olarak kabul edildi.

⁹⁹⁴ Seifu Metaferia, "Sixteen Letters of *Ras Makonnen* and His Sons to Hacı Ahmed Abogn of Harar" *Journal of Ethiopian Studies*, c. II, No. 2, 1982, s. 179-183.

⁹⁹⁵ Metaferia, "Sixteen Letters of *Ras Makonnen*", s. 179-183.

⁹⁹⁶ Not, *Ras Imru*'dan İmparator Haile Selassie'ye, 1936.

Ras Imru'nun yönetimi altında hükümetin önderliğini yaptığı Hristiyanların Hararilere karşı adaletsiz ve tahammül edilmez hak ihlalleri yapıyordu.⁹⁹⁷ Artan arazi müsaderelerini, ayrımcılığı ve şehrin Hristiyanlaştırılmasını önlemek için önde gelen Hararilerden oluşan küçük bir grup Firmaçin⁹⁹⁸ adında kültürel bir teşkilat kurdular. Firmaç'in amacı Hararilerin mülkiyet haklarını korumak ve Harari birliğini kültürel işgal ile savaarak ve engellemeye çalışarak korumaktı.⁹⁹⁹ Firmaçin aynı zamanda Harar'da dini konulara ilaveten modern konuları da işleyen ilk İslami Okulu da açtı. Fakat Harar'ın karşılaştığı en büyük tehlike, 1917 yılında demiryolu hattının açılmasıyla Dire Dawa'nın doğuşuydu. Böylelikle 1920'lerde ve 1930'lu yılların başlangıcında Harar'ın ekonomik önemi ve Hararilerin göreceli otonomisinin gücü azalmaya başlamıştı. Oromolar, Harariler ve Somalililerin ayrımcılığa uğradığı bu dönemde İtalyanlar Etiyopya'yı 1936 yılında işgal ettiler.¹⁰⁰⁰ *Awrajjada* değişiklik olmuştu fakat yerel halkın çoğunluğu Phobos (korku) olarak kaldılar ve bu gelişmeden herhangi bir çıkar elde edemediler.

Hristiyan Amhara göçmenleri için kurumlar inşa edildi, fakat Somalili ve Oromo olan yerli Müslümanlar bu sistemden faydalanamadılar. *Awrajjanın* Müslümanları göçmenler ve *malkagna* tarafından hâkimiyet altına alındılar. Yerli halk hükümete nakit olarak vergi ödedi ve yerli efendiler için angarya hizmetleri sağladılar. İtalyan propagandasına bir tepki olarak, hükümet 9 Mayıs 1935 tarihinde bir genelge yayınladı.¹⁰⁰¹ Genelge gabbarları aynı olarak vergi ödeme ve angarya yükümlülüğünden kurtardı. Reform aynı zamanda vergilerin ödenmemesi yüzünden arazilerin insanların ellerinden alınmasını da önledi. Bununla beraber hükümetin getirdiği reformlar hem çok küçük çaplıydı, hem de geç kalmıştı, ülke ve Hararghe bölgesi İtalyanların yönetimine

⁹⁹⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 130.

⁹⁹⁸ Kelime, imzalayanlar anlamındadır, çünkü kurucular aralarında bir sözleşme imzalamışlardır. Ahmed, *History of Harar*, s. 130.

⁹⁹⁹ Ahmed, *History of Harar*, s. 130.

¹⁰⁰⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 130.

¹⁰⁰¹ Tsehay Berhana Sellasie, "Development in land Tenure in Hararge province" IES, Social Science, Miscellanea, 4, s. 5.

geçmişti. İnsanlar, kendilerine reform, adalet ve eşitlik vadeden İtalyan işgalcilere yardım etmeye hazırды.¹⁰⁰² Doğu Etiyopya'nın insanların büyük çoğunluğu ve ülkenin geri kalanı ötelemekten mutlu değillerdi ve bunun bir sonucu olarak İtalyanların değişim propagandasından etkilenmişlerdi. İtalya; Oromoların, Somalililerin ve geri kalanların uğradığı ayrımcılığı kendi çıkarına kullanmıştı.¹⁰⁰³

5.5.3 İtalyan Yönetimi Altında (1935-1941) Doğu Etiyopya

İtalya-Etiyopya savaşı, İtalyan Somaliland'ı ile Etiyopya'nın doğu sınırlarının keşiştiği yerde sınır noktasında Walwal hadisesi¹⁰⁰⁴ ile başladı. İtalyanlar, Adawa¹⁰⁰⁵ savaşında Etiyopyalılara karşı kaybettikleri savaşın intikamını almak için uzun bir süredir savaş için hazırlık yapıyorlardı. İtalya ve Etiyopya arasındaki savaş iki cephede gerçekleşti: kuzey ve güney cepheleri. Doğu cephesi ise esas olarak *Ras Desta Damtaw ve Dajazmach Nasibu Ze Amanuel* tarafından idare ediliyordu.¹⁰⁰⁶

1935-1936 İtalya-Etiyopya savaşının hemen öncesinde *Dajazmach Nasibu Ze Amanuel Hararghe awrajjası*'nın valisi oldu. Nasibu II. Menelik, ilkokulunun erken dönem öğrencilerinden birisiydi ve Etiyopya'nın erken dönemdeki entelektüellerinden birisiydi. Fakat Dajazmach Nasibu'nun İtalyanlara karşı savaşa hazırlanmakla meşgul olması yüzünden, yönetimi yeniden yapılandırmaya fırsatı olmadı. Hararghe'nin bütün bölgelerinden gelen birliklere Ogaden cephesinde savaşma görevi verildi.¹⁰⁰⁷ Ogaden cephesi doğu Etiyopya'da en önemli cephelerden birisiydi. Nasibu Ze Amanuel doğu cephesindeki ordunun kumandanı olmuştu.¹⁰⁰⁸ Nasibu'nun komutası altındaki Etiyopya ordusu Hararghe, Arsi ve Shawa'nın bütününden geliyordu. Dajazmach Walda Gabriel

¹⁰⁰² Alishu Abdallah, Şeyh Abdallahi Şeyh Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Alberto Sbacchi, "Italian Colonialism in Ethiopia 1936-1940", PhD Thesis in History, University of Illinois at Chicago, 1975, s. 165.

¹⁰⁰³ Sbacchi, "Italian Colonialism in Ethiopia", s. 165.

¹⁰⁰⁴ Bahru Zewde, *A History of Modern Ethiopia 1855-1991*, Addis Ababa 2002, s.193.

¹⁰⁰⁵ Zewde, *A History of Modern*, s.193.

¹⁰⁰⁶ Zewde, *A History of Modern Ethiopia 1855-1991*, s. 193.

¹⁰⁰⁷ Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s. 157.

¹⁰⁰⁸ Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

ve Tefri Makonnen ilkokul öğrencileri dâhil olmak üzere Çarçer-Harar platosunun savaşabilecek durumda olan bütün erkekleri orduya katılmıştı.¹⁰⁰⁹ Hükümet bütün Etiyopyalılara savaş için bir Etiyopya *Birri* katkıda bulunmayı emretmişti. Nasibu'nun komutasındaki Etiyopya güçlerinin sayısı yaklaşık olarak 30 bin civarındaydı ve *malkagna* geçmişinden geliyorlardı. Kendilerinin silahları olduğundan dolayı, ordu esas olarak Hristiyan göçmenlerden kurulmuştu.¹⁰¹⁰ Yerel Ittu ve Afran Kallo kabile reisleri de Nasibu'nun tarafında savaşa katıldılar. Halkın geneli silahsızdı ve savaş için eğitilmiş değillerdi.

İtalyan işgalciler, kendilerinin sömürgesi olan İtalyan Somaliland'den getirdikleri ordularını savaşa sürmüşlerdi. İtalyan güçlerinin genel komutanı önde gelen Faşist bir general olan Genel Rodolfo Graziani'ydi.¹⁰¹¹ İtalyanların yaklaşık olarak 38 bin askeri vardı. Fakat bazıları İtalyanların askerlerinin sayısını 100 bin olarak tahmin etmiştir.¹⁰¹² Doğu cephesindeki Etiyopya ordusu sadece sayıca az olarak kalmamış aynı zamanda da silahları ve hava kuvvetleri açısından da geri bir durumdaydı.¹⁰¹³ *Dajjazmach* Nasibu'nun komutasındaki Etiyopyalı birliklerin büyük çoğunluğunun eğitimi yoktu.¹⁰¹⁴ Nasibu'nun komutası altındaki Etiyopya ordusunun 30 bin civarında askerinin olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰¹⁵ Bu askerlerin çoğu köylü askerlerdi. Etiyopya'nın askeri politikasında profesyonel askerlik geleneği fazla gelişmiş olmadığından bu insanlar sadece silahlı oldukları için asker ünvanını almışlardı. Fakat bu cephenin komutanlarının çoğu genç ve azimliydi. Bu cephe aynı zamanda Türk Generali olan Vehib Paşa'nın Etiyopya tarafında savaştığı bir cepheydi.¹⁰¹⁶

¹⁰⁰⁹ Getahun Manaye, Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰¹⁰ Getahun Manaye, Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰¹¹ Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s. 157.

¹⁰¹² Tewelde Takui, *Ye Itopiya Andinatina Italiya*, 1990 E.C Addis Ababa s. 437.

¹⁰¹³ Del Boca, *The Negus*, s. 148.

¹⁰¹⁴ Takui, *Ye Itopiya Andinatina Italiya*, 437; Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s. 157.

¹⁰¹⁵ Takui, *Ye Itopiya Andinatina Italiya*, s. 437.

¹⁰¹⁶ Del Boca, *The Negu*, s. 148.

Etiyopya ordusunun doğu cephesinde karşılaştığı bir diğer zorluk da dini, etnik ve b6lgesel ayrılıkları kullanan İtalyan propagandasıydı.¹⁰¹⁷ İtalyanlar ezilmiş halkların yani esas olarak Müslümanların haklarını koruma sözü vermişlerdi.¹⁰¹⁸ İtalyanlar ve Etiyopyalılar Qorahe’de savaştılar fakat İtalyanlar muzaffer oldu. Qorahe’nin düşmesi doğu cephesinin çökmesiyle sonuçlandı.¹⁰¹⁹ Bölgeden olan bazı savaşçılar Etiyopya ordusunun doğu cephesinde çökmesinden sonra evlerine döndüler.¹⁰²⁰ Çarçer bölgesinde Etiyopyalılar ve İtalyanlar arasında büyük bir çatışma olmadı. Çarçer’den bazı birlikler Bale’deki *Ras Desta*’nın kumandasında olan ve daha iyi teşkilatlanmış Etiyopya güçlerine katıldılar.¹⁰²¹ Bu savaşçılar arasında en iyi bilineni batı Çarçer’den *Fitawrari* Baada Gabre idi. Kendisi Bale’de bir miktar askerleri ile savaştı fakat yerli halkın düşmanlığı ve İtalyan ordusunun gücü sebebiyle direnişi çöktü.¹⁰²² Fakat *Fitawrari* Baada Etiyopya-Kenya sınırını geçti ve İngiliz yetkililerine teslim oldu. Bir İtalyan savaş uçağını düşürüp pilotlarını öldürdü.¹⁰²³

Maychew savaşında Etiyopya ordusunun yenilgisinden sonra, İtalyan ordusu hızlı bir şekilde ilerledi ve Addis Ababa’yı 5 Mayıs 1936 tarihinde Mareşal Bodoglio’nun kumandasındaki birliklerle işgal etti. Üç gün sonra 8 Mayıs tarihinde Rodolfo Graziani,

¹⁰¹⁷ Sbacchi, “Italin Colonialism in Ethiopia 1936-1940”, s. 162.

¹⁰¹⁸ Alberto Sbacchi, *Ethiopia under Mussolini: Fascism and Colonial Experience*, London 1985, s. 157; Tim Carmichael, “Approaching Ethiopian History: Addis Ababa and Local Governance in Harar, c. 1900 to 1950, PhD Dissertation, Michigan State University, 2001, s. 191.

¹⁰¹⁹ Carmichael, “Approaching Ethiopian History”, s. 191; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 55; Mekonnen Desta, Getahun Manaye, Baqqala Demissie, Alishu Abdallah.

¹⁰²⁰ Ibsa, “A History of the Itu”2008, s.75; Mekonnen Desta, Getahun Manaye, Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰²¹ Takui, *Ye Itopiya Andinatina Italiya*, s. 437.

¹⁰²² Takui, *Ye Itopiya Andinatina Italiya*, s. 437; Ibsa, *A History of the Itu*, s. 75; Mekonnen Desta, Getahun Manaye ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰²³ Mekonnen Desta ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, *the Eastern Oromo*, s. 55; Ibsa, “A History of the Itu”, s. 75.

Harar'ı işgal etti.¹⁰²⁴ Bundan sonra İtalya, İtalyan Doğu Afrikası veya Africa Orientale Italiana (AOI) olarak isimlendirilecek olan kendi imparatorluğunu kurdu.¹⁰²⁵

Harar'ın düşmesinden sonra, İtalyanlar zorluk olmaksızın Hararghe *awrajjas*ının geri kalanını işgal ettiler. İşgalden sonra *awrajjan*ın insanların tepkisi çeşitliydi. Müslüman Oromolar (hem Afran Kallolar hem de Ittular), Harariler, Somalililer ve Argobbalar İtalyan işgalini desteklerken ağırlıklı olarak Hristiyan olan göçmenler ise işgale karşıydı.¹⁰²⁶ Yerel halk İtalyanları kurtarıcılar olarak karşıladılar.¹⁰²⁷ Çarçer-Harar Platoları Müslüman Oromolar ve Hristiyan göçmenler tarafından yerleşilen bir yerdi. Önemli sayıda Hristiyan azınlık olsa da halkın çoğunluğu Müslüman Oromoydu. İtalyanların işgalinden sonra İtalyanlar üç kolonilerini yani İtalyan Somaliland, Eritre ve Etiyopya'yı, İtalyan Doğu Afrikası olarak isimlendirilen büyük bir imparatorluk altında birleştirdiler.¹⁰²⁸

İtalyan Doğu Afrikası'nın altı bölgesi vardı. Bunlar Harar, Shawa, Somali, Oromo-Sidama, Amhara ve Tigre idi. İtalyanlar din ve etnik kimliği bu bölünme için bir ölçüt olarak kullanmışlardı.¹⁰²⁹ İşgalden sonra doğu Etiyopya'daki Oromo toprakları Harar'ın idari bölgesi altında kalmıştı. Harar, Hararileri, bazı Somalili Argobbaları, doğu Oromoları ve bazı Arsi Oromolarını içeren din temelli olarak İtalyanlar tarafından oluşturulmuş idari bölgelerden bir tanesiydi. Çarçer'in yanında olan batı Arsiler bölgede İslamiyet'in baskın olmasından dolayı Harar'ın idari bölgesine düştüler.¹⁰³⁰ Doğu Afrika İtalyan vilayetinde Harar'ın halkının büyük çoğunluğu Müslüman Oromolardı.

¹⁰²⁴ Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s. 157-158

¹⁰²⁵ Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s. 162.

¹⁰²⁶ Sbacchi, *Ethiopia under Mussolini: Fascism and Colonial Experience*, s. 157.

¹⁰²⁷ Imisha Alemayyehu, *Itiyopiya Ba Italiyan Fashistoch Ya Warara Amatat*, Addis Ababa 1994 E.C, s. 176-177.

¹⁰²⁸ Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s. 162.

¹⁰²⁹ Zewde, *A History of Modern Ethiopia*, s.162.

¹⁰³⁰ Alemayyehu, *Itiyopiya Ba Italiyan*, s. 176-179; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 56; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 76.

Etiyopya hükümeti İtalyan işgalinden önce bazı reformları ilan etmişti. Fakat bu reformlar yerli halkın desteğini alamamıştı.¹⁰³¹ Haile Selassie, Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarını insanların göçmenler ve *malkanga* tarafından baskı altında bulundurulması yüzünden savaş esnasında seferber edememişti. Yerli Müslüman halkın arazileri ellerinden alınmış ve maraba mertebesine düşürülmüşlerdi.¹⁰³² Savaş esnasındaki İtalyan propagandası da Müslümanların İtalyan işgal güçlerine karşı gösterdiği olumlu tutuma büyük ölçüde katkıda bulunmuştu.¹⁰³³

İtalyanlar göçmen Hristiyanlara karşı Müslümanların ayaklanmasını teşvik ettiler. Göçmen Hristiyanlar gruplar halinde teşkilatlanarak Müslümanlara saldırdılar ve mallarını yağma ettiler. Bu saldırıların en önemli örneği 1937 tarihinde Balbaleti'de bulunan Şeyh Umar Aliye camisinin saldırıya uğraması ve yıkılmasıdır.¹⁰³⁴ Hristiyan göçmenler camiye Şeyh Umar'ın İtalyanlarla işbirliği yaptığı dedikodusu yüzünden saldırmışlardır.¹⁰³⁵ Bu saldırılar Oromo topraklarında çok enderdi, fakat Harar şehrinde sık oluyordu. "İtalyan işgali aslında ülkeye verdiği kadar, Harar'a da çok zarar verdi... Şehirde ve kırsal alanlarda bombaların patlaması sebebiyle şehrin etrafındaki surların bir kısmı tahrip oldu. Bu bombalardan bir tanesi Gideer Magala'ya atıldı, fakat şükür ki patlamadı, fakat bombalama esnasında meydana gelen kargaşa ve izdihamdan dolayı Harar şehrinin kapılarında birçok insan ezilerek öldü."¹⁰³⁶ Amharalı göçmenler sıradan çiftçiler olarak yaşamada zorluklarla karşılaştılar.¹⁰³⁷

İtalyanlar sosyal, politik ve ekonomik açılardan birçok reformlar getirdiler. *gabbar* sistemini kaldırdılar. Oromoların 1880'li yılların sonlarından bu yana işgalden

¹⁰³¹ Tsehay, "Development in Land Tenure", s. 5.

¹⁰³² Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 56; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 76.

¹⁰³³ Alemayyehu, *İtiyopiya Ba İtalyan*, s. 176-179.

¹⁰³⁴ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 56; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 76.

¹⁰³⁵ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 56; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 76.

¹⁰³⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 133.

¹⁰³⁷ Sbacchi, "Italian Colonialism in Ethiopia", s. 268

sonra devam eden aynı olarak vergi ödeme ve angarya yükümlülükleri kaldırıldı.¹⁰³⁸ Bunun bir sonucu olarak Amharalı göçmenlerin durumu kötüleşti. Amharalı memurlar görevlerinden alındı ve Oromoların bulunduğu alanlarda *Abba burqalar*(Yaylı babası) ve Harar'daki Emir'in soyundan gelenler onların yerlerini aldı.¹⁰³⁹

Bazı yerlerde göçmenler arazilerini ve mülklerini kaybettiler.¹⁰⁴⁰ Fakat İtalyalar göçmenlerin sayısı çok fazla olduğu için onları bölgeyi terk etmeye zorlamadılar. Daha sonraki yıllarda göçmenler İtalyanlara karşı olan düşmanlıklarını sonlandırdılar ve pozisyonlarını korumak için onlarla işbirliğine girdiler. Genel olarak göçmenler yerleşti ve kendi vatanları ile olan ilişkilerini kestiler. Bunun sonucu olarak Hristiyanları kuzey Etiyopya'da kendi vatanlarına geri göndermek çok zordu. Aynı zamanda, onların Harar'daki sayıları da çok fazlaydı, toplam nüfusun % 25'ine ulaşmışlardı. Hristiyan Amharalılar aynı zamanda kademeli olarak durumlarını yeniden iyileştirdiler ve İtalyanlara karşı olan düşmanlıklarını azalttılar.¹⁰⁴¹

Bu şartlar altında İtalyanlar Million Tedla'yı göçmenlerin temsilcisi olarak atadılar.¹⁰⁴² Onun işbirliği için aylık 3.333 lired para ödediler. Fakat Million Tedla göçmenlerin hâkim pozisyonunu yeniden tesis etmeye çalıştı.¹⁰⁴³ İtalyanlar tarafından kurulan altı vilayetin her biri İmparatorluk Konseyi Birliğinin bir üyesi haline geldi ve her biri genel vali tarafından seçilen yerel bir lider tarafından temsil edildi. Harar, Harar'ın son Emir'inin oğlu olan Süfyan Abdullahi tarafından temsil edildi.¹⁰⁴⁴ Konsey danışmanlık heyeti olarak kurulmuş olsa da, aynı zamanda da kendi halklarının

¹⁰³⁸ Sbacchi, "Italian Colonialism in Ethiopia", s. 268; Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 56; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 76.

¹⁰³⁹ Ahmed, *History of Harar*, s. 133; Alberto Sbacchi, "Italy and the Treatment of the Ethiopian Aristocracy, 1937-1940", *The International Journal of African Historical Studies*, c. 10, No. 2, 1977, s. 209- 241, s. 223.

¹⁰⁴⁰ Sbacchi, "Italian Colonialism in Ethiopia", s. 168; Sbacchi, *Ethiopia under Mussolini*, s. 157-158.

¹⁰⁴¹ Sbacchi, "Italian Colonialism in Ethiopia", s. 168; Sbacchi, *Ethiopia under Mussolini*, s. 157-158.

¹⁰⁴² Alemayyehu, *İtiyopiya Ba İtalyan*, s. 171.

¹⁰⁴³ Alemayyehu, *İtiyopiya Ba İtalyan*, s. 171.

¹⁰⁴⁴ Ahmed, *History of Harar*, s. 133.

sıkıntılarını bilen insanlar ile sömürgeyle ilgili hususları tartışmak için bir forum olarak da görev yapabiliirdi. Konsey aynı zamanda İtalyan hükümeti ile onun tebaası arasında bir irtibat noktası olarak da görev yapabiliirdi.¹⁰⁴⁵

İttular Fitawrari Ahmed Ali¹⁰⁴⁶ tarafından temsil edildiler. Kendisi Ittu Oromolarının kadısı ve *abba burqası* yapılmıştı.¹⁰⁴⁷ Geçmişte aynı zamanda Fitawrari Tekla Hawaryat'ın döneminden Hâkim Worqneh'in dönemine kadar Çarçer'in kadısı olarak da görev yapmıştı.¹⁰⁴⁸ *Fitawrari* Ahmed Ali Tase, 1920'li yıllarda *grazmach* yapılmıştı. İlâveten, Haile Selassie'nin 1941 yılında geri dönmesinden sonra Hararghe vilayetinin Çarçer kısmının vali yardımcısı pozisyonunu üstlenmişti.¹⁰⁴⁹ Zakata Waldaja (Woldu) Çarçer'daki İtalyan komiserinin danışmanıydı. Hizmeti için aylık 1200 Liresi(ITL)alıyordu. İtalyanlar sadece abba burqaların makamını yükseltmekle kalmamış, aynı zamanda da yerel halka arazileri üzerinde haklar tanımıştı.¹⁰⁵⁰

İtalyanların din politikası emperyal Etiyopya hükümetinin din politikasından tamamen farklıydı. 1887-1935 döneminde, Etiyopya Ortodoks Kilisesi, Çarçer'da önde gelen konumundan istifade etti. Bölgede birçok kilise inşa edildi. Yerli memurların, ülkenin resmi dininin Hristiyanlık olması hasebiyle kilisenin çıkarlarını savunma sorumluluğu vardı. Sayısal üstünlüklerine rağmen, Müslümanların hiçbir dini hakları yoktu. Arazilerin üçte biri Etiyopya Ortodoks Kilisenin elindeydi. İşgalden sonra Ortodoks hâkimiyeti sona erdi ve Müslümanlar hâkim güç haline geldiler.¹⁰⁵¹

1935 yılında, Haile Selassie Etiyopyalı Müslümanlara yaklaşmak ve onları Etiyopya'nın savunması için seferber etmeye çalıştı. Fakat bu çaba, Somalili yerel kabile

¹⁰⁴⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 133.

¹⁰⁴⁶ Daha sonra Dajjasmach olmuştur.

¹⁰⁴⁷ Umar Dajjasmach Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁴⁸ Umar Dajjasmach Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁴⁹ Umar Dajjasmach Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁵⁰ Alemayyehu, *Itiyopiya Ba İtalyan*, s. 171.

¹⁰⁵¹ Ibsa, "Muslim Shrine", s. 25.

reisi olan *Dajazmach* Umar Samatar'ın İtalyanlara karşı savaştığı birkaç yer haricinde tamamıyla başarısız oldu.¹⁰⁵² Savaş başladığında birçok Müslüman işgalcilerin tarafındaydı. İşgalci ordunun Etiyopya'nın askerlerinden daha fazla Müslüman askeri vardı. İtalyanların işgali sonrasında İslamiyet Eritre, Harar ve Somali'de ana din olarak ilan edilmişti. Sidema bölgesinde İtalyanlar Hristiyan Oromoları Müslümanlığa geçmeleri için teşvik ettiler. Addis Ababa'daki Büyük Cami dâhil olmak üzere İtalyanlar ülkede yüzlerce cami inşa ettiler.¹⁰⁵³ Amhara ve Shawa dışında, üç vilayette Arapça resmi dil olarak ilan edildi.¹⁰⁵⁴ Resmi İtalyan politikası bütün dinlerin eşitliği üzerine kurulmuştu fakat gerçekte İtalyanlar Ortodoks kilisesine düşmandılar.¹⁰⁵⁵

İtalyan Doğu Afrika'sının valisi olan Graziani, Harar'ı Müslümanların kutsal şehri yapma sözü verdi. İtalyanlar ziyadesiyle Müslümanların tarafını tuttular. Bu durum, kendisinin Harar'ı 1937 tarihinde ziyaret ettiğinde de belli oluyordu. Bu ziyaret esnasında Hristiyanlara Müslümanlığa geçmelerini söyledi. Müslümanların yaşadığı birçok yerde olduğu gibi İslamiyet bu zamanda Harar vilayetinde büyümeye başlamıştı.¹⁰⁵⁶ İtalyanlar Arapçanın kullanımını teşvik ettiler ve birçok Kur'an Okulu (medreseler) Harar vilayetinde açıldı. İtalyanlar Harar¹⁰⁵⁷, Jijjiga, Dire Dawa, Miesso, Guba Qoricha, Galamso, Çiro¹⁰⁵⁸, Badessa, Hirna ve vilayetin diğer yerlerinde camilerin inşa edilmesine maddi olarak katkıda bulundular.¹⁰⁵⁹ Busoytu'da türbe de inşa ettiler. Türbe, XIX. yüzyılda İttu topraklarında önde gelen Şeyh olan Şeyh Ali Jami'nin mezarı üzerine onun oğlu Şeyh Abubakr'ın nezaretinde inşa edildi.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵² Takui, *Ye İtopiya Andinatina İtalya*, s. 442-443.

¹⁰⁵³ Trimmingham, *İslam in Ethiopia*, s. 137.

¹⁰⁵⁴ Trimmingham, *İslam in Ethiopia*, s. 137.

¹⁰⁵⁵ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 61; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 78.

¹⁰⁵⁶ Trimmingham, *İslam in Ethiopia*, s. 137.

¹⁰⁵⁷ Ahmed, *The History of Harar*, s. 134.

¹⁰⁵⁸ Trimmingham, *İslam in Ethiopia*, s. 137; Ahmedin Jebel, *Sostu Astewoch*, s. 207.

¹⁰⁵⁹ Şeyh Cemal ŞeyhArabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁶⁰ Şeyh Cemal ŞeyhArabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Bununla beraber, İtalyanların yerel kültürü yanlış anlaması sebebiyle İtalyanlar ve yerli halk arasında çatışmalar da oldu. Beyazlar ve yerli insanlar arasında cinsel ilişkileri yasaklayan İtalyan kanunlarına rağmen ve aynı zamanda da Oromo ve İslami kültürde büyük bir suç teşkil etse de İtalyan askerleri yerli kadınlara tecavüz ettiler.

İtalyanlar doğu Etiyopya'nın halklarının sosyal meselelerini doğrudan kontrol etmek istediler. Cenazelerin kendilerinin izni olmaksızın gömülmesini yasakladılar, izinsiz gömülenlerin çıkartılmasını emrettiler. Bu insanların hoşlanmadığı bir şeydi çünkü halk cesetleri dokunulmaz olarak kabul ediyordu. Kırsal alanlarda yaşayan yerli halk da İtalyanların yargı sisteminden hoşnutsuzdu. Yerli halkın hoşnutsuzluğunu gösteren bir halk sözü vardır.¹⁰⁶¹ “*Murtii akka murti xaaliyaan hin godhiin*” (İtalyanlar gibi yargılama yapma). Fakat yukarıdaki hoşnutsuzluklar sınırlıydı ve yerel halkın İtalyanlara karşı muhalefet ettiği anlamına gelmiyordu.¹⁰⁶² Doğu Etiyopya'nın halkları İtalyan dönemini baskı ve sömürden kurtulma dönemi olarak gördüler. İtalyan yönetiminin son aylarına kadar Harar İtalyan Doğu Afrika vilayetinde büyük bir savaş olmamıştı. İtalyanlar İttulardan orduya asker alıyorlardı. Askere alınma ölçütü boy uzunluğu ve fiziki güçtü. Askerler Amhara göçmenlerini eleştiriyorlardı. Oromo askerleri aldıkları askeri eğitimi özellikle Çarçer'da İtalyan yönetiminden sonraki dönemin başlarında göçmenlere karşı kullandılar.¹⁰⁶³

İtalyan döneminde aynı zamanda Çarçer'da altyapı genişledi ve yeni altyapı ilave edildi. 1936'dan önce Etiyopya hükümeti tarafından yapılan yollar tamir edildi. Harar, Jijjiga ve Dire Dawa'yı birleştiren yol ağı, Kobo, Haramaya Habro, Mechara, Kuni Miesso ve Hirna'da iyileştirildi. Bölgede ticaret canlandı. Vilayette birçok Arap ve Hindistanlı vardı. Perakende ticaret Arapların elindeydi. Yerel olarak maqa'ii olarak

¹⁰⁶¹ Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁶² Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁶³ Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

bilinen dükkânlara ve kahvehanelere sahiptiler. Jijjiga Dire Dawa, Harar, Dadar, Kobo, Haramaya, Galamso, Badessa, Chiro, Hirna, Mechara ve diğer küçük kasabalarda birçok Arap vardı. Kahve ve jimaa (Khat) ticareti de arttı. İhracat işleri de Arapların ve Somalililerin elindeydi.¹⁰⁶⁴

Çarçer'daki kasabalar da büyüdü. İtalyan Bayındırlık İşleri Müdürlüğü Ittu topraklarında ve Hararghe'nin genel olarak diğer kısımlarında bina inşaatlarına yatırım yaptı. Galamso, Badessa, Mechara, Çiro, Hirna, Mi'esso ve vilayetin diğer kısımlarında birçok dükkân inşa ettiler.¹⁰⁶⁵ Harar ve Dire Dawa'daki halk için yeni binalar da inşa ettiler. Hatta İtalyanlar yeni modern bir kasabanın inşaatına başladılar ve Çarçer'da İtalyan yerleşiminin merkezi olarak hizmet edecek Kinteri kasabasını kurdular. İtalyanlar tarafından inşa edilen 139 Bina vardı. Kasabanın modern bir su dağıtım sistemi ve elektriği vardı.¹⁰⁶⁶

İtalyanların Etiyopya'yı işgal etmelerinin ana hedeflerinden birisi ülkenin tarımsal ve maden kaynaklarının sömürülmesiydi.¹⁰⁶⁷ İtalyanlar Etiyopya'yı gıda üretiminin merkezi ve Etiyopya'nın tarımsal ürünlerini dünya pazarında satarak ülkeyi nakit paranın kaynağı yapmak istiyorlardı. İtalyanların bir diğer amacı da işsiz İtalyanların Etiyopya'ya yerleşmelerini sağlamaktı. Çarçer bölgesi İtalyanların yerleşmesi için seçilen alanlardan birisiydi. İtalyanların tarımsal yatırımlarının esas problemi İtalyanların Etiyopya tarımı hakkında bilgi eksikliğinin olmasıydı. Tarımsal yerleşim için seçilen bölgenin hiçbir altyapısı yoktu.¹⁰⁶⁸ Dahası, İtalyan Hükümeti Etiyopya'nın gıda üretiminde kendine yeter hale gelmesini istiyordu, fakat 1938 ve 39 yıllarında sadece Harar ve Oromo-Sidema bölgeleri bu amacı gerçekleştirmişti. Harar

¹⁰⁶⁴ Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁶⁵ Alishu Abdallah ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁶⁶ Alishu Abdallah, Mekonnen Desta, Getahun Manaye, Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁶⁷ Alemayyehu, *Itiyopiya Ba Italiyan*, s. 104.

¹⁰⁶⁸ Ibsa, *The Eastern Oromo*, s. 61; Ibsa, "A History of the Itu Oromo", s. 78.

vilayeti için Çarçer en önemli destekti. Çarçer-Harar'ın kendi kendine yetmesi için buğday üretiminde büyük ölçüde katkıda bulunuyordu. Bu esas olarak Hararghe'nin istikrarı yüzündendi.

İtalyanların ana problemi göçmenler için arazi temin etmekte. Fakat durum İtalya'nın işgal ettiği diğer bölgelerden daha iyiydi. Çarçer'da imparatora ait olan 6 bin hektarlık arazi müsadere edildi ve bir İtalyan aracı firmasına verildi.¹⁰⁶⁹ Bu arazi Çarçer'in batı kısmında özellikle Habro ve Kuni'de bulunuyordu. İtalyanların Kinteri dedikleri bu alana İtalyanlar yerleştirildi. 42 gashalık arazide makinalı tarım yapmaya başladılar.¹⁰⁷⁰ Konut olarak bölgede birçok bina inşa ettiler. Bir kaynağa göre Kinteri bölgesinde yaklaşık olarak 40 bin işçi vardı.¹⁰⁷¹ İşçiler esas olarak Tigre, Gonder, Salale, Gurage ve Hamasen'den gelmişlerdi. Yerel Ittu Oromoları da işe dâhil oldular. Ödemeler performansa bağlı olsa da İtalyanlar günlük olarak 6 lired ödüyorlardı. İşçiler bir yıl çalıştılar ve evlerine geri döndüler. İtalyanlar aynı zamanda işçilere yiyecek ve giyecek de temin ettiler.¹⁰⁷² *Abba burqa* aracılığı ile ve bazen de doğrudan tarımsal hizmetleri kontrol ettiler veya gözetimini yaptılar. Yerel halk İtalyanları iş ahlakları için takdir etti. Birçok yerli halk İtalyanlardan ev inşasıyla ilgili beceriler öğrendi. *Awrajja* da İtalyan yönetimine karşı hiçbir büyük muhalefet olmadı.

İtalyanların Doğu Etiyopya'daki mirası nedir? Daha önce de belirtildiği üzere İtalyanlar kendi yönetimlerini pekiştirdiler, Etiyopyalılar arasındaki bölünmüşlükten faydalandılar ve Amharalar yerine Oromoları, Somalilileri ve Hararileri, Hristiyanlar yerine Müslümanları desteklediler.¹⁰⁷³ İtalyanlara karşı direniş gösterenler arasında bütün

¹⁰⁶⁹ Alemayyehu, *Itiyopiya Ba Italiyan*, s. 104.

¹⁰⁷⁰ Alishu Abdallah, Mekonnen Desta, Getahun Manaye, Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁷¹ Alishu Abdallah, Mekonnen Desta, Getahun Manaye, Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁷² Alishu Abdallah, Mekonnen Desta, Getahun Manaye, Baqqala Demissie ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁷³ Shenk, "The Development of the Ethiopian", s. 93.

dinlerden insanlar vardı, fakat Katolikler ve Müslümanlar Ortodokslardan daha azdı. İşgalden sonra kuzeyliler, Doğu Etiyopya'nın Müslümanları dâhil olmak üzere Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin güneyli cemaati üzerinde hâkimiyetlerini kurdular. 18 Haziran 1936 tarihinde İtalyanlar tarafından çıkartılan bir kararname Doğu Afrika'nın Müslümanlarına ibadet mekânlarını, eski dini kurumlarını ve okullarını tamir etme hakkını tam olarak tanıdı. İtalyanlar ayrımcılığa uğrayan İslamiyet'in kurtarıcıları olduklarını vurguladılar.¹⁰⁷⁴ Shenk, İtalyanların çıkarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Mussolini'nin Trablus'ta yapmış olduğu bir konuşmada Faşist İtalya'nın Libya'nın ve Etiyopya'nın Müslüman halkına barış, adalet, refah, Peygamberin kanunlarına saygıyı garanti etmeye istekli olduğunu ve dahası İtalya'nın bütün dünya Müslümanlarına ve İslamiyet'e karşı olan sempatisini göstermek istediğinden, kendisinin İslamiyet'in koruyucusu rolünden sık sık bahsediliyordu. İtalyanlar, Hristiyanlığın yanında, Müslümanlığı hak ettiği yere koyarak, Hristiyanlığı görmezden gelmediklerini belirtmeye dikkat ediyorlardı.”¹⁰⁷⁵

Fakat korumadan ve ayrıcalıklardan faydalanan Hristiyanlar eşit statüden mutlu olmamışlardı. Bunu ispat edecek şekilde, İtalyanların eşitlik çabası eşitliği sembolize ediyordu, İtalyan memurlar kiliseleri ve camileri ziyaret ediyor, Hristiyanların ve Müslümanların bayram kutlamalarına katılıyorlardı. Harar, Eritre ve Somali'den gelen Müslüman toplulukların ve Shawa ve Amhara'dan gelen Hristiyan topluluklarının temsilcileri Mussolini ile görüşmeleri için Roma'ya gönderiliyordu.¹⁰⁷⁶

Faşistler, Kilisenin gücünü kırmak ve onu ulusal iradenin bir aracı olarak tahrip etmek için Müslümanların yardımını istediler. 1937 tarihinden sora Kilise veliaht prens üzerindeki gücünü kaybetti. Müslümanların İtalyan yönetimine karşı olan tepkileri

¹⁰⁷⁴ Shenk, “The Development of the Ethiopian”, s. 101.

¹⁰⁷⁵ Shenk, “The Development of the Ethiopian”, s. 101.

¹⁰⁷⁶ Shenk, “The Development of the Ethiopian”, s. 103

ülkenin, güney Etiyopya Müslümanlarına ve diğer insanlarına ve dini gruplarına karşı olan yanlış politikalarından kaynaklanıyordu.¹⁰⁷⁷

Şeyh Abdallahi tarafından anlatıldığı üzere, Müslümanların zorla Etiyopya imparatorluğuna dâhil edilmelerinden bu yana, en kısa İtalyan dönemi Müslümanlar için en iyi dönemdi. Addis Ababa'daki ulusal Anwar Camisi bile İtalyanlar tarafından inşa edildi. Bundan dolayı işgale karşı direnmek yerine İtalyan yönetimine destek veren Müslümanların ve diğer halkların neden genel olarak vatanını sevmeyenler olarak etiketlendiğinin sebebi analiz edilmelidir. Fakat İngilizlerin desteği ile 1941 yılında sürgünden dönen Haile Selassie'nin hükümetinin vermiş olduğu cevap nedir? Cevap, insanların İtalyanları desteklemesine sebep olan ayrımcılık politikalarının tekrar edilmesidir. Bunun en iyi örneği 1966 yılına kadar bakanlar arasında hiç Müslümanın olmaması ve 138 üst düzey merkezi hükümet makamlarında İtalya'yla yapılan savaştan bu yana sadece altı tanesinin Müslümanlara verilmesidir.¹⁰⁷⁸ Etiyopya'nın Müslümanlarının % 40tan fazlası 1941'den önce ve sonra hiçbir bakan tarafından temsil edilmemiştir. Bundan sonraki bölümde ise bu ayrımcılık politikasının sonuçları ve Müslümanların bu ayrımcılığa karşı tepkilerini tartışılacaktır.

¹⁰⁷⁷ Shenk, "The Development of the Ethiopian", s. 103.

¹⁰⁷⁸ Shenk, "The development of the Ethiopian", s. 334.

ALTINCI BÖLÜM

1941-1991 TARİHLERİ ARASINDA DOĞU ETİYOPYA: HAİLE SELASSİE’NİN DİKTATÖRLÜĞÜ VE HÂKİMİYETİ ALTINDA MÜSLÜMANLAR

Bu bölüm esas olarak İslamlaşmanın üçüncü aşaması, yani İslamiyet’in pekişmesi ve yeniden canlanması hakkındadır. İslamiyet, Hararghe platosunun bütün kısımlarına ulaştı, bu dönemde *Wakafata* inancına sahip insanların son kalıntıları da yok oldu. Oromoların hepsi İslamiyet’i kucakladı ve İslamiyet onların kimliğinin bir parçası haline geldi ve aynı zamanda Oromolardan yaptıkları işler bugün bile bilinir olan birçok şeyh çıktı. İslamiyet baskı ve boyun eğdirmeye karşı bir direniş kaynağı oldu. İslamiyet Doğu Etiyopya’nın insanlarına birlik ve amaç sağladı. Buna ilaveten, bu bölüm Doğu Etiyopya’daki ana direniş hareketlerini ve de onların ülkenin bir bütün olarak demokratikleşmedeki katkılarını tanımlayacaktır. Ayrıca, bu bölümde bu bölgeden olan önemli şeyhleri ve onların Doğu Etiyopya’nın Müslüman halkının okuryazarlığına ve bilinçlenmesine yaptıkları katkıları tartışılacaktır. Bunlarla bir arada olarak, bu bölüm aynı zamanda hükümetin ülkenin doğu kısmındaki insanların direnişine karşı verdiği tepkiyi ele alacaktır. Haile Selassie’nin Etiyopya’ya geri gelmesinden sonraki otuz yıl içinde Doğu Etiyopya’da neler olduğunu incelemek için o bölgedeki olaylarla ilgili bol miktarda gizli hükümet belgeleri mevcuttur.

6.1 1941-1974 Yılları Arasında Hükümetin Müslümanlarla İlgili Politikaları

Kendisini Anayasal Monarşik Yönetim olarak tanımlayan Etiyopya hükümeti hakiki anlamıyla gerçek bir Anayasal Monarşik Yönetimden uzaktı. Bunun yerine, hükümeti bir anayasaya sahip mutlak monarşi olarak tanımlamanın daha doğru olacağı görülüyor. 1941 yılından sonra doğu Etiyopya’daki durumu tartışmadan önce bu konu ile ilgili gelişmeleri ve hükümetin politikasını tartışmak önemlidir.

Bu konu ile ilgili mühim kararnameler, anayasa maddeleri ve bentler vardır. Ortodoks Hristiyan ve Amhara kimliği ile bezenmiş “Etiyopya Kimliği” olarak adlandırılan kimliğe Müslümanların ve Hristiyan ve Amhara olmayanların asimile edilmesi politikasıyla ilgili yarı resmi kurumlar da vardır. Amharalar sadece Etiyopya nüfusunun % 25’ten biraz fazlasını oluştururlar ve Ortodoks Hristiyanlığı da ülkenin % 40’ına yakınıni oluşturuyordu ve bu sayı Müslümanların sayısından fazla değildi.¹⁰⁷⁹ Bundan dolayı, her iki kimlik de hükümetin ülkedeki Müslümanlar ve Amhara olmayan insanlar üzerine dayatmaya çalıştığı azınlık kimliğidir. Haile Selassie hükümeti her kimliğin herkes için uygun olacağı bir ülkeden ziyade bir azınlık kimliğini herkese dayatmaya çalıştı. Haile Selassie’nin politikaları Etiyopya’nın çok etnik kimlikli ve çok dinli bir ülke olma şansını yok etti ve günümüze kadar yansımaları devam eden muhalefet ve ayrılık tohumları ekti.

1941’den sonraki dönemde en önemli gelişmelerden bir tanesi Etiyopya’nın 1955 Anayasasının değiştirilmesi idi. Bu anayasa Takle Hawariyat Takle Mariam’ın 1931 tarihli Anayasasının yeniden gözden geçirilmiş haliydi. Anayasal değişiklik dünyadaki değişimleri hatta Etiyopya’daki değişimleri göz önüne almadı ve 1941 tarihinden sonra Etiyopya’nın geçirdiği değişimleri göz ardı etti. 1955 tarihli Etiyopya Anayasası’nın İngilizce versiyonunun 16. maddesine göre, Ortodoks Kilise mensubu olmayan hiç kimse ülkenin kralı olamaz.¹⁰⁸⁰

Etiyopya’nın modernleşmesinin köşe taşı olarak adlandırılan 1931 Etiyopya Anayasası, Etiyopya’yı Ortodoks Hristiyanlık ile Haile Selassie’nin bütünleştiği teokratik bir devlet haline getirmiştir.¹⁰⁸¹ Aynı durum Etiyopya’yı teokratik bir devlet yapan Etiyopya’nın 1955 tarihli yenilenmiş anayasası için de geçerlidir. Bu anayasanın giriş

¹⁰⁷⁹ Margery Perham, *The Government of Ethiopia*, London, 1969, s. 103.

¹⁰⁸⁰ *1955 Etiyopya’nın Revize Edilmiş Anayasası*; Perham, *The Government of Ethiopia*, s. 438.

¹⁰⁸¹ Endalcachew Bayeh, “The Place of Customary and Religious Laws and Practices in Ethiopia: A Critical Review of the Four Modern Constitutions”, *Social Sciences*, c. 4, No. 4, 2015, s. 90-93, s. 91.

kısmı İmparator Haile Selassie'yi Tanrı'nın seçimi olarak belirlemektedir. Önemli olarak, anayasa krala tebaasını yönetmek için ilahi bir güç vermektedir.¹⁰⁸² Anayasa devlet ve kilise arasında uzun dönemli bir işbirliğini göstermektedir, bu konu ile ilgili iyi bir örnek imparatorun tahta geçişinin Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin belirlediği hüküm ve kanunlar uyarınca yapılmasını gerekli kılan anayasanın 7. maddesidir.

Anayasa Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ne uyacak şekilde yapıldığından dolayı diğer Hristiyan kiliseleri de sistemin parçası değillerdi.¹⁰⁸³ Bunun sonucu olarak, anayasada Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin hegemonyası ve kilise inancının devlet dini haline gelmesi aşikâr olmuştur. Aynı çerçevede anayasanın 16, 20, 21 ve 23. maddeleri anayasadaki dinsel unsurları göstermektedir.¹⁰⁸⁴ İlâveten, devlet Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin çıkarlarını korumaya kendini adanmıştı.¹⁰⁸⁵ Bunun neticesinde, Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin özelde 1955 tarihli yeniden gözden geçirilmiş anayasada ve genelde ülkenin siyasi sisteminde merkezi bir yere sahip olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Böylece 1955 tarihli anayasa Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ni siyasi çoğunluğa ve İslamiyet dâhil olmak üzere diğer dinleri de siyasi azınlığa dönüştürmüştür.

1944 tarihli kararnamenin diğer önemli parçaları Fisseha'nın de belirttiği gibi görev ve kimlik ile ilgili olan üç numaralı¹⁰⁸⁶ kararnamedir: “Kararname birbiri ile rekabet eden farklı sosyal kontrol kurumlarının faaliyetlerini tanımlamak için ilk defa olarak çıkarılan ve devletin homojenleştirme projesini temin edecek türdeki bir kararname olmakla kalmamış, aynı zamanda da projenin tecessüm etmiş halini oluşturmuştur.”¹⁰⁸⁷ Kararname sadece homojenleştirme hakkında değildir, aynı zamanda

¹⁰⁸² Bayeh, “The Place of Customary and Religious”, s. 91.

¹⁰⁸³ Bayeh, “The Place of Customary and Religious”, s. 91.

¹⁰⁸⁴ *1955 Etiyopya'nın Revize Edilmiş Anayasası*; Perham, *The Government of Ethiopia*, s.438-441.

¹⁰⁸⁵ Bayeh, “The Place of Customary and Religious”, s. 91-92.

¹⁰⁸⁶ Kalem Bakanlığı (Ministry of Pen), “Misyonerliğin Kuruluşuyla İlgili Düzenlemeler”, *Negarit Gazeta* 3, sayı. 12 (1944), Kararname.

¹⁰⁸⁷ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 167-168.

da misyonerlik faaliyetlerine kapalı ve açık olarak belirlenmiş bölgeler hakkındadır. Kararnamenin özündeki fikir Fisseha tarafından aşağıdaki şekilde özetlenmiştir: “misyonerlik ve dil faaliyetlerinin bölgeleri bu kararnamenin iki göze çarpan yönüydü.”¹⁰⁸⁸ Wudu Tafete de İmparator Haile Selassie’nin milli birliği iki homojenleştirici politika üzerinden teşvik etmeye çalıştığını belirtmiştir: diğer diller üzerine Amhari dilinin dayatılması ve milletin Etiyopya Ortodoks Hristiyanlığına göre tanımlanması.¹⁰⁸⁹ Bu kararname açık olarak Etiyopyalıların çoğunun çıkarlarına karşıydı. Haile Selassie, farklı etnik ve dini grupların devlete karşı gelip İtalyanlarla birlik olduğu, Etiyopya’nın İtalyan işgali sırasında karşılaştığı başarısızlığı, çözmeye çalışmıştır. Özellikle Maychew savaşından sonra şahit olduğu şey büyük ihtimalle kendisinin heterojen Etiyopya’ya yönelik tutumunu şekillendirmiş olup burada kendisi homojenliği Etiyopya Ortodoks Kilisesi ve Amhara dili aracılığı ile oluşturma kararı vermiştir.

Kararname iki sahayı belirlemiştir: açık sahalar ve kapalı sahalar. Müslüman Etiyopyalılar ve geleneksel dinlere inananlar tarafından yerleşilen sahalar açık sahalar olarak ilan edilmişken, Etiyopya Ortodoks Kilisesi’ne bağlı olanların yerleştiği sahalar ise kapalı sahalar olarak ilan edilmişlerdir.¹⁰⁹⁰ Bunun sonucunda doğu Etiyopya veya Hararghe vilayeti açık sahanın bir parçası haline gelmiştir. Bu kararnamenin sürprizlerinden bir tanesi Addis Ababa’nın açık saha olarak belirlenmesidir.¹⁰⁹¹ Açıklık veya kapalılık durumu misyonerlik faaliyetleri içindi. Misyonlar kapalı sahalarda tıbbi ve dinsel olmayan eğitim işleri ile ilgilenmekte serbestti.¹⁰⁹² Misyonerler kapalı sahalarda dinlerini yayma faaliyetlerinde bulunmaktan men edilmişlerdi. Misyonlar hiçbir sınırlama olmaksızın açık sahalarda hem eğitim faaliyetlerinde bulunabiliyor, hem de

¹⁰⁸⁸ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 167-168.

¹⁰⁸⁹ Wudu Tafete Kassu, “The Ethiopian Orthodox Church, The Ethiopian State and The Alexandrian See, Indigenizing the Episcopacy and Forging National Identity (1926-1991)”, PhD Thesis in History, University of Illinois at Urbana Champaign, 2006, s. 241.

¹⁰⁹⁰ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 167-168.

¹⁰⁹¹ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 167-168.

¹⁰⁹² Fisseha, “Education and the Formation”, s. 167-168.

vaaz verebiliyorlardı ve dini yayma faaliyetlerine de izin verilmişti. Kararname Etiyopya'yı açık olarak ikiye bölmüştü: önemli sahalar ve daha az önemli sahalar. Bu politika açık olarak bir tehdit şeklinde anlaşılan Müslümanları hedeflemiştir. Müslümanlar korunmamıştır ve hükümet tarafından her zaman ayrımcılığa tabi tutulmuştur. Hükümet Etiyopya'da Müslümanların sayısının azalmasını veya onların ortadan kalkmasını görmekten mutluymuştu. Bu taraf tutmanın en güzel örneği hükümetin Bahailerin tehlikesini değerlendirmesinde görülmüştür. İç İşleri Bakanlığının Kamu Güvenliği Bölümü'nden gelen bir mektup Bahailerin Etiyopya Ortodoks Kilisesine karşı bir tehdit oluşturmadığını belirtmiş ve ilaveten de eğer Somalili Müslümanlar bu dine girerlerse iyi olacağını ifade etmiştir.¹⁰⁹³

Müslüman Okulu, İtalyanların işgalinden önce ve işgal esnasında Arapça olarak eğitimini sürdürmekteydi.¹⁰⁹⁴ Etiyopya'nın Müslümanları hükümetin sadece Amharice müfredatı getiren hükümet uygulamasına kızmışlardı. O zaman Amharice Hristiyan Amharaların dili olarak kabul ediliyordu ve bu dil Müslümanlara yabancı bir dildi.¹⁰⁹⁵ Dille ilgili olarak, her iki sahada da bütün misyonların Amhari kullanmasını gerekli kılmıştı. Müslümanların bile birçok Müslüman okulunda dini faaliyetlerde bulunmalarına izin verilmiyordu çünkü bu okulların Amharice eğitim yapması hedeflenmişti. Tefate'ye göre, Müslümanlar kendilerinin bir topluluk ve din olarak hayatta kalmaları için tek umut olan Arapçaya karşı olan bu müdahaleye direnmeye kararlıydılar.¹⁰⁹⁶ Müslüman ailelere, kendi çocuklarını Amhari dilinde eğitim yapan hükümet okullarına göndermeleri söylenmişti. Ülkenin farklı yerinde bu aşamada öğretmenlerinin çoğunun Ortodoks Hristiyan rahipler olduğu yeni açılan Müslüman okullara da Amhari dilini müfredatlarına almaları söylenmişti. Müslüman toplumun liderleri ve genel planda toplum çocuklarını

¹⁰⁹³ Mektup, Tarih 19-10-1954 E.C (26.6.1962), Sayı 4549/57, Albay Lemma Gabre Mariamdan (İçişleri bakanlığı Bilgi Müdürü) Albay Tamrat Yigez'ya (Hararghe Eyaleti valisi).

¹⁰⁹⁴ Fisseha, "Education and the Formation", s. 167-168.

¹⁰⁹⁵ Şeyh Abdallahi Şeyh Muhammed ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹⁰⁹⁶ Tafete Kassu, "The Ethiopian Orthodox Church", s. 245, 247.

hükümet okullarına göndermeyi reddettiler. Buna göre, “Müslüman ebeveynler çocuklarını haklı olarak Hristiyan kurumu olarak gördükleri devlet okunula göndermeyi reddettiler.”¹⁰⁹⁷ Oromolar hükümete “Mana Qaraati Amaaraa” yani Hristiyan Amhara Okulu demeye başladılar ve çocuklarını bu okullara göndermekte direndiler bunun için öne sürdükleri sebep ise Amhara Okullarının çocuklarının kalplerini zehirleyecek olmasıydı.

Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının korkuları temelsiz değildi. Hükümetin Müslüman okullarına karşı başlattığı savaş Fisseha tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “Eğitim Kurulunun kurulmasından ve Akala-Warq Habta-Wald'ın Eğitim Bakanı Yardımcısı olarak atanmasından sonra rejimin İslami Okullara karşı olan savaşı ciddi bir şekilde başladı. Eğer Kurul Hristiyan bir Kurul ise, Eğitim Bakanı Yardımcısı da Hristiyan bir haçlıydı. Kendisi Bakan Yardımcısı olarak göreve başlar başlamaz, Müslüman toplum tarafından açılan okullar üzerinde bakanlığın kontrolünü uygulamaya başladı.”¹⁰⁹⁸ Hükümetin maksatlı politikaları sonucunda, Oromolar, Somalililer ve Harariler okula gitmediler ve Hararghe'deki okullara büyük çoğunlukla Hristiyan Amhara göçmenlerinin çocukları gitmeye başladı.¹⁰⁹⁹ İlaveten, hükümetin okul politikalarına karşı direnen insanlar da sürgün edildiler. Bunun en güzel örneği köken olarak Harar'dan olan ama Addis Ababa'da yaşamış ve bir İslami Okul kuran Hacı Yusuf Abdurrahman'dır.¹¹⁰⁰ Müslüman dini liderlerin sürgün edilmesi bu dönemden sonra da devam etmiştir. Hükümet Çarçer-Harar Platosu'nda okuma yazma oranlarını arttırma gayretine girmiştir. Yarın zamana kadar, geniş Hararghe vilayetinden çok az sayıda Müslüman liseden mezun olmuştu. Haile Selassie'nin hükümeti bundan çok mutluydu çünkü okuma yazma bilmeyenler siyasetle daha az ilgileniyordu. Bununla beraber

¹⁰⁹⁷ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 175.

¹⁰⁹⁸ Fisseha, “Education and the Formation”, s. 175.

¹⁰⁹⁹ Şeyh Cemal, Şeyh Abdallahi, Taju Hamza ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹⁰⁰ Tafete Kassu, “The Ethiopian Orthodox Church”, s. 248; Fisseha, “Education and the Formation”, s. 175.

geleneksel Kur'an okulları ayrımcılığa direnen Müslümanları yetiştiriyordu. Silahlı direniş hareketinin kurucularından çoğu şeylerdi.¹¹⁰¹

Haile Selassie hükümeti bu kanunu neden çıkarmıştı? Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ni daha güçlü olan batılı misyoner kurumlarından korumak için mi, yoksa Etiyopya'yı Hristiyan bir ülke yapmak için mi? Fisseha'ya göre "bu kararın Ortodoks Kilisesini yabancı misyonerlerin etkilerinden korumakla pek bir ilişkisi yoktu. Ve de birbiri ile rekabet eden farklı mezheplerin genişlemesini önlemeyi de amaçlamamıştı. Eğitim Bakanlığının bir belgesi bu kararın, rejimin Hristiyan inancının hâkimiyetini diğer dinler üzerine sıkı bir biçimde kurma isteğinden kaynaklandığını ortaya çıkarmıştır."¹¹⁰² Yani bu kararın altındaki niyet İslamiyet'i zayıflatmak ve dağıtmaktı.

Hükümet tarafından desteklenen bir diğer önemli dernek de "Ülke Sevgisi" idi. Prensipte vatandaşlara ülkeleri hakkında bilgi vermek kötü bir şey değildir, fakat bu bilgiler toplumun bir kesimini hedef haline getiriyorsa hükümetin niyetinin dayatma olduğu görülmektedir. Hükümet bu çerçevede 1942 yılında Haile Selassie'nin iktidara yeniden gelişinden hemen sonra Yurtseverler Derneği adı altında bir dernek kurdu. Derneğin başkanı imparatorun oğlu olan Prens Makonnen Haile Selassie idi ve yöneticisi de Makonnen Habte Wold idi.¹¹⁰³ Derneğin amacı, Hristiyanlara göre daha az Etiyopyalı olarak kabul ettikleri Müslümanlara ülke sevgisini aşılmaktı.¹¹⁰⁴ Tafete, dernekte hem Müslüman, hem de Hristiyan üyeler olduğunu fakat derneğin Müslümanlar üzerine yoğunlaştığını bildirmiştir.¹¹⁰⁵ Savaştan sonra oluşturulan bütün politikalar hemen hemen Müslümanları ve Hristiyan olmayan diğer grupları hedef almıştı. Hükümetin Ortodoks merkezli homojenleştirme politikasına karşı direnç Etiyopya Müslümanlarından geldi.

¹¹⁰¹ Şeyh Muhammed, Şeyh Cemal, Şeyh Abdallahi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹⁰² Fisseha, "Education and the Formation", s. 169.

¹¹⁰³ Tafete Kassu, "The Ethiopian Orthodox Church", s. 245.

¹¹⁰⁴ Fisseha, "Education and the Formation", s. 174.

¹¹⁰⁵ Tafete Kassu, "The Ethiopian Orthodox Church", s. 245.

1941 yılından sonra kurulan bir diğer kurum da Toplumsal Gelişme Bakanlığı'ydı. Bu bakanlığın temel görevi gelişme yoluyla Etiyopya Ortodoks Kilisesi'ni korumaktı. Bu isim, Müslümanlardan gelen muhalefetin yönünü saptırmak için konulmuştu. Bundan ötürü Tafete bu bakanlığa “Etiyopya'nın Ortodoks Kilisesinin koruyucusu” demiştir.¹¹⁰⁶ Yazara göre bu bakanlığın amacı şu şekilde özetlenebilir: “1957 yılının Ocak ayında, hükümet Milli Toplumsal Gelişme Bakanlığı'nın ve homojen Etiyopya toplumu içinde Hristiyan olmayanların ve Müslümanların birleştirilmesi için bir kurulun kurulduğunu ilan etti. Kararname kiliselerin kurulmasından bahsetmiyordu, fakat hükümetin, toplumun ruhsal ve ahlaki seviyesini güçlendirme isteğine birkaç atıfta bulunuyordu.”¹¹⁰⁷ Bu politika ve bakanlık birkaç defa başarısız olmuş olan Müslümanları kontrol altına alma ve onlara indoktrinasyonda bulunma teşebbüslerinden sonra ortaya çıkmıştı. Nihai olarak gizli bir gündemi olan bir bakanlık kurulmuştu.

6.2 1941-1974 Yılları Arasında Doğu Etiyopya Müslümanlarının Durumu

İtalyanlardan sonra Hararghe vilayetinin durumu ülkenin geri kalanına kıyasla daha ciddi idi. İtalyanlardan sonraki dönemde, Doğu Etiyopyalı Müslümanlar tarafından kurulmuş olan Hararghe'nin her yerinde direniş hareketleri vardı. Hararghe vilayetinin insanları işgal ile 1935 yılındaki İtalyan işgali arasındaki dönemde sessiz kalmışlardı. Fakat İtalyanların gelmesiyle, yerine getirilmeyen hak, özgürlük ve eşitlik arayışları yeniden canlandı. Baskılara karşı bu direniş ruhunun yeniden canlanması için birçok sebep vardı. Müslümanların direniş ruhunu etkileyen uluslararası aktörler arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen gelişmeler vardır. Savaş sonrası dönem dünyada

¹¹⁰⁶ Tafete Kassu, “The Ethiopian Orthodox Church”, s. 245.

¹¹⁰⁷ Tafete Kassu, “The Ethiopian Orthodox Church”, s. 245; Ahmeddin, *Sosostu Asteoch*, s. 251-253.

özellikle Afrika ve Asya'da özgürlükçü hareketler tarafından nitelenmiştir.¹¹⁰⁸ Harar'ın uzun bir süre Ortadoğu ile özel bir ilişkisi olduğu için Ortadoğu'nun bağımsızlık arayışının da Hararghe'nin Müslümanları üzerinde doğrudan bir etkisi vardı. İkinci mantıklı sebep de İtalya'nın ve Somali'de kurulan yönetimin yenilgisiydi.

İngilizler İtalyan Somaliland'ı ve Etiyopya'nın Somali'sini işgal edilmiş bir düşman toprağı olarak yönettiler. Bunun sonucu olarak, İngilizler Somalilileri birleştirdiler, Somalililerin yaşadığı alanlar ilk defa tek bir idari bölgenin altında birleştirilmiş oldu. Bu durum daha sonra bağımsızlık ve birleşmiş Somali için Pan-Somali arayışına dönüştü. Bu düşünce aynı zamanda esas olarak Oromolar ve Harariler gibi Hararghe'nin Müslümanlarının yaşadığı diğer kesimlerde direniş ruhunu yeniden canlandırdı. Bir diğeri güvenilir yönetimin de otonomi, eşitlik, adalet ve bağımsızlık için olan arayışı ateşlemeydi. Dört ülkeden oluşan bir komisyon, Somali'nin başkenti olan Mogadişu'ya geldi. Özellikle Harariler kendilerini Hristiyan Amhara'nın Doğu Etiyopya'nın bütün Müslüman toprakları üzerine çökmüş olan pençesinden kurtarmayı hedefliyorlardı. İçte, sürgünden döndükten sonra Haile Selassie, Etiyopya tarihinde diğer bütün liderlerden daha otoriter bir hale geldi. Geçmiş beş yıllık gelişmelerden bir şey öğrenmemişti ve kendisinin bütün Etiyopyalıları tek bir şemsiye altında birleştirememesinin İtalyanlar tarafından nasıl kullanıldığını anlamamıştı. Sürgünden döndükten sonra imparator Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin ruhu ve Amhara milleti altında homojen bir Etiyopya kurma niyetindeydi. Ona göre Ortodoks olmayan ve Amhari dilini konuşamayan bir kişi gerçek bir Etiyopyalı değildi. Bu politikalar, daha önce İtalyanlar tarafından izin verilen Müslümanların dini bayramlarının resmi veya bölgesel bayramlar olarak kutlanmasını yasaklayan tedbirleri içeriyordu.¹¹⁰⁹ Harar'da bile

¹¹⁰⁸ Mahdi M. Shumburo, *An Analysis of the Events that led to the Hannolatto Movement and the Club Insurrection and Description of its Aftermath (recent Harari History, circa 1940-1960)*, New York, 1992, s. 6-7.

¹¹⁰⁹ Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 9.

Müslümanların kendi bayramları esnasında Etiyopya bayrağını göndere çekmeleri için görevlilerden izin alması gerekiyordu.¹¹¹⁰

İtalyanlardan sonraki dönemde, Amhari dili şeriat Mahkemelerinin dili haline getirildi ve bu Amhari dilinin Hristiyanların dili olarak kabul edildiği bir zamanda, Amhari dilinin Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının üzerine dayatıldığının açık bir işaretiydi. *Watani*¹¹¹¹ taraftarlarınca Harar üzerindeki bu baskı şu şekilde özetlenmiştir: “kamu görevlileri, yargı, polis kuvveti, ordu ve güvenlik hizmetleri bu çirkin özelliği ortaya çıkarmak için yeteri kadar şeffaf hale gelmişlerdi. Yerli halkın, kendilerinin yöneticilerine boyun eğdirilmesinin bir aracı olan tek amacı küçük düşürme, korkutma, kontrol etme ve toplumun kuvvetten düşürülmesi olan iç baskı mekanizmalarının bir aracı olmaktan başka bir şey değillerdi.”¹¹¹²

İmparatorun geri gelişinden bu yana, yukarıda bahsedildiği üzere eğitim ve eğitimin Amharileşme ve Hristiyanlaşması ile ilgili yeni kurallar vardı. Müslüman toplumu ile bir şekilde problemi olan göçmen öğretmenler bilinçli olarak Hristiyan toplumundan seçiliyordu. Göçmenlerden seçilen öğretmenlerin çoğunluğu Hindistan, Mısır, Seylan, Lübnan ve diğer ülkelerden gelen Hristiyan öğretmenlerdi.¹¹¹³ Bu öğretmenlerin büyük çoğunluğu Hristiyandı ve Müslüman öğrencilere nezaket ve eşitlikle muamele etme gibi bir düşünceleri yoktu. Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının cevabı ise farklıydı. Şehirlerde yaşayan Hararilerin çocukları devlet okullarına kısmen gittiler. Oromolar ve Somalililer hükümet okullarına çocuklarını göndermekten vazgeçtiler ve düzensiz temel Kur'an eğitimi ile çocukların temel eğitimini sağlamaya çalıştılar. Bunun sonucunda da bu çocuklar tamamen devlet memurluğunun dışında kaldı. Bu dönemde

¹¹¹⁰ Rahji Abdellah, “The Kulub Hannolato Movement by the Harari 1946-1948”, BA Thesis, Department of History, Addis Ababa University, 1994, s. 150.

¹¹¹¹ *Watani*, savaş sonrası bir Harari siyasi örgütüdür.

¹¹¹² Abdellah, “The Kulub Hannolato”, s. 26-27.

¹¹¹³ Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 15.

Haile Selassie'nin yönetimi altında üniversiteye giden çok az Somalili ve Oromo vardı.¹¹¹⁴ Oromolar ve Somalililer baskının ve dinin baskı altına alınmasının yüksek oranda olduğu kentsel alanlara yerleşme konusunda isteklerini kaybediyorlardı. Yakın zamana kadar Doğu Etiyopya'daki kasabaların çoğuna esas olarak Hristiyan Amharalı göçmenler yerleşmiştir.

Bu organize ayrımcılığa karşı verilen diğer bir cevap Hararghe vilayetinin farklı yerlerinde silahlı mücadele ile verilen direnişti. Hararghe vilayeti 1941 yılında imparatorun dönüşünden bu yana hiçbir zaman tam olarak barışa ulaşamamıştı. İlk direniş 1941 yılında Hararghe vilayetinin batı kısmında uzak bir yerde idi. Daha sonra Genç Somali Kulübü, 1943 yılında, Watani ve Hanollatto Kulübü, Hararghe'deki Hanalatto Hareketi ve 1950'lerden sonra Hizb Nasrullah ve Hizb Allah grupları kuruldu.

6.2.1 Çarçer'daki Direniş

İtalyanların bölgeyi boşaltmasından sonra Çarçer bölgesinde (*awrajjja*) istikrarsızlık vardı. İttu Oromoları imparatorluk sisteminin yeniden kurulmasına karşı çıkmışlardı. Hükümet kuvvetleri ve askerleri ile isyankâr İttular arasında çatışmalar vardı. 1941 yılındaki ve 1942 yılının başlarındaki isyan genel olarak *Fincila Muhammed Shanani* (Beş Muhammedin İsyanı) veya *Fincila Muhammed Jiloo* (Muhammed Cilo'nun İsyanı) olarak bilinir.¹¹¹⁵ Bu direniş, tarafımızdan bu konuda bir tez yazılana kadar hakkında pek belge toplanmamış bir direnişti.¹¹¹⁶ Rajhi Abdella¹¹¹⁷ aynı zamanda Çarçer'a bir ayaklanmanın varlığından bahsetmiştir. Hükümet memuru tarafından yazılan resmi bir yazı da Hararghe'de özellikle Girawa, Gursum ve Çarçer'da sıkıntıların

¹¹¹⁴ Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 15.

¹¹¹⁵ Ibsa, "A History of the Itu", s. 83; *Meto Alaqa (Yuz başı)* Muhammad Cilo, Umar Dajjazmach, Alişu Abdallah, Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi. Muhammed Cilo ile röportaj bu tarih için çok önemlidir, Muhammed direniş hareketinin lideri idi.

¹¹¹⁶ Ibsa, "A History of the Itu", s. 83.

¹¹¹⁷ Abdellah, "The Kulub Hannolato", s. 28.

olduğundan bahsetmiştir.¹¹¹⁸ Bu resmi yazıyı yazan kişi Hararileri bu direniş başlatanlar olarak suçlamıştır. Kulüp Hanalatto hareketine kadar ve daha sonrasında Harari Müslümanların rolü bu direnişte azdır. Bu şahıs daha sonra, 23 Ocak 1948 tarihinde yüzlerce Harari'nin hapse atılmasıyla sonuçlanan Kulüp Hanalatto hareketini tartışan bir toplantıya katılmıştır. Tim Carmichael bu şahsı o toplantıya katılanlardan birisi olarak zikretmiştir.¹¹¹⁹ Bu şahsın adı aynı zamanda o toplantıda alınan kararların içinde de geçmektedir. İmparatora gönderilen mektupta ve toplantı esnasında da bahsettiği gibi bu kişinin Hararilere karşı çok güçlü bir nefreti vardı.¹¹²⁰ Fakat toplantıya katılanların çoğunluğunun sorumluluğunun ifade edildiği kadarıyla hangi resmi sıfatla bu toplantıya katıldığı tam net değildir.

İlk direniş Hararghe vilayetinin uzak bir köşesinde olmuştur, fakat daha sonra batı Çarçer'in diğer kısımlarına sıçramıştır. İsyan Beş Muhammetler İsyanı olarak bilinir, çünkü bu isyan isimleri Muhammed olan beş kişi tarafından yönetilmiştir.¹¹²¹ Bu kişiler Muhammed Cilo, Muhammed Jawwe, Muhammed Abbas, Muhammed İbrahim ve Muhammed Hamid idi.¹¹²² Bununla beraber, bütün isyanın genel komutanı Muhammed Cilo idi.¹¹²³ Bundan dolayı bazen isyanın adı için bu şahsın adı kullanılmıştır. İsyan Quni *Warada'nın* ücra bir köşesinde Bokke isimli küçük bir kasabanın etrafında başladı.¹¹²⁴ Daha sonra Habro, Guba Koriça ve Kuni dâhil olmak üzere Çarçer platosunun batı

¹¹¹⁸ Mektup, Tir 26.1936 (4.2.1944), Aklilu Decene'den İmparator Hayle Silase'ye.

¹¹¹⁹ Tim Carmicheal, "Political culture in Ethiopia's provincial administration: Haile Sellassie, Blata Ayele Gebre and the (Hareri) Kulub movement of 1948" *In Personality and Political Culture in Modern Africa*, ed. By Melvin E. Page, Stephanie F. Beswick, Tim Carmichael, and Jay Spaulding, s. 195–212, Boston, 1998, s. 204.

¹¹²⁰ Prosévérval, 14 Tir 1940 (23.1.1948), Harari İl İdaresinin Toplantı Notu 1.

¹¹²¹ Ibsa, "A History of the Itu", s. 83.

¹¹²² *Metu Alaqa* Muhammad Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, "A History of the Itu", s. 83.

¹¹²³ *Metu Alaqa* Muhammad Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Mektup, Aklilu Decene'den İmparator Hayle Silase'ye, Tir 26,1936 (4.2.1944).

¹¹²⁴ *Metu Alaqa* Muhammad Cilo, Umar Dajjazmach, Alişu Abdallah, Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

kısımlarına yayıldı.¹¹²⁵ Bu bölgeler her zaman batı Hararghe'de direnişin merkezleri olmuştur.

Bu isyanın esas sebebi vali Wandimagagn'ın hareketleri ve politikalarıydı. Vali yerel halktan beş yıllık İtalyan işgali için vergi ödemelerini istemiştir. Hükümetin insanlardan iki kere vergi ödemelerini isteme hakkı yoktu. Çünkü zaten insanlar bu dönemde hükümete vergilerini ödemişlerdi. Aynı zamanda insanlar bu vergiyi ödeyecek durumda da değillerdi. Bu gayretler hükümetin yerel halkı maksatlı olarak cezalandırma politikasının bir sonucuydu. Bu insanlar hükümet politikaları sebebiyle sıkıntı çeken Müslümanlardı. Bu isyanlar her ne kadar doğrudan din temelli olmasa da katılanların hepsi Müslümandı. Nitekim Hristiyan Amharalı göçmenlerin bu isyanlara katıldığını gösteren hiçbir sözlü veya yazılı delil yoktur. Mehdi'nin de öne sürdüğü gibi, ilk işgalcinin torunları olan bu göçmenler yerel halka kıyasla sahip oldukları ayrıcalıkları hak olarak görüyorlardı. Mahdi bu durumu şu ifadelerle özetlemiştir: “Bu zamandan kısa bir süre sonra kendi babalarının ve kendilerinin ayrıcalıklı yönetici sınıfı statüsünü garanti gören yeni bir göçmen sınıfı ortaya çıktı. Eğitimli olan bu nesil görünen o ki tarihi, kendi hükümetlerinin politikalarını meşrulaştırmak için yorumlamaya meyillilerdi. Rakibi olmayan bir güçle gelen özel ayrıcalıklar ve imtiyazlarla kendilerini tatmin olmuş ve rahat hissettiler. Bu kuşak kendisinin miras olarak aldığı haklarını savunmaya ve korumaya zaten hazırды ve böylelikle de ayrımcı ve ayrıcalıklı bir kurum oluşturarak bunu yapmak için bütün imkânları kullanabilecek durumdaydılar.”¹¹²⁶

Söz konusu insanlar, Doğu Etiyopya'nın insanlarını Hristiyanlaştırma ve Amharileştirme sorumluluklarının kendilerinin bir alın yazısı olduğuna inanıyorlardı. Göçmenlerin, bu vergiye karşı ortaya çıkan yerel direnişi desteklemek gibi bir durumları

¹¹²⁵ *Meto Alaqa* Muhammad Cilo, Umar Dajjzmach, Alişu Abdallah, Mormor Abba Sena ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa,” A History of the Itu”, s. 84.

¹¹²⁶ Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 6.

yoktu. Aksine bu verginin uygulanmasını istiyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, yerel halk vergiyi ödememek için haklarını savunma maksadıyla ayaklandı.¹¹²⁷ Yerel halktan bazıları Muhammed Cilo'nun liderliği altında vergi memurlarına saldırdı. İki hükümet askeri öldürüldü ve üzerindeki yağmalandı. Bu olay Ature isimli bir köyde meydana geldi.¹¹²⁸ İsyan Çarçer'in batı kısımlarına sıçradı. İsyan edenlerin hedefinde göçmenlerden ziyade hükümet görevlileri ve *naftangalar*¹¹²⁹ vardı. Bu isyanın liderinin görüşünü göre *awrajja* içinde göçmenlere hiçbir zaman saldırmadılar, çünkü göçmenler de yerli halkla aynı durumdaydı.¹¹³⁰ Savaş Hristiyanlara karşı değil, yerli halka zulmedenlere karşıydı. Bu direniş hakkındaki umut vaad eden etkenlerden bir tanesi de İtalyanların işgal sırasında yerli halktan birçok kişiyi asker olarak orduya alması ve İtalyanların bölgeyi terk etmesinden sonra da bu insanların askerlik yeteneklerine sahip olmasıydı. Nitekim insanlar da kendilerine zulmeden hükümet yetkilileri bölgeye geri geldiklerinde bu askerlik yeteneğini kullandılar. Bölgede kaydı tutulmamış silahlar bulunduğu için insanlar silahlanmışlardı. Bu silahlar aynı zamanda Haile Selassie'nin görevlilerine karşı kullanılmıştı. Direniş üyelerinin birçoğu İtalyan yönetimi altında hizmet etmişlerdi. Bazıları ise İtalyanlar tarafından terk edilen silahlara sahiptiler.¹¹³¹

İsyanın merkezi olan Dayo'da İttular ile hükümet askerleri arasında büyük bir çatışma yaşandı. Hükümetin ordusuna Kidane Golab kumanda ederken İttuların kuvvetlerine de Muhammed Cilo komuta ediyordu. Bu savaşta 80'den fazla hükümet askeri öldürüldü ve 16 tane de isyancı hayatını kaybetti. Habro ve Kuni'nin valileri de bir gece baskınında öldürüldüler.¹¹³² Bu savaştan sonra İmparator Haile Selassie'nin hükümeti Çarçer'in valisi olan Fitawrari Million'a ve vali yardımcısı olan Fitawrari

¹¹²⁷ Muhammed Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹²⁸ Muhammed Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi; Ibsa, "A History of the Itu", s. 84.

¹¹²⁹ Naftenga silah taşıyanlar demektir. Fakat aynı zamanda zalimlerin de bir anlamı vardır.

¹¹³⁰ Muhammed Cilo, yağmalanmış hükümet mülkünü yöre halkıyla benzer konumdaki yerleşimciler arasında dağıtıyordu.

¹¹³¹ Muhammed Cilo, İtalyanlar için asker olarak hizmet etmemiştir.

¹¹³² Muhammed Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Ahmed Ali'ye bu problemi hızlı bir biçimde çözmeleri için emir yolladı. İmparator bu kişilere problemi çözmeleri için altı aylık bir kesin uyarı vermişti.¹¹³³

Problemi çözmek için, *Fitawrari* Ahmed Ali Tase isyancı liderleri etkileme maksadıyla dini liderleri ve kabile reislerini kullanmayı denedi. Kendisi İttuların ve Afran Kalloların *daminası*ydı.¹¹³⁴ İsyandan etkilenen yerlerde hükümet güçlerinin bölgeye kolay bir biçimde erişebilmesi ve isyanı kırsal alanlara doğru zorlayabilmesi için yollar inşa ettirmişti. Yaptığım görüşmede Muhammed Cilo, bana kendisini yakalamak için bölgede ilk defa bir arabanın görüldüğünü söyledi. Askeri operasyon başarılı olamadı, çünkü hükümet fazla güçlü değildi ve yeniden yapılanma süreci içindeydi. Bölgeye İtalyanların vermiş olduğu özgürlük unutulmamıştı ve baskıcı sistem geri geldiğinde yerel halk direnmeye karar vermişti.

Fitawrari Ahmed Şeyh Ali, ailesine isyancı liderleri ikna etme görevini vermişti. Şeyhin ailesi bölgede korkulan ve saygı duyulan bir aileydi ve direnişin üyelerinin birçoğu Şeyh Ali'nin aile üyelerinden veya öğrencilerinden birisi tarafından Müslüman yapılmıştı. Bu insanların bölgede ve daha ötesinde çok büyük bir etkisi vardı. Hiç kimse onlara karşı gelmek istemiyordu. Şeyh Ali'nin ailesine karşı gelmek Müslümanlığa sığmayan bir şey olarak kabul ediliyordu ve insanlar böyle yapmanın başlarına bela getireceğinden korkuyorlardı.¹¹³⁵ Bu ailenin bir üyesi olan Şeyh Abu Bakr isyancı liderleri ikna etmede önemli bir rol oynadı. Şeyh Ebu Bakr Muhammed Cilo'yu mücadelesini bırakması için ikna etti.¹¹³⁶ Nihayet Muhammed Cilo, diğer Muhammedlerle müzakere ettikten sonra hükümetin teklifini kabul etmeye karar verdi.

¹¹³³ Umar *Dajjasmach* Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹³⁴ Mormor Abba Sena, Şeyh Camal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹³⁵ Muhammed Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹³⁶ Seyh Cemal Şeyh Arabo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Muhammed Cilo hükümetin teklifini şeyh ailelerinden korktuğu için kabul ettiğini iddia etmiştir. Kendisi hükümetin kabul edip çıkarttığı genel bir af talebinde bulunmuştur.¹¹³⁷

Kanaatimizce Muhammed Cilo, Hararghe *Teqlay Gizat* (vilayet)'a yani Harar'a götürülmüştür. Uzun bir müzakereden sonra hükümet Cilo'yu affetmiştir. Kendisi *meto alaqa* (yüzbaşı) yapılmış ve Çarçer *awrajjasında* kendisine bir arazi verilmiştir.¹¹³⁸ Harar'da üç aylığına askeri eğitim almış ve imparatorluk ordusuna katılmıştır.¹¹³⁹ Orduya katıldıktan sonra arkadaşlarını isyanı bırakmaları için ikna etme maksadıyla isyanın olduğu bölgeye geri dönmüştür. İsyân 1942 yılının Aralık ayında sona ermiştir. Muhammed Cilo Hararghe'nin doğu kısmında Gursum'da bir isyanı bastırmak için görevlendirilmiş ve söylenilene göre başarılı bir biçimde isyanı bastırmıştır. En sonunda hükümetin ona yasadışı silahları toplamasını ve bölgedeki herhangi bir direniş hareketini ortadan kaldırmasını emrettiği batı Çarçer'a dönmüştür. Batı Çarçer eşkıyaların faaliyetlerinden zarar görmüştür. Fakat Muhammed Cilo hükümete karşı olanlarla birlikte çalışmaya devam etmiştir. Kendisi 1970'lerde batı Çarçer'da meydana gelen hükümet karşıtı komplolara katılmıştır.¹¹⁴⁰

6.2.2 1941 Yılından Sonra Hararghe'nin Doğu Kısımındaki Direniş

1926 tarihinden bu yana Harar'da siyasi olmayan bir kurum ortaya çıkmıştır. Daha önce de bahsedilen ve Firmach olarak bilinen bu kurum daha sonra Arapçada kelime manası olarak milliyetçi olan *Watani* kısa ismiyle bilinen *Jam'iyâ Al-Wataniya Al-Kheiriya*'ya dönüşmüştür.¹¹⁴¹ Fakat Tim, bu kurumdan *Jam'iyâ al-Wataniya* veya *Jam'iyâ Hurriya al-Harariya* şeklinde bahsetmiştir. Önceki Harari kurumunun ana hedefi

¹¹³⁷ Umar *Dajjasmach* Muhammad Cilo, Şeyh Camal Şeyh Arabo, Mormor Abba Seenâ ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹³⁸ Ibsa, "A History of the Itu", s. 84.

¹¹³⁹ Umar *Dajjasmach* Ali ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹⁴⁰ Muhammad Cilo ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹¹⁴¹ Carmicheal, "Political Culture in Ethiopia's Provincial Administration", s.201.

eğitimin geliştirilmesi ve kültürün korunması olup Kahire'deki Ezher Üniversitesi (Mısır) ile ilişkileri desteklemişti.¹¹⁴² *Watani* aynı zamanda Firmach'ın amaçları olan eğitimi bu kurumdan miras olarak almıştı çünkü kurum Hararilerin ve doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının geleceğinin eğitime dayandığına inanıyordu.¹¹⁴³ İlk başta Hararilerin faydasına olarak kurulmuş olan kurum, daha sonra amaçlarını Doğu Etiyopya'nın Oromolarına eğitim aracılığı ile erişme hedefine doğru genişletti. Böylelikle kurum Doğu Etiyopya'nın Müslümanları arasındaki kardeşlik ilişkisini kuvvetlendirme amacına sahip oldu.¹¹⁴⁴ Bu aşamada İngilizlerin kontrolü altında olan Hararghe vilayeti ve Somali bölgesinde yeni bir gelişme ortaya çıktı.

İmparatorun, Doğu Etiyopya Müslümanları ile uzlaşmaz bir tavır takip etmesi yüzünden, politikalarına karşı sürekli bir reaksiyon meydana geliyordu ve Doğu Etiyopya, imparatorun 1941 yılındaki geri dönüşünden sonra hiçbir zaman barışa kavuşamadı. Hükümetin gizli ve açık mektupları ve belgeleri Etiyopya'da Müslümanların yerleştiği her yerde ve özellikle Hararghe'de Müslümanların yerleştiği yerlerde aynı gelişme olan direnişe işaret ediyorlardı. Bu yeni bir gelişme olduğu için de konu ile ilgili birçok sözlü kaynak mevcuttur.

İtalyanların yenilgisinden sonra ilk başta Somalililerin kurmuş olduğu bölgesel kurumlar vardı.¹¹⁴⁵ Bunlardan bir tanesi Kulub Hannollatto'ydu. Kulub kelimesi, İngilizcedeki club kelimesinin Somalicede versiyonudur. Bu tanımlama ilk başta 1943 yılında Somali'de kurulmuş olan Somali Gençlik Kulübü'nün üyeleri tarafından benimsenmişti.¹¹⁴⁶ Daha önce de belirtildiği üzere, Somali'deki ve doğu Etiyopya'daki

¹¹⁴² Abdellah, "The Kulub Hannolato", s. 11.

¹¹⁴³ Abdellah, "The Kulub Hannolato", s. 11; Carmicheal, "Political Culture in Ethiopia's", s. 201.

¹¹⁴⁴ Ahmed, *History of Harar*, s. 150.

¹¹⁴⁵ Abdellah, "The Kulub Hannolato", s. 29; Carmicheal, "Political culture in Ethiopia's", s. 202; Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 8; Ahmed, *History of Harar*, s.150.

¹¹⁴⁶ Abdellah, "The Kulub Hannolato Movement", s.29; Carmicheal, "Political Culture in Ethiopia's", s. 202; Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 8; Ahmed, *History of Harar*, s. 150; Ghazi Abuhakema and Tim Carmichael, "The Somali Youth League constitution: a handwritten Arabic copy (c. 1947?) From the

gelişme yüksek oranda birbirleri ile ilişkiliydi çünkü bölgede önemli bir miktarda Somalili yaşamaktaydı. Saadia Touval'a göre: "Şimdi güney bölgesi olan yerde ilk olarak ortaya çıkan Somalili siyasi kurum 1943 yılının Mayıs ayında Mogadişu'da görünüşe göre İngiliz Askeri Yönetiminin teşvikiyle kurulmuş olan Somali Gençlik Kulübüydü."¹¹⁴⁷ İngilizler Doğu Etiyopya'nın Somalililerin yaşadığı bölgelerinde OETA'yı kurdular,¹¹⁴⁸ bu yönetim Etiyopya'nın toprak bütünlüğünü ihlal ediyordu, fakat Etiyopya İtalyanlardan İngilizler tarafından kurtarıldığı için İngilizlerin Etiyopya üzerinde kaçınılmaz bir söz hakları ve yetkileri vardı.¹¹⁴⁹ Etiyopya hükümetinin sallantıdaki durumu ve Hararghe'de bazı bölgelerde İngiliz yönetiminin varlığı Afrika Boynuzunda bir çeşit birleştirici Müslüman devletinin kurulması için insanları heyecanlandırdı.¹¹⁵⁰ SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa'dan oluşan Birleşmiş Milletler Komitesinin varlığı da özellikle Büyük Somali'nin kurulması için bölgedeki milliyetçiliği arttırdı.¹¹⁵¹

Bu krizle, Harariler daha da iddialı ve Watani daha da güçlü hale geldi. 1942 yılı itibariyle, daha önce ayrı olarak Harar'da, Dire Dawa'da ve Addis Ababa'da faaliyette olan Watani gençlik şubesi yoğun olarak siyasileşti. Kurum, Harar dışında Hararilerin yaşadığı topluluklarda faaliyet gösteriyordu. Büyük ihtimalle kurum, Harari tüccarlar grubunun Çiro (Asbe Teferi), Dadar, Galamso, Baddessa, Jijjiga ve diğer küçük kasabalar gibi Harar'ın küçük kasabalarında var olduğu için Hararghe'nin diğer kısımlarında da

Ethiopian Security Forces Archives in Harar", *Journal of Eastern African Studies* C. 4, No. 3, November 2010, s. 450-466.

¹¹⁴⁷ Saadia Touval, *Somali Nationalism International Politics and the Drive for Unity in the Horn of Africa*, Cambridge, 1963, s. 86.

¹¹⁴⁸ İşgal Altındaki Düşman Bölgesi İdaresi.

¹¹⁴⁹ Tibebe Eshete, "The Root Cause of Political problems in the Ogaden, 1942-1960", *North East African Studies*, 13, 1, 1991, s. 10.

¹¹⁵⁰ Mesfin Wolde Mariam, "The Background of the Ethio-Somalian Boundary Dispute", *The Journal of Modern African Studies*, c. 2, No. 2, 1964, s. 189-219; Eshete, "The Root Cause of Political", s. 10; C. J. Jaenen "The Somali Problem", *African Affairs*, c. 56, No. 223, 1957, s. 147-157, s.151; Osman Omar, *Somalia Past and Present Somali*, s. 55.

¹¹⁵¹ Ioan M. Lewis, *Understanding Somalia and Somaliland Culture, History, Society*, New York, 2008, s. 55.

faaliyet gösteriyordu. Bir sene içinde bu şube resmi olarak bağlı bulunduğu kurum olan Watani ile birlikte *Jamiyah Ittihad Shabab Islamiyyah* haline geldi ve Hararilerin ulusal özgürlük ve kendi kendilerini yönetme mücadelesini hızlandırdı.¹¹⁵² Bununla beraber *Watani*, bağımsızlığa odaklanmış daha radikal gençler için çekici değildi.¹¹⁵³

Hararilerle ve esas olarak Müslümanlarla ilgili olan bu kurum daha sonra bir kulüple ilgilenmeye başlamıştır? Cerdic Barnes, “1946 yılından 1948 yılına kadar Somali Gençlik Kulübü Mogadişu’da kurulmuş olan küçük bir kentsel yardım teşkilatından, Somali’ce konuşan bütün toprakların Büyük Somali altında birleşmesi çağrısını yapan büyük bir milliyetçi kuruma dönüştü?” sorusunu sormaktadır.¹¹⁵⁴ Bu kurum, Somalilerin tüzel kişiliğinin oluşması için gayret eden¹¹⁵⁵ ve açıkça bir İslami gündemi olmayan elitlerden ve askerlikle ilgili kişilerden oluşan Somalili bir kurumdu. Fakat Harariler neden bu kuruma katıldılar? Kulüp sadece Somalililer ve Hararilerin işleriyle mi ilgiliydi? Bütün Harariler ve Somalililer bu kuruma katılmış mıydı?

Birbirlerinin yerine kullanılan kavramlar olan Kulüp ve Hanoloların bir sloganı vardı: *Somalie Hanolato, Ethiopia Hadimto* (Somali çok yaşa, Etiyopya’ya ölüm).¹¹⁵⁶ Bu slogan kulübün üyeleri tarafından kamuya açık toplantılarda ve gösterilerde kullanıldı.¹¹⁵⁷ Hükümetin gizli mektuplarına ve belgelerine göre hareket Hararghe’nin step vilayeti dâhil olmak üzere Somalililerin ve diğer Müslümanların bulunduğu bölgelerde kademeli olarak yayıldı.¹¹⁵⁸ Kulüp baskıcı Etiyopya hükümetinden bağımsızlık elde etmeyi hedeflemişti. Shumbro’ye göre, Hararilerin Etiyopya Devleti ile ilgili farklı bir tutumu

¹¹⁵² İslam Gençlik Birliği Organizasyonu

¹¹⁵³ Watani milli anlamına gelir

¹¹⁵⁴ Cedric Barnes, “The Somali Youth League, Ethiopian Somalis and the Greater Somalia Idea, c.1946–48” *Journal of Eastern African Studies*, C. 1, No. 2, 277-291, 2007, s. 277.

¹¹⁵⁵ Erlich, *Islam and Christianity in the Horn of Africa*, s. 143.

¹¹⁵⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 158; Carmicheal, “Political Culture in Ethiopia’s”, s. 208.

¹¹⁵⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 158; Carmicheal, “Political Culture in Ethiopia’s”, s. 208.

¹¹⁵⁸ Mektup, Tarih 19 Temmuz. 1947, No. 5/5/6, Müslümanlar tarafından gizli organizasyonun kurulmasıyla ilgili raporlama. Dadar Belediyesinden, İçişleri Bakanlığı Belediye müfettişine.

vardı. Mahdi, Kulub'ü Etiyopya'daki ilk ayrılıkçı hareket olarak tanımlamıştır.¹¹⁵⁹ *Watani* üyeleri liberal olarak kabul ediliyorlardı ve talepleri otonom bir yönetim oluşturmak¹¹⁶⁰ ve kendi dinlerinin ve kültürlerinin saygı görmesiydi. Kulüp bu hedefleri barışçıl yollarla elde etmeyi hedeflemişti. Somalililerle fiziki olarak herhangi bir sınır paylaşmayan Harariler neden Somalili bir milliyetçi harekete katılmak istesinler? Bununla beraber, Hararilerin Somali ülkesi ile birleşmek istediklerini gösteren belgeler veya sözlü ifadeler vardır.¹¹⁶¹ İlk olarak, Hararileri Kulub hareketine iten hükümetin baskıcı olmasıydı. Dahası, Harariler ve Somaliler, Orta Çağ'da Hristiyan Yayla Krallığı'na karşı daha önce savaşmışlardı.¹¹⁶² İkincisi, her iki halk asırlar boyu ticarete yakın ilişkiler kurarak beraber yaşamışlardı. Üçüncüsü her ikisinin de manevi ve dini bağlılığı İslamiyet'eydi ve beraber birçok dinsel kimlik unsurunu paylaşıyorlardı.¹¹⁶³ Dördüncüsü, Harar'da yaşayan önemli sayıda Somalili vardı ve bu da her ikisini beraber hareket etmeye itiyordu ve Somalililer Hararileri kendilerine katılmaları için teşvik etmiş de olabilirdi. İlaveten, *Madrrasah al-Kheiriyah al-Harariyah*'nin mezunlarının kışkırtmaları Harari milliyetçilerini Kulübe katılmaya zorladı.¹¹⁶⁴ Beşincisi, uluslararası siyasi gelişmeler Hararilerin özgürlük ve eşitlik meselelerini destekliyor gibi görünüyordu.¹¹⁶⁵ Altıncısı, Somali milliyetçiliği de güney Etiyopya'nın baskıya maruz kalmış halklarının hedeflerini bu bölgeyi birleştirme ideolojisi olarak İslamiyet ile teşvik etme çabasını içeriyordu.¹¹⁶⁶

¹¹⁵⁹ Shumburo, *An Analysis of the Events that led to the Hannolatto Movement*, s.1.

¹¹⁶⁰ Abdellah, "The Kulub Hannolatto Movement" s. 39.

¹¹⁶¹ Abdellah, "The Kulub Hannolatto Movement", s. 39; Carmicheal, "Political culture in Ethiopia's", s. 202.

¹¹⁶² Abdellah, "The Kulub Hannolatto Movement", s. 37

¹¹⁶³ Abdellah, "The Kulub Hannolatto Movement", s. 39; Ahmed, *History of Harar*, s.158; Carmicheal, "Political culture in Ethiopia's", s. 202.

¹¹⁶⁴ Abdellah, "The Kulub Hannolatto Movement", s. 37

¹¹⁶⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 158.

¹¹⁶⁶ Abdellah, "The Kulub Hannolatto Movement", s. 39.

Özgürlük için en iyi şans Watani ve Kulüp'ün birleşmesi ve birlikte hareket etmesiydi, fakat Abdallah'nın bildirdiğine göre Watani üyeleri Mogadişu'ya gönderilen heyete dâhil olmuş ve *Watani'nin* kapanmasına dair de herhangi bir işaret gelmemişti.¹¹⁶⁷ Bununla beraber, her iki taraf da dünya önünde davalarını temsil etmek için ortak bir temsilci heyeti göndermeye karar verdiler. 1947 yılının Aralık ayındaki birleşmeden sonra, Watani ve Kulüp, davalarını dört güçten oluşan komisyona temsil etmek için her iki taraftan on üç kişiyi Mogadişu'ya heyet olarak gönderme maksadıyla seçtiler.¹¹⁶⁸ 1948 yılının Ocak ayında delegeler dört güçten oluşan komisyonla toplantı yaptılar ve Haile Selassie hükümetine karşı şikâyetlerini dile getirdiler. Bununla beraber, dört güçten oluşan komisyon delegelere Etiyopya'nın iç işlerine karışmanın komisyonun görevi olmadığını söyledi.¹¹⁶⁹ Delegeler, Mogadişu'ya Somali Youth League'nin merkezinin daveti üzerine gittiler. Komisyonun görev tanımı, Afrika Boynuzundaki eski İtalyan sömürgelerinin gelecekteki idaresi ve hükümeti ile ilgili kamuoyunu ve tercihleri ölçmek, toplamak ve değerlendirmektir.¹¹⁷⁰

Gönderilen kişiler, Ahmed Adish (lider) İbrahim Abdusselam, Muhammed Ahmed Yusuf, Ismail Ali Hussein, Yasin Muhammed Yusuf, Muhammed Adish, Yusuf Sheno, Haji Muhammed Adish, Adous Adish (Kulüp) Omer Geto (Wedato), Haji İbrahim Gato, Muhammed Yusuf İsmael, Yusuf Abdurahman (Watani), Hacı Ebu Bekir Feqi (bağımsız) idi.¹¹⁷¹ Bu liste, Dış İşleri Bakanlığının listesinden çok az farklıydı.¹¹⁷² Bu kişiler durumlarını savundular ve hükümetin intikam alacağı korkusuyla Etiyopya'ya geri dönmediler. Komitenin başarısı ve cevabı bilinmiyor, fakat istediklerini elde etmeyi başaramadıklarından dolayı ortaya çıkan sonuç iyi görünmüyor. Harar ve Harariler

¹¹⁶⁷ Abdallah, "The Kulub Hannolato", s. 47.

¹¹⁶⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 158.

¹¹⁶⁹ Abdallah, "The Kulub Hannolato", s. 48.

¹¹⁷⁰ Ahmed, *History of Harar*, s. 162.

¹¹⁷¹ Bu liste Rahji tarafından sağlanmaktadır.

¹¹⁷² Mektup, Tarih, Hidar 11, 1941 (20.11 948), Sayı 144/41, Dışişleri bakanlığından Hararghe Eyalet Vali Yardımcısına, Konu, Kahire'ye Gelen Harari'yle ilgili.

Etiyopya hükümetinin kontrolü altında kalmaya devam ettiler. Etiyopya hükümeti İç İşleri Bakanlığının Kamu Güvenliği Müdürlüğü aracılığı ile Hararghe vilayetinin farklı yerlerinden Kulüp hakkında bilgi topladı. Hükümet Kulüp hareketini etnik aidiyetle ilgili olmaktan ziyade İslami direniş hareketi olarak etiketledi, örneğin Kurfa Chale Emniyet Müdürlüğünden Gara Mulata İl Emniyet Müdürlüğüne gönderilen gizli bir mektup Müslüman Kulüp Teşkilatının Etiyopya devletine karşı ayaklanmayı planladığını iddia ediyordu. İlâveten, belgeler üyelerin Hristiyan Amhara ülkesinin Hararghe vilayetinden değil, Awash'tan öte olduğunu savunduklarını iddia ediyordu. Dahası, mektup yeni yol inşaat projesinde çalışan Somalili işçilerin Kulübün fikirlerini yaydıklarını iddia ediyordu. Bundan dolayı mektup bütün yerel Müslüman memurların ve geleneksel reislerin Kulübün amacına sempati duyduklarını iddia etti.¹¹⁷³

Müslüman toplumunun Kulüp tarafından etki altına alındığına dair aynı bölgeden benzer mektuplar da vardır.¹¹⁷⁴ Nunu Abdo ilçesinden gönderilen bir mektup, Kulüp ve direniş hareketi ile ilişkili olan yerel memurların ve sıradan insanların bulunduğundan bahsetmiş ve özellikle Bakar Weday'ı Kulübün fikirlerini yaymakla sorumlu olduğunu özellikle belirtmiştir.¹¹⁷⁵ Mektup birçok Oromonun isimlerini sıralamıştır ve kısmen Hararghe'nin insanların Kulüb'ün peşinden sıkı bir etnik düşünceyle değil, Kulübün üstlendiği Müslümanlık davasının peşinden gittiklerini göstermiştir. Fakat Shumburo ve Carmicheal Kulüb'ün bir Harari ve Somali hareketi olduğunu öne sürmüşlerdir. Hükümetin gizli ajanları ve kurumları aracılığı ile Kulübün yerel halk üzerindeki propagandası hakkında elde ettiği bol miktarda delili vardı.¹¹⁷⁶ Yakalanan *Camiyah* ve

¹¹⁷³ Mektup, Tarih, Nahase 23, 1939 (23.8.1947), no. Mı /31, Kurfa Çale Polis (10 Alaka Balay (Onbaş) Ababaw'dan) Gara Mulata İlçe Emniyet Müdürlüğüne.

¹¹⁷⁴ Mektup, Tarih, Nahase, 10 1939 (16.8.1947), No. 1830 /1, Gara Mulata Bölgesinden Hararghe Genel Yönetimine.

¹¹⁷⁵ Mektup, Tarih, Nahase, 19 1939 (25.8.1947), No.289 Nunu Abdo Alt Bölgesi'nden Harar Genel Valilik Ofisine, sayı: Mektubun devamı MI / 284.

¹¹⁷⁶ Mektup, Tarih, Yakatit, 27 1939 (6.3.1947), NO.1011/9, Fiqh Valisi'nden Teğmen Gebeyehu Bogale'ye; Tarih, Ginbot 17.1939 (25.5.1947), No. MI 982, Fikih Wareda'dan (bölge) Gursum Awraja

Kulüp üyeleri Çarçer’da yaklaşık olarak 80 kişinin Kulüp üyesi olduğundan bahsetmişti. Soruşturma Muhammed Alaşi, Sahil Ali ve Muhammed Adawi isimindeki üç kişiden toplanan raporlara dayanıyordu. Polisin hazırladığı rapora göre Kulübün propagandasını yapmak için Somalililerin kaldığı yerlerden Çarçer’a gelen ikinci bir kişi gelmişti. Bu ikinci kişi, Kulübün sembolünün, haçla birlikte bulunan hilal olduğunu söylemişti. Fakat Araplar namaz sırasında kişinin üzerinde haç bulundurmasının İslamiyet’e uymayacağını söyleyerek buna karşı çıkmışlardır.¹¹⁷⁷

1947 yılından itibaren Harar vilayetinin valisine raporlar gelmeye başladı ve mektupların çoğu Hararghe vilayetinin Somalililerin kaldığı bölgelerinden geliyordu ve kurum Somalililerin birleşmesi için çaba gösteren Somali kaynaklı bir kurum olduğu için, bu fikrin yayıcısı genellikle Somalililerdi. İkinci seviyede, Harariler de toplu olarak yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü kurumun faaliyetleri ile ilgileniyorlardı. Araplar Etiyopya’da yaşamışlardı ve Oromolar etnik kimlik adına değil, İslamiyet adına Kulüb’ün faaliyetlerine dâhil olmuşlardı. Faaliyetlere katılan bu Oromolar hükümetle ilişkisi olan Oromolardı ve bazıları da yerel ağalardı. Dahası, katılan diğer Oromolar tüccardı ve iyi dini eğitim almışlardı. Oromolardan katılanların çoğu şehirde yaşayan insanlardı. Katılan Hararilerin sayısı azdı, fakat çoğunluğu katılmıştı ve hükümetin engellemelerinin onlar üzerinde çok büyük ekonomik, siyasi ve sosyal etkisi vardı.

Hükümetin Harariler hakkında verdiği ilk tepki diğer bölgelerde verdiği tepkilerden daha sertti. Hükümet Hararilerin dört güçten oluşan komisyonla yaptıkları konuşmalar yüzünden Hararilere karşı daha sert olmaya başlamıştı. Hükümet Kulüp üyelerinin her hareketini gizlice takip edecek görevliler atadı. Haile Selassie’nin hükümeti Harari-Somali heyetinin Mogadişu’ya gittiğini fark edince hiddetle tepki

Bürosu, sayı, Somali Kulub; Tarih, Gibbot 18,1939(26.5.1947), NO. MI193, Yirgu Tekle Mariam (Gursum Aweraja Valisi) için Sulyota Gebeyehu Bogale (AlGobeya ilçesinde Vali) den.

¹¹⁷⁷ Mektup, Tarih Hamle, 19 1939(26.6.1947), No, 180/3 Çarçer *Awraja*’dan Ayele Gebre’ye [Hararghe Valisi] polis soruşturma raporu.

gösterdi. Büyüyen muhalefeti bastırmak için, hükümetin tepkisi hızlı ve orantısızdı, İmparator Haile Selassie, kuzey vilayetlerinden binlerce askeri zaten güvenlik güçleri ile dolu olan Harar'a ve Harar bölgesine getirdi. Yerli halk silahlanmıştı ve sistemin bir parçasıydı. Hararghe vilayetinin vali yardımcısı olan Balatta Ayele Gebre, İmparatorun emriyle 20 Ocak 1948 tarihinde 50 Harariyi tutukladı, fakat diğer Harariler hapse atılan Harari heyetinin üyelerine destek verdiler.¹¹⁷⁸ Harar çok küçük bir yer ve oldukça kapalı bir toplum olduğundan tutuklamalar hızlı bir biçimde bütün halkı içerdi, çoğunluğu Harari olan şehrin Müslümanları Cuma Camisinde bir toplantı düzenledi.¹¹⁷⁹ 21 Ocak 1948 tarihinde Harariler valiye giderek bütün Hararilerin Kulüb'ün fikirlerini desteklediğini ve tutuklananların salıverilmesini istediler. Hükümet, Harari Müslümanlarını ezmeye hazırdı, askerler ve güvenlik güçleri kapı kapı gezip birçok insanı tutukladılar ve Hararilerin mallarına da el koyuldu, vali İmparator'dan doğrudan gelen emirlerle hareket ediyordu. 22 Temmuz tarihinde tutuklanarlardan bazıları salıverildi, fakat 678 kişi hapiste kalmaya devam etti. Nüfusu 30 binden az olan bir toplum için bu sayı çok fazlaydı. Hemen hemen hiçbir aile tutuklamadan kurtulamamıştı.

Etiyopya takvimine göre 14 Ocak 1940 tarihinde Mogadişu'ya giden Harari heyetinin durumunu tartışmak için bir toplantı yapıldı (23 Ocak 1948). Toplantıya, Hararghe vilayetinin valisi ve İmparator Haile Selassie'nin oğlu olan *Leul* (Prens) Mesfin Makonnen Haile Selassie başkanlık etti.¹¹⁸⁰ Hararghe vilayetinin günlük idari işlerinde aktif olmayan Prens Makonnen'in varlığı sakıntının derinliğini gösteriyordu.¹¹⁸¹ Diğer katılımcılar Harar vilayetinin valisi olan Blata Ayel Gabre, *Fitawrari* Alamayehu Derbe, *Kegnasmach* Wolde Amanuel (Harar Vilayetinin Yöneticisi), *Fitawrari* Gangul Kolasie, *Aba* Mezgebe Silasie, *Blata* Asfaw Habtegiorgis (Yardımcı Baş Hâkim, Hararghe

¹¹⁷⁸ Abdellah, "The Kulub Hannolato", s. 50.

¹¹⁷⁹ Carmicheal, ". Political Culture in Ethiopia's Provincial administration", s. 204.

¹¹⁸⁰ Prosévérval, 14 Tir, 1940 (23 Ocak, 1948), Harari İl İdaresinin Toplantı Notu, Konu: Harar Şehrinde Yaşayan Adare İsyanına ilişkin istişareler.

¹¹⁸¹ Carmicheal, "Political culture in Ethiopia's", s.204.

vilayetinin Başkan Yardımcısı), *Kegnazmach* Yohanis Bitewulign (Harar Vilayetinin Hazine sorumlusu), Yarbay Wakjira Serda (Harar velayetinin en üst düzey askeri sorumlusu) Belediye Başkanı Yimam Goshu (Harar Vilayetinin Polis Şefi), *Ato* Tasew Ayele, *Grazmach* Ashagre Kurse ve Aklile Dejen idi.¹¹⁸²

Bu toplantıda ilgili bütün üyeler Hararilerin isyanı ve direnişi ile ilgili olan hadiseyi tartışmak için hazır bulunuyordu. İmparatorun dönüşünden bu yana vilayet istikrarlı değildi ve İmparatorluğun bölgede bol miktarda askeri ve istihbarat personeli vardı. Fakat Haile Selassie'nin hükümeti, kendilerine 1947 yılından itibaren gizli yollardan bilgiler ulaşmasına, mektupların, raporların ve memurların iletişimlerinin hükümet mekanizmasının alt kameleri ile İç İşleri Bakanlığı, Kamu Güvenliği Bakanlığı gibi yüksek kademeleri arasında yapılmasına rağmen *Kulübü* ve *Watani*'yi dağıtmak için bu noktaya kadar neden beklemişti? Vali yardımcısı hareket ve direniş hakkında bilgi olmadığından şikâyet etmiştir. Fakat kendisi ile yerel vali arasında yapılan gizli yazışmalar konu hakkında derinden bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. 81 üst düzey lider en çok arananlar olarak hapiste kalmaya devam ettiler.

Hükümetin uygulaması sadece Harar ile sınırlı kalmadı, Dire Dawa'ya da ulaştı. Yaklaşık 60 senedir Harariler hükümet tarafından eziliyorlardı. Carmichael'a göre tutuklama ve hapse ilave olarak, hükümet Hararilerin Medreseleri dâhil olmak üzere kamu mallarına el koydu ve bunun bir neticesi olarak Harar'ın merkez Medresesine hükümetçe el konuldu ve devlet okuluna dönüştürüldü.¹¹⁸³ Dahası, hapisten tahliye edilenlere her gün polis karakoluna gidip imza atmaları emredildi ve Hararilerin hükümetin özel bir izni olmadan Harar'ı terk etmeleri yasaklandı. İlâveten, hükümet aynı zamanda bu mahkûmlar grubunu başta Jimma, Gojjam ve Gore olmak üzere 27 kişilik bir

¹¹⁸² Ahmed, *History of Harar*, s. 357; Carmicheal, "Political Culture in Ethiopia's", s. 204; Prosévérval, 14 Tir, 1940 (23.1.1948), Harari İl İdaresinin Toplantı Notu, Konu, Harar Şehirsinde Yaşayan Adare İsyana İlişkin İstişareler.

¹¹⁸³ Carmicheal, "Political Culture in Ethiopia's", s. 205.

grubu ülkenin farklı yerlerine gönderme kararı aldı.¹¹⁸⁴ Daha sonra Hararilere el konulan mallarını ve işletmelerini çekip çevirecek temsilciler atamaları emredildi. Dire Dawa havaalanında kapalı kapılar arkasında süren uzun bir bekleme süresinden sonra, bu mahkûmlar Jima, Gore ve Gojjam'daki hapisanelere nakledildiler. İmparatorluk hükümeti tarafından alınan bir diğer tedbir de Hararilerin mülklerine el konulması ve seyahat kısıtlamaları getirilmesiydi. O zamandan kalan materyaller el konulan malların ayrıntılarını göstermektedir. İnsanlar Etiyopya hükümetine karşı komplolar kuran bir kuruma üye oldukları iddiası ile hapse atıldılar. Hararilerin suçu Amhari dilinde “*ye Adarewoch Tifat*” yani Hararilerin kabahati olarak bilinmektedir.¹¹⁸⁵ Müsaderelerin, hapislerin ve seyahat kısıtlamalarının Hararilerin hakları için mücadele etmesi ve İslamiyet üzerinde önemli etkileri olmuştur.¹¹⁸⁶

Mogadişu'ya gidenlere İngiliz hükümeti başka yerlere gitmelerini söylemiştir. Bunun sonucunda da bu insanlar öncelikle Suudi Arabistan'a ve nihai olarak Mısır'a gitmişlerdir. Mısır da iyi durumda değildi ve bu Arap dünyasının Filistin meselesi ve İsrail'in kurulması ile meşgul olduğu bir zamandı. Mısır'da, İhvan-ı Müslimin teşkilatının başında olan Hasan el-Banna'nın yardımı ile kaldılar.¹¹⁸⁷ 1949 yılında, 81 tutuklunun aileleri imparatora giderek tutukluların salıverilmesini ve affedilmesini istediler. İmparator onlarla konuştu ve Kahire'ye kaçanların ve orada yaşamaya başlayanların ülkelerine geri dönmeleri şartıyla tutukluların salıverilmesini kabul etti. Dışişleri Bakanlığı tarafından Vali Yardımcısı Ayle Gabre'ye Kahire'de yaşayanlar hakkındaki ayrıntılı bilgiler ulaştırıldı.¹¹⁸⁸ Haile Selassie hükümeti bunu kamuoyuna kötü görünmekten kaçınmak için yapmıştı, çünkü Etiyopya mazlumlar dünyasında

¹¹⁸⁴ Abdellah, “The Kulub Hannolato Movement”, s. 50.

¹¹⁸⁵ Ahmed, *History of Harar*, s. 167.

¹¹⁸⁶ Ahmed, *History of Harar*, s. 167.

¹¹⁸⁷ Abdellah, “The Kulub Hannolato Movement”, s. 39.

¹¹⁸⁸ Mektup, Hidar 11, 1941 (20.11.1941), no.144/44, Dışişleri Bakanlığı'ndan Blatta Ayele Gabre'ye; Hidar 16,1941 (25.11.41), no. 144 / 44, Dışişleri Bakanlığı'ndan Blatta Ayele Gabre.

bağımsızlığın işaretiydi ve oldukça tanınıyordu. Haile Selassie, Jameikan toplumunun bir kısmına göre tanrı gibiydi ve dünyadaki zenciler arasında oldukça popülerdi. Addis Ababa’da yaşayan Harariler, Haji Ahmed Ibrahim Bomba’yı, heyeti Etiyopya’ya dönmeye ikna etmesi için Kahire’ye göndermişlerdir. Muhammed Y. İsmail dışında hepsi dönmeyi kabul etti.¹¹⁸⁹

Bu anlaşmaya bağlı olarak sığınmacılar güvenli bir biçimde Etiyopya’ya ulaştılar ve hapisten salıverilen tutuklularla birlikte o zamanın Tarım ve Ticaret Bakanı olan Makonnen Habtewold tarafından Addis Ababa’daki Ulusal Tiyatro’da toplandılar ve kendisi onlara resmi olarak özgür olduklarını söyledi.¹¹⁹⁰ Fakat Harar’daki evlerine dönmelerine izin verilmedi ve hayatlarına yeni baştan başlamaya zorlandılar.¹¹⁹¹

Genelde Hararghe’de ne olduğu ayrıntısı ile bilinmiyordu çünkü hükümetin faaliyetleri gizliydi. Fakat hükümetin sıkı kontrolünü gösteren çok sayıda belge vardır. Örneğin, Asbe Teferi (Çiro) kasabesindeki insanlar hükümetten Idir adında bir dernek kurmak için izin istediler, derneğin esas görevi cenazelerde toplu olarak yas tutmak ve cenaze töreni yapamayacak fakir insanlara yardımda bulunmaktı. Hükümet talepte bulunanların talebine cevap vermedi ve insanlar bu derneği gizlice kurdular ve hükümet de bu derneğin kurulmuş olduğunun farkına vardı, hepsini tutukladı ve onlara 25 Birr ile 100 Birr arasında para cezası kesti. Bu cezalandırma Müslümanlar üzerinde gayet şiddetli olmuştu çünkü kasabadaki Hristiyanların birden fazla derneği vardı.¹¹⁹² Somalililerin yaşadığı yerlerdeki kontrol arttı ve nihayet hükümet 1950’li yılların ortalarından sonra Somalililerin yaşadığı yerlerin çoğunda olağanüstü hal ilan etti. 1950’lerden sonra

¹¹⁸⁹ Abdellah, “The Kulub Hannolato”, s. 39.

¹¹⁹⁰ Ahmed, *History of Harar*, s.168; Abdellah, “The Kulub Hannolato”, s. 52-53.

¹¹⁹¹ Ahmed, *History of Harar*, s.168; Abdellah, “The Kulub Hannolato”, s. 52-53.

¹¹⁹² Mektup, Tarih, Nehase, 9 1936 (15.8.1944), No.37/8, Çarçer Werada’dan Harar Aweraja (Eyalet) sayısında, yasadışı kendi kendine yardım derneğinin oluşturulması; Tarih Tir 1,1939 (9.1.1947), No. 73/3 Çarçer Werada’dan Harar Aweraja’ya (Eyalet); Tarih, Tir, 6 1939(14.1.1947), No.532, Sayı: Müslüman Kendine Yardım Birliği meselesine cevap vermek; Werada Adalet departmanlarından Çarçer Werada valisine (daha sonra Awerja’ya), Sayı: Müslüman kendine Yardım Mahkeme kararı Yardım.

meydana gelen bu ve diğer gelişmeler hakkındaki ayrıntıları ileride tartışılacaktır. Fakat Kulüb'ün sarsıntısı hala Harariler tarafından "... o gün şehir kaybedildi" şeklinde hatırlanmaktadır.¹¹⁹³ *Kulüp* neden bağımsızlığı elde etmede başarısız oldu veya en azından hükümet neden onların amaçlarını tanımadı ve onlara dini özgürlüklerini vermedi? Mahdi Shumbro'nun öne sürdüğü fikre göre eğer Oromo katılımı yüksek olsaydı, sonuç daha farklı olabilirdi.¹¹⁹⁴ Oromolar katıldılar, fakat hepsi değil, daha önce de belirtildiği üzere sadece eğitimli ve şehirde yaşayan Oromolar katıldılar. Oromolar ve diğerleri katılmıyorlardı çünkü hareket Somali milliyetçiliği ve ayrılıkçı hareketlerle ilgiliydi. İkinci sebep ise, Harariler, Çalenko savaşında olduğu gibi doğu Etiyopya'nın halklarını koordine edemediler. Her ne kadar, İslamiyet adına harekete katılsalar da hareketin faaliyetlerinin büyük bir kısmını Harari kimliği belirledi. Oromoları, Argobbaları ve doğu Etiyopya'nın Afarlar dâhil diğer Müslümanlarını harekete dâhil etmekte başarısız oldular. Harar yüz ölçümü ve nüfus açısından küçüktür, Harar gibi bir topluluk için Oromolar ile koordinasyon yapılmaksızın bağımsızlığı ve otonomiyi istemek zordur. Somalililer aynı zamanda iyi teşkilatlanamadılar ve bazen de eşgüdüm sağlamak ve diğerlerini yönetmek için fazla kabileci davrandılar. Dahası, 1960'lara kadar dünyanın durumu bu tür bir ayrılıkçı hareket için uygun değildi.

6.3 Kulub Hannolato Hareketinin Başarısız Olmasından Sonra Meydana Gelen Sosyal-Politik Gelişmeler

Kulub Hannolato Hareketinin Hararghe vilayetindeki başarısızlığının hükümet burada hükümet derken söz konusu ettiğin hükümet (government) de Müslüman halk için etkileri oldu. Hararghe vilayeti 1950'lerden sonra Eritre ve Bale vilayetleri gibi en

¹¹⁹³ Sidney Waldron, "A Farewell to Bab Haji: City Symbolism and Harari Identity 1887-1977", 1988: in D. Donham and W. James eds, *Working Papers in Society and History in Imperial Ethiopia*, Cambridge, s. 255.

¹¹⁹⁴ Shumburo, *An Analysis of the Events*, s. 10.

huzursuz vilayetlerden birisi olup, XIX. yüzyılın ikinci yarısında direnişin önde gelen merkeziydi. Ancak bu konuda kaynak yetersizliğı ile karşı karşıyayız. Doğı Etiyopya'daki insanların çoğunluğı az eğitilmiş oldukları için, buradaki Müslümanların hayatı ve karşılaştıkları zorluklarla ilgili bilgiler fazla kayda geçmemiştir. Bununla beraber bölgenin tarihi çok fazla geçmişe gitmediğinden dolayı, tarihsel gelişmeleri sözlü ve arşiv kaynaklarına dayandırarak yeniden yapılandırmak mümkün görünmektedir.

Bir diğerk zorluk ise ikincil yazılı kaynakların yokluğudur. Genellikle geçmişte olduğu gibi muhalefet koordineli değildi. Dahası, muhalefetin dini–etnik karakteri vardı. Farklı etnik kimliklerin varlığı doğı Etiyopya'nın Müslümanları arasında birliğin olmamasının sebebiydi. Müslümanların, bir toplumun var olmasının ve iyiliğinin temelini teşkil edecek herhangi bir sosyal ve siyasi kuruma sahip olmaları yasaklanmıştı. Hükümet direnişin ve muhalefetin seviyesinden endişe duymaktaydı.

Hararghe Vilayetinin vali yardımcısına hemen her yerden yazılmış mektuplar vardır (Dayanıklılık). Hükümet bir *ihtiyarlar heyeti* oluşturmak istiyordu. Bu heyetin esas amacı insanların şikâyetlerini dinlemek ve 1941 yılından bu yana büyüyen gerilimleri azaltmaktı. Fakat yönetilenlerin faydasına olan şeyin tam olarak ne olduğu bilinmiyordu. Delegeler 1944 yılından bu yana (Etiyopya Takvimine göre 1936) vilayetin başkenti olan Harar'a gönderiliyordu. Bu mektuplara göre, temsilcilerin hemen hemen hepsi yerel Müslümanlardı. Göçmenler dâhil edilmemişti ve doğı Etiyopya'nın hükümet bürokrasisi içinde Hristiyan göçmenler baskındı. Örneğın, aşağıdaki kişiler Harar'a delege olarak gönderilmişti. Bu kişiler Gurgura bölgesinden Hacı Musa¹¹⁹⁵, Webera bölgesinden Âdem Seyid ve Abdullah Ali¹¹⁹⁶, Gursum bölgesinden İbrahim Aden ve Musa Abaten¹¹⁹⁷,

¹¹⁹⁵ Mektup, Tarih Sene, 10 1936 (17.06.1944), No.1/1777, Dire Dawa *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

¹¹⁹⁶ Mektup, Tarih Sene, 14 1936 (21.06.1944), No.1/1330, Webera *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

¹¹⁹⁷ Mektup, Tarih, Hamle, 19 1366 (26. 07. 1944), No.13/1819 Gursum *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

Çarçer bölgesinden Abdulaziz,¹¹⁹⁸ Wolda Mariam Tayu, Ali Tase,¹¹⁹⁹ Umar Badada¹²⁰⁰ ve Abdullahi Jilo¹²⁰¹, Gara Mulata *Werada* bölgesinden de İbrahim Badaso ve Osman Adam Gobe idi.¹²⁰² Liste tam değildir, fakat sadece bir tane Hristiyan temsilci vardı ve bu da Haile Selassie'nin dönüşünden hemen sonra kendisinin yeni vilayet valilerini yerel Müslüman halkın sıkıntıları ile meşgul olmalarını istediğini gösteriyordu. Fakat Asbe Teferi kasabasında 1939(1945/46) yılında ne olduğunu incelersek, doğu Etiyopya'nın Müslümanlarına karşı değişmeyen sert tutum görülebilir.

Etiyopya'nın *Idir Derneği* (Kişisel Beceri Kazandırma Derneği) kentli ve kırsal toplumların kültürel derneğidir. Hararilerin *Afoçası* ve Oromoların da *dhaaba wal Gargaarsalari* buna örnek olarak gösterilebilir (kişisel beceri kazandırma veya yardım derneği). Kişisel beceri kazandırma Dernekleri sadece Etiyopya'ya veya doğu Etiyopya'ya has şeyler değildir. Fakat Haile Selassie'nin hükümeti ve onun Hararghe Vilayetinin Hristiyan Amharaları valileri bundan dolayı hoşlanmadı. Çarçer alt bölgesinin başkenti olan ve daha sonra da Çarçer bölgesinin başkenti haline gelen Asbe Teferi kasabasının Müslüman sakinleri hükümete kendilerine bir yardım derneği kurmaları için izin vermesi maksadıyla başvurdu. Bununla beraber, hükümet Müslümanların bu talebine olumlu değildi. Bu yardım derneğinin amacı fakirlere yardım etmek, cenaze hizmetlerini ve düğünleri koordine etmektir. Üyelerin aylık aidatları yarım sent miktarındaydı ve bu da o zamanların standartlarına göre yarım dolar civarındaydı. Aynı kasabada birçok Hristiyan yardım dernekleri vardı. Hükümet Müslüman yardım derneğini ulusal

¹¹⁹⁸ Mektup, Tarih, Sene, 27 1937 (04.07.1945), 89/3249 Çarçer'ten (Tulo alt bölge) *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

¹¹⁹⁹ Mektup, Tarih, Megabit, 30 1937 (8.3.1945), No.29/2345, Çarçer (Guba Koriça ve Çiro ilçesi) *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

¹²⁰⁰ Mektup, Tarih, Ginbot, 4 1937(12.5.1945), No.29 /26/73, Çarçer (Masala ilçesi) *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

¹²⁰¹ Mektup, Tarih Ginbot, 14 1937 (22.5.1945), No.29/2815, Çarçer'den (Kuni alt bölge) *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

¹²⁰² Mektup, Tarih, Meskrem, 30 1973(10.10.1944), No.171 Gara Mulata *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

güvenliğe karşı bir engel ve tehdit olarak etiketledi¹²⁰³ ve hakkında soruşturma yapmaya karar verdi.¹²⁰⁴ Nihayet, Cami'a olarak bilinen yardım derneğinin bütün kırk yedi üyesi dernek başkanı Muhammed Shane de dâhil olmak üzere tutuklanıp hapse atıldılar.

Tutuklular mahkemeye çıkarıldılar. Bu insanlar yasa dışı bir örgüte katılma ve üye olmakla suçlandılar.¹²⁰⁵ Duruşma 1947 yılının 13 ve 14 Ekim günleri olmak üzere üst üste iki gün sürdü.¹²⁰⁶ Duruşmanın ilk gününde, Çarçer bölgesinin valisi *Dajjazmach* Bekele Waya duruşmaya katıldı. Kendisi duruşmanın baş hâkimiydi ve mahkemenin de başkanıydı. Diğer hâkimler ise Desta Habte Mariam (mahkemenin başkan yardımcısı) ve Tsegaye Tekle Haymanot idi. Duruşmanın ikinci gününde başkan yardımcısı baş hâkim olarak hareket ediyordu. Valiler Etiyopya geleneğinde baş hâkim olarak hareket ediyorlardı. Mahkeme Müslümanları yasadışı bir örgüte katılma ve üye olmaktan suçlu buldu ve aşağıdaki hükme vardı:

1. 1 numaralı sanıktan 10 numaralı sanığa kadar olan sanıklara 100 *Birr* (Etiyopya parası) miktarında para cezası veya 9 ay hapis cezası verildi,
2. 11 numaralı sanıktan 16 numaralı sanığa kadar olan sanıklara 50 *Birr* miktarında para cezası veya 7 ay hapis cezası verildi,
3. 17 numaralı sanıktan 30 numaralı sanığa kadar olan sanıklara 30 *Birr* miktarında para cezası veya 3 ay hapis cezası verildi,

¹²⁰³ Mektup, Tarih, Nehase, 9 1936 (15.6.1944), No.37/8 Çarçer *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Şehri) gönderen, yasadışı kendi kendine yardım derneği kurulması; Tarih Tir,1,1939 (9.1.1947) sayı 73/3,Çarçer *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Bölgeye) Müslüman Kendine Yardım Derneği'nin meselesine cevap vermek; Tarih, Tir, 6 1939 (15.1.1947), No.532, *Werada* Adalet Bölümünden Çarçer *Werada* Valisi (*Dajjach* Bekele Waya) (daha sonra *Awerja*), sayı: Müslüman Kendine Yardım Mahkemesi kararı.

¹²⁰⁴ Mektup, Tarih, Tir, 7 1940 (16.1.1948), No.M / 59, Çarçer *Werada*'dan (Selashi Waldayes) Harar *Aweraja*'ya (*Blatta* Ayele Gabre).

¹²⁰⁵ Mektup, Tarih, Tikimit, 3 1940 (14.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Charcher Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar *Aweraja* Çarçer *Werada* Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

¹²⁰⁶ Tikimit 3,1940 (14. 10 1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Charcher Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar *Aweraja* Çarçer *Werada* Mahkemesi) Mahkeme Kararı; Tikimit 2,1940 (13.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar *Aweraja* Çarçer *Werada* Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

4. 30 numaralı sanıktan 40 numaralı sanığa kadar olan sanıklara 20 *Birr* miktarda para cezası veya 1 ay hapis cezası verildi.¹²⁰⁷

İlaveten, Derneğin bütün mal varlıklarına ve 181 *Birr* ve 70 Kuruşluk paraya hükümet tarafından el konuldu. Duruşmanın ikinci gününde, geri kalan yedi kişiye 20 *Birr* miktarındaki para cezası veya bir ay hapis cezası verildi.¹²⁰⁸ Tutuklular 17 Aralık 1947 tarihinde vilayetin en üst görevlilerine affedilmeleri için yazılı bir başvuru yapsalar da bu başvuru sonuçsuz kaldı.¹²⁰⁹ Bu yardım derneğinin üyeleri Oromolar, Araplar, Harariler, Argobbalar, Wallo Oromoları ve hatta Gurargheler olmak üzere etnik köken olarak karışıktı.¹²¹⁰ Ödedikleri toplam ceza miktarı da yaklaşık olarak 2380 *Birr* miktardıydı. Bu para miktarı o zaman için 2380 Amerikan Dolarına eşitti, yaptıkları şey ile orantılı bir ceza değildi, sanıkların bazısının hiç parası yoktu ve bu sanıklar hapis cezasını kabul etmeye karar verdiler.

Ekonomik açıdan, bu durum kasabanın Müslümanlarına indirilmiş çok ciddi bir darbe idi. Aynı bölgede benzer haksızlıklar kırsal alandaki insanların da başına gelmişti. Kaynaklarına göre, Asebe Teferi'nin (Çiro) kırsal kesimlerindeki insanlar bölgenin toprak ağasından bir cami inşa etmek için arsa talep etmişlerdi. Ağa, “arazisinde kalıcı bir ev” olarak nitelediği inşaata izin vermeyi reddetmişti. Aynı zamanda talepte bulunanların da arazisinden kovulmalarını istemişti.¹²¹¹ Bu insanlar çocukları ile birlikte toprak ağasının arazisinden kovuldular. Bu örnek, o zamanın Müslümanlarının durumu göstermektedir.

¹²⁰⁷ Mektup, Tarih, Tikimit,, 2 1940 (13.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

¹²⁰⁸ Mektup, Tarih, Tikimit, 3 1940 (14.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Charcher Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

¹²⁰⁹ Mektup, Tarih, Tihisas, 7 1940 (17.12.1947) Asebe Teferi kasabasında Müslüman'ın başvurusu.

¹²¹⁰ Mektup, Tarih, Tikimit 2,1940 (13.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

¹²¹¹ Umare ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

Bir caminin yenilenmesi için izin almak bile büyük bir problem olmuştu. 1955 yılının Haziran ayında Müslümanlar Harar belediye başkanına ve bölgenin valisine şehrin en büyük camisinin tamirâtı için para toplama maksadıyla izin almak için başvurular. Hükümet bu izni verirken bir yandan da para toplama ve tamirat işlerini izlemeleri için gizli ajanlar görevlendirdi.¹²¹² Çünkü Hükümetin, doğu Etiyopya'nın Müslümanları hakkında duyduğu şüphe çok kuvvetliydi. Müslümanlara işgal ile ele geçirilmiş düşmanlar gibi davranıyordu. Güvensizliği öyle derindi ki insanların evlerinde namaz kılmaları bile hükümetin casuslarının gözünden kaçmamıştı.¹²¹³

Hükümet Müslümanların muhalefeti hususunda paranoyak bir şekilde davranıyordu. Bazı bölgelerde, Müslümanlar evlerinde namaz ve dua esnasında iken polislerin ve güvenlik güçlerinin tacizlerinden şikâyetçi olmuşlardı. Bir insanın evde namaz kılması bile bir güvenlik tehdidi gibi görülmekteydi. Harar kasabasında, Medhanalem Kilisesi, Teferi Mokonnen'in abisi olan Yılma Mokonnen zamanında Harar'daki eski camii yıkılarak Jogol diye adlandırılan Müslüman mahallesinin tam ortasına inşa edilmişti. 24 Haziran 1947 tarihinde yazılmış olan bir mektup Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nin bir şikâyeti göstermektedir.¹²¹⁴ Mektuba göre Etiyopya Ortodoks Kilisesinin bir görevlisi olan Asrat Gebre Yohanis Harara meseleyi araştırmak için gider. Rahipler, sahipleri farklı bir dinden olan, yani Müslüman olan, yakındaki bir otelden ve evden gelen yemek kokuları hakkında şikâyetçidir. Rahipler Devletin dini olan Ortodoksluğun mensupları olarak ayrıcalıklı bir tavırla, validen otel ve yakındaki ev hakkında bir şeyler yapmasını isterler. Oysa Etiyopya, kralın her zaman Müslümanlara dinin kişisel bir mesele olduğunu fakat ülkenin herkese ait olduğunu söylediği bir

¹²¹² Mektup, Tarih, Hamle 25,1475 (01.08.1955), No. M405, Fitawerari Feleke Dagne, Harar Belediye Başkanı ve Aweraja Vali (Eyalet); Tarih, Miyaziya 22,1948 (7.5.1956), No. M62, *Shalaka* (Binbaşı)Habta Mikael Ta'a'dan Harar Aweraja Emniyet Müdürlüğüne, konu Harar cami yenileme raporu.

¹²¹³ Mektup, Tarih, Meskerem, 30, 1955 (10.10.1962), No.1/53.9.14, Vali ve Dire Dawa Belediye Başkanı Kent Polis Kuvvetleri Komutanlığına.

¹²¹⁴ Mektup, Tarih, 10/12/1938 (16.8.1946), No.6287 / 9, Etiyopya Ortodoks Kilisesi Ana Merkezinden (Ye İtopiya Tawhido Ortodoks Betekristiyan Taklay Tsifet Bet) Harar Aweraja'ya (Eyalet).

ülkedir.¹²¹⁵ Bununla beraber gerçekte Müslümanlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktadır.

Bu ve benzeri anlatılmayan haksızlıklar ve baskı yüzünden doğu Etiyopya Müslümanları hükümete karşı muhalefet etmeye kararlı hale geldiler. Müslümanlar, bölgenin hükümet tarafından Hristiyanlaştırılması ve Amharileştirilmesi gayretine karşı şiddetle direndiler. Bir toplum olarak ayakta kalmak için Müslümanlar farklı taktikleri kullandılar. Taktiklerden bir tanesi ücra bölgelere göç etmektir. Örneğin, 9000 Hawiya Somali'si aşırı vergileri ve yeni arazi kanunlarını reddederek ücra bir bölgeye göç etti. Başka bir yerde, göçmenlerle Müslümanlar arasında silahlı çatışma vardı. Göçmenlerle doğu Etiyopya'nın veya Hararghe Vilayetinin Müslümanları arasındaki çatışmalar Kulub'un kurulmasından çok daha öncesinde de vardı. Etiyopya takvimi ile 16 Eylül 1940 tarihinde (27 Eylül 1947) Anniya Oromoları ve Somalililer Gara Mulata bölgesindeki göçmenlere saldırdılar. Bunun sonucunda Vali *Dajjasmach* Gobana saldırganlar tarafından yaralandı. Göçmenler yerel Müslümanlara karşı kendilerini korumak için hükümetten kendilerinin silahlandırılmasını istediler.¹²¹⁶ Olaylar sadece yukarıda ismi geçen bölge ile sınırlı kalmadı. Zerihun diğer bölgelerde de çatışmaların olduğunu bildirmiştir. Zerihun'a göre: "Amhariler ve Somalililer arasındaki en erken ve doğrudan çatışmalardan bir tanesi Gerri-Jarso isimli Somalili bir boyun 1940'lı yıllarda Amhari göçmenlerine karşı ayaklanmasıydı."¹²¹⁷

1948 tarihinden sonra Gerri-Jarso Kochar'daki garnizona ani bir saldırı yaptılar, isyan Gursum'daki Hristiyan Amhari göçmenlerini hedef almıştı; köyler ateşe verildi ve

¹²¹⁵ Mektup, Tarih, 10/12/1938 (16.8.1946), No.6287/ 9, Etiyopya Ortodoks Kilisesi Ana Merkezinden (Ye İtopiya Tawhido Ortodoks Betekristiyan Taklay Tsifet Bet) Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

¹²¹⁶ Mektup, Meskrem 17/1940 (28. 9,1947), No.99 / 3, *Fitawerari*, Tefera Balachew valisi Gara Mulata *Aweraja*'ya; Tarih, Meskrem 17,1409 (28.9.1947), No.954 /7 Badano *Wareda* valisi Bantawalu Zeleke'den Gara Mulata *Aweraja* valisi *Fitawerari* Tefera Balachew'e.

¹²¹⁷ Girma, "Amhara-Somali Relations in Jigjiga", s. 88.

yüzlerce insan öldürüldü. Bu çatışmalar Jijiga'ya kadar yayıldı.¹²¹⁸ Hükümet problemi kalıcı olarak çözmek yerine göçmenleri kendilerini savunmaları için silahlandırmaya ve yerli halkın elinden de silahları almaya çalıştı.¹²¹⁹ Hükümet aleyhine olan muhalefet 1950'li yılların başlarına kadar silahlı bir mücadeleye dönüşmemişti. Fakat 1950lerden sonra muhalefetin ciddi seviyeye ulaşması ve uluslararası siyasi gelişmeler yüzünden doğu Etiyopya baskıdan kurtulmak için farklı taktikler benimsemeye başladı.

1950'li yıllarda, durum net hale gelmeye başladı ve Etiyopya Somalililerin yaşadığı bölgeleri elinde tuttu. Somali'nin bağımsız olması, Somali'nin daha önce Etiyopya, Kenya ve Cibuti'ye karşı kaybettiği topraklar için birleşmeci hareketlerin başlamasına sebep oldu. Somali birleşmeci bölgenin dış dünyadan önemli ölçüde destek almasına yardımcı oldu. Somali Etiyopya muhalefeti için bir yuva haline geldi. İlâveten Etiyopya hükümeti tarafından arananlar muhalefetlerini devam ettirebilmek için sığınacak yer buldular. 1960'lı yılların başından bu yana özellikle Somalililerin yaşadığı alanlarda güçlü bir silahlı direniş vardır. Silahlı muhalif cepheleer Hizbullah'ı, Hizb Nasrallah'ı, Hizb Salami ve Müslüman Birliği örgütünü içeriyordu. Bütün bu örgütler Sünni Müslüman örgütleridir. Hepsi etnik-dini organizasyondur. Bu örgütlerdeki Somalililerin varlığı Etiyopya hükümetinin Hristiyan milliyetçiliğinin öncülüğünü yapmasına yardım etti. Dahası, bu örgütlerin Müslüman olması Hristiyanların şüphesini çabucak arttırdı ve Hristiyanlar direnişi bastırmak için hükümetle işbirliği içine girdiler. Müslümanların hak ve adalet için olan mücadeleleri Hararghe ile sınırlı değildi, özellikle komşu vilayet olan Bale Vilayeti başta olmak üzere ülkenin diğer kesimlerinde de devam ediyordu. Hararghe'nin dağlık ve ovalık alanları muhalefetin yuvası haline geldi.

¹²¹⁸ Girma , “Amhara-Somali Relations in Jijiga”, s. 88.

¹²¹⁹ Mektup, Tarih Tahisas 3,1941 (12.11.1948), No.4374, Harar İli Emniyet Müdüründen Harar Valiliğine; Tarih, 1940 (1947/48), Hararghe Eyalet Valisi *Blatta* Ayele Gabre'den Yirgu Tekle Mariam Gursum Valisi'ne.

Hararghe’de hükümet hem etnik açıdan, hem de dini açıdan teşkilatlanmış örgütten gelen muhalefetle karşılaştı.

İlk örgüt Hizbullah’tı. Hizbullah hakkındaki bilgiler esas olarak gizli hükümet yazışmalarından ve raporlarından gelmiştir. Farklı hükümet organları arasında paylaşılan gizli yazışmalar bu silahlı örgütün 1950’li yılların başından bu yana var olduğunu teyit etmektedir. Kurulan bu örgüt hakkında en erken hazırlanmış resmi yazı 5 Eylül 1959 tarihlidir.¹²²⁰ Bu belgeye göre, Etiyopya hükümeti Somali muhalefetinin Somali Gençlik Liginden Hizbullah örgütüne geçiş yaptığını şahit oldu.¹²²¹ Bu örgütün lideri ve kumandanı Hacı Yasin idi.¹²²² Rapor örgütün bir Müslüman bayrağı olduğundan bahsetmekte olup rengini ve şeklini açıklamamıştır. Warder Bölgesinin polis teşkilatı kendi bölgelerinde silahlı grupların varlığını teyit etmekte olup onlarla savaşıyorlardı.¹²²³ İçişleri Bakanı, Kamu Güvenliği Müdürlüğü ve Etiyopya Polis Teşkilatı’na örgütü izlemeleri görevi verilmişti. Hükümetin iki dairesinin aralarında geçen bir yazışmaya göre Hizbullah hükümetin bütün emniyet birimlerince biliniyordu.¹²²⁴ İlaveten, Jijiga valisinden gelen bir yazı da bölgede Hizbullah örgütünün varlığını teyit etmişti.¹²²⁵ Yapabilecekleri şeyler hakkındaki ayrıntılar 10 Ekim 1959 tarihinde bildirilmişti. Bu rapora göre, örgütün farklı çeşitlerde 30 bin adet silaha sahip olduğunu tahmin etmekteydi.¹²²⁶ Fakat bu sayıya örgütün 1800 civarında farklı türde silaha sahip olduğuna inanan hükümetin güvenlik personellerince itiraz edildi. Buna göre, Hizbullah’ın silahları

¹²²⁰ Mektup, Tarih Nahase 30,1951 (5.9.1959), No.M / 04/1916, Warder *Warada*’dan Jijiga *Aweraja*’ya.

¹²²¹ Mektup, Tarih Pagume 5,1951 (10.9.1959), No.M /414/15/1931, Hararghe polis teşkilatı ana departmanı Kifle Eragatu’ya (Kaymakam Yardımcısı).

¹²²² Mektup, Tarih, Hidar 4,1952 (14.11.1959), No.0 /17533/54, Getahun Tafesse’den (İçişleri Bakanlığı Kamu Güvenliği Müdür Yardımcısı) Kifle Eragatu’ya (Harar Vali Yardımcısı).

¹²²³ Mektup, Rapor, Tarih Megabit 2,1952 (11.3.1960), No.MH1 / 543, Kabri Dahar *Aweraja* Polis bürosu

¹²²⁴ Mektup, Tarih Hidar 4,1952 (14.11.1959), No.653/52, Kasaye Deneke (İçişleri Bakanlığı Kamu Güvenliği Müdür Yardımcısı) Tugay Komutanı General Tsige Dib’ya (Etiyopya Polis Kuvvetleri Komutanlığı).

¹²²⁵ Mektup, Tarih Hidar 10, 1952 (20.11. 1959), No 1/639/17/101, Jijiga *aweraja*’dan Harar eyaletine.

¹²²⁶ Tarih Meskrem 29,1952 (10.10.1959), no ---,Balabras Tesfaye’den (Teferi Barosu *Aweraja* Valisi) Girmame Naway’ye (Jijiga *Awraja* Valisi).

altı ağır ve hafif makineli tüfeği içeriyordu. Aynı rapora göre kuzey Somali ve Etiyopya'da bulunan Haber Yunus isimli bir grup da bu örgütün önde gelen destekleyicileriydi. Bununla beraber, silahlı direniş geniş bir alana yayıldığı için, örgüt Somalililerin yaşadığı diğer bölgelerden de destek almıştı. Etiyopya hükümeti Somali geçiş hükümetinin bu silahlı direnişe bölgede yardım sağladığından şüphelenmekteydi. Dahası, örgütün Mısır'dan destek aldığına dair bir iddia da vardı.

Ali Yusuf isimindeki bir Arap Hizbullah'ın Mısır'dan aldığı malzemeleri bildirmişti. Bu kişiye göre Hizbullah 3 bin adet askeri üniforma almıştı.¹²²⁷ İçişleri Bakanı Afe Negus Eshete Geda örgütün erken dönemde dağıtılmamasının hâlihazırdaki askeri gücünün sebebi olduğuna inanmıştır.¹²²⁸ Bu mektup Hizbullah'ın 1958 yılından bu yana varlığını teyit etmiştir.¹²²⁹ Hükümet bu örgütün Hararghe Vilayetinin ovalık kesimlerinde güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesinden endişe etmiştir.¹²³⁰ Hükümet Etiyopya polis teşkilatının o bölgeden olan bazı üyelerinin yardımcı olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda, hükümet Müslümanları gizli olarak örgütle iş birliği yapıp beraber hareket ettikleri şeklinde suçlamaktaydı. Valiye durumu kontrol altına alması ve herhangi bir gürültü patırtı çıkarmadan gizlice onları silahsızlandırması söylenmiştir.¹²³¹ Hükümet eyaletin başkentine yakın olan Jijiga bölgesinde Hizbullah'ın kargaşa çıkarmayı planlamasından korkmaktadır.¹²³² Harar'da birçok Hristiyan Amhari göçmen vardı. Hizbullah bir etnik-dini örgüttü ve esas olarak Müslüman Somalililerin örgütüydü. Doğu

¹²²⁷ Mektup, Tarih Hidar 7,1952 (17.11.1959), No.4374, Ali Yusuf hükümete gizli bilgi Verdi.

¹²²⁸ Mektup, Tarih, Nahase 4,1952 (10.8.1960), No.0 / 17533/54, Afe Negus Eshete Geda (İçişleri Bakanı) Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı); Tarih, Tikimit 15,1952 (26.10.1959), No 1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

¹²²⁹ Mektup, Tarih, Tikimit 15,1952 (26.10.1959), No 1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

¹²³⁰ Mektup, Tarih, Nahase 4,1952 (10. 8. 1960), No.0/17533/54, Afe Negus Eshete Geda (İçişleri Bakanı) Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı); Tarih, Tikimit 15,1952 (26.10.1959), No 1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

¹²³¹ Mektup, Tarih, Tikimit 15,1952(26.10. 1959), No1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

¹²³² Mektup, Tarih, Hidar 4,1952(14.11.1959), No.0/17533/54, Getahun Tafese'den (İçişleri Bakanlığı Kamu Güvenliği Müdür Yardımcısı) Kifle Eragatu'ya (Harar Valisi Yardımcısı).

Etiyopya'nın diğer Müslüman topluluklarının bu örgüte sempati duymasının dışında, örgüte üye olduklarını gösteren hiçbir yazılı veya arşiv belgesi yoktur.

Hizbullah'ın ömrü kısa olmuştu ve destekçileri daha sonra kademeli olarak Hizb Nasrallah el-Somali grubuna geçtiler. Her iki örgütün de Somalililerin yaşadığı alanlardan aldığı destek mevcuttu. Somalililerin yaşadığı yerler ile Oromoların yaşadığı yerler arasında yaşayan ve iki dil konuşan Jarso Oromoları da bu örgütleri desteklemişti. Nasrallah Hizbullah'a göre daha iyi teşkilatlanmış ve daha güçlüydü.

Nasrallah'ın Mısır'da 1963 yılında bastırıldığı bir tüzük vardı ve bu durum büyük ihtimalle Etiyopya'nın Müslümanlarla ilgili olan meselesinde daha güçlü bir dış devletin müdahil olduğunu gösteriyordu. Bu müdahale Müslümanların eşitlik ve adalet mücadelesine etki etmişti. Mısır, Etiyopya'nın Hristiyan nüfusu tarafından Etiyopya'nın ölümcül düşmanı olarak görülmekteydi. Müslümanları yabancı güçlerin aracılığıyla yaftalamak kolaydı. Hristiyanlar Müslümanları düşman olan yabancı bir gücün ajanları olarak suçladılar. Fakat bu örgütü Mısır devletinin çıkarları için çalışan bir ajan olarak yaftalamak için elde hiçbir somut delil yoktu.

Etiyopya'nın istihbaratının üyeleri bu tüzüğü hızlı bir şekilde Amhari diline tercüme ettiler. Hem Arapça, hem de Amhari dili birbirlerine uyumluydu. Örgütün resmi adı Nasrallah Somali partisiydi. Merkezi Mogadişu, Somali idi. Bu tüzükteki en önemli maddeler 4, 5 ve 27 numaralı maddelerdi. Tüzük örgütün resmi bayrağını kenarında beş adet beyaz yıldız olan pembe bir bayrak olarak ilan etmişti. Tüzüğün 4. maddesine göre ülkenin veya örgütün resmi doktrini İslam'dı. Örgüt aynı zamanda Arapçayı ve alfabesini resmi dil olarak tanımış ve alternatifler bulunana kadar Arap alfabesinin kullanılacağını kabul etmişti.

Tüzüğün 27. maddesi ise Etiyopya tarafından sömürge haline getirilen bölgelerle ilgiliydi. Madde sömürge haline getirilen bölgeleri yedi vilayete ayırıyordu. Bununla

beraber bu maddede yedi numara ile anılan vilayette esas olarak Oromolar, Argobbalar ve Afarlar dâhil olmak üzere diğer Müslümanlar yaşıyordu. Çarçer ve Harar'ın diğer kesimleri hiçbir zaman Somali'nin etnik haritasının bir parçası olmamıştı. Bu iddia İslamiyet'ten ziyade etnik-dini milliyetçiliğe dayanıyordu. Örgütün tüzüğü örgütün temel gündeminin İslam değil, Somali milliyetçiliği ve birleşik bir Somali kurma hayali olduğunu gösteriyordu.

Hizb Nasrallah el-Somali 1960 yılından veya Etiyopya takvimine göre 1953 yılından bu yana faaldi.¹²³³ Örgütten bahseden ilk resmi yazı, örgütün tüzüğünün hazırlanmasından yaklaşık olarak dört yıl önceki tarih olan 4 Kasım 1960 tarihine aittir. Nasrallah hareketi hakkındaki bilgiler iyi bir şekilde belgelenmiştir. Mogadişu radyosundan yayınlanan ve Etiyopya'nın İletişim Bakanlığı tarafından Somali dilinden Amhariceye tercüme edilen radyo haberleri örgütü Ziyad Şeyh Ahmet Nur ve Hacı Ahmed Nur'un yönettiğinden bahsetmişti. Daha sonra (Etiyopya bölgesinden olan) Şerif Mahadi bu iki liderin yerine geçti. Örgüt altı ay süren bir dizi toplantıdan sonra bu karara vardı.¹²³⁴

Tercüme edilen haberler daha önceki liderlerin örgütü nasıl yönettiklerinden bahsetmiyordu. Fakat farklı bir belge Abdunnasir'in örgütün bir yıllığına ilk başkanlığını yaptığını¹²³⁵ ve daha sonra da örgütün Ziyad Şeyhi başkanlığa seçtiğini göstermektedir.¹²³⁶ Daha sonra Ziyad görevden alındı. Örgüt Şeriff Mahadi'yi geçici süreliğine başkan olarak seçti. Daha sonra kendisi örgütün kalıcı lideri haline geldi. Fakat

¹²³³ Mektup, Tarih, Hidar 4, 1952 (14.11.1959), No.59 /T/1/371-2 /13275/9, Şalaka (Binbaşı) Berhanede Abera (9. Yardımcı Komutan 9. Fetih Tugayı) Kebri Dahar Aweraja valiliğine

¹²³⁴ Mektup, Tarih Nahase 28, 1954 (3.9.1962), Haberleşme Bakanlığı, radyo Mogadishu tarafından yayınlanan programdan çeviri 26 Nahase, 1954; Aynı haber, Tarih Meskrem 30 4, 1955 (10.10.1962), No.350-09 / 345/080/1925 / 3. Ordu bölümünden Hararghe Eyaletinin genel Valiliğine.

¹²³⁵ Mektup, Tarih Hidar 13.1954 (22.12.61), No.1/ 469/383/102, Ogaden'den Fitawerari'ye Ameiro Selassie Abebe (Vali Yardımcısı, Harar); Tarih Yekatit 11.1954 (18.2.1962), No: 2670/54, İçişleri ve Kamu Güvenliği Daire Başkanlığı'ndan Harar'ın Vali Yardımcısına.

¹²³⁶ Mektup, Tarih Hidar 13.1954 (22.12.61), No.1 /469/383/102, Ogaden'den Fitawerari'ye Ameiro Selassie Abebe (Vali Yardımcısı, Harar).

bir başka belge bundan sonra başka bir kişinin liderliğe seçildiğini göstermektedir. Belgeye göre Sultan Beni Folle lider olmuştur.¹²³⁷ Bununla beraber, Beni'den sonra başka bir liderden bahsedilmemiştir. Aynı dönemde, örgütün liderliği hakkında farklı iddialar vardır. Bu durum, örgüt gizli olarak faaliyetlerini sürdürdüğü için meydana gelmiştir. Dahası, Etiyopya hükümetinin elindeki rapor farklı bir gizli kaynaktan gelmektedir. Fakat birçok kaynak da örgütün liderinin Aware'den Şerif Mahadi olduğunu bildirmiştir. Kendisi Somali'ye eğitimini ilerletmek için gitmiştir. Etiyopya'da bulunan Somalilerin büyük kısmı örgüte sempati duymaktaydı. Örgüt birçok Ogaden Somalili Ashrafi, Sakashi, Gariyi, Gadabursiyi ve Issayı içermektedir.¹²³⁸ Örgüt aynı zamanda Somali'nin Mogadişu radyosunda da yayın yapıyordu. Programları, Somali meselesi anlamına gelen Oruriyor ve Denaha olarak biliniyordu. Örgüt aynı zamanda doğu Etiyopya'nın insanlarına el ilanları dağıtmaktadır.

Örgütün amacı, kendisinin propaganda malzemelerinde de belirtildiği üzere Ogaden bölgesinin Etiyopya'dan özgürleştirilmesiydi. Hükümet Ogaden'in halkının hemen hemen tamamının örgütün destekleyicisi olduğuna inandırılmıştı. Örgütün üyelik aidatı ödeyen 50 binden fazla kayıtlı üyesi mevcuttu. Etiyopya hükümetinin yetkililerinin olmadığı yerlerde örgütün destekçilerinin tümü örgütün rozetini taşıyorlardı. Örgüte bağlılıklarını ilan eden alt boylar Ogaden Rer, Musa Gumadille, Rer Abdalle, Hamagan, Rer Ugaz Warur, Der Delal, Rer Ugaz Guled, Rer Terko, Makahil, Bahagari ve Rer Ugaz Nur gibi alt boyları içermektedir. Örgüt Ogadenler arasında oldukça destek buluyordu fakat diğer gruplar da Etiyopya'ya karşı olan muhalefete katılmışlardı.

Etiyopya hükümeti Nasrallah'ı Somali bölgesini Etiyopya'dan ayırma ve Müslüman milliyetçiliğini arttırma hedefine sahip olmakla suçladı. Somali hükümeti

¹²³⁷ Mektup, Tarih, Meskerem 4. 1955, (14.9.1962), No. 1/436/97/65, İçişleri Bakanlığı Güvenlik Departmanı Bakanlığından Hararghe Eyalet Valisine.

¹²³⁸ Mektup, Tarih Meskrem 30, 1955 (10. 10,1962), No. 350-09 / 345/080/1925 / 3. Ordu bölümünden Hararghe Eyaletinin genel Valiliğine.

Nasrallah'a destek göndermeyi denedi. Nasrallah hakkındaki birçok husus gizli tutuldu. Sonuç olarak, bazen örgütün bayrağının gerçek renklerini bilmek zor olmuştur. Bir hükümet yazısına göre örgütün bayrağı her iki tarafta beyaz ve ortası yeşil renkte olup tam ortada da bir yıldız sahipti. Fakat tüzüğe göre bayrak kırmızı, mavi ve sarı renklerde olup ortasında beş adet yıldız bulunmaktaydı.¹²³⁹

Örgüt Somalililerin yaşadığı bölgelerde hükümet görevlileri tarafından da destekleniyordu. Hükümet yerel halkı gizlice *Hizb Nasrallah el-Somali* ile işbirliği yapmakla suçlamaktadır.¹²⁴⁰ Hükümet Kabri Dahar'da aşağıdaki hükümet görevlilerini örgütü desteklemekle suçlamıştı, Fitawerari Dulani (Warder Bölgesinin Vali Yardımcısı), Hacı Abdurahman ve Balambaras Hirsi Hassen (Bölgenin Yargıçları), *Kangazmach* Hisi Kalifa (Meclis Üyesi ve Danışman), Şeyh Ahmed Nur, Kabri Dahar Camisinin İmamı.¹²⁴¹ *Fitawerari* Dulani hükümete karşı muhalefeti yönetmekle ve hatta Etiyopya hükümetinin yanında olanlara saldırmaya teşebbüs etmekle suçlandı.¹²⁴² Muhtemelen *Rer Abdalla* olarak bilinen Somali boyu yoğun olarak örgütle içli dışlıydı. Bunun sonucu olarak hükümet bu grubu bilgi almak için sorgulardır.¹²⁴³

Örgüt, Etiyopya'nın Somalililerin kaldığı bölgelerde olağanüstü hal ilan edilmesiyle zayıfladı. Daha sonra örgüt yeni bir lider seçti. Polisin raporuna göre 1969 yılının Ocak ayında, lider Majerten isimli Somalili bir boydan olan Hacı Hussein olmuştur.¹²⁴⁴ Örgüt, Etiyopya'nın Müslüman Somalililerin yaşadığı bölgedeki amansız

¹²³⁹ Mektup, Tarih Miskrim 14.1957 (24.9.1964), No.1 / 46/12/11/4, Albay Tamrat Yigazu (Harar Vali Yardımcısı) 'dan Blambaras Tibebe Bekele'ye (Ogaden Aweraja Valisi).

¹²⁴⁰ Mektup, Tarih, Hamle 28.1953 (4.8.1961), No.M / L27/1221, Kabiri Dahar Aweraja Polisinden Kabiri Dahar Aweraja Valisine.

¹²⁴¹ Mektup, Tarih, Hamle 28.1953 (4.8.1961), No.M / L27/1221, Kabiri Dahar Aweraja Polisinden Kabiri Dahar Aweraja Valisine.

¹²⁴² Mektup, Tarih, Hamle 28.1953 (4.8.1961), No.M /L27/ 1221, Kabiri Dahar Aweraja Polisinden Kabiri Dahar Aweraja Valisine.

¹²⁴³ Mektup, Tarih, Hidar 17,1953 (26.11.1960), No.1 /6011/383/102, Ogaden Aweraja'dan Dajjazmach kifle Edgatu'ya (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı)

¹²⁴⁴ Mektup, Tarih, Tir 30.1961(28.1.1969), No.1/190/8/57, Tugay Komutanı General Gashaw Kebede'den (Hararghe Eyaleti Polis Komutanı) Dajjazmach Workneh Walda Amanuel'e (Harar Valisi Yardımcısı).

Müslüman Somali direniş grubu olarak sahip olduğu eski itibarı canlandırmaya çalıştı. Fakat bölgede değişen ortam örgüt için büyük bir sorun yarattı. Etiyopya kendi varlığına karşı örgütün ulusal güvenlik için bir tehdit oluşturmasına şahit oldu.¹²⁴⁵

Etiyopya hükümeti Etiyopya'nın Somalililerini düşman propagandasından etkilenmekle suçladı. Somali hükümeti, birleşik bir Somali kurma hayalini kuranları kullanmaktadır.¹²⁴⁶ Örgüt, Dire Dawa ve Harar gibi Somalililerin yaşadığı farklı bölgelerden bu rüyayı temsil edebilecek kişileri buluyordu. Bununla beraber, hükümet örgütün her bir temsilcisini gizli bir biçimde takip etti. Hükümet raporları gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini belirtiyordu fakat ister hapis cezası olsun, ister ortadan kaldırma olsun, bu tedbirlerin cinsinin ne olduğundan bahsedilmemişti.¹²⁴⁷ Orduya yazılmış olan bir yazı hükümetin ayrılıkçı gruba üye olanları cezalandırmak için delil topladığını göstermekteydi.¹²⁴⁸

Ayrıca, örgüt ile Hararghe Vilayetinde konuşlanmış bulunan Etiyopya Ordusunun 3üncü ordusu arasında şiddetli çatışmalar oluyordu. Fakat Etiyopya ordusu, düzenli ordu ile gerilla savaşçıları arasındaki taktik farkları yüzünden Nasrallah'a karşı başarılı olamamıştı. Ordu gerilla savaşından ziyade düzenli savaş taktiklerinde eğitim almıştı. Hatta valiler hükümete gerilla savaş taktiklerinde eğitim almış bir ordu kurulması için hükümete teklif götürdüler.¹²⁴⁹ Örgütü yenilgiye uğratmada başarısız olunmasının bir diğer sebebi de örgütün yerel halktan destek almasıydı. Devlet okullarındaki az sayıdaki

¹²⁴⁵ Mektup, Tarih, 2. sayfa, 1954 (7.8.1962), No. 22/54, Walwal-Warder Gizat'dan Ogaden Aweraja'ya Astadaer Tsefet Bahsine (yönetim bürosu).

¹²⁴⁶ Mektup, Tarih, Tahsas 11.1955 (20.12.1962), No. 250/094/481/3/698/1210, 3.Ordu Bölümünden Harar Vilayetine.

¹²⁴⁷ Mektup, Tarih, Tir 20.196 (28.1.1969), No. 1/190/8/57, Tugay Komutanı General Gashaw Kebede'den (Hararghe Eyaleti Polis Komutanı) Dajjazmach Workneh Walda Amanuel'e (Harar Valisi Yardımcısı)

¹²⁴⁸ Mektup, Tarih, Yakatit 8,1961 (15.2.1969), No. 1/1581/4/3061/3,Meharna Menda'dan (Harar Valisi) General General Abebe Gemada'ya (Etiyopyalı ordunun 3. bölümü Komutanı).

¹²⁴⁹ Mektup, Tarih, Nahase 6,1956 (12.8.1964), No.1/2401/12/12/11/4, Ogaden Valisi'nden Yarbay Tamrat Yigazu'ya (Vali Yardımcısı Harar Vilayeti).

öğrenciler bile Nasrallah'a katılmaları için Somali'ye götürülmüştür.¹²⁵⁰ Örgüt aynı zamanda, örgüte para yardımı yaparak yardımcı olabilecek ticaret yapan toplulukları oluşturmada başarılı olmuştur.¹²⁵¹

Hükümetin Nasrallah'ı yenmede karşılaştığı diğer zorluklar örgütün Somali hükümetinden doğrudan destek almasıyla ilgiliydi. Somali askerleri bazen örgütü desteklemek için çatışmalara katılıyorlardı. Dahası, Somali hükümeti aynı zamanda Nasrallah'a silah yardımı da yapmıştır.¹²⁵² Örgütün propagandası farklı boylardan olan gençlerin beynini yıkamıştı.¹²⁵³ Etiyopya hükümeti Somalili gençlerden destek görmüştür.¹²⁵⁴

Hararghe Vilayetinin ovalık kesimlerinde faaliyette olan başka bir örgüt de 1960'da kurulan Hizb Salami idi. Örgüt Müslüman dini liderlerle beraber çalıştı. Amacı Etiyopya'nın idari sistemini işin içine katmaksızın Somalililerle ilgili iç problemlere bir çözüm getirmektir.¹²⁵⁵ Örgütün Somali'deki Katum şehrinde bir merkezi vardı. 1966 yılında Etiyopya'nın ajanları tarafından bu örgüt hakkında elde edilen bilgiler vardı. Muhammed Age Mu'alim isimindeki bir muhbir, Habr Yunus kabilesinin alt boylarının dini liderlerin de katılımı ile bir toplantı yaptıklarını hükümete haber vermiştir.¹²⁵⁶ Aynı

¹²⁵⁰ Mektup, Tarih, Meskrem, 03,1957 (13.9.1964), No.35009/1/481/3/453/0940, Şalaka (binbaş) Girma Walde Sellasie (3. Ordu Bölge Bilgi Sorumlusu) Vali Yardımcısı Harar Vilayetine.

¹²⁵¹ Mektup, Tarih, Sene, 14,1955(21.6.1963), No.3491/4/3061, Yarbay Tamrat Yigezu (vali yardımcısı, Harar Valisi), Fetawerari Abebe Bitaw (Ogaden Aweraja valisi).

¹²⁵² Mektup, Tarih, Sene, 19.1955 (Haziran 26, 1967), No.14 / 08/58, Kifle Eragatu (İçişleri ve Kamu Güvenliği Daire Başkanlığı)'dan Korgeneral Kebede Gebre'ye (Vali Yardımcısı Harar Vilayeti), Tarih Tir 3,1955 (11 Ocak 1963), No.M / 77/55, Etiyopya Başkonsolosluğu, Cibuti'den Katema Yifru'ya (Dışişleri Bakan Yardımcısı).

¹²⁵³ Mektup, Tarih, Megabit, 6,1955(6.3.1962), M/01/5/1014/55, Binbaş General Wakjirra Sarda'dan (Etiyopya Ordusu başkan yardımcısı) Dajjazmach Kifle Eragatu'ya (İçişleri ve Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı)

¹²⁵⁴ Mektup, Tarih, Megabit 6 1955. M / 01/5/1014/55, Binbaş General Wakjirra Sarda'dan (Etiyopya Ordusu başkan yardımcısı) Dajjazmach Kifle Eragatu'ya (İçişleri ve Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı)

¹²⁵⁵ Mektup, Tarih, Tahsas 13,1952 (Aralık 23,1959), No14 / 08/58, Albay Yilma Shibeshi'den (Vali Yardımcısı, İçişleri ve Kamu Güvenliği Daire Başkanlığı) Vali Yardımcısı Harar Vilayetine.

¹²⁵⁶ Mektup, Tarih, --no ---, Tola Badane'den (9. Tugayın komutanı ve Güney Bölge Valisi). Albay Luelseged Haile, (22 Şelaka komutanı ve Walwal-Warder Awerja valisi).

kişiyeye göre, örgütün lideri yukarıda işaret ettiğimiz gibi Habr Yunus Rer Kabilesinden Hacı Yasin'di. Etiyopyaya hükümetine bağı Abdussamed isimli yerel bir memurun hazırlamış olduğı bir rapora göre örgüt sivil giyimli Somalili askerler tarafından destekleniyor olabilirdi. Örgütün amacı Somalililer arasında dayanışma tesis etmekte, Etiyopya'nın Somalilileri arasındaki kabile ayrılıkları Hristiyan Amhara devlet görevlilerine bu ayrılıkları onlara karşı kullanma fırsatı oluşturuyordu. Somalililerin bazıları çift taraflı ajan olarak çalışıyorlardı ve bazıları da Etiyopya hükümetinin ajanlarıydı. Örgütün, Somalililer arasında barış ve dayanışma sağlama fikrine bazı Ogaden Somali kabileleri tarafından karşı çıkılmıştır.¹²⁵⁷ Raporlara göre, o zamanın standartlarına göre pek de mümkün olmayacak şekilde, örgütün 20 bin askeri vardır.¹²⁵⁸

Etiyopya hükümeti doğu kesimlerdeki durumu kontrol altında tutamıyordu. Bunun sonucu olarak, hükümet zor yolu seçerek yani Somalililerin yaşadığı bölgelerde askeri yönetim tesis ederek problemi çözmeye çalışıyordu. Dahası hükümet vilayetin step alanlarındaki polis kuvvetlerini de arttırmıştı.

Hararghe'nin diğer kısımlarında özellikle Hararilerin ve Oromoların yaşadığı kısımlarda yeni örgüt oluşumları vardı. Kombolcha kasabasında kurulan örgüt *Müslüman Birliğı* Bu örgütün özgün adını yazalım olarak bilinmektedir.¹²⁵⁹ Kasabada Şeyh Salih'in yönetiminde büyük bir medrese vardır.¹²⁶⁰ Burası ülkenin doğu kısmındaki Müslüman ulemanın kaynağıydı. Özellikle Bakri Saphalo'nın yetiştirdiğı Şeyh Salih önde gelen bir dini figürdür. Şeyh Salih'in bölgenin tarihi ve İslamiyet hakkında çok geniş bir bilgisi

¹²⁵⁷ Mektup, Tarih, Yakatit, 10 1958 (17.2.1966), No. 1/561/12/11/4, Etiyopya silahlı kuvvetinden (22 Piyade Tugayı ve Warder Aweraja Valisi) Binbaşı General Abebe Gemada'ya (Etiyopya Ordusu 3. Bölüğü Komutanı ve Hararghe Eyalet Valisi Acil Durum Yasası uyarınca).

¹²⁵⁸ Mektup, Tarih, Yakatit 10,1958 (17.2.1966), No. 1/561/12/11/4, Etiyopya silahlı kuvvetinden (22 Piyade Tugayı ve Warder Aweraja Valisi) Binbaşı General Abebe Gemada'ya (Etiyopya Ordusu 3. Bölüğü Komutanı ve Hararghe Eyalet Valisi Acil Durum Yasası uyarınca).

¹²⁵⁹ Mektup, Tarih, Sene, 1,1961 (8.6.1969) No. 3603 / 97/2929, Aklilu Berhanu'dan (Harar Aweraja Güvenlik görevlisinden) Harar Aweraja Valisine.

¹²⁶⁰ Şeyh Salih ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

vardı. Bölgede yaşayan Müslüman Oromoların ovalık alanlarda yaşayan Somalililer ile irtibatları vardı. 1974 yılında, devrimden sonra kasabanın halkı Kombolcha ilkokulunun bir sınıfını almış ve Kuran kursuna çevirmişlerdi. Hükümet halkın Kuran Kursu için olan talebini geri çevirdikten sonra halk okulu ele geçirmişti. Bu Hararghe'nin bütününde raporlara geçen tek olaydı. Dahası, bu bölge 1974 yılından sonra muhalefetin yatağı haline gelmiştir.¹²⁶¹ Bu bölgenin doğu Etiyopya'da Müslümanlar adına kurulmuş olan tek silahlı grup ile güçlü bir ilişkisi vardı. Şeyh Jara Abba Gada'nın yönetimindeki *İslami Oromo Kurtuluş Cephesi* bölgede aktiftir.

Ovalık alanlarda var olan daha önceki örgütler Somali etnik milliyetçiliğinin birer uzantısıydı. Bölge dini baskılara ve ayrımcılığa karşı hassas bir bölgeydi. 1880'li yıllarda işgal edilmeden önce bölge merkezi hükümetten bağımsız bir bölgeydi. Müslüman Oromolar bu örgütü iki sebepten ötürü kurmuşlardı:

1. Hükümetin onlara karşı aşırı bir şekilde ayrımcı uygulamalara girişmesi
2. Bölgenin hükümetle 1940'lı yıllardan bu yana savaş halinde olan Somali ova bölgeleriyle ilişkili olması.
3. Oromolar Somali'deki bu gelişmeler tarafından teşvik edilmişti.

Hararghe'nin Şeyhi hükümete karşı olan muhalefetin bayraktarlığını yapıyorlardı. Hükümetin Hararghe vilayetindeki bu istikrarsızlığa vermiş olduğu cevap neydi? Hükümetin ilk cevabı muhalefetin kaynağı olan yerel halkın dini özgürlüklerini azaltarak onları artan bir biçimde taciz etmesiydi. Hükümet aynı zamanda ülkede Protestan misyonerlere insanları Hristiyan yapma özgürlüğü tanırken, Müslümanların herhangi bir dava faaliyetini de yasaklamıştı.¹²⁶² Hükümet açık veya gizli bir şekilde İslamiyet'i

¹²⁶¹ Mektup, Tarih, Meskrem, 28,1969(9.10 1976), Güvenlik memurundan Hararghe ilinin kamu güvenliği bürosuna.

¹²⁶² Mektup, Tarih, Yekatit 27, 1955 (6.3.1963) No.M/H10/681, Hararghe eyaletinden Suç soruşturma görevli subayı Hararghe ilinin kamu güvenliği dairesi valisine.

öğretmeye çalışan kişileri yakalamaya başladı.¹²⁶³ Arapçadan ve de ülke dışında yazılmış Müslümanların birliği ile ilgili herhangi bir kitaptan korkuyordu. Hükümetin gizli raporlarından bir tanesi Arapça olan ve Suriye’de basılmış olan İhvan-ı Müslimin teşkilatı hakkındaki bir kitabı aradığından bahsediyordu.¹²⁶⁴ Bir diğer gizli rapora göre, kitabın başlığı “Müslüman Birliği Örgütü” idi. Daha sonra kitabın bir nüshası ele geçirildi ve vilayetin valisi olan Workineh Walda Amnuel’e gönderildi.¹²⁶⁵ Bunlar hükümetin Müslümanların kendilerini daha geniş Müslüman dünyası ile irtibatlandırmaya çalışmasını engelleme gayretlerinin örnekleri arasındaydı. Hükümet aynı zamanda bütün Şeyhler hakkında dosya tutuyordu.

Dosyalar aile geçmişini, eşlerinin isim ve mesleğini, etnik kökenini ve boyunu, mesleğini, siyasi eğilimlerini ve hükümete karşı tutumlarını içeriyordu. Hükümet bunu Şeyhlerin muhalefetin bayraktarlığını yaptığı için gerçekleştirmişti.¹²⁶⁶ OÖC (Oromo Özgürlük Cephesi) 1974 yılından sonra kurulduğunda, kurucuların hepsinin İslami bir eğitim geçmişi vardı. OÖC Hristiyan ve Müslüman Oromoları Etiyopya devletinin baskı ve egemenliğinden kurtarmak için mücadele eden etnik bir gerilla savaş gücüydü. OÖC seküler bir örgüttü. Hemen hemen bütün siyasi, sosyal ve dini faaliyetlere Müslümanların yaşadığı yerlerde izin verilmiyordu veya bunlar hükümetin görevlileri tarafından ağır bir biçimde kontrol altında tutuluyordu. Hac yolculukları bile ağır bir gözetim altındaydı. Polis insanların hac yolculuklarına, onların siyasi bağlılıklarını kontrol ettikten sonra izin veriyordu. Kontrol, 1974 tarihinde askeri hükümetin iş başına gelmesinden sonra da

¹²⁶³ Mektup, Tarih, Yekatit 27, 1955 (6.3.1963) No.M/H10 /681, Hararghe eyaletinden Suç soruşturma görevli subayı Hararghe ilinin kamu güvenliği dairesi valisine.

¹²⁶⁴ Mektup, Tarih, Nahase, 20 1606 (26.8.1986) No.01 /1625/1223/11, Dire Dawa Aweraja'dan Hararghe Valiliğine.

¹²⁶⁵ Mektup, Tarih, Tikimit, 9,1960 (27. 10. 1977) No.01/1625/1223/11, Hararge İli Şehr Müdüründen Warkineh Walda Amanuel (Hararghe Vali Yardımcısı).

¹²⁶⁶ Arka tarafa portföy örnekleri eklenmiştir.

devam etti.¹²⁶⁷ Hatta hükümet hacdan dönenleri de kontrol etti.¹²⁶⁸ Hükümet bunu Müslümanların hacda kalıp siyasetle ilgilenmeyi istediği için yaptı.¹²⁶⁹ Hükümetin bu korkusu temelsiz değildi çünkü Müslümanlar, diğer Müslüman ülkelerden yardım almaya çalışılmıştır.

Hükümet Hararghe'nin ve Müslümanların yaşadığı diğer bölgelerin bütününde polis sayısını arttırdı ki bu Müslümanlardan gelen herhangi bir direnişi kırmak için daha önce eşi benzeri görülmemiş bir adımdı. Demografik yapıyı değiştirmek için Hristiyan göçmenleri Müslüman bölgelerine Müslümanları da Hristiyanların ağırlıklı olduğu bölgelere gönderme yoluna gitti. Fakat bu politika yanlış planlanmıştı. Harariler, Oromolar ve Somalililer için Hristiyanlığa girmek demek etnik kimliğini kaybetmek ve değersizleşmek anlamına geliyordu. Hiç kimse bunu istemiyordu, bu durum toplumdan tamamen dışlanmayla sonuçlanıyordu.

Hükümet Hararghe'nin farklı yerlerindeki yabancıların varlığından dolayı da paniğe kapılmıştı. Gizlice kayıt işlemi başlatıldı, daha sonra bu açıktan yapılmaya başlandı. Yabancılar genellikle yerel olarak bölgede yaşayan Müslüman Araplardı. Araplar ticaretle uğraşüyor ve yerel halktan evlilikler yapıyorlardı. Yabancı Müslümanlar yerli halk gibi siyasetle ilgileniyordu. Sıkı kayıt kuralları, izleme ile gözetim ve kontrolde artış meydana geldi. Örneğin, Arap-İsrail savaşı hangi tarihteki esnasında, Müslümanlar ve Araplar Filistin için para toplamıştı.¹²⁷⁰

¹²⁶⁷ Mektup, Tarih, Tahsas 4 1967 (13.12.1973) No. 2 /2098/952/85/29., Jijiga Aweraja'dan Hararghe Valiliğine

¹²⁶⁸ Mektup, Tarih, Maziya, 2 1973 (20.4.1981) No. ChK/19/25/1/73, Çerçer Aweraja'dan Hararghe eyaletine Emniyet ve Göç (Pasaport) Departmanına.

¹²⁶⁹ Mektup, Tarih, Maziya, 2 1973 (20.4.1981) No. ChK/19/25/1/73, Çerçer Aweraja'dan Hararghe eyaletine Emniyet ve Göç (Pasaport) Departmanına.

¹²⁷⁰ Mektup, Tarih, Sene 6, 1959 (13.6.1967), No. 1353 /1625/1223/11, Dire Dawa Aweraja Sekreterinden Hararghe İdare Emniyet Müdürlüğü'ne.

Hükümet aynı zamanda Somalililerin yaşadığı bölgelerde olağanüstü hal yasaları getirdi. Hükümet Etiyopya-Somali sınırındaki çatışmaları olağanüstü hal ilan etmek için bir bahane olarak kullandı. Etiyopya Ordusunun doğu Etiyopya’da bulunan Üçüncü Piyade Birliği idareyi sivil yönetimden aldı.¹²⁷¹ Askeri Yönetim Somalililerin yaşadığı bütün alanları kuzey ve güney Ogden şeklinde iki parçaya böldü. Hararghe Vilayetinin üç bölgesi, Ogden, Jijiga ve Adal ile Issa’nın bir kısmı Askeri Yönetime devredildi.¹²⁷² Sivil yöneticiler ordu komutanlarıyla değiştirildiler. Bu, hükümetin Etiyopya’daki Müslüman direnişini kontrol altına almak için yapmış olduğu son teşebbüstü.

Hükümet aynı zamanda Hararghe Vilayetinin step alanlarındaki polis gücünün sayısını 635 adet ilave polis ekleyerek arttırdı. Bu sayı, birkaç şehri olan ve göçmenlerin de ayrıca hükümet için asker gibi hareket ettiği bir bölgede büyük bir sayıydı.¹²⁷³ Bu bölgeler 16 Eylül 1964 tarihinden 11 Eylül 1970 tarihine kadar olağanüstü hal yönetimi altında kaldılar.

1960 darbesinden bu yana, ülke kargaşa içinde oldu. Müslüman meselesi de kutuplaşarak ulusal bir mesele haline geldi. Haile Selassie’nin hükümeti dini, kültürel ve ulusal meseleleri çözemedi. Ülkenin ekonomisi ciddi problemlerle karşılaştı. 1970’li yıllardan sonra Etiyopyalı öğrenciler meselesi kaynama noktasına geldi. 1970’li yıllarda hak ve eşitlik arayışları zirveye çıktı.¹²⁷⁴ Ülkedeki siyasi gelişmeler ülkenin orta ve doğu kesimlerinde yaşayan Müslümanları da teşvik etti. Müslümanlar ülkenin tarihindeki en büyük gösterilerden birini gerçekleştirdiler. Bu gösteri, Etiyopya Müslümanlarının

¹²⁷¹ Mektup, Tarih, Nahase, 26,1965 (1.9.1973), No.3/M/3/37/5955, 3. piyade bölümünden Dajjazmach warkineh Waldaamanuel'e (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı); Tarih, Ginbot 21,1965 (29.5.1973) No.10778/9/6 /, Hararghe Eyaleti Polis Departmanından Hararghe Valiliğine.

¹²⁷² Mektup, Tarih, Nahase, 26,1965 (1.9.1973), No.3 / M / 3/37/5955, 3. piyade bölümünden Dajjazmach warkineh Waldaamanuel'e (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı).

¹²⁷³ Mektup, Tarih, Nahase, 26,1965 (1.9.1973), No.3/M/3/37/5955, 3. piyade bölümünden Dajjazmach warkineh Waldaamanuel'e (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı);

¹²⁷⁴ Mektup, Tarih, Nahase, 26,1965 (1.9.1973), No.3/M /3/37/5955, 3. piyade bölümünden Dajjazmach warkineh Waldaamanuel'e (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı).

tarihinde hak ve eşitlik arayışında bir dönüm noktasıydı. Başbakan Aklilu Habtewald'ın hükümeti problemleri çözememişti. İmparator Haile Selassie, problemi anlamak için çok yaşlı ve çok umursamazdı. İlâveten, hükümet Eritre ve ülkenin diğer kesimlerindeki kötüleşen durum sebebiyle baskı altındaydı. Ordu kademeli olarak hükümete karşı muhalefete katılıyordu. İşte bu anda, ülkenin orta kesimlerindeki Müslümanlar hükümetten 13 maddelik taleplerini karşılamasını istediler ve doğu Etiyopya'nın Müslümanları da yeni Başbakan olan Endalkachew Mokonnen'e taleplerini ilettiler. Doğru Etiyopya'nın Müslümanlarının Mokonnen'e yazdıkları 9 maddelik mektupta şu talepler yer almaktadır:¹²⁷⁵

1. Hristiyanlık gibi, Müslümanlığın da Etiyopya Anayasası'na yer alması,
2. Etiyopya'nın bütün 14 Vilayetinde Müslümanların ruhani işleri ile sorumlu olacak bir kurumun oluşturulmasına izin verilmesi,
3. Müslümanların dini okullarının kurulmasına izin verilmesi,
4. Televizyon, radyo ve yazılı basın dâhil olmak üzere, Müslümanların tebliğ faaliyetlerini yapmalarına hiçbir sınırlama getirmeksizin izin verilmesi,
5. Etiyopya'da faaliyet gösteren yabancı Hristiyan misyonerlere izin verildiği gibi dışarıdan gelen Müslüman tebliğcilere de izin verilmesi,
6. Bütün 14 vilayete müftü atanmasına izin verilmesi,
7. Müslümanların dini bayramları ve günlerinin (Ramazan ve Kurban Bayramları ile Mevlit ve Miraç Kandilleri) ulusal resmi bayram ilan edilmesi,
8. Şeriat mahkemelerine atanan kadıların eğitimlerinin ve doğruluklarının kontrol edilmesi ile maaşlarının ve statülerinin iyileştirilmesi,
9. Bütün Müslümanlara karşı uygulanan ayrımcılığın durdurulması

¹²⁷⁵ Bu mektubu yerel kaynaklardan elde ettim. Fakat 13 maddelik dilekçenin sadece 1 sayfasına ulaşabildim ve bu sayfada taleplerden sadece dokuz tanesi yer almaktaydı. Etiyopya Müslümanlarının talepleri Başbakan Endalkachew Makonnen'e yazılmış ve bu tezin arkasında yer almıştır.

Etiyopya'nın Müslümanları aynı yıl temsilcileri aracılığı ile aşağıdaki hususları talep ettiler. Addis Ababa'nın Müslümanlarının talebi Ahmeddin Jabel tarafından ayrıntısıyla tartışılmıştır.¹²⁷⁶

1. Şeriat mahkemesinin statüsünün yeniden belirlenmesi: 1936 tarih ve 62 sayılı beyanname ile bir hukuk organı olarak tanınan Şeriat Mahkemesi'nin, 33447 sayılı Medeni Kanununun birinci maddesine göre seviyesi düşürülmüş ve hükümet desteğinden yoksun bırakılmıştır. Bundan dolayı, Müslümanlar Şeriat mahkemesinin Etiyopya Anayasasına dâhil edilmesini ve diğer mahkemeler gibi eşit statüye alınmasını talep etmişlerdir.
2. Müslüman kuruluşlarını kurma ve bunlara üye olma hakkı.
3. Müslümanlara arazi sahibi olma hakkının verilmesi: Ülkenin bazı yerlerinde Müslümanlara yabancılar gibi arazi ve diğer mülkiyetlere sahip olmasına izin verilmemiştir.
4. Müslümanların kamu hizmetleri ile diplomatik ve askeri hizmetlere kendi sayıları uyarınca katılmalarına izin verilmesi, engellere karşı gerekli tedbirlerin alınması.
5. Etiyopya'nın Müslümanları ülkenin asli unsuru olduklarından dolayı, ayrımcılık ifade eden *Etiyopya'daki Müslümanlar* tabiri yerine, eşitliği ifade eden *Etiyopyalı Müslümanlar* tabirinin kullanılması. Etiyopya'daki Müslümanlar tabirinin Müslümanları ülkenin vatandaşı yapmamaktadır.
6. Hristiyanların Kiliselerinin inşası ve idaresi için hükümetin ödediği fonlar gibi Müslümanların camileri için de fonların ayrılması.

¹²⁷⁶ Cebel, *Sostu Atsewochina Etopiyawiyen*, s. 271.

6.4 XIX. Yüzyıldan Sonra Meydana Gelen Sosyal Gelişmeler ve Diğer Topluluklarla İlişkiler

Bu konu esas olarak İslami eğitim, sosyal faaliyetler ve doğu Etiyopya'nın Müslümanları ile diğer topluluklar arasındaki ilişkilerle ilgilidir.

6.4.1 Eğitim

Doğu Etiyopya özellikle kadim Harar İslamiyetin ve Müslümanların merkeziydi. İslamiyet Etiyopya'nın geri kalanına ve Afrika Boynuzu'na Harar'dan yayılmıştı.¹²⁷⁷ Burası Sahara Altı Afrika'sında eğitimi ile bilinen birkaç yerden bir tanesiydi. XVI.-XIX. yüzyıllar arasında İslamiyet Çarçer–Harar Platolarında ortadan kaybolduğunda Harar Müslüman olarak kalmıştı. Şehir eğitim sisteminin bir kısmını Etiyopya'nın geri kalanına devretmişti. Doğu Etiyopya Oromolarının eğitim sistemi Harar şehrinin eğitim sistemine benziyordu. Bununla beraber, tam olarak da aynı değildi çünkü Harar bin yıldan uzun bir süredir kentsel bir merkez olagelmişti. Ülkenin doğu kesimindeki İslami eğitim gelenekseldi. Modern medrese 1919 yılından sonra açıldı.¹²⁷⁸ Modern okullara geçiş, 1887 yılında Harar'ın Hristiyanlar tarafından işgalinden sonra Hararilerin kültürlerini ve İslamiyet'i kaybetme korkusuyla ortaya çıktı. Fakat Oromoların çoğunluğu için dönüşüm meydana gelmedi. Yakın zamana kadar hiçbir modern medrese (okulu) yoktu. İslami eğitim Çarçer–Harar Platosunda geleneksel bir halde kalmıştı.¹²⁷⁹ Sistem doğu Etiyopya Oromoları arasında en önemli şeyhleri ve aydınları yetiştirmişti. Bakri Saphalo, Şeyh Muhammed Raşad ve Şeyh Umar Aliye gibi şeyhler geleneksel İslami eğitimin ürünleriydi.

¹²⁷⁷ Ahmed, *History of Harar*, s. 251.

¹²⁷⁸ Ahmed, *History of Harar*, s. 251.

¹²⁷⁹ Şeyh Cemal Şeyh Arabo, Şeyh İbrahim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

İlk ve temel Arapça bilgisi Quran Gey okulunda (ilkokul) öğretilirken, ileri düzeydeki Arapça ise Kabir Gey okulunda (ileri düzey) öğretilmiştir.¹²⁸⁰ İleri düzey Arapça esas olarak belirli bir zamanda ve yerde öğretiliyordu. Ahmed'e göre ileri düzey Arapça eğitimi öğrencilerin çoğu yetişkin oldukları için ikindi namazından sonra veya akşam ile yatsı namazları arasında veriliyordu. Yetişkinlerin gündüz başka işleri oluyordu. Doğu Etiyopya'da bir vakıf sistemi olmadığı için, Kur'an'ın eğitimi yarı zamanlı bir işti. Tam zamanlı öğretmenler ve öğrenciler toplum tarafından gönüllü olarak destekleniyorlardı. Harariler tam zamanlı ilim adamları ve öğretmenleri maddi olarak desteklediler çünkü Harariler kentsel bir toplumdur.

Harariler XIX. yüzyıldan sonra çok sayıda Müslüman ilim adamı yetiştirdiler. Bunların önde gelenleri arasında Şeyh Abdalla b. Muhammed b. Yusuf el-Harari ve Şeyh Yusuf Abdurrahman el-Hararî vardı. Bu iki şeyh Harar şehrinin İslami tarihinde birbirlerinin rakipleriydi. Şeyh Abdalla el-Hararî, *el-Ahbaş*¹²⁸¹ olarak bilinen bir doktrinin kurucusuydu. Kendisi *Cem'iyetu'l-Beşeriyyeti'l-Hayriyyeti'l-İslamiyye*'nin kurucusuydu.¹²⁸² Bu kuruluş ve öğretisi yoğun bir şekilde sevilmiyordu. Kuruluş ve öğretisi İslamiyet'in sulandırılmış ve Batılılaşmış bir çeşidini yaymakla suçlanıyordu. Bu kuruluşun merkezi Lübnan'ın Beyrut şehrindeydi. Öğretinin Lübnan ve diğer batılı ülkelerde de takipçileri vardı. Bu örgüt bir Sünni örgüttür. Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki birliği desteklemektedir. Aynı zamanda Vehhabiler'e karşıdır.¹²⁸³

Ziraatla ve hayvancılıkla uğraşan Oromolar arasındaki eğitim sistemi, Hararilerin sisteminden farklıydı. Oromoların büyük bir çoğunluğu yeni din değiştirdikleri için, resmi okulları yoktu. Harar çevresinde yaşayan Oromolar tarafından ilkokul seviyesi,

¹²⁸⁰ Abdallah Şerif ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁸¹ Mustafa Kabha and Haggai Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam" *International Journal of Middle East Studies*, c. 38, No. 4 Nov., 2006, s. 524.

¹²⁸² Kabha, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 524.

¹²⁸³ Kabha, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 532.

Hararilerinkine benzer bir şekilde Quran Gey okulu olarak biliniyordu.¹²⁸⁴ Harar'ın batı kısmında kısaca Quran olarak biliniyordu. İleri düzeydeki okullar Kombolcha, Gelamso, Çafe, Çiro ve Watar gibi birkaç yerde kurulmuştu. Halen Hararghe'de yaklaşık 100.000 Kur'an öğrencisi vardır.¹²⁸⁵ Her biri 500'den fazla öğrencisi olan yüzü aşkın öğretmen var. Yakın zamanda ileri düzeydeki eğitim kurumları Şeyh Zabur'un yönetimi altında Wachu'daki okul dâhil olmak üzere farklı yerlerde de kurulmuştur.¹²⁸⁶

Harariler gibi, Oromoların da vakıf sistemleri yoktu. Öğrencilerin ve öğretmenlerin desteklenmesi gönüllülük esasına göre idi. Öğrencilere *kari*'a veya *darasa* deniyordu. Bu tabirler Arapçadaki "okumak" anlamındaki k-r-a ve "öğrenmek, ders yapmak" anlamındaki d-r-s fiilinden gelmiştir. Öğretmenler ise eğitim düzeylerine bakılmaksızın *şeyh* olarak biliniyorlardı. Şeyhlere arazi ve bir ev veriliyordu. Halk bu arazileri şeyh için işliyordu. Şeyhler genellikle ekonomik olarak iyi durumdaki kimselerdi; zorlanmadan ailelerini geçindirebiliyorlardı. Çarçer -Harar Platosundaki şeyhlerin çoğu aynı zamanda şifacı olarak da hizmet veriyorlardı.¹²⁸⁷ Eğer şeyh gençse halk şeyhi evlendiriyordu. Bununla beraber medrese öğrencilerine arazi verilmiyordu. Halkın *kari*'a yani öğrencileri paylaşma sistemi vardı. Hussein, *kari*'a sistemini Wallo Vilayetinde günlük geçimi için dilencilik yapmaya benzetiyordu.¹²⁸⁸ Fakat Hararghe Vilayetinde bu uygulama Kur'an öğrencilerine yiyecek ve bazen de kalacak yer temin etmek anlamına geliyordu. Gücü yeten her aile en az bir *darasayı* yedirdiyordu. Özellikle bu daha iyi bir öğretmen arayan ve uzak yerlerden gelen öğrenciler için geçerliydi. Bazı öğrenciler 1000 kilometreden daha uzak yerlerden geliyorlardı. *Darasalardan* çalışmaları

¹²⁸⁴ Şeyh İbrahim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁸⁵ Şeyh Muhasin ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁸⁶ Şeyh Muhasin ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁸⁷ Şeyh Cemal, Şeyh Abdallahi ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁸⁸ Hussein Ahmed, "Traditional Muslim Education in Wallo" in the USSR Academy for Science, *Proceedings of the Ninth International Congress of Ethiopian Studies*, Moscow 1988, s. 102.

beklenmiyordu. Çarçer ve Harar platosunun bazı kentsel alanlardaki şeyhler zengindi ve toprak ağasıydı.¹²⁸⁹

Müezzinlerin ve imamların da maaşları yoktu. Her iki iş de yarı zamanlı işlerdi veya öğretmenler tarafından yapılıyordu.¹²⁹⁰ Etiyopya’da İslamiyet gönüllü insanların ve kendini dine adanmış hizmetkârların işiydi. Etiyopya’da cami inşaatı esas olarak organize bir sistemden ziyade, yerel halk tarafından yapılıyordu. Camiler ve şeyhlerin evleri resmi okul olmadığından dolayı, eğitim merkezleri olarak faaliyet gösteriyorlardı. Öğretim ve öğrenme işleri için resmi hiçbir altyapı yoktu. Derslikler çoğunlukla ağaçların altı olup taşlar oturak olarak kullanılıyorlardı. Öğrenciler için tuvalet veya temel gereksinimler yoktu. Bu durum eğitimin kalitesini büyük ölçüde düşürmüştü.

Kalite iyi olmasa da eğitim sistemi, doğu Etiyopya’nın Müslüman Oromoları tarafından hatırlanacak olan devasa şeyhler üretti. Bu şeyhlerden en önde geleni Şeyh Bakri Saphalo idi. Gerçek adı Şeyh Abubakr Osman Oda idi.¹²⁹¹ Müslüman Oromolar arasında dengi yoktu. İkinci kuşak Müslümandı. Şeyh Bakri’nin babası Osman Oda’nın Mısırlılar tarafından Müslüman yapıldığına inanılıyordu.¹²⁹² Kendisi Oromo alfabesinin ve tarihinin babasıydı. Oromo diline has olan alfabeyi kendisi icat etmişti. Zamanından önce doğmuş bir insandı. Resmi olarak bir eğitim almamış olsa da çok dil biliyordu. Afaan Oromosu, Arapça, Somalice, Hararice, İtalyanca, İngilizce ve Amhari dillerini biliyordu.¹²⁹³ Çok az bulunan türden bir şeyhti. Oromoların tarihi ve İslamiyet hakkında

¹²⁸⁹ Şeyh İbrahim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁹⁰ Ahmed Hassen, Taju Hamza, Şeyh Hassen Abdalla, Şeyh İbrahim ile yapılan mülakattan şifahi bilgi.

¹²⁹¹ Mohammed Hassen, “Shaykh Bakrii Saphalo (1895-1980): A Prolific Scholar and Great Oromo Nationalist” *Journal of Oromo Studies*. 10:1-2 (2003), s.137.

¹²⁹² Hassen, “Shaykh Bakrii Saphalo (1895-1980): A Prolific Scholar and Great Oromo Nationalist”, s.137; Nuraddin Aman Jarso, “Philological Inquiry of the History of Manscruips of Seyh Bakri Saphalo Abubakar Y. Usman (1895-1980) *Kitab Irsal as-Sawarikh Yilla Samay at Tawarih fi Kaşf Yan Tarih Oromo*”, M.A Thesis, Addis Ababa University, 2012, s. 7; Hayward and Mohammed Hassen: “The Oromo Orthography of Shaykh Bakri Saphalo”, *Bulletin of the school of Oriental and African studies*. Vol. XIIIV, 1981, s. 411; Aleyyi Khalifa, “The Life and Career of Shaykh Bakri Saphalo”, BA Thesis, A.A.U., 2000, s. 1.

¹²⁹³ Hassen, “Shaykh Bakrii Saphalo”, s. 138.

birçok kitabın yazarıydı. Bunların başlıcaları: *Dirase fi'l-Mintakati'l-Harariyye Cuğrafiyyen ve Beşeriyyen*, *Cena Zevati'ş-Şemarih min Hada'iki't-Tevarih*, *Mukaddimetu Teysiri'z-Zeri'a*, *Kitabu İrsalu's-Savarih ila Semai't-Tevarih*, *el-Mevahibu'l-Medediyye fi'l-Avfi'l-Adediyye*, *Teysiru'z-Zeri'a ile'n-Nafaka fi Ahkami'ş-Şeri'a*.¹²⁹⁴

Şeyh Bakri Saphalo doğu Etiyopya'da Oromo milliyetçiliğinin ve İslam'ın babasıydı. Bir diğer meşhur şeyh ise Şeyh Mohammed Rashad (1933 - 2013) olup yakın zamanda vefat etmiştir. Kendisi Şeyh Bakri Saphalo'nun öğrencisiydi. Resmi olarak Kur'an'ı Oromo diline çeviren ilk insandı. Kendisinin Afaan Oromosu Dilindeki sesli Kur'an'ı doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının anıtsal işlerinden birisiydi. İlk ana ve kapsamlı işti. Etiyopya her ne kadar 85 farklı dilin ve etnik grubun vatanı olsa da Kur'an sadece birkaç dile çevrilmiştir. Bunlar arasındaki en kapsamlısı Şeyh Mohammed Rashad Abdulle'nin eseri idi.

6.4.2 Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının Diğer Dinlerle Olan İlişkileri

Doğu Etiyopya'da İslamiyet ve diğer dinler arasındaki ilişki İslamiyet'in tarihi kadar eskidir. Etiyopya ve özellikle doğu Etiyopya, İslamiyet ve diğer dinler arasındaki ilişkiyi çalışmak için en önemli yerdir. İslamiyet ve Hristiyanlık arasındaki ilişki eski ve karmaşıktır. Ahmed'e göre, "Etiyopya'da Hristiyanlarla Müslümanların karşılaşması, Kıpti Mısırlıların Müslüman Araplarla karşılaşmasından yirmi yıl önce olmuştur. Bu karşılaşma, 615 yılında Aksum'a yapılan ve iki inancın mensuplarının ilk teması olan Hz. Muhammed'in arkadaşlarının hicretiydi ve 10. Asırda Aksum Krallığı'nın yıkılışına

¹²⁹⁴ Hayward, "The Oromo Orthography of Shaykh Bakri Saphalo", s. 552; Hassen, "Shaykh Bakrii Saphalo", s.138.

kadar hoşgörüle devam edecek bir sürecin ilk adımıydı.”¹²⁹⁵ Bu ilişki, X. yüzyıldan sonra, Hristiyan Yayla Krallarının Müslümanlara ve İslamiyet’e karşı düşmanlığı ile değişti. Harar’da düşmanlık 1559 senesinden sonra sona ermiştir. Her iki toplum arasındaki ilişki Oromoların müdahalesi sonucunda donduruldu.

1880’li yılları takiben tekrar eski ilişkiler başladı, bu sefer Hristiyanlar işgalci Müslümanlar ise işgal edilen halk haline geldiler. Aydınların bu ilişkiyi algılaması da karmaşıktır. Bu karmaşık ilişki Ostebo ve Desplat tarafından “bir taraf ilişkiyi rızaya dayalı, barışçı ve hoşgörülü olarak görürken, diğer taraf çatışmacı, şiddetli ve hoşgörüsüz olarak görüyordu.”¹²⁹⁶ Hristiyan bilim adamları esas olarak dinsel eşitlik ve hoşgörüyü vurgulamışlar ve nadiren bir asırdan fazla devam edegelen sıkıntıları ve adaletsizlikleri hiç mevzubahis etmemişlerdir. Müslüman bilim adamları, revizyonist olanlar haricinde Müslümanlara yapılan haksızlıkları vurgulamışlardır.

Etiyopya, Ortodoks Hristiyanlar ile Müslümanların diğer ülkelerden çok daha fazla bir biçimde saldırganca dinlerinin sınırlarını korudukları bir ülkedir. Müslümanlar ve Hristiyanlar aynı bölgede yaşamışlar fakat farklı kültürlere sahip olmuşlardır. Yeme alışkanlıkları ile ilgili olarak, hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar farklıdır. Müslümanlara göre Hristiyanlar tarafından kesilen hayvanların etleri birer tabudur ve bunun tersi de doğrudur. Otellerin, kasapların ve restoranların İslamiyet’i ve Hristiyanlığı temsil eden hilal ve haç işaretleri vardır. Fakat hâlihazırda etli yemekler hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar için ortaktır. Hristiyanlar ve Müslümanlar etsiz yiyecekleri beraber yiyebilirler. Müslümanlar İslami usullere göre kesilmiş hayvanların

¹²⁹⁵Hussein Ahmed, “Coexistence and/or Confrontation? Towards a Reappraisal of Christian-Muslim Encounter in Contemporary Ethiopia” *Journal of Religion in Africa*, Vol. 36, Fasc. 1 (2006), s. 4-22, s.5.

¹²⁹⁶ Patrick Desplat and Terje Østebø, “Muslims in Ethiopia: The Christian Legacy, Identity Politics, and Islamic Reformism” in *Muslim Ethiopia: The Christian Legacy, Identity Politics, and Islamic Reformism* edited by Patrick Desplat and Terje Østebø, Palgrave Macmillan, New York, 2013, s. 2.

etlerini tercih ederler. Hristiyanlar da Ortodoks Hristiyan inancına göre kesilmiş hayvanların etlerini tercih ederler.

Her iki grup arasındaki en önemli farklardan birisi de uyarıcı-uyuşturucu bitkilerin ve alkolün kullanımı ile ilgilidir. Alkol İslami kurallara göre yasaklanmıştır ve ülkenin doğu kısmında Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki farkı gösteren işaret olarak görülür. XIX. yüzyıla kadar, daha sonra ülkenin diğer kısımlarına kademeli olarak yayılmış olan Khat bitkisi doğu Etiyopya'nın Müslümanları için uyarıcı madde olarak biliniyordu. Khat XIV. yüzyıldan bu yana Müslümanların uyarıcı bitkisi olarak biliniyordu. Bu bitki canlılık kazanmak ve gece uyumamak için kullanılıyordu. Doğu Etiyopya'da *Khat* olmadan hiçbir dini merasim yapılmıyordu. Khat kültürü ülkenin doğu kısımlarında İslami kültürün bir parçası haline gelmişti.

Evliliklerle ilgili olarak, Müslümanlar kendi dinlerinden olan insanlarla evlenmeyi tercih ederken Hristiyanlar arasında da aynı uygulama mevcuttu. Bununla beraber, yakın zamanlarda uygulamalarda bazı değişiklikler görülmektedir. Haile Selassie hükümetinin düşüşünden bu yana Çarçer–Harar platosunda farklı dine mensup insanlar arasında artan sayıda evlilikler olmuştur. Müslümanlarla evlenen ve İslamiyet'e geçen birçok insan olmuştur. Fakat bu, Hristiyanlarla evlenen hiçbir Müslümanın Hristiyanlığa geçmediği anlamına da gelmez. Geçmişte Hristiyanlığa geçmek kimliğini kaybetmek gibiydi, fakat şimdi bu durum esnekleşmeye başladı. Doğu Etiyopya'da farklı dinlerin mensupları arasındaki evlilikler tercih edilmemektedir. Hristiyanların sayısı gittikçe azalırken, bazı kırsal bölgelerde Hristiyanlar mezarlık yeri ve sosyal faaliyetler gibi sosyal rahatlıkla ilgili etkenler yüzünden Müslümanlığa geçmişlerdir.

Aynı zamanda, tebliğ faaliyetleriyle 1991 yılından sonra doğu Etiyopya'da artan bir şekilde Müslümanlığa geçen Hristiyanlar da vardır. Hristiyanların bölgedeki oranı 1930'lu yıllarda yaklaşık olarak % 30 iken hâlihazırda % 10'un altına düşmüştür.

Hristiyanların büyük çoğunluğu 1887 ile 1930'lu yıllar arasındaki göçmenlerin torunlarıdır. Hristiyanların sayısı, Hristiyanların diğer Hristiyanların yaşadığı bölgelere göç etmesi, din değiştirme ve Hristiyanların çoğu kentli nüfus ve göreceli olarak daha iyi eğitilmiş olduğu için düşük doğum oranları yüzünden azalmıştır.

Ülkenin doğu kesiminde camilerin sayısı ciddi şekilde artmıştır. Çiro kasabasına bakacak olursak, 1991 yılından önce sadece bir cami varken şu an kasabada 10'dan fazla cami vardır. Camilerin çoğu yerel destek ve finansal katkılarla inşa edilmiştir. Bununla beraber, aynı kasabada kilise sayısında artış olmamıştır, 1991 yılından önce iki kilise varken şimdi de hala iki tane vardır. Zamanla Ortodoks Hristiyanların ibadet edenlerinin sayısı özellikle kırsal alanlarda azalmıştır. Bu durumun aksine, Harar platosunun farklı yerlerindeki medreselerin sayısı artmaktadır.

Devletin dini'ni kaldıran ve dini inancı kişisel bir husus haline getiren 1974 devriminden önce Ortodoks Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ilişki karmaşıktı. Bu karar ilişkiyi barışçıl bir hale getirmiştir. Şu ana kadar her iki topluluk arasında önemli bir olay meydana gelmemiştir. Tatillerle ilgili olarak, doğu Etiyopya'nın Müslümanları esas olarak üç ulusal bayramı kutlarlar, Mevlit, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı. Geçmişte, Harar – Çarçer Platosunun bütün kısımlarında Aşure günü de kutlanırdı fakat şu an Aşure geleneği sadece Harar'da kalmıştır.

Harar, Hristiyan Amhariler tarafından 1887 yılında işgal edilmeden önce medeniyet ve ticaret merkeziydi. Daha önce de bahsedildiği üzere bu zamandan önce Harar'ın bütün büyük Avrupalı ve Asyalı ticaret yapan ülkelerle güçlü ilişkileri vardı. Bununla beraber bu ilişki XX. yüzyıldan sonra azaldı. Harar tarafından kullanılan limanlar olan Zeila ve Cibuti Avrupalı güçlerin eline geçti. Harariler ticaret yapan bir toplum olarak ticarete devam ettiler, fakat ticari kapasiteleri azaldı.

Dini bağlar açısından, Harar'ın Arap yarımadası, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu ile güçlü dini bağları vardı. Asya'daki Müslüman toplumlarla olan ilişkiler de mevcuttu. Hindistanlı Müslümanlar Afrika Boynuzuna geldiler ve ticaretle uğraştılar. Ülkenin doğu kısmındaki yabancıların tam sayısı bilinmemekle beraber bu sayı yaklaşık olarak 6 bin civarındaydı. Bu yabancıların çoğu Yemen asıllı Araplardı. Fakat bu bütün yabancıların Arap olduğu anlamına da gelmemektedir.

Harar ve Dire Dawa'da Türklerin soyundan gelen insanlar da vardı. Osmanlılar Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının en önemli yardımcılarından ve ortaklarından birisiydi. XVI. yüzyılda Osmanlıların katkısı Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki savaşta çok büyük olmuştu. XIX. yüzyılda onlar Harar'da varlık gösteren kuvvetlerin bir parçasıydı. İlaveten I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlılar ile İyasu arasında güçlü ilişkiler vardı. 1920'li yıllardan sonra ilişkilerin doğası değişti, Osmanlıların yerine geçen Türkiye Cumhuriyeti kuruldu ve Etiyopya Müslümanları da Türkiye'den bekledikleri desteği alamayınca bağımsızlıklarını kaybettiler.

SONUÇ

Harar Platosu'nun XVI. yüzyıldan sonra İslamlaşmasıyla ilgili Etiyopya ve Afrika Boynuzu ile ilgili tarih yazıcılığı tutarsızlık, analiz hataları ve özgünlükten uzak bir görüntü vermektedir. Etiyopya bölgesinin İslamlaşma sürecine bakıldığında bu sürecin barış içerisinde ve şiddete başvurmaksızın ulema, tüccarlar ve Arabistan'dan Afrika Boynuzu'na gelen diğer insanlar eliyle olduğu görülmektedir. Bölgedeki İslamlaşma süreci ile ilgili öne sürülen teorilerin en büyük sorunlarından biri de genellemelere yer vererek XVI. Yüzyıldan itibaren değişen ve gelişen dinamik yapıyı göz ardı etmeleridir. Müslümanlarla bölgedeki Hıristiyan Yayla Krallıkları arasında yapılan savaşlar ele alındığında sürekli olarak Müslümanların yenilmesinin ana sebebinin bir birliğe sahip olmamaları ve takip ettikleri dini yorum ve geleneğin farklı oluşu öne çıkmaktadır. Müslümanların yakaladıkları en büyük fırsat Ahmed el-Gazi ile yakalanmıştı, fakat o da Osmanlı askerlerini Yemen'e geri göndererek çok kritik bir hata yapmış ve bunun bedelini Müslümanlar ağır ödemişlerdir.

Oromoların üçüncü bir güç olarak ortaya çıkmaları, Etiyopya ve Afrika Boynuzu'nda Müslüman-Hıristiyan savaşları açısından birçok değişikliğe de neden oldu. Bu çerçevede Oromolar, Etiyopya'nın doğu bölgelerinden pek çok Müslüman ve Hıristiyan grubu Wakafana yerel dini içerisinde erittiler. Bu anlamda Hazalo Savaşı, Wakafana dininin bölgedeki etkisini tamamen göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Hararili Müslümanların varlıklarını devam ettirmeleri de şehrin etrafındaki surların onlara güvenli bölge oluşturmasından ziyade, bu bölgenin Oromolar için bir ticaret ve pazar yeri olmasından kaynaklanıyordu. Bu anlamda Harar, Oromolar için pragmatik açıdan önemli ve korunması gereken bir yer olmuştu. Harar'ın bu şekilde kendisini Oromolardan koruyabilmesi sonraki dönemlerde İslam'ın tekrar Harar'dan dirilmesi şeklinde netice verdi.

1600-1875 yılları arası Harar Emirliklerinin ayrımcılığa uğramasına ve Doğu Oromolarının bölgedeki hegemonyasına şahit olmuştur. Fakat Harar ile Oromolar arasındaki evlilik, ticaret, din yoluyla kurulan temaslar Oromoların bölgedeki etkisini zayıflattı. Bu dönemde Harariler bilinçli bir şekilde Oromolarla evlendiler ve bu hegemonyayı kırmaya çalıştılar. Abdüşşükür dönemi, Harar Platosu'nda İslamlaşmanın yeniden canlandığı dönem olmuştur. Bu çerçevede Oromoların, İslamlaşmasında Abdüşşükür'un etkisi çok büyüktür. Oromolar, İslam'ın kendi kültür ve nüfuzlarını tehdit ettiğini gördüklerinde İslam'a karşı bir nefret ve düşmanlık geliştirdiler. Hararilerin kendi aralarındaki kavgalar ve hanedan savaşları, Abdüşşükür'ün kazanımlarını bitirme noktasına getirdi. 1850'de eski dönemlerde Oromolarla yapılan evliliklerden doğmuş Emir Muhammed'in tahta gelişiyle Oromolarla Müslümanlar arasında yeniden bir barış ortamı gerçekleşti ve bu durum daha çok Müslümanların lehine gelişti. Zira bu dönemde Oromolar Emir Muhammed ve adamlarını aslen Oromo kanı taşıyan insanlar olarak gördüler ve bu durum Müslümanların işini kolaylaştırdı.

1875-1887 yılları arasında Afrika Boynuzu'nda pek çok gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde bölgeyi ele geçirme sadedinde iki önemli girişim yaşanmıştır. Bunlardan ilki, Osmanlıların Afrika Boynuzu'nda egemenliğini sağlamasıdır. Bu egemenliğin bölge ve halk üzerinde olumlu sonuçları olmuştur. Osmanlıların, Doğu Oromolara ait yerleri ele geçirmesi sonucunda Oromolar, bazısı baskıyla bazısı gönüllü bir şekilde, toplu halde Müslüman oldular. Onların Müslümanlığı kabul etmelerinde etkili olan hususların başında Hıristiyan Etiyopyalılara yönelik nefretleri de göz ardı edilmemelidir. Harar Emirlikleri bağımsızlıkları kaybettiler fakat bütün bölgenin İslamlaşmasıyla onlar da avantaj sağladılar. Oromolar İslam'ı kabul etmekle birlikte eski inanışlarından uygulamalara devam ettiler. Bu anlamda İslam ile Oromo yerel dinini mezcedip yeni bir inanış ortaya koymuş oldular. Osmanlıların 1885'te bölgeden çekilmesinden sonra Harariler bölgeyi iki yıl bağımsız olarak yönetmeye devam ettiler. 1887'de gerçekleşen

Çalenko Savaşı'nda ise Etiyopya'daki Hıristiyan Yayla Krallıkları, kendi topraklarındaki Müslümanları yendiler ve Harar bölgesi kendi başına Müslümanların yaşadığı bir eyalete dönüştü.

Sonraki dönemde Doğu Etiyopya, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bir yer oldu. Bütün bölge, Hıristiyan hâkimiyetine girdi ve Müslümanlar Hıristiyan liderler tarafından yönetilmeye başlandı. Müslümanlar böylece bölgedeki tarihlerinde ilk defa Hıristiyan bir kral tarafından yönetilmiş oldular. Zira Harar Eyaleti, asırlarca müstakil bir eyalet olarak devam etmişti ve Hıristiyan krallıklar tarafından hiç yönetilmemişti. Bu durum, Müslümanların bilinçlenmesine ve yeni bir özkimlik inşa etmelerine yardımcı oldu. İtalyanların bölgeyi işgali dönemin Müslümanlar lehine gerçekleşen en olumlu gelişmeleri arasında kabul edilmektedir. Zira Katolik İtalyanlar ile Ortodoks Etiyopyalar burada düşman kuvvetler savaştılar ve bu durum Müslümanların elini kolaylaştırdı. Çıkarları sebebiyle de Etiyopya Müslümanları, İtalyan işgalini destekledi ve Etiyopya Hıristiyan güçlerine karşı İtalyanlara yardımcı oldu. Dönemin bir başka olumlu gelişmesi de Iyasu'nun 1913'te Hıristiyan krallığının başına geçmesiydi. İslam'ı seçen Iyasu, ihtidası, Müslümanlara yönelik ayrımcılıkları kaldırmak istemesi ve bölgede nüfuzunu artırmaya çalışan Osmanlılarla işbirliği yapması sebebiyle tahttan indirilmiştir.

Kral Haile Selassie'nin (hük. 1931-1974) Müslümanlara yönelik baskıcı tavırları sebebi yüzünden Müslümanlar direnmeye ve ayakta kalmaya çalıştılar. Bu çerçevede Çarçer-Harar bölgesinde Müslümanları birleştiren ve dirençlerini artıran Kulüp adı verilen organizasyonlar kurarak mücadelelerini devam ettirdiler. Bu organizasyonların en önemli özelliği İslamî kimlik taşımasıydı. Doğu Etiyopya halkının, devlete karşı gelmesinin sebebi müstakil bir devlet talebi değil, devletin Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiği dini baskı ve kovuşturmalardı. Zira Kral Haile Selassie, Müslümanlara karşı çok sert bir politika izliyordu. 1941'den sonra ise Etiyopya'daki Somalili Müslümanlar, artık Etiyopyalılarla birlikte yaşamak istemediklerini ilan ederek

Somali'yle birleşmeyi savundular. 20. yüzyılda Etiyopya Devleti, Müslümanları eğitim sisteminin içine dâhil etmeyerek cehaletle baş başa bırakıp Müslüman toplumun eğitimi olmasının önünü kesmek istedi. Fakat bunu fark eden Müslümanlar da ulema sınıfı ile ara formüller bularak bu sorunu giderme yoluna gittiler.

Etiyopya Müslümanlarının tarihi neredeyse İslam'ın tarihiyle eşittir. 14 asırlık süre içerisinde iniş çıkışlar ve sürekli savaşlarla bir hayli sıkıntılı günler geçiren Müslümanlar bugün hem eğitim hem de ticarete kendilerini geliştirmeye gayret ediyorlar. Umulur ki çok bakir bir alan olan Etiyopya Müslümanları tarihi, Türk araştırmacılar tarafından da Amharice, Geezce ve yerel diller öğrenilerek derinlemesine çalışılır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Kalem Bakanlığı (Minstry of Pen), “Misyonerliğin Kuruluşuyla İlgili Düzenlemeler”,
Negarit Gazeta 3, sayı. 12 (1944), Kararname

Mektup, Mektup, Tarih, Nahase, 26,1965 (1.9.1973), No.3/M/3/37/5955, 3. piyade
bölümünden Dajjazchmach Warkineh Waldaamanuel’e (Hararghe eyaletinin vali
yardımcısı).

Mektup, Meskrem 17/1940 (28. 9,1947), No.99 / 3, *Fitawerari*, Tefera Balachew valisi
Gara Mulata *Aweraja* 'ya.

Mektup, Rapor, Tarih Megabit 2,1952 (11.3.1960), No.MH1 / 543, Kabri Dahar *Aweraja*
Polis bürosu.

Mektup, Tarih ,Tikimit, 3 1940 (14.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar*
Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet (Etiyopya Krallığı, Harar *Aweraja Çarçer Werada*
Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

Mektup, Tarih 19-10-1954 E.C (26.6.1962), Sayı 4549/57, Albay Lemma Gabre
Mariamdan (İçişleri bakanlığı Bilgi Müdürü) Albay Tamrat Yigezu'ya (Hararghe Eyaleti
valisi).

Mektup, Tarih 19-10-1954 E.C (26.6.1962), Sayı 4549/57, Albay Lemma Gabre
Mariamdan (İçişleri Bakanlığı Enformasyon Müdürü) Albay Tamrat Yigezu'ya
(Hararghe Eyaleti valisi).

Mektup, Tarih Hidar, 10 1952 (20.11. 1959), No 1/639/17/101, Jijiga *aweraja*'dan Harar
eyaletine.

Mektup, Tarih Meskrem 04, 1955 (10. 10,1962), No.350-09 / 345/080/1925 / 3. Ordu
bölümünden Hararghe Eyaletinin genel Valiliğine.

Mektup, Tarih Meskrem , 30 1955 (10.10.1962), No.350-09 / 345/080/1925 / 3. Ordu bölümünden Hararghe Eyaletinin genel Valiliğine.

Mektup, Tarih Miskrim 14.1957 (24.9.1964), No.1 / 46/12/11/4, Albay Tamrat Yigazu (Harar Vali Yardımcısı) 'dan Blambaras Tibeb Bekele'ye (Ogaden Aweraja Valisi).

Mektup, Tarih Nahase 28, 1954 (3.9.1962), Haberleşme Bakanlığı, radyo Mogadishu tarafından yayınlanan programdan çeviri 26 Nahase, 1954.

Mektup, Tarih Nahase, 30 1951 (5.9.1959), No.M / 04/1916, Warder *Warada*'dan Jijiga *Aweraja*'ya.

Mektup, Tarih Pagume, 5 1951 (10.9.1959), No.M /414/15/1931, Hararghe polis teşkilatı ana departmanı) Kifle Eragatu'ya (Kaymakam Yardımcısı).

Mektup, Tarih Sene, 10 1936(17.06.1944), No.1/1777, Dire Dawa *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih Sene, 14 1936(21.06.1944), No.1/1330, Webera *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih Tir, 11 939(9.1.1947), No. 73/3 Çarçer *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih Yekatit 11.1954 (18.2.1962), No: 2670/54, İçişleri ve Kamu Güvenliği Daire Başkanlığı'ndan Harar'ın Vali Yardımcısına.

Mektup, Tarih, Hamle, 19 1939(26.6.1947), No, 180/3 Çarçer *Aweraja*'dan Ayele Gebre'ye [Hararghe Valisi] polis soruşturma raporu.

Mektup, Tarih, Hidar 13.1954 (22.12.61), No.1 /469/383/102, Ogaden'den Fitawerari'ye Ameiro Selassie Abebe (Vali Yardımcısı, Harar).

Mektup, Tarih, Hidar, 11 1941 (20.11.1941), no.144/44, Dışişleri Bakanlığı'ndan Blatta Ayele Gabre'ye. Mektup, Tarih, Hidar, 16 1941 (25.11.41), no.144 / 44, Dışişleri Bakanlığı'ndan Blatta Ayele Gabre.

Mektup, Tarih, Meskrem, 29 1952 (10.10.1959), no ---, Balabras Tesfaye'den (Teferi Barosu Aweraja Valisi) Girmame Naway'ye (Jijiga Awraja Valisi).

Mektup, Tarih, Tikimit, 2 1940 (13.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

Mektup, Tarih, 10/12/1938 (16.8.1946), No.6287/ 9, Etiyopya Ortodoks Kilisesi Ana Merkezinden (Ye İtopiya Tawhido Ortodoks Betekristiyan Taklay Tsifet Bet) Harar Aweraja'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih, 2. sayfa, 1954 (7.8.1962), No.22/54, Walwal-Warder Gizat'dan Ogaden Aweraja'ya Astadaer Tsefet Bahsine (yönetim bürosu).

Mektup, Tarih, Gibbot 18,1939(26.5.1947), NO. MI193, Yirgu Tekle Mariam (Gursum Aweraja Valisi) için Sulyota Gebeyehu Bogale (AlGobeya ilçesinde Vali) den.

Mektup, Tarih, Ginbot 17.1939(25.5.1947), No. MI 982, Fikih Wareda'dan (bölge) Gursum Awraja Bürosu, sayı, Somali Kulub.

Mektup, Tarih, Ginbot 21,1965 (29.5.1973) No.10778/9/6 /, Hararghe Eyaleti Polis Departmanından Hararghe Valiliğine.

Mektup, Tarih, Ginbot, 4 1937(12.5.1945), No.29 /26/73, Çarçer (Masala ilçesi) Werada'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih, Hamle 28.1953 (4.8.1961), No.M /L27/ 1221, Kabiri Dahar Aweraja Polisinden Kabiri Dahar Aweraja Valisine.

Mektup, Tarih, Hamle, 19 1366 (26. 07. 1944), No.13/1819 Gursum Werada'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih, Hidar 11,1941 (20.11 948), Sayı 144/41, Dışişleri bakanlığından Hararghe Eyalet Vali Yardımcısına. Konu, Kahire'ye Gelen Harari'yle ilgili.

Mektup, Tarih, Hidar 4,1952 (14.11.1959), No.59 /T/1/371-2 /13275/9, Şalaka (Binbaşı) Berhanede Abera (9. Yardımcı Komutan 9. Fetih Tugayı) Kebri Dahar Aweraja valiliğine.

Mektup, Tarih, Hidar 4,1952(14.11.1959), No.0/17533/54, Getahun Tafese'den (İçişleri Bakanlığı Kamu Güvenliği Müdür Yardımcısı) Kifle Eragatu'ya (Harar Valisi Yardımcısı).

Mektup, Tarih, Maziya, 2 1973(20.4.1981) No.ChK/19/25/1/73, Çerçer Aweraja'dan Hararghe eyaletine Emniyet ve Göç (Pasaport) Departmanına.

Mektup, Tarih, Megabit 6 1955. M / 01/5/1014/55, Binbaşı General Wakjirra Sarda'dan (Etiyopya Ordusu başkan yardımcısı) Dajjzmach Kifle Eragatu'ya (İçişleri ve Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı).

Mektup, Tarih, Megabit, 30 1937 (8.3.1945), No.29/2345, Çarçer (Guba Koriça ve Çiro ilçesi) *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih, Megabit, 6,1955(6.3.1962), M/01/5/1014/55, Binbaşı General Wakjirra Sarda'dan (Etiyopya Ordusu başkan yardımcısı) Dajjzmach Kifle Eragatu'ya (İçişleri ve Kamu Güvenliği Bakan Yardımcısı).

Mektup, Tarih, Meskerem, 30 1955 (10.10.1962), No.1/53.9.14, Vali ve Dire Dawa Belediye Başkanı Kent Polis Kuvvetleri Komutanlığına.

Mektup, Tarih, Meskerem, 4.1955, (14.9.1962), No.1/436/97/65, İçişleri Bakanlığı Güvenlik Departmanı Bakanlığında Hararghe Eyalet Valisine.

Mektup, Tarih, Meskrem 17,1409 (28.9.1947), No.954 /7 Badano *Wareda* valisi Bantawalu Zeleke'den Gara Mulata Aweraja valisi *Fitawerari* Tefera Balachew'e.

Mektup, Tarih, Meskrem, 03,1957 (13.9.1964), No.35009/1/481/3/453/0940, Şalaka (binbaş) Girma Walde Sellasie (3. Ordu Bölge Bilgi Sorumlusu) Vali Yardımcısı Harar Vilayetine.

Mektup, Tarih, Meskrem, 28,1969(9.10 1976), Güvenlik memurundan Hararghe ilinin kamu güvenliği bürosuna.

Mektup, Tarih, Meskrem, 30 1973(10.10.1944), No.171 Gara Mulata *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih, Nahase 23, 1939(23.8.1947), no M1 / 31, Kurfa Çale Polis (10 Alaka Balay (Onbaş) Ababaw'dan) Gara Mulata İlçe Emniyet Müdürlüğüne.

Mektup, Tarih, Nahase 4,1952 (10.8.1960), No.0 / 17533/54, Afe Negus Eshete Gada (İçişleri Bakanı) Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı)

Mektup, Tarih, Nahase, 20 1606 (26.8.1986) No.01 /1625/1223/11, Dire Dawa *Aweraja*'dan Hararghe Valiliğine.

Mektup, Tarih, Nahase, 6 1956 (12.8.1964), No.1/2401/12/12/11/4, Ogaden Valisi'nden Yarbay Tamrat Yigazu'ya (Vali Yardımcısı Harar Vilayeti).

Mektup, Tarih, Nahase, 10 1939(16.8.1947) No.1830 / 1, Gara Mulata Bölgesinden Hararghe Genel Yönetimine.

Mektup, Tarih, Nahase, 19 1939(25.8.1947), No.289 Nunu Abdo Alt Bölgesi'nden Harar Genel Valilik Ofisine, sayı: Mektubun devamı MI / 284.

Mektup, Tarih, Nahase, 9 1936 (15.6.1944), No.37/8 Çarçer *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Şehri) gönderen, yasadışı kendi kendine yardım derneği kurulması.

Mektup, Tarih, Nahase, 9 1936(15.8.1944), No.37/8, Çarçer *Werada*'dan Harar *Aweraja* (Eyalet) sayısında, yasadışı kendi kendine yardım derneğinin oluşturulması.

Mektup, Tarih, -- no ---, Tola Badane'den (9. Tugayın komutanı ve Güney Bölge Valisi). Albay Luelseged Haile, (22 Şelaka komutanı ve Walwal-Warder *Awerja* valisi).

Mektup, Tarih, Sene 6,1959 (13.6.1967), No.1353 /1625/1223/11, Dire Dawa *Aweraja* Sekreterinden Hararghe İdare Emniyet Müdürlüğü'ne.

Mektup, Tarih, Sene, 14,1955(21.6.1963), No.3491/4/3061, Yarbay Tamrat Yigezu (vali yardımcısı, Harar Valisi), Fetawerari Abebe Bitaw (Ogaden Aweraja valisi).

Mektup, Tarih, Sene, 19.1955 (Haziran 26, 1967), No.14 / 08/58, Kifle Eragatu (İçişleri ve Kamu Güvenliği Daire Başkanlığı)'dan Korgeneral Kebede Gebre'ye (Vali Yardımcısı Harar Vilayeti).

Mektup, Tarih, Sene, 27 1937(04.07.1945), 89/3249 Çarçer'ten (Tulo alt bölge) *Werada*'dan Harar Aweraja'ya (Eyalet).

Mektup, Tarih, Tahsas 11.1955 (20.12.1962), No.250/094/481/3/698/1210, 3.Ordu Bölümünden Harar Vilayetine.

Mektup, Tarih, Tahsas 13,1952 (Aralık 23,1959), No14 / 08/58, Albay Yılma Shibeshi'den (Vali Yardımcısı, İçişleri ve Kamu Güvenliği Daire Başkanlığı) Vali Yardımcısı Harar Vilayetine.

Mektup, Tarih, Tihisas, 7 1940 (17.12.1947) Asebe Teferi kasabasında Müslüman'ın başvurusu.

Mektup, Tarih, Tikimit 15,1952 (26.10.1959), No 1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

Mektup, Tarih, Tikimit 15,1952 (26.10.1959), No 1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

Mektup, Tarih, Tikimit 15.1952 (26.10. 1959), No1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan Kangazmach Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

Mektup, Tarih, Tikimit 2,1940 (13.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

Mektup, Tarih, Tikimit 3,1940 (14.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

Mektup, Tarih, Tikimit, 3 1940 (14.10.1947), *Ye Itopiya Nigusa Negest Mengist Be Harar Aweraja Ye Çarçer Werada Fird Bet* (Etiyopya Krallığı, Harar Aweraja Çarçer Werada Mahkemesi) Mahkeme Kararı.

Mektup, Tarih, Tikimit, 9,1960 (27. 10. 1977) No.01/1625/1223/11, Hararge İli Şehr Müdüründen Warkineh Walda Amanuel (Hararghe Vali Yardımcısı).

Mektup, Tarih, Tir 20.196 (28.1.1969), No.1/190/8/57, Tugay Komutanı General Gashaw Kebede'den (Hararghe Eyaleti Polis Komutanı) Dajjazmach Workneh Walda Amanuel'e (Harar Valisi Yardımcısı).

Mektup, Tarih, Tir, 6 1939(14.1.1947), No.532, Sayı: Müslüman Kendine Yardım Birliği meselesine cevap vermek; Werada Adalet departmanlarından Çarçer Werada valisine (daha sonra Awerja'ya), Sayı: Müslüman kendine Yardım Mahkeme kararı Yardım.

Mektup, Tarih, Tir, 7 1940(16.1.1948), No.M / 59, Çarçer Werada'dan (Selashi Waldayes) Harar Aweraja'ya (*Blatta Ayele Gabre*).

Mektup, Tarih, Yakatit 8,1961 (15.2.1969), No.1/1581/4/3061/3,Meharna Menda'dan (Harar Valisi) General General Abebe Gemada'ya (Etiyopyalı ordunun 3. bölümü Komutanı).

Mektup, Tarih, Yakatit, 10 1958 (17.2.1966), No.1/561/12/11/4, Etiyopya silahlı kuvvetinden (22 Piyade Tugayı ve Warder Aweraja Valisi) Binbaşı General Abebe Gemada'ya (Etiyopya Ordusu 3. Bölüğü Komutanı ve Hararghe Eyalet Valisi Acil Durum Yasası uyarınca).

Mektup, Tarih, Yakatit, 27 1939 (6.3.1947), NO.1011/9, Fiqh Valisi'nden Teğmen Gebeyehu Bogale'ye.

Mektup, Tir 26.1936 (4.2.1944), Aklilu Decene'den İmparator Hayle Silase'ye.

Mektup, Tarih Hidar 13.1954 (22.12.61), No.1/ 469/383/102, Ogaden'den Fitawerari'ye Ameiro Selassie Abebe (Vali Yardımcısı, Harar).

Mektup, Tarih Hidar 7,1952 (17.11.1959), No.4374, Ali Yusuf hükümete gizli bilgi Verdi.

Mektup, Tarih Tahisas 3,1941 (12.11.1948), No.4374, Harar İli Emniyet Müdüründen Harar Valiliğine; Tarih, 1940 (1947/48), Hararghe Eyalet Valisi *Blatta Ayele Gabre*'den Yirgu Tekle Mariam Gursum Valisi'ne.

Mektup, Tarih, Hamle 25,1475 (01.08.1955), No. M405, Fitawerari Feleke Dagne, Harar Belediye Başkanı ve *Aweraja* Vali (Eyalet).

Mektup, Tarih, Hidar 17,1953 (26.11.1960), No.1 /6011/383/102, Ogaden Aweraja'dan Dajjazmach kifle Edgatu'ya (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı).

Mektup, Tarih, Nahase, 26,1965 (1.9.1973), No.3 / M / 3/37/5955, 3. piyade bölümünden Dajjazmach warkineh Waldaamanuel'e (Hararghe eyaletinin vali yardımcısı).

Mektup, Tarih, Sene, 1,1961(8.6.1969) No.3603 / 97/2929, Aklilu Berhanu'dan (Harar Aweraja Güvenlik görevlisinden) Harar Aweraja Valisine.

Mektup,Tarih, Tahsas 4 1967 (13.12.1973) No.2 /2098/952/85/29., Jijiga Aweraja'dan Hararghe Valiliğine.

Mektup, Tarih, Yekatit 27, 1955 (6.3.1963) No.M/H10 /681, Hararghe eyaletinden Suç soruşturma görevli subayı Hararghe ilinin kamu güvenliği dairesi valisine.

Mektuplar

Mektup, Tarih 19 Temmuz. 1947, No. 5 /5/6, Müslümanlar tarafından gizli organizasyonun yaratılmasıyla ilgili Raporlama. Dadar Belediyesinden İçişleri Bakanlığı Belediye müfettişine.

Prosévérval, Tir, 14 1940(23.1.1948), Harari İl İdaresinin Toplantı Notu 1.

Tarih Tir 3,1955 (11 Ocak 1963), No.M / 77/55, Etiyopya Başkonsolosluğu, Cibuti'den Katema Yifru'ya (Dışişleri Bakan Yardımcısı).

Tarih Tir,1,1939 (9.1.1947) sayı 73/3, Çarçer *Werada*'dan Harar *Aweraja*'ya (Bölgeye) Müslüman Kendine Yardım Derneği'nin meselesine cevap vermek.

Tarih, Miyaziya 22,1948 (7.5.1956), No. M62, *Shalaka* (Binbaşı)Habta Mikael Ta'a'dan Harar *Aweraja* Emniyet Müdürlüğüne, konu Harar cami yenileme raporu.

Tarih, Tikimit 15.1952 (26.10.1959), No 1/436/97/65, Kifle Eragatu (Harar Valisi Yardımcısı) dan *Kangazmach* Demsie Tefera'ya (Kabiri Dahar Aweraja valisi).

Tarih, Tir, 6 1939 (15.1.1947), No.532, Werada Adalet Bölümünden Çarçer Werada Valisi (Dajjach Bekele Waya) (daha sonra Awerja), sayı: Müslüman Kendine Yardım Mahkemesi kararı.

Sözlü Kaynaklar

	Adı	C	Yaş	Meslek	Görüşme Yeri ve Tarihi	Özelliği
1	Abdallah Khalil	E	69	Çiftçi	Oda Dima Temmuz, 2001	İslamlaşma süreci hakkında bilgiye sahiptir.
2	Abdallah Şeyh Ali	E	86	Emekli	Waçu Temmuz, 2001	İtalyan döneminde bir tüccardı ve genel İtu Oromo hakkında iyi bilgiye sahiptir.
3	Abdulfettah <i>Hajji</i> Aliyi (<i>shaykh</i>)	E	48	Kuran öğretmeni	Dabso Temmuz, 2001	Argobba ve çevredeki Oromo ile olan etkileşimleri hakkında iyi bilgiye sahiptir.
4	Abdulkadir Muhammad Idris (<i>Ato</i>)	E	45	Şeyh Ahmad Türbesi'nde hizmetçi	Laga Dabso Temmuz, 2001.	O önemli şeyhlerin torunudur ve İslamcılık hakkında iyi bilgiye sahiptir.
5	Ibrahim Tusho	E	73	Tüccar	Ciro, Haziran, 2006.	1957 Etiyopyalı meclis üyesi, 1941 sonrası dönemde sosyo-politik durum hakkında iyi bilgiye sahiptir.

6	Abu Bakr <i>Şeyh</i> Umar	E	30	Tüccar	Waçu, Temmuz 2006	Şeyh Ali'nin torunu İslamlaşma hakkında iyi bilgiye sahiptir.
7	Ahmad Dasho	E	57	Tüccar	Oda Kabana Temmuz, 2006	Genel olarak Itu hakkında çok iyi bilgiye sahiptir.
8	Ahmad Daud	E	74	Şeyh Ahmad Türbesi'nde hizmetçi	Oda Dima Temmuz, 2001.	Itu Oromo'nun İslamlaşması hakkında bilgi sahibidir.
9	Ahmad Hasan	E	84	Emekli	Waçu, Haziran 2006.2014.2015	Ittu kiracılarının çektiği acılar hakkında iyi bilgiye sahiptir.
10	Ahmad Aliyi (<i>Şeyh</i>)	E	60	Kuran öğretmeni ve müezzin	Oda Dima Temmuz, 2001	Itu'nun dini tarihi ve kahve plantasyonunun genişlemesi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
11	Ahmad <i>Şeyh</i> Gelano	E	65	Şeyh Ahmad Türbesi'nde hizmetçi	Lega Dabso, Temmuz, 2001	Şeyh Ahmed'in soyundan gelen İslamlaşma süreci hakkında bilgi sahibidir.
12	Ahmad <i>Şeyh</i> Umar	E	40	Tüccar	Waçu, Temmuz, 2004,	Şeyh Ali'nin soyundan geldiği için İslamlaşma süreci hakkında bilgi sahibidir.
13	Alishu Abdallah	E	65	Çiftçi	Temmuz, 2006, Suuri	Itu'nun geçmişi hakkında iyi bilgiye sahiptir. Resmi görev yaptı.

14	Aliyi Khalil	E	77	Emekli	Oda Dima Temmuz, 2001	Itu hakkında iyi bilgiye sahiptir.
15	Aliyi Sayid Ushe	E	60	Çiftçi	Oda Dima Temmuz, 2001	İmparatorluk dönemi hakkında iyi anıları var.
16	Aliyi Yusuf Ushe	E	50	Çiftçi	Oda Dima Temmuz 2001.	Köylüler hakkında bilgi sahibidir.
17	Baqqala Demisie	E	95	Memur	Çiro, Ağustos, 2007	1941 sonrası Itu tarihi ve 1941 sonrası yöneticilerin performansı hakkında iyi bilgiye sahiptir.
18	Faraja Şeyh Umar	E	98	Emekli	Çafe, Ağustos, 2001	Şeyh Ömer Şeyh Ali hakkında iyi bilgiye sahiptir.
19	Getahun Manay	E	58	Özel çalışan	Çiro, Ağustos, 2007	İtalyan dönemi ve direnişi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
20	Hacı Haji Adayo	E	57	Tüccar	Gelamso, Ocak, 2007	Itu Guma ve geleneksel hukuk sistemi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
21	Hajji Shekota	E	61	Çiftçi	Oda Dima, Temmuz, 2001	Çarçer'de "kahve seromonisi" hakkında iyi bilgiye sahiptir.
22	Hamida Şeyh Umar	K	40	Ev hanımı	Waçu, Ağustos, 2005	Hararghe'deki muhalefet hareketi hakkında iyi bilgiye sahiptir.

23	Husan Yusuf Hasan	E	50	Tüccar	<i>Sharif</i> Nur Ağustos, 2001.	Warra Kalu ve Şerifa makul hakkında bir bilgiye sahiptir.
24	Jamal Abdullahi	E	56	Tüccar	Çiro, Ağustos 2007	<i>Dajjachu</i> , Ahmad Ali hakkında iyi bilgiye sahiptir.
25	Şeyh Camal Şeyh Arabo	E	56	Kuran öğretmeni	Waçuu Gelamso 2001, 2003, 2006	Geleneksel <i>Itu guma</i> hakkında iyi bilgiye sahiptir. Şeyh Ali'nin torunudur.
26	Kafyalew Gizaw	E	56	Memur	Çiro Ağustos, 2007.	Çarçer <i>awjija'da</i> eğitim hakkında iyi bilgiye sahiptir..
27	Makonnen Desta	E	76	Çiftçi	Waçu Ağustos 2007	Fitawrari Ba'ada'nın arkadaşıydı, daha sonra Waçu'ya döndü, burada İtalyanlarla çalıştı. İtalyan dönemi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
28	Hacı Mormor Abba Seena	E	64	Kadı	Çiro, Ağustos 2006	Itu'nun devrime fethinden tarihini bilen birkaç kişi arasındadır..
29	Muhammed Abdo	E	59	Çiftçi	Giliyo, Ağustos 2006	Shawan işgali ve Bultum gada törenleri hakkında iyi bilgiye sahiptir

30	Şeyh Muhammed Abdurrahman	E	50	Çiftçi	Çafe, Ağustos 2001.	Itu'nun Sharifa bölgesi hakkında ve Itu topraklarındaki erken dönem şeyhlerden biri olan Şerifa Nur hakkında iyi bilgiye sahiptir.
31	Muhammed Gelano	E	45	Çiftçi	Laga Dabso Ağustos, 2001	O, Şeyh Ahmed İdris'in torunudur ve Itu topraklarındaki Şerifa hakkında iyi bilgiye sahiptir.
32	Muhammad Hamid	E	70	<i>Damina</i>	Bokke,2006	Onun, Itu'nun geçmişi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
33	Muhammad Cilo	E	95	Emekli	Hirzi, Bokke Ağustos, 2006	1940'larda Itu'nun isyanının lideri etti. Itu topraklarındaki ayaklanma ve muhalefet konusunda çok iyi bilgiye sahiptir.
34	Muhammad Nur Shariff Abu Bakr (<i>Sharif</i>)	E	40	Kuran öğretmeni	Şerif Nur August 2001.	O, Sharif Nur Camii'nin İmam'ıymış. İslamlaşmayı ve Müslümanların 1840'larda karşılaştığı zorluk hakkında iyi bilgiye sahiptir

35	Şeyh Muhammad Rabi	E	40	Kuran öğretmeni	Galamsa, Ağustos, 2001	Şeyh Ömer Aliye'nin oğludur ve babası hakkında iyi bilgiye sahiptir.
36	Muhammad Sajjam	E	45	Çiftçi	Lega Dabso, Ağustos,2001	Şeyh Ali'nin tarihi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
37	Muhammad Siraj	E	59	Memur	Çiro, Ağustos 2007.	Ahmed Ali hakkında iyi bilgiye sahiptir.
38	Şeyh Muhammad Shatto	E	88	Şeyh Ali Türbesi'nde hizmetçi	Busoytu Ağustos, 2001	Şeyh Ali'in soyundan gelen ve Şeyh Ali'nin tarihi hakkında iyi bilgiye sahiptir.
39	Sajjim Şeyh Shadalli	E	45	Şeyh Ahmad Türbesi'nde hizmetçi	Laga Dabaso Ağustos 2001.	Şeyh Ahmed'in soyundan gelen İslamlaşma süreci hakkında bilgi sahibidir.
40	Sultan Umare	E	40	Memur	Gelamsa, Ocak, 2007	Habro warada turizm bürosunun başında ve Itu'nun geçmişi hakkında iyi bilgiye sahiptir
41	Taju Hamza (Ato)	E	62	Emekli	Waçu Ağustos, 2007,2014	Itu kiracılarının çektiği acılar hakkında iyi bilgiye sahiptir.
42	Umar Dajjasmach Ahmad (Ato)	E	70	Tüccar	Ağustos 2007 Çiro	Çarçer'in uzun süredir hizmet veren başkan yardımcısı Ahmet Ali'nin oğludur.

43	Abdurrahman Hassen	E	74	Çiftçi	Waaçu, Çiro, Haziran 2016	Itu kiracılarının çektiği acılar hakkında iyi bilgiye sahiptir.
44	Ahmed Nur Muhammed Hiji	E	67	Çiftçi ve müezzin	Temmuz, 2016 Kurfa Çale	Afaan Kallo İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir.
45	Barento Oda Wako	E	60	Çiftçi	Temmuz, 2016 Kurfa Çale	Afaan Kallo hakkında iyi bilgiye sahiptir.
46	Hacı Muhammed Umare	E	72	Tüccar ve ulema	Haziran, 2016 Çiro.	Çarçer İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir.
47	Şeyh İbrahim	E	52	İmam, Kuran öğretmeni ve tüccar	Haziran, 2016 Çiro.	Çarçer İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir
48	Şeyh Salim	E	87	Kuran öğretmeni ve ulemadan	Kombolcha Temmuz, 2016	Çarçer-Harar İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir.
49	Hassan Abdella	E	70	Kuran öğretmeni ve ulemadan	Çiro, Haziran, Eylül, 2016	Çarçer-Harar İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir

50	Mahadi Ali	E	40	Memur	Çiro, Haziran Temmuz, Eylül, 2016	İhitida, genel İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir.
51	Şeyh Muhassin	E	45	Ulema	Ankara, 2017	İslamlaşmayı ve Müslümanların hakkında iyi bilgiye sahiptir
52	Mesfin	E	42	Memur	Çiro, Çiro, Haziran, Eylül,2016	Oromo tarihi hakkında iyi bilgiye sahiptir
53	Abdalla Şerif	E	65	Özel	Harar, Temmuz,2016	Şerif Müzesi sahibidir.
54	Muhammed Abdalla	E	40	Memur	Kurfa Çale, Temmuz,2016	Oromo tarihi hakkında iyi bilgiye sahiptir.

Kitaplar ve Makaleler

“Abyssiniab Growing Pains”, **The Economists**, Issue, 1345, London, June 18, 1932.

1955 Etiyopya'nın Revize Edilmiş Anayasası.

Abd al Rahman Y. (ed.), *Nuzhat al asrar Wa Taharat al-aqdar; Nisbat ash-sharif*

Rabi al qulub fidhikr managib wa fada il Sayid

Shaykh Nur Hussein, Cairo, 1967.

Abebe Kifleyesus, “The Argobba of Ethiopia are not the Languages They Speak”,

Aethiopica, 09 (2006).

Abubaker Abdulmalik, “Trade for Peace not for Conflict: Harari Experience”, **Law,**

Social Justice & Global Development Journal (LGD), 2013 (1).

Abubeker Muna, “Ametullah a Great Female Ulema of Harar (d.1851)”, **Ethiopia 18th**

International Conference of Ethiopian Studies, Dire Dawa, 29

Oct-2 Nov. 2012.

Abuhakema Ghazi and Tim Carmichael, “The Somali Youth League constitution: a

handwritten Arabic copy (c. 1947?) from the Ethiopian Security

Forces Archives in Harar”, **Journal of Eastern African Studies**

C. 4, No. 3, November 2010, s. 450-466.

Ahmed Hussein, “Coexistence and/or Confrontation?: Towards a Reappraisal of

Christian-Muslim Encounter in Contemporary Ethiopia” **Journal**

of Religion in Africa, vol. 36, Fasc. 1 (2006).

Ahmed Hussein, “Harar-Wallo Relations Revisited: Historical, Religious and Cultural

Dimensions”, **African Study Monographs**, Supp.41, s.111-117, 2010.

Ahmed Hussein, “Reflections on Historical and Contemporary Islam in Ethiopia and Somalia: A Comparative and Contrastive Overview”, **Journal of Ethiopian Studies**, Vol. 40, No. ½, June-December 2007.

Ahmed Hussein, “The Historiography of Islam in Ethiopia”, **Journal of Islamic Studies**, 3:1, 1992.

Ahmed Hussein, “The Life and Career of Shaykh Talha B. Ja’far (1853-1936)”, **Journal of Ethiopian Studies**, C.XXII, November, 1989.

Ahmed Hussein, “The Life and Career of Shaykh Talha b. Jafar”, **JES**, vol. XXII, 1989.

Ahmed Hussein, “Traditional Muslim Education in Wallo” in the USSR Academy for Science, **Proceedings of the Ninth International Congress of Ethiopian Studies**, Moscow 1988.

Ahmed Hussein, **Islam in Nineteenth-Century Wallo, Ethiopia: Revival, Reform and Reaction**, Brill, Leiden 2000.

Ahmed Wehib M., (Dua’le), **History of Harar and the Hararis**, Harari People Regional State Culture, Heritage and Tourism Bureau October, Harar 2015/2008 EC.

Alemayyehu Imisha, **Itiyopiya Ba Italiyan Fashistoch Ya Warara Amatat**, Addis Ababa, 1994 E.C.

Asfaw Aklilu, “A Short History of Argobba” **Annales d’Etiopie**, volume 16, anne 2000.

Asma Giorgis, **History of the Galla and Kingdom of Shawa**, ed. Bairu Tafla, F.Steiner Verlag, Stuttgart, 1987.

- Azais, Father F., “A study of the Religion of the Oromo People” Ayalew Kanno tarafından İngilizce'ye tercüme edildi, **Journal of Oromo Studies**, c.19 sayı 1-2, 2012.
- Bardey, Alfred, “Notes sur le Harar”, **Extrait du Bulletin de Géographie Historique et Descriptive**, No 1, Paris Imprimerie Nationale,1887.
- Barnes, Cedric, “Provinces and Princes - Power and the Eastern Ethiopian Periphery c 1906-1916”, **Journal of Ethiopian Studies**, c. 34, No. 2, 2001.
- Barnes, Cedric, “The Somali Youth League, Ethiopian Somalis and the Greater Somalia Idea, c.1946–48” **Journal of Eastern African Studie**, s C. 1, No. 2, 277-291, 2007.
- Bayeh, Endalcachew, “The Place of Customary and Religious Laws and Practices in Ethiopia: A Critical Review of the Four Modern Constitutions”, **Social Sciences**, c. 4, No. 4, 2015.
- Beckingham, C.F. and G.W.B. Huntingford, **Some records of Ethiopia, 1593-1646: Text extracts from the history of High Ethiopia or Abassia by Manoel de Almeida, together with Bahrey's History of the Galla**, (Hakluyt Topluluğu tarafından verilen eserler, İkinci Serisi, No. cvii.), London, Hakluyt Society, 1954.
- Berihun, Kebede, **Ye Atse Hayle Silase Tarik**, Addis Ababa 1993 (2001).
- Braukamper, Ulrich, “Notes on Islamization and Muslim Shrine of Harar Plateau”, **Proceeding of the Second International Congress of Somali Study**, University of Hamburg, II Baskı,1983.
- Braukamper, Ulrich, **A History of the Hadiyya in Southern Ethiopia**, (çev. Geraldine Krause), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2014.

Braukamper, Ulrich, **Islamic History and Culture in Southern Ethiopia, Collected Essays**, Lit Verlag, Munster 2002.

Brenner, L., “Histories of religion in Africa”, **Journal of Religion in Africa**, 2000.

Burton, Richard F., **First Footsteps in East Africa, or an Exploration of Harar**, Longman, London, 1894.

Carmichael, Tim, “Religion, Language and Nationalism: Harari Muslims in the Christian Ethiopia”, **Islam in World Culture**, ed. R.Micheal Feener, Santa Barbara 2000.

Carmicheal, Tim, “Political culture in Ethiopia’s provincial administration: Haile Sellassie, Blata Ayele Gebre and the (Hareri) Kulub movement of 1948” **Personality and Political Culture in Modern Africa** içinde, ed, By Melvin E. Page, Stephanie F. Beswick, Tim Carmichael, and Jay Spaulding, s.195–212, Boston, 1998.

Caulk, R. A., “Harär Town and Its Neighbours in the Nineteenth Century”, **The Journal of African History**, Vol. 18, No. 3,1977.

Caulk, Richard, A., “The Occupation of Harar: January 1887.” **Journal of Ethiopian Studies**, 1971.

Cebel, Ahmeddin, **Sostu Atsewochina Itopiyawiyan Muslimoch: Tigilina Meswatnet**, Addis Ababa, Tir 2008.

Cebel, Ahmeddin, **Itopiyawiyan Muslimoch, ke 615-1700 Yechikonana Yetigil Tarik**, Kits and, Addis Ababa, Megabit 2003 (2010).

Cerulli, Enricho, **Documenti Arabi per la storia dell’Ethiopia**, Rome, 1931.

Cerulli, Enrico, “L’Islam en Ethiopie, Sa Signification Historique et ses Methodes” **Correspondence, d’Orient**, C.5, 1961.

Cerulli, Enrico, “The Folk Literature of the Galla of Southern Abyssinia”, in **Harvard African Studies III** (Editors E.A. Hooton, Nates I, Bates), Cambridge, 1922.

Cerulli, Enrico, **Islam Yesterday and Today**, (Emran M. Waber tarafından İngilizce'ye tercüme edildi), Roma, Istituto per L'Oriente, 1971.

Cerulli, Enrico, **L'Islam Di Ierie Di Oggi**, Roma, Istitute Per, L'Oriente, Caroncini, 1971.

Cerulli, Enrico, **Somali**, Scritti vari editied inediti Storia Della *Somalia L'Islama in Somalia, Roma 1957.*

Cohen, L., “Vision and Dreams: An Avenue for Ethiopian Catholicism at the Beginning of the 17th Century”, **Journal of Religion in Africa**, 39:1 (2009), s. 4-29.

Davis, Asa J., “The Sixteenth Century Jihād in Ethiopia and the Impact on Its Culture”, (Part One), **Journal of the Historical Society of Nigeria**, 2:4 (1963), s. 567-592.

Del Boca, Angelo, **The Negus: The Life and Death of the Last King of Kings**, Arada Books, Addis Ababa, 2015, İkinci Baskı,

Demie, Feyisa, “The Origin of the Oromo: A Reconsideration of the Theory of the Cushitic Roots”, **The Journal of Oromo Studies**, Volume 5, Numbers 1&2, July 1998.

Desplat Patrick and Terje Østebø, “ Muslims in Ethiopia: The Christian Legacy, Identity Politics, and Islamic Reformism” in **Muslim Ethiopia: The Christian Legacy, Identity Politics, and Islamic Reformism**, ed. Patrick Desplat and Terje Østebø, Palgrave Macmillan, New York, 2013.

- Desplat, P. T, “Articulation of religion Identities and their Boundaries in Ethiopia: Labelling Difference and Process of contextualization”, **Journal of Religion in Africa** 35:4 (2005), s. 482-506.
- Dherasa, Yilma, **Ye Itopiya tarik Be Asrasidestenga Kifle Zeman**, Addis Ababa 1959.
- Dombrowski, Franz Amadeus, “The Growth and Consolidation of Muslim Power in the Horn of Africa: some observations”, in **Archiv Orientalni (Prague)**, I, 51, 1983.
- Dula, Assefe, “Land Tenure System in Chercher Province”, **Ethiopia Observer**, C. VXLL, No.II, 1968.
- E.E, Curtis, “African–American Islamization Reconsidered: Black History Narrative and Muslim Identity”, **Journal of American Academy of Religion**, c.73,sayı,3, 2005, s.659-684.
- El-Müeyyed, Sadık, **Habeş Seyahatnamesi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Erlich Haggai, **Ethiopia and the Middle East**, Lynne Reinner, London 1994.
- Erlich, Haggai, “Islam, War, and Peace in the Horn of Africa” in **Muslim Ethiopia, The Christian Legacy, Identity Politics, and Islamic Reformism**, ed. Patrick, Desplat and Terje Østebø, Palgrave, New York 2013.
- Erlich, Haggai, **Islam and Christianity in the Horn of Africa: Somalia, Ethiopia, Sudan**,Lynne Reinner, London 2010.
- Eshete, Tibebe, “The Root Cause of Political problems in the Ogaden, 1942-1960”, **North East African Studies**, 13, 1, 1991.
- Falge, Christiane, “The Cultural Resilience in Nuer Conversion and a ‘Capitalist Missionary’”, in **Changing Identifications and Alliances in North-East**

Africa: Volume II: Sudan, Uganda, and the Ethiopia-Sudan

Borderlands, ed. Schlee Günther and Watson Elizabeth E, 2009.

Fisher, H. J., “The Juggernaut’s Apologia, conversion to Islam in Black Africa” **Africa**, c.55, say1, 2, 1985, s.153-173.

Fisher, Humphrey J. “Conversion Reconsidered: Some Historical Aspects of Religious Conversion in Black Africa, **Africa: Journal of the International African Institute**, c. 43, say1. 1 (Jan., 1973), s. 27-40.

Fitsum, Walda Mariam, **Ye Atsma Giyorgis Misih Dersetoch: Ye Oromo Tarik, Kifil Andina Hulet**, Addis Ababa 2009 (2017).

Foucher Emile , “Names of Mussulmans venerated in Harrar and its Surroundings: A list”, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft** 138, 1988.

Foucher, Emile, “The Cult of Muslim Saints in Harar: Religious Dimension”, *in* **Proceedings of the Eleventh International Conference of Ethiopian Studies**, B. Zewde, R. Pankhurst and T. Beyene eds., Vol. II, Addis Ababa 1994.

Gebre, Michael Demissie, “The Kottu of Hararge: An Introduction to the Eastern Oromo”, **Experiment Station Bulletin**, No 68, HSIU, College of Agriculture, 1974.

Gemeda, Guluma, “Conquest and Resistance in the Gibe Region, 1881-1900”, **Journal of Oromo Studies**, c. II no, 1, 2009.

Gemeda, Guluma, “The Islamization of the Gibe Region, Southwestern Ethiopia from c. 1830s to the Early Twentieth Century” **Journal of Ethiopian Studies**, c. 26, say1. 2, 1993.

Gerad, A.Y, **National Librerary and Archieve Departement Minstry of Culture and Sport Bullettin**, Addis Ababa,1978.

Gibb, Camilla C. T., “Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints”, **Journal of Religion in Africa**, Vol. 29, Fasc. 1 (Feb., 1999), s. 88-108.

Gibb, Camilla C. T., “Baraka without Borders: Integrating Communities in the City of Saints”, **Journal of Religion in Africa**, Vol. 29, Fasc. 1, 1999.

Gibb, Camilla, “Ethiopia In Broader Perspective: Constructing Past and Present in Harar”, **Papers of the XIII International Conference of Ethiopian Studies**, Kyoto 12-17 Volume II, December 1997.

Gibb, Christine, “Sharing the Faith–Religion and Ethnicity in the City of Harar”, **Horn of Africa**, 1999.

Gleichen, Count, **With the Mission to Menelik**, 1897, Edward Arnold, London 1898.

Guillaume, A., **The Life of Muhammad, A Translation of Ishaq’s Sirat Rasul Allah**, Oxford University Press, Oxford 1955.

Hable, Sellassie Sergew, **Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270**, United Printer, Addis Ababa 1972.

Haile, Getatchew, **Yeabba Bahriy Dirsetoch Oromochin kemmimmelekketu leloch senedoch gara or The Works of Abba Bahriy with Other Documents concerning the Oromo**, Minnesota, 2002.

Hailu, Tesfaye, “History and culture of the Argobba”, **Annales d’Etiopie**, volume 16, anne 2000.

Haji Abbas, “Arsi Oromo Political and Military Resistance against the Shoan Colonial Conquest (1881-6)”, **Journal of Oromo Studies**, c.II no.1ve2, 1995.

Halim, Abd al, **Ye Habeshana Ye Zeyla Muslimoch Yemkakalenga Zeman Mengestat politikawi Ginogninet Tarik (Targawami, Abdalla Muhammed Ali)**, Addis Ababa, Tir, 2001 (Ocak, 2009).

Harris, W.C., **The Highland of Ethiopia: the British at the Christian court of Shawa**, A Public down book, New York 1844.

Hassen, Mohammed, **The Oromo and the Christian Kingdom of Ethiopia: 1300-1700**, James Currey, NY 2015.

Hassen, Mohammad, “The Significance of Abba Bahrey in Oromo Studies: A Commentaty on The Works of Abba Bahriy and Other Documents Concerning the Oromo”, **The Journal of Oromo Studies**, Volume 14, Number 2, July 2007.

Hassen, Mohammed ,“A Short History of Oromo Colonial Experience 1870's-1990's: Part One 1870's To 1935” **Journal of Oromo Studies**, c 6, no.2, 1999.

Hassen, Mohammed, “Some Aspects of Oromo History that Have Been Misunderstood”, **Journal of Oromo Studies**, Volume I, Number 2, 1994.

Hassen, Mohammed, “Menelik’s Conquest of Harar, 1887, and its Effect on the Political Organization of the Surrounding Oromo up to 1900”, in D. Donham and W. James eds., **Working Papers on Society and History**

in Imperial Ethiopia: *The Southern Periphery from the 1880's to 1974*, African Studies Centre, Cambridge.

Hassen, Mohammed, "Revisiting Abba Bahrey's "The News of the Galla",
International Journal of African Historical Studies, Vol. 45, No. 2
(2012).

Hassen, Mohammed, "Shaykh Bakrii Saphalo (1895-1980): A Prolific Scholar and
Great Oromo Nationalist", **Journal of Oromo Studies**, Volume 10,
Numbers 1 ve 2, July 2003.

Hassen, Mohammed, "The City of Harar and the Spread of Islam Among the Oromo in
Hararghe," **African Studies Association Annual Meeting**, Philadelphia,
November 11-14, 1999.

Hassen, Mohammed, "The Egyptian Occupation of Harer and Its Impact on the Oromo
in Harerge", **The Journal of Oromo Studies**, Volume 15, Number 2,
July 2008.

Hassen, Mohammed, "The Oromo in Medieval Muslim States of Southern Ethiopia",
The Journal of Oromo Studies, C. 15, sayı, 1 Mart, 2008.

Hassen, Mohammed, **The Oromo of Ethiopia: A History 1570-1860**, African Studies
Series, Cambridge 1990.

Hassen, Mohammed, "The Egyptian Occupation of Harer and Its Impact on the Oromo
in Harerge", **The Journal of Oromo Studies**, C 15, sayı. 2, Temmuz
2008.

Hayward and Mohammed Hassen: "The Oromo Orthography of Shaykh Bakri
Saphalo", **Bulletin of the school of Oriental and African studies**, Vol.
XIIIV, 1981, s. 550-566.

Hecht, Elizabeth Dorothea, “Voluntary Associations and the Social Status of Harrari Women in Harrar, Eastern Ethiopia”, in Gideon Goldenberg ed., **Proceedings of the Sixth International Conference of Ethiopian Studies**, Rotterdam: A.A. Balkema, 1986.

Henze, Paul B., **Layer of Time :A History of Ethiopia**, Hurst and Company, London, 2000.

Hess, Robert L., “The 'Mad Mullah' and Northern Somalia”, **The Journal of African History**, c. 5, No. 3 (1964), s. 415-433.

Horton, R. , “Many Deep Baptism, Reflection on religious chiefly Muslim Conversion in Black Africa”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London.

Hüseyin, Alen, **Siyerin Gölgesinde, Hz. Muhammed(S)'in Hayatı ve Mekke Dönemi**, Ankara, 2016.

Ibn Kathir, **Stories of the Prophets**, (Çeviri Muhammad Mustapha Game'ah, El-Azhar), Riyad.

Ibn Kathir, **The Life of the Prophet Muhammad, Al-Sira al-Nabawiyya**, çev. Trevor Le Gassick ve Muneer Fareed), London, 2000, volume II.

Ibsa Ahmed Hassen, **The Eastern Oromo in the 19th and 20th Centuries: The History of Islamization and Conquest**, Lambert Academic, 2011.

İbn Hişam, **Hız. Muhammed'in Hayatı (es-Siret'ün-Nebeviyye)**, çev. İzzet Hasan-Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1971.

İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsabe Seçkin Sahabeler**, çev. Seyfullah Erdoğan, İstanbul 2011.

- J., Camaroff, “Religion and society”, **Advance in Research** , c.3, s.1,s.5-34.
- Jaenen, C. J. “The Somali Problem”, **African Affairs**, c. 56, No. 223, 1957.
- Kabha, Mustafa and Haggai Erlich, “Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 38, No. 4 Nov., 2006.
- Kakwenzaire, P.K., “Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Yasu and the World War I Politics: 1914– 1916”, **Transafrican Journal of History**, c. 14 (1985).
- Katz, Marion Holmes, **Mevlid, İslam Dünyasında İbadet ve Dindarlık**, çev. Sidar Bayram, İstanbul, 2014.
- Katz, Marion Holmes, **The Birth of the Prophet Muhammad Devotional piety in Sunni Islam**, London, 2007.
- Kavas, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nin Müslüman Harar Emriliğiyle Münasebetleri ve Hıristiyan Habeşistan (Etiyopya) İmpartatorluğu ile Yakınlaşmasına Etkisi” in **Pax Ottomana, Studies in Memeoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, Sota & Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- Kavas, Ahmet, “Somali (Tarih)”, **DİA**, yıl: 2009, cilt: 37, sayfa: 373-376.
- Kavas, Ahmet, “Harar” **DİA**, 1997, C. 16, s. 107-109.
- Khehlani, Nejib, **Azilul al Asud**, Daru Nafi’isi, Beirut 1982.
- Lammin, Sanneh, “Domestication of Islam and Christianity in African societies, a Methodological Exploration”, **Journal of Religion in Africa**, c.11, sayı.1, 1980.
- Legesse, Asmarom, **Gada: Three Approaches to the Study of African Society**, Free Press New York 1973.

- Legesse, Asmarom, **Oromo Democracy: an Indigenous African Political System**, Red Sea Press, Asmara 2000.
- Levitziou, N. (ed.), **Conversion to Islam**, Holmes and Meier, London 1979.
- Levtziou, N., **History of Islam in Africa**, Ohio University Press, Athens 2000.
- Lewis, Ioan M., **Understanding Somalia and Somaliland Culture, History, Society**, Cambridge University Press, New York 2008.
- Marcus, Harold G., "Introduction to the Life of the Emperor Menelik II of Shoa and Ethiopia, 1844-1913", Howard University.
- McCall, D. F. and Norman R. Bennett, **Aspects of Western African Islam**, Boston University, Boston 1971.
- Metaferia, Seifu, "Sixteen Letters of Ras Makonnen and His Sons to Haji Ahmed Abogn of Harar" **Journal of Ethiopian Studies**, c. II, No. 2, 1982.
- Miller, Fae, "Sufi Influences on Somali Society", Duquesne University, M.A. thesis, 1973.
- Mohamed, Deeqa, "Gender, Islam, and 19th-Century Brava: A Brief Note" **Bildhaan: An International Journal of Somali Studies**, Vol. 12, 2012.
- Mohammed, Duri, "The Mugads of Harar", **University College of Addis Ababa Ethnological Bulletin** No. 4 December 1955.
- Mokhtar, Mohammed, "Notes sur le pays de Harrar", **Bulletin de la Société Khédiviale de Géographie**, Le Caire, 1876.
- Mordachai, Abir, **Ethiopia the Era of the Princes, the Challenge of Islam and Reunification of the Christian Empire, 1769-1855**, Praeger, New York 1968.

Nimtz, August Harrison, “The Role of The Muslim Sufi Order In Political Change: An Overview and Micro-Analysis from Tanzania”, Indiana University, Ph.D. Thesis in Political Science, 1973.

Omar, Mohamed Osman, **Somalia Past and Present Somali**, Mogadishu, 2006.

Orhonlu, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti**, Ankara 1996.

Osmond, Thomas, “Competing Muslim legacies along city/countryside dichotomies: another political History of Harar Town and its Oromo rural neighbors in Eastern Ethiopia.” **The Journal of Modern African Studies**, 52, 2014, s.1-23.

Ostebo, T., **Localising Salafism, Religious Change among Oromo Muslim in Bale Ethiopia**, Brill, Boston 2012.

Özel, Ahmet, “Mevlid'in Tarihi ve Dini Hükümü”, *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi* (İSAM).

Öztürk, Levent, *Etiyopya'da İslamiyet*, Ayıışığı Kitapları, İstanbul 2001.

Öztürk, Levent, *İlk Hicret Habeşistan*, Ayıışığı Kitapları, İstanbul 2015.

Öztürk, Levent, “Etiyopya (Tarih)”, *DİA*, c. 11, s. 492.

Pankhurst, Richard, “The book binding of Harar, “Investigate Feature of the Old-Time Ethiopia Culture”, **Selamta Magazine**, Ethiopia Airlines, volume,15 No.2.

Peel, J.D.Y., **Conversion and Community in Yoruba Land in to Christianity, Islam and Orissa Religion**, University of California press, 2016.

Pelizzari, Elisa, “L'Islam Popolare in Etiopia, Il Pellegrinaggio Di Shaikh Husayn”,
**Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto
italiano per l'Africa e l'Oriente**, c. 48, No. 3 (Eylul 1993), s. 382-395.

Perham, Margery, **The Government of Ethiopia**, Faber & Faber, London 1969.

R., Horton “African Conversion”, **Africa**, c.41, sayı.2, 1971, s.55-108.

Ramadan, T., **In the Footsteps of the Prophet: Lessons from the Life of
Muhammad**, Oxford University Press, Oxford 2007.

Rinck, Fridericus Theodorus, **Macrizi Historia Regum Islamiticorum**, Leiden,1790.

Robinson, D., **Muslim societies in Africa**, Cambridge University Press, NY 2004.

Robinson, E., “The Egyptian-Abyssinian War of 1874-1876”, **Journal of the Royal
African Society**, Vol. 26, No. 103 (Apr., 1927).

Sabri, M., **Mısır fi İfrikiyye’ş-Şarkiyye: Harar ve Zeyla’ ve Barbara**, Mısır 1939.

Salviac, Martial De, **An Ancient People in the State of Menelik: The Oromo** (Ayalew
Kanno tarafından 2013 yılında İngilizce'ye tercüme edildi), Paris 1901.

Samatar, Said S., **Oral Poetry and Somali Nationalism, The Case of Sayyid Abdalle
Hassen**, Cambridge University Press, Cambridge1982

Sanneh, Lammin, “Domestication of Islam and Christianity in African societies, a
Methodological Exploration”, **Journal of Religion in Africa**,
c.11,sayı.1,1980.

Sbacchi, Alberto, “Italy and the Treatment of the Ethiopian Aristocracy, 1937-1940”,
The International Journal of African Historical Studies, c. 10, No. 2
1977.

Sbacchi, Alberto, **Ethiopia under Mussolini: Fascism and Colonial Experience**, Zed Books, London 1985.

Schoff, Wilfred H., **The Periplus of the Erythræan sea; travel and trade in the Indian Ocean**, translated, New York, 1912.

Sellasie, Gabre (tsahafe teezaz), **Tarika Zamna za Dagmawi Menilek, Nugusa Nagast Za Itopiya**, Addis Ababa, 1959 E.C.

Shihab ad-Din Ahmed bin Abd al-Qadr bin Salem bin Uthman, **Futuh al-Habasha, The Conquest of Abyssinia**, çeviri ve ek açıklama: Paul Lester Stenhouse ve Richard Pankhurst, Addis Ababa 2003.

Shumburo, Mahdi M., **An Analysis of the Events that led to the Hannolatto Movement and the Club Insurrection and Description of its Aftermath (recent Harari History, circa 1940-1960)**, New York, 1992.

Siyer-i İbn-i İshak, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Muhammed Hamidullah Çeviren: Sezal Özel), İstanbul, 1988.

Smidt, Wolbert G.C., “The foreign politics of Iyasu in 1915/16 according to newly discovered government papers”, **Proceedings of the 16th International Conference of Ethiopian Studies**, ed. by Svein Ege, Harald Aspen, Birhanu Teferra and Shiferaw Bekele, Trondheim 2009.

Soulé, Aramis Houmed “ Lij Iyasu’s Asylum among the Afar in Awsa 1916-1918” **In The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia New Insights**, edited by Éloi Ficquet and Wolbert G. C. Smidt, LIT 2014.

Takla, Tsadik Makurya, **Ye Ahmed Grang Werara**, Addis Ababa 1967.

Takui, Tewlde **Ye Itopiya Andinatina Italiya**, 1990 E.C, Addis Ababa.

- Tamrat, Tadesse “Ethiopia, Red Sea and the Horn”, **The Cambridge History of Africa**, Volume 3 from c. 1050 to c. 1600 edited by Roland Oliver, 1977.
- Tamrat, Tadesse, “The Horn of Africa: the Solomonids in Ethiopia and the states of the Horn of Africa” in **General History of Africa; IV Africa from the Twelfth to the Sixteenth Century** (Editor D. T. Niane), London, 1984.
- Tamrat, Tadesse, **Church and State in Ethiopia, 1270-1527**, Oxford University Press Oxford, 1972.
- Tarsitani, Simone, “Mawlūd: Celebrating the birth of the Prophet in Islamic religious rituals and wedding ceremonies in Harar” **Annales d’Ethiopie**. C. 23, année 2007.
- Tekle, Mariam Fitawrari Tekla Hawriyat, **Auto Biography Ye Hiywot Tarek**, Addis Ababa, 1998 (E.C) (2005).
- Tepedelen, Kenan, “A Forgotten Diplomatic Front of World War I: Ethiopia”, **Belleten**, C.LXXI, SA.261, Ağustos, 2007, s.257-768.
- Tepedelen, Kenan, “Birinci Dünya Savaşı’nın Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi: Etyopya” **Belleten**, C. LXXI, Ağustos, sayı.261, 2007, s.246-756.
- Touval, Saadia, *Somali Nationalism International Politics and the Drive for Unity in the Horn of Africa*, **i Universe**, Cambridge 1963.
- Trimingham, J.S., **Islam in Ethiopia**, Taylor & Francis, London 1952.
- Trimingham, J.S., **The Influence of Islam upon Africa**, Frederick A. Praeger, New York 1968.
- V.P., Villhanova, “Rethinking the spread of Islam in Eastern and Southern Africa”, **Asian and African Studies**, c.19,sayı.1 , 2010, s.134-167.

Vatandaş, Celaleddin, **Hız.Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti**, *Mekke Dönemi*, 2005.

Wagner, Ewald, "Eine Liste der Heiligen in Harar", **Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, bolum, 123 (2), 1973.

Waldron Sidney R, "Within The Wall and Beyond-Ethnic Identity and Ethnic Persistence In Harar Ethiopia", **A paper prepared for the Conference on Harari Studies Organized by the Historical Society of Ethiopia**, Addis Ababa 1975.

Waldron, Sidney R., "Harar: the Muslim City in Ethiopia", **From The Proceedings of the Fifth International Conference on Ethiopian Studies** / Chicago, USA, (Editor) Robert L. Hess, 1978.

Waldron, Sidney R., "The Argobba" in *Muslim Peoples: A World Ethnographic Survey*, edited by Richard V. Weekes, Greenwood Press, 1984.

Waldron, Sidney R., "The Political Economy of Harari-Oromo Relationships, 1559 1874", **Northeast African Studies**, Vol. 6, No. 1/2 (1984).

Waldron, Sidney, "A Farewell to Bab Haji: City Symbolism and Harari Identity 1887 - 1977", 1988: in D. Donham and W. James eds. **Working Papers in Society and History in Imperial Ethiopia**, Cambridge.

Wayessa, Bula Sirika, "Buna Qalaa: A Quest for Traditional Uses of Coffee among Oromo People with Special Emphasis on Wallaga, Ethiopia", **African Diaspora Archaeology Newsletter**, c. 14 sayı.3, 2011.

Werth, Paul W. "From "Pagan" Muslims to "Baptized" Communists: Religious Conversion and Ethnic Particularity in Russia's Eastern Provinces",

Comparative Studies in Society and History, V. 42, No. 3 Temmuz.
2000.

Willis, J.R., “Islamic Africa: Reflection on servile Estate”, **Stadia Islamica**, c.52, 1980,
s.183-207.

Wolde, Mariam Mesfin, “The Background of the Ethio-Somalian Boundary Dispute” ,
The Journal of Modern African Studies, c. 2, No. 2, 1964.

Zekaria, Ahmed, “Some Notes on the Account-book of Amir Abd al-Shakur b. Yusuf
(1783-1794) of Harar” **Sudanic Africa**, Vol. 8, 1997.

Zewde, Bahru, “Iyasu” **Encyclopaedia Aethiopia** Vol. II, Ed. Siedbert Uhlig,
Wiesbaden, 2005.

Zewde, Bahru, **History Modern Ethiopia**, 1855-1991, Addis Ababa University, Addis
Ababa 2002.

Zewde, Bahru, **Pioneers of Change in Ethiopia: The Reformist Intellectuals of Early
the Twentieth Century**, Addis Ababa University; Addis Ababa 2002.

Zitelmann, Thomas, “Oromo Religion, Ayyaana and the Possibility of a Sufi Legacy”,
The Journal of Oromo Studies, C.12, sayı.1 & 2, July 2000.

Yayınlanmamış Çalışmalar

Abdallaa, Suufiyaan, “Qorannoo Seenaa Diddaa Gabrummaa Oromootni Harargee Bahaa
Sirna Nafxanyaa Minilik Irratti Gaggeessan”, Gurraandhala, 2007 (2014),
yayınlanmamış el yazması.

Abdellah, Rahji, “The Kulub Hannolato Movement by the Harari 1946-1948”, BA
Thesis, Department of History, Addis Ababa University, 1994.

Adem, Temam Haj, “A History of Amigna district (1887-1994)”, B.A Thesis in History,
A.A.U, 1996.

- Aliye Tajir, “The Emergence and Expansion of Islam in Gelamso Town” B.A Thesis, Dire Dawa University, 2014
- Ali, Abdu Muhammed, “Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine” Doktora Tez, Hacettepe Üniversitesi, 2012.
- Avishai, Ben-Dror, “The Egyptian Hikimdāriya of Harar and its Hinterland Historical Aspects, 1875-1887”, A PhD dissertation submitted to the School of History, Tel Aviv University, July 2008.
- Bekele, Melaku, “Sheikh Sayid Abiyo Umar of Hararghe and His Followers”, B.A thesis in History, Addis Ababa University, 1985.
- Berhana, Sellasie Tsehay. “Development in land Tenure in Hararge province”, IES, Social Science, Miscellanea, 4.
- Brooke, Clarke Harding, “Settlements of the Eastern Galla, Hararge Province, Ethiopia”, PhD Dissertation University of Nebraska, 1956.
- Carmichael, Tim, “Approaching Ethiopian History: Addis Ababa and Local Governance in Harar, c. 1900 to 1950, PhD Dissertation, Michigan State University, 2001.
- Caulk, Richard Alan, “Menilek’s Conquest and local leaders in Harar”, Institute of Ethiopian Studies, Addis Ababa University, (tarih ve yer yok), *In Social Sciences Miscellaneous*, No. 5.
- Craig, Jason E., “Haile Selassie and the Religious Field: Generative Structuralism and Christian Missions in Ethiopia”, M.A, Thesis, The temple University, 2010.

- Demissie, Aby, "Lij Iyasu: A Perspective Study of His Short Reign", BA thesis, HSIU, in History, 1964.
- Dilebo, Getahun, "Emperor Menilek's Ethiopia, 1865-1961, National Unification or Amhara Communal Domination", PhD Dissertation, Howard University, Washington D.C, 1974.
- Fisseha, Abebe, "Education and the Formation of the Modern Ethiopian State, 1896 1974", PhD thesis, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2000.
- Gabisa, Ezkiel, "Consumption Contraband Commodification of Khat: A History of Khat in Hararge 1930-1991", PhD dissertation Michigan University, 1997.
- Geda, Gemechu J., "Pilgrimages and Syncretism: Religious Transformation among the Arsi Oromo "PhD Thesis, University of Bayreuth, 2013.
- Gibb, Camilla, "In the City of Saints: Religion, Politics, and Gender in Harar, Ethiopia", PhD Thesis, Oxford University, 1996.
- Girma, Zerihun, "Amhara-Somali Relations in Jigjiga and Its Surroundings from the 1890s to 1990s: A Historical Survey", M.A Thesis in History Haramaya University, November, 2013.
- Habte, Shimalis, "The Faraqasa Pilgrimage Center", B.A thesis in History AAU, 1989.
- Hassen, Mohammed "A History of Guna Ganat Pilgrimage Center from its Foundation to 1987", B.A Geda Thesis in History, AAU 1988.
- Hassen, Mohammed, "The Relation between Harar and the Surrounding Oromo Between 1800-1887" B.A Thesis in History, HSIU, 1973.
- Hilletework, Mathias, "Superpowers' involvement in the Horn of Africa: The Ethiopian-Somali border conflict", PhD Thesis, Howard University, 1985.

Ibsa Ahmed Hassen, “A History of the Ittu Oromo, (1880s-1974),” MA Thesis, Addis Ababa University, Department of History, 2007.

Ibsa Ahmed Hassen, “The Muslim Shrines of Xullo and Habro”, B.A thesis, A. A. U, 2001.

Jarso, Nuraddin Aman, “Philological Inquiry of the History of Manscruips of Seyh Bakri Saphalo (Abubakar Y Usman(1895-1980) *Kitab Irsal as-Sawarikh Yilla Samay at Tawarih fi Kaşf Yan Tarih Oromo*”, M.A Thesis, Addis Ababa University, 2012.

Kabir, Badri, “Afran Qallo: A History”, B.A. thesis in History, AAU 1992.

Kassu, Wudu Tafete, “The Ethiopian Orthodox Church, The Ethiopian State and The Alexandrian See, Indigenizing the Episcopacy and Forging National Identity (1926-1991)”, PhD Thesis in History, University of Illinois at UrbanaChampaign, 2006.

Khalifa , Aleyyi, “The Life and Career of Shaykh Bakri Saphalo”, B.A .Thesis, A.A.U., 2000.

Kibo, Shaykh Ahmed Muhammed, “Sila Chalenqo Tordnet Achir tarik”, ty, yy.

Kifleyesus, Abebe, “The Dynamics of Ethnicity in A Plural Polity Transformation of Argobba Social Identity”, PhD dissertation in Anthropology, Northwestern University, 1992.

Miran, Jonathan, “L’occupation Egyptienne de Harar (1875-1885)”, Mémoire de Diplôme de Recherche et d’Études Appliquées (D.R.E.A.), Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO), Paris, 1993.

- Sbacchi, Alberto, "Italian Colonialism in Ethiopia 1936-1940", PhD Thesis in History, University of Illinois at Chicago, 1975.
- Sereke-Brhan, Heran, "Building Bridges, Drying Bad Blood: Elite Marriages, Politics and Ethnicity in 19th and 20th Century Imperial Ethiopia" PhD thesis in History, Michigan State University, 2002.
- Shehim Kassim, "The Influence of Islam on the Afar" PhD Dissertation, University Washington at Seattle, 1982.
- Sheik-Abdi Abdi Abdulkadir, "Mohammed Abdulle Hassan: African Nationalism in Somalia, 1899-1920", Boston University PhD, Thesis, 1985.
- Shenk Calvin Earl, "The Development of the Ethiopian Orthodox Church and Its Relationship with the Ethiopian Government from 1930 to 1970." New York University, PhD, Religion, 1972.
- Ta'a Tesema, "The Political Economy of Western Central Ethiopia: From the mid-16th century to the Early 20th century", PhD dissertation, Michigan State University, 1986.
- Ta'a Tesema, "The Oromo of Wallega: A Historical Survey to 1910", M.A Thesis in History, A.A.U 1980.
- Waldron Sidney Ralph, "Social Organization and Social Control in the Walled City of Harar, Ethiopia", Columbia University, PhD thesis in Anthropology, 1974.
- Wolde, Aregay Merid, "Southern Ethiopia and the Christian Kingdom 1508-1708, with Special Reference to Tribe Galla Migrations and their Consequences", PhD Thesis University of London, 1971.

ÖZET

Tez altı kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, İslamiyet'in Etiyopya bölgesi ve Afrika Boynuzu'ndaki genel tarih yazımına ilişkindir. Bu kısımda, genel İslamlaşma modeli de incelenmektedir. Bu kısım aynı zamanda merkezi Etiyopya'da hâkimiyet kurmak için rekabet eden Hristiyan Yayla Krallığı'nı ve Müslüman Sultanlığı'nı da işlemiştir. Bu kısımda, söz konusu savaşların arkasındaki gerçek sebepler ele alınmıştır.

İkinci kısım Doğu Etiyopya'nın halklarının yerleşim modeli ve kültürü ile ilgilidir. Hararghe vilayeti Oromoların, Somalililerin ve Hararilerin vatanıdır, aynı zamanda vilayetin farklı bir kısmında Argobba azınlığı da mevcuttur. Bu bölümde kültürleri ve İslamiyet'e giriş dönemleri ayrıntısı ile tartışılmıştır. Bu kısımda, erken dönemde Oromolar ile Harariler arasındaki irtibat incelenmiştir.

Üçüncü kısım, 1600 yılı ile 1875 yılı arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönem Oromoların Harari Müslümanları üzerindeki hâkimiyeti ile nitelenmiştir. İslamiyet aynı zamanda bir azınlık dini seviyesine indirgenmiştir. Bu kısım kademeli olarak Müslümanlaşmanın nasıl başladığını ve Oromolara kadar genişlediğini içermektedir. Bu kısım ticari ilişkilerin ve evliliklerin Müslümanlaşma sürecine nasıl katkıda bulunduğunu incelemiştir. Bu zamanda Müslümanların daha az gücü olduğu için, İslamlaşma sürecinde zorluklarla karşılaşmıştır. Bölüm, aynı zamanda Harar'ın farklı liderlerinin Oromolar arasında İslamiyet'i nasıl barışçıl yollarla yaydıklarını ele almıştır.

Dördüncü kısım, esas olarak 1875 yılı ile 1887 yılı arasındaki önemli değişiklikleri ele almıştır. Bu dönem, en son gelen üç yüz yıllık dönemden daha fazla Müslümanlaşmanın ilerleyişinin gerçekleştiği dönem olmuştur. Bu dönem, İslamiyet'in ve *Wakafana* inancının yan yana bulunduğu karmaşık bir dönem olmuştur. Bölüm, 1875 tarihli Mısırlıların bölgeyi ele geçirmesi ve Shawa

Amharaların Çarçer Platosu'nu işgali dâhil olmak üzere bu önemli değişikliğe katsıda bulunan unsurları ele almıştır.

Tezin beşinci kısmı, 1887 yılı ile 1941 yılı arasındaki gelişmelerle ilgilidir. Bu dönem genel olarak İslamiyet için muzaffer bir dönemdir, fakat aynı zamanda da tarihlerinde ilk defa Doğu Etiyopya'nın Müslümanları Hristiyan yönetimi altına girmişlerdir. Bölüm, Doğu Etiyopya'nın Müslümanlarının karşılaştığı bütün tecridi ve sıkıntıları içermektedir. Bu kısım altında aynı zamanda farklı Hristiyan liderlerin Çarçer-Harar platosunu nasıl yönettikleri de dâhil edilmiştir.

Altıncı kısım, 1941 yılından sonraki döneme aittir. Bu dönem, Hristiyan yöneticiler altında Müslümanların karşılaştıkları haksızlıklara karşı direnişleri ile nitelendirilir. Harar vilayeti ilk olarak Oromolar, Somalililer ve Hararilerin teşkilatlandığı ciddi bir direniş hareketine dâhil olmuştu; bu bölümde direniş teşkilatlanmasının başarısız oluşunun arkasındaki gerçek sebepleri araştırılmıştır. Bu bölüm, aynı zamanda Hararghe vilayetindeki eğitim ve diğer sosyal sistemleri tartışmıştır.

ABSTRACT

This thesis is about the Re-Islamization of Harar region (XVIII-XX). The thesis divided in to six chapters. The first chapter addressed the general historiography of Islam in the Ethiopian region and the horn of Africa. In this chapter the general pattern of Islamization is also analyzed. This chapter also addressed the Christian highland

Kingdom and the Muslim sultanates' competing for dominance in central Ethiopia. More over, the chapter analyzed the real reasons behind those wars.

The second chapter is about settlement pattern and culture of the people of Eastern Ethiopia. Hararghe province is the home of Oromo, Somali and Harari, there are also minority Argobba in different part of the province. The culture and period of their conversion to Islam discussed thoroughly. Under this chapter, an early contact between the Oromo and the Harari is analyzed.

Chapter three covers the period between 1600 and 1875, this period characterized by dominance of the Oromo over that of the Harari Muslims. Islam was also demoted to minority religion. This chapter included how Islamization started gradually and expanded to the Oromo. This chapter analyzed how trade relation and marriage contributed to the Islamization process. Islamization faced great difficulty as the Muslim were less powerful at this point. The chapter addressed also how different leaders of Harar attempted to expand Islam to the Oromo in peaceful means.

The fourth chapter mainly addresses the dramatic change between 1875 and 1887. It's the shortest period however the progress of Islamization was greater than the last three hundred years. It was a mixed up period, where Islam and Wakafata lived side by side. The chapter addresses the factors that contributed to this dramatic change

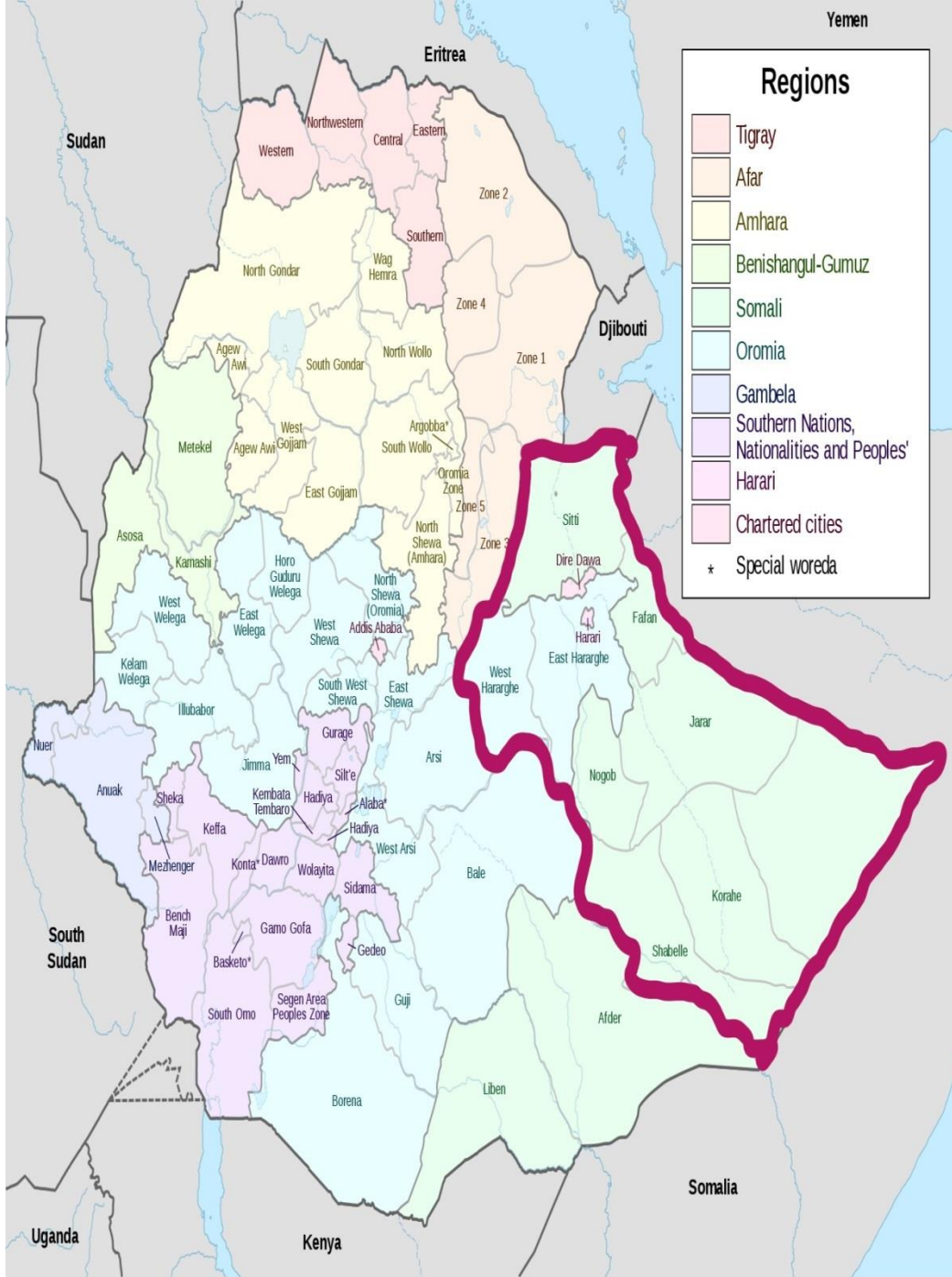
including the Egyptian occupation of 1875 and the Shewan Amhara occupation of Çarçer highland.

The fifth chapter of this thesis is the development between 1887 and 1941. This period is generally triumphant stage for Islam however; it was also the Muslim of eastern Ethiopia came under Christian rule for the first time in their history. The chapter included all the isolation and the suffering that the Muslim of eastern Ethiopia faced.

How the different Christian leaders ruled the Çarçer-Harar plateau is also included under this chapter. The sixth chapters is post 1941 period, this period characterized by the resistance of the Muslim against the injustice they faced under the Christian leaders.

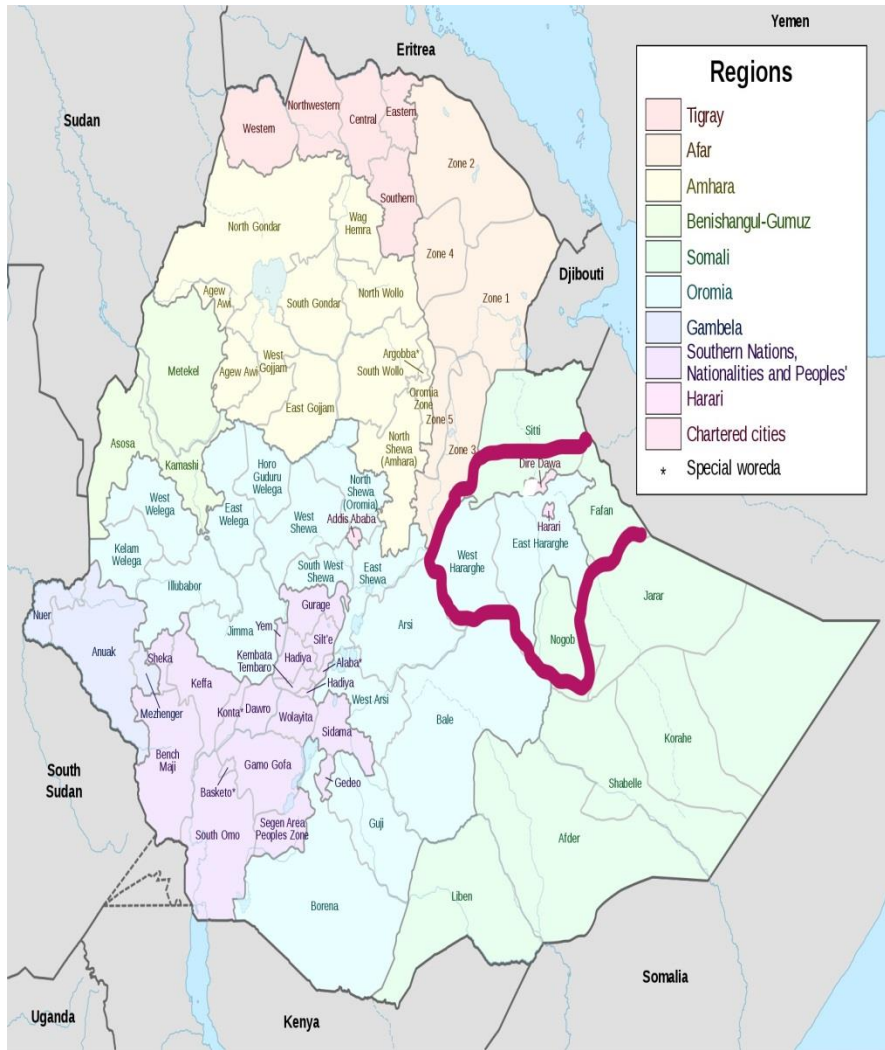
The Harar province was under serious resistance movement first organized by the Oromo, Somali and Harari; the chapter investigated the real reason behind the failure of that organizations. The chapter also discuss about education and other social system in the Hararghe province.

TEZDE ÇALIŞILAN BÖLGENİN HARİTASI

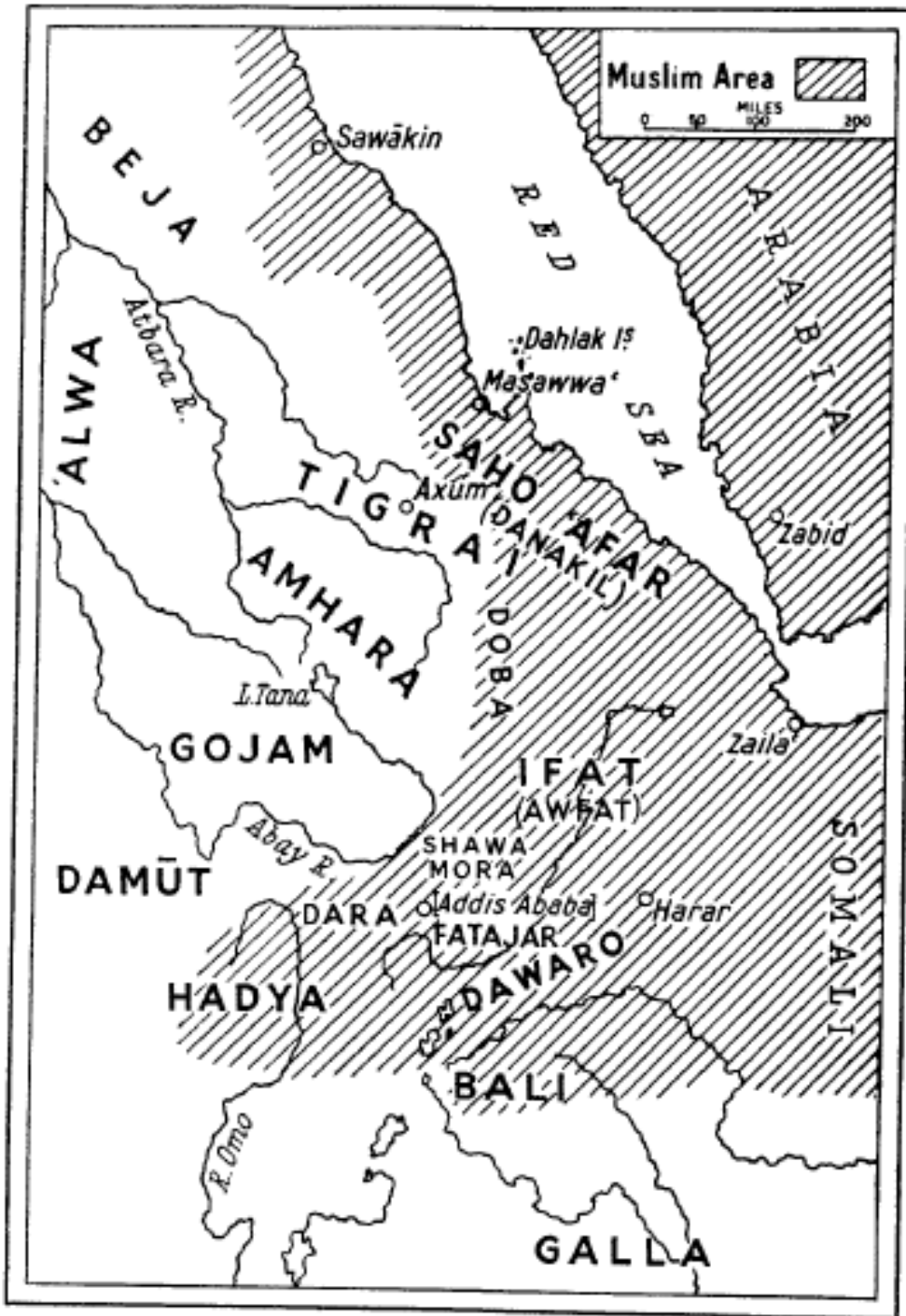

¹²⁹⁷ Bu belgeler, Harar Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınmıştır.

1870'LERDEN SONRA İSLAMLAŞAN BÖLGELERİNİN HARİTASI

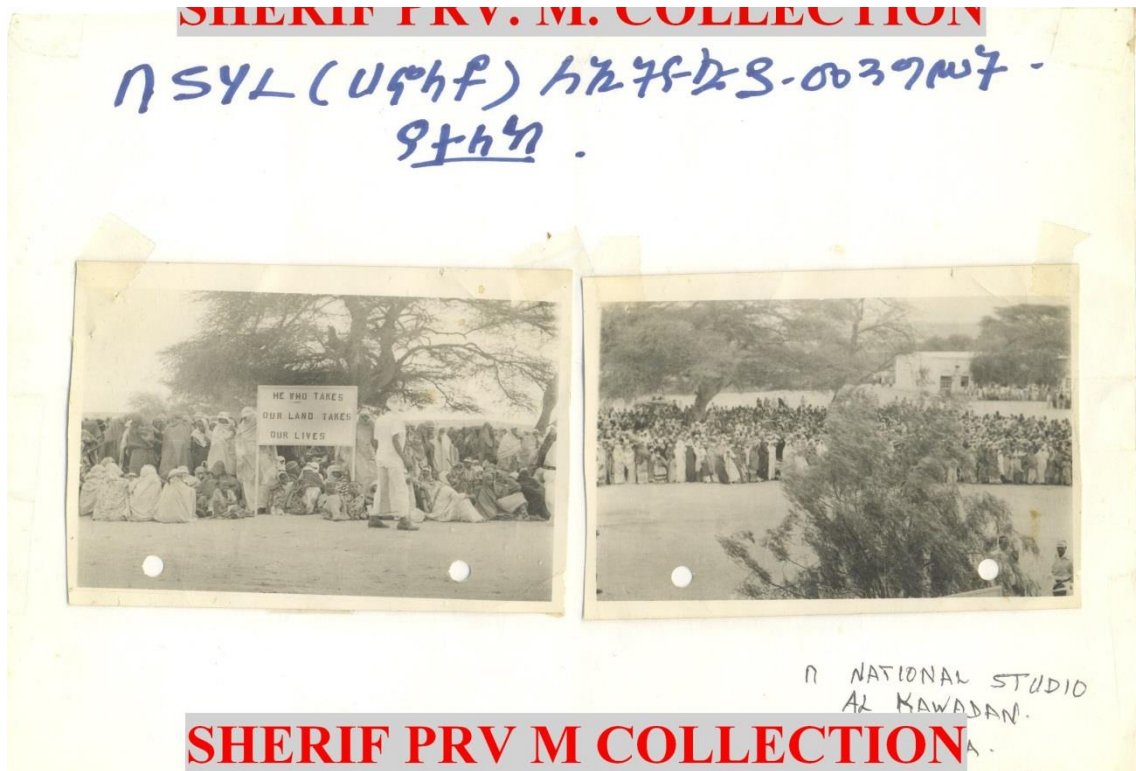
ORTAÇAĞ'DA ETİYOPYA'DA MÜSLÜMAN ALANLARI

MUSLIM STATES IN THE TIME OF 'AMDA SYÖN I
(A.D. 1314-44)

FOTOĞRAFLAR

Klub Hanolatto Protestocuları (1948)

YIKILAN CAMİNIN YERİNE İNŞA EDİLEN KİLİSE (HARAR, 1907)

AW ABADIR TÜRBEŚİ (Harar)

ŒEYH HARAR (MOHAMMED) TÜRBEŒİ (ÇİRO/ ASEBE TEFERİ)

HARAR BAYRAM KUTLAMASI

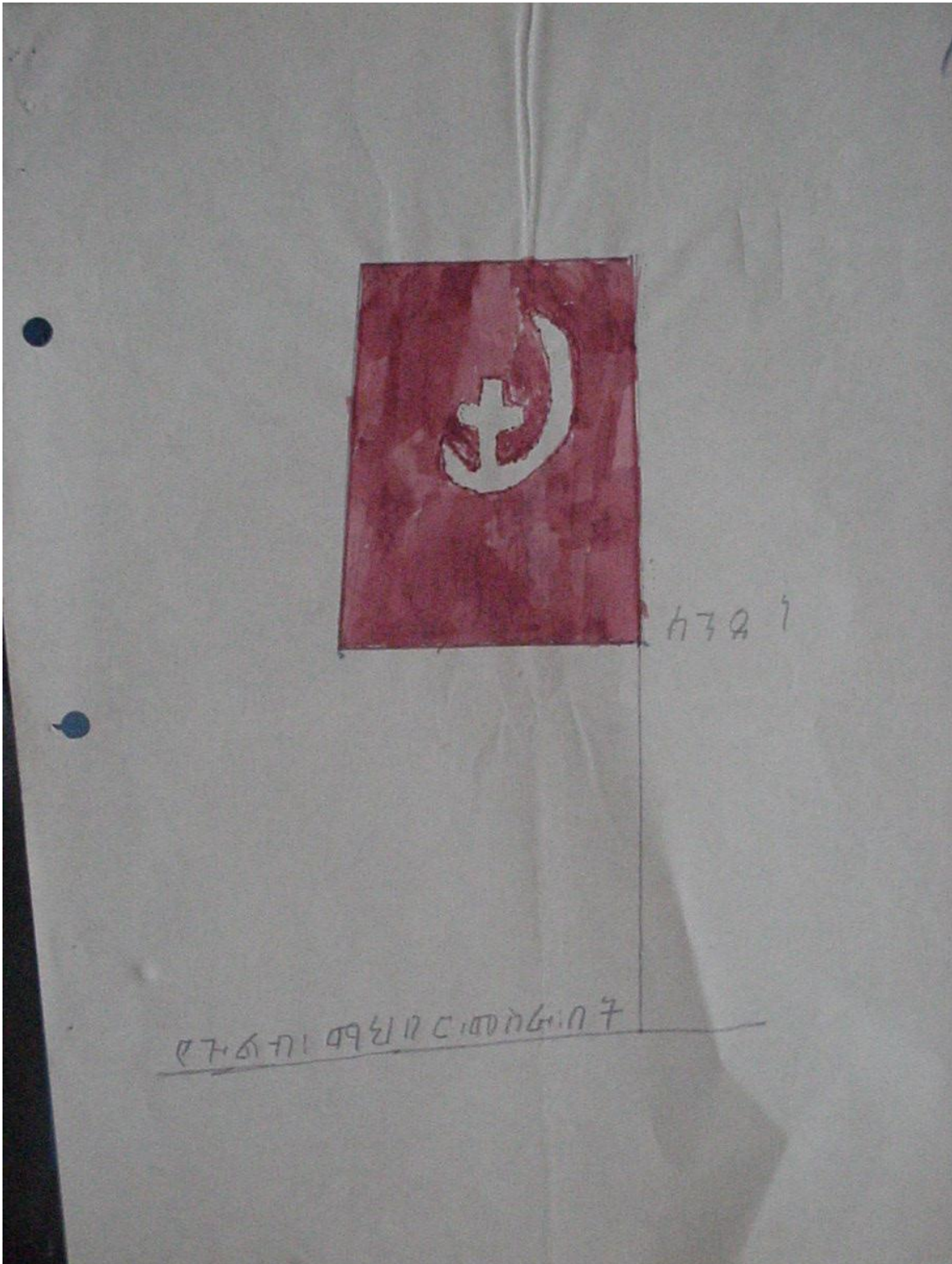
(Osmanlı'nın Son Konsosluk Binası, Türkler ve Harariler, 1900)

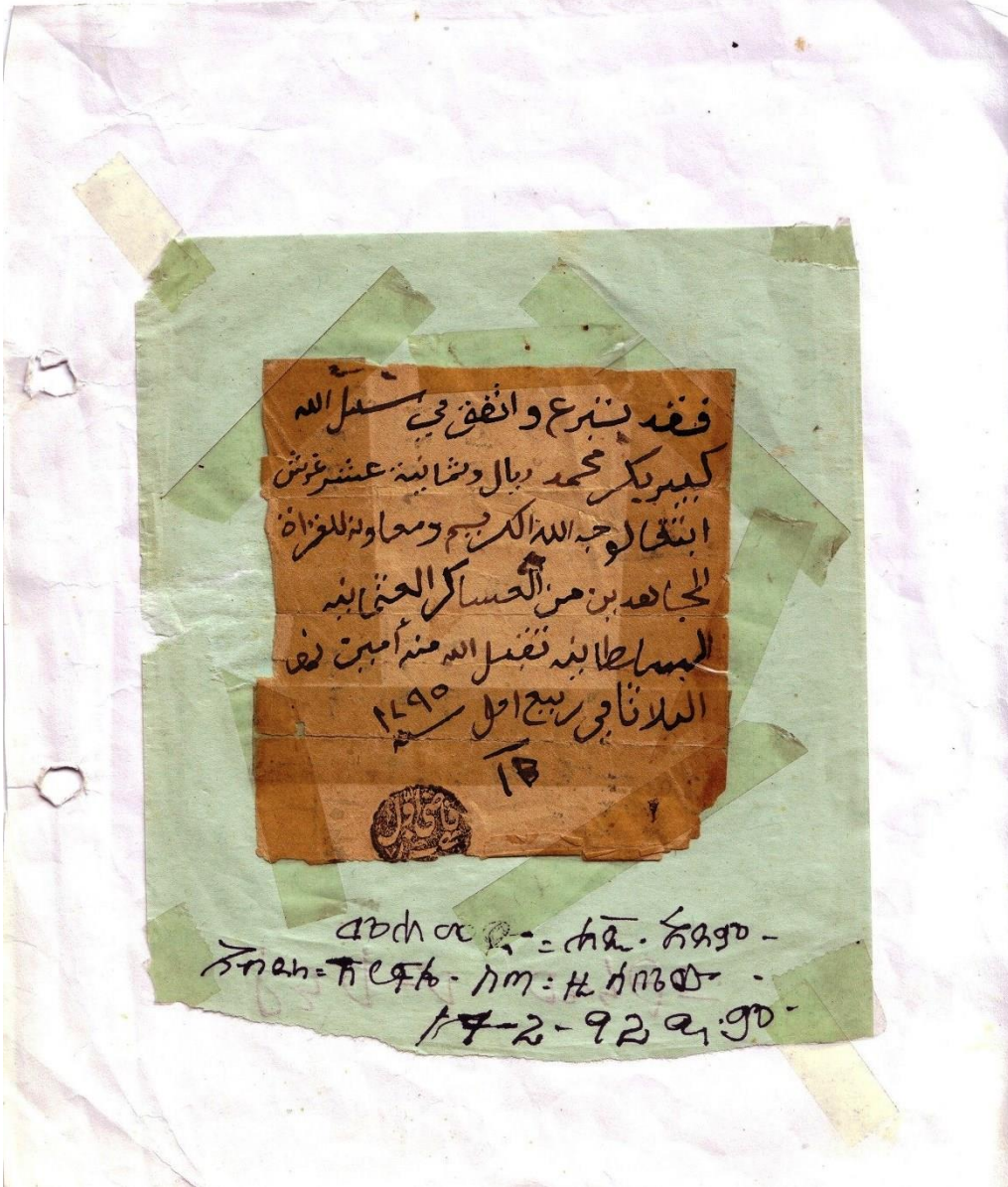
TİKA Tarafından Restore Edilmiş Hali

KULÜP'UN BAYRAĞI

MEKTUPLAR

Kabir Bekir Muhammed, Allah rızası için, Osmanlı Saltanatın mücahit askerlerine yardım olsun diye 18 kuruş Allah yoluna bağışlamıştır.

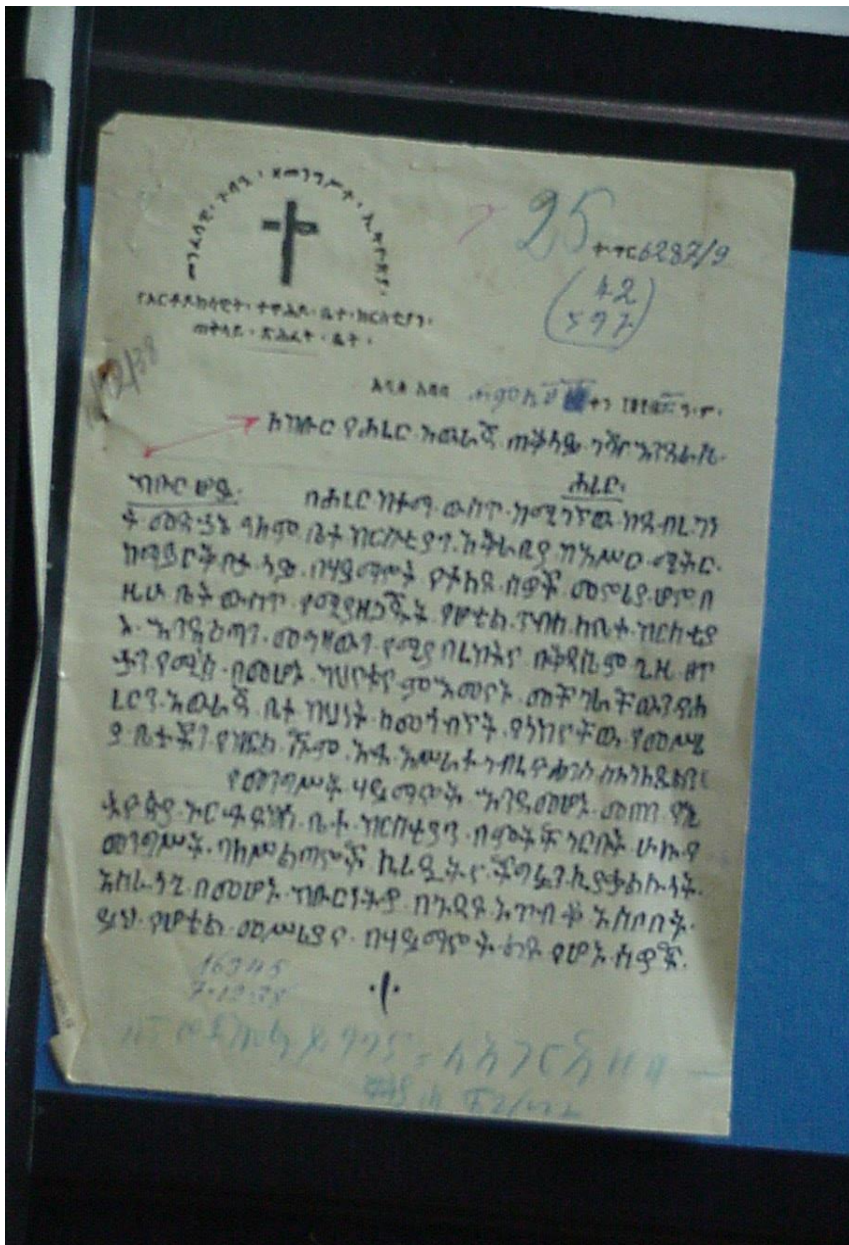
Allah bağışını kabul etsin.

Salı günü, Rebiülevvel, 1295

Mühür

Kadı evvel, Harar

Mektup, Etiyopya Ortodoks Kilisesi Genel Bürosundan Hararghe'nin Valisine

Etiyopya Ortodoks Kilisesi genel bürosu

Addis Ababa

Sayı 6287/9

Tarih Hamle 9, 1938

Hararghe'nin saygıdeğer valisine

Harar

Ekselansları,

Medehne Âlem Kilisesi'nin yanında 10 metre'den daha yakında Müslüman evler var. Bu evler farklı din takipçilerinin evidir. Onlar otel ve kendileri için yiyecek hazırladılar ve rahipler bu yemeğin kokusunu alıyorlar. Bu durum, Asrat Gebre Yohannis'in söz konusu kiliseyi ziyareti sırasında bizzat yaşandı ve teyit edildi. Etiyopya Kilisesi bir devlet kilisesidir. Hükümet, sorununu çözmekle yükümlüdür. Hükümet, Otelleri ve evleri başka yerlere taşımalıdır.

Hararghe Valisi

Gizli

Sayı

Şubat 1940.

Keng Azmaç Yirgu Tekle Mariyam'e

Gursum ilçe Valisi

Fungan Bira

Kurumum içinde çalışana ve halka dağıtılacak olan silahla 7 Nisan 1940 tarihli dilekçeniz bize ulaşmıştır.

Halka silah dağıtmak, içinde bulunduğunuz şartlar ve zamandan ötürü pek mümkün olamadığını tahmin edeceğinizi 1825/2 sayılı dilekçe ile sizi bildirirken, talebinizi karşılayamadığımı için üzgünüz. Bu konudaki rahatsızlığınızı yazılarınızdan anlıyoruz.

Duruma ve zamana göre 150 tüfek ve 300 mermi Binbaşı Şiferaw Gobeze üzerinden size ulaştırılmak üzere 1837/2 sayılı 11 Nisan 1940 yazılan dilekçe ile size gönderdim.

Bu silahların depolanması ve güvenlik sorun olunca ve sadece zaruri durumlarda gizlice dağıtılması gerekmektedir.

278

የገንዘብ ስጦታ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ስጦታ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን 40 ሳ.ገ.
የሥራ ስጦታ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን
ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን	5
የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን	5
የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን	00

ስልጣን

ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን
የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን
የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን
የገንዘብ ስጦታ	ዘሩ ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን ለገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

የገንዘብ ተወካዮች ስልጣን

ÖNEMLİ İNSANLARIN VE AŞİRET BAŞKANLARI BİYOGRAFİSİ

Aşiret başkan adı

Buşra Hassen

Yaş 40

Anne adı Momina Amed

Din Müslüman

Boy Boni –Webara

Maaş

Eşleri adı

Boy

Çocukların sayısı

Fatuma Ibrahim

Majetin

5

Fatuma Osman

Abdo Ala

5

Zahara Mume

Ariha Meta

00

Adres: Meta Werada, Muti Kure

Dede

Gurni

Anne

Hatice

Annenin baba

Mume

Annenin anne

Lolo

İş

Ulema (Öğretmen)

Siyasi tutum

siyaset hiç ilgi duymuyor, sadece öğretimle ilgileniyor.

Kabilesinin siyasi eğilimi

Bilinmiyor

Ödül

yok

Ceza

Yok

Özet raporu

Öğretim dışında hiçbir geçmişi yoktur.

Vali açıklaması

Herhangi bir zahmet bulamadık.

İmza

Kangazmach Tibabe Gungul

Sayı 173/210/9/60

Ekim 9. 1960

Sayın saygıdeğer Dajazmaç Workineh Wolde Amanuel

Hararghe Bölge Valisi, Harar

Saygıdeğer,

Suriye'den İslam Birliği Teşkilatı adlı Arapça, basılı bir kitap bizim emrimizde çalışan güvenlikçiler tarafından ele geçirilip bize ulaşmıştır. Kitabı, du dilekçe ile beraber size gönderiyorum.

Bu kitabın tercümesinden andığımıza göre, tüm Müslümanları amaç, düşünce ve maneviyat açısından birleştirmeye hedeflendiğini değerlendiriyoruz.

Geçen dönem Eritre bölgesinden kaçan Etiyopya vatandaşları Girmawi Janhoy'ın [Kral'ın] affıyla serbest bırakılmışlardır. Güvenlik güçleri tarafından yakalananlar Suriye hükümetinin yardımıyla ülkemizin huzurunu ve güvenini bozmak için ve Eritre'yi bizden kopararak Arap ülkelerine bağlamak için sinsice ve gizlice yapılmış oldukları çalışmaları bağlamında bu kitabın basılıp dağıtılması teşvik etmektedirler. Böylece Etiyopya Müslümanlarının duygu ve niyetleri üzerinde etki oluşturarak onları yönlendirdiğini düşünüyoruz.

Bu kitabın durumunu size bildirirken, bu ve benzeri kitapların, bulunduğu toplanmalarının faydalı olduğunu ve bu kitabın tercüme edildikten sonra bize de gönderilmesine rica ederiz.

Saygılarımla

Harar Belediye Başkanı

Ekselansları Lij Endalkachew Mokonnen'e

Etiyopya Başbakanı

Ekselansları

Bir ülkenin birliği bireysel hakların saygı görmesine bağlıdır. Etiyopya'nın babası Kral Haile Selassie, tüm Etiyopyalıların din, doğum yeri, cinsiyet veya etnik kökene dayalı ayrımcılığa maruz kalınmasını engelledi. Fakat Etiyopyalı Müslümanlar bu sistemden tam anlamıyla faydalanamadı.

Bu nedenle, Hararghe eyaletinin Müslümanları olarak, Etiyopya hükümetinin yeni anayasasının revizyonunda Etiyopyalı Müslümanlardan gelen talepleri dâhil etmesini istiyoruz.

1. Hristiyanlık gibi, Müslümanlığın da Etiyopya Anayasası'na yer alması,
2. Etiyopya'nın bütün 14 Vilayetinde Müslümanların dinî işleri ile sorumlu olacak bir kurumun oluşturulmasına izin verilmesi,
3. Müslümanların dini okullarının kurulmasına izin verilmesi,
4. Televizyon, radyo ve yazılı basın dâhil olmak üzere, Müslümanların tebliğ faaliyetlerini yapmalarına hiçbir sınırlama getirmeksizin izin verilmesi,
5. Etiyopya'da faaliyet gösteren yabancı Hristiyan misyonerlere izin verildiği gibi dışarıdan gelen Müslüman tebliğcilere de izin verilmesi,
6. Bütün 14 vilayete müftü atanmasına izin verilmesi,
7. Müslümanların dini bayramları ve günlerinin (Ramazan ve Kurban Bayramları ile Mevlit ve Miraç Kandilleri) ulusal resmi bayram ilan edilmesi,
8. Şeriat mahkemelerine atanan kadıların eğitimlerinin ve doğruluklarının kontrol edilmesi ile maaşlarının ve statülerinin iyileştirilmesi,
9. Bütün Müslümanlara karşı uygulanan ayrımcılığın durdurulması

Tarih Meskrem 1, 1969

Eyalet güvenlik müdürlüğünden

Eyalet valisine

Kombolcha'da bir ilkokul hakkında, Dire Tayara

Bölgedeki çiftçiler yöredeki bir okulun bir sınıfını Kur'an sınıfına çevirdiler. Onlar Kur'an'ın yasaklanması durumunda, çocuklarını okula göndermeyeceklerini, eğitim müdürü ve öğretmenlerle sorunun çözümü için konuşacaklarını belirtiyorlar. Bu mektubu sizi bu konuyla ilgili bilgilendirmek için yazdık.

Albay

Shawaye

משרד המשפטים
התביעה הכללית
תל אביב-יפו

פ.פ.א.ג.

מס' 1/235/4000/11
תאריך: 16.10.59

לכבוד שופט בית דין
תל אביב

Edelman
25/10/59

המאמר הנ"ל נכתב על ידי פרוקטור אהרן בן אב
בשם אבן אלעזר מר"מ פ.פ.א.ג. תאריך 30/59 9.7.77
בשם מס' 1/3915/97/2929 תאריך 30/59 9.7.77
+ המאמר אהרן בן אב תאריך 1/1331/12-
23/77 תאריך 14/59 9/7.77

לשם האמון על פניו של
1/ בשם מר"מ אהרן בן אב 2/ בשם מר"מ אהרן בן אב 3/ בשם מר"מ אהרן בן אב
בשם מס' 1/3915/97/2929 תאריך 30/59 9.7.77
בשם מס' 1/1331/12-23/77 תאריך 14/59 9/7.77

משרד המשפטים
תל אביב-יפו

המאמר הנ"ל
בשם מר"מ אהרן בן אב
16-10-59

מס' 1/235/4000/11	32
מס' 1/3915/97/2929	85

פ.פ.א.ג.

2108

Sayı 1/1229/13/11

Tarih Sene 6, 1959

Majestelerinin Hükümeti

Hararghe eyaletinin idaresi gizli (Kaşe)

Dire Dawa *Awerajja* Valisi

Hararghe General Emniyet Müdürlüğüne

Harar

İsrailler ve Araplar arasında olan savaş sebebiyle Müslüman toplum dini sebeplerle Arapları desteklemek için para yardımında buldukları tespit edilmiştir. 1/3915/97/2929 sayılı Mayıs 30/59 tarihinde bize yazılmış olan mektuba dayanarak Müslüman topluluğunun etki altında kaldığını gösteren rapor 1/133/12-23 sayılı Haziran 14/59 tarihinde yazdıklarımızı sunuyoruz.

Şimdi de bunula ilgili yaptığımız araştırmalara göre

1) Said Abdullah aziz

2) Muhammed İsa

3) Hacı Ömer

denilen kişiler para bağışı topladıkları bilgisinin bize ulaştığını ve bir sayfa rapor gönderiyoruz.

Balabras Mengesha Tesema

Dire Dawa *aweraja* birinci sekreteri.

የጽሑፍ

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ገንዘብ ቢሮ

ቁጥር ፱፻፲፱/፪፻፲፯
የገቢ ጽ/ቤት ፳፻፲፱/፪፻፲፯

ለጽሑፍ ቁጥር ፳፻፲፱/፪፻፲፯
የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ገንዘብ ቢሮ

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ገንዘብ ቢሮ
በደቡብ አካባቢ የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም
፳፻፲፱/፪፻፲፯ ቁጥር ፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ
፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ ፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ
፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ ፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም የገቢ ጽ/ቤት ስራ
፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ ፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ
፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ ፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ
፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ ፳፻፲፱/፪፻፲፯ የገቢ ጽ/ቤት ስራ

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ገንዘብ ቢሮ
የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም
፳፻፲፱/፪፻፲፯

የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም
የገቢ ጽ/ቤት ስራ ለማስፈጸም
24
2408
167

፳፻፲፱/፪፻፲፯

Sayı MIH10/681

Tarih Yakatit 27, 1959

Harar ilinden suç soruşturma polisi birimi

Harar eyaletine halk güvenliği

Harar

Bazı insanların Haraghe'de Müslüman tebliğ merkezi kurma isteği üzerine bir mektup yazıyoruz. Bunu 13 Şubat 1955 tarihli ve 1/1551/5/25 numaralı mektupta açıkladık. Bununla ilgili somut bir kanıt yok.

Saygılarımla

Kengazmach Asfew Habete Mariam

Dire Dawa Aweraja Vali

የፌዴራል ጠቅላይ ሚኒስትር
የግብርና ሚኒስቴር

ቁ. 3603/97/2929

የፌዴራል ግብርና ሚኒስቴር
1 ሰ. 27.1961

ለልረር አድሬስ ገዛት ስ/ጠ/ገ
ል ረ ረ

በዘጠናው ዘመን ላይ የክሊሞ አገልግሎት ለማስፈጸም የሚያስፈልገውን የግብርና ሚኒስቴር በቁጥር 1/260/226/19/161 ሰ. 23 ተገ 1961 ዓ.ም የተሰጠው ደብዳቤ ደርሶ ለመስጠት፡፡
የግብርና ሚኒስቴር ስለዚህ የሆኑትን ሰነድ ለማስፈጸም የሚያስፈልገውን የግብርና ሚኒስቴር በቁጥር 1/260/226/19/161 ሰ. 23 ተገ 1961 ዓ.ም የተሰጠው ደብዳቤ ደርሶ ለመስጠት፡፡

[Handwritten Signature]

ሰነድ ለማስፈጸም
የግብርና ሚኒስቴር

የፌዴራል ግብርና ሚኒስቴር

Sayı 3603/97/2929

Tarih Sene 27, 1961

Majestelerinin Hükümeti

Hararghe eyaletinin idaresi

gizli (Kaşe)

Harar valiliğine

Harar

23 Haziran 1961 tarih ve 1/260/226/9/61 sayılı bir mektup aldık. Mektupta Kombucha'daki Müslüman birlik organizasyonunun oluşumuyla ilgili faaliyetler belirtilmiştir. Kurucular hakkında gizlice araştırma yapmanızı ve bizi bu konuda bilgilendirmenizi arz ederim.

Nazale Birhanu

Yardımcı güvenlik görevlisi.

Sayı 4549/54

Tarih Sene 19, 1954

Majestelerinin Hükümeti

İçişleri Bakanlığı Kamu Güvenliği Dairesi

gizli (Kaşe)

Sayın Yarbay Tamrat Yigazu

Hararghe Valisi

Harar

Sayın vali Mayıs 21.1954 yılında 1/2245/2566 sayılı mektup ekleriyle bize ulaşmıştır. Bu Bahai denilen din Bahauallah bir peygamber tarafından öğretilmeye başlamıştır. Sonradan Peygamber'in oğlu olan Abdülbaha tarafından bu eğitimi verilmeye devam edilmiştir. Filistin'de bulunan Karmel denilen yerinde yönetim merkezi yapan saygıdeğer kişi bu işini sürmektedir.

Bu din bütün dünya 2 milyondan fazla kişi takip edilmektedir. Çoğunluğu da ABD'li vatandaşlardır. ABD'de Şikago denilen şehirde büyük yer olan bir dindir.

Bu din siyasi açıdan bize zarar veren bir din değildir. Bu çerçevede Somali'de bulunan Müslümanlar bu dini kabul ederlerse, bu Müslüman olmalarından bizim için daha iyidir. Bu din ile ilgili bilgilerinizi bizimle paylaşınız.

Saygı ve selamlar

Albay Lemma G. Mariam

Bilgi merkez Rektörü

Majestelerinin Hükümeti

Hararghe eyaletinin idaresi gizli (Kaşe)

Ekselansları Kifle Ergatu'ya

Bakan görevinde, Kamu güvenliği başkanı

Addis Ababa

Ekselansları

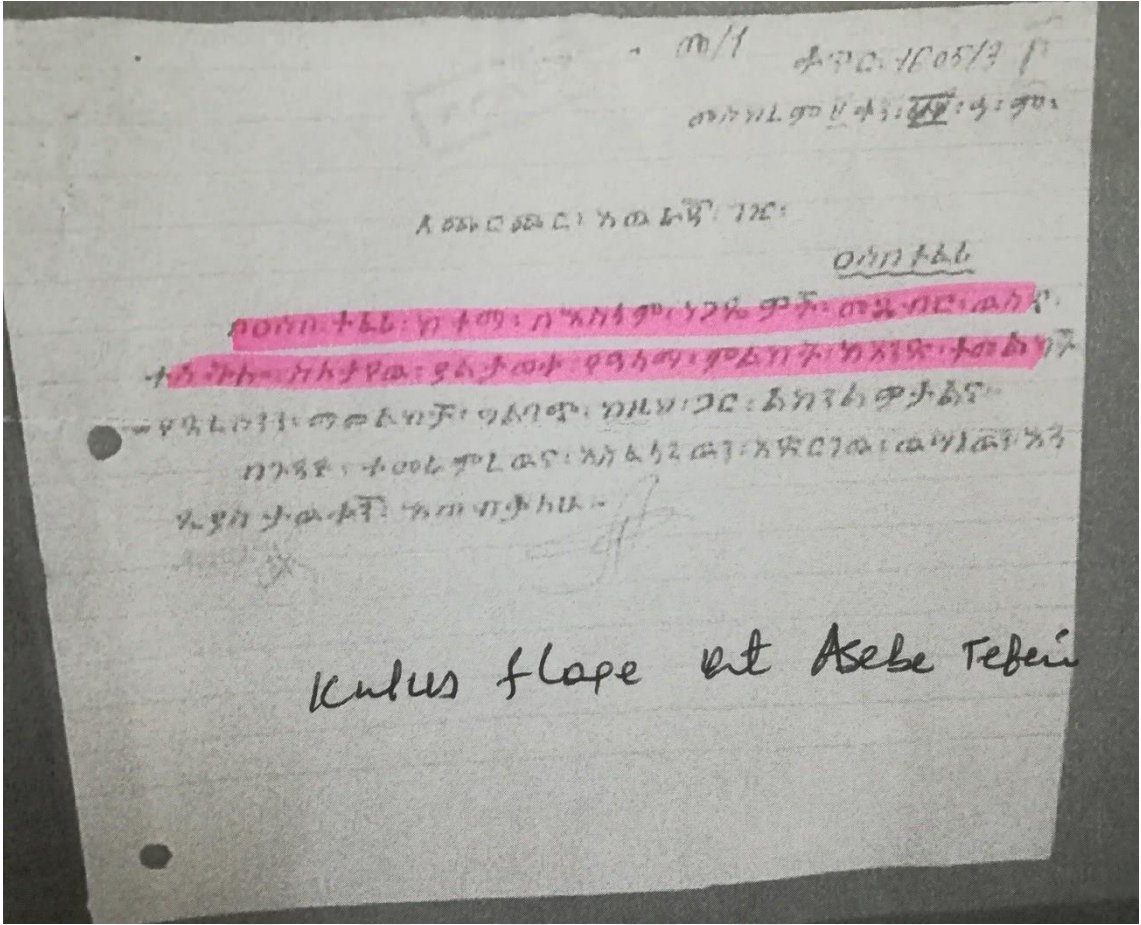
Hizbi Selami Teşkilatı, 5 Mayıs 1958 tarihli ve 1/2622/5/25/5 mektupta acil durum müdürü tarafından belirtildiği üzere Somali hükümetinin desteğiyle kurulmuştur. Herhangi bir gelişmeyi takip etmek ve gerekli önlemleri almak için bir ek gönderdik.

Saygılarımla

İmza

Korgeneral Kebede Gebre

Hararghe Valisi

Sayı 1605/3

Meskerem, 1940.

Çarçer Aweraja Valisi'ne

Asebe Teferi

Muhbirler tarafından sağlanan bilgiler çerçevesinde Asebe Teferi kasabasında mağaza sahipleri Kulub bayrağını mağazaya yerleştirdi. Olayları araştırın ve onlara karşı alınan önlemleri raporlayın.

محمد و آية الله

قبي ادميني نري انبياء

موت في لنا غلاء اخراة

بسم الله الرحمن الرحيم

اياق دكانت هر كوا هييساة دلا ابدت اسلام

ابان عبد الله هاة اميناة

رحميف نغي وهم بكهاة

لكوفس وان بي بي سماية

بسم الله الرحمن الرحيم

كلمت هبوا اموا اليسات صمابت و جن مجوا

فشيبة الحمد اكا كيوني

ان شيبا جن عبد المطلب

امواكن هاشم عبد المطلب

بسم الله الرحمن الرحيم

عبد مناوق قصي كلاب هاة سيد را انتل

وه

من ظهور ما جني
كان الكا عمار
بين صرايح
كلمت هبوا اموا اليسات صمابت و جن مجوا

Oromo Dili

Muhammad waakiyaa michuu ilaahitii

Qunaamee adamiitii nuura anbiyaati

mooti biyya lamaa galaa akhiraatii

abbaa qur'aanaati hirkoo hiyyesaati dallaa ibaadatii islaama hundaafi

Abbaan Abdallahi haatii Aminaati Rahmaaniif nu gaya bakka haati

Muhammadiffi haa baruu ummu aalisaati Sahaaboota wajjin michuu nabiiti fa shaybatul

hamdi akkakiyoon nabi

Inni sheeybaa Jannu Abdulmuxxalibi

Umu kan Hashim Abdulmuxxalibi

Abban Hashimi, Abdulmanaaf Qusay kalaabii,

Haati Sayyidii dha intala Wahabi

Türkçe

Muhammed, Allah'ın sevgilisidir

Hz. Adam ile buluşan enbiyaların nurdur

O iki cihanın efendisidir

Kur'anın sahibi, yetimlerin sığınağı

Babası Abdullah annesi Emine'dir

Şeybetü'l-Hamd onun dedesidir

Şeybe dediğimiz Abdulmüttalib'dir

Abdulmüttalib Haşim'in oğludur

Haşim'in babası Abdumanaf Kusay kilab

Efendimizin Annesi de Vehibe'nin kızıdır

وهب عبد مناف زهرة كلاب

كلايت والغصن ابا ن هاة نبي

كلايت كن مرة مرة الم كعب

كعب كن لثوي لثوي غالب غالب كن عوانك مي

عوانك الم فهد فهد الم مالكن

مالك الم هضر هضر كن كنان

كان كن خديم خديم كن مدركن

مدرك الم اياض اياض كن مضر مضر الم نزار لكاه

نزار كن معد معد كن عدنان

كمنت بري ذري يا ساس

ذري يا محمد ههم عدنان

م كن بري ارغت ايمان بزوت هتوجيار

Wahab Abdumanaf Zuhartu kilaabi

kilaabittii walghan abba haati nabi

kilaab kan murraati murra ilma Ka'abi

Ka'ab kan Lu'ey Lu'ey kan Ghalib Ghaalib kan Awaatika mee barii akkanatii

Awaatika ilma Farhi farhi ilma Maaliki

Maalik ilma Nadr Nadr kan Kinaani

Kinaan kan Khuzeeymi Khuzeeym kan Mudriki

Mudrik ilma Ilyaas Ilyaas kan Mudari

Mudar ilma Naziri (akkani taraatti)

Nazaar kan Ma'adi Ma'ad kan Adnaanii

kanamuutu baraa Zurriyya isaanii

Zurriyyaa Muhammad hammamii adnaanii

Nama kana bare argate imaana baruuni

Türkçe

Vehibe Abdumaraf Zuhhratu kilabı

Kilab'da birleşirler peygamberin Anne ve babası

Kilab Murranın oğlu, Murra da kilbın oğludur

Ka'abluey'in Luey Galib, Galib de Avatıkanın oğludur böyle öğrenin

Avatika Fahrın de Malikin oğlu

Malik Nadir Nadir de Kinanın oğlu

kinan Huzeymin, Huzeym de Mudrikin oğlu

Mudrik İlyas'ın İlyas da Mudari oğlu dur

Mudar Nazar'ın oğludur böylece sırasıyla say

Nizar Ma'ad'in Ma'ad da Adnanın oğludur

Böylece öğrenin peygamberin Adananın kadar olan sülalesi

مدینان دانی اجمت قبر منی

جامی سدا غوث عمریسان

سم دجی بوھی رافم اسان

سید

ادچی لخوا ہنٹفن جرنی سر سید ر خلقتین

عرفول غیتا عاق عدانت

ر مس جیسدی ہدی اجرت

وضیکو سنا کو فبر اجرت

سید

حدیثاف قرءان امان رامن و الغافر برا عالم

مچول سیدی ہمد ہتوانورا

ر غیر اقبام قاسان بدرا

ارفت کیسادر بابسد کیساریدا

سید

ہنٹفتسان قاسم اموز بینار رقیہ ان انت

Madiinatii daanii achumattii qabbaramani

jaatami sadi dha guutu umrii saanii

samii dachii boo'ee raafame isaanii

odoo wajiin lachuu hin hafne jedhanii sirrii

Sayyidii dha khalqiin wal gahanii

Gara fuula gooyta gaafa godaanani

dhaamsa Jabessani hadaraa jadhani

Fardii koo sunna koo qabadha Jadhani

Hadiisa fi Qu'aana amaanaa dhaamnii wal gaafadha baraa Alima biratti

Mucoole sayyiidi (heddumatinawaa) nuuraa

dhageeefadha qabaa maqaa saani baraa

Arfan keeysaa durbaa maqaa saani baraa

Arfan Keeysa durbaa sadii keeysaa dhiira

hangefti saani qaasimi ummu Zeynaba dha Ruuqiyya itti aanti ummu Faaximatti

Türkçe

Medine’de öldü, orda defnedildi

O zaman altmış üçtür onun yaşı

Gök ve yer ağladı o öldüğünde

O zaman o, Allah’ın huzuruna göç etti

Farz ve sünnetleri takip edin

Kur’an ve hadis emanet dedi, sınısıkı sarılın

Âlimlere sorarak öğrenin dedi

Efendimizin çocukları dinleyen öğrenin isimlerini

Dördü kadın üçü de erkektir

Büyüğü Kasım’dır Ummü, Zeynep, Rukiye ve Fatıma’dır

عوفى فاطماتم كلنوم انت
 عبد الله قطسوا المان خديجات
 طيف طاير، مقاعد الله
 جوهن كك اسيتى عيفتى خديجات ترپيسان ابراهيم الم
 الملك سيدراسد نوادر بيت
 اتوانبالقنى صيمما ت
 دريت ساني ارفن ارغ هيروى
 لي كر هنيبت انرا غلان خاتما ارغنى غاق روم
 حسييف حسين المان فاطمات
 ايان علي را لينج صحابا ت
 هندام وامن اهل بيتى سات
 واجب تم اسلام بالغنى تم اساجلق عدت
 وريت

Giiftii Faaximatii ummu kulsum aanti

Abdallahi quxxusu ilmaan khadijaati

Xayyibii fi Xaahir maqaa Abdallahiti

Jahan kan isiif giftii Khadijaati Torbeysaan

Ibraahim ilma Maariyaati

ilmaan sayyidii dha sadeenuu darbii

otto hin balleghiin sabiyyummaani

biyya kan (hin bitan) aakhira galan khaatimaa argatanii

gafaa ruhin baatee

Hasanii fi Hussein ilma Faaximatii

abbaan Aliyyii dha Leena sahaabaati

Hunduma waamani Ahlibeeytii saaanii

Wajjiba nama Islaama ballagahate nama isaan

Jaalate azaabni haraama itti

Türkçe

Fatıma'dan sonra Ummü Gülsüm vardır

Abdullah, Hatice'nin çocuklarından en küçüğüdür

Tayyip ve Tahir de Abdullah'ın adıdır

Bu altı Hz. Hatice'nin çocuklardır

Yedincisi İbrahim Mariye'nin çocuğudur

Efendimizin çocuklarının üçü buluğa ermeden öldüler

Dördü kız çocukları evlendikten sonra öldüler

Hasan ve Hüseyin Fatıma'nın çocuklarıdır

Babaları, sahabenin aslanı olan Ali'dir

Ehl-i Beyt'i sevene ahiret ateşi haramdır

ورين سلغنت اراسيد درين
انواو الجالتود نياطلقني
خلق هند مريني قوهنتي

هيرم ددني بني جالتني دو كا غدا نتي بي اخرا

در ورين سانيت عاشته بري
فردى بركا قى اتتل ابا بكر
طيسان حفصة اتتل عيري

تاريخ
تاريخ

سديسان سوداكن غافتي جري ارفيسان صفيه افو
جوهفان اساني وملة ان جرن
قرپيسان اساني هند هنبرن
سد يتفان اساني زيب ان انت

هو جوپريه سلغفان اساني جر هند مان

Warreen saġlan irraa sayyidii darbanii

Otu wal Jaalatanu dūnya Xallaqani

Heeruma didanii nabi Jaalatanii duukaa goddananiin biyya akhiraatti

durri wareen saaniifi A'ishaa barii

(Faardii) birkrootaati intala abba Bakrii

Lammeeyyan Hafsa intala Umari

Saddeysaan sowdaa kan gaafateen jedhi

Afreessan Safiyyaa umma meymunatii

Jahaffan isaani ramla hin jirani

torbeessan isaa hin jiranii

Sadeettafan isaani Zeyneb ittii anti

Ummu Juwariyya sagalaffa isaani jarii hunduma umma mominatii

Türkçe

Dokuzu efendimizin eşleri

Birbirleri severken dünyadan gittiler

Ondan sonra da evlenmeyip ahirete ondan sonra gittiler

Eşlerin ilki, Ayşe'dir Ebu Bekir'in kızı

İkincisi Hafsa'dır Ömer'in kızı

Üçüncüsü kimdir diye sorulursa Sevde'dir de

Dördüncü Safiye, Ümmü Meymune'dir beşincisi

Onların altıncısı Remle'dir, Yedincisi de Hint'tir

Sekizincisi Zeynep'tir, Ümmü Cüveyriye de dokuzuncularındır

Onların hepsi müminlerin anneleridir

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَا رَبِّ صَلِّ
عَلَيْ أَحْمَدٍ مُصْطَفَى خَلْقِكَ يَا رُبَّ
مُصْطَفَى

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نُورَ أَيْدِ السَّلَامِ عَلَيْكَ يَا بَرَكَةَ
حَتَّى تَبْرَأَ لِي دَوَائِدَ مَرَمٍ نَاجِلَةً أَنْ يَسِينُ قَبْرِي أَنْ يَرَى
رَبِّي بِدَعْوَتِي خَوَاتِمِ حَتَّى كَأَنَّكَ يَا رُبَّ
سَيِّدِ يَوْمِي تَوْهَجِي بَدْوً وَأَسِينُ تَلْسِي قَبْرِي
بَلِّغْ سَائِلِي كَأَنَّكَ يَا رُبَّ قَوْلٍ وَتَهْوِي كَأَنَّكَ
سَاءَ رَمْسٍ سَيِّدَةٍ وَوَأَسِينُ جِرْفَتَيْنِ تَرَا جِلْوَهُمْ
كَيْلِي سَيِّدِي نَهْوً أَوْ فُسْدًا تَوْهَجِي بِي خَائِجِي ه
عَنْ قَوْلٍ مَا تَوْهَجِي نَهْوً بِي تَسَاتِي وَيُؤَانِجِي
أَلَا وَجَالِ الْجَفْرِ وَحِينَ يَا تَوْلَادِي وَسِي هَجَارِي نَهْوً
رُقُوه

Bismillahi rahmani rahim yaa rabbi salli alaa Ahmadi Musxafa

kaan yaaman dhufuu, Musxafaa kaan yaame hin kufu Assalaam aleyka yaa nuura abdi

Assalaamu aleyka yaa bahral madadi

hubbiin tee dawaadha morma na jalladi an siin qabadhaa ana dhorku badii

Waannin tuullaadha qabu ballessan hedu gafa humniti fi cufa firri du'uu

Namnii dalgaa saa arma dhisee du'uu

waan sii malee hin jiruu namni narra cufuu

Guyya dha malee namuu if sodaata

Kaan dhukhaanii hin jiree kaan fullimmaatu

Kaan namaa dhabbate saatii waywaatu

Kaan aduu jaalalaa arfa ruhin baatu

Damooznii hojiidha namatii dhufa

Türkçe

Bismillahirrahmanirrahim

Ya rab! Ahmet Mustafa'ya Salat eyle

O ki çağrıldığında gelen, onu çağırana da tökezlemez

Selamu aleyka ey ebedi olan, essalamu aleyka ey bahr-i meded

Sevgin ilaçı boynuma, bağla! Beni kötülük yapmaktan engelle

Pek çok günahım vardır, mahşer gününde sana seslenirim,

Bu benimdir de, benim dünyada topladığımı yerle bir eden çoktur, bütün azaların yapıp ettiklerini getirdiği gün

Herkesin elde ettiğini dünyada bırakıp öldüğü gün

Bana acıyan senden başka yok, sen herkesin korktuğu günü

Saklanmak mümkün olmayan herkesin açıkta

Herkesin kendi derdi ile feryat ediyor

Herkesin yaptığıının karşılığını gelir o gün

مفاتیبی وین وانصیت هانا تو مخافی بی کالی وان
 ناخسین بانو آدون اتفاق تو روحین هانا تو یون
 یاسیا من بر مجا نیا تو مسکین مرانا موئین وانجوه
 خن اسامرتی بلیس وانکر وحتن آدو وانکار بی نلی
 رفوف وحتن آدو جلالی هر منی هر وحتن ایکسای
 هان آدو هر وحتن نجبو وافرینوین فو
 سرتین سبجالتی بکیو سقای بی وان اومی کر بی سقا
 ابد اعدا ابا خن لایف خانی حن سقیلیفیس
 جنت الکابری خرا نقیلسی خن ستنرفو
 ا فتن علمیرا وایر بی یقبو مری عملالکری
 نبواند و نرکتو حن حیاتی قیو جلالی ملی
 بانلی بی یوقی ند برسی هرید بی کفو

Ar'a si yaamanne boru sii abdana

Jabeenya gaafasii sun maqaan janna

Shafa'aa tahee malee nu maalii eggannna

Nurra kankee malee maal iftiin fanna gafa khalqii keesaa fuulli kan kee ifu

Rabbiin sii jaalatee gubbaadhaa si shummeShuumama kee malee cufaa ni dulloomee

Shuuma keetirra namuu yoom duroome

Ifii si ummatee cufaatuusii uume namni sii jaalata hamatuulle hin kufu

Yaa walalaa deeyme illiyyi timiraa

Namnii siin tokkicha tokkollen yom jira

Mee harka na qabi niin dhufaa si bira

Warra harka na qabi niin dhufaa si bira

Warra sii yaamatuus wajjinuma jira

Warra akkan si faarsa adad irra hafu Faaruu tee wallaluus humaan jajallisaa

Warra siin yaamamanneen ifirraa hambisa gama faaru teetii huma nii harkisaa

Qilleensii hubbiidhaa odoo na hurgufu

Bugün seni çağırırız yarın da umudumuz Sensin

O günün şiddetine karşı umudumuz sensin

Senin şefaatinde başka beklentimiz yok

Senin nurundan başka hangi ışık tutalım ki

Bütün mahlûkat arasından yüzün parladığını gün

Allah seni sevip seçti seni

Allah seni yarattı her şey de sana yarattı

Seni seven nasıl olsun düşmez

Ey bal ve hurma gibi tatlı olan

Sana benzeyen var mıdır ki?

Elimi tut da geleyim senin yanına

Seni övmeyi beceremem de övmeye devam ederim

Seni övmekten geri kalmayacağım

Sevgi rüzgârın sarsıyor beni